

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 39
Том 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук відповідно до Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голова редакційної ради:

Палінчак М. М. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародної політики, декан факультету міжнародних економічних відносин, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Члени редколегії:

Бідзіля Ю. М. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри журналістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Вереш М. Т. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гвоздяк О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голік С. В. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гжесяк Ян – д-р габ., професор Державної вищої професійної школи в Коніні, Конін, Польща

Девіцька А. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Добровольська О. Я. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземної філології та перекладу, Національний транспортний університет

Мафтин Н. В. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Павлак Мірослав – д-р габ., професор, ректор, Державна вища професійна школа в Коніні, Конін, Польща

Печарський А. Я. – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка, Львівський національний університет імені Івана Франка

Попович Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Рогач Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Томенчук М. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Фабіан М. П. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чендей Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чик Д. Ч. – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов і методики їх викладання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет», протокол № 3 від 18.03.2025 року.**

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 2178 від 27.06.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-04729.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа: Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет» (вул. Підгірна, 46, м. Ужгород, 88000, e-mail: official@uzhnu.edu.ua, тел. +38(0312) 61-33-21)

Періодичність: шість разів на рік

Мови видання: українська, англійська, польська, словацька, угорська.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський національний університет, 2025

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНСЬКА МОВА

Азарова Л.Є., Горчинська Л.В., Пустовіт Т.М. ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З ОНІМНИМ КОМПОНЕНТОМ БІБЛІЙНОГО ПОХОДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	9
Асмаковська Г.Г., Ковальова Г.М. СТИЛІСТИЧНИЙ РЕСУРС ЕПІТЕТА В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ВИРАЗНОСТІ Й ОРИГІНАЛЬНОСТІ МОВЛЕННЯ.....	15
Бичихін А.Є. ПОНЯТТЯ «МОВНА ГРА» У ФІЛОСОФСЬКОМУ ТА ЛІНГВІСТИЧНОМУ ДИСКУРСАХ.....	21
Біленко Т.Г., Катиш Т.В. ТИПИ АБРЕВІАТУР У НАУКОВО-НАВЧАЛЬНИХ ТЕКСТАХ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЕЛЕКТРОННИХ КОМУНІКАЦІЙ.....	25
Волкова І.В., Масло О.В., Лонська І.О. ЛЕКСИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ПРОФЕСІЙНІЙ КОМУНІКАЦІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ.....	29
Волянюк І.О., Поляк І.П. КОНЦЕПТ «ДУХОВНІСТЬ» І ЗАСОБИ ЙОГО ВЕРБАЛІЗАЦІЇ У ТВОРІ «НОЇВ КОВЧЕГ» ГАЛИНИ ГОРДАСЕВИЧ.....	33
Гавриш М.М., Гавриш О.О., Андрійко В.І. УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКІ ВІДНОСИНИ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ УКРАЇНЦІВ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ).....	38
Гажук-Котик Л.Г., Горбатюк Л.А. ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФЛОРОЛЕКСЕМ У ТВОРАХ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ.....	44
Думчак І.М. РОЛЬ ЄВГЕНА ЖЕЛЕХІВСЬКОГО В КОДИФІКАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.....	50
Колоїз Ж.В. ВЕРБАЛЬНІ МАРКЕРИ МІЖТЕКСТОВИХ ЗВ'ЯЗКІВ У РОМАНІ ДАРИ КОРНІЙ «ЩОДЕННИК МАВКИ».....	56

РОЗДІЛ 2

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Білоброва Ю.О., Жарко О.О., Батеньова І.Г. АНГЛІЙСЬКА МОВА ЯК ЗАСІБ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ТУРИСТИЧНІЙ ТА ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННІЙ ГАЛУЗІ.....	63
Бречак О.О., Ігнатенко І.П., Лемешко Ж.Л. АНАЛІЗ КРЕАТИВНОЇ МЕТАФОРИ У РАКУРСІ СУЧАСНОЇ ТЕОРІЇ РЕЛЕВАНТНОСТІ.....	69
Воробель М.М., Романчук О.В., Калимон Ю.О., Юрко Н.А. ЛЕКСИКОГРАФІЧНЕ ІНТЕРПРЕТУВАННЯ НІМЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ-ДЕРИВАТИВ У НАУКОВИХ ПРАЦЯХ С. Н. ДЕНИСЕНКО.....	75
Гоменюк А.В., Саржинська К.О. СОЦІОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ФЕНОМЕНУ <i>SMALL TALK</i> У ФІЛЬМІ "THE KING'S SPEECH".....	81
Yeremenko T.Ye., Demchuk A.I., Lukyanchenko I.O. TERMINOLOGICAL THESAURUS AS A MEANS OF OVERCOMING LEXICAL INTERFERENCE IN ENGLISH-LANGUAGE SCIENTIFIC COMMUNICATION.....	87
Zhuk V.A., Kirillova M.D. VERB PREDICATES IN THE SPEECH OF FAMOUS POLITICIANS.....	93
Козак А.В. ОСОБЛИВОСТІ ТА СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВИХ КОНФЕРЕНЦІЙ ТА БІЗНЕС-ЗАХОДІВ НА НІМЕЦЬКУ МОВУ.....	97
Kondra O.V. CRITICAL THINKING AND FOREIGN LANGUAGE LEARNING.....	102
Костенко Г.М., Підгорна А.Б., Підгорна Т.Ю. ТЕКСТИ СФЕРИ БЛОКЧЕЙН ТЕХНОЛОГІЙ ЯК НОВИЙ ЗРАЗОК МЕДІАТЕКСТУ.....	107

РОЗДІЛ 3

РОМАНСЬКІ МОВИ

Киречук В.В. ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ВИЯВУ ДЕЛІКАТНОСТІ НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТУ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ ІСАБЕЛЬ АЛЬЄНДЕ 'VIOLETA'.....	113
Сорока Ю.В., Михальчук С.О. ЛІНГВІСТИЧНА СПЕЦИФІКА КОМУНІКАЦІЇ В МЕЖАХ ФРАНЦУЗЬКОЇ БЛОГЕР-СФЕРИ (НА ПРИКЛАДІ ІНТЕРНЕТ-ДІЯЛЬНОСТІ LÉNA SITUATIONS).....	118

РОЗДІЛ 4

СЕМІТСЬКІ МОВИ

Москаленко К.В. ДИСКУРС-СТРАТЕГІЯ АРАБСЬКОЇ ВЕРБАЛЬНОЇ НОТИ.....	124
---	-----

РОЗДІЛ 5

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Данилейко О.В. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДґРУНТЯ ВИВЧЕННЯ МОВИ МИРУ В ПЕРІОД ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ.....	136
Крапива Ю.В. КОМУНІКАТИВНІ ТАКТИКИ УЧАСНИКІВ ВІЦЕПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ДЕБАТІВ У СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ.....	143
Лук'янова А.І. ПОНЯТТЯ 'ІННОВАЦІЯ': НАУКОВИЙ ОБСЯГ І ВАРІАТИВНІСТЬ ІНТЕРПРЕТУВАННЯ.....	148
Шкіль К.П. СЕНСОРНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЕМОЦІЙ В НІМЕЦЬКОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕЗІЇ Г. ГЕЙНЕ).....	153

РОЗДІЛ 6

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Аліменко О.С., Тогобицька А.І. ПІДХОДИ ДО ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗАМОВЛЯНЬ, БЛАГОСЛОВЕНЬ І ПРОКЛІОНІВ ЯК ФОЛЬКЛОРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У КІНОПЕРЕКЛАДІ КОРЕЙСЬКОЮ МОВОЮ.....	163
Бахов І.С., Столяренко О.В., Сідун Л.Ю., Штурба А.О. ВПЛИВ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ШІ НА ОСОБЛИВОСТІ УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	168
Голі-Оглу Т.В., Ромащенко Л.І. ПРАГМАТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ.....	173
Humovska I.M., Ranychok T.Ya. HUMAN AND MACHINE TRANSLATION STRATEGIES: A COMPARATIVE ANALYSIS.....	178
Катрич О.Г. МОВНІ ТРАДИЦІЇ В КИТАЙСЬКІЙ МОВІ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ В УКРАЇНІ.....	185
Киричук Л.М., Пожарська Н.В., Юшак В.М. СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ ЛЕКСИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ У ДІЛОВИХ ДОКУМЕНТАХ.....	190

РОЗДІЛ 7

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

Радько О.Г. ВНЕСОК ЛЕВА ПОЛУГИ В РОЗВИТОК АВТОРСЬКОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА).....	196
--	-----

РОЗДІЛ 8

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Анісімова Л.В. ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ ЛУЇЗИ ГІЛК.....	201
Бортнік Ж.І. ТВОРЧІСТЬ ВІЛЬЯМА ШЕКСПІРА В ТЕАТРАЛЬНИХ КОНКРЕТИЗАЦІЯХ: ВОЄННИЙ КОНТЕКСТ	207
Лазірко Н.О. РОСТИСЛАВ ЄНДИК ПРО АРИСТОКРАТИЗМ ДУХУ ВОЛОДИМИРА ДЕРЖАВИНА.....	213
Хоробчук Ю.В. МІЖПОКОЛІННЄВА СОЛІДАРНІСТЬ ЯК ІМАГОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ЕЛІЗАБЕТ ГІЛБЕРТ «COMMITTED»).....	218
Shiraliyeva Shahla, Ahmadova Pusta. FORMATION AND DEVELOPMENT OF AZERBAIJAN LITERARY CRITICISM IN THE PRESS.....	224
Шумська І.Б. ТРАВМАТИЧНИЙ ДОСВІД ТА ЙОГО ПОДОЛАННЯ: РЕПОРТАЖ ВІТОЛЬДА ШАБЛОВСЬКОГО «ОПОВІЄСІ Z WOŁYŃIA».....	229

РОЗДІЛ 9

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Біловус Л.І., Павлішена Л.В., Швець Т.В. ТИПОЛОГІЯ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ ПРОЗОВИХ ТА ЛІРИЧНИХ ТВОРІВ ІЗ АЛЬМАНАХУ «ПЕРШИЙ ВІНОК» НАТАЛІЇ КОБРИНСЬКОЇ ТА ОЛЕНИ ПЧІЛКИ (1887).....	235
Брижіцька І.П. ІНТЕРПРЕТАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ ПРОЗИ У ЗАСВОСННІ ДАВНІХ СЮЖЕТІВ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ВІРИ СУЛИМИ, НІНИ БІЧУЇ ТА ЄВГЕНА ПАШКОВСЬКОГО).....	244
Даниленко Л.В. ЛАНДШАФТ ПАМ'ЯТІ ДОНБАСУ В КНИЗІ ПАВЛА БЕЛЯНСЬКОГО «БАБУСЯ ВМИРАТИ НЕ ЛЮБИЛА».....	249
Демчук О.А. МАНДРИВНІ МОДЕЛІ ІМАГОПОЗИЦІЇ ПЕРСОНАЖІВ РОМАНУ ВАСИЛЯ МАХНА «ВІЧНИЙ КАЛЕНДАР».....	257
Клейменова Т.В. АВТОБІОГРАФІЗМ У ПОВІСТЕВІЙ ПРОЗІ ІВАНА САДОВОГО.....	262
Корнілова К.О., Резніченко Ю.О. ЕФЕКТИВНІ ФОРМИ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ШКОЛІ.....	267
Кочерга С.О. ЕВОЛЮЦІЯ ОБРАЗУ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В СУЧАСНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА.....	272
Могильна Р.Я. ХУДОЖНЯ РЕЦЕПЦІЯ ВІЙНИ В РОМАНІ ГАСЬКИ ШИЯН «ЗА СПИНОЮ».....	277
Олексенко В.П. МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІДЮСТИЛЮ ІВАНА БАГРЯНОГО.....	283
Товт О.О. КОНЦЕПТ «ВІЙНА» У ХУДОЖНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПИСЬМЕННИКІВ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ПЕРІОДУ 1914–1920-Х РОКІВ.....	290

CONTENTS

SECTION 1**UKRAINIAN LANGUAGE**

Azarova L.Ye., Horchynska L.V., Pustovit T.M. PHRASEOLOGISMS WITH AN ONYMINOUS COMPONENT OF BIBLICAL ORIGIN IN THE UKRAINIAN LANGUAGE.....	9
Asmakovska H.H., Kovalova H.M. THE STYLISTIC RESOURCE OF THE EPITET IN ENSURING THE EXPRESSION AND ORIGINALITY OF SPEECH.....	15
Bychykhin A.Ye. THE CONCEPT OF LANGUAGE-GAME IN PHILOSOPHICAL AND LINGUISTIC DISCOURSES.....	21
Bilenko T.H., Katysh T.V. TYPES OF ABBREVIATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL TEXTS ON INFORMATION SECURITY AND ELECTRONIC COMMUNICATIONS.....	25
Volkova I.V., Maslo O.V., Lonska I.O. LEXICAL AND STYLISTIC FEATURES OF THE UKRAINIAN LANGUAGE IN PROFESSIONAL MANAGEMENT COMMUNICATION.....	29
Volianiuk I.O., Poliak I.P. THE CONCEPT “SPIRITUALITY” AND MEANS OF ITS VERBALIZATION IN THE WORK “NOAH'S ARK” BY GALYNA HORDASEVYCH.....	33
Havrysh M.M., Havrysh O.O., Andriiko V.I. UKRAINIAN-RUSSIAN RELATIONS IN THE LINGUISTIC WORLDVIEW OF UKRAINIANS (BASED ON THE IDIOMS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE).....	38
Hazhuk-Kotyk L.H., Horbatiuk L.A. FUNCTIONAL-STYLISTIC POTENTIAL OF FLORAL LEXEMES IN THE WORKS OF MYROSLAV DOCHYNETS.....	44
Dumchak I.M. THE ROLE OF EVHEN ZHELEKHIVSKYI IN THE CODIFICATION OF UKRAINIAN SPELLING IN GALICIA IN THE LATE 19 TH – EARLY 20 TH CENTURIES.....	50
Koloiz Zh.V. VERBAL MARKERS OF INTERTEXTUAL CONNECTIONS IN THE NOVEL OF DARA KORNII “DIARY OF MAVKA”.....	56

SECTION 2**GERMANIC LANGUAGES**

Bilobrova Yu.O., Zharko O.O., Batenova I.H. ENGLISH AS A MEANS OF CROSS-CULTURAL COMMUNICATION IN THE TOURISM AND HOTEL AND RESTAURANT INDUSTRY.....	63
Brechak O.O., Ihnatenko I.P., Lemeshko Zh.L. ANALYSIS OF CREATIVE METAPHOR FROM THE PERSPECTIVE OF MODERN RELEVANCE THEORY.....	69
Vorobel M.M., Romanchuk O.V., Kalymon Yu.O., Yurko N.A. LEXICOGRAPHIC INTERPRETATION OF GERMAN PHRASEOLOGICAL UNITS-DERIVATIVES IN THE RESEARCH OF SOFIIA DENYSENKO.....	75
Homeniuk A.V., Sarzhynska K.O. THE SOCIO-CULTURAL SPECIFICITY OF THE <i>SMALL TALK</i> PHENOMENON IN THE FILM “ <i>THE KING'S SPEECH</i> ”.....	81
Yeremenko T.Ye., Demchuk A.I., Lukyanchenko I.O. TERMINOLOGICAL THESAURUS AS A MEANS OF OVERCOMING LEXICAL INTERFERENCE IN ENGLISH-LANGUAGE SCIENTIFIC COMMUNICATION.....	87
Zhuk V.A., Kirillova M.D. VERB PREDICATES IN THE SPEECH OF FAMOUS POLITICIANS.....	93
Kozak A.V. PECULIARITIES AND SPECIFICS OF TRANSLATING SCIENTIFIC CONFERENCES AND BUSINESS EVENTS INTO GERMAN.....	97
Kondra O.V. CRITICAL THINKING AND FOREIGN LANGUAGE LEARNING.....	102
Kostenko H.M., Pidhorna A.B., Pidhorna T.Yu. TEXTS IN THE FIELD OF BLOCKCHAIN TECHNOLOGIES AS A NEW MODEL OF MEDIA TEXT.....	107

SECTION 3**ROMANIC LANGUAGES**

Kyrechuk V.V. PHRASEOLOGICAL UNITS OF EXPRESSION OF DELICACY IN THE TEXT OF ISABEL ALLENDE'S WORK OF ART 'VIOLETA'.....	113
Soroka Yu.V., Mykhalchuk S.O. LINGUISTIC SPECIFICITY OF COMMUNICATION WITHIN THE FRENCH BLOGGING SPHERE (BASED ON THE INTERNET ACTIVITY OF LÉNA SITUATIONS).....	118

SECTION 4**SEMITIC LANGUAGES**

Moskalenko K.V. DISCOURSE-STRATEGY OF THE ARABIC VERBAL NOTE.....	124
--	-----

SECTION 5**GENERAL LINGUISTICS**

Danyleiko O.V. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE STUDY OF PEACE LANGUAGE IN HYBRID WARFARE.....	136
Krapyva Yu.V. COMMUNICATIVE TACTICS OF THE PARTICIPANTS OF THE US VICE PRESIDENTIAL DEBATE.....	143
Luk'ianova A.I. THE NOTION OF 'INNOVATION': SCIENTIFIC SCOPE AND VARIOUS INTERPRETATIONS.....	148
Shkil K.P. SENSORY CONCEPTUALIZATION OF EMOTIONS IN THE GERMAN-SPEAKING WORLD PICTURE (BASED ON THE POETRY OF H. HEINE).....	153

SECTION 6**TRANSLATION STUDIES**

Alimenko O.S., Tohobytska A.I. APPROACHES TO RENDERING UKRAINIAN INCANTATIONS, BLESSINGS, AND CURSES AS FOLKLORIC ELEMENTS IN FILM TRANSLATION INTO KOREAN.....	163
Bakhov I.S., Stoliarenko O.V., Sidun L.Yu., Shturba A.O. THE IMPACT OF AI TOOLS ON THE FEATURES OF INTERPRETATION IN ENGLISH.....	168
Holi-Ohlu T.V., Romashchenko L.I. PRAGMATIC PROBLEMS OF TRANSLATION: CURRENT STATE AND PROSPECTS.....	173
Humovska I.M., Panychok T.Ya. HUMAN AND MACHINE TRANSLATION STRATEGIES: A COMPARATIVE ANALYSIS.....	178
Katrych O.H. LINGUISTIC TRADITIONS IN CHINESE: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR TRANSLATION IN UKRAINE.....	185
Kyrychuk L.M., Pozharska N.V., Yushak V.M. THE SPECIFICS OF USING LEXICAL TRANSFORMATIONS IN THE PROCESS OF TRANSLATING BUSINESS DOCUMENTATION WITH LEGAL TERMINOLOGY.....	190

SECTION 7**STRUCTURAL, APPLIED, AND MATHEMATICAL LINGUISTICS**

Radko O.H. LEV POLUGA'S CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT OF AUTHOR'S LEXICOGRAPHY (BASED ON THE WORK OF IVAN FRANKO).....	196
---	-----

SECTION 8**LITERATURE STUDIES**

Anisimova L.V. THE DISTINCTIVE FEATURES OF LOUISE GLÜCK'S POETRY.....	201
Bortnik Zh.I. THE WORKS OF WILLIAM SHAKESPEARE IN THEATRICAL CONCRETIZATIONS: THE CONTEXT OF WAR.....	207
Lazirko N.O. ROSTYSLAV YENDYK ON THE ARISTOCRACY OF THE SPIRIT BY VOLODYMYR DERZHAVYN.....	213
Khorobchuk Yu.V. INTERGENERATIONAL SOLIDARITY AS AN IMAGOLOGICAL ASPECT (BASED ON THE NOVEL "COMMITTED" BY ELIZABETH GILBERT).....	218
Shiraliyeva Shahla, Ahmadova Pusta. FORMATION AND DEVELOPMENT OF AZERBAIJAN LITERARY CRITICISM IN THE PRESS.....	224
Shumska I.B. TRAUMATIC EXPERIENCE AND OVERCOMING IT: A REPORTAGE "OPOWIEŚCI Z WOŁYNIA" BY VITOLD SHABLOWSKY.....	229

SECTION 9

UKRAINIAN LITERATURE

Bilovus L.I., Pavlishena L.V., Shvets T.V. TYPOLOGY OF FEMALE IMAGES IN PROSE AND LYRICAL WORKS FROM THE ALMANAC “PERSHYI VINOK” (“THE FIRST WREATH”) BY NATALIYA KOBRYNSKA AND OLENA PCHILKA (1887).....	235
Bryzhitska I.P. INTERPRETATIONAL POSSIBILITIES OF MODERN PROSE IN THE ASSESSMENT OF OLD PLOTS (BASED ON THE WORKS OF VIRA SULYMA, NINA BICHUYA AND YEVHEN PASHKOVSKIY).....	244
Danylenko L.V. THE LANDSCAPE OF DONBAS MEMORY IN PAVLO BELYANSKY'S BOOK “GRANDMA DIDN'T LIKE TO DIE”.....	249
Demchuk O.A. TRAVELLING MODELS OF CHARACTER IMAGOPOSITION IN VASYL MAKHNO'S NOVEL “ETERNAL CALENDAR”.....	257
Kleimenova T.V. AUTOBIOGRAPHICAL ELEMENTS IN IVAN SADOVYI'S NOVELETTE PROSE.....	262
Kornilova K.O., Reznichenko Yu.O. EFFECTIVE FORMS OF EXTRACURRICULAR ACTIVITIES IN PROCESS OF LEARNING THE UKRAINIAN LITERATURE AT SCHOOL.....	267
Kocherha S.O. CONTEMPORARY UKRAINIAN LITERATURE FOR CHILDREN AND ADOLESCENTS.....	272
Mohylina R.Ya. ARTISTIC RECEPTION OF WAR IN THE NOVEL “BEHIND THE BACK” BY HASKYNA SHYIAN.....	277
Oleksenko V.P. LINGUISTIC AND STYLISTIC FEATURES OF IVAN BAHRIANYI'S IDIOSTYLE.....	283
Tovt O.O. CONCEPT OF “WAR” IN THE ARTISTIC INTERPRETATION OF WRITERS OF WESTERN UKRAINE IN THE PERIOD OF 1914–1920	290

РОЗДІЛ 1 УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК [811.161.2'373.2: 27-23](045)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.39.1.1>

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З ОНІМНИМ КОМПОНЕНТОМ БІБЛІЙНОГО ПОХОДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

PHRASEOLOGISMS WITH AN ONYMINOUS COMPONENT OF BIBLICAL ORIGIN IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

Азарова Л.Є.,

*orcid.org/0000-0002-2631-8151**доктор філологічних наук, професор,**завідувач кафедри мовознавства**Вінницького національного технічного університету*

Горчинська Л.В.,

*orcid.org/0000-0002-4614-4371**старший викладач кафедри мовознавства**Вінницького національного технічного університету*

Пустовіт Т.М.,

*orcid.org/0000-0001-9343-3240**доцент кафедри мовознавства**Вінницького національного технічного університету*

У статті розглянуто деякі проблеми взаємозв'язку мовної та релігійної площини впливу Біблії на формування культурно-національної картини світу, адже вона є одна із «найдавніших пам'яток культури всього людства». Представлено основні особливості функціонування та розвитку біблійних фразеологізмів з онімним компонентом в українській мові (теонімів, агонімів, демононімів), які служать для відображення релігійної картини світу. Надано їхні словникові тлумачення та біблійний сюжет, яким обумовлене виникнення біблійних фразеологічних одиниць. З'ясовано джерела виникнення, фразеотворчу активність онімів різних розрядів. Встановлено також чинники фразеологізації онімів. Аналіз дає можливість дійти висновку, що всі представлені фразеологізми з онімним компонентом біблійного походження співвідносяться з християнськими текстами. Але вони й можуть також втрачати зв'язок із ними і пов'язуватися носіями мови з легендами, переказами. Біблійні фразеологізми з онімним компонентом утворилися двома способами: у результаті експресивно-афористичного згортання того чи іншого образного сюжету міфу, притчі, розповіді з життя героїв Святого Письма, а також – цитуванням текстів Старого й Нового заповітів. Визначено, що вони виконують також емотивну функцію та у розмовно-побутовому стилі вживаються з обмеженим стилістичним забарвленням. Доведено, що імена святих християнської церкви належать як до літературно-книжних, так і до усно-розмовних традицій у розвитку української мови; виникають у процесі освоєння давніх запозичень і виступають у загальнонаціональних варіантах. Вони знаходять своє відображення у складі народних переказів, легенд, паремій (Юрійів день; не до Петра, а до Різдва). З'ясовано, що фразеологізми української мови з ономастичним компонентом можуть поповнюватися і змінюватися на основі внутрішніх законів мови (корінні), а також – прямого запозичення і калькування з інших мов. Більшість – це фразеологізми біблійного походження міжнародного типу, а саме: кальки з давньоогрецької та латинської мов, які мають свої джерела виникнення.

Ключові слова: біблійні фразеологізми, біблеїзм, Біблія, онімний простір, теоніми, агоніми, демононіми.

The article considers some problems of the relationship between the linguistic and religious aspects of the Bible's influence on the formation of the cultural and national picture of the world, as it is one of the "oldest monuments of the culture of all mankind". The main features of the functioning and development of biblical phraseology with an onymic component in the Ukrainian language (theonyms, agionyms, demononyms), which serve to reflect the religious picture of the world, are presented. Their dictionary interpretations and the biblical plot that determines the emergence of biblical phraseological units are given. The sources of origin and phraseological activity of onymics of different categories are clarified. The factors of phraseology of onymics are also established. The analysis allows us to conclude that all the presented phraseology with an onymic component of biblical origin are related to Christian texts. But they can also lose their connection with them and be associated by native speakers with legends and traditions. Biblical phraseologisms with an onymic component were formed in two ways: as a result of expressive-aphoristic folding of a particular figurative plot of a myth, parable, story from the life of the heroes of the Holy Scripture, and also by quoting the texts of the Old and New Testaments. It has been determined that they also perform an emotional function and are used with limited stylistic coloring in colloquial and everyday style. It has been proven that the names of the saints of the Christian church belong to both literary and bookish and oral

and colloquial traditions in the development of the Ukrainian language; they arise in the process of mastering ancient borrowings and appear in national variants. They are reflected in the composition of folk tales, legends, paremias (Yuriyiv den; not to Peter, but to Christmas). It was found that phraseologisms of the Ukrainian language with an onomastic component can be replenished and changed based on the internal laws of the language (root), as well as direct borrowing and calque from other languages. Most are phraseologisms of biblical origin of the international type, namely: calques from ancient Greek and Latin, which have their own sources of origin.

Key words: biblical phraseology, bibliism, Bible, onymous space, theonyms, agionyms, demononyms.

Постановка проблеми. На початку ХХІ століття ономастика виокремилася в самостійний розділ лінгвістики. «Ономастикон є тією золотосною жилою, яка здатна збагатити не тільки окремі напрями лінгвістичних досліджень (контактологію, етнолінгвістику, стилістику, ономаціологію та ін.), але й загальну теорію мови» [1, с. 44].

Біблійні фразеологізми наявні у фразеології різних етносів, вони є міжнаціональними одиницями. Механізм їхнього утворення з давніх-давен привертала увагу науковців, оскільки оніми є особливим пластом у лексичній системі мови, мають виразну лінгвокультурну семантику, характеризуються значним стилістичним потенціалом. «Вони є частиною історії українського, як і будь-якого іншого народу, оскільки в них відображається його побут, звичаї, традиції, вірування, історичні, культурні та етнічні зв'язки. Історію їхнього виникнення, значення, зв'язок з історією людства, з довіллям, а також метаморфози, які відбувалися з ними протягом довгого часу, досліджували та вивчають представники різних галузей науки: історії, географії, етнографії, літературознавства, психології. Але в першу чергу вони стали об'єктом пильної уваги мовознавців. Будь-яка назва, у тому числі онім, – це слово, і як слово воно входить до системи мови, створюється за законами мови, за певними законами реалізується в мові й піддається зміні» [2, с. 16]. На нашу думку, оніми відіграють важливу роль у розвитку нового напрямку лінгвістичної науки – теолінгвістики, основними одиницями якої виступають фразеологізми біблійного походження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання збагачення і вдосконалення фразеологічної підсистеми біблійних фразеологізмів відображені в дослідженнях як зарубіжних, так і вітчизняних лінгвістів. Зокрема, проаналізовано специфічні особливості біблійних фразеологізмів (О. Набока); розглянуто функціональні різновиди лексем у релігійній фразеології (Л. Савченко В. Німчук, О. Бойко, Н. Бабич та інші); розкрито вербальні фразеологічні засоби релігійного змісту (Н. Москаленко, А. Куза, С. Шамаров); проаналізовано особливості концептуалізації сакральної сфери в українській мові (М. Разуменко, М. Скаб); досліджено функціонування біблійних

фразеологізмів у художніх текстах (І. Дубровська, Л. Пустовіт, А. Бондаренко та інші); вивчено семантичні особливості біблійних фразеологізмів української мови (А. Пономаренко, А. Коваль, Г. Бурдіна, І. Захарчук, С. Шабат, Н. Попович, Г. Кузь); висвітлено архетипні характеристики біблійних символів як інструментів формування апокаліптичної образності (О. Решетняк, Л. Шевченко, З. Лановик, О. Юрченко) та функціонування бібліонімів у складі фразеологізмів на основі фольклорного і словниково-діахронного дискурсів (В. Познанська, П. Мацьків); проаналізовано семантико-стилістичні особливості лексики перекладів книг Святого Письма (О. Мороз, Г. Тимошик); досліджено пареміологію та фразеологію з онімами (Л. Скрипник, Н. Пасік). Заслуговує на увагу монографія М. М. Торчинського «Структура онімного простору української мови» [3], яка присвячена проблемам класифікації власних назв. Автором розроблено нові критерії аналізу пропріальної лексики і створено типологію онімів за їхніми денотатно-номінативними і твірними особливостями. У монографії Заваринської І. Ф. «Фразеологізми з онімним компонентом в англійській, польській та українській мовах: лінгвокультурологічний аспект» [1] досліджено специфіку фразеологізмів із міфологічними та релігійними онімними компонентами англійської, польської та української мов. Окремої уваги варто також монографічне дослідження Н. В. Піддубної «Теорія теолінгвістики: феномен біблійності в українській лінгвокультурі та оновлення релігійної картини світу (аналіз дискурсивної практики ХІХ ст.)» [4], у якій розкрито етапи становлення української теолінгвістики з оперттям на традицію слов'янського мовознавства й напрацювання вітчизняних учених; окреслено її методологічну базу, об'єкт, предмет та одиниці. У дисертації М. М. Вергалоюк «Біблійна фразеологія в сучасній українській мові: склад, семантична структура, динаміка, функціонування» [5] виокремлено найбільш продуктивні типи моделей лексикографічної репрезентації біблеїзмів; висвітлено їхні функціонально-стилістичні особливості в сучасних художніх і публіцистичних текстах. У своїй роботі «Біблійні фразеологізми

в сучасній англійській мові: структурний семантичний та когнітивні аспекти» [6] дослідник Р. В. Вакарюк запропонував комплексну методику аналізу БФО, яка лежить у площині взаємодії лексико-семантичної і когнітивно-лінгвістичної парадигм із залученням методів корпусної лінгвістики та із застосуванням комп'ютерного інструментарію. Не можна залишити поза увагою і нові дослідження онімної лексики останніх років, що містяться в періодичних виданнях (Т. Ковалевська, Н. Колесник, В. Галич, І. Захарчук, А. Пономаренко). Фразеологізми як аспект вивчення лексики іноземними студентами розглянуто в працях [7–11]. Незважаючи на науковий досвід у вивченні ономастичної фразеології, дискусійними і донині залишаються деякі питання, що пов'язані із систематизацією власних назв, семантичним навантаженням онімного компонента. Тому можна вважати, що вивчення особливостей усієї української пропріальної лексики та визначення основних засад класифікації онімів на сьогодні потребують нових українських студій. Це й зумовлює актуальність теми нашого дослідження.

Матеріалом дослідження слугують фразеологічні словники та довідники: Коваль А. П. (2001) «Спочатку було слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові»; Колоїз Ж. та З. Бакум (2002) «Слово Благості: словник-довідник фразем біблійного походження»; «Словник фразеологізмів української мови» за редакцією В. М. Білоноженко (2003) та ін.

Метою статті є дослідження фразеологізмів з онімним компонентом біблійного походження в українській мові; виявлення специфіки вживання теонімів (назви богів), агонімів (імена християнських святих), демононімів (власні назви різних духів).

Виклад основного матеріалу. «Біблія – це джерело, яке слугує для збагачення фразеологічного фонду мов світу, особливо тих, де християнство займає чільне місце. Вона є основою духовних та моральних істин і настанов, адже Біблія сьогодні – це не лише священна книга для віруючих, це ще одна з найдавніших пам'яток культури всього людства. З огляду на те, що Біблія маніфестує загальнолюдські універсалії, притаманні різним культурам християнського світу, така фразеологія є засобом збереження і трансляції давніх універсальних змістів, сформованих ще в давньоєврейській картині світу й актуалізованих у сучасному соціумі» [12, с. 83]. «Завдяки поширенню християнства в багатьох країнах світу Біблію було перекладено на безліч різних мов. Вона стала однією з найпопулярніших книг» [7, с. 10].

У національному онімному просторі важливу роль відіграє лексика, пов'язана з християнством, зокрема теоніми (назви богів), агоніми (імена християнських святих), демононіми (власні назви різних духів). Потреба у вивченні зазначених одиниць зумовлена необхідністю відтворення концептуальної та мовної картини світу українців ХІХ–ХХ століть, яка пов'язана з духовним життям і специфікою найменування християнських святих нашими предками.

Теоніми у складі фразеологічних одиниць біблійного походження

До теонімів належать назви богів, богинь, язичницьких божеств: Перун, Дажьбог, Стрибог, Волос, Зевс, Деметра, Посейдон, Апооллон, Будда, Гермес, Троян, Род, Сварог, Хритос (ОСТЕСО, 1983, с. 95).

«Залежно від різновиду віросповідань (моно- або багатобожжя), **теоніми** можна поділити на дві групи – **монотеоніми** („від грец. *μόνος* – один, єдиний – у складних словах відповідає поняттям „одно”, „єдино” [СІС, 2000, с. 368]: *Христос, Будда*) і **політеоніми** („від грец. *πολύς* – численний – у складних словах відповідає поняттям „численний”, „багато” [СІС, 2000, с. 448]: *Перун, Стрибог*). Політеоніми розмежовуються на **антикополітеоніми** – власні назви богів античного пантеону, які відомі практично кожній людині (від *античний* – „[з лат. *antiquus* – стародавній] – давній, той, що належить до давньогрецького або давньоримського суспільного ладу, культури” [ССІС, 2006, с. 60]: *Зевс, Венера, Марс*) та **націополітеоніми** – власні назви богів пантеонів окремих народів або етнічних груп (від „лат. *natio* – народ, нація” [ССІС, 2006, с. 476]: *Перун, Стрибог, Лада*)» [3, с. 156]. «Монотеїстичні (у тому числі християнські) традиційно служать для вираження головних морально-етичних цінностей християнства – любові, милосердя, самопожертви: Господи! Благослови на віру! (Г. Хмільовська). Політеїстичні (язичницькі) теоніми були невід'ємним елементом первісних релігій. Вони мають у семантиці багатовікові світоглядно-культурні нашарування, своєрідні для кожного етносу, тому часто стають необхідним компонентом поетичного тексту, виразним образно-естетичним засобом. Слов'янські теоніми в українській поезії втілюють світоглядно-культурні орієнтири українського народу: *Були боги – Перун, Дажьбог, Ярило, / Тож поклонялись сонцю і громам, / Стрибогові, що напинав вітрило, / І Волосу, що любий пастухам. / Бог сонця Хорс вважавсь великим богом, / Тому стояв завжди при Перуні, / Сварог же*

із небесним всім чертогом, / Той надихав волхвів і чаклунів (Л. Забашта)» [13, с. 9].

Теоніми не поділяють на окремі підгрупи, хоча градація імен богів, враховуючи існування трьох світових релігій (християнства, мусульманства, буддизму) та язичницьких вірувань, на нашу думку, була б виправданою.

Дослідниця лексики релігійного стилю Лариса Шевченко називає лексеми, які використовуються в Біблії для найменування **Бога**: *Бог-Отець, Саваоф, Єгова, Небесний Отець, Всевидячий, Господь, Творець*, а також їх займенникові відповідники. Для найменування **Ісуса Христа**: *Божий Син, Спаситель, Месія, Пророк, Пастир добрий, Богочоловік, Син людський*. Привертають увагу фразеологізми з номенами *Христос* та *Ісус*, які символізують найважливіші моральні якості. На жаль, теологічні тексти слов'ян не збереглися, оскільки в період християнізації було зруйновано всю язичницьку систему вірувань українців. На сьогодні язичницькі теоніми відновлюються за літописами, письмовими джерелами, фольклором та етнографічними фактами.

Нами виявлено такі фразеологічні одиниці з компонентами-теонімами: «**Месія** – найчастіше вживається з іронічним значенням для характеристики тих, хто прагне змінити світ, не маючи для цього ні даних, ні можливостей. У віруваннях іудеїв «спаситель», який начебто буде посланий богом для знищення зла на землі і встановлення «царства божого». Уявлення про месію як про «божественного суддю живих і мертвих» лягло в основу вчення про Христа. **І суха волосина не спаде з голови без волі Всевидячого; Без волі Божої і волос не спаде** – оберігати когось, не завдавати комусь ніякої шкоди. Такі слова говорить своїм однодумцям апостол Павло, коли вони потрапили в сильну бурю під час подорожі до Риму. «Тому-то благаю вас їжу прийняти, бо це на рятунок вам буде, – бо жодному з вас **не спаде з голови й волосина**» [Дії, 27, 34]. **Віддати Богу душу** – померти. **Віддати кесарю кесарева, а Богові Боже** – використовується для підтвердження ситуації «кожному своє». Фарисеї прагнули звинуватити Ісуса в бунтарському ставленні до римського уряду й закону, віддати його до рук Пилата (*див.*: **умити руки**). Однак Христос майстерно доводить різницю між релігією та політикою. Він попросив принести монету, на якій був зображений кесар (імператор), і сказав: «**Віддайте кесареві – кесареві, а Богові – Боже**» [Марка, 12, 17]. Це означало, що громадяни повинні бути законопослушні, підкорятися своєму уряду й імператорові, але віддавати їм

не більше, ніж потрібно. Божі почесті сюди не входили. На це міг претендувати лише Господь. **Кара Господня** – покарання Богом (Господом) своїх рабів за вчинені гріхи. Здавна вірили в Божі насланні з Неба, передусім у вигляді блискавки й грому; це вважалося Божою ласкою і Божим милосердям, тому казали: «Загорілося від Божої ласки», «Убили Божою ласкою», «Запалить свічку та помоліться, дітки! Божа милість заходить»; знаряддям Божої кари вважалися також гадюки. **Кара Божя**. Божа кара – це назва звичаю, який полягав у випробуванні винуватця вогнем, водою, залізом або через двобій; наприклад, жінку, звинувачену в чарівництві, кидали в озеро чи річку: якщо вона плавала у воді, то це була відьма, якщо тонула, – невинна; фразеологізм: **[чїста] кара Божя (Господня)** – уживається для вираження сильного незадоволення ким-, чим-небудь; горе, нещастя, напасть. **Невинний як Христос** – зовсім безневинний [ФСЛГ 1990, с. 139]. БФО виникла на основі вчинків Ісуса Христа, має узагальнене значення. **Чесний як Христос** – бездоганно чесний, правдивий [ФСЛГ 1990, с. 139]. **Пришестя Христове** – подія, що сповнить месійні пророцтва Ісуса Христа. Перше Пришестя – прийняття образу людини Ісусом Христом. Друге Пришестя Ісуса Христа – у християнстві, очікуване повернення Ісуса Христа з неба на землю. **Явлення Христа народові** – говорять, коли несподіванка є аж надто вражаючою. **Прихід Месії** – знищення зла на землі і встановлення Царства Божого. У віруючих іудеїв – Спаситель був посланий Богом для знищення зла на землі і встановлення Царства Божого. Уявлення про Божественного суддю живих і мертвих лягло в основу вчення про Христа. **Мамон (Мамона). Служити Мамоні** – у сучасній мові «мамона» – синонім багатства; «служити мамоні» – прагнути до збагачення, дбати лише про матеріальні цінності, грубу насолоду. У Євангелії багато разів згадується ім'я Мамона – сирійського бога багатства (наприклад, «Не можете служити богу і мамоні» (Матея, 6, 24) [14–16].

Агіоніми у складі фразеологічних одиниць біблійного походження

Агіоніми – імена християнських святих, вищих духовних істот (ангелів, апостолів, старозавітних пророків, патріархів, а також великомучеників, які постраждали за Христа). Приклади агіонімів в українській мові: *Іван Хреститель, Микола Чудотворець, Юрій Змієборець, Діва Марія, Варвара Великомучениця, Андрій Первозванний, Антоній і Феодосій Печерські*. Ці оніми характеризуються сакральністю, як і теоніми (Святий Миколай, Святий Гіацинт, Святий Георгій, Юра

Всеукраїнський). Агіоніми часто називали свята на честь святих, з якими українці пов'язували прикмети в природі, містили господарські поради.

Агіонімами також називають осіб чи об'єкти, що наділені Божою благодаттю або святістю, завдяки чину прославлення або посвячення. В українській мові традиційно продуктивним є вживання у структурі фразеологічних біблійонімів таких агіонімів (імена святих християнської церкви), як *Петро, Микола, Юрій*, а також «похідні прикметники на означення святкового дня: *петровський, петрівний, Петрів день* і назву посту *Петрівка*. Оскільки в народі двічі впродовж року вшанували святого Юрія, сполука на *Юрія* стала вживатися жартиливо й набула значення «ніколи» (на *Юрія, Юра, як рак свисне, на Юра о цій порі, на маленького Юрія*) [17, с. 182], водночас (на *Миколи та ніколи; до Миколи не сій гречки й не стрижи овечки; Юрійв день*). У Словнику фразеологізмів української мови виявлено фразеологічний біблійонім із компонентами – власними іменами, що співвідносяться з агіонімом *не до Петра, а до Різдва, сміливий як святий Петро, не все в середу (неділю) Петра*, у своєму складі має агіонім **Петро**, який є відомим християнським святим – учнем Ісуса Христа. Зафіксовано фразеологічну одиницю і з негативною конотацією: «**Відректися, як Петро від Христа** – про зрадницьку поведінку кого-небудь. У той час, коли Христос стояв перед судом синедріону, Петрові довелося пройти через важкі випробування. Тричі в нього була можливість підтримати Господа, однак Петро клявся і божився, що не знає Його. Клятва в давній Юдеї вважалася вагомим доказом невинності, юридично узаконеної. Коли Петро втретє відрікся від Христа, тієї миті заспівав півень, сповіщаючи про світанок (звідси, імовірно, і *треті півні*). «І згадав Петро сказане слово Ісусове: «Перш, ніж заспіває півень, – **відречешся ти тричі** від Мене...» [Матея, 26, 75]. **Перетворити Савла в Павла** – різко змінити свої переконання, стаючи проповідником того, що раніше заперечувала чи навіть засуджувала. Більшість біблеїстів зазначають, що Савло мав два імені: одне – єврейське, а інше – латинське. Оскільки він належав до племені Веніамина, під час обрізання йому дали ім'я Савло (Саул), яке, мабуть, було поширеним у цьому племені на згадку про першого юдейського царя. Як римський громадянин, він також мав і латинське ім'я Павло. Для євреїв того часу було цілком звично мати два імені: одне єврейське, інше латинське чи грецьке, між якими часто була певна співзвучність і які поєднувалися точно так, як це

зробив у своєму тексті святий Лука: «Савло, він же й Павло» («Saulos ho kai Paulos»). Савло був прихильником Мойсея, палаючи ненавистю до християн. Але одного разу з ним трапилася пригода – він втратив зір, а Ісус Христос йому допоміг повернути зір. З того часу він став проповідувати ідеї Ісуса Христа і із Савла став апостолом Павлом» [14–15]. «Серед агіонімів трапляються народні назви днів пам'яті святих на означення за порою року чи температурними показниками (Весняний, Осінній, Зимовий, Теплий, Холодний: *Весняний Микола, Осінній Микола, Зимний Микола, на Теплому Олекса, Теплому Юрія, Холодного Юрія*)» [17, с. 183].

Імена святих у християнській церкві тепер представлені в загальнонаціональних формах, які сформувалися внаслідок закріплення давніх запозичень і свідчать про тривалу взаємодію книжної та розмовної традицій у процесі формування української мови.

Демононіми у складі фразеологічних одиниць біблійного походження

Демононіми – це онімна група, яка означає власні назви різних духів (вищих і нижчих, добрих і злих божеств). За своєю сутністю вони близькі до теонімів. Це власні назви домовиків, нечистої сили тощо (від [грец. *daimōn* – божество, дух] – 1) «у давньогрецькій міфології – нижче божество, дух, злий (рідше доброзичливий) до людей; 2) у християнстві – злий дух, диявол; 3) *перен.* уособлення якої-небудь пристрасті, яких-небудь темних сил» [3, с. 155].

Нам вдалося зафіксувати одну таку фразеологічну одиницю. «Антихристова печать – тавровського гріховного, того, що суперечить певним нормам, загальнолюдським цінностям. Антихрист – посланець диявола, що з'явиться незадовго до встановлення Царства Божого на землі. Пророцтво свідчить, що більшість народів, які поклонялися сатані, зображували його в образі звіра. Цей «звір» буде примушувати людей схилитися перед ним і віддавати всі почесті, яких вартий тільки Господь. Антихрист зобов'язуватиме людей поставити на правій руці або на лобі відповідну печать як свідокство визнання «звіра». «І зробила вона, щоб усім – малим і великим, багатим і вбогим, вільним і рабам – було дано знамено на їхню праву або на їхні чола» (Об'явлення, 13, 16) [15].

«У поетичних творах переважають демононіми біблійного походження: це імена колишніх ангелів, які повстали проти Бога і зайняли антагоністичну до нього позицію. Такі поетоніми мають загальну негативну оцінність і створюють образ ірраціонального злого начала або ж персоніфі-

кованого, наділеного індивідуальними рисами суб'єкта: Ти Вельзевул. / По душу теж приходив. / А я не віддала її – й жива. (Л. Костенко)» [13, с. 10].

Висновки. Отже, тексти Святого Письма, у якому міститься Божественне одкровення, мають у собі соціальне, історичне, емоційне навантаження.

Мовна й релігійна картина світу перебувають у постійній взаємодії, оскільки Біблія сприяє розвитку сучасної української мови через специфіку мовних одиниць, що беруть початок від Святого Письма. Розглянуті фразеологічні одиниці з онімним компонентом, зберігаючи зв'язок із християнськими церковними текстами, можуть розвивати й нові значення через метафоричні перенесення і пов'язуватися носіями мови з народними переказами, легендами, що свідчать про глибоке засвоєння та переосмислення

біблійних символів. Більшість із них належать до біблійної фразеології, яка має найчастіше обнижену стилістичну забарвленість і закріплена переважно в розмовному мовленні. Теоніми, агіоніми, демононіми посідають важливе місце в концептуальному та мовному баченні світу українців XIX–XX ст., оскільки вони відображають духовне буття наших предків, яке було тісно пов'язане з найменуванням та поклонінням християнським святам. Поетоніми – власні назви в художніх творах – у мові, окрім номінативної, також виконують характеристичну, стилістичну та ідеологічну функції.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в поглибленому студіюванні фразем, а саме: у порівнянні лінгвокультурної інформації фразеологізмів з онімним компонентом залежно від їхнього джерела походження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Заваринська І. Ф. Фразеологізми з онімним компонентом в англійській, польській та українській мовах: лінгвокультурологічний аспект: Монографія. / І. Ф. Заваринська. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2022. 232 с.
2. Романченко А. П., Тельпіс О. І. Склад і чинники фразеологізації онімів. Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова. Одеса: Записки з ономастики №7. 2003. С. 16–23.
3. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: Монографія. Хмельницький: Авіст, 2008. 550 с.
4. Піддубна Н. В. Теорія теолінгвістики: феномен біблійності в українській лінгвокультурі та оновлення релігійної картини світу (аналіз дискурсивної практики XIX ст.). Монографія. Харків: Майдан. 2019. 448 с.
5. Вергальюк М. М. Біблійна фразеологія в сучасній українській мові: склад, семантична структура, динаміка, функціонування: дис. д-ра філософії в галузі гуманітарних наук зі спеціальності 035 Філологія. К. 2021. 225 с.
6. Вакарюк Р. В. Біблійні фразеологізми в сучасній англійській мові: структурний семантичний та когнітивні аспекти: дис. канд. філол. наук: 10.02.04 – германські мови. Чернівці, Львів, 2021. 253 с.
7. Азарова Л. Є., Горчинська Л. В., Пустовіт Т. М. Біблійні антропоніми у складі фразеологічних одиниць української мови. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Вип. 33. Т. 1. С. 9–13.
8. Азарова Л., Пустовіт Т., Радомська Л., Горчинська Л. Система методів і вправ для вивчення фразеологізмів у курсі української мови як іноземної. *Theoretical foundations of pedagogy and education: collective monograph* / Hritchenko T., Loiuk O., International Science Group. Boston : Primedia eLaunch, 2021. С. 735–745.
9. Азарова Л. Є., Радомська Л. А., Горчинська Л. В. Формування мовної компетенції студентів під час вивчення фразеології в курсі української мови за професійним спрямуванням. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 21. Т. 1. С. 9–15.
10. Азарова Л. Є., Горчинська Л. В., Пустовіт Т. М. Використання мультимедійних технологій у вивченні фразеологізмів на заняттях з української мови як іноземної. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Вип. 13. С. 15–23.
11. Азарова Л. Є. Жаргонні фразеологізми в мові сучасної української періодики. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*, 2021. Том 32 (71). № 1. С. 1–6.
12. Решетняк О. О. До питання семантичних механізмів фразеотворення. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Том 32 (71), №1. Ч.1. С. 83–87.
13. Хлестун І. В. Власна назва в українській поезії II пол. XX ст. (семантико-функціональний аспект) [Текст]: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук: 10.02.01 – українська мова / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. К., 2006. 27 с.
14. Коваль А. П. Спочатку було слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. К. : Либідь. 2001. 312 с.
15. Колоїз Ж. та З. Бакум. Слово Благовісті: словник-довідник фразем біблійного походження. Кривий Ріг : Видавництво «І.В.І.». 2002. 195 с.
16. Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. К.: Наук. думка. 2003. 786 с.
17. Гнатюк Л. П. Агіоніми та похідні від них у мовній картині світу українців XIX ст. (на матеріалі збірки Матвія Номиса «Українські приказки, прислів'я і таке інше»). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Вип. 1(45), 2021. С. 182–186.

СТИЛІСТИЧНИЙ РЕСУРС ЕПІТЕТА В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ВИРАЗНОСТІ Й ОРИГІНАЛЬНОСТІ МОВЛЕННЯ

THE STYLISTIC RESOURCE OF THE EPITET IN ENSURING THE EXPRESSION AND ORIGINALITY OF SPEECH

Асмаковська Г.Г.,

orcid.org/0000-0003-1494-2536

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Криворізького державного педагогічного університету

Ковальова Г.М.,

orcid.org/0000-0002-0857-4493

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри мовної підготовки

Донбаської державної машинобудівної академії

Статтю присвячено аналізу виражальних можливостей епітета як одного з найвагоміших засобів асоціативно-образного освоєння дійсності, стилістичний потенціал яких забезпечує емоційність та оригінальність мовлення. Висловлено зауваги до теоретичних надбань лінгвостилістичних студій, у яких епітет витлумачено як поліфункційний елемент художнього опису дійсності. Основою для відбору фактичного матеріалу послужили твори сучасних українських митців, у текстах яких засвідчена здатність епітетів бути тими вербальними субстанціями, що здатні наповнюватися новим змістом задля репрезентації певних суспільно-історичних, культурних змін тощо.

У поданій науковій розвідці розглянуто різноманітні за семантичним наповненням епітетні сполуки, як-от: емотивні, колористичні, густативні (смакові), одоративні, тактильні та ін. З позиції граматичного вираження варто відзначити, що найпоширенішими формами реалізації досліджуваного тропа є прикметник (ад'єктивні епітети) або дієприкметник, рідше трапляються епітети, виражені іменником у формі родового відмінка, а також прислівником у сполученні з дієсловом (адвербіальні епітети). Окремих коментарів та узагальнень потребують так звані метафоричні епітети, визначені як складне тропеїчне утворення, що допомагає реципієнтові декодувати метафоричну образність епітетних конструкцій. У такий спосіб автор / авторка насичує художній текст неповторним метафоричним образом, який важко вичленувати із контексту чи позбавити словесного оточення, що забезпечує неповторну конкретизацію та глибину асоціацій.

Епітет у текстах сучасної української літератури воєнного періоду так само є одним із продуктивних засобів для досягнення образності, який надає авторському мовленню емоційно-експресивну тональність, виступає важливим механізмом творення художніх образів і художньо-естетичної реальності загалом. З'ясовано, що вживання комплексу епітетних сполук (метафоричних, компаративних тощо) створює у тексті певну конфігурацію значень і символічних нашарувань, здатних ідентифікувати стиль митця, його емоційно-оцінні й естетичні орієнтири. Наголошено, що сучасний літературний процес дає змогу розглядати епітет як композиційний чинник художнього тексту, покликаний надати йому виразності, насиченості образами, урізноманітнити мовлення персонажів, зробити оригінальним авторське мовомислення.

Ключові слова: епітет, троп, стилістичний ресурс, виражальні засоби, оригінальність мовлення, експресія, художня література.

The article deals with the expressive possibilities of the epithet as one of the most significant means of associative-figurative mastery of reality, the stylistic potential of which ensures the emotionality and originality of speech. Comments are made to the theoretical achievements of linguistic-stylistic studies, in which the epithet is interpreted as a multifunctional element of the artistic description of reality. The basis for the selection of factual material was the works of modern Ukrainian artists, in whose texts the ability of epithets to be those verbal substances that are capable of being filled with new content in order to represent certain socio-historical, cultural changes, etc. is demonstrated.

In the presented scientific investigation, various epithet compounds with different semantic content are considered, such as: emotive, coloristic, gustatory (taste), tactile, odorative. From the point of view of grammatical expression, it is worth noting that the most common forms of epithet implementation are an adjective or a participle, less often epithets are expressed by a noun in the form of the genitive case or in the form of an adverb, as well as by an adverb in combination with a verb (adverbial). Separate comments and generalizations are required for the so-called metaphorical epithets, defined as a complex trope formation that helps the recipient decode the metaphorical imagery of epithet constructions. In this way, the author saturates the literary text with a certain unique metaphorical image that is difficult to isolate from the context or to deprive of the verbal environment, which ensures a unique concretization and depth of associations.

The epithet in the texts of modern Ukrainian literature of the war period is also one of the productive means for achieving imagery, which gives the author's speech an emotional and expressive tonality, acts as an important mechanism for creating artistic images and artistic and aesthetic reality in general. It is found that the use of a complex of epithet compounds (metaphorical, comparative) creates in the text a certain configuration of meanings and symbolic layers that can identify the artist's style, his emotional and evaluative and aesthetic guidelines. The modern literary process makes it possible to consider the epithet as a compositional factor of the artistic text, designed to give it expressiveness, saturation with images, diversify the speech of the characters, and make the author's linguistic thinking original.

Key words: epithet, trope, stylistic resource, expressive means, originality of speech, expression, fiction.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розуміння епітета як багатовекторного об'єкта дослідження не викликає заперечень, ба більше, очевидною постає думка про те, що «без епітетів наша мова взагалі була б неточною, недолугою, у ній не відчувалося б суб'єктивної індивідуальної оцінки, живого сприйняття дійсності; епітет – запорука точності, виразності мови, а також її образності, емоційності» [2, с. 4]. Епітетизація мовної дійсності є результатом світоспостереження авторів, натомість у структурі і семантиці тропів зосереджено колективний досвід мовців.

Безперечною є думка про те, що епітетні конструкції в сучасній українській прозі і поезії використані з особливою стилістичною метою, а саме: для увиразнення емоційності тексту, підсилення образності, підкреслення оцінного компонента, що дає змогу спостерігати важливі процеси художньо-образного світобачення авторів, осмислення психології окремих персонажів та ін. Відтак можемо акцентувати на виразності й естетичній цінності мови, зосередженій на стилістичному потенціалі епітетних (означальних) слів. Науковці наголошують на тому, що саме завдяки епітетам можемо простежити розвиток образного мислення чи зміну естетичних оцінок лінгвоносіїв, оскільки за кожним конкретним епітетом постає національна поетична картина світу [2, с. 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна лінгвостилістика оперує строкатою системою тропів, де чільне місце належить епітету як особливому естетико-виражальному засобу мови, здатному потужно репрезентувати світосприйняття й світорозуміння автора. Вивченню цього лінгвального явища присвячені лінгвостилістичні студії багатьох як зарубіжних, так і вітчизняних учених: С. Бирик, М. Братусь, В. Ващенко, В. Власюк, С. Єрмоленко, В. Калашника, Н. Князевої, А. Коваль, В. Красавіної, Л. Лисиченко, Л. Мацько, А. Мойсієнка, Л. Рожило, Л. Савченко, А. Скачкової, Н. Сологуб, Л. Ставицької, Т. Онопрієнко, Л. Підкамінної, Л. Пустовіт, Д. Хохель, Л. Шутової та ін. Результати надзвичайно інтенсивних зацікавлень епітетом світовою та вітчизняною академічною спільнотою засвідчують поступове розв'язання нових завдань вивчення цього художнього засобу.

Розглядаючи основні шляхи еволюції епітета в межах вітчизняної мовознавчої дискусії, зважаємо на термінологічний арсенал, сформований науковцями під час аналізу виражально-зображальних засобів художнього мовлення. У власних лінгвістичних розвідках дослідники послуговуються такими поняттями: *епітетна сполука*

(Л. Коткова, Н. Андрощук), *епітетна структура* (І. Барчишина, І. Волковинська, О. Волковинський, О. Лівіцька, Н. Судець, Д. Хохель), *епітетна конструкція* (О. Грабовецька, О. Дуденко), *епітетна конфігурація* (Т. Онопрієнко), *епітетна система, епітетний комплекс* (І. Волковинська), *епітетне словосполучення* (С. Шуляк, Л. Шутова), *епітетне слово* (М. Братусь), *епітетний вербалізатор / епітет-вербалізатор* (О. Архіпова, І. Гайдаєнко), *усталений / постійний епітет* (Г. Беценко, С. Єрмоленко, Н. Данилюк, В. Лесин, Д. Нитченко), *алітераційний епітет* (О. Волковинський), *складний епітет* (Д. Хохель), *метафорична епітетна структура* (Д. Нитченко, Д. Хохель), *фольклорний епітет* (Ю. Дядищева-Ростоцька), *традиційний епітет* (В. Власюк), *алюзивний епітет* (Т. Піндосова), *запаховий епітет* (В. Власюк), *колірний епітет, епітет-кolorатив, епітет-кольоронімант* (С. Бирик, Л. Дика), *метафоричний епітет* (С. Бирик), *компаративний епітет* (С. Бирик), *наскрізний епітет* (Д. Хохель), *позитивний епітет* (Я. Рибалко, О. Степаненко).

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні функційно-стилістичних особливостей епітетів сучасної української прози у зв'язку із забезпеченням ними виразності й оригінальності мовлення. Задля успішного досягнення поставленої мети передбачено реалізацію таких завдань: 1) з'ясувати основні підходи до витлумачення епітета як лінгвальної категорії, зважаючи на сучасні наукові теорії й мовні практики; 2) проаналізувати семантико-стилістичний потенціал окресленого тропа з урахуванням його функційного навантаження в текстах сучасної української прози та поезії; 3) визначити культурно-національні доміанти в рецепції епітетів як увиразників індивідуально-авторського мовлення. Матеріалом дослідження послужили епітетні конструкції, дібрані з текстів сучасної української літератури, зокрема творів С. Андрухович, Н. Гербіш, Тамари Горіха Зерня, С. Жадана, В. Лиса, М. «Далі» Кривцова, О. Осійчук, О. Оськи, О. Терена, І. Цілик, В. Шкляра та ін.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на кількісні виміри наукових робіт про епітет і різноаспектність його теоретичного та практичного осягнення, варто насамперед звернути увагу на дефініції цього поняття в лексикографічних працях, покликаних надати загальну інформацію та витлумачити складне дискусійне явище для широкого кола читачів, користувачів, мовців із різним рівнем мовних умінь і навичок.

В енциклопедії «Українська мова» епітет визначено як «художнє означення чи обставина способу дії, які образно змальовують особу, предмет, дію чи явище або виражають емоційне ставлення до них» [17, с. 175]. У поданій науковій статті йдеться про те, що епітет уживають задля підкреслення певної ознаки за кольором, розміром, формою або властивостями описуваних предметів, осіб чи явищ на основі найхарактерніших щодо певної життєвої ситуації або художньої мети мовця [17, с. 175].

Український мовознавець О. Пономарів зазначає, що основною стилістичною функцією епітетів є здатність показати предмет зображення з несподіваного, незвичного боку, індивідуалізувати якусь ознаку, викликати певне ставлення до зображуваного [15, с. 43]. Однак маємо підкреслили поліфункційність епітета, урахувавши таку його важливу характеристику, як оцінність (М. Братусь), без якої не можна уявити факту зіставлення того чи то того явища, предмета, а також аксіологічну складову (О. Грабовська, О. Мунтян). Узагальнюючи особливості реалізації аксіологічної функції епітетних конструкцій у текстах сучасної української літератури, О. Мунтян наполягає на думці, що епітети «визначають цінності і норми як історичних, так і духовних особливостей світогляду народу», а власне аксіологічна функція «<...> допомагає відібрати саме ті важливі уявлення та принципи, які укоріняться та залишаться в культурній спадщині народу протягом тисячоліть» [11, с. 124]. Український філолог і поет В. Калашник з-поміж ключових функцій епітетів також називає зображувальну й оцінну, які «здебільшого суміщаються і підпорядковуються функції естетичній» [7, с. 30].

Проаналізувавши наявні у філологічному обігу термінологічні номінації та визначення епітета як провідної лінгвостилістичної категорії, маємо виробити власні засади дослідження епітетних категорій з урахуванням усебічного й найбільш ґрунтовного потрактування цього поняття.

Прослідковуємо такі концептуальні засади наукового осмислення цього лінгвального явища:

1) епітет – художнє означення, зазвичай виражене прикметником, і використовуване для вербалізації якоїсь характерної риси чи ознаки того чи того предмета (О. Веселовський, Д. Нитченко та ін). Скажімо, О. Волковинський зазначає, що за традиційно вживаним терміном «епітет» можна вбачати «епітетну структуру, яку варто сприймати як своєрідну мікросистему, де архітектонічно та семантично поєднуються означення (якість) та означуване (поняття)» [3, с. 272–273];

2) епітет – це не лише художнє означення-прикметник, а й будь-яке означення чи обставина, яким послуговується автор для художнього опису об'єктів, що образно змальовують особу, предмет, дію чи явище або виражають емоційне ставлення до них (М. Братусь, П. Дудик, А. Коваль, Л. Мацько, О. Пономарів, Л. Пустовіт, О. Селіванова та ін.).

На тлі висловлених теорій удається правильним визначити основну відмінність між епітетом та логічним означенням, яка, очевидно, полягає в наявності оцінного компонента в семантичному обширі кожного епітета. Розуміємо, що логічне означення позбавлене категорії оцінності, натомість як художня цінність епітета саме й полягає в реалізації особливих авторських посилів, оцінок, вражень, утілених у вербалізації типової, органічної риси. Попри те, частково можемо погодитися із позицією Л. Шутової, дисертаційна праця якої присвячена вивченню особливостей функціонування епітета в українській поезії 20–30-х рр. ХХ ст. Науковець дійшла висновку, що в поезії кожне означення можна вважати епітетом, однак постає питання, чи варто розповсюдити такі узагальнення про епітет і на прозові твори [21].

Звертаємо увагу на лексикографічну працю «Словник епітетів української мови», яка демонструє глибокий підхід до аналізу епітетних структур [2]. Зауважимо, що укладачі словника ототожують логічне означення та епітет, розглядаючи його у широкому розумінні як будь-яке означення, якого потребує автор «для вирізнення предмета думки, для називання ознаки» [2, с. 3]. Автори словника стверджують, що «межа між епітетами-означеннями і художніми означеннями досить умовна, адже звичайне означення в художньому контексті збагачується за рахунок нових асоціацій, стає виразником авторської оцінки дійсності, носієм естетичного змісту, а значить – стає епітетом» [2, с. 3]. Недарма у працях А. Коваль йдеться про епітет як про троп, що презентує предмет чи явище з несподіваного боку, коли той набуває саме образної характеристики, а це означає, що подібна епітетна конфігурація зреалізовує себе засобами метафоричного або метонімічного означення, а не за допомогою звичайного логічного означення [10, с. 29].

У своєму дослідженні під *epiteton* розуміємо важливий стилістичний ресурс мови, ґрунтований на естетичній оцінці дійсності, на забезпеченні експресивного потенціалу лінгвоодиноць задля реалізації таких категорій, як виразність, емоційність, образність тощо. Окрім заявлених теоретичних підвалин дослідження, вважаємо

за потрібне у процесі аналізу фактичного матеріалу прокоментувати й інші питання, пов'язані з граматичним втіленням епітета в тексті, класифікаційними схемами, що сприятиме розумінню особливостей епітетички сучасного українськомовного дискурсу.

Дослідження художніх текстів демонструє тенденцію до органічного поєднання семантичного пласту мовних одиниць із відчуттями, емоційним тлом або чуттєвим сприйняттям. У дібраних для аналізу контекстах художнього дискурсу актуалізується емотивно виразні атрибутивні компоненти, виражені прикметниками на позначення емоційного стану, здатних змодельовати відповідний емоційний настрій реципієнтові. Наприклад: <...> *і півмишка тяжких думок як не було* [4, с. 20]; <...> *в грудях виникає те хлоп'яче відчуття боягузливого зіщулення* [4, с. 48]; <...> *знову з'явилася тінь вселенського смутку* [4, с. 190]; *Вирішив стати з ліжка, бо якесь зерно тривоги все ж таки з'явилося* [16, с. 7]; *Піддався легкій паніці й почав збирати все до сумки: документи, теплі речі, взяття* [16, с. 7].

Митці можуть послуговуватися епітетними одиницями, зокрема й з протилежними за семантичним наповненням також і для опису рис характеру персонажів твору, як-от: *Біля Долбоносова сидів, високо закинувши ногу на ногу й помахуючи носакром хромового чобота, воєнком Красуцький, добродушний хитрий хохол, чепурний та наодеколонений, як і всі потайні п'яниці* [19, с. 57]; <...> *схожий на грибка, щупленький, присадкуватий, але дуже жвавий і веселий, скрізь він буває, усе йому цікаво, що робиться поміж людей* <...> [20, с. 25]. У поданих контекстах епітет *присадкуватий* ужито задля характеристики низької людини, яка згинає при ходьбі коліна, а лексема *наодеколонений* вдало підкреслює бажання людини мати гарний вигляд для покращення соціального статусу.

Епітетні конструкції, виражені або посилені прислівниками, створюють певну атмосферу емоційного напруження, а саме: *Митрюха Герасимов не витримав, ударив мертвого чоботом, тоді вихопив у когось гвинтівку і кольбою став гамселити в усміхнене, нестерпно красиве лице* [19, с. 18]. Загалом варто зауважити, що виражальні засоби мови активно залучені авторами для демонстрації зовнішності персонажів з актуалізацією мімічних змін, особливостей погляду, фізіологічних реакцій, які засвідчують здебільшого емоційну реакцію на певні події. Наприклад: *Я зіщулювся на звук важких кроків у коридорі й уже наготувався побачити у про-*

чинених дверях кам'яне обличчя цюці, а натомість угледів усміхнене вуйкове [12, с. 20]; <...> *вродлива дівчина з усмішкою від вуха до вуха* [4, с. 63]; *Сестра Едика стояла трохи збоку і дивилася примружено й пронизливо. Дуже пронизливо* [9, с. 28].

Потужне лінгвостилістичне оформлення в тексті мають епітети, виражені прислівниками, які надають авторським інтенціям посиленої експресії: <...> *мені так до нестями хочеться тепла* [4, с. 35]; *Він не пам'ятає, коли до безпам'ятства закохався* <...> [4, с. 133]; *Мар'яна трепетно любила свою бабуню* [4, с. 7]; *Говориши навпомацки, навмання смієшся* [4, с. 11] та ін.

За семантичним наповненням епітетні сполуки поділяють на емотивні, колористичні, густативні (смакові), одоративні, тактильні та ін. У своїх дослідженнях щодо функціонування епітетів у поетичних текстах Л. Шутова стверджує, що лексико-семантичне поле кольору варто поділяти на чотири групи: епітетні назви на позначення основних кольорів, колірні модифікатори й синтезатори, а також опосередковані назви кольорів [21].

Досить уживаним у проаналізованих контекстах є епітет-кольоратив *чорний*, а саме: *На сусідньому дубі давно вже прокинувся старезний чорний ворон й одним оком сонно кліпав на це видовисько* [19, с. 9]; *Я бачила звірів розпалених і ошалілих в чорному-чорному лісі* [18, с. 22]; *Тієї миті Віта почала приручати птаха чорної підступності. Він з'явився звідкись, вилетів, може, з її чорного піднебіння. Ні, піднебіння у неї не чорне, вона не каже поганих слів, а в її голові живуть чорні, присипані сажею думки* [9, с. 37]. Назви кольорів-синтезаторів набувають у текстах сучасної історичної прози особливої символіки, як-от: *Жовто-блакитний і чорний – холодноярський бойовий прапор, на якому срібною заполоччю було вигантувано: «Воля України або смерть»* [19, с. 73].

Фактичний мовний матеріал засвідчує й інші епітетні кольоративи, які набувають метафоричного значення, символічного звучання, а у поєднанні з тактильними епітетами підкреслюють психоемоційний та фізичний стан персонажів, їхні звичні ритуальні дії побутового характеру: *Деся у білому мареві лишилася мама* [5, с. 6]; *Жовті сухі пальці нервово ламають газетний папір* [6, с. 10]; *Мобільником старий користувався майже не вмів, але постійно тягав із собою – побитий корпус, затерта зелена кнопка* [6, с. 10]. Частково фіксуємо й опосередковані назви кольорів, утворені від назв предметів

з відповідним колірним насиченням: *Молочна імла стирала деталі* [18, с. 22]; *Ранковий холод на кухні, грифельні сутінки за вікном* [6, с. 11]. Варто зауважити, що комплекс епітетних конструкцій на позначення кольору створює зображення однієї художньої реалії, фокусується на колірній гамі навколишнього світу, а відтак покликаний демонструвати оцінно-естетичні орієнтири митців. Наприклад: *Чорні дерева в снігах, гостре гілля на тлі червоного неба – за парканом починається вулиця, білі сусідські будиночки, де-не-де жовті апельсини електричних вогнів, сади, огорожі, комини, з яких здіймаються дими, ніби це втомлені чоловіки стоять і розмовляють на морозі, випускаючи з легень теплий січневий дух* [6, с. 9].

Окрему увагу звертаємо на епітетні конструкції кольорової семантики, що в художньому мовленні мають реалізацію формулою родового відмінка: <...> до міста приїжджали нереальні хлопці зі шкірою кольору міцної кави [4, с. 51]; Лана загортала їх (солодоці) у цупкий папір шоколадного кольору [4, с. 135]; Я б сиділа зі старою скрипкою кольору твердого шоколаду [4, с. 25]; Поторсаний диванчик шоколадного кольору по-домашньому поскрипував [4, с. 110]; Повітря стало кольору розведеного водою молока [4, с. 30].

Запахова і смакова образність у художніх текстах формує низку асоціацій, ґрунтованих на описі звичайних побутових реалій, зважаючи на образний потенціал епітетів: *Новим домом для мене стала «хрущовка» на три під'їзди, пропахла сечею, котами і котлетами* [5, с. 13]; *Баба їх смажила ввечері, і вони так радісно й весело шкварчали, так запаморочливо пахли, ніби і мріяли все життя <...>* [13, с. 14]; *Кав'ярня моєї кавоманської мрії* [4, с. 145]; *Кури в я не в затяжку, любив смак тютюну* [16, с. 10]. Окремих коментарів потребують контексти, у яких сприйняття запаху переплетено з іншими когнітивними процесами людини, сприйняттям навколишнього світу крізь призму перцептивних образів: *Свіже повітря, запах вогких дерев, напружена тиша* [6, с. 9]; *Дим від спаленого хмизу, дрібний дощ, ранкові викрики та останні слова, гіркий запах пороху й медикаментів переміщалися воедино в густе озеро* [8, с. 4].

Метафоричні епітетні сполуки репрезентують ускладнення семантики художніх означень, яке відбувається здебільшого за рахунок метафоризації, а відтак саме за допомогою метафори автор актуалізує латентні семи як означення, так і означуваного [14, с. 95], а саме: *Моя любов непо-*

дільна, непорушна [1, с. 1]; *А ми так довго чекали квітня 2014-го, щоб вдруге відвідати засмучене, кудлате, весняне море* [8, с. 4]; *Зі зброєю в руках, без заробітної плати, за єдину Ідею вони йшли на смертельний танок, де врешті станцювали свій останній танець і втратили надію побачити вільну Україну* [16, с. 6].

На думку Л. Підкамінної, рецептивна естетика надає змогу читачеві певним чином присвоювати авторський текст, наділяє його когнітивною та афективною здатністю продукувати з цього тексту власний твір. За таких умов забезпечено поняттєву невичерпність твору для самого автора, натомість реципієнтові набуває новий естетичний досвід [14, с. 228]. Таке художнє освоєння дійсності характерне для авторського витлумачення воєнних реалій, особливо за умов опoетизації фрустраційних ситуацій, межових станів особистості. Наприклад: *Одне єдине небо є батьком зовсім різних дітей – мирного снігу та сполоханих мін* [8, с. 3]; *Нові й реставровані смисли та пошуки правди* [18, с. 23]; *Тут усе довкола прошите нитками знайомих швів, тут лежать у могилах ті, хто нас за руку вчасно вів, і дома розбиті, і книги, затерті на корінцях, і незграбна ніжність, і впертість і виснаженість оця...* [18, с. 10]. Такі контексти насичені метафоризованими образами війни, смерті, зневіри, страждання: *Хто зі зброєю, хто – без зброї, зі жменькою куцих слів, крізь низини й висоти своєї зраненої землі* [18, с. 10]; *Я бачила дім без дверей, без людей, без надії* [18, с. 22].

У текстах сучасної української літератури актуалізовано концептуальні для воєнного часу значення, а тому читач змушений постійно апелювати до певних уявлень та стереотипних ситуацій, певним чином відображених у свідомості людини. Через трансляцію аксіологічних орієнтирів митців з фронту – тих, хто був безпосереднім учасником або спостерігачем реалій війни, – вбачаємо трансформацію повсякденних травматичних подій, які за рахунок фонових знань реципієнта набувають ознак буденності, однак, на нашу думку, не втрачають своєї емоційної складової. Наприклад: *Але ж немає сенсу тут залишатися, треба відвести вас у безпечне місце, до мене* [16, с. 9]; *Переважно військові, що підвозили в місто боєприпаси, або волонтери, які теж постійно вивозили звідси, з півночі, з мирної території до обложеного міста різний непотріб, на зразок теплого одягу чи протизастудних засобів* [6, с. 17]; *Як ми вибачимо собі, як подякуємо собі, що лишилися там, де кожен день – нескінченний бій?* [18, с. 10]; *Хоча зрону-*

міло було, що місто здадуть, що державні війська змушені будуть відійти, забравши з собою **прапори Пашиної країни**, і що **лінія фронту** так чи інакше відсунеться на північ [6, с. 17].

Виділені у наведених текстових ілюстрація епітетні конструкції на кшталт *безпечне місце*, *мирна територія*, *лінія фронту*, *нескінченний бій* характеризуються певною прагматичною діалогічністю із сучасністю, життям людей під час обстрілів, їхнім осмисленням буття і повсякденно-емпіричним досвідом. Увиражену стилістичну функцію виконує перефразистичний епітетний елемент *прапори Пашиної країни*, який замінює загальноприйняту, усталену назву країни задля підкреслення патріотичних переживань персонажа, його приналежності до цієї держави та її символів, що можемо витлумачити з позиції дихотомії «своє – чуже».

Висновки. Відповідно до висловлених вище думок, можна підсумувати, що епітет у сучасних художніх текстах є надзвичайно продуктивним і семантично містким, дає змогу точніше передати думку, надає мові образності та емоційності. Основними рисами епітета визначають такі: образність, емотивна насиченість, здатність цього стилістичного ресурса набувати різних семантичних варіацій. За таких умов варто відзначити, що цей троп є універсальним виражальним засобом естетичної категоризації об'єктивної дійсності, а також потужним стилістичним ресурсом для увираження емотивно-оцінної інформації, соціокультурної, історичної, буттєвої площини художнього твору. Зважаючи на проведений аналіз, убачаємо перспективи подальших досліджень у цій царині, оскільки буремне сьогодення шукає свої шляхи реалізації в мовотворчості митців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрухович С. Фелікс Австрія : роман. Львів : Видавництво Старого Лева, 2022. 288 с.
2. Бирик С. П., Єрмоленко С. Я., Пустовіт Л. О. Словник епітетів української мови / за ред. Л. О. Пустовіт. Київ : Довіра, 1998. 431 с.
3. Волковинський О. С. Поетика епітета : монографія. Кам'янець-Подільський : Сисин О. В., 2011. 350 с.
4. Гербіш Н. Теплі історії до кави. Київ : Брайт Букс, 2012. 168 с.
5. Горіха Зерня Т. Доця. Київ : Білка, 2019. 285 с.
6. Жадан С. Інтернат : роман. Чернівці : Видавець Померанцев Святослав, 2022. 336 с.
7. Калашник В. С. Особливості слововживання в поетичній мові : навч. посібник. Харків : ХДУ, 1985. 68 с.
8. Кривцов «Далі» М. На мінному полі пам'яті. Щоденники, есеї, оповідання. Київ : Вид-во «Наш формат». 2025. 416 с.
9. Лис В. Країна гіркої ніжності : роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 368 с.
10. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. Київ : Вища школа, 1987. 351 с.
11. Мунтян О. Аксіологічна функція епітетних конструкцій в українському художньому дискурсі. *Proceedings of the 9th International Scientific and Practical Conference «Global and Regional Aspects of Sustainable Development»* (October 6-8, 2023). Copenhagen, Denmark. № 173. 2023. P. 122–124.
12. Осійчук О. Абрикосова книгарня : роман. Київ : Наш Формат, 2021. 240 с.
13. Оська С. Нічні купання в серпні. Львів : Видавництво Старого Лева, 2022. 272 с.
14. Підкамінна Л. В. Епітет Т. Г. Шевченка: генеза, структура і сучасна мовна рецепція : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2011. 317 с.
15. Пономарів О. Д. Стилiстика сучасної української мови : підруч. 3-тє вид., перероб. і доповн. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. 248 с.
16. Терен О. Історія впертого чоловіка. Київ : Вид-во «Пропала грамота», 2024. 208 с.
17. Українська мова : Енциклопедія / редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко. Київ : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
18. Цілик І. Тонкий лід : поезії. Чернівці : Вид-во «Meridian Czernowitz», 2025. 128 с.
19. Шкляр В. Залишенець. Чорний Ворон. Харків : Вид-во Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2011. 384 с.
20. Шкляр В. Кров кажана : роман. 2-ге вид. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. 272 с.
21. Шутова Л. І. Епітет в українській поезії 20-30-х рр. ХХ ст. : автореф. дис ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2003. 17 с.

ПОНЯТТЯ «МОВНА ГРА» У ФІЛОСОФСЬКОМУ ТА ЛІНГВІСТИЧНОМУ ДИСКУРСАХ

THE CONCEPT OF LANGUAGE-GAME IN PHILOSOPHICAL AND LINGUISTIC DISCOURSES

Бичихін А.Є.,

orcid.org/0009-0006-6241-6767

аспірант кафедри української мови

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

У статті розглянуто питання визначення поняття «мовна гра» у філософії та лінгвістиці на сучасному етапі розвитку. Особливу увагу приділено аналізу трактування терміна австрійським філософом Людвігом Віттгенштайном, який першим ввів його в науковий обіг у праці «Філософські дослідження», опублікованій у середині ХХ ст. У матеріалі окреслено ключові риси оригінального концепту, згідно з яким, мовна гра постає як багатогранний феномен, що охоплює найрізноманітніші види мовної діяльності, від елементарних дитячих ігор із мовою до складних мовних практик, властивих повсякденному життю. Наголошено на підході Віттгенштайна до опису мовних ігор через численні приклади, що підкреслюють їх безмежний характер і динамічність, одночасно ускладнюючи формулювання чіткої дефініції.

У роботі проаналізовано основні підходи до визначення мовної гри в українському мовознавстві. Зафіксовано дослідження мовної гри у контексті паремій, афоризмів, власних назв, художньої літератури, журналістики, перекладознавства, маркетингу, прагматики та термінології. З'ясовано, що сучасні українські науковці пропонують різні інтерпретації терміна, демонструючи широкий спектр наукових поглядів. Установлено, що філософський та лінгвістичний підходи до мовної гри мають суттєві відмінності. Підсумовано, що у філософському дискурсі поняття характеризується широкими межами та спрямоване на вирішення вічних питань, а в лінгвістичному розглядається як експресивне явище лінгвокреативності на комунікативному рівні. Поряд із цим відбувається розмежування й на формальному рівні, яке полягає у відмінностях уживання граматичних форм залежно від контексту. Зокрема, у філософському дискурсі переважає форма множини (мовні ігри), тимчасом як у лінгвістичному – форма однини (мовна гра).

У статті зроблено висновок про те, що, з огляду на різноманітність підходів, актуальною залишається потреба уніфікації та формулювання єдиного, універсального визначення поняття «мовна гра». Це може стати важливим кроком у подальшому дослідженні концепту в українських лінгвістичних студіях.

Ключові слова: Людвіг Віттгенштайн, мовні ігри, мовна гра, комунікація, лінгвокреативність.

The article deals with the definition of the concept of language-game in Philosophy and Linguistics at the present stage of development. Particular attention is paid to the analysis of the interpretation of the term by the Austrian philosopher Ludwig Wittgenstein, who first introduced it into scientific circulation in the work "Philosophical Investigations" published in the middle of the twentieth century. The material outlines the key features of the original concept, according to which the language-game appears as a multifaceted phenomenon that covers the most diverse types of language activity, from elementary children's games with language to complex language practices inherent in everyday life. Wittgenstein's approach to the description of language-games is emphasized through numerous examples that highlight their boundless nature and dynamism, while complicating the formulation of a clear definition.

The paper analyzes the main approaches to the definition of the language-game in Ukrainian linguistics. The study of the language-game in the context of proverbs, aphorisms, proper names, fiction, journalism, translation studies, marketing, pragmatics and terminology is recorded. It was found that modern Ukrainian scientists offer different interpretations of the term, demonstrating a wide range of scientific views. It has been established that the philosophical and linguistic approaches to the language-game have significant differences. It is summarized that in philosophical discourse the concept is characterized by wide boundaries and is aimed at solving eternal problems, and in linguistic discourse it is considered as an expressive phenomenon of lingvo creativity at the communicative level. Along with this, there is a distinction at the formal level, which consists in the differences in the use of grammatical forms depending on the context. In particular, in philosophical discourse, the plural form (language-games) prevails, while in linguistic discourse, the singular form (language-game) prevails.

The article concludes that, given the diversity of approaches, the need to unify and formulate a single, universal definition of the concept of language-game remains relevant. This can be an important step in further research of the concept in Ukrainian linguistic studies.

Key words: Ludwig Wittgenstein, language-games, language-game, communication, lingvo creativity.

Постановка проблеми. Станом на початок 2025 року мовна гра зберігає статус одного з найактуальніших і найпопулярніших об'єктів вивчення в українському мовознавстві. Відомо, що поняття «мовна гра» вперше ввів у науковий обіг австрій-

ський філософ Людвіг Віттгенштайн у праці «Філософські дослідження», яка була опублікована у 1953 році [1]. Відтоді воно набуло широкого вжитку та зазнало трансформацій у різних дисциплінах, зокрема й мовознавстві. Варто зазначити,

що словосполучення «мовна гра» містить пряму апеляцію до мови, що підкреслює роль лінгвістичного компонента як засадничого у філософській концепції. Однак інтерпретація та сприйняття терміна «мовна гра» у філософії та мовознавстві суттєво різняться. А процес усталення чіткої дефініції перебуває на етапі активного пошуку загальноприйнятого варіанта. З огляду на це, актуально залишається потреба окреслення видозмін поняття, уведеного Людвігом Вітгенштайном.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовна гра стає об'єктом дослідження багатьох українських мовознавців та мовознавиць, які вивчають її з різних перспектив. Серед них варто відзначити Л. Богуславську, О. Гнедкову, З. Карпенко, О. Демиденко та О. Козиряцьку, які приділили увагу перекладному аспекту [2, 3, 4]. Аналіз мовної гри у сфері маркетингу виконують Т. Крутько, Ю. Деремєнда, Н. Карпенко та К. Сіроус [5, 6, 7]. На пареміях й афористиці зосередились Ж. Колоїз, І. Подуст і Л. Гнатюк, а на власних назвах – Н. Мудрова [8, 9, 10, 11]. У той час як А. Тепшич досліджує мовну гру в художніх текстах, Г. Гершун, Н. Карпенко та А. Коваль – у журналістських [12, 13, 14]. Крім того, комунікаційними властивостями мовної гри зацікавлені Т. Добжинська, І. Сніховська та О. Тимчук [15, 16]. Детальний термінологічний аналіз провели Т. Космеда, О. Пешкова, А. Коваленко й К. Дорошенко [17, 18, 19, 20]. Водночас питання визначення поняття «мовна гра» залишається відкритим і потребує подальшого вивчення. Важливо враховувати різні контексти його вживання, щоб досягти повного розуміння значення та ролі в мовознавстві. Як зазначає А. Синиця, «концепція «мовних ігор» за своєю суттю являється настільки новаторською і багатогранною, що її еволюція в різного роду семантичних модифікаціях і на сьогодні не вичерпала свій потенціал, залишившись доволі перспективною темою для досліджень» [21, с. 133].

Мета статті полягає в описі, систематизації та аналізі відомостей про функціонування терміна «мовна гра» в українських студіях, а також в окресленні відмінностей тлумачення терміна у філософському та мовознавчому дискурсах. Для досягнення поставленої мети слід виконати низку завдань. По-перше, варто з'ясувати версії трактування концепції «мовна гра» її автором. По-друге, проаналізувати процес адаптації цієї ідеї в лінгвістичній площині, урахувавши різні контексти та підходи. Це дозволить отримати ширше розуміння концепту та його застосування в сучасних розвідках.

Виклад основного матеріалу. Праця «Філософські дослідження» є другою й останньою виданою книгою австрійського філософа Людвіга Вітгенштайна. Саме в ній автор вводить поняття «мовна гра». Виникає логічне запитання: «Що таке мовна гра, згідно з Людвігом Вітгенштайном»? Власне на цьому моменті з'являється широка варіативність трактування. Це, на нашу думку, зумовлено двома причинами. Спробуймо розглянути кожен з них.

Перша – Вітгенштайн наводить радше приклади функціонування явища, аніж його дефініцію. Ключовим вважаємо 7 параграф тексту, у якому автор пише: «Можемо також уявити собі, що весь процес уживання слів у параграфі 2 є однією з тих ігор, за допомогою яких діти вивчають рідну мову. Я називатиму такі ігри «мовними іграми» й часом уживатиму цю назву для котроїсь із примітивних мов. Явища називання блоків і повторення за кимось слів також можна назвати мовними іграми. Згадаймо, як колись уживали слова в хороводах. Я називатиму також «мовною грою» сукупність мови й діяльності» [1, с. 95]. Тож філософ наводить одразу три приклади мовних ігор. Припускаємо, що перший із них може нагадувати те, що сьогодні в лінгвістиці прийнято називати вербальною комунікацією, другий – перформативом, а третій – дискурсом. Об'єднуючи ці три поняття й одночасно віддаляючись від них, Людвіг Вітгенштайн формує концепт мовної гри. Ба більше, можна говорити, що відношення мовної гри до інших явищ комунікації ієрархічне, адже, згідно з автором, сучасний спосіб використання мови і складається з мовних ігор, тож вони стають основною формою застосування мови. Саме тому в такому контексті вживають форму множини – мовні ігри, оскільки ідея поняття полягає у спробі тлумачення всесвіту через мовну діяльність людей, а її варіації безкінечні, про що зазначає сам Вітгенштайн: «Але скільки є видів речень? Ствердження, питання і наказ? – Є безліч їх, безліч видів уживання всього того, що ми зовемо «знаками», «словами», «реченнями». І ця розмаїтість не є чимось сталим, даним раз і назавжди; виникають, можна сказати, нові типи мови, нові мовні ігри, а інші стають застаріли, і їх забувають» [1, с. 101].

Друга причина дискусійності довкола визначення терміна полягає в тому, що приклади мовних ігор, наведені автором, відзначаються суттєвою віддаленістю, як-ось: «Давати накази й діяти згідно з ними; Описувати предмет за його виглядом або розмірами; Виготовляти предмет за його описом (малюнком); Розповідати про хід

подій; Снувати здогади про хід подій; Висувати й перевіряти гіпотезу; Демонструвати наслідки досліду таблицями й діаграмами; Вигадувати й читати оповідки; Прикидатися; Співати в хорі; Відгадувати загадки; Вигадувати, розповідати жарт; Розв'язувати приклади з арифметики; Перекладати з однієї мови на іншу; Просити, думати, ляяти, вітати, молитися» [1, с. 101]. З одного боку, така особливість допомагає краще зрозуміти принцип та масштаб концепції, оскільки автор прагне віднайти в мові вирішення онтологічних проблем, з іншого – межі самого поняття стають значно розмитішими.

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що Людвіг Вітгенштайн здійснив прорив, сформувавши новий концепт, який ґрунтується на поєднанні мови та людської діяльності, пов'язаної з нею. Виокремлення мовних ігор у філософії відбувається на комунікативному рівні, де ними визначають різновиди мовних конструктів у мовленні.

Далі розглянемо версії трактування поняття «мовна гра» в українському мовознавстві. Науковиця Тетяна Космеда, аналізуючи місце мовної гри в системі лінгвістичних термінів, подає таке визначення: «Тобто мовна гра – це усвідомлене відхилення від літературної норми, коли адресант навмисно порушує чинні норми з конкретною метою, розрахованою на те, що адресат має дешифрувати це відхилення» [17, с. 3]. У запропонованому варіанті акцентовано увагу на усвідомленості обох сторін комунікативного акту при використанні мовної гри, що є ключовим елементом для розуміння природи явища.

Зі свого боку дослідниці О. Тимчук та І. Сніховська, розглядаючи мовну гру як вияв пізнавально-комунікативної діяльності, характеризують її як таку, що «репрезентує лінгвокреативну розумову діяльність мовця і спрямована на досягнення гумористичного ефекту» [16, с. 1]. У цій версії цінною постає згадка приналежності мовної гри до феномену лінгвокреативності.

У межах аналізу моделювання мовної гри засобами мовних рівнів і підрівнів у сучасних афористичних висловленнях І. Подуст окреслює мовну гру як «навмисне порушення мовних норм особистістю (переважно творчою) задля досягнення певної прагматичної мети (насамперед, комічного ефекту) й вираження індивідуальної креативної свободи в побудові нових мовних елементів різних рівнів» [9, с. 30]. Така версія відповідає сучасним тенденціям виокремлення мовної гри як явища, що діє на всіх мовних рівнях: від фонетичного до текстуального.

У «Сучасному лінгвістичному словнику» (2020) А. Загнітко зазначає, що мовна гра – це «перепрограмування значень слів, речень, текстів для досягнення певної мети; зміна змісту за тотожності форми та навпаки» [22, с. 118]. Вважаємо, що подібній характеристиці притаманні затребувана лаконічність і прагнення автора сформулювати межі поняття й одночасно зберегти простір для вужчих трактувань, пошук яких триває на поточному етапі дослідження.

О. Пешкова визначає мовну гру як «дихотомічний феномен: лінгвокреативну діяльність, скеровану на вираження дискурсу за рахунок неконвенційного поєднання/використання одиниць/елементів різної мовної ієрархії та результат цієї діяльності у вигляді різноманітних мовно-мовленнєвих утворень (ігрем)» [18, с. 82]. Ця інтерпретація відзначається комплексним підходом і підкресленням дуальної структури явища, що складається з процесу та його наслідку. Окрім цього, дослідниця наводить класифікацію підходів до тлумачення мовної гри, виокремлюючи стилістичний, гумористичний, лінгвокреативний та анормативний напрямки. До першого авторка зараховує трактування, які розглядають мовну гру як засіб мовної експресивності, підкреслюючи її роль у вираженні емоцій. Другий напрямок ототожнює мовну гру зі грою слів і каламбуром, акцентуючи увагу на використанні слів з подвійним значенням або схожим звучанням для створення комічного ефекту. До третього підходу належать визначення, які зараховують мовну гру до прояву лінгвокреативної діяльності мовців, що спрямована на створення нових значень і форм у мові. Останній напрямок формують тлумачення, що називають мовною грою усвідомлені порушення мовної норми, коли мовці навмисно відходять від стандартних правил для досягнення певного ефекту або привернення уваги. Помічаємо, що всі згадані нами тлумачення мовної гри в українському мовознавстві можуть бути погруповані в такий спосіб, а також розглядаємо цю класифікацію як важливий плацдарм для розроблення подальших версій.

Виконавши аналіз наведених версій визначення поняття «мовна гра», можна помітити спільні для них компоненти, серед яких: видозміна форми, порушення норми, реалізація креативного потенціалу та домінування комічного ефекту. Крім того, можна дійти висновку, що сприйняття концепту в мовознавстві має таку саму властивість розмитості меж поняття, як і трактування мовних ігор у філософії.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Констатуємо, що «мовні ігри» у філософії та «мовна гра» у мовознавстві – це два окремих поняття, які, попри єдине походження та спільні риси, позначають різні мовні явища. До того ж, філософська концепція традиційно ширша за мовознавчу. Можемо припускати, що мовними іграми у філософії прийнято називати різновиди мовних конструктів у мовленні, а мовною грою в лінгвістиці визначають тип реалізації феномена лінгвокреативності, спрямований на створення

ігрового значення мовної одиниці з метою підвищення інтересу до неї з боку адресата. Частим способом досягнення такої мети стає свідоме порушення мовної норми. Вищезгадане дозволяє сформувати властивості мовної гри в лінгвістиці. Утім, актуальною залишається потреба об'єднати та відтворити їх в одній максимально вичерпній дефініції, що зможе стати стандартом та набути статусу загальноприйнятої в українському мовознавстві. Саме в цьому завданні вбачаємо перспективи подальших розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вітгенштайн Л. *Tractatus Logico-Philosophicus*. Філософські дослідження. Київ : Основи, 1995. 229 с.
2. Богуславська Л. А. Відтворення мовної гри Л. Керролла в англоукраїнських перекладах : когнітивний аспект : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Харків, 2017. 246 с.
3. Гнедкова О. Г., Карпенко З. О. Особливості утворення та перекладу каламбуру як різновиду мовної гри. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Том 32 (71). № 1. Ч. 2. С. 254–261. <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.1-2/44>
4. Демиденко О. П., Козиряцька О. В. Деякі особливості відтворення мовної гри в українських перекладах англomовних ситкомів (Some peculiarities of the Ukrainian translation of the English wordplay in sitcoms). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Філологія»*. 2018. Вип. 4 (72). С. 82–85.
5. Крутько Т. В. Мовна гра як спосіб досягнення прагматичного ефекту рекламного тексту. *Лінгвістика XXI століття: Нові дослідження і перспективи*. 2012. С. 209–216.
6. Деремєнда Ю. М. Мовна гра як засіб атракції в рекламних назвах (на матеріалі ергонімії Тернопільщини). *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2011. Вип. 6. Ч. 2. С. 164–168. <https://doi.org/10.31812/filstd.v6i2.748>
7. Карпенко Н. А., Сіроус К. В. Мовна гра в сучасних рекламних слоганах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2018. № 34. Т. 2. С. 88–90.
8. Колоїз Ж. В. Мовна гра як вияв креативності в сучасній афористиці. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2016. С. 163–185.
9. Подуст І. Моделювання мовної гри засобами мовних рівнів і підрівнів (на матеріалі сучасних афористичних висловлень), *Криворізький державний педагогічний університет, Кривий Ріг*, 2019. <https://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/3391>
10. Гнатюк Л. П. Мовна гра як вияв національної лінгвокреативності: на матеріалі галицьких паремій XIX ст. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. 2022. Вип. 57, Article 2848. <https://doi.org/10.11649/sfps.2848>
11. Мудрова Н. В. Мовна гра як засіб поетики власних назв : автореф. дис. ... канд. філ. наук : 10.02.15. Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов. Донецьк, 2008. 20 с.
12. Тепшич А. І. Мовна гра як домінанта постмодерного дискурсу (на матеріалі прозових творів представників станіславського феномена) : монографія. Вінниця, ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. 192 с.
13. Гершун Г. О. Мовна гра як прояв постмодерністської тенденції у журналістському тексті. *Наукові записки [Української академії друкарства]: Серія Соціальні комунікації*. 2015. Ч. 2. С. 34–39.
14. Карпенко Н. А., Коваль А. В. Моделювання мовної гри на базі актуалізації прецедентності (на матеріалі газетних заголовків), *Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Філологічна»*. 2016. Вип. 62. С. 139–141.
15. Добжинська Т. Мовна гра як форма персвазії в суспільному дискурсі. *Слово і час*. 2008. № 3. С. 73–79.
16. Тимчук О. Т., Сніховська І. Е. Мовна гра як вияв пізнавально-комунікативної діяльності. *Молодий вчений*. 2019. № 4.2 (68.2). С. 232–235.
17. Космеда Т. А. Мовна гра у системі лінгвістичних термінів. *Культура слова*. 2011. № 74. С. 137–141.
18. Пешкова О. Г. Стратегії та чинники англо-українського перекладу мовної гри в науково-популярному дискурсі : дис. ... докт. філ. ХНУ ім. В. Н. Каразіна, Харків. 2024. 253 с.
19. Коваленко А. М. Мовна гра як лінгвістичне явище. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Філологічна»*. 2014. Вип. 44. С. 127–129.
20. Дорошенко К. С. Мовна гра як теоретична проблема. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2014. № 4. С. 140–143.
21. Синиця А. С. Концепція «мовної гри» Л. Вітгенштейна. *Актуальні проблеми духовності*. Кривий Ріг, 2008. С. 126–133.
22. Загнітко А. П. *Сучасний лінгвістичний словник*. ДонНУ ім. В. Стуса, 2020. 920 с.

**ТИПИ АБРЕВІАТУР У НАУКОВО-НАВЧАЛЬНИХ ТЕКСТАХ
З ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЕЛЕКТРОННИХ КОМУНІКАЦІЙ****TYPES OF ABBREVIATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL TEXTS
ON INFORMATION SECURITY AND ELECTRONIC COMMUNICATIONS****Біленко Т.Г.,***orcid.org/0000-0001-7187-9479**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри українознавства та загальної мовної підготовки
Національного університету «Запорізька політехніка»***Катиш Т.В.,***orcid.org/0000-0002-5442-6491**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри українознавства та загальної мовної підготовки
Національного університету «Запорізька політехніка»*

У статті досліджено словотвірний статус абрєвіації в науково-навчальних текстах з інформаційної безпеки та електронних комунікацій. Було проаналізовано погляди вітчизняних мовознавців на абрєвіацію та визначення структурних типів абрєвіатур. Було зазначено, що абрєвіація як спосіб творення слів має такі основні властивості: доступність, раціональність структури, лаконічність, економність, семантична місткість. Зауважено, що наявність численних наукових праць доводить суперечливий характер цього явища й вимагає постійної уваги. У статті досліджено типи абрєвіатур, знайдені в навчальних текстах з інформаційної безпеки та електронних комунікацій. Виявлено ініціальні абрєвіатури, які поділяються на буквені та звукові; комбіновані абрєвіатури; цифро-літерно-символьні найменування. Їх аналіз показав, що найбільш уживаними в науково-навчальних текстах з інформаційної безпеки та електронних комунікацій є ініціальні абрєвіатури як буквені, так і звукові. Меншою мірою використовуються комбіновані та цифро-літерно-символьні абрєвіатури. У роботі також приділено увагу особливостям функціонування абрєвіатур у науково-навчальних текстах з інформаційної безпеки та електронних комунікацій. Було зафіксовано наявність абрєвіатур у різних лексико-тематичних групах досліджуваної термінології. Аналіз розглянутих абрєвіатур дозволив виділити 9 тематичних груп, серед яких достатньо поширеними є найменування приладів і пристроїв та найменування понять зі словом «система». Зауважено, що за структурою абрєвіатури в науково-навчальних текстах з інформаційної безпеки та інформаційних технологій можна поділити на дво-, три- та чотирикомпонентні. Відзначено, що в досліджених скороченнях, які вживаються з метою економії місця та часу, відображені аспекти сучасної галузі інформаційної безпеки та електронних комунікацій.

Ключові слова: абрєвіація, типи абрєвіатур, навчальні тексти, українська термінологія інформаційної безпеки та електронних комунікацій, тематичні категорії найменувань, структурні особливості абрєвіатур.

The article focuses on the word-formation status of abbreviations in scientific and educational texts on information security and electronic communications. The views of Ukrainian linguists on the abbreviation and the definition of abbreviation structural were analysed. It is noted that an abbreviation as a way of formation words has the following main properties: accessibility, rationality of structure, conciseness, economy and semantic capacity. It is noted that numerous scientific works prove the controversial nature of this phenomenon and require constant attention. The article investigates the types of abbreviations used in educational texts on information security and electronic communications. The author identifies initial abbreviations, to be divided into letter and sound abbreviations; combined abbreviations; and numeric-letter-symbolic names. Their analysis has shown that in scientific and educational texts on information security and electronic communications the most commonly used initial abbreviations are both letter and sound ones. The combined and numeric-letter-symbolic abbreviations are less commonly used. The paper also pays attention to the peculiarities of the abbreviation functioning in scientific and educational texts on information security and electronic communications. In various lexical and thematic groups on the studied terminology the presence of abbreviations was observed. The review of the abbreviations examined made it possible to distinguish nine thematic groups, with names of devices and terms involving the word 'system' being notably frequent. It has been observed that abbreviations in scientific and educational texts related to information security and information technology fall into three structural categories: two-, three-, and four-component. It has also been observed that the analyzed abbreviations, used for space and time efficiency, reflect aspects of the modern field on information security and electronic communications.

Key words: abbreviation, types of abbreviations, educational texts, Ukrainian terminology on information security and electronic communications, thematic categories of names, structural feat.

Постановка проблеми. Абрєвіація – продуктивний спосіб поповнення словникового складу сучасних мов, незважаючи на те, що це наймолодший спосіб творення, який почав активно

використовуватися на початку ХХ століття. У мовознавстві під абрєвіацією розуміють процес скорочування словосполук до початкових складників слів. Абрєвіатура містить найважливішу

інформацію, допомагає економити час учасників комунікації, у семантичному плані вона характеризується значно більшим обсягом порівняно з іншими словами. Аббревіація як спосіб творення слів має такі основні властивості: доступність, раціональність структури, лаконічність, економічність, семантична місткість.

Актуальність обраної теми зумовлена потребою дослідити типи аббревіатур у науково-навчальних текстах з інформаційної безпеки та інформаційних комунікацій. Аббревіатури відіграють провідну роль у науковому дискурсі, особливо в нових галузях, які стрімко розвиваються і в яких з'являються нові поняття. Постійне збільшення обсягу інформації, особливо спеціальної, зумовлює пошук нових засобів її передавання. Одним із провідних засобів економії мовних засобів є аббревіація, яка частіше використовується в нових галузях, зокрема в галузі інформаційної безпеки та інформаційних комунікацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прагнення до економії мовних засобів завжди цікавило українських та закордонних лінгвістів. У вітчизняному мовознавстві аббревіатури досліджували Г. Віняр, В. Горпинич, І. Думчак, В. Жайворонок, Н. Клименко, О. Мацько, М. Сердюк, З. Сікорська, О. Стишов та інші.

Аббревіація є інтралінгвальним явищем, що виникло під впливом екстралінгвальних чинників (соціально-економічних, політичних та культурних умов), унаслідок чого структурна модель аббревіатур має багато спільного в різних мовах, незалежно від будови мови [7, с. 7].

На думку Н. Клименко, «аббревіатура (італ. *abbreviatura*, від лат. *abbreviatio* – скорочення), складноскорочене слово – похідне слово, що виникає внаслідок аббревіації. Утворюється складанням скорочених основ і буває здебільшого еквівалентною словосполученню, яке її мотивує» [9, с. 7]. Мовознавиця виокремлює літерні (ініціальні), що в свою чергу складаються з початкових звуків, складові – з початкових складів кожного слова словосполучення та мішані аббревіатури, в яких поєднані початкова частина першого слова і ціле друге [9, с. 7]. М. Плющ диференціює три типи аббревіатур, а саме: складові, змішані та ініціальні. Ініціальний тип продуктивний у його перших двох різновидах (звуковий і буквенний), змішаний використовується рідко [8, с. 181]. О. Мацько також дотримується такого ж погляду на класифікацію аббревіатур в українській мові [4, с. 34]. О. Стишов поділяє аббревіатури на три основні групи, а саме: часткові (частково скорочені, контрактури), ініціальні, комбіновані [7, с. 154]. Схожу думку

висловлює О. Селіванова, доповнюючи класифікацію О. Стишова ще одним типом аббревіатур: графічні (умовні) [6, с. 289].

Незважаючи на розбіжності щодо мовної природи цього явища, усі дослідники дотримуються думки, що скорочення в мові мають дві основні найзагальніші ознаки: 1) прагнення мовців зекономити мовні засоби; 2) мають генетичні повні відповідники – слова чи словосполуки [5, с. 256].

Варто зауважити, що аббревіація відрізняється від інших способів словотвору характером з'єднаних компонентів. В. Горпинич стверджує, що термінотворення способом аббревіації відбувається шляхом поєднання двох або більше слів із довільним, асемантичним усіченням, принаймні одного з них, причому утворена лексична одиниця зберігає у своєму складі якісь фрагменти твірного слова, інакше вона буде символом [1, с. 129].

Постановка завдання. Мета дослідження – виявити основні типи аббревіатур у науково-навчальних текстах з інформаційної безпеки та інформаційних комунікацій та визначити активність їх функціонування. Матеріалом дослідження є аббревіатури, виокремлені методом суцільної вибірки з науково-навчальної літератури української галузі інформаційної безпеки та електронних комунікацій.

Виклад основного матеріалу. Науково-навчальні тексти орієнтовані на студента, якого потрібно готувати до сприйняття наукової інформації, що пов'язано з інтенсивним зростанням інтересу до проблем науково-технічної комунікації [2 с. 18–19]. У науково-навчальних текстах з інформаційної безпеки та електронних комунікацій аббревіатури відіграють важливу роль, оскільки вони здатні як передавати складні наукові поняття, так і економити мовні засоби. Цей спосіб словотворення є одним із найбільш розповсюджених засобів поповнення термінологічних систем, зокрема й української термінології інформаційної безпеки та інформаційних комунікацій. Деякі номінації, що використовуються в досліджуваній галузі, є складними і перевантажують мову, тому з метою економії мовних засобів застосовується аббревіація.

У науково-навчальних текстах з інформаційної безпеки та інформаційних комунікацій можна виділити такі види аббревіатур:

1) ініціальні аббревіатури, які поділяються на:
– буквені (утворені з початкових літер слів): *СТЗ* (системи технічного (машинного зору)), *БКП* (блок керування приладами), *МПЦП* (мікропроцесорний програмований цикловий пристрій), *ПР* (промисловий робот), *ЗМБ* (завдання молодшого

байта), *ІВК* (інфраструктура відкритого ключа), *КЗ* (ключовий засіб), *НШ* (направлене шифрування), *ГВП* (генератор випадкових послідовностей), *КДСК* (комп'ютер з доповненою системою команд), *ПЗП* (постійний запам'ятовувальний пристрій), *ОЗП* (оперативний запам'ятовувальний пристрій), *ЕЦП* (електронний цифровий підпис);

– звукові, або акроніми (утворені з назв перших звуків, читаються як звичайні слова): *БАП* (базова адреса пам'яті), *АОП* (алгоритмічний операційний пристрій), *ЛОМ* (локальна обчислювальна мережа), *КОСК* (комп'ютер з орієнтованою системою команд), *КІТ* (комп'ютерні інформаційні технології), *ДАП* (двонаправлена асоціативна пам'ять), *ТОП* (тригер очікування переривання), *СУВ* (система уводу-виводу), *КОП* (код операції);

2) комбіновані аббревіатури: *ШІМ-керування* (широко-імпульсна модуляція керування), *мікро-ЕОМ* (мікроелектронна обчислювальна машина);

3) цифро-літерно-символьні найменування: *3D-модель*, *3D-принтер*.

Серед зазначених типів лексичних аббревіатур, виявлених у науково-навчальних текстах з інформаційної безпеки та інформаційних комунікацій найбільш активну роль відіграють ініціальні. Вони легше піддаються процесу інтеграції, ніж інші типи, та нерідко стають основними найменуваннями.

Справедливо зазначає Н. Книшенко, яка стверджує, що «аббревіатурні терміни нині є однією з виразних ознак фахового мовлення. Ці скорочення дуже зручні в професійних сферах спілкування, бо, забезпечуючи зменшення формального обсягу текстів, водночас зберігають їх інформативну насиченість, будучи цілком зрозумілими для спеціалістів певної галузі» [3, с. 19].

Проведений аналіз дозволив зафіксувати наявність аббревіатур у різних лексико-тематичних групах досліджуваної термінології, що, безперечно, свідчить про їх активне функціонування в цій сфері. Розглядаючи терміни-аббревіатури залежно від контексту їхнього функціонування, можна відзначити, що найпоширенішими є такі тематичні категорії найменувань:

1. Найменування процесів: *КЗІ* (криптографічний захист інформації), *НШ* (направлене шифрування), *НРШ* (направлене розшифрування), *ЦПКР* (циклове програмне керування), *ЧПКР* (числове програмне керування), *АЛЧ* (активізація лічильника), *СЛЧ* (скидання лічильника).

2. Найменування приладів і пристроїв: *ГВБ* (генератор випадкових бітів), *ПА* (прилад автентифікації), *АЦП* (аналогово-цифровий перетворювач), *БКП* (блок керування приладами), *ЛК*

(лічильник команд), *МА* (мехатронний агрегат), *МКР* (модуль керування), *МПЦП* (мікропроцесорний програмований цикловий пристрій), *АЛП* (арифметико-логічний пристрій), *СМЧД* (суматор часткових добутків), *ДШМКО* (дешифратор мікрооперацій), *ЛРФ* (локальний регістровий файл), *ККМ* (контролер комутуючої мережі), *МПК* (мультиплексний канал), *ДО* (допоміжне обладнання), *МА* (мехатронний апарат), *МО* (мехатронний об'єкт), *ТО* (технологічне обладнання), *ТУ* (тригер умови), *ДІ* (джерело інформації), *ПА* (прилад автентифікації).

3. Найменування понять зі словом «система»: *АС* (автоматизована система), *ІС* (інформаційна система), *ІТС* (інформаційно-телекомунікаційна система), *СА* (система автентифікації), *СЗІ* (система захисту інформації), *МС* (мехатронна система), *ПСКР* (програмна система керування), *СКР* (система керування), *СУВ* (система уводу-виводу), *ІС* (інформаційна система), *СВК* (система з відкритим ключем), *ІКС* (інформаційна комунікаційна система), *ЕС* (експертна система), *СППР* (система підтримки прийняття рішення), *СУБД* (система управління базами даних), *СУБЗ* (система управління базами знань), *СУБМ* (система управління базами моделей).

4. Назви, пов'язані з безпекою та таємницею: *ДПБ* (дискреційна політика безпеки), *КЗЗ* (комплекс засобів захисту), *МПБ* (мандатна політика безпеки), *ПБ* (політика безпеки), *РПБ* (рольова політика безпеки), *БТ* (банківська таємниця), *ДТ* (державна таємниця), *КТ* (комерційна таємниця), *ПТ* (професійна таємниця), *ТДР* (таємниця досудового розслідування).

5. Назви фахівців галузі інформаційної безпеки та інформаційних технологій: *ОІ* (одержувач інформації), *НФ* (непрограмуєчий фахівець), *ОПР* (особа, яка приймає рішення).

6. Назви одиниць вимірювання: *МПа* (Мега Паскаль), *ПВБ* (псевдовипадкові біти), *МБ* (мегабіт).

7. Назви схем, мереж та кодів: *КС* (комбінаційна схема), *НВІС* (надвелика інтегральна схема), *КОП* (код операції), *ВІС* (велика інтегральна схема), *ІС* (інтегральна схема), *ІОМ* (інформаційна обчислювальна мережа), *ЛОМ* (локальна обчислювальна мережа), *НМ* (нейронна мережа), *КУ* (код умови).

8. Назви матеріалів: *МОП* (метал-окисел-напівпровідник); *МНОП* (метал-нітрид-окисел-напівпровідник).

9. Назви документів: *ГКУ* (господарський кодекс України) *ЗВДТ* (звіт відомостей, що становлять державну таємницю), *ЗУ* (закон України),

КЗнПУ (кодекс законів про працю), *ККУ* (кримінальний кодекс України), *КПКУ* (кримінальний процесуальний кодекс України), *КУнАП* (кодекс України про адміністративні правопорушення), *ЦКУ* (цивільний кодекс України), *ЦПКУ* (цивільний процесуальний кодекс України).

За структурою аббревіатури в науково-навчальних текстах з інформаційної безпеки та інформаційних технологій можна поділити на дво-, три- та чотирикомпонентні.

Двокомпонентні аббревіатури створюються за такими моделями:

1. Прикметник + іменник: *ПР* (промисловий робот), *НШ* (направлене шифрування), *МО* (мехатронний об'єкт), *ІС* (інформаційна система).

2. Іменник + іменник: *ТУ* (тригер умови), *ДІ* (джерело інформації), *ЛК* (лічильник команд), *ОІ* (одержувач інформації).

Трикомпонентні аббревіатури створюються за такими моделями:

1. Прикметник + прикметник + іменник: *ЕЦП* (електронний цифровий підпис), *АОП* (алгоритмічний операційний пристрій), *ЛОМ* (локальна обчислювальна мережа).

2. Іменник + прикметник + іменник: *ЗМБ* (завдання молодшого байта), *ІВК* (інфраструктура відкритого ключа), *ККМ* (контролер комутуючої мережі).

3. Прикметник + іменник + іменник: *РІБ* (рольова політика безпеки), *БАП* (базова адреса пам'яті), *ККУ* (кримінальний кодекс України).

4. Іменник + іменник + іменник: *БКП* (блок керування приладами), *КЗЗ* (комплекс засобів захисту), *СЗІ* (система захисту інформації).

Чотирикомпонентні аббревіатури в науково-навчальних текстах з інформаційної безпеки та інформаційних технологій утворюються за такими моделями:

1. Прикметник + прикметник + іменник + іменник: *КПКУ* (кримінальний процесуальний кодекс України), *ЦПКУ* (цивільний процесуальний кодекс України).

2. Іменник + іменник + іменник + іменник: *СППР* (система підтримки прийняття рішення), *СУБД* (система управління базами даних), *СУБЗ* (система управління базами знань), *СУБМ* (система управління базами моделей).

Висновки. Як свідчать вищевказані приклади, використання аббревіатур уможливило скорочення довжини термінів, що робить їх оптимальними для сприйняття. Класифікація термінів-аббревіатур у науково-навчальних текстах з інформаційної безпеки та інформаційних технологій демонструє загальні принципи утворення аббревіатур в інших наукових сферах. Найпродуктивнішими в досліджуваній галузі є аббревіатури ініціального типу (буквені та звукові). Цей факт можна пояснити тим, що ініціальні аббревіатури легше піддаються процесу поєднання, ніж інші види аббревіатур. Було зафіксовано наявність аббревіатур у різних лексико-тематичних групах досліджуваної галузі. Найпоширенішими тематичними групами є найменування приладів і пристроїв та найменування понять зі словом «система». За структурою в науково-навчальних текстах з інформаційної безпеки та інформаційних технологій було виявлено дво-, три- та чотирикомпонентні терміни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Київ : Вища школа, 1999. 207 с.
2. Катиш Т. В., Миронюк Л. В. Структурні особливості українських науково-навчальних текстів з радіоелектроніки та комп'ютерних технологій. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* 2023. Том 34 (73). № 2. Частина 1. С. 18–22.
3. Книщенко Н. Аббревіація в системі сучасної дорожньо-будівельної термінологічної номінації. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* Серія «Проблеми української термінології». 2010. № 675. С. 19–22.
4. Мацько О. М. Аббревіатури як згорнені мовні формули в дипломатичних текстах. *Мовознавство.* 2000. № 1. С. 31–36.
5. Микульчик Р. Сучасні українські аббревіатури: перспективи і стан дослідження. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* Серія «Проблеми української термінології». 2005. № 538. С. 12–15.
6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
7. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття : (На матеріалі мови засобів масової інформації). Київ : Пугач, 2003. 388 с.
8. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Плющ. Київ: Вища школа, 1994. 413 с.
9. Українська мова: Енциклопедія. Вид. 2-е, випр., доп. / Ред. кол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

ЛЕКСИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ПРОФЕСІЙНІЙ КОМУНІКАЦІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ

LEXICAL AND STYLISTIC FEATURES OF THE UKRAINIAN LANGUAGE IN PROFESSIONAL MANAGEMENT COMMUNICATION

Волкова І.В.,

orcid.org/0000-0003-4725-8837

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання

Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Масло О.В.,

orcid.org/0000-0002-1586-2805

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання

Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Лонська І.О.,

orcid.org/0000-0001-5318-3689

старший викладач, викладач вищої категорії,

викладач кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання

Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

У статті досліджено лексичні та стилістичні особливості української мови в професійній комунікації менеджменту. Зважаючи на важливу роль ефективного ділового спілкування в сучасному управлінні, розглянуто ключові мовні аспекти, що впливають на якість комунікації між керівниками, підлеглими та партнерами. Особливу увагу приділено офіційно-діловому стилю, що є основним у сфері менеджменту, а також тенденціям його розвитку в умовах глобалізації та цифровізації комунікаційних процесів. Досліджено специфіку використання термінології у відповідній сфері, що містить як загальноновживані управлінські поняття, так і вузькоспеціалізовані терміни. Визначено вплив англійських запозичень, які активно входять у український діловий лексикон, а також механізми їх адаптації відповідно до норм української мови. Проаналізовано лексичні та семантичні особливості ділового мовлення, зокрема використання професіоналізмів, скорочень, акронімів, кліше та стандартних конструкцій. Особливу увагу приділено мовному етикету як невід'ємній складовій професійного спілкування у сфері управління. Проаналізовано значення ввічливості, точності та логічності висловлювань у побудові ефективної комунікації, а також визначено особливості використання різних мовних реєстрів залежно від комунікативної ситуації. Визначено роль невербальних елементів (інтонації, пауз, жестів) у менеджерській комунікації та їх вплив на сприйняття інформації. Розглянуто комунікативні помилки, що можуть виникати під час ділового спілкування, зокрема неправильне використання термінології, надмірна офіціалізація мовлення або, навпаки, надмірна неформальність. Запропоновано шляхи вдосконалення мовної компетенції управлінців шляхом розвитку навичок професійного письма. Наголошено на важливості усвідомленого підходу до використання мовних засобів у сфері менеджменту. Ефективне володіння професійною лексикою, дотримання мовного етикету та грамотне застосування стилістичних ресурсів української мови сприяють підвищенню якості управлінської діяльності, формуванню позитивного іміджу керівника та зміцненню ділових зв'язків.

Ключові слова: професійна комунікація, менеджмент, офіційно-діловий стиль, управлінська термінологія, мовний етикет, риторика, англійські запозичення.

The article examines the lexical and stylistic features of the Ukrainian language in professional management communication. Given the growing role of effective business communication in modern management, the key linguistic aspects that affect the quality of communication between managers, subordinates and partners are considered. Particular attention is paid to the official business style, which is the main one in the field of management, as well as to the trends in its development in the context of globalization and digitalization of communication processes. The specifics of the use of terminology in the field of management are studied, which includes both commonly used management concepts and highly specialized terms. The influence of English-language borrowings, which are actively included in the Ukrainian business lexicon, as well as the mechanisms of their adaptation in accordance with the norms of the Ukrainian language, are determined. The lexical and semantic features of business speech are analyzed, in particular the use of professionalisms, abbreviations, acronyms, clichés and standard constructions. Special attention is paid to speech etiquette as an integral part of professional communication in the field of management. The importance of politeness, accuracy and logic of statements in building effective communication is analyzed, and the features of using different language registers depending on the communicative situation are also determined. The role of non-verbal elements (intonation, pauses, gestures) in managerial communication and their influence on the perception of information are determined. Communicative errors that may arise in the process of business communication are considered, in particular the incorrect use of terminology, excessive formalization of speech or, conversely, excessive informality. Ways of improving the language competence of managers by developing

professional writing, rhetoric and negotiation skills are proposed. As a result, the importance of a conscious approach to the use of language tools in the field of management is emphasized. Effective mastery of professional vocabulary, adherence to language etiquette and competent use of stylistic resources of the Ukrainian language contribute to improving the quality of managerial activities, forming a positive image of the manager and strengthening business relations.

Key words: professional communication, management, official business style, management terminology, language etiquette, rhetoric, English borrowings.

Постановка проблеми. Сучасний менеджмент як сфера професійної діяльності базується на ефективній комунікації, що містить усне та письмове спілкування, проведення переговорів, підготовку офіційної документації та представлення інформації в публічному просторі. Одним із ключових факторів успішного управління є вміння керівника та інших учасників управлінського процесу правильно та чітко висловлювати свої думки, використовуючи відповідні мовні засоби.

Проте в умовах глобалізації та стрімкого розвитку бізнес-середовища, українська мова у сфері менеджменту стикається з низкою викликів. Зокрема, спостерігається активне проникнення іншомовних термінів, що не завжди коректно адаптуються до українського мовного простору. Надмірне використання англіцизмів, калькування іншомовних конструкцій та нехтування нормами української ділової мови можуть призводити до втрати точності й зрозумілості комунікації.

Ще однією проблемою є невідповідність між офіційно-діловим стилем і практичними потребами управлінців. Часто в діловій документації наявні складні, перевантажені бюрократичними конструкціями тексти, що ускладнюють сприйняття інформації. Водночас надмірне спрощення мови в професійному спілкуванні може негативно впливати на діловий імідж компанії та її представників. Також існує проблема недостатнього рівня мовної компетентності в діловому спілкуванні серед керівників і співробітників. Відсутність належних навичок професійного мовлення може призводити до комунікативних бар'єрів, конфліктів, неефективного проведення переговорів і навіть втрати ділових можливостей.

Отже, актуальним завданням є аналіз лексичних і стилістичних особливостей української мови в професійній комунікації менеджменту, визначення основних проблем її використання та розробка рекомендацій щодо вдосконалення мовної культури управлінців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика професійної комунікації в сфері менеджменту та її мовного аспекту активно досліджується українськими та зарубіжними науковцями. Значна кількість праць присвячена вивченню офіційно-ділового стилю, управлінської термінології, особливостей мовної культури та етикету в професійному спілкуванні.

Зокрема, у працях українських мовознавців (О. Пономарів, Л. Мацько, Т. Космеда) висвітлено особливості функціонування офіційно-ділового стилю та його роль у діловій комунікації. Дослідники наголошують на важливості нормативності, точності й однозначності мовних конструкцій, що використовуються в управлінській діяльності.

Суттєву увагу приділено впливу іншомовних запозичень на українську управлінську термінологію (праці Н. Клименко, І. Ковалик, Л. Лисиченко). У їхніх дослідженнях аналізуються основні тенденції запозичення слів, процес їх адаптації та вплив на формування сучасного ділового мовлення. Відзначається як позитивний ефект міжнародної інтеграції мовної системи, так і проблеми, пов'язані з некоректним уживанням іншомовних слів.

Питання мовного етикету у сфері менеджменту висвітлюється в роботах О. Стишова, В. Радзівської, які акцентують увагу на правилах професійного спілкування, урахуванні соціокультурних норм та емоційної грамотності в ділових контактах. Важливим аспектом досліджень є вивчення риторичних стратегій керівників, особливостей публічного мовлення та методів уникнення комунікативних бар'єрів.

Окремим напрямом є дослідження цифровізації професійного спілкування (І. Скачкова, М. Гольцберг), які розглядають зміну мовних практик у зв'язку з розвитком електронного документообігу, онлайн-комунікації та використання цифрових платформ у сфері менеджменту.

Аналіз останніх досліджень дозволяє констатувати, що питання мовної культури в управлінській діяльності залишається актуальним. Водночас, незважаючи на значну кількість наукових праць, необхідні подальші дослідження, зокрема щодо адаптації української управлінської термінології до сучасних умов, розробки методик підвищення мовної компетентності менеджерів та впливу мовних засобів на ефективність управлінських процесів.

Метою статті є аналіз лексичних і стилістичних особливостей української мови в професійній комунікації менеджменту, визначення основних проблем її використання та розробка рекомендацій щодо вдосконалення мовної культури управлінців.

Для досягнення цієї мети передбачено вирішення таких завдань:

- дослідити специфіку офіційно-ділового стилю в сфері менеджменту та його вплив на професійне спілкування;
- проаналізувати сучасну управлінську термінологію, зокрема запозичення та особливості їх адаптації в українській мові;
- визначити основні комунікативні бар'єри та помилки в діловому мовленні управлінців;
- розглянути роль мовного етикету у формуванні ефективної комунікації в бізнес-середовищі;
- запропонувати шляхи вдосконалення мовної компетентності менеджерів та підвищення ефективності їхнього мовлення в професійній діяльності.

Результати дослідження сприятимуть кращому розумінню мовних процесів у сфері управління, удосконаленню комунікативних навичок керівників та покращенню якості ділового спілкування в українському бізнес-середовищі.

Виклад основного матеріалу. Українська мова у сфері менеджменту має низку лексичних і стилістичних особливостей, які забезпечують ефективність професійної комунікації. Основним її компонентом є управлінська термінологія, яка містить як загальноживані ділові поняття, так і вузькоспеціалізовані терміни. Лексика менеджменту відзначається високим рівнем стандартизації та нормативності, оскільки ділове спілкування потребує чіткого та однозначного передання інформації. Особливе місце посідають англійські запозичення, зокрема такі терміни, як «менеджмент», «маркетинг», «консалтинг», «бюджетинг», «тайм-менеджмент», «брендінг». Вони стали невід'ємною частиною ділового лексикону та широко використовуються як у професійних текстах, так і в усному мовленні [4].

Процес адаптації запозичень в українську мову відбувається різними шляхами: частина іноземних слів засвоюється без змін, деякі терміни трансформуються відповідно до українських граматичних норм, а інші мають українські відповідники, що можуть витіснити іноземні варіанти. Наприклад, разом із термінами «брейнштормінг» і «нетворкінг» уживаються відповідники «мозковий штурм» та «налагодження зв'язків». Однак не завжди такі заміни є можливими, що породжує дискусію щодо доцільності використання іноземних слів у сфері управління.

Стилістика української мови у професійному спілкуванні менеджменту визначається офіційно-діловим стилем, який характеризується лаконічністю, формальністю, логічністю та норма-

тивністю. У текстах ділової комунікації широко використовуються усталені мовні конструкції, стандартні фразеологічні звороти та кліше, що сприяють швидкому оформленню офіційних документів і комунікативних актів. Наприклад, у службовій кореспонденції традиційно використовуються вислови «згідно з наказом», «відповідно до положень», «просимо розглянути» тощо. Такі мовні конструкції забезпечують формальність та однозначність висловлювань.

Сучасні тенденції професійного спілкування вимагають більшої гнучкості у використанні мовних засобів. Надмірна офіціалізація мовлення може ускладнювати сприйняття інформації, робити її надто сухою та віддаленою від реальних комунікативних потреб. Водночас надмірне спрощення або вживання неформальних висловів у діловому середовищі може негативно впливати на професійний імідж керівника або компанії. Тому важливим є баланс між офіційністю й зрозумілістю мовлення, що вимагає високого рівня мовної компетентності від управлінців [2].

Мовний етикет є ключовою складовою професійної комунікації у сфері менеджменту. Використання ввічливих формул звертання, коректних стилістичних засобів і відповідних тональних відтінків сприяє побудові ефективного діалогу між учасниками управлінського процесу. У переговорах, діловому листуванні та публічних виступах важливо дотримувати норм ввічливості, уникати конфліктогенних висловлювань, неточностей або слів із неоднозначним тлумаченням. Успішний керівник має володіти навичками дипломатичного спілкування, що дозволяє знаходити компроміси та підтримувати продуктивні ділові стосунки.

Суттєвою проблемою є комунікативні бар'єри, що можуть виникати під час професійного спілкування. Серед них можна виділити надмірне використання складної термінології без її пояснення, що ускладнює розуміння інформації для співрозмовників. Іншою проблемою є калькування іноземних конструкцій, що може порушувати природність мовлення. Також до комунікативних труднощів належать невідповідність між офіційним стилем і практичними потребами управлінців, що може призвести до зайвої бюрократизації або, навпаки, надмірної неформальності в діловій комунікації [1].

Окрему увагу слід приділити цифровізації професійного спілкування, що змінює мовні практики у сфері менеджменту. Використання електронного документообігу, корпоративної електронної пошти, онлайн-конференцій та мессенджерів

нджерів впливає на стиль комунікації, роблячи її більш оперативною та динамічною. Водночас такий формат спілкування вимагає особливих правил ведення ділової кореспонденції, оскільки надмірна неформальність у цифрових комунікаціях може знижувати рівень професійної взаємодії та створювати ризики нерозуміння між співрозмовниками.

Отже, важливим завданням є підвищення мовної компетентності менеджерів. Удосконалення навичок ділового письма, риторики, проведення переговорів і публічних виступів сприяє покращенню якості комунікації та підвищенню ефективності управлінських рішень. Особливо актуальними є тренінги та курси з розвитку комунікативних навичок, що допомагають керівникам адаптуватися до сучасних мовних викликів і вдосконалювати своє мовлення відповідно до вимог ділового середовища [10].

Таким чином, українська мова у професійній комунікації менеджменту відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного управління. Використання точних термінів, дотримання мовного етикету, адаптація до сучасних комунікативних тенденцій і вдосконалення мовної культури управлінців є важливими факторами успішної професійної діяльності. Баланс між офіційністю та зрозумілістю мовлення, а також розвиток навичок стратегічного спілкування дозволяють керівникам ефективно вибудовувати ділові відносини, ухвалювати обґрунтовані управлінські рішення та зміцнювати корпоративну культуру компанії [7].

Висновки. Українська мова у професійній комунікації менеджменту відіграє важливу роль у забезпеченні ефективного управління, формуванні корпоративної культури та встановленні продуктивної взаємодії між керівниками, підлеглими та партнерами. Лексичні та стилістичні особ-

ливості ділового мовлення спрямовані на точність, формальність, логічність та нормативність, що є необхідними умовами успішної комунікації в сфері управління.

Одним із ключових аспектів сучасного професійного спілкування є використання спеціальної термінології, значну частину якої становлять запозичення, переважно з англійської мови. Хоча такі терміни спрощують інтеграцію української бізнес-спільноти в міжнародне середовище, їх надмірне використання та некоректна адаптація можуть створювати труднощі в сприйнятті інформації. Тому важливо знаходити баланс між іншомовними запозиченнями та використанням українських відповідників.

Важливою складовою професійної комунікації є дотримання мовного етикету, що містить ввічливі формули звертання, коректне використання стилістичних засобів та підтримку відповідного тонального забарвлення мовлення. Недотримання мовних норм, надмірна офіціалізація або, навпаки, неформальність можуть негативно впливати на імідж керівника та компанії загалом.

Цифровізація управлінських процесів також змінює мовні практики ділового спілкування, роблячи їх більш оперативними та неформальними. Водночас необхідно враховувати ризики, пов'язані з недостатньою увагою до мовних норм у цифровому середовищі, що може впливати на професійну репутацію та ефективність комунікації.

Отже, удосконалення мовної культури управлінців є важливим завданням, яке сприяє підвищенню ефективності професійної комунікації та управлінських рішень. Тому доцільним є розвиток програм навчання ділового мовлення, тренінгів з комунікативних навичок та впровадження стандартів мовної компетентності у сфері менеджменту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пономарів О. Д. *Культура слова: Мовностилістичні поради*. Київ: Либідь, 2001. 240 с.
2. Мацько Л. І., Мацько О. М. *Стилїстика української мови*. Київ: Вища школа, 2003. 432 с.
3. Космеда Т. А. *Українська мова професійного спрямування*. Київ: Академія, 2011. 312 с.
4. Клименко Н. Ф. *Мовна норма і стиль ділової комунікації*. Київ: Наукова думка, 2014. 284 с.
5. Ковалик І. І. *Запозичення в українській управлінській термінології: історія та сучасність*. Київ: Видавничий дім «КМ Академія», 2016. 256 с.
6. Лисиченко Л. П. *Мовна культура в діловому спілкуванні*. Київ: Освіта України, 2017. 198 с.
7. Радзівєвська В. В. *Етика ділового спілкування*. Київ: Знання, 2015. 320 с.
8. Стишов О. А. *Комунікативні стратегії керівника в управлінському дискурсі*. Київ: Інститут української мови НАН України, 2018. 276 с.
9. Скачкова І. В. *Цифрова комунікація у сфері бізнесу та управління*. Київ: Видавничий дім «Комп'ютерпрес», 2020. 344 с.
10. Гольцберг М. С. *Сучасні тенденції розвитку ділового мовлення в умовах глобалізації*. Київ: Університет економіки та права «КРОК», 2019. 289 с.

КОНЦЕПТ «ДУХОВНІСТЬ» І ЗАСОБИ ЙОГО ВЕРБАЛІЗАЦІЇ У ТВОРІ «НОЇВ КОВЧЕГ» ГАЛИНИ ГОРДАСЕВИЧ

THE CONCEPT "SPIRITUALITY" AND MEANS OF ITS VERBALIZATION IN THE WORK "NOAH'S ARK" BY GALYNA HORDASEVYCH

Воляннюк І.О.,

orcid.org/0000-0002-3429-2510

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри української мови і літератури та методик їх навчання
Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка*

Поляк І.П.,

orcid.org/0009-0007-0732-8892

кандидат філологічних наук,

*доцент кафедри української мови і літератури та методик їх навчання
Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка*

У статті проаналізовано засоби вербалізації концепту «духовність» (на матеріалі повісті «Ноїв ковчег» Галини Гордасевич). Авторами обґрунтовано багатоаспектність досліджуваного лінгвокультурного феномену; виявлено та систематизовано лексичні, граматичні, стилістичні мовні засоби, якими експлікується у творі поняття «духовність»; проаналізовано функції мовних одиниць, що виражають духовні аспекти, в контексті тогочасних соціально-культурних реалій.

З'ясовано, що найбільш продуктивними засобами вербалізації досліджуваного концепту виступають номінації на позначення релігійних понять (виокремлено 7 підгруп цих номенів). Вони виступають своєрідними маркерами часового континууму, виконують емоційно-психологічну, символічну функції, допомагають описати внутрішній стан персонажів, надаючи їхнім діям, роздумам і пошукам глибокий екзистенційний і духовний вимір. Дещо поступаються за кількісним виявом номінаціям на позначення релігійних понять фразеологізми та суспільно-політична лексика. Фразеологізми надають твору особливого стилістичного забарвлення. Ці вислови виконують емоційно-оцінну та художньо-образну функції. Вони дозволяють читачеві не лише зрозуміти переживання героїв, а й виступають засобами візуалізації подій, зображення характерів тощо. Та найбільшій семантико-стилістичній значущості у творі, безперечно, набуває фразеологізм-заголовок «Ноїв ковчег». За допомогою суспільно-політичної лексики авторкою відтворено тогочасні соціально-політичні реалії, акцентовано увагу на соціально-економічних, ідеологічних і політичних проблемах.

Проаналізовані засоби вербалізації концепту «духовність» у творі «Ноїв ковчег» Галини Гордасевич засвідчують глибокий естетизм, реалістичність, а подекуди і трагізм зображених письменницею подій 40-х років ХХ століття. Аналізована повість – багате джерело для вивчення етнографії та фольклору України.

Ключові слова: духовність, концепт, мовні засоби, мовні одиниці, номінації, функції.

The means of verbalizing the concept of «spirituality» (based on the story «Noah's Ark» by Halyna Gordasevich) are given into analyses in the article. The authors substantiate the multifaceted nature of the studied linguistic and cultural phenomenon; the lexical, grammatical, and stylistic language means that are used to express the concept of "spirituality" in the work are identified and systematized; the functions of linguistic units that express spiritual aspects are analyzed in the context of the socio-cultural realities of the time.

It was found that the most productive means of verbalizing the studied concept are nominations for denoting religious concepts (7 subgroups of these nomens are distinguished). They act as peculiar markers of the time continuum, perform emotional-psychological, symbolic functions, help describe the internal state of the characters, giving their actions, reflections and searches a deep existential and spiritual dimension. Phraseologisms and socio-political vocabulary are somewhat inferior in quantitative expression to nominations for the designation of religious concepts. Phraseologisms give the work a special stylistic coloring. These expressions perform an emotional-evaluative and artistic-figurative function. They allow the reader not only to understand the experiences of the characters, but also serve as means of visualizing events, depicting characters, etc. But the greatest semantic and stylistic significance in the work is undoubtedly the phraseological unit-title «Noah's Ark». Using socio-political vocabulary, the author recreated the socio-political realities of the time, focusing on socio-economic, ideological and political problems.

The analyzed means of verbalizing the concept of «spirituality» in the work «Noah's Ark» by Halyna Gordasevich testify to the deep aestheticism, realism, and sometimes even tragedy of the events of the 1940s depicted by the writer. The analyzed story is a rich source for studying the ethnography and folklore of Ukraine.

Key words: spirituality, concept, language means, language units, nominations, functions.

Постановка проблеми. Концепт «духовність» – багатоаспектний лінгвокультурний феномен, що має філософське, релігійне, су-

спільно-політичне, естетичне значення. У словнику-довіднику В. Жайворонка подано таке визначення: «Духовність – внутрішнє психічне життя

людини, її моральний світ; моральний стан етносу, що визначається провідною (національною) ідеєю його становлення, духовними прикметами, що визначають його життя й культурну творчість, поглядами та прагненнями його представників» [5, с. 209].

У «Великому тлумачному словнику української мови» *духовність* визначається як абстрактний іменник до *духовний*, тобто «зв'язаний з внутрішнім психічним життям людини, моральним світом її; стосується до релігії, церкви, належить їм» [1, с. 333].

«Філософський енциклопедичний словник» характеризує *духовність* як «категорію людського буття, що виражає його здатність до творення культури та самотворення» [8, с. 179].

У творчому доробку Галини Гордасевич – української письменниці та громадської діячки – *духовність* виступає наскрізним мотивом, провідною ідеєю, першоосною буття. Та чи й могло бути інакше? Донька священника, репресованого 1946 р. за відмову порушити таємницю сповіді, «вихована на старих романах і класичній поезії, ... любила ходити в ліс, там блукати, уявляти себе Мавкою...» [2, с. 170], Галина пройшла складний, тернистий життєвий шлях. Та попри всі виклики долі, безглуздість і жорстокість тоталітарного режиму, письменниця зуміла не лише протистояти йому, а й активно пропагувати національну ідею та світло християнської віри.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз творчості Галини Гордасевич здійснено переважно в літературознавчому аспекті. Зокрема, ґрунтовне наукове вивчення проблематики та естетики лірики письменниці здійснено Р. Дубровським у дослідженні на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук [3]. Науковцем висвітлено творчу індивідуальність Г. Гордасевич, виявлено особливості її художнього мислення, з'ясовано роль письменниці в літературному процесі другої половини ХХ століття. Окремі риси естетики художніх творів авторки, мотиви лірики проаналізовано у працях К. Бачинської, О. Василюшина, Т. Коломієць, Г. Токмань, П. Хропка; біографічні розвідки здійснили Б. Гордасевич, Р. Гром'як, М. Слабошпицький, Г. Чернихівський та ін.

Мова творів Галини Гордасевич досі залишається малодослідженою, тож тему нашої розвідки вважаємо актуальною.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні концепту «*духовність*» і засобів його вербалізації у повісті «*Ноїв ковчег*». Для реалізації вказаної мети нами виконано такі завдання:

– проаналізовано основні підходи до визначення поняття *духовність* у філософії, культурології та лінгвістиці;

– виявлено та систематизовано мовні засоби (лексичні, граматичні, стилістичні), якими послуговується авторка на означення досліджуваного концепту в повісті;

– проаналізовано функції мовних одиниць, що виражають духовні аспекти, в контексті тогочасних соціально-культурних реалій.

Виклад основного матеріалу. За висловом Панаса Мирного, «Найбільше і найдорожче добро в кожного народу – це його мова, ота жива схованка людського духу, його багата скарбниця, в яку народ складає і своє давнє життя, і свої сподіванки, розум, досвід, почування» [6]. Істинність і влучність цього вислову беззаперечна, а особливо тоді, коли йдеться про мову художнього твору, адже в ній відображено національну культуру, традиції, систему цінностей і переконань, що й формують *духовність* певної спільноти.

В аналізованій нами повісті Галини Гордасевич концепт «*духовність*» виявляється в різноманітних мовних формах, якими авторка описує релігійний світогляд українців, звичаї і традиції, мораль, боротьбу співвітчизників за національну ідею. Та й сама назва твору – «*Ноїв ковчег*» – є відомим фразеологізмом, лексичне значення якого 'сховок від чогось недоброго, притулок, захист; переповнене різними людьми приміщення' [8, с. 257]. Т. Єщенко слушно зауважує: «Назва художнього тексту зумовлює характер його змісту, передає авторську оцінку описуваних подій чи героїв, визначає тему, проблематику твору, закладає основу формування ідейного напрямку художнього тексту, а спираючись на метафору, створює символічний пафос твору, відтворює емоційну насиченість та модальність проєкції, в окремих випадках містить позатекстову інформацію» [4, с. 163]. Тож уже в самому вербально-тематичному заголовку «*Ноїв ковчег*» міститься глибока релігійно-духовна змістово-концептуальна інформація.

Зважаючи на багатоаспектність поняття «*духовність*», нами виокремлено декілька груп мовних одиниць, що виступають засобами вербалізації досліджуваного концепту:

- 1) номінації на позначення релігійних понять;
- 2) фразеологізми;
- 3) суспільно-політична лексика.

Тематично найбагатшою і найчисельнішою є перша група – номінації на позначення релігійних понять (близько 100 одиниць). Це очевидно, оскільки в багатьох культурах саме релігійні тексти, молитви є основними способами передання

духовного досвіду, а мова в них набуває сакрального значення.

Особливості функціонування релігійної лексики у творах художньої літератури досліджували О. Ципердюк (науковицею проаналізовано релігійну лексику в новелах Василя Стефаника та функціонування теоніма Бог у віршах Олександра Олеса), Л. Бондаренко (вживання релігійних найменувань у поезії Дмитра Загула), Ю. Браїлко (у поезії ХХ ст.), А. Ковтун (у художній прозі), М. Скаб (у творах Ліни Костенко), Н. Сологуб (в українській літературі ХІХ – ХХ ст.), Ж. Колоїз, О. Пискач (у творах Василя Шкляра) та інші мовознавці.

Нами також проаналізовано різні класифікації релігійної / конфесійної лексики (Н. Бабич, О. Горбача, М. Скаб, І. Черненко), беручи до уваги які, номінації на позначення релігійних понять поділяємо на такі підгрупи:

1.1. Теоніми – найменування Бога, святих: *Исус, Бог, Господь, Христос, Всевишній, Пресвята Діва, Матінка Пресвята, Пречиста Діва, Матінка Божа, Георгій Побідоносець, святий Миколай*.

1.2. Найменування релігійних книг, текстів: *Євангеліє, молитовник, Святе письмо*.

1.3. Геортоніми – найменування свят: *Різдво Христове (Святвечір, Вілія, Різдвяна ніч), Покрова, день святого Миколая*.

1.4. Найменування предметів релігійного культу: *церква, храм, Царські врата, іконостас, свічка, ікони, кадило, вітвар, дзвін, ладан, парафія, крилос, облачення*.

1.5. Назви релігійних понять: *Божа милість, Божа могутність, найсвятіший омофор, Бог послав, вірила в Бога і виконувала Його заповіді, побожний лад, Боже сонечко, гріх, грішна людина, предстояти, перед Божим ликом, душі парафіян / прихожан, праведно, таїнство, благодать, ангели небесні, хор, амінь (співати), в благочинії, німб, не висповідавшись, не причастившись, похрестити, непростені гріхи*.

1.6. Номінації церковних служб і їх складників: *Різдвяна служба, служба Божа, утренняя, вечірня молитва, проповідь, Літургія / Свята Літургія*.

1.7. Номінації духовних осіб, їхніх звань і посад: *попівський стан, отець (Іларій, Володимир, Леонід, Федір), матушка, благочинний отець, благочинна матушка, митрополит (Дионісій), батюшка, попадя, дяк, православне духовенство, пастир людського стада*.

З-поміж теонімів найбільш уживаними в повісті є лексеми *Бог, Господь / Господь Бог, Божа*

Матінка. Ці лексичні одиниці часто виконують апелятивну функцію, оскільки входять до складу звертань: «Прости мене, *Господи*, не уберіг я цієї овечки, не доглянув...» [2, с. 32]; «*Господи!* ... І за що ти мене покарав...» [2, с. 70]; «*Господи Божечку*, та за що ж на нас така кара? ...» [2, с. 79]; «*Ой, Боже, Боже*, пошли ж ти кару на тих німців, нехай їх грім поб'є ...» [2, с. 79]; «*Матінко Божа*, пошли ти дощ, залий той пожар...» [2, с. 79]. Наведені словесні формули засвідчують глибоку віру, шану і відданість православних християн Господу («... *всемогутній, всевідучий і всеблагий Господь Бог*» [2, с. 75]), Святому Духові та Божій Матері, яка у християнській традиції вважається посередницею між Богом і людьми. Такі звертання водночас виступають компонентами молитов («*Ще і ще в мирі Господу помолімося...*» [2, с. 73], «*Прийдіте, поклонімося і припадім до Христа...*» [2, с. 74], «*Во ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа...*» [2, с. 28]), проханням про допомогу, прощення чи благословення, а також символом визнання безмежної Божої благодаті («*Господи, помилуй! Заступи, помилуй, охорони нас, Боже, Твоєю благодаттю...*» [2, с. 73], «*Бо милостивий і чоловіколюбчець Бог еси, і Тобі славу возсилаємо, Отцю, і Сину, і Святому Духові, нині і повсякчас і навіки віків!*» [2, с. 75]).

Геортоніми (найменування свят): *Різдво Христове (Святвечір, Вілія, Різдвяна ніч), Покрова, день святого Миколая* – виступають, насамперед, своєрідними маркерами часового континууму, адже події, описані Г. Гордасевич у творі, відбуваються в осінньо-зимовий період; підкреслюють моменти перетину минулого і сьогодення, духовного зв'язку між поколіннями. Водночас вони виконують символічну функцію: кожне з цих свят є символом надії, спасіння та відродження, родинного єднання і духовного очищення. Авторка подає детальний опис підготовки до Святвечора напередодні Різдва, що допомагає розкрити національну ідентичність персонажів твору, ознайомлює зі звичаями і традиціями українців. «Після молитви всілися за стіл, освячений заради такого свята аж двома гасовими лампами – по одній на кожному кінці столу, розговілися кутею і почали вечеряти. Спочатку холодні страви: вінегрет, мариновані гриби, риба в томаті, потім борщ із вушками, потім вареники з картоплею і смажена риба, нарешті, пили узвар і вже досхочу їли кутю, смачну, з медом, із горіхами і сушеними без кісточок вишнями замість родзинок. Хоч ішов уже третій рік важкої війни, – а може, навіть слід рахувати, що п'ятий...» [2, с. 135].

Не менш важливою є емоційно-психологічна функція геортонімів. Зокрема, Різдво і День святого Миколая є символами добра, милосердя та захисту. У контексті твору вони допомагають створити емоційний фон, що контрастує зі складними життєвими обставинами, в яких опинилися персонажі, й одночасно дарують надію на світле майбутнє: «Так гарно було вірити, що є на світі такий собі святий Миколай, з сивою бородою і в золотій митрі, як на іконах, і що в ніч з п'ятого на шосте грудня він умудряється обійти всіх дітей на світі, – не був би він святий! – і покласти під подушку саме те, про що вони найбільше мріють» [2, с. 101–102].

Найменування предметів релігійного культу (найчастотнішими є номени: *церква, храм, парафія, ікони*), релігійних понять (*гріх (грішна людина, непростені гріхи), душа, благодать, таїнство*), а також номінації церковних служб і їх складників (*Різдвяна служба, утренняя, Літургія, проповідь, молитва*) виступають символами релігійного й духовного життя християн, зв'язку між земним і божественним, віри, надії, світла й очищення, допомагають описати внутрішній стан героїв, надаючи їхнім діям, роздумам і пошукам глибокий екзистенційний і духовний вимір. «... може, давайте покладемося на милість Божу? ... Давайте всі разом помолімося Йому і віддамося під Його опіку. ... І всі лишалися на своїх місцях, ніби Господь справді почув їх молитву, і Пречиста Діва покрила їх своїм покровом і не пускала сюди душолюбів» [2, с. 74 – 75]. Сакральна лексика цих груп формує контекст для висвітлення моральних і соціальних проблем; підкреслює важливість пошуку істини, духовного оновлення, боротьби з внутрішніми конфліктами, а також морально-релігійної відповідальності персонажів. Наприклад: «Дорогі мої прихожанни, – сказав він ... <отець Леонід>, – шойно мені староста сказав, що до села підходять німці. Ми не знаємо, що в них на думці, знаємо тільки, що нічого хорошого чекати не доведеться. Але я вже почав Святу Літургію і не можу її припинити, хоч би мені й смерть загрожувала» [2, с. 74].

Серед назв релігійних книг у творі функціонують *Євангеліє, молитовник, Святе письмо*. «Отець Іларій усе приймав на свій карб, і коли підходила наступна неділя, з особливою ретельністю готувався до проповіді, підшукуючи найпереконливіші цитати зі Святого письма» [2, с. 32]; «... жити, як написано в Євангелії» [2, с. 71].

Чільне місце в аналізованому творі займають номінації духовних осіб, їхніх звань і посад. Найчастіше авторка послуговується лексемами

отець, батюшка, матушка. У всьому творі ці номени мають виразне позитивне забарвлення: «Отець Іларій любив свою церкву, в якій правив уже без малого тридцять років.» [2, с. 32]; «... отець Володимир відразу об'їздив усі парафії, сподобався батюшкам своєю освіченістю, а матушкам – чемністю і веселою вдачею» [2, с. 33]. Утворюючи синонімічний ряд, лексема *батюшка* (*nin, отець*) водночас виступає компонентом перифрази – *пастир людського стада*: «... я пастир людського стада ..., і я не маю права кидати їх <прихожан> напризволяще...» [2, с. 70].

Важливим компонентом вербалізації концепту «духовність» у повісті виступають фразеологізми. Нами виявлено 19 фразеологічних одиниць, з-поміж яких – 14 фразеологізмів і 5 синтаксем – номінації на позначення різдвяно-новорічної календарної обрядовості. Джерелами виявлених нами фразеологізмів виступають:

– вислови біблійного походження: «*Ноїв ковчег*» [2, с. 44] – «надійний притулок» [8, с. 257], «*Як Бог дасть...*» [2, с. 35] – «як складуться обставини» [8, с. 63], «*несли важкий хрест бідного життя*» [2, с. 72] – «терпеливо переборювати труднощі, незгоди, все те, що стало неминучим у чиєму-небудь житті» [8, с. 587];

– вислови із виробничо-побутового життя: «*Обійдеться циганське весілля без марципанів*» [2, с. 31], «*Поміняли шило на швайку*» [2, с. 47], «... стояла така погода, ... що добрий господар собаку надвір не вижене» [2, с. 55], «... було вже темно, хоч в око стрель» [2, с. 56], «*Бачили очі, що купували, їжте, хоч повилазьте*» [2, с. 70];

– вислови з дотепного народного мовлення, що відображають психологічний стан персонажів твору: «*нерви псувати*» [2, с. 58], «*перемивати кісточки*» [2, с. 63], «*брало за серце*» [2, с. 68], «*не бачити б ..., як власних вушок*» [2, с. 70–71], «*мовчимо, наче води в рот набрали*» [2, с. 93], «*не берить дурного в голову, а важкого в руки*» [2, с. 138].

Як бачимо, художній текст повісті багатий на фразеологізми, що надають йому особливого стилістичного забарвлення. Ці вислови виконують емоційно-оцінну та художньо-образну функції. Вони дозволяють читачеві зрозуміти внутрішній стан, переживання героїв; виступають засобом візуалізації подій, зображення характерів тощо. Та найбільшій семантико-стилістичній значущості у творі, безперечно, набуває фразеологізм-заголовок «*Ноїв ковчег*». Саме таким надійним прихистком, як у Біблійній оповіді, для людей різного віку та не однакових етнічно (адже були тут не лише українці, а й лях-пан, моска-

лиха-пані, циганка), різних за соціальним статусом (священники, селяни, наймити, вояки УПА) є будинок отця Іларія.

У повісті авторкою також відтворено елементи національної культури українців, яскравими прикладами яких є номінації на позначення різдвяно-новорічної календарної обрядовості. Наприклад: «Бо була тут *Коза* – давній тотем українців, символ родючості і життєрадісності». «Був вимазаний сажею *Чорт* із вилами – уособлення, може, не стільки злої, як пустотливої сили» [2, с. 138]; фрагменти колядок: «Нова радість стала, Яка не бувала, Над вертепом ...» [2, с. 138], «Небо і земля нині торжествують» [2, с. 139], «А в Вифлеємі весела новина, Пречиста Діва породила Сина» [2, с. 139]. Ці засоби виконують функцію контекстуалізації культури, звичаїв і традицій нашого народу.

Окрім проаналізованих груп конфесійної лексики, фразеологічних одиниць, засобами вербалізації концепту «духовність» у повісті «Ноїв ковчег» також виступає суспільно-політична лексика. Попри незначну кількість (нами виявлено 12 номенів цієї групи: *за самостійну Україну* [2, с. 38], *повстанці* [2, с. 38], *совети* [2, с. 40], *ненька Україна* [2, с. 44], *більшовицька Росія* [2, с. 45], *Береза Картузька* [2, сс. 46, 93], *УПА* [2, с. 47], *польські або советські партизани* [2, с. 49], *«Пласт»* [2, с. 51], *«... більшовики мало не відправили на Соловки»* [2, с. 93], *історія Руси-України* [2, с. 138], *«За кров, за муки, за руїну Верни нам, Боже Україну!»* [2, с. 138]), ці мовні одиниці є частиною загальної стилістичної палітри твору. Вони додають йому особливого колориту, допомагають встановити зв'язок між різними сюжетними лініями, а також підкреслюють символічний зміст. Ці лексеми є елементами

відображення тогочасних соціально-політичних реалій. Письменниця через використання суспільно-політичної лексики акцентує увагу на соціально-економічних, ідеологічних і політичних проблемах. А заклик учасника вистави, хлопця у формі вояка УПА, *«За кров, за муки, за руїну Верни нам, Боже Україну!»* – неабияк суголосний із сучасними подіями, що відбуваються в Україні.

Висновки. Отже, концепт «духовність» у творі «Ноїв ковчег» Галини Гордасевич розкривається через глибокий філософсько-релігійний контекст. Описуючи життєві труднощі, моральний вибір персонажів, письменниця акцентує на важливості духовного аспекту, почутті відповідальності та обов'язку.

Засобами вербалізації цього концепту виступають номінації на позначення релігійних понять, фразеологізми, суспільно-політична лексика. Важливу роль у створенні духовної атмосфери відіграють образи природи, релігійні мотиви, символічні сцени відтворення календарної обрядовості та навіть стосунки персонажів повісті, «пасажирів» Ноевого ковчегу. Авторка використовує діалоги, внутрішні монологи та опис природи для вираження внутрішнього стану персонажів, їхнього морального вибору, що дає змогу читачеві відчутти глибину переживань і емоцій. Ця повість відкриває перед читачем нові горизонти для розуміння духовного виміру людського життя та важливості збереження моральних орієнтирів у світі, що змінюється.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в дослідженні лінгвістичних особливостей поетичних творів Галини Гордасевич, оскільки мова літературно-художнього доробку письменниці наразі залишається маловивченою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий тлумачний словник української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь, 2005. 1728 с.
2. Гордасевич Г. Твори. Т.2 Проза. Львів, 2007. 326 с.
3. Дубровський Р. О. Лірика Галини Гордасевич: проблематика, поетика : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Тернопіль, 2015. 20 с.
4. Єщенко Т. Лінгвістичний аналіз тексту: навчальний посібник. Київ, 2009. 264 с.
5. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ, 2006. 703 с.
6. Мирний Панас Рідна мова. URL: <https://osvita.ua/school/literature/m/71356/> (дата звернення: 12.03.2025).
7. Філософський енциклопедичний словник / голова редкол. Шинкарук В. І. Київ, 2002. 750 с.
8. Ярещенко А. П., Бездітко В. І., Козир О. В., Немировська Н. Г. Сучасний фразеологічний словник української мови. Харків, 2009. 640 с.

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКІ ВІДНОСИНИ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ УКРАЇНЦІВ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ)

UKRAINIAN-RUSSIAN RELATIONS IN THE LINGUISTIC WORLDVIEW OF UKRAINIANS (BASED ON THE IDIOMS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE)

Гавриш М.М.,

orcid.org/0000-0002-5801-3002

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри німецької мови

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Гавриш О.О.,

orcid.org/0000-0003-4500-3857

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри німецької мови

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Андрійко В.І.,

orcid.org/0009-0006-5354-9445

старший викладач кафедри німецької мови

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Пропонована стаття має етнолінгвістичне спрямування, а саме: вивчає взаємозв'язок між фразеологією української мови та історично-культурним розвитком українського етносу, і базується на таких загально визнаних висновках сучасного мовознавства:

– асиметричність / неповторність відображення об'єктивної дійсності та внутрішнього стану людини у мовних картинах світу різних етносів;

– переконливе віддзеркалення неоднорідності світосприйняття фразеологізмами як мовними знаками, які є результатом цілісного, образного переосмислення їх компонентного складу;

– важливість усвідомлення й розуміння особливостей мовних картин світу різних етносів для досягнення успіху в міжкультурній комунікації на сучасному складному етапі еволюції світового суспільства.

Двоєдина мета дослідження, предметом якого стали вісімнадцять поширених в українській мові фразеологізмів з компонентом-топонімом російського походження, полягає в розкритті історично обумовленої експресивно-емоційної оцінки, закріпленої українським етносом за російськими географічними назвами у складі україномовних фразеологічних виразів, та формулюванні на цій основі обґрунтованого висновку про характер українсько-російських відносин в історичній свідомості українського етносу.

Проведений аналіз структури та номінативної і конотативної функцій зазначених фразеологізмів дає підстави для таких узагальнень:

– українські фразеологізми з російськими топонімами мають різне структурне оформлення (від двох слів до повних речень), що підкреслює креативність українського етносу та використання ним усіх наявних мовних засобів при висловленні думок щодо ставлення до росії;

– в номінативному плані досліджувані фразеологізми відображають широкий та розмаїтий спектр сфер людського буття;

– в конотативному аспекті українськомовні фразеологізми, до складу яких як компоненти входять російські топоніми, характеризуються яскравим негативним емоційно-оцінним наповненням;

– проаналізовані фразеологізми засвідчують негативні, критичні, частково насмішливі суспільні асоціації українських мовців щодо відповідних населених пунктів / територій росії.

Результати дослідження розвінчують міф радянської / російської пропаганди про «братні народи», безсумнівно доводять, що українці ніколи не сприймали себе братами росіян.

Ключові слова: етнолінгвістика, мовна картина світу, міжкультурна комунікація, фразеологізм, топонім, конотативне значення фразеологізмів, українсько-російські відносини.

This article has an ethnolinguistic orientation, examining the relationship between the phraseology of the Ukrainian language and the historical and cultural development of the Ukrainian ethnos. It is based on the following generally recognized conclusions of modern linguistics:

– Asymmetry/uniqueness of the reflection of objective reality and the inner state of people in the linguistic worldviews of different ethnic groups;

– a meaningful reflection of the heterogeneity of world perception through idioms as linguistic signs that are the result of a holistic, figurative semantic transformation of their components;

– the importance of knowledge and understanding of the peculiarities of the linguistic worldviews of different ethnic groups for the success of intercultural communication in the current complex world community development phase.

The study has two main aims, focusing on eighteen idioms commonly found in the Ukrainian language, including place-name components of Russian origin. It seeks to uncover the historical and emotional evaluations that the Ukrainian people associate with these Russian place names within their idiomatic expressions. Based on these findings, the study aims to provide a well-reasoned conclusion regarding the nature of Ukrainian-Russian relations as understood in the historical consciousness of the Ukrainian ethnos.

The analysis of the structure, nominative and connotative functions of these idioms gives rise to the following generalizations:

– Ukrainian phraseologies with Russian place names have different form structures (from two words to whole sentences), which emphasizes the creativity of the Ukrainian ethnos and its use of all available linguistic means in expressing opinions about attitudes towards Russia;

– in the nominative aspect, the analyzed idioms reflect a broad and diverse spectrum of areas of human existence;

– in the connotative aspect, the Ukrainian-language phraseologies that contain Russian place names as components are characterized by a clear negative emotional and expressive evaluation;

– the analyzed idioms express negative, critical, sometimes mocking social associations of Ukrainian speakers with Russia's respective cities/rivers/territories.

The results of the study debunk the myth of Soviet / Russian propaganda of the 'brotherly peoples' and prove beyond doubt that the Ukrainians have never understood and felt themselves to be brothers of the Russians.

Key words: ethnolinguistics, linguistic worldview, intercultural communication, phraseology, toponym, connotative meaning of idioms, Ukrainian-Russian relations.

Постановка проблеми та аналіз актуальних досліджень. Наукові розвідки, починаючи від В. Гумбольдта і до нинішніх актуальних досліджень, переконливо засвідчують той факт, що мови усіх етносів віддзеркалюють навколишнє середовище та духовний стан людини по-різному; практично аксіомою стала теза про *асиметричність* сприйняття і трактування дійсності кожною окремою мовною спільнотою.

Одним з суттєвих результатів вивчення цієї проблематики став широко поширений зараз в лінгвістичних та інших дослідженнях термін «*мовна картина світу*», глибокий зміст якого розкривають тлумачення численних зарубіжних та українських вчених, зокрема, В. Гумбольдта, Л. Вайсгербера, О. Потебні, В. Жайворонка, І. Нікітіної, О. Комара та інших [1]. Узагальнюючи висновки науковців, причетних до розробки зазначеної тематики, можна констатувати, що мовна картина світу – це погляд на зовнішній та внутрішній світ людини, оформлений лексичними, граматичними та фонетичними засобами мови того чи іншого етносу.

Спільними і, на наше переконання, пріоритетними аспектами усіх трактувань поняття мовної картини світу є те, що, по-перше, мовні картини світу мають *суттєві* відмінності чи й за певними параметрами є абсолютно різними / унікальними. І по-друге, існує єдність думок про те, що неоднорідність мовних картин світу обумовлена різними обставинами історичного розвитку кожного мовного колективу, його ментальністю та культурно-національною своєрідністю, тобто його духовними цінностями, традиціями, нормами поведінки тощо.

Усвідомлення та розуміння відмінностей в картинах світу різних мовних спільнот набуло

особливої значущості на сучасному етапі еволюції світового суспільства, домінуючими в якому стали глобалізаційні та інтеграційні процеси, але також, на жаль, і постійні міжнаціональні конфлікти, до яких належить і війна росії проти незалежної України. Закономірним наслідком такого розвитку є невпинне зростання контактів / зв'язків між представниками різних країн (етносів), що дозволяє висловити твердження про те, що *міжкультурна комунікація* – вербальне та невербальне спілкування між людьми з різною мовно-культурною ідентичністю – стає визначальним фактором світового сьогодення.

Успіх міжкультурних комунікативних актів, тобто уникнення непорозумінь, адекватне реагування на висловлювання репрезентанта іншого етнічного колективу і досягнення таким чином бажаних цілей, нерідко залежить від знань про специфіку світосприйняття та його мовне віддзеркалення співрозмовником – представником іншої національно-культурної спільноти.

Отже, вивчення та ідентифікація характерних рис мовних картин світу – це нагальне завдання, обумовлене визначальними факторами розвитку сучасного світового суспільства, вирішення якого покликане сприяти позитивній атмосфері у міжкультурних контактах. Реакцією лінгвістичної науки на ці важливі й відносно нові суспільні обставини стало виникнення цілої низки її нових напрямів, зокрема, когнітивної лінгвістики, психолінгвістики та етнолінгвістики.

Пропонований матеріал має *етнолінгвістичне* спрямування, чим пояснюється його *актуальність*, а *предметом* цієї розвідки стали вісімнадцять фразеологічних одиниць (далі ФО) української мови, ідентифіковані в україномовних лексикографічних джерелах, з компонентом-топо-

німом російського походження. Вибір саме такої мовної бази для етнолінгвістичного (етнофразеологічного) аналізу обумовлений декількома чинниками, а саме:

– фразеологізми – це мовні одиниці, вживання яких націлене на *образне й емоційно забарвлене* висловлення думки, адже вони є результатом цілісного переосмислення компонентів ФО, в якому зазвичай безпосередньо відбивається історично-культурний досвід відповідного етносу чи, іншими словами, його національний колорит. Цей у більшості випадків унікальний характер формування денотативного фразеологічного значення переконливо доводить, що фразеологізми є невід’ємною й своєрідною складовою мовних картин світу, адже насамперед вони є мовними одиницями, які несуть в собі інформацію про специфіку відображення дійсності у свідомості етносу. Таким чином, пізнання природи виникнення ФО – це важливий ключ для розуміння мовної картини світу відповідної національно-культурної спільноти;

– топоніми як ідентифікатори певних географічних об’єктів в ролі фразеологічних компонентів також привертають все більшу увагу лінгвістів, оскільки їх фразотворче переосмислення – це мовленнєва творчість (креативність) етносу, спричинена певними історичними подіями, суспільним і політичним сприйняттям тих чи інших регіонів, тобто вони є свого роду покажчиками як реальної, так і духовної історичної спадщини кожного мовного колективу. Зазначені ознаки топонімів в складі ФО підкреслюють доцільність і необхідність вивчення цього аспекту фразеології для розкриття багатогранності й неповторності мовних картин світу.

Постановка завдання. Ці положення про вплив фразотворення на формування мовних картин світу і обумовили двоєдину *мету* пропонованого дослідження, яка полягає в:

– ідентифікації *суспільної історично-культурної оцінки* українським етносом російських компонентів-топонімів у складі україномовних фразеологізмів на основі всебічного аналізу форми та семантики цих ФО;

– знаходженні відповіді – з опорою на асоціації українців, пов’язані з російськими топонімами як фразеологічними компонентами, – на питання про *характер українсько-російських відносин* в історичній свідомості українського етносу.

Виклад основного матеріалу. Як згадано вище, предметну базу пропонованої розвідки складають вісімнадцять україномовних ФО з компонентом, що є російською географічною

назвою; джерелами ж цих фразеологізмів стали дванадцять лексикографічних видань та наукових праць, що, на нашу думку, є підтвердженням їхньої поширеності та вживаності на територіях проживання українськомовної спільноти.

Погляд на *формальну структуру* фразеологізмів з російськими компонентами-топонімами дозволяє поділити їх на дві, чисельно однакові групи: 1) *фразеологізми-словосполучення* (дев’ять), тобто ФО, які складаються з декількох слів-компонентів, та 2) *фразеологізми-речення* (також дев’ять).

У першій групі переважають ФО із структурою «прикметник + іменник» (наприклад, *московські недолонки* [2, с. 72]) або «іменник + прикметник» (*москва люта* [3]). Використання прикметників в ролі означення засвідчує прагнення мовців висловити певну характеристику / оцінку щодо людей, явищ чи предметів, а вживання для української мови в цілому нетипової конструкції «іменник + прикметник» підкреслює ще й прагнення оформити вислів незвично, привернути до нього увагу, надати йому особливої конотації. Аналогічну функцію виконують і фразеологізми-порівняння (*дурний як Альоша з магадана* [4, с. 62]). І лише одна ФО має типове фразеологічне оформлення з дієсловом, але й тут на першому місці, як зазвичай, стоїть не дієслово, а іменник, тобто це граматична конструкція «іменник + дієслово» (*москву побачив* [5, с. 71]).

У другій групі, тобто серед фразеологізмів у формі речення, перевага належить прислів’ям та приказкам (їх шість, зокрема, *в москву з грішми, з москви з вішми* [5, с. 66] або *не збирайте колоски, бо підете в соловки* [6]). Ще дві ФО оформлені як розповідні речення (*москва сльозам не вірить* [7, с. 23] та *воно тобі треба як московська бурулька* [7, с. 27]), а одна є окличним реченням-закликом (*геть від москви!* [8]), що є досить рідкою, але емоційно насиченою формою вживання фразеологізмів.

Наведені приклади дозволяють констатувати *розмаїтість структурного оформлення* українських фразеологізмів з російськими топонімами, яка відображає як традиційні, так і досить нетипові, виняткові форми побудови ФО, що підкреслює духовний потенціал українського етносу, його креативність і використання ним усіх наявних мовних засобів при висловленні думок щодо ставлення до росії.

Тепер розглянемо *семантичну* сторону фразеологізмів, які склали предмет цього дослідження, адже фразеологічне значення – це кількарівневий феномен, який несе в собі не тільки пред-

метну інформацію, але й відображає – внаслідок образного та цілісного переосмислення фразеологічного компонентного складу – експресивно насичені естетично-оцінні характеристики, обумовлені життєвим досвідом та історичним розвитком мовної спільноти. Тому ця частина аналізу сфокусована на трьох аспектах – *денотативному* значенні фразеологізмів, тобто розкритті сфер людського буття, для позначення яких українські мовці створили й використовують ФО з російськими топонімами у їх складі, *конотативній* фразеологічній семантиці, тобто вивченню емотивно-оцінного змісту досліджуваних ФО, та *асоціаціях*, закріплених українським етносом за російськими географічними назвами як фразеологічними компонентами.

Знаходження відповідей на окреслені питання допоможе, з одного боку, зробити висновки про історично сформоване й зафіксоване в мові ставлення українського народу до росії та її населення, а в більш широкому сенсі – це розширення й поглиблення знань про особливості й неповторність україномовної картини світу.

Аналіз денотативного спрямування українських ФО з російськими топонімами-компонентами засвідчує, що вони відображають досить широкий спектр людської поведінки та/або бачення українськими мовцями певних життєвих ситуацій. У цій сфері предметної співвіднесеності фразеологізмів з людиною, її діями, певною ситуацією чи станом можна виділити такі шість аспектів:

1) негативна характеристика людини, її якостей та її недолугих / недоречних дій:

– *дурний як Альоша з магадана чи тупий як сибірський валянок* [5, с. 70] – критичні, грубі висловлювання щодо розумових здібностей людини, яку мовник вважає дуже дурною, бездушною чи незграбною;

– *казанська сирота* [9] – зневажливе висловлювання про особу, яка веде себе як ображена і нещасна, і такою поведінкою прагне викликати співчуття співрозмовника;

– *московські недоломки* – презирлива характеристика людини, яка під чужим впливом / тиском втратила свою національну гордість і фактично зреклася своєї національної приналежності;

– *пеня московська* [3] – критична характеристика людини, яка, на думку мовця, безпричинно й настирливо чіпляється / нападає на когось своєю поведінкою і своїми висловами;

– *мотається як Махно по кубані* [5, с. 61] – так українські мовці говорять про недолугі, хаотичні й безсистемні людські дії;

2) відображення скрутного становища особи, негативних результатів її вчинків та поведінки:

– *москву побачив* – вираз щодо людини, яка зазнала побоїв та насильницьких дій;

– *звичме, московська напасть* [10]; *москва люта*; *в москву з грішми, з москви з вішми* – всі три ФО відображають невдачу / нещастя як наслідок певних дій людини, тобто недосягнення нею своїх намірів і цілей;

3) позначення чогось абсолютно непотрібного: *воно тобі треба як московська бурулька*;

4) заклик щодо відмови від орієнтації на росію: *Геть від москви!* Цей фразеологізм є яскравим вираженням відмови українських мовців від односторонньої орієнтації на російського сусіда та підтвердженням прагнення до розширення й поглиблення прямих і активних контактів з світовим товариством;

5) оцінка ситуації в росії, характеристика якостей російського етносу:

– *москва на злиднях збудована, та й злиднями годована* [7, с. 23] чи *як ідеши у сураж, то й бери свій фураж* [11] – ці дотепні вирази звертають увагу на матеріальну незабезпеченість, убогість і бідність російської нації;

– *в суражі все люди вражі* [12, с. 15] – це висловлювання переконливо засвідчує відчуття українцями недобррозичливого, ворожого ставлення до себе з боку російського сусіда;

– *москва сльозам не вірить* – цей вислів, хоча він і має російське походження, увійшов в активний словниковий запас українських мовців як посилення на брутальність та безжалісність російських управлінських структур;

– *не збирайте колоски, бо підете в соловки* – цей вираз народної мудрості українців, що є болючим спогадом про тяжкі страждання в період голодомору, також відображає жорстокість, безпощадність і жадливість політики радянського (російського) керівництва, адже соловецька тюрма – це один з найстрашніших символів політичних репресій в радянський час;

б) висновок про те, що у порівнянні з іншими територіями / країнами Україна як батьківщина – це найліпше / оптимальне місце для проживання та активного, щасливого життя: *дон доном, а найкраще вдома* [13].

Отже, коротко підсумовуючи, можна зазначити, що розгляд *номінативної функції* українських фразеологізмів з компонентами-топонімами російського походження переконливо доводить важливість відносин з російським географічним сусідом в історичній свідомості українського етносу та його активну й неповторну

лінгвокреативну діяльність в процесах відображення в українській мові цих двосторонніх зв'язків. Як свідчать наведені приклади, значення проаналізованих ФО охоплюють обширний діапазон сфер людської діяльності.

Оскільки виникнення фразеологізмів як мовних знаків обумовлене суб'єктивним переосмисленням носіями мови компонентного складу цих виразів, то поряд з номінативною функцією вони несуть в собі насамперед *характеризуючий* заряд, тобто віддзеркалюють емоційне, експресивне, оцінне ставлення мовця до закріпленого за фразеологізмом об'єкта мовлення. Саме тому для досягнення мети нашої розвідки конче необхідним є погляд на *конотативний* аспект семантики досліджуваних ФО.

Наведений вище перелік фразеологізмів однозначно засвідчує, що *позитивну* експресивно-емоційну насиченість має лише *один* фразеологічний вираз, а саме *дон доном, а найкраще вдома*. Використовуючи порівняння / протиставлення з чужою, російською територією, українські мовці висловлюють своє переконання в тому, що оптимальні умови для життя вони мають лише в рідному краю, підкреслюючи тим самим важливість родинних зв'язків та природну красу України.

Інші сімнадцять фразеологізмів характеризуються яскраво вираженим *негативним* конотативним забарвленням, що підкреслено нами вище вже при розкритті їхньої денотативної семантики:

– фразеологізми першої групи критично – зневажливо і презирливо – характеризують людину та її вчинки (наприклад, *московські недоломки*);

– у другій групі йдеться негативні наслідки дій особи (приміром, *в москву з грішми, з москви з вішми*);

– далі маємо ФО, яка відображає щось абсолютно зайве, не варте жодної уваги (*воно тобі треба як московська бурулька*);

– наступний фразеологізм – це вираз критичного, заперечливого ставлення до повної орієнтації на розвиток контактів з росією (*Геть від москви!*);

– ФО п'ятої групи втілюють в собі надзвичайно негативні, в деяких випадках і досить насмішливі характеристики російського етносу (*в суражі все люди вражі* чи *як ідеши у сураж, то й бери свій фураж*).

Наведені узагальнення не залишають жодних сумнівів щодо того, що українськомовні фразеологізми, до складу яких як компоненти входять російські топоніми, мають *яскраво негативне емоційно-оцінне наповнення*, тобто однозначно фіксують історично-обумовлене недружнє від-

чуття та критично-заперечливе ставлення українського етносу до свого російського сусіда.

Зрозуміло, що топоніми як мовні одиниці позначають географічні об'єкти дійсності, але в складі ФО вони переосмислюються разом з іншими компонентами в рамках єдиного фразеологічного образу і стають таким чином невід'ємними складниками практично незмінної структури форми та цілісного значення фразеологізмів. Тому завершуючи аналіз, доцільно звернути увагу на те, які ж асоціації українського етносу, обумовлені історичними та/чи соціальними факторами, відображають російські топоніми як елементи українськомовних ФО.

Логічно, що серед досліджуваного матеріалу домінує назва столиці російської імперії *москва* (десять вживань), що переконливо вказує на те, що саме москва стала для українського народу уособленням і символом мовного відображення відносин з росіянами та ставлення до них. Що ж символізує москва як компонент фразеологізмів української мови?

По-перше, українські мовці закріпили за цим топонімом у складі ФО свої переконання про жорстокість, агресивність та нахабство у діях росіян: *москва сльозам не вірить, звичме, московська напасть* чи *москва люта*. По-друге, завдяки фразеологічній трансформації цей топонім є ознакою скрутного економічного становища російської імперії, бідного та злиденного життя росіян: *москва на злиднях збудована, та й злиднями годувана* або *в москву з грішми, з москви з вішми*. Інші фразеологізми з компонентом *москва* також відбивають різноманітні негативні асоціації українців щодо російського етносу, зокрема, позначення чогось абсолютно непотрібного (*воно тобі треба як московська бурулька*) чи уособлення панування у всіх сферах (*Геть від москви!*).

Двічі у досліджуваному корпусі фразеологізмів зустрічається російський топонім *сураж* – назва міста у сусідній з Україною брянській області, що пояснює підвищену увагу українців саме до цієї території. Як і у випадку з москвою, сураж відбиває сприйняття українським етносом росії як ворожої, недружелюбної країни (*в суражі все люди вражі*), в якій панує матеріальна незабезпеченість, убогість населення (*як ідеши у сураж, то й бери свій фураж*).

Інші шість російських топонімів мають в українських ФО одноразове вживання, націлене – знову ж таки – на висловлення неприхильного ставлення до представників російської нації. Тут можна ідентифікувати такі асоціативні уявлення українців щодо російських сусідів:

– *дон*: чужа, не рідна територія (*дон доном, а найкраще вдома*);

– *казань*: місто з обманливою, нечесною поведінкою жителів (*казанська сирота*);

– *кубань*: територія хаотичних, безсистемних дій (*мотається як Махно по кубані*);

– *магадан та сибір*: території проживання розумово відсталих людей (*дурний як Альоша з магадана та тупий як сибірський валянок*);

– *соловки*: місце страждань та нічим не виправданих знущань над людьми (*не збирайте колоски, бо підете в соловки*).

Наведені констатації обґрунтовано доводять, що життєвий досвід українців, трагічні події в їх історії спричинили погані емоційно-оцінні асоціації українського етносу по відношенню до росіян, закріпили критичну суспільну оцінку щодо певних географічних пунктів / територій, що і стало поштовхом до створення українськими мовцями негативно забарвлених фразеологічних образів з російськими топонімами.

Висновки. Зрозуміло, що ідіоматичні вирази, які стали предметом цієї розвідки, є тільки незначною часткою лінгвокреативної активності українського етносу стосовно відображення свого став-

лення до російського сусіда; аналогічна тематика характерна, зокрема, і цілій низці фразеологізмів з компонентом «москаль». З іншого ж боку, представлені вище результати аналізу як форми, так і номінативно-конотаційної функції українських ФО з російським топонімом як їх структурним складником, а саме:

– віддзеркалення цими мовними знаками *обширного спектру* людських дій і їх наслідків та – *негативна, критична* експресивно-емоційна оцінка політики російської імперії та російського менталітету,

на наше глибоке переконання, безсумнівно й однозначно *розвінчують міф* радянської пропаганди про «братні народи», доводять, що українці ніколи не сприймали себе братами росіян.

Ці фразеологізми виконують свого роду і *ідеологічну* функцію та можуть використовуватися як переконливі приклади також в міжкультурному діалозі, і особливо в контексті повномасштабної війни росії проти України, бо як свідчить авторський досвід спілкування з представниками інших мовно-культурних спільнот, зусилля щодо розвінчання міфу про «братні народи» залишаються актуальними і необхідними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тараненко К. В. Мовна картина світу як відображення національного характеру українців. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. Том 34 (73). № 4. С. 40-44.
2. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О.В. Макаровича та інших. Уклад М. Номис / упоряд. М.М. Пазяка. Київ : Либідь, 1993. 768 с.
3. П'ятаченко С. Образ москаля в українських приказках та прислів'ях (за збіркою М. Номиса "Українські приказки, прислів'я і таке інше"). URL: <https://history.sumy.ua/research/article/495-obrazmoskaliavukrainskykhprykazkaktaprysliviakhzazbirkoiumnomysaqukrainskiprykazkyprysliviatakeinsheq.html> (дата звернення: 12.03.2025).
4. Добролюбова Г.М. Спостереження за онімною лексикою в ареальній фразеології (на матеріалі фразеології середнього Полісся та суміжних територій). *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2013. Вип. 6(1). С. 69-78.
5. Попович О.Р. Лінгвокультурологічні особливості фразеологічних топонімів в англійській і українській мовах: порівняльний аспект. 2021. URL: https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3198/1/Диплом_Попович.pdf (дата звернення: 12.03.2025).
6. Лановик Б., Лазарович М., Матейко Р. Чорна тінь Голодомору 1932–1933 років над Тернопіллям. URL: <http://ukrlife.org/main/evshan/Golodomor11.htm> (дата звернення: 12.03.2025).
7. Гнатюк Л. Фразеологічні одиниці з ойконімним і відойконімним компонентами як свідчення історичної пам'яті українців. URL: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ceon.element-a15d5aa2-f28e-3f35-b5d6-5b8d55efc595/c/pdf-01.3001.0014.3712.pdf> (дата звернення: 12.03.2025).
8. Фразеологічний словник. URL: <https://goroh.pp.ua/Фразеологія/москва>. (дата звернення: 12.03.2025).
9. Фразеологічний словник української мови. URL: <https://123.slovaronline.com/2140-КАЗАНСЬКИЙ> (дата звернення: 12.03.2025).
10. Словник української мови. Том II. Д-Й. 1927. URL: https://uk.wikisource.org/wiki/Сторінка:Словник_української_мови_Том_II_Д-Й_1927.pdf/371 (дата звернення: 13.03.2025).
11. Історичні образи міст, регіонів, країн... URL: <https://lingvoforum.net/index.php/topic,89102.0.html> (дата звернення: 13.03.2025).
12. Українські народні приповідки / упоряд. Олекса Воропай. Лондон, 1955. 64 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/23490/file.pdf> (дата звернення: 13.03.2025).
13. Прислів'я та приказки про Батьківщину, рідний край. URL: <https://dovidka.biz.ua/prisliv-ya-ta-prikazki-pro-batkivshhinu-ridniy-kray/> (дата звернення: 13.03.2025).

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФЛОРОЛЕКСЕМ У ТВОРАХ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ

FUNCTIONAL-STYLISTIC POTENTIAL OF FLORAL LEXEMES IN THE WORKS OF MYROSLAV DOCHYNETS

Гажук-Котик Л.Г.,

orcid.org/0000-0002-3550-1214

кандидат філологічних наук, асистент,

асистент кафедри історії та культури української мови

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Горбатюк Л.А.,

orcid.org/0009-0004-3280-027X

студентка I курсу магістратури філологічного факультету

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Стаття присвячена дослідженню важливої проблеми у сучасному українському мовознавстві – вивчення лексико-семантичного потенціалу творів українських письменників. Актуальним залишається аналіз текстів художніх творів крізь призму флоролексем, систематизації їх за семантикою, а також вивченні ролі лексем у мовно-образному світогляді автора.

В українців завжди відповідну роль у їхньому житті відігравали рослини, які мали лікувальні властивості, могли вважатися захистом від злих сил, виконували важливу роль в обрядових процесах. Флористичні образи є центральними в етнічній картині світу українців, акцентуючи увагу на фіксації їхніх міфологічних значень у певних творах, численні згадки про них у фольклорних текстах. У багатьох українських майстрів слова флористичні образи перебувають у центрі рослинного світу, який заворожує, приваблює.

Флоролексеми виступають одним із основних лексичних засобів вираження авторського естетичного погляду на довкілля, втіленням природної краси та гармонії у художніх творах українського письменника Мирослава Дочинця, за допомогою яких проявляється національно-культурна специфіка мови творів. Флоролексеми виконують різноманітні функції, відзеркалюючи емоційний стан героїв, а також тонко передають атмосферу творів автора. У дослідженні системно простежено функціонування рослин, які відігравали та відіграють важливу роль в українському етнічному контексті, зокрема як об'єкти обрядових дійств та лікувальні засоби, а також певним чином виступають ідентифікаторами сприймання природної краси, прикладом довершеності форми та гармонії, втіленням природної ідеальності, важливим чинником творення естетичної картини світу людини. Дібраний та опрацьований матеріал також може слугувати базою під час вивчення певних тем на заняттях у НУШ.

Ключові слова: світогляд, герой, природа, флоролексема, образ, автор.

The article is devoted to the study of an important problem in modern Ukrainian linguistics – the study of the lexical and semantic potential of the works of Ukrainian writers. The analysis of literary texts through the prism of floral lexical items, their systematization according to semantics, as well as the study of the role of lexemes in the author's linguistic and figurative worldview remain relevant.

Plants that had medicinal properties have always played a certain role in Ukrainians' lives, they could be considered protection against evil forces and played an important role in ritual processes. Floral images are central to the ethnic picture of the world of Ukrainians, focusing on the fixation of their mythological meanings in certain works, numerous mentions of them in folklore texts. Many Ukrainian authors place floral images at the center of the plant world, which fascinates and attracts. Floral lexemes are one of the main lexical means of expressing the author's aesthetic view of the environment, the embodiment of natural beauty and harmony in the works of the Ukrainian writer Myroslav Dochynets, through which the national and cultural specificity of the language of the works is manifested. Floral lexemes perform various functions, reflecting the emotional state of the characters, and also subtly convey the atmosphere of the author's works. The study systematically traces the functioning of plants that played and play an important role in the Ukrainian ethnic context, in particular as objects of ritual actions and medicinal products, and also in a certain way act as identifiers of the perception of natural beauty, an example of the perfection of form and harmony, the embodiment of natural ideality, an important factor in creating an aesthetic picture of the human world. The selected and processed material can serve as a basis for studying certain topics at the NUSH classes.

Key words: worldview, hero, nature, floral lexeme, image, author.

Постановка проблеми. Флористичні назви входять до найдавніших прошарків лексики і набувають особливого значення під час їхнього функціонування. Людина усвідомлює та сприймає світ за допомогою органів чуття, на цій основі формує систему уявлень про нього та про-

пускає її крізь власну свідомість, дає їм оцінку та передає за допомогою мовлення. Дослідження флоролексем як інструментів емоційно-експресивного впливу спричинене глибокою традиційністю застосувань рослинних найменувань у художніх творах.

У творчості Мирослава Дочинця теми ставлення до себе, одне до одного, до світу, до природи у цілому є провідними тематичними складовими діяльності митця. Практично в будь-якому зі своїх текстів він безпосередньо або опосередковано наголошує на необхідності глибоко осмисленого усвідомлення життя як найбільшого дару, котрий отримує людина. В усіх творах М. Дочинець розповідає про особу як найвищу цінність. А народні повір'я та обряди, пов'язані з травами, деревами та квітами, доносять відгомін уявлень наших предків про навколишню природу та мотивують на формування індивідуальних авторських флоролексем, котрі водночас не дозволяють втратити як уявні, так і реальні, властивості рослин авторові. Ліс, гори, струмок, благодать та тиша – це самі ті умови, у котрих творить закарпатський письменник М. Дочинець. Саме ці умови стали основною причиною використання у його творах безлічі описів та образів природи [11]. Формування індивідуальних авторських флоролексем є не бажанням автора бути неповторним, а бажанням передати глибокий зміст, експресію і сформувати в уяві реципієнта зорові зображення. Творчий доробок М. Дочинця досить немалий. Сюжети його творів є не просто сюжетами, а цілим життям. У його роботах також чітко відображається доброта та щирість. І саме мова є важливою частиною культури народу, а традиції, вірування та здійснюють вплив на комунікативну систему народу та формують етномовну дійсність [2, с. 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У сучасній лінгвістиці існують різні терміни на позначення найменувань рослин, зокрема "фітоніми", "флоризми", "флоролексеми", "ботанізи". У нашому дослідженні використовуємо один із варіантів – "флоролексема". С. Шуляк аналізує рослинні концепти, називає флористичними, репрезентантами котрих у мові виступають флоролексеми. Термін "флоролексема" ґрунтується на семантиці двох слів: "флора" (назва рослинного світу) та "лексема" (самостійна смислова одиниця мови). Дослідниця акцентує увагу на тому, що "мовні одиниці, які входять до складу лексико-тематичної парадигми флоролексем, характеризуються різноманітністю джерел походження, специфікою функціонування, широкою сферою вживання, своєрідними ознаками і властивостями, семантичним багатством" [12, с. 33]. Безсумнівно, упродовж століть флоролексем, як і рослинні концепти, які позначаються ними, розширювали власну семантику, увиразнювали емоційний відтінок

тощо, що й спричинило науковий інтерес до них. Поняття флоролексем досліджували у працях: А. Багнюк, Т. Вдович, К. Давидько, В. Лазаренко, Т. Мішеніна, Л. Пушко, Н. Слухай, С. Шуляк. У вітчизняному мовознавстві чимало уваги приділено семантиці назв рослин: С. Адаменко, А. Капська, І. Коломієць, Л. Симоненко та ін. На специфіку відображення флоролексем у лінгвокультурній традиції звертали увагу Н. Данилюк, С. Єрмоленко, В. Жайворонок, В. Кононенко, С. Шуляк та інші дослідники.

Наукові розвідки М. Васьківа, Л. Горболіс, О. Іщенко, О. Капленко, О. Талько та інших, присвячені вивченню основних особливостей прози автора, її проблемно-тематичної наповнюваності, сюжетно-композиційного рівня окремих творів, образної специфіки свідчать про важливість доробку автора у вітчизняному та культурному контексті. За енциклопедією "Українська мова" індивідуально авторський стиль розрізняємо "як сукупність мовно-виражальних засобів, що виконують естетичну функцію і вирізняють мову окремого письменника з-поміж інших" [10, с. 653].

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є аналіз семантико-стилістичного потенціалу індивідуально-авторських флоролексем. Джерельною базою слугували твори Мирослава Дочинця – "Ліс у винограднику" та "Світован. Штудії під небесним шатром". Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію таких завдань: 1) визначити набір фітоназв у творах Мирослава Дочинця; 2) розробити класифікаційну систему вживаних флоролексем; 3) дослідити лексико-семантичні групи флоролексем у творах автора.

Результати можуть бути застосовані в написанні наукових робіт та послужити базисом для створення методичних посібників. Матеріал може бути використаний для мовного аналізу окремої творчості письменника, так і письменників, що вивчають в ЗЗОС, при укладанні словника мови майстрів слова.

Виклад основного матеріалу. У процесі дослідження було укладено вибірку речень, які охоплюють приклади флоролексем (це 185 речень, у яких виявлено 332 флоролексеми).

За класифікацією ботанічних найменувань та поділу фітонімів, флоролексем за лексико-семантичними ознаками членуємо на такі групи: 1) дерева; 2) кущі; 3) квіти; 4) трави; 5) городні рослини.

1. Лексико-семантичні групи флоролексем

Кількісний аналіз вибірки та приналежності флоролексем до тієї чи тієї лексико-семантичної групи представимо на рис. 1.

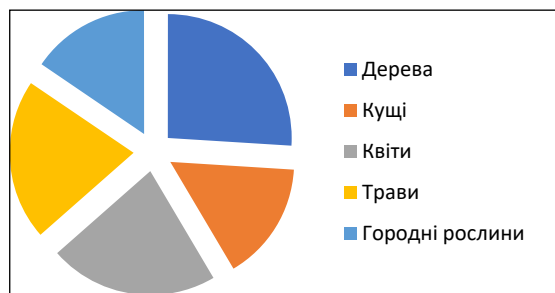

Рис. 1. Лексико-семантичні групи флоролексем

Із загальної кількості прикладів (142 одиниці), 37 флоролексем (26%) належить до лексико-семантичної групи "Деревя", 22 флоролексеми (15,5%) – "Кущі", 31 флоролексема (22%) – "Квіти", 30 флоролексем (21%) – "Трави", 22 флоролексеми (15,5%) – "Городні рослини". Як демонструють результати аналізу, найбільш активна функціональна кількість флоролексем належить до лексико-семантичної групи "Деревя", найменша – до лексико-семантичних груп "Кущі" та "Городні рослини".

Наприклад: **1.1. Лексико-семантична група "Деревя":**

– власне дерева: *Наче не було тієї запліюженої вулички під липами, того фасаду з облущеними кахлями і старого горіхового дерева на дах сірої будівлі* [4, с. 4]. *Забуті в ній саджанці пробили скляну стелю і розкинулися гіллям над дахом* [4, с. 10]. *Потім вони обідали за дощатим столом під шовковицею* [4, с. 103]. *Покручені, як паралітики, сосни* [4, с. 10]. *Шатро липи в комахинному гудінні* [4, с. 12];

– сукупність дерев: *І вони повернули в бік дубового гаю* [4, с. 101]. *Автомобіль залишили під монастирською брамою і двором, повз сливовий сад, рушили вгору* [4, с. 100]. *Ліс відкривав їй свої багатства й таємниці* [4, с. 63]. *Вони гуляли садом, тримаючись за руки* [4, с. 36];

– частини дерев: *Гранітний тротуар із першими золотими облямками акацієвого листя, кумедна крихітна церковичка, газетний кіоск, а за ними млява ріка з дивною назвою Латориця* [4, с. 3]. *Їх голоси, що танули в кронах дерев, підхоплювала і несла вниз ріка* [4, с. 3]. *Її рука була суха й тверда, як гілка* [4, с. 36]. *Набережна кожного ранку все більше пожовчена тополиним листом, що зволожено рососою* [4, с. 38];

– плоди дерев (їстівні плоди дерев та неїстівні): *Горішок, на який натрапила нога, був твердий, косякуватий, як і тоді* [4, с. 6]. *Там на дротах сушилися яблука, щось рожеве булькало в бутлі і точився зі скрині, висів золотавим туманцем у сутенній кімнаті солодкавий аромат* [4, с. 18]. *Потяглася до червоних кетягів калини,*

і він побачив оголену смужку її твердого мармурового живота [4, с. 101]. *Під ноги, зблискуючи шоколадним глянцем, падали каштани* [4, с. 18]. **Каштани** – чудове паливо [5, с. 60]. *Спочатку напалою ватру дощечками з ящиків, а потім кидаю сухі каштани й жолуді* [4, с. 60].

1.2. Лексико-семантична група "Кущі":

– загальні назви кущів: *Почув у кущах шарудіння* [4, с. 213];

– види кущів: *Відтак жиливими галузками плюща спуститися на землю* [4, с. 152]. *І ти не забудь: побільше різних квітів, гілка калини, глоду, обліпихи, ще там чогось* [4, с. 79]. *Ці місця загучали хащами бузини* [4, с. 67]. *Коли виноград підходив, то він неодмінно клав нам кілька грон на посудину* [4, с. 68]. *Зараз, за цим цегляним кістяком недобудови, за кущами бузини, буде огорожа із зубчастих рейок* [4, с. 10]. *Вітерець легенько куйовдив кущі аронії, обриваючи тоненьку волосінь павутини* [4, с. 16].

1.3. Лексико-семантична група "Квіти":

– загальні назви квітів: *Чим рідкісніші квіти, тим краще* [4, с. 222]. *Ти нарвеш польових і лісових квітів* [12, с. 79]. *Садівник підрізав пожухлі квіти* [4, с. 56]. *Всі барви осені були вмальовані в суцвіття цих пізніх квітів* [4, с. 144];

– окремі види квітів: *Два перса твої – то двоє близнят молодих у газелі, що випасаються між лілеями* [4, с. 185]. *Латориця зносила вниз срібні габи дзвону, які, здавалося, коливали голівки хризантем біля прикутого до бетонної плити якоря, знайденого колись у замулі ріки* [4, с. 144]. *Мурахи діставалися до зефіру, який вони запивали чаєм із суданської троянди* [4, с. 103]. *А які мазі від радикуліту навчилася робити баба Ліза з лілії* [4, с. 63];

– сукупність квітів: *І тільки забутий зів'ялий букетик уплітає в нього зворушливий аромат провінції* [4, с. 3]. *Вишановуючи ювіляра в сільському Будинку культури, йому вручили разом з державним актом на землю розкішний букет троянд* [4, с. 281]. *За столиком біля клумби червоних сальвії замовив зелений чай* [4, с. 25];

– частини квітів: *Люди, як комахиня, обліпили намети й столики з медом, прополісом, квітковим пилком, буришиновими куснями воскових стільників* [4, с. 25].

1.4. Лексико-семантична група "Трави":

Чорні пальці лежали в пожухлій траві [4, с. 15]. *Його уста кривляться у смертній посмішці, ніздрі хворобливо тремтять – той же запах кропиви і негашеного вапна* [4, с. 5]. *Висока, туга в тілі, волосся густе, як коноплі* [4, с. 189]. *"Жабенята" світили синіми поголе-*

ними головами і ходили в шерстяних костюмчиках з начосом, до яких немилосердно чіплялися **реп'яхи**, нитки, павутина і льодяники [4, с. 124]. Зараз же вип'єте чаю з **цинторії** [4, с. 71]. Приміром, пікантний салат з **істівної папороті** або **мариновані равлики** [4, с. 63]. Баба Ліза знає потаємні плантації лісового **калган-зілля**, **аралії маньчжурської**, **елеутерококу**, **родіоли** [4, с. 64]. Над стрілкою **комиша** зависла бабка [4, с. 10]. Через пожухлі, **чіпкі бур'яни** він пробрався до неї і торкнувся **сталевих зубів** [4, с. 10]. Посірілі, стомлені лавки в **реп'яхах** [4, с. 12]. І від неї це гірше, ніж тоді, пахло **тютюном** [4, с. 36]. Чорнючі від сонця, якісь колючі й запилені, наче **будяки** при дорозі [4, с. 38].

1.5. Лексико-семантична група "Городні рослини":

– власне городні культури: Коли не йде рисунок, беруся за **помідори й виноград** [12, с. 265]. Хтось із базару несе **тучну розсаду**, а Петро сіє своє насіння **цибулі, капусти, буряків, огірків** [12, с. 226]. А це, власне, мішанина з усього, що росло під вікном господині, – **буряк, капуста, морква, петрушка, цибуля, картопля, часник** і **пожовкле згіркле сало** в коморі, яке ні на що більше не годилося [12, с. 160]. В дощатих лотках над землею вирощували добірну **картоплю**, в теплицях – **огірки, помідори, капусту, цибулю, редис** [12, с. 140]. **Кладеш на цеглину моркву** і **дрібку тютюну** [12, с. 128].

– частини городніх рослин: Вона купила трохи меду в пляшечці з-під соусу, зав'язаній сухим **кукурудзяним листом** [12, с. 26].

Отже, у процесі роботи було укладено вибірку флоролексем, які виокремлено п'ятьма лексико-семантичними групами: 1. Лексико-семантична група "Дерева": власне дерева, сукупність дерев, частини дерев, плоди дерев (істівні плоди дерев та неістівні плоди дерев). 2. Лексико-семантична група "Кущі": загальні назви кущів, види кущів. 3. Лексико-семантична група "Квіти": загальні назви квітів, окремі види квітів, сукупність квітів, частини квітів. 4. Лексико-семантична група "Трави": загальні назви трав, види трав. 5. Лексико-семантична група "Городні рослини": власне городні культури, частини городніх рослин. З'ясовано, що найменша кількість прикладів, що належить до лексико-семантичних груп – "Кущі" та "Городні рослини". У той же час більшість флоролексем, які превалюють – лексико-семантична група "Дерева". Особливістю певної кількості вживання флоролексем – перевага описів автором дерев'яних засаджень, які змальовують художню картину світу.

Таку кількість флоролексем у досліджуваних художніх творах автора можна пояснити великою любов'ю до природи, до рідного краю. У романі "Світован. Штудії під небесним шатром", де повна захоплення і любові розповідь про мандрю в горах із мудрицем Андрієм Вороном, людина постає наодинці з природою, де живе гірський дух, стрімкий, безупинний коловорот живої природи.

2. Стилістичні особливості флоролексем

Кількісний аналіз приналежності флоролексем до поділу згідно зі стилістичними особливостями представимо на рис. 2.

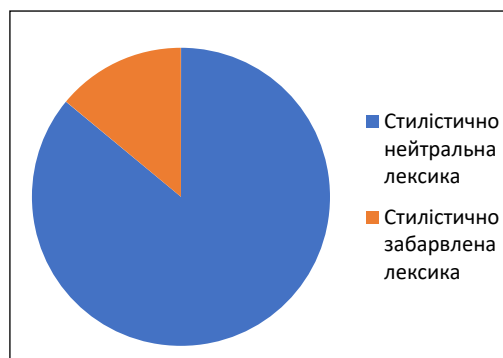

Рис. 2. Стилістична класифікація флоролексем

Із загальної кількості прикладів (142 одиниці), 122 флоролексеми (86%) належить до стилістично нейтральної лексики, 20 флоролексем (14%) – до стилістично забарвленої лексики. Кількісний аналіз продемонстрував, що більшість флоролексем є стилістично нейтральними, значно менша частина з них є стилістично забарвленою.

Досить часто використовує автор для змалювання сюжетних картин.

2.1. Стилістично нейтральні флоролексеми, які виявлено у таких контекстах. Наприклад: *Ваш сторож ризикнув і дочекався. На узбіччі, де росла **дика ожина*** [4, с. 274]. *З **акацій**, – блиснув очима Петро. З пропареної і пропаленої **акації*** [4, с. 230]. *Совався черваком **по соломі** – ані кісточки живої* [4, с. 236]. *На десерт їли ягоди* [4, с. 249]. *Рудими, пружними від **старої хвої** стежками він збігав до моря і віддавався вранішній купелі* [4, с. 260]. *Він художник **винограду*** [4, с. 263]. *Застрибнула збуджена й свіжа, із запахом **мокрого очерету*** [4, с. 220]. *І була їм за постіль **трава**, за стіни – **кедрини**, за стелю – **кипариси*** [4, с. 215]. *І обличчя її в долонях його цвіло, як **лілея** між **тереном**, а груди пахли **мандрагорою*** [4, с. 215]. *Підняв дрючка, розсунув **листя** і справді побачив...двох лисенят, що рожевими мордочками пнулися з тісної дівочої*

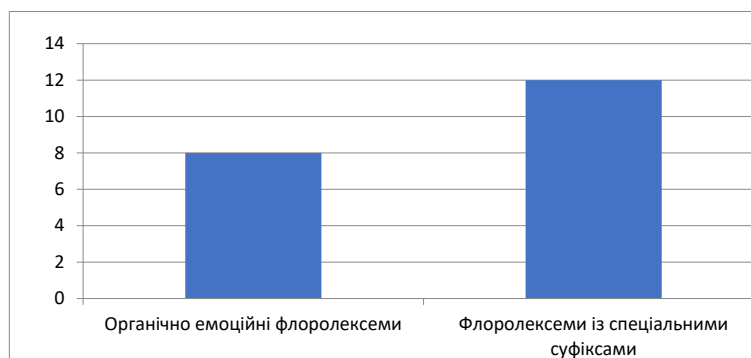

Рис. 3. Стилiстично забарвленi флоролексеми

сукні [4, с. 213]. *Ага, лисиці крадуть мій виноград!* [4, с. 213]. *Укріпляйте імунітет, пийте мою настоянку на прополісі, ехінацеї, хроні та різних ягодах* [4, с. 134]. *Цілий сніп строкатого зілля, ягідних китиць, ще й гілка сріблястої ялини* [4, с. 83]. *З неба падала не роса, холодні краплі від недавнього дощу скапували з гілок* [4, с. 218].

2.2. Стилiстично забарвленi флоролексеми можуть виражати певні почуття, негативне чи позитивне сприйняття реальності. Мирослав Дочинець є майстром відображення мальовничих краєвидів. Так, за допомогою стилістично забарвленої лексики створює неперевершені образи у своїх творах.

Кількісний аналіз приналежності стилістично забарвлених флоролексем до виокремлених підгруп представимо на рис. 3.

У процесі дослідження рослинної лексики флоролексеми поділяємо на: 1) органічно емоційні флоролексеми, які мають емоційне забарвлення: *Приглянути дички-саджанці для прищеп, запримітити стовбури й кореневища вигадливої форми, які згодяться для роботи* [4, с. 226]. *Хтось обгортає ряди, а Петро мостить тераси, щоб відвойовані грядки не знесло дощем, щоб гудиння росло вертикально* [4, с. 226]. *На полях добирали картоплю, різали кукурудзяне бадилля, пасли худобу* [4, с. 223]. *Чоловік перетнув вулицю і став коло живоплоту* [4, с. 223]. *Спасибі, Лесику, за квіти. Не знаю, як вони називаються по-книжному, моя бабуся їх називала "когутячі гаті"* [4, с. 222]. *Він і справді піддів кукурудзиння і зачерпнув якийсь грам меду* [4:26];

2) флоролексеми, емоційність котрих досягається за допомогою наявності в них суфіксів, які мають значення пестливості, згрублості чи здрібнілості: флоролексеми із суфіксами пестливості: *Тепер Ліза прихоплювала з лісу віхтики цвіту, коріння чи якогось зілля* [4, с. 63]. *Стрижений хлопець крикнув: "Продайте, бабко, чічки. Моя*

коза лише польові любить" [4, с. 63]. *До делікатесів належав і нектар роздертих квіточок, і довгі коричневі кленові лопатки, і кисла травичка "зайчикова капуста"* [5, с. 18];

– флоролексеми із суфіксами згрублості: *Ліс сам несанкціоновано "забрів" у його капустиння* [4, с. 227]. *Інші сіють, а він січе кореневища чагарів і бур'янів і тачками звозить донизу, метр за метром звільняючи землю від дичини* [4, с. 225];

– флоролексеми із суфіксами здрібнілості: *Там ягоду вищипну, там яблучко, горішок* [4, с. 266]. *А коли все витереблю вали під лопухами, він кожному діставав із відра по горішку* [5, с. 18].

Відзначимо оригінальне змалювання образів автором за допомогою таких стилістично забарвлених флоролексем, як *віхтики, чічки, квіточки, яблучко, горішок* та ін.

А діалектні назви рослин "когутячі гаті", "зайчикова капуста" чітко демонструють багатство закарпатської говірки. Використання автором значної кількості діалектної флористичної лексики підкреслює неповторний стиль письменника.

Із загальної кількості прикладів стилістично забарвлених флоролексем (20 одиниць), 8 лексичних одиниць є органічно емоційними флоролексемами, 12 лексичних одиниць є флоролексемами зі спеціальними суфіксами.

Таким чином, у дослідженні за допомогою фактичного матеріалу доведено здатність флоролексем виконувати стилістичні функції.

Простежено особливість поділу на стилістично нейтральні флоролексеми, які складають більшу частину прикладів, та стилістично забарвлені. Стилiстично забарвленi одиницi групуємо на органічно емоційні флоролексеми та флоролексеми, емоційність котрих досягається за допомогою наявності в них суфіксів, які мають значення пестливості (-ик, -к, -очок, -ичк: *віхтики цвіту, чічки, квіточок, кленові лопатки, травичка "зайчикова капуста"*), згрублості (-инн, -евищ:

капустиння, кореневища чагарів і бур'янів) чи здрібнілості (-учк, -ок: яблучко, горішок).

Вдале поєднання опорних флористичних компонентів у творах автора розкриває внутрішню красу, відтворює особливості внутрішнього світу героя. Особливо активні згадані одиниці в описово-зображувальних контекстах пейзажних замальовок, що є елементами опису краєвиду, національно художнього простору і т. ін. Авторське ставлення до зображуваного яскраво простежується у портретних характеристиках, побудованих за допомогою тих чи тих флорексем.

Висновки. На основі здійсненого аналізу фактичного матеріалу зроблено такі висновки.

Флорексеми виступають основним лексичним засобом для вираження авторського естетичного погляду на довкілля, втіленням природної краси та гармонії. Флористичні назви можуть бути продуктивним засобом творення стилістичної експресії тексту і надавати емоційної активності йому. У певному контексті можуть відображати типові образні конфігурації, утворені

на основі флористичних одиниць, які реалізують свій потенціал у конструкціях різного характеру, виконуючи функцію художнього зображення або виступають засобом передачі внутрішнього стану головного героя. У загальноживаному словниковому фонді української мови флорексеми становлять значний шар з характерною тенденцією до використання у художній творчості, тому активність дослідження їх зростає.

Мирослав Дочинець як визначний український письменник, вдаючись до філософсько-психологічного напрямку, успішно використовує образ природи у своїх творах, які водночас пронизані щирістю та морально-етичним навантаженням, що сприяє формуванню екологічного світобачення героїв та підкреслює важливість збереження природи. Природа виступає ключовим елементом творчості автора. За допомогою художньої мови митець досить вдало показує багатство образних засобів, красу національної мови, майстерно моделюючи власну індивідуальну картину світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ангелова М. Мирослав Дочинець: Світ належить радісним людям. Словопис. URL: <https://slovopys.kubg.edu.ua/myroslav-dochynets-svit-nalezhyt-radisnym-liudiam/> (дата звернення 27.08.20024).
2. Вдович Т. Фольклор як джерело творення авторських флорексем у поезії ХХ століття. 4 с. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/830/1/Vdovych.pdf> (дата звернення 12.012.20024).
3. Вегеш А. Промовистість назв романів Мирослава Дочинця. *Науковий вісник Ужгородського університету*, 2014. Вип. 2 (32). С. 8-12.
4. Дочинець М. "Лис у винограднику": роман. К.: Ярославів Вал, 2010. 292 с.
5. Дочинець М. "Світован. Штудії під небесним шатром". Мукачево: Карпатська вежа, 2014. 232 с.
6. Іщенко О. Проза Мирослава Дочинця: проблематика і поетика: дис. на здобут. наук. ступ. докт. філол.: 035. Філологія., Київ, 2020. 238 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Ishchenko_Olena/Proza_Myroslava_Dochyntsia_problematyka_i_poetyka.pdf (дата звернення 14.02.2022).
7. Іщенко О. Рецепція творчості Мирослава Дочинця в літературно-критичній думці. *Закарпатські філологічні студії*, 2018. Вип. 5. Т.1. С. 151-155. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/5/part_1/31.pdf (дата звернення 22.04.2020).
8. Коломієць І.І. Флорексеми в українській поезії II половини ХХ століття: функціонально-стилістичний аспект: дис. кандидата філол. наук: 10.02.01. К., 2003. 240 с.
9. Кононенко В. І. Символи української мови. Івано-Франківськ: Плай, 1996. 272 с.
10. Українська мова: Енциклопедія / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови; редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во "Укр. енцикл." ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.: іл.– ISBN 966-7492-19-2.
11. Шокіна К. Мирослав Дочинець: "Дитина, яка має народитися, – народиться. У творчості так само... Вона – процес, а не конвеєр". 2019. URL: <https://mediacenter.uzhnu.edu.ua/news/myroslav-dochynets-dytynayaka-maye-narodytsya-narodytsya-u-tvorchosti-tak-samo/2019-12-17-39417> (дата звернення 15.04.2020).
12. Шуляк С. Лексико-тематичні парадигми у поетичному ідіолекті Євгена Гуцала: монографія. Умань: Софія, 2009. 160 с.

РОЛЬ ЄВГЕНА ЖЕЛЕХІВСЬКОГО В КОДИФІКАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

THE ROLE OF EVHEN ZHELEKHIVSKYI IN THE CODIFICATION OF UKRAINIAN SPELLING IN GALICIA IN THE LATE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES

Думчак І.М.,

orcid.org/0000-0003-0676-8742

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

У статті проаналізовано основні орфографічні норми Євгена Желехівського та їх вплив на становлення української літературної мови в Галичині, здобуття «желехівкою» статусу єдиного правопису у всій Західній Україні наприкінці ХІХ – поч. ХХ ст.

Основним науковим доробком галицького лінгвіста (офіційно працював на посаді цісарсько-королівського учителя Станіславської (тепер Івано-Франківськ) гімназії, хоч сучасники його називали професором класичної філології і руської мови) є насамперед двотомний «Малоруско-німецький словар», доопрацьований колегою і другом Софроном Недільським, виданий окремою книгою 1886 року у Львові в друкарні Наукового товариства імені Т. Шевченка. З погляду орфографічного ми дослідили фонетичний правопис, який скомпонував і використав у словнику автор.

У Галичині в основному упродовж майже всього ХІХ ст. більшість інтелігенції використовувала «язичіє» як писемну мову разом з етимологічним правописом М. Максимовича. Проте прогресивні галицькі діячі культури – народовці – стали активно послуговуватися, починаючи з другої половини 19 ст., фонетичним правописом П. Куліша («кулішівкою»). Роль правописного реформатора Галичини сміливо можемо віддати Євгенові Желехівському, який запропонував у своєму словникові орфографію за фонетичним принципом, в основі якої лежить саме «кулішівка». Також значну роль у популяризації й кодифікації цих норм відіграли й автори «Рускої граматики» Степан Смаль-Стоцький та Теодор Гартнер, які використали у своєму підручникові правописні правила Є. Желехівського.

Після виходу цієї граматики 1893 року в українських школах Галичини й Буковини Міністерством освіти Австро-Угорщини було офіційно запроваджено фонетичний правопис. Його використовували в Галичині та на Буковині аж до 1922 року, а деякі твори друкували ним і пізніше. На прикладі художніх текстів цього періоду, зокрема І. Франка, В. Стефаника, Ю. Федьковича, О. Кобилянської, Марка Черемшини, ми проілюстрували використання ними «желехівки», яка витіснила етимологічний правопис разом з писемною мовою «язичієм», а натомість утвердила фонетичний принцип правопису уже панівної народної літературної мови.

Ключові слова: етимологічний правопис, фонетичний правопис, кодифікація, правопис П. Куліша («кулішівка»), правопис Є. Желехівського («желехівка»).

The article analyzes the main orthographic norms of Evhen Zhelekhivskiy and their influence on the formation of the Ukrainian literary language in Galicia, the acquisition of “zhelekhivka” as a unified spelling throughout Western Ukraine in the late 19th and early 20th centuries.

The main scientific achievement of the Galician linguist (who officially worked as an imperial-royal teacher at the Stanislav (now Ivano-Frankivsk) Gymnasium, although contemporaries called him a professor of classical philology and of Ukrainian language) is primarily the two-volume “Malorusko-nimezkyi slovar” (“Ukrainian - German dictionary”), revised by his colleague and friend Sofron Nedilskyi, published as a separate book in 1886 in Lviv by the printing house of T. Shevchenko Scientific Society. From the point of view of orthography, we studied phonetic spelling, which was compiled and used in the dictionary by the author.

In Galicia, for most of the nineteenth century, the majority of intellectuals used “yazychie” (artificially created bookish language) as a written language along with the etymological spelling by M. Maksymovych. However, progressive Galician cultural figures, the Narodovtsy, began to actively use, starting in the second half of the 19th century, the phonetic spelling by P. Kulish (“kulishivka”). The role of the spelling reformer of Galicia can be safely given to Yevhen Zhelekhivskiy, who proposed in his dictionary a spelling based on the phonetic principle, the basis of which is precisely the “kulishivka”. Also, a significant role in the popularization and codification of these norms was played by the authors of “Ruska gramatyka” (“Ukrainian grammar”) Stepan Smal-Stotskyi and Teodor Gartner, who used the spelling rules by E. Zhelekhivskiy in their textbook.

After the publication of this grammar in 1893, the Austro-Hungarian Ministry of Education officially introduced phonetic spelling in Ukrainian schools in Galicia and Bukovina. It was used in Galicia and Bukovina until 1922, and some works were printed in it even later. Using the example of literary texts of this period, in particular by I. Franko, V. Stefanyk, Y. Fedkovych, O. Kobylyanska and Marko Cheremshyna, we illustrated their use of “zhelekhivka”, which replaced etymological spelling along with the written language “yazychie”, and instead established the phonetic principle of spelling of the already dominant folk literary language.

Key words: etymological spelling, phonetic spelling, codification, spelling by P. Kulish (“kulishivka”), spelling by E. Zhelekhivskiy (“zhelekhivka”).

Постановка проблеми. Основні норми орфографії Є. Желехівського відомі й описані в лінгвістичній літературі, однак і досі не розкриті питання впливу «желехівки» на становлення української літературної мови в Галичині, здобуття статусу єдиного правопису у всій Західній Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало публікацій із зазначеної проблематики здійснили Степан Смаль-Стоцький [11, 12], Василь Німчук [8], Григорій Півторак [9], Микола Лесюк [5] та ін.

Постановка завдання. Ставимо за мету дослідити становлення фонетичного правопису як єдиного мовного кодексу в Західній Україні на межі століть.

Виклад основного матеріалу. 24 грудня 2024 року минуло 180 років з дня народження відомого українського лексикографа, професора Станіславської гімназії, громадського діяча Євгена Желехівського (1844–1885). Народився майбутній філолог у селі Хишевичі на Львівщині в родині священника. Дитячі роки провів у селі Кудобинці на Тернопільщині. Гімназійну освіту здобував у Львові, Перемишлі та Бережанах. З 1866 до 1869 року навчався на філософському факультеті Львівського університету. З 1870 року працював помічником вчителя в Перемишльській гімназії. 1872 року переїжджає до Станіслава, де на посаді цісарсько-королівського учителя гімназії (так він підписував свої листи до Ф. Міклошича [6, с. 135], хоч сучасники його називали професором класичної філології і руської мови [6, с. 360], працює до кінця життя. Як бачимо, так склалася доля Євгена Желехівського, що він добре пізнав мову майже усіх частин Галичини, бачив і відчував прагнення галичан стати на повен зріст у національному питанні, розумів значення й потребу мовного підґрунтя для суспільного утвердження. Задля цього й працював, іноді навіть на шкоду своєму здоров'ю (прожив лише 40 років). У некролозі письменник Г. Цеглинський писав: «Справою українською він жив і дихав, справі цій віддав усе своє життя і навіть утле здоров'ю» [3, с. 35]. Є. Желехівський активно займався й громадською роботою: брав участь у створенні Львівської «Просвіти», входив до Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові (з 1874 р.), був засновником і очільником Станіславської «Просвіти» (з 1877 р.). 1884 року на площі Ринок у Станіславі відкрив українську читальню і був обраний її головою, того ж року брав участь у створенні товариства «Руських Жінок», яке очолювала Н. Кобринська, був членом-засновником «шкільної помочи» Українського

педагогічного товариства, радником очільника міста Станіслава. Епістолярій Є. Желехівського засвідчує про його наукову комунікацію не лише з майже усіма тогочасними українськими філологами, а й також з відомими європейськими мовознавцями: Ф. Міклошичем та В. Ягичем.

Основним науковим доробком галицького лінгвіста є насамперед двотомний «**Малоруско-німецький словар**», доопрацьований колегою і другом Софроном Недільським, виданий окремою книгою 1886 року у Львові в друкарні Наукового товариства ім. Т. Шевченка. На той час це був найбільший словник української мови: він містив 64 тис. слів. Джерельною базою книги була лексика творів художньої літератури як Західної, так і Наддніпрянської України, фольклорних збірників, етнографічних матеріалів, тогочасних словників та записів численних кореспондентів тощо. Ось як про це писав у листі до Ф. Міклошича сам автор: «Маю вже готові виписки із майже усіх збірок народної творчості (казки, пісні, прислів'я та інше), також виписки з усіх руських письменників України, Галичини й Буковини. Залишаються ще для використання найважливіші вживані тепер руські шкільні підручники, а також рукописні лексичні матеріали, які мені надіслали у великій кількості з різних околиць знайомі» [6, с. 127]. Цей словник засвідчив лексичне багатство української мови, її спроможність бути рівною серед інших літературних мов. Іван Франко відзначав: «Словар» Желехівського, як на свій час, був дуже добрий і, прийнявши фонетичний правопис, зробився основою пізнішої побіди фонетики в школі і урядах» [16, с. 449] (більше про наукову рецепцію Є. Желехівського і його словник див [3]).

У Галичині в основному упродовж майже всього XIX ст. більшість інтелігенції використовувала «язичіє» як писемну мову разом з етимологічним правописом М. Максимовича. Як стверджує О.І. Муромцева, «в основі язичія була старослов'янська мова з домішками елементів російської і староукраїнської мов, західноукраїнських діалектів. У язичії застосовувалася кирилиця та історико-етимологічний правопис. Підтримувалось «москвофілами», які гадали в такий спосіб досягти так званої «мовної єдності з Росією, а також тими, хто заперечував здатність народної («мужичої») мови піднятися до рівня літературної» [7, с. 745]. Однак тут варто згадати і про Маркіяна Шашкевича, який першим використав в альманасі «Русалка Дністрова» (1837 р.) фонетичний правопис, головна засада якого, як зазначав сам автор, «пиши, як чуєш, а читай, як видиш». Однак новаторство М. Шашкевича

не знайшло підтримки в консервативній Галичині, де продовжували використовувати етимологічний правопис М. Максимовича.

Проте прогресивні галицькі діячі культури – народовці – стали активно послуговуватися, починаючи з другої половини 19 ст., фонетичним правописом П. Куліша («кулішівкою») [дет. див 10, с. 263]. Тому у 60–80-х роках XIX ст. у Галичині тривала безкомпромісна полеміка між москвофілами і народовцями. У 70-х роках позиції «фонетистів» зміцніли завдяки правопису М. Драгоманова, основний принцип якого: «один звук – одна буква». Упродовж кількох років цим кодексом послуговувався духовний авторитет нації – Іван Франко. Постала нагальна потреба у створенні єдиного правопису української мови на народній основі.

У Галичині, яка входила до складу Австро-Угорської імперії, українська мова не зазнавала утисків. Ось як про це пише С. Смаль-Стоцький: «Українська мова в Австрії здобула собі важне місце в публичнім життю, її учать в школах, в ній видають закони державні і краєві, уряди і суди мусять послуговувати ся нею, в церкві чути її в проповідях (і церковні книги читають тут з українською вимовою), одним словом терен уживання української мови дуже розширив ся, її потребують знати не лиш Українці, але і люди иньших націй. Тим більше треба було вже раз полагодити правописне питанне» [11, с. 148].

Роль правописного реформатора Галичини сміливо можемо віддати Євгенові Желехівському, який запропонував у своєму «Малоруско-німецькому словарі» нову орфографічну систему за фонетичним принципом. Також значну роль у популяризації й кодифікації цих норм відіграли й автори «Рускої граматики» Степан Смаль-Стоцький та Теодор (Федір) Гартнер, які використали у своєму підручнику правописні правила Є. Желехівського. Граматика вийшла друком 1893 року Також ці вчені звернулися із листом до Міністерства освіти Австро-Угорщини з проханням запровадити в школах краю фонетичний правопис, подавши його проект на основі орфографії словника Є. Желехівського.

На думку відомих українських вчених С. Смаль-Стоцького, В. Німчука, Й. Дзензелівського [11, с. 148; 8, с. 10; 1, с. 262–263] саме «кулішівка» лягла в основу правопису Є. Желехівського. Аргументом на підтвердження цієї думки С. Смаль-Стоцький висуває тезу про збереження в ньому «стародавніх знаків *я, є, ю, й*, між-тим як Драгоманов писав натомісць якийсь час *ja, je, ju, j*, а в сполуці з м'якими шелестівками *-ьа, -ье,*

-ьу. Тільки для звука *ji* завів Желеховський знак *ї*, який знаний нам із старого церковного письменства і яким колись і Драгоманов послуговував ся по голосівках в значіню *ji*» [11, с. 148]. Важливо зауважити, що автори зазначених правописів відмовилися від використання літер **ѣ**, **о** та **е** на позначення звука **і**. На думку Й. Дзензелівського, правопис «кулішівка», який набув значного поширення, «на західноукраїнських землях трансформований у *желехівку*» [1, с. 262–263]. Варто відзначити, що правописні системи П. Куліша та Є. Желехівського спрямовані до максимальної фонетизації орфографії.

Запровадження нового правопису, як відзначає С. Смаль-Стоцький, було нелегкою справою: «Закипіла грізна, завзята боротьба, що тяглась аж до року 1893-го. З тяжкою бідою, при помочи добрих людей (назву тут особливо Олександра Барвінського і пок. Омеляна Партицького) удалось нам противників побороти. А між ними був і такий важкий, як Омелян Огоновський. Дуже важну роль відіграв при тім словар Желеховського, що на нього ми як на яке євангеліє все наново могли з успіхом покликуватись» [11, с. 149].

Після виходу «Рускої граматики» 1893 року в українських школах Галичини й Буковини Міністерством освіти Австро-Угорщини було офіційно запроваджено фонетичний правопис. Завдяки цьому адміністративному документу зазначений правопис повсюдно утверджувався в усіх державних інституціях нашого краю. Його використовували в Галичині та на Буковині аж до 1922 року, а деякі твори друкували ним і пізніше. «Желехівка» витіснила етимологічний правопис разом з писемною мовою «язичієм», а натомість утвердила фонетичний принцип правопису уже панівної **народної** літературної мови.

Основні орфограми правопису Є. Желехівського такі:

1) літеру **ї** писав не лише на позначення йотованого **і** (*з'їдати, їй*), але й на позначення звука **і**, що походить з **ѣ** та **е** після м'яких зубних приголосних **д, т, з, с, ц, л, н** (*діло, тіло, ціна, сіно*). Після твердих приголосних вживалася літера **і** (*стіл, сік*). Літери **ѣ, ъ, ѣ** були вилучені з алфавіту. 1881 року в листі до Ф. Міклошича Є. Желехівський зазначав: «Я вживаю руську фонетичну орфографію, але позначаю **ѣ** через **і** та кожне **ѣ** через **і**. Знаки **ѣ** і **ѣ** я виключив, в складних словах я завжди проставлю замість **ѣ** знак **'**: *роз'їхати* [6, с. 127]. Однак згодом уже в друкованому варіанті словника буде використана літера **ї** і на позначення звука **і**, що походить з **ѣ** та **е**;

2) за допомогою **ь** Є. Желехівський позначав м'якість **з, ц, с** перед **в**: *звѣр, свѣт, свѣято, цвѣт* тощо;

3) частка **ся** писалася окремо від дієслова (*учить ся, являє ся*), як і допоміжні дієслова **му, меш, ме...** від інфінітивів у формах майбутнього часу недоконаного виду (*робити му, жити ме, їсти мемо*);

4) прикметникові суфікси **-ський, -цький** не пом'якшувалися (*український, німецький*);

5) Йотоване **е** і м'якість попереднього приголосного перед **е** передавав через **є** (*єднати, зіле, Євангелиє*), йотований **о** – через **йо** (*його, йолуп*). «Але в передаванні м'якості приголосного перед **о** лексикограф був непослідовний. Для цього він уживав і **ь**, і букву **ѣ**: *стѣобати – стѣбанути, сѣомий – сѣгочасний*. Цю непослідовність згодом усунули разом із буквою **ѣ**» [8, с. 10];

6) в іменниках середнього роду не відбувалося подовження приголосних, вживав закінчення **є** (*житє, знанє*). Тут можна зауважити подібну норму і в правописі П. Куліша: «Літера **є** вживалася лише після м'яких приголосних в іменниках середнього роду (*весілле, третє, щастє*)» [10, с. 263]. А це наштовхує на думку про однаковість такого слововживання наддніпрянців і галичан в часі використання цих правописів;

7) проривний задньоязиковий приголосний у «желехівці» писано староукраїнською буквою **г** (у «Німецько-малоруському словарі» зафіксовано 326 слів із початковою літерою **г** [3, с. 53]) (*гава, галаган* (великий мідний горщик), *глей*); африкати – за допомогою сполучень **дж, дз**: *гедзь, гринджоли*;

8) Є. Желехівський **вперше** вводить апостроф у новоукраїнську орфографію (раніше замість апострофа використовували твердий або м'який знак) і ставить його лише після префіксів, що закінчувалися твердим приголосним, перед йотом і деякими голосними (*з'їзд, з'єднати, з'орати, роз'учитися*). Однак роздільну вимову губних приголосних із йотованими на письмі він не передавав: *бити – бю, беш; вюн, вяз, мякий*;

9) іншомовні слова передавано згідно з місцевою вимовою з урахуванням вимови деяких звуків у тих мовах, з яких ці слова були запозичені, зокрема з позначенням м'якості **л** (*зоольогія, блюза, кляса, геній*).

Подальше унормування правопису розпочалося 1900 року під егідою Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові. Тут було створено «Язикову комісію» для остаточного упорядкування орфографічних норм. Результатом роботи цієї комісії стало видання «Рускої правописі зі сло-

варцем» (Львів, 1904), схваленого Філологічною секцією НТШ.

«Руска правопись зі словарцем» зберегла основні норми офіційної і загальноприйнятої «желехівки», зокрема особливості вживання літери **ї**, передачу асимілятивної м'якості на письмі, відсутність м'якого знака в суфіксах **-ський, -цький**. Варто також відзначити написання **і** на початку слова, зокрема у словах *індик, інколи, іноді*, а також відсутність букви **ѣ** на позначення буквосполучення **ьо**: *тьохкати, верхнього*. Як зазначає В.В. Німчук, «великою вадою правил НТШ була відсутність у них засобів на позначення твердості приголосних перед **я, ю, є, ї**, отже, написання (в доданому орфографічному словнику) не тільки *мяти*, але й *зісти* “з’їсти”. Це був крок назад навіть порівняно з практикою Є. Желехівського, у системі якого, хоч обмежено, але використовувався й апостроф» [8, с. 12].

Не всі західноукраїнські вчені підтримали орфографічні новації НТШ. Так, зокрема, С. Смаль-Стоцький негативно відгукувався про правописні норми: «Саме двадцять літ минуло, як в Галичині і на Буковині запроваджено предложену нами фонетичну правопись в школах. Поза школою, н. пр. в часописях, в консисторіях, в товариствах ще досить довго придержувано ся давньої „етимольогічної“ правописи. Але в школі, між самими учителями української мови, було зразу чимало противників нової правописи. Не диво. Велику силу має привичка. Старші люди, що зжили ся з давньою хоть недорічною правописію, не раді були навикати до чогось иньшого. Ба і граматики вчитись їм, та ще й професорам, не було в голові. Своє незнання треба було покрити чим иньшим. Підняв ся рух против нашої правописи нібито задля її непослідовности; скликувано анкети, до яких однак мене як автора першої фонетичної шкільної граматики і нової шкільної правописи зовсім не покликувано – і нарешті галицька рада шкільна краєва видала осібну, досить обємисту книжку „Руска Правопись“ і приписала її для шкіл» [11, с. 149].

Однак незважаючи на усі ці труднощі, все ж таки адміністративне запровадження єдиного правопису в освітніх установах сприяло кодифікації мовних норм у всій суспільній сфері українства Австро-Угорської імперії. Так, відомі письменники також стали використовувати «желехівку», зокрема Іван Франко, Ольга Кобилянська, Юрій Федькович, Василь Стефаник, Марко Черемшина¹ тощо.

¹ Про правописні особливості епістолярію письменника див. [2].

Іван Франко послуговувався у своїх творах різними правописами української мови, які побутували в Галичині: «кулішівкою», «драгоманівкою», згодом «желехівкою». Як ідейний соратник Михайла Драгоманова, він популяризував у Західній Україні його правопис. Яскравим прикладом цієї орфографії є строфа вірша поета, яка зафіксована й на 20-гривневій банкноті:

*Земле, моја всеплодъучаја мати!
Сили, шчо в твојіј движель глубині,
Крапльу², шчо в боју сміліше стојати,
дај і міні!*

Однак після 1893 року І. Франко пише уже «желехівкою». Прикладом такого тексту може слугувати переклад твору Марка Твена «Страховища німецької мови» 1900 року:

«Хто сам не вчив ся по німецьки, той не може мати ніякого поняття, що се за крута мова.

На всім сьвітї нема напевно другої мови такої безсистемної, слизької і вюноватої, коли захочеш похопити її. Плаваєш по ній, як по розбурханім морі, раз сюди, раз туди, в нужденнім, безпомічнім стані, а коли ось-ось, тобі здаєть ся, знайшов правило, що дає міцну основу, щоб на хвилинку відпочити в загальнім заколоті і гармідері десятиох частей мови, то зараз бачиш уграматиці: «Ученик повинен мати на увазі отсі виемки». Зирнеш на ті виемки і побачиш від разу, що їх більше, ніж прикладів самого правила. І знов безнадійно кидає тобою хвиля і ти женеш до нової Арарат-гори, і замість неї знов попадаєш на зрадливу мілизну. Се досьвіди, які я поробив і роблю ще раз у раз. Скоро тільки повірю, що я добре вхопив один із проклятуцих чотирьох «відмінків», всмикує ся в моє речене якийсь на око зовсім незначучий приіменник, наділений страшною, несподіваною силою, і розторошує мені весь ґрунт під ногами» [17].

Зразок тексту Ольги Кобилянської, надрукованого «желехівкою», наведемо з «Меланхолійного вальсу» (час написання – 1898 рік):

«Не можу слухати мелянхолійної музики.

А вже найменше такої, що приваблює зразу душу ясними, до танцю визиваючими граціозними звуками, а відтак, зрікаючи ся їх незамітно, лє ся лиші одною широкою струєю смутку! – Я розпадаю ся тоді в чуття, і не можу оперти ся настроєви сумному мов креповий фльор, якого позбутти ся мені не так легко. За те як пронесе ся музыка блиску, я подвійно жию.

Обнимала би тоді цілий сьвіт, заявляючи далеко-широко, що музыка грає!» [4, с. 3].

² На банкноті помилково видруковано *краплоу*.

Юрій Федькович теж друкував свої твори «желехівкою». Ось приклад вірша «Добуш» із видання поезій буковинського поета 1907 року:

*Гей чи чули, люди добрі,
перед ким то зьвірі стинуть,
А за ким то молодиці,
а за ким дівчата гинуть?
То наш Добуш, наша слава,
то капітан на Підгір'ї,
Красний-красний як царевич
двайцять років і чотири [15, с. 56–57].*

«Желехівкою» писаний і текст Василя Стефаника з листа до М.М. Мочульського:

Русів 18.05.(1903)

Вп. Товаришу!

Я напишу вступне слово про себе, лишень мушу знати, які новелі будуть в книжці. Прошу Вас, щоби книжка не мала форми метелика а аби була книжка. Інакше не позволю на друк. Відпишіть.

Ваш В. Стефаник

Листівка Михайлові Мочульському [13, с. 366]

Навіть у консервативному конфесійному стилі теж вживають новий фонетичний правопис. Яскравим прикладом слугує перший повний український переклад Біблії (Відень, 1903 р.) за авторством П. Куліша, І. Нечуя-Левицького, І. Пулюя, визнаний свого часу найкращим серед слов'янських. Пор.:

1. У почині було Слово, й Слово було в Бога, й Бог було Слово.

2. Воно було в почині у Бога.

3. Все Ним стало ся; І без Него не стало ся ніщо, що стало ся.

4. У Йому життє було: й життє було сьвітлом людям.

5. І сьвітло у темряві сьвітить, і темрява Його не обняла

Сьвяте письмо Нового Завіту [14, с. 89].

Висновки. Лінгвістична й просвітницька спадщина Є. Желехівського ще не повністю досліджена в сучасному українознавстві. На часі й видання епістолярію відомого крайнина, невтомного громадського діяча, справжнього борця й самовідданого науковця, про якого лаконічно й щиро висловився І. Франко:

Тут нашої мови скарбницю здвига

Професор Євген Желехівський;

Хто б вдячно не стис його руку, хіба

Не був би син батьківський.

Іван Франко. Дня 4 серпня. Станіслав (1884 р.).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дзендзелівський Й.О. Куліш П.О. *Українська мова. Енциклопедія* / Русанівський В.М., Тараненко О.О., Зяблюк М.П та ін. Київ : «Укр. ецикл.», 2000. С. 262–263.
2. Думчак І.М. Правописні особливості епістолярію Марка Черемшини *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. № 20(72). 2024. С. 194–200.
3. Євген Желехівський у національно-культурному відродженні України / В. Грещук, М. Лесюк, Л. Невідомська та ін., за заг. ред. В. Грещука. Івано-Франківськ : Плай, 1999. 150 с.
4. Кобилянська Ольга. Мелянхолійний валець Новеля. Галицька накладня Якова Оренштайна в Коломиї. Серія «Шкільна бібліотека». №80. 83 с.
5. Лесюк М.П. Становлення українських правописних норм *Становлення і розвиток української літературної мови*. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2014. С. 513–552.
6. Листування українських славістів з Францем Міклошичем / Упорядник та автор передмови Т.С. Свенціцький. Київ : Наукова думка, 1993. 398 с.
7. Муромцева О.І. Язичіє *Українська мова. Енциклопедія* / Русанівський В.М., Тараненко О.О., Зяблюк М.П. та ін. Київ : «Укр. ецикл.», 2000. С. 745.
8. Німчук В.В. Переднє слово *Історія українського правопису XVI–XX століття. Хрестоматія*. К. : Наукова думка, 2004. С. 5–26.
9. Півторак Г.П. Желехівка *Українська мова. Енциклопедія* / Русанівський В.М., Тараненко О.О., Зяблюк М.П. та ін. Київ : «Укр. ецикл.», 2000. С. 168.
10. Півторак Г.П. Кулішівка *Українська мова. Енциклопедія* / Русанівський В.М., Тараненко О.О., Зяблюк М.П. та ін. Київ : «Укр. ецикл.», 2000. С. 263.
11. Смаль-Стоцький Степан. Правописні непорозуміння *Історія українського правопису XVI–XX століття. Хрестоматія*. Київ : Наукова думка, 2004. С. 147–160.
12. Смаль-Стоцький Степан, Гартнер Федір. Руска граматики *Історія українського правопису XVI–XX століття. Хрестоматія*. Київ : Наукова думка, 2004. С. 106–122.
13. Стефаник Василь. Зібрання творів [Текст] : у 3 т., у 4 кн. Т. 1, кн. 2 : Листи : [150-річчю В. Стефаника присвяч.] / редкол.: С. Хороб (голова), Є. Баран, Р. Голод [та ін.] ; ред. і упоряд. тому Є. Баран. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2020. 599 с.
14. Сьвяте письмо Старого і Нового Завіту. Мовою русько-українською. У Відні. Виданне Британського і заграничного біблійного товариства. 1903. Переклад П.О. Куліша, І.С. Левіцького і Пулюя. Київ : Видавничий дім «Простір», 2010.
15. Федькович Осип Юрій. Поезії / зладив Іл. Кокорудз. Львів : з друкарні Наукового Товариства імени Шевченка, 1907. 403 с.
16. Франко Іван. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. *Зібрання творів у 50-ти т. Т. 41*. Київ, 1984. С. 194–470.
17. Франко Іван. Страховища німецької мови. З англ. пер. І. Франко. <https://ukrliteratura.com/uploads/posts/files/1/4/3/5/5/14355.pdf> (Дата звернення: 16.03.2025).

**ВЕРБАЛЬНІ МАРКЕРИ МІЖТЕКСТОВИХ ЗВ'ЯЗКІВ
У РОМАНІ ДАРИ КОРНІЙ «ЩОДЕННИК МАВКИ»**

**VERBAL MARKERS OF INTERTEXTUAL CONNECTIONS
IN THE NOVEL OF DARA KORNIJ "DIARY OF MAVKA"**

Колоїз Ж.В.,

orcid.org/0000-0003-3670-2760

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови*

Криворізького державного педагогічного університету

У статті на матеріалі роману Дари Корній «Щоденник Мавки» порушено питання інтертекстуальності як текстової категорії, уналежнюваної до текстово-дискурсивного різновиду. Інтертекстуальність кваліфіковано як таку, що виходить за межі текстової матерії і дає змогу розглядати текст як складник комунікації не лише між мовцями, але й між текстами. Акцентовано на особливостях використання вербальних засобів, які транслюють міжтекстову взаємодію через використання своєрідних мовних маркерів – інтертекстем. Інтертекстеми, що сигналізують про використання «чужих» текстів, до яких апелює письменниця, і які, узаємодіючи між собою, організують своєрідний інтертекстуальний простір. З-поміж джерел формування інтертекстуального простору досліджуваного роману виокремлено літературні й позалітературні, де перші проілюстровано «чужими» текстами передовсім національної літератури, другі – «текстами» живопису, їх вербальною маніфестацією.

Зосереджено увагу на експліцитних / імпліцитних вербальних маркерах міжтекстової взаємодії. Розглянуто графічні (лапки, курсив, напівжирний шрифт, спеціальний відступ), лексичні, лексико-синтаксичні (пряма / непряма мова, увідні формули) засоби експліцитності «чужого» тексту, що зазвичай сигналізують про наявність запозичення, сприяють його виявленню, однак не завжди допомагають його ідентифікувати. Окремий акцент зроблено на вербальних засобах міжтекстової взаємодії, що являють собою прецедентні феномени (імена, висловлення, тексти, ситуації). Схарактеризовано особливості імпліцитних «чужих» текстів, які повністю інтегровані в метатекст, максимально адаптовані до змістових і композиційних параметрів нових мовно-літературних контекстів.

Ключові слова: художній текст, інтертекстуальність, міжтекстові зв'язки, «чужий» текст, вербальні маркери, прецедентні феномени.

The article on the material of the novel Dara Kornij "Diary of Mavka" deals with the problem of intertextuality. Intertextuality is interpreted as one that goes beyond text matter. Also it allows you to consider the text as a component of communication between speakers and between texts. It is emphasized on the peculiarities of the usage of verbal means that broadcast intertextual interaction through the use of peculiar language markers – an intertext. Intertextuals, which in some way signal the use of "other people's" texts to which the writer appeals to, and which, interacting with each other, organize a kind of intertextual space.

Among the sources of formation of the intertextual space of the studied novel are two main segments – literary and non-literary, where the first is illustrated with "alien" texts primarily national literature, the second – "texts" of painting.

Attention is focused on explicit and implicit verbal markers of intertextual interaction. Graphic (quotes, paws, bold, special indentation), lexical, lexical-syntactic (direct / indirect language, exterior formulas) means of explicitness of "alien" text, which usually signal the presence of borrowing, contribute to its detection, but don't always help to identify. The article deals with verbal means of intertextual interaction, which are precedent phenomena (name, expression, text, situation). By adapting certain phenomena to the content and formal-structural parameters of his text, the writer also resorts to various author transformations.

The features of implicit "other people's" texts, which are fully integrated into metatext, are revealed, most adapted to the content and compositional parameters of new linguistic and literary contexts.

Key words: artistic text, intertextuality, intertextual connections, "alien" text, verbal markers, precedent phenomena.

Постановка проблеми. Сучасні текстоцентричні дослідження оприявнюють низку проблемних моментів, пов'язаних не лише зі структурою, семантикою чи стилістикою художнього тексту, але й з окресленням категорійних параметрів, що віддзеркалюють його внутрішню специфіку й визначають особливості породження та сприйняття адресатами. Типологія текстових категорій наразі доволі строката, ґрунтована на різних класифікаційних принципах, засвідчує

кількісний і якісний різнобій термінологічних понять, зокрема й у межах внутрішньотекстових і зовнішньотекстових зразків. Це певною мірою стосується й уналежнюваної до текстово-дискурсивного різновиду інтертекстуальності, що виходить за межі текстової матерії, дає змогу розглядати текст як складник комунікації між мовцями і між текстами. Відповідна категорія, виконуючи в художньому дискурсі текстотвірну функцію, маркується спеціальними вербальними засобами,

які потребують скрупульозного вивчення як на основі того чи того художнього твору, так і в межах творчого доробку кожного конкретного автора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

З другої половини ХХ ст. і донині художній текст загалом і міжтекстові зв'язки зокрема викликають неабияке зацікавлення як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Теорія інтертекстуальності пройшла тривалий шлях свого розвитку, означений науковими доробками різного гатунку й асоційований з різними іменами (Р. Барт, Ж. Бодріяр, Ж. Дерріда, Л. Дженні, Н. Кондратенко, Ю. Крістева, Ж. Лакан, О. Переломова, М. Ріффатер, Г. Сюта та ін.). Окремі синкретичні розвідки загальнофілологічного штибу стали підвалинами для розбудови комплексних філологічних студій, які окреслили нові тенденції аналізу тексту й скерували подальші наукові пошуки, зокрема й у царині текстолінгвістики.

Дослідження у сфері текстолінгвістики як інтегральної мовознавчої галузі, своєю чергою, актуалізували ключові проблеми міжтекстової взаємодії. Оперуючи поняттями на зразок «інтертекст», «паратекст», «метатекст», «прототекст», «ремінісценція», «алюзія», «цитата», «епіграф» тощо, науковці, з одного боку, демонструють розмаїття підходів до вивчення відповідного феномену, з іншого, – засвідчують відсутність його повної наукової рефлексії в лінгвістичному просторі. І як результат – неусталеність термінологічної практики і різнобій у підходах до систематизації матеріалу.

Теоретичні засади дослідження інтертекстуальності як лінгвістичного явища комплексно випрацювала О. Переломова. Кваліфікуючи поняття текстології як текстово-дискурсивну категорію, дослідниця упорядковує історію виникнення й розвитку теорії інтертекстуальності, осмислює основні термінологічні проблеми і, що важливо, употужнює лінгвістичний аспект його вивчення [7, с. 66–73]. Беручи до уваги напрацювання своїх попередників, науковець постулює думку про те, що інтертекстуальність є багатоаспектною психолінгвістичною категорією, що демонструє міжтекстову взаємодію на змістовому, лексичному, синтаксичному і стилістичному рівнях через використання своєрідних мовних маркерів – інтертекстем, які є вербальними засобами реалізації інтертекстуальних зв'язків.

Вербальні засоби інтертекстуальних зв'язків принагідно актуалізовано в монографії Н. Кондратеко. Аналізуючи художній дискурс модерністських і постмодерністських творів у межах неklasичної парадигми словесної твор-

чості, учена апелює до інтертекстуальності під час характеристики одного з засадничих принципів синтаксичної організації художнього мовлення – діалогічного, виокремлює й характеризує інтертекстуальну міфологізацію, інтертекстуальну цитату, інтертекстуальну номінацію, інтертекстуальну алюзію та інтертекстуальну стилізацію [3, с. 176].

Г. Сюта, витлумачуючи рецептивну стилістику художнього тексту як нову філософію «його наукового пізнання як лінгвокультурного і когнітивно-комунікативного феномену, у якому закумуляовано образно-естетичний та інтелектуально-почуттєвий досвід різних поколінь українських письменників, мовно-культурну пам'ять нації» [9, с. 4], осягає категорію міжтекстової взаємодії у проекції цитатного тезаурусу української поетичної мови ХХ ст.

Категорія міжтекстової взаємодії крізь призму міфопоетики загалом [1], міфопоетики дохристиянських міфологічних образів [5], фольклорних наративів [6] і т. ін. в романі Дари Корній «Щоденник Мавки» (2014) слугувала джерелом науково-дослідницьких пошуків і, відповідно, наукових дискусій передовсім літературознавців. Щоправда, поки що вивчена недостатньо, зокрема з позицій лінгвістичних, для яких важливим є не стільки змістове наснаження художнього тексту, скільки маніфестована в ньому сукупність вербальних засобів загалом та інтертекстуальних маркерів зокрема, які дали змогу письменниці реалізувати концептуальний задум, сприяли створенню художньої панорами із залученням конкретних інтертекстуальних епізодів.

Постановка завдання. Репрезентувати вербальні маркери міжтекстових (експліцитних / імпліцитних) зв'язків у романі «Щоденник Мавки».

Виклад основного матеріалу. Насамперед акцентуємо на тому, що в реєстрі академічної енциклопедії «Українська мова» відсутня словникова стаття з реєстровим словом «інтертекстуальність». На лінгвістичний підхід до потрактування інтертекстуальності натрапляємо в термінологічній енциклопедії О. Селіванової [8, с. 191], а згодом і в «Словнику сучасної лінгвістики» А. Загнітка [2, с. 385]. І в першому, і у другому разі позиції лінгвістів суголосні з літературознавчими концепціями, доповнені певними елементами, що актуалізують окремі лінгвістичні аспекти. Пор.: інтертекстуальність – «вияв інтерсеміотичності (присутності) у тексті у вигляді включення до його тканини фрагментів або відповідних елементів інших текстів у вигляді маркованих чи немаркованих цитат, алюзій, ремінісценцій, що утворюють з відповідним авторським текстом особливе

сміслові цілі» [2, с. 385]. Такі витлумачення, цілком закономірно, унеможлиблювали проведення чіткої диференціації між тим, що є предметом студіювання мовознавців, а що залишається прерогативою літературознавців. Мовознавці прагнуть здебільшого синтезувати апробовані традиційні й інноваційні підходи до вивчення художнього тексту, пропонують інтегративні, зокрема лінгвокультурологічні, моделі опису інтертекстом як одиниць художнього мовомислення й репрезентантів культурного досвіду. Окрім того, до обов'язкової умови пізнання формально-структурних, семантичних, аксіологічних ознак інтегрованого в новий текст «чужого слова» вважають «усвідомлення механізмів й урахування особливостей мовно-психологічного сприйняття художнього твору» [9, с. 12], який у межах мовно-естетичної комунікації реалізується як текст за безпосередньої участі реципієнта. Ідентифікація міжтекстових зв'язків залежить як від рівня його інтелектуально-емоційного й чуттєвого досвіду, так і від використовуваних інтертекстуальних маркерів – формальних вербальних засобів, що сигналізують про використання «чужих» текстів, до яких апелює автор, і які, узаємодіючи між собою, організують своєрідний інтертекстуальний простір.

З-поміж джерел формування інтертекстуального простору роману «Щоденник Мавки» Дари Корній вирізняються два основні сегменти – літературні й позалітературні, де перші пов'язують із «чужими» текстами чи то національної, чи то світової літератури, другі, до прикладу, – з «мовою» живопису, адже художнє полотно – це також текст, який ми «читаємо» очима, аналізуємо деталі, аби краще зрозуміти задум художника. Напр.: 1) *Крислатий дуб, а під ним сидить козак Мамай. Схрестив ноги, тримає в руках кобзу, у зубах люлька, за ним коник вороний пасеться, запряжений, із сідельцем. Здається, що ось-ось підніметься козак, гукне коня вороного – і в похід. На дереві пташки співають, на гілці шабля висить, у височині сонце грає. За дубом хатка видніється, біленька, чепурненька, з великим вікнами. Під хатою призьба, щедро обтикана мальвами. А над ними бджоли гудуть. Десь ліворуч із-за хати визирають вишні та яблуні. То, певно, сад. Праворуч виблискує плесо ріки. А на плесі човник гойдається, вода у Дніпрі міниться на сонці, наче підморгує по-дружньому, кличе-манить, не відпускає. Перед козаком на скатерці мушкет лежить, глечик з кухлем стоять, книга розгорнута. Поруч казанець на вогні, смачна страва булькає: чи каша, чи юшка [4]; 2) «Зимовий Мамай» називалася картина. Мамай у звичній позі – позі лотоса.*

Довкола зима. Сніг украв і дуба безлистого, під яким на вереті сидить козак з люлькою. За дубом видніються широкі ворота, також припорошені снігом, за ними зимовий сад та вкучана білим снігом хатинка. Праворуч від козака нашорощив вуха, ніби слухає ту мелодію, яку на кобзі грає Мамай, коник вороний. Він припнутий до списа, увіткнутого в сніг. На дубовій гілці висить шабля та щит з гербом. Біля ніг козака – мушкет, порохівниця і кварта, щоб мед-вино пити. Вбраний Мамай децю тепліше, аніж на літніх полотнах, – у кожушину, шаровари та добрі чоботи [4].

Загадкового «Козака Мамай» вважають символом української етнокультури: на полотні зображений «козак з люлькою», який сидить «у позі лотоса», а поруч «коник вороний», «припнутий до списа», «на дубовій гілці висить шабля та щит з гербом» і т. ін. Письменниця актуалізує прецедентну ситуацію про старовинних «Мамаїв», яких вдалося зберегти до сьогодні і які попри суттєві відмінності репрезентують сталий шаблон (козак з бандурою, зброєю і конем біля списа), доповнюваний іншими сюжетами. До того ж прецедентну ситуацію увиразнюють і прецедентне висловлення на зразок «*Сидить козак у кобзу грає, що замислить – усе має*» [4]. Такий «вірш-дума» (С. Мишанич) напевно присутній на одній із картин, засвідчує органічне поєднання образотворчого і словесного мистецтва, відбиває гумористично-саатиричний напрям репертуару кобзарів тієї доби.

Це, вочевидь, дуже добре усвідомлює й авторка аналізованого роману, що часто-густо послуговується прецедентними висловленнями, так би мовити, козацької тематики, уводить у структуру свого твору «чужі тексти» зі скарбниці національної лінгвокультури, здебільшого фольклору, що зберігаються в когнітивній базі пересічного представника національної спільноти. Напр.: *Бо козак не боїться ні хмари, ні грому, як вийшов із дому [4]; Не журись, козаче! Нехай твій ворог плаче [4]; Чи так, чи сяк – не пропадеш, бо козак [4]; Козак живе не тим, що є, а тим, що буде [4]; Терпи, козаче! Отаманом будеш! [4]; Козак, як голуб – знявся та й полинув [4]* тощо. Такі інтертекстеми мають формально-граматичні й семантичні ознаки самостійної синтаксичної одиниці, характеризуються смисловою й інтонаційною завершеністю, а ефект їх впливу на читача почасти досягається за допомогою звукового оформлення, що складає єдине ціле з ритмом і значенням й окремо від них не може впливати на слухача: *Правду кажуть мудрі люди: «А козак, як орел! Вбачив дівку – зразу вмер!» [4];*

Як кажуть у нас: «Ліпше піду на Низ, щоб ніхто голову не гриз» [4]; У нас кажуть: «Не козакувати Миколі, бо не було в нього коня ніколи» [4]. Трапляються ситуації, коли паремії різного тематичного навантаження супроводжувани так званими увідними формулами, компонентом яких є лексема *приказка*, уживана у широкому потрактуванні. Напр.: *Як у твоїй улюбленій приказці, дороженька: «Народжений повзати – літати не зможе»* [4]; *Як у народній приказці. – Чому в хаті смердить? – Та то все невістка. – Та ж її вдома нема. – Як нема? Он її запаска висить... Тому й смердить* [4]; «*Задарма і тато з мамою не сплять*» – ця бородата приказка її першого чоловіка часто вигулькувала в голові...[4]; *Як у приказці: «На чорта тобі ворота, як нема ні хати, ні плота!»* [4]. Конструкції як у (народній) приказці сигналізують про фольклорне джерело запозичених текстів. Варто наголосити й на тому, що прецедентне висловлення на зразок *Народжений повзати – літати не буде* засвідчує некоректні міжтекстові зв'язки, оскільки приписується тексту, до якого генетично не належить. Більшість сучасних мовців пов'язують відповідний афоризм із творчістю М. Горького, хоч і така позиція є помилковою, бо насправді його протоджерелом є байка маловідомого письменника І. Хемніцера «Селянин і корова» (1779).

Ритмічні прецедентні висловлення (народні паремії) споріднені до ритмомелодики народних (чи то пак – козацьких) пісень, що так само виступають своєрідною донорською сферою, яка живить інтертекстуальний простір досліджуваного роману: *Та, зрештою, як там у козацькій пісні співається: «Мені з жінкою не возиться, а тютюн та люлька козаку в дорозі знадобиться...»* [4]. У попередніх і крайній ілюстраціях інтертекстуальність є експліцитною (явною), інтертекстеми є впізнаваними не лише за рахунок так званої «ментальної паспортизації», співвіднесеності з конкретними текстовими джерелами, але й за через використання специфічних метаоператорів, до яких уналежнюють конструкції прямої мови, супроводжувани предикативними частинами з дієслівними компонентами на кшталт *кажуть, співається*, які безпосередньо налаштовують на сприйняття джерела повідомлення. Такі лексико-синтаксичні засоби експліцитності «чужого слова» подекуди кваліфікують як увідні формули (*як кажуть...*, *як співається...*), що апіорі передбачають атрибуцію цитат, відсилають читача до жанру прецедентного феномену. До того ж у проілюстрованих контекстах інтертекстеми супроводжувани графічними марке-

рами – лапками, які, власне, і сигналізують про те, що виокремлені в такий спосіб текстові одиниці належать не авторці новоствореного тексту. Своєрідною авторською підказкою слугує й атрибутивне словосполучення *козацька пісня* (ідеться про загальновідому козацьку пісню «Ой на горі та жінці жнуть»).

Подекуди письменниця транслює міжтекстові зв'язки, послуговуючись лексико-синтаксичними засобами з опорним компонентом *пісня* або ж субстантивованим прикметником на зразок *колискова*, як-от: – *Місяцю ясний! Батенько красний! – зашелестіли губи з дитинства відомі слова заклинальної пісні* [4]; *Згадав слова пісні. Закигикав собі під ніс:*

*Ой горе тій чайці,
Чаєцці небозі,
Що вивела часняток
При битій дорозі.
Ой ішли чумаки,
Весело співали
І чаєчку ізігнали,
Чаєнят забрали* [4];
Бо колискову їй співали востаннє в дитинстві.
*Люлю, люлю, люлешику,
Зварю тобі кулешику,
Нагодую, накармлю
І спаточки положу.
Коти сірі, коти білі,
Коти волохаті,
Не ходіть по хаті,
Не будіть дитяти* [4].

Графічні маркери на кшталт строф у прозовому тексті чітко окреслюють контекстні межі інтертекстом, підтримують їх лінгвокогнітивну автономність, сприяють миттєвому вирізненню на рівні візуального сприйняття, а спеціальні супровідники допомагають ідентифікувати «чуже слово». У ролі таких супровідників Дара Корній почасти використовує прецедентні імена. Напр.: *Вороги не менш важливі, аніж друзі. Без них ти не знаєш ніколи, чи йдеш у правильному напрямку. Як там наша Ліна каже:*

*Мої кохані, милі вороги!
Я мушу вам освідчитись у симпатії.
Якби було вас менше навкруги –
людина може вдаритись в апатію.
Мені смакує ваш ажіотаж.
Я вас ділю на види і на ранги.
Ви – мій щоденний, звичний мій тренаж,
мої гантелі, турники і штанги* [4].

У проілюстрованому прикладі вербальним засобом трансляції міжтекстових зв'язків слугує прецедентне ім'я *Ліна* («наша Ліна») літератур-

ного походження (ідеться про Ліну Костенко), уведене у структуру предикативної частини із подальшим дослівним цитуванням – відтворенням фрагмента чужого поетичного тексту без жодних, навіть мінімальних, модифікацій. Точне відтворення «чужого слова» стосується епітекстових структурно-композиційних позицій, характерне для епіграфів, що містять так звану паспортизацію з чіткою вказівку на автора чи / та джерело запозичення:

Як солодко грає, як глибоко крає, розтинає мені груди, серденько виймає...

Леся Українка. Лісова пісня [4];

Усяка голова має свій розум, Усяке Серце має свою любов.

Григорій Сковорода [4];

Любов виникає з любові; коли хочу, щоб мене любили, я сам перший люблю.

Григорій Сковорода [4] тощо.

Такі механізми актуалізації інтертекстуальних зв'язків «звільняють» читача від інтелектуально-емоційного напруження, нівелюють потребу самостійного впізнання й ідентифікації «чужого» тексту, натомість, «сконцентровують увагу на змістово-аксіологічній сумірності» прецедентних висловлювань та їх реінтерпретації, дають змогу «визначити рівень збіжності авторських суб'єктивно-мовних й естетично-оцінних позицій, що їх вербалізовано у прецедентному і новоствореному текстах» [9, с. 111].

Для подібних зразків характерна не лише атрибуція, але й графічне маркування (курсив, напівжирний шрифт, спеціальний відступ). Вони слугують експозиційними елементами композиції роману, налаштовують читача на досягнення інтертекстуальних зв'язків. Скажімо, слова Лесі Українки, узяті з «Лісової пісні», є цитатою-імпульсом твору Дари Корній, особливо значущі для його адекватного сприйняття і розуміння, виконують проспективно-моделювальну функцію стосовно метатексту. Окрім того, саме «Лісова пісня» послужила прототекстом, на основі якого було створено новий текст, про що свідчить прецедентне ім'я *Мавка*, використане як компонент заголовкової назви, що в стислій формі інформує про зміст літературного твору, слугує своєрідним ключем для розуміння. Напр.: *Ви схожі на Мавку. Ні-ні, не ту нещасну з Лесиною «Лісової пісні», а ту – справжню, що поглядом закохує, а потім зводить з розуму та губить* [4]. Щоправда, інший компонент – щоденник – транслює міжтекстовий зв'язок із романом «Щоденник страченої» (2005) Марії Матіос (обидва романи – це історії жіночої пристрасті, самотності, страждань, страху,

роздумів, переживань і тривалого очікування щастя, для якого «потрібні двоє»). Заголовкова назва «Щоденник Мавки», як і епіграф до назви з «Лісової пісні», актуалізовані й у межах самого метатексту, як-от: *Він цей почерк упізнає серед мільярдів. Ним було написано «Щоденник Мавки», його Мавки. Врешті переборює себе, приклав пакунок до вуха, вчулася музика сопілки...*

Як солодко грає,

як глибоко крає,

розтинає мені груди,

серденько виймає... [4].

Вербальні маркери (прецедентні імена, висловлення, ситуації), які транслюють міжтекстову взаємодію з прецедентним текстом вирізняються надзвичайно сильним потенціалом впливу, привертають увагу реципієнта, викликають певні асоціації, на які розраховує письменниця.

Прецедентними феноменами, орієнтованими на національну культуру, є висловлення (як і саме ім'я) Григорія Сковороди, репрезентовані не лише в епітекстових позиціях, де точні цитати (мовомисленнєві стереотипи) слугують інтертекстуальними маркерами, ідентифікаторами прецедентних джерел. «Чуже слово», приписуване Сковороді, уведене до структури роману Дари Корній у вигляді точних цитат, що являють собою, наприклад, надфразні єдності (*Сковорода навчав, що «в природі є краса, гармонія, а в суспільстві панує несправедливість, і щоб змінити макросвіт, треба кожному змінити насамперед мікросвіт, себе самого. Тож пізнавай себе, а пізнавши – удосконалюй. Пізнавши себе, швидше зрозумієш, що маєш робити. А поки що чимало людей займають не свої місця: один ходить за плугом, а він від природи музика, інший працює суддею, а йому б пасти череду»* [4]), або непрямої мови – складнопідрядного з'ясувального речення, головна предикативна частина якого містить вказівку на джерело інформації (*Великий філософ доводив, що людина не може бути щасливою, якщо діє всупереч своїй природі* [4]). Авторка зумисне тематизує взаємодію між текстами, робить її очевидною для читача, використовуючи задля цього спеціальні вербальні засоби. В окремих випадках інтертекстуальним маркером слугує лексема *цитувати*, як-от: *Вона виразно процитувала ще один уривок зі Сковороди: «Що тобі найпотрібніше, то те знайдеш у самому собі»* [4]. Пор. інші інтертекстеми: *Любив цитувати слова Маленького Принца Екзюпері: «Ми відповідаємо за тих, кого приручили»* [4].

Подекуди прямі лексико-семантичні засоби експліцитності цитати відсутні (на наявність

цитати вказує хіба що графічне маркування на кшталт лапок). Проте письменниця все ж таки опосередковано робить авторську підказку, удаючись до актуалізації прецедентних ситуацій, як-от: «Бути щасливим означає знайти самого себе». *О! Як сказано! Тому, друже-брате, бери свою торбу і гайда до мене спати* [4] (лексема *торба* актуалізує ситуацію із життя мандрівного філософа, який із торбою за плечима ходить селами). Дара Корній постулює думку Г. Сковороди про те, що кожен має право на справжнє щастя, для якого людина повинна пізнати себе, свою духовну сутність (трактат «Розмова п'яти подорожніх про істинне щастя в житті»). Перегук текстів маркований певними мовними сигналами (Історія четверта. Щастя та Розум).

У романі «Щоденник Мавки» наявні імпліцитні (приховані) «чужі» тексти, повністю інтегровані в метатекст, максимально адаптовані до змістових і композиційних параметрів нових мовно-літературних контекстів. Такі інтертексти практично «розчиняються» в тих чи тих фрагментах метатексту. Напр.: *Хе! Орел, що мух не ловить. Уже вибач, братику, але скажу по правді: хоч ти і вдавав, що все гаразд у твоєму особистому житті, та ж я добре бачив, що ні. Знаю, що зі своїм законом у чужий монастир лізти не годиться, тому й не пхався. <...> Мені одного разу стало. Витріщилася твоя Ірка на мене, як лях на козака. Ага, мені й кусок у горло не поліз* [4]; *І тоді, наступивши на горло власній пісні, Антоніна перетворилася на найкращу подругу Магдалени. Сіра миша ні про що не здогадувалася, навпаки довіряла в усьому Тонечці, щиро співчувала їй – а-я-яй, яке горе, бідна жінка, яку з малям лишив чоловік* [4]. Різні за походженням та структурно-семантичними і стилістичними характеристиками, прецедентні висловлення органічно вплітаються в авторський текст. Деякі зразки «чужих» текстів, так би мовити, просто розлапковуються, переходять зі статусу експліцитних у статус імпліцитних, змінюючи своє функційне навантаження, інші – піддаються індивідуально-авторській трансформації. Пор.: *Орел мух не ловить* («*Aquila non captat muscas*»)

(латинське прислів'я); українське прислів'я *У чужий монастир зі своїм уставом не ходять* (українське прислів'я); *Наступити на горло власній пісні* (крилатий вислів В. Маяковського з поеми «На увесь голос» (1930), за яким закріпилося значення «обмежувати себе; тамувати в собі щось»); *сіра миша* («Сіра миша» (1988) – назва кінофільму за мотивами однойменної повісті В. Ліпатова). Перелік ілюстрацій можна продовжувати, адже аналізований текст буквально помережений «чужими словами», які письменниця використовує для найменування й характеристики різних фрагментів зображуваної дійсності. Адаптуючи ті чи ті прецедентні феномени до змістових і формально-структурних параметрів свого тексту, Дара Корній вдається й до різноманітних індивідуально-авторських трансформацій, застосовує ті чи ті лінгвістичні механізми перетворень, які, вочевидь, й окреслюють перспективу подальших наукових досліджень.

Висновки. Узагальнюючи, зауважимо: творчий доробок Дари Корній посідає важливе місце в національній лінгвокультурі. Її роман «Щоденник Мавки» являє собою метатекст, спродукований з опорою на прототекст – драму-феєрію Лесі Українки «Лісова пісня». Новий авторський текст транслює міжтекстові зв'язки з низкою літературних і позалітературних джерел. Ідеться не лише про тексти національної лінгвокультури (фольклорні чи то класичні), але й іншочультурні, а також універсальні тексти, уналеженні до світових здобутків. На жаль, обсяг запропонованої розвідки унеможливив викінчений аналіз усіх складників інтертекстуального простору досліджуваного роману.

Акцент зроблено передовсім засобах експліцитності / імпліцитності «чужого» тексту, на вербальних маркерах (графічних, лексичних, лексико-синтаксичних), які зазвичай допомагають читачеві ідентифікувати джерело запозичення, інтерпретувати авторський задум. Перспективу дослідження вбачаємо також у комплексному дослідженні інтертекстуального простору, зокрема його вербальних маркерів, творчого доробку Дари Корній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гурдуз А. Міфопоетика роману Дари Корній «Щоденник Мавки». *Studia methodologica*. 2015. № 40. С. 307–312.
2. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни. Т. 1: А – Й. Донецьк : ДонНУ, 2012. 402 с.
3. Кондратенко Н. В. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 320 с.
4. Корній Д. Щоденник Мавки : роман. Харків : КК «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 304 с. URL : <https://www.rulit.me/author/kornij-dara/shchodennik-mavki-get-402265.html>

5. Кушнірова Т. В., Дмитрюк С. С., Шишковська Л. О. Міфопоетика дохристиянських міфологічних образів у «Щоденнику Мавки» Дари Корній. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2021. № 48. Т. 4. С. 81–84.

6. Мізінкіна О. О., Кара А. І. Фольклорний наратив у контексті роману «Щоденник Мавки» Дари Корній: д о проблеми тексту у тексті. *Молодий вчений*. 2020. № 11 (87). С. 102–106.

7. Переломова О. С. Лінгвокультурні коди інтертекстуальності українського художнього дискурсу: діахро- нічний аспект : монографія. Суми : Вид-во СумДУ, 2008. 208 с.

8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.

9. Сюта Г. М. Цитатний тезаурус української поетичної мови ХХ століття : монографія. Київ, 2017. 384 с.

РОЗДІЛ 2 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.111:338.48:640.41:640.43

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.39.1.11>

АНГЛІЙСЬКА МОВА ЯК ЗАСІБ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ТУРИСТИЧНІЙ ТА ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННІЙ ГАЛУЗІ

ENGLISH AS A MEANS OF CROSS-CULTURAL COMMUNICATION IN THE TOURISM AND HOTEL AND RESTAURANT INDUSTRY

Білоброва Ю.О.,*orcid.org/0009-0001-2434-8576**спеціаліст вищої категорії,**викладач-методист кафедри загальнотеоретичної та прикладної підготовки
Київського фахового коледжу туризму та готельного господарства***Жарко О.О.,***orcid.org/0009-0000-6523-0876**спеціаліст вищої категорії,**викладач-методист кафедри загальнотеоретичної та прикладної підготовки
Київського фахового коледжу туризму та готельного господарства***Батеньова І.Г.,***orcid.org/0009-0007-1751-0065**спеціаліст вищої категорії кафедри загальнотеоретичної та прикладної підготовки
Київського фахового коледжу туризму та готельного господарства*

У сучасному глобалізованому світі туристична та готельно-ресторанна сфера відіграє ключову роль у розвитку економіки багатьох країн. Оскільки туризм пов'язаний із міжкультурною взаємодією, комунікація між представниками різних національностей і культур стає невід'ємною частиною обслуговування. В цьому контексті англійська мова виступає універсальним інструментом спілкування, що забезпечує ефективну взаємодію між працівниками сфери гостинності та клієнтами з різних країн світу.

У статті розглядається роль англійської мови як основного засобу міжкультурної комунікації у туристичній та готельно-ресторанній галузі. Досліджено значення володіння англійською мовою для професійної діяльності працівників індустрії гостинності, а також проаналізовано основні проблеми, пов'язані з недостатнім рівнем мовної підготовки персоналу. Серед головних викликів відзначено низьку якість мовної підготовки, відсутність спеціалізованих мовних програм, а також брак практичного досвіду комунікації з носіями мови.

Англійська мова у сфері гостинності не лише спрощує обслуговування іноземних туристів, а й сприяє підвищенню рівня сервісу, зміцненню репутації закладів та розвитку міжнародного співробітництва. Вміння персоналу ефективно використовувати англійську мову у професійній діяльності дозволяє уникати комунікативних бар'єрів, сприяти вирішенню конфліктних ситуацій, покращувати якість надання послуг та забезпечувати гостям комфортний відпочинок.

У статті також проаналізовано можливі шляхи покращення мовної підготовки фахівців туристичної та готельно-ресторанної галузі. Запропоновано такі заходи, як впровадження спеціалізованих мовних курсів у навчальні програми, організація тренінгів та майстер-класів, використання інтерактивних методів навчання та розвиток корпоративних мовних програм. Особливу увагу приділено самостійному навчанню, використанню сучасних онлайн-ресурсів та мобільних додатків для вдосконалення мовних навичок.

Ключові слова: англійська мова, міжкультурна комунікація, професійна комунікація, туризм, готельно-ресторанна справа, мовні бар'єри, мовна підготовка, персонал індустрії гостинності, міжкультурна і соціальна взаємодія.

In the modern globalized world, the tourism and hospitality sectors play a key role in the economic development of many countries. Since tourism is associated with intercultural interaction, communication between representatives of different nationalities and cultures has become an integral part of service provision. In this context, the English language serves as a universal communication tool, ensuring effective interaction between hospitality workers and clients from different countries around the world.

This article explores the role of the English language as the main means of intercultural communication in the tourism and hospitality industry. It examines the significance of English language proficiency for the professional activities of hospitality workers and analyzes the main issues associated with insufficient language training among personnel. Among the main challenges are low-quality language preparation, the lack of specialized language programs, and the lack of practical experience in communication with native speakers.

The use of the English language in the hospitality sector not only simplifies the service of foreign tourists but also contributes to improving the level of service, strengthening the reputation of establishments, and promoting international cooperation. The ability of staff to effectively use English in their professional activities helps avoid communication barriers, resolve conflicts, improve service quality, and ensure a comfortable stay for guests.

The article also analyzes possible ways to improve the language training of specialists in the tourism and hospitality industry. Proposed measures include the introduction of specialized language courses into training programs, organization of training sessions and workshops, the use of interactive teaching methods, and the development of corporate language programs. Special attention is given to self-study, the use of modern online resources, and mobile applications for enhancing language skills.

Key words: English language, intercultural communication, professional communication, tourism, hospitality industry, language barriers, language training, hospitality staff, intercultural and social interaction.

Постановка проблеми. Сучасний туристичний та готельно-ресторанний бізнес є однією з найбільш динамічних і перспективних галузей світової економіки. Активний розвиток міжнародного туризму, зростання кількості іноземних гостей та глобалізаційні процеси створюють нові виклики для працівників цієї сфери. Одним із ключових аспектів успішного функціонування туристичних підприємств, готелів і ресторанів є здатність персоналу ефективно взаємодіяти з клієнтами, які розмовляють різними мовами та мають різне культурне походження. У цьому контексті володіння англійською мовою як універсальним засобом міжкультурної комунікації набуває особливого значення.

Незважаючи на зростаючу роль англійської мови в обслуговуванні міжнародних туристів, рівень її знання серед працівників туристичної та готельно-ресторанної сфери залишається недостатнім. Постає проблема необхідності вдосконалення мовної підготовки персоналу туристичних і готельно-ресторанних закладів. Важливим завданням є розробка ефективних методів навчання, що дозволять фахівцям цієї галузі вільно володіти англійською мовою, використовуючи її в повсякденній професійній діяльності. Це, у свою чергу, сприятиме покращенню якості сервісу, підвищенню конкурентоспроможності підприємств та загальному розвитку туристичної індустрії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ролі англійської мови в туристичній та готельно-ресторанній галузі досліджується багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями. У працях Дж. Спенсера та Л. Гібсона розглядається вплив мовної компетентності на якість обслуговування в готельному та ресторанному бізнесі. Проблеми, що виникають в процесі міжкультурної комунікації, вивчають, зокрема, такі українські науковці як Т. Скирда, Н. Василюшина, Н. Свентицька, Л. Гончаренко, Л. Клименко, І. Бахов, Т. Асламова, та зарубіжні дослідники Т. Накаямі, Дж. Мартін, К. Сорельс, Дж. Ньюліп та ін. Аспектами комунікативної підготовки фахівців готельно-ресторанного бізнесу до іншомовного

спілкування займалися О. Поздняков, І. Величко, І. Біла, О. Кан, С. Макухіна. Особливостям викладання іноземних мов під час навчання фахівців сфери обслуговування присвячено низку досліджень, зокрема О. Шестель, Б. Кукси, О. Заїки, О. Старинець, С. Мединської, Н. Сарновської, К. Бабенко та ін.

Попри значну увагу науковців до проблеми міжкультурної комунікації в туристичній та готельно-ресторанній сфері, недостатньо вивченими залишаються питання адаптації навчальних програм під потреби практичного застосування англійської мови, специфіка використання англійської мови в реальних робочих ситуаціях, а також вплив рівня володіння мовою на лояльність клієнтів і розвиток сервісу.

Мета статті. Метою статті є аналіз значення англійської мови як засобу міжкультурної комунікації у сфері туризму та готельно-ресторанного бізнесу, а також визначення основних проблем, пов'язаних із недостатнім рівнем володіння мовою серед працівників цієї галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У минулому столітті велика кількість практиків та теоретиків висували припущення, що у XXI ст. можлива поява нового лінгвістичного феномену – т. зв. «міжнародної англійської мови», яка б втілила у собі риси усіх національних варіантів англійської мови, чому сприяє зростаюче вживання англійської мови в таких сферах, як реклама, ЗМІ, поп-музика, кіноіндустрія, туризм, міжнародна безпека (створення уніфікованих мовних систем *Airspeak*, *Emergency*, *Speak Seaspeak*), міжнародний бізнес, міжнародні комунікації, освіта [7, с. 105]. Англійській мові також належить особлива роль на міжнародних нарадах, симпозіумах чи конференціях, адже вона є мовою міжнародної комунікації, загальним *lingua franca*, мовою міжкультурної комунікації, мовою-посередником для спілкування представників різних мовних спільнот. Наше сьогодення підтверджує, що це поступово стає реальністю, оскільки 1 млрд, тобто 20% усього населення світу, говорить англійською мовою. Понад 90%

інформації на Інтернет-сайтах та 75% міжнародного листування (електронна пошта, листи) представлено англійською мовою [11].

Як стверджує Д. Кристал, англійська стала мовою світового спілкування в галузі бізнес-комунікації, так як вона спростила обмін повідомленнями між постійно зростаючою кількістю комунікантів по всьому світу [10, с. 158]. Варто зазначити, що у компаніях англійськомовних країн все популярнішим стає навчання співробітників лінгвістичним особливостям комунікації з іноземними партнерами з ціллю підвищення ефективності бізнес-контактів.

Англійська мова відіграє центральну роль у сфері міжнародного туризму та готельно-ресторанного бізнесу. Вона є мовою глобального спілкування та основним засобом комунікації між представниками різних культур. У більшості міжнародних готелів, ресторанів, туристичних компаній та аеропортів саме англійська використовується як основна мова обслуговування клієнтів.

Основними функціями англійської мови в цій сфері є:

- комунікативна функція – забезпечення ефективної взаємодії між працівниками та клієнтами з різних країн;

- інформаційна функція – надання точних і зрозумілих відомостей про послуги, маршрути, розклад, умови проживання тощо;

- міжкультурна функція – сприяння взаєморозумінню між представниками різних культур і уникненню конфліктних ситуацій;

- професійна функція – підвищення конкурентоспроможності працівників і підприємств галузі, оскільки високий рівень володіння мовою є важливою складовою якісного сервісу [4, с. 3].

Варто відзначити, що в сфері гостинності спілкування професійною іноземною мовою має певні особливості. Вільне володіння усним спілкуванням вважається найважливішою майстерністю для майбутніх менеджерів ресторанів та готелів. Проте успішність роботи із зарубіжними партнерами та гостями на сьогодні залежить не лише від гарного знання англійської, а й від уміння працювати в міжнародному середовищі на основі розуміння професійних і місцевих традицій інших країн, позитивного ставлення до інших культур, розпізнавання міжкультурних проблем в професійній практиці [8, с. 254].

Майбутні фахівці сфери гостинності мають вміти не лише створювати психологічний комфорт в процесі комунікації, коригувати стосунки зі співрозмовником, встановлювати ділові та міжособистісні контакти, а й добре усвідомлювати

особливості іншомовного спілкування, норми мовленнєвого етикету та ментальну своєрідність носіїв мови [2, с. 100]. Тому для досягнення високого рівня володіння іноземними мовами, окрім традиційних методів навчання, варто звернути увагу на сучасні тенденції у навчанні іноземних мов, які є ефективними та особливо важливими саме для майбутніх фахівців туристичного та готельно-ресторанного бізнесу [3, с. 208].

Незважаючи на зростаючу роль англійської мови в обслуговуванні міжнародних туристів, рівень її знання серед працівників туристичної та готельно-ресторанної сфери залишається недостатнім. Це спричиняє низку проблем, серед яких можна виділити:

- комунікативні бар'єри між персоналом та іноземними гостями, що можуть призводити до непорозумінь і зниження рівня обслуговування;

- обмеження кар'єрного зростання працівників через низький рівень володіння мовою, що ускладнює їхню конкурентоспроможність на ринку праці;

- втрати потенційних клієнтів через неможливість ефективного спілкування та створення комфортних умов для іноземних відвідувачів;

- недостатність адаптованих мовних курсів для працівників туристичної сфери, які могли б враховувати специфіку їхньої професійної діяльності;

- брак практики спілкування – навіть ті працівники, які вивчали англійську мову, часто не мають достатньої практики спілкування з носіями мови, що ускладнює розвиток розмовних навичок;

- недостатня мотивація до навчання – через відсутність системного підходу до мовної підготовки багато працівників не приділяють достатньої уваги вдосконаленню мовних навичок.

Вдосконалення мовної підготовки працівників туристичної та готельно-ресторанної галузі є ключовим фактором підвищення якості обслуговування, покращення міжкультурної комунікації та розвитку індустрії в цілому. Для ефективної мовної підготовки необхідно застосовувати комплексний підхід, що включає різноманітні методи та стратегії навчання. Розглянемо декілька основних напрямів, які сприятимуть покращенню мовних навичок у цій сфері:

1. Розробка та впровадження спеціалізованих мовних курсів:

- тематичні модулі, які охоплюють основні ситуації, з якими стикаються працівники (наприклад, прийом гостей, бронювання номерів, обслуговування в ресторані, рекомендації туристичних маршрутів тощо);

– професійна лексика, яка дозволяє працівникам ефективно використовувати терміни та фрази, характерні для індустрії гостинності;

– практичні заняття з реальними ситуаціями, що дозволяють працівникам відпрацьовувати навички спілкування в умовах, наближених до реальних.

2. Використання інтерактивних та комунікативних методів навчання:

– рольові ігри та симуляції – допомагають створити реалістичні умови для навчання та взаємодії з клієнтами (наприклад, працівники можуть відпрацьовувати ситуації, пов'язані з обслуговуванням гостя в готелі або ресторанному закладі);

– тренінги та майстер-класи з залученням носіїв мови, де працівники можуть не тільки вивчати теоретичний матеріал, а й практикувати спілкування в умовах, наближених до реальних;

– використання мультимедійних ресурсів (відеоуроки, подкасти, онлайн-курси, що дозволяють працівникам зануритись у мовне середовище та навчитись на реальних прикладах).

3. Інтеграція мовних курсів в систему корпоративного навчання:

– регулярні мовні тренінги для всіх працівників компанії, що дозволяє підтримувати та покращувати рівень володіння англійською на постійній основі;

– мотиваційні програми для співробітників, наприклад, надання фінансових стимулів або можливостей для кар'єрного росту за умови досягнення високих результатів у мовному навчанні;

– внутрішні навчальні платформи або корпоративні мобільні додатки, де працівники можуть самостійно вивчати англійську мову, проходити тести та отримувати зворотний зв'язок.

4. Мобільні додатки та онлайн-ресурси для самостійного навчання:

– мобільні додатки для вивчення англійської мови, які дозволяють здійснювати регулярні вправи, вдосконалювати граматику та розмовні навички;

– інтернет-курси та платформи (наприклад, Duolingo, Coursera, LinkedIn Learning), що пропонують курси англійської мови для різних рівнів, зокрема з професійної тематики;

– віртуальні клуби та спільноти, де працівники можуть спілкуватися з носіями мови або іншими вивчаючими англійську, практикуючи мовні навички.

5. Інтеркультурне навчання та розвиток міжкультурної компетентності:

– курси міжкультурної комунікації, де працівники дізнаються про особливості різних культур,

норми поведінки, етикет та традиції гостей з різних країн;

– мовні тренінги, спрямовані на специфіку спілкування з іноземними клієнтами, включаючи культурні особливості сприйняття сервісу та типові запити туристів з різних регіонів;

– спільні тренінги з іншими готелями чи ресторанами, що працюють на міжнародному ринку, для обміну досвідом з іншими фахівцями галузі.

6. Інтеграція технологій у процес мовного навчання:

– віртуальна реальність (VR) – створення симуляцій реальних ситуацій, де працівники можуть практикувати комунікацію з іноземними туристами в реальних умовах;

– автоматичні перекладачі та мобільні застосунки, що допомагають працівникам швидко знаходити необхідну інформацію або переводити складні терміни, покращуючи рівень комунікації у критичних ситуаціях;

– інтерактивні онлайн-платформи для навчання з можливістю зворотного зв'язку від викладачів або носіїв мови [1; 4; 5; 6].

Під час покращення мовної підготовки фахівців туристичної та готельно-ресторанної галузі можливе застосування ефективних іноваційних методик навчання англійській мові (табл. 1).

Проаналізовані методики викладання англійської мови можуть бути застосовані для специфічних потреб навчання працівників туристичної та готельно-ресторанної галузі, залежно від того, чи потрібні їм основні комунікативні навички, спеціалізований словниковий запас чи здатність працювати в реальних професійних ситуаціях.

Покращення мовної підготовки працівників туристичної та готельно-ресторанної галузі має суттєві позитивні наслідки як для окремих підприємств, так і для галузі в цілому:

– підвищення рівня та якості обслуговування клієнтів туристичних і готельно-ресторанних закладів;

– підвищення конкурентоспроможності та зміцнення міжнародного іміджу підприємств, що працюють на міжнародному ринку;

– розширення можливостей професійного розвитку та кар'єрного зростання працівників сфери туризму та гостинності;

– збільшення кількості повторних відвідувань іноземних туристів і клієнтів;

– покращення взаємодії з міжнародними партнерами, постачальниками послуг і туроператорами;

– мотивування персоналу та поліпшення командної роботи;

Таблиця 1

Аналіз найпопулярніших методик викладання англійської мови з урахуванням їх використання для навчання працівників сфери туризму і гостинності [9]

Методика	Опис	Сфера застосування
Комунікативна методика (Communicative Language Teaching)	Спрямована на розвиток навичок комунікації в реальних життєвих ситуаціях. Акцент на практичному використанні мови в різноманітних контекстах.	Ідеальна для навчання працівників, оскільки дозволяє їм розвивати навички спілкування з гостями, вивчаючи специфічні ситуації, з якими вони можуть стикатися на роботі.
Аудіолінгвальна методика (Audio-Lingual Method)	Заснована на повторенні та запам'ятовуванні мовних структур через тренування слуху та мовлення. Акцент на правильній вимові та автоматизації мовних конструкцій.	Корисна для навчання стандартним фразам, використовуваним у готельному обслуговуванні, наприклад, при реєстрації клієнтів, виконанні бронювання тощо.
Лексичний підхід (Lexical Approach)	Фокусується на вивченні мовних одиниць (лексичних одиниць) замість граматичних структур. Учні вивчають слова та фрази, що використовуються разом, щоб бути більш природними у спілкуванні.	Придатний для розвитку словникового запасу працівників у сфері гостинності, особливо в контекстах обслуговування клієнтів, надання послуг та переговорів.
Прямий метод (Direct Method)	Навчання без перекладу рідною мовою, акцент на слуховому та візуальному сприйнятті та розумінні. Мова вивчається через живе спілкування, безпосередньо.	Ідеально підходить для роботи з міжнародними клієнтами, де необхідно швидко освоїти базові навички розмовної мови для щоденної комунікації в готелях та ресторанах.
Підхід Test-teach-test (TTT)	Методика, що передбачає тестування знань, навчання на основі результатів тесту, після чого знову проводиться тестування для оцінки досягнень.	Підходить для оцінки рівня володіння мовою працівників і визначення конкретних мовних проблем, на яких потрібно сконцентрувати увагу під час навчання.
Інтегроване вивчення мови (Content and Language Integrated Learning)	Вивчення мови через спеціалізовані дисципліни чи контексти (наприклад, навчання англійській мові через туризм або готельне обслуговування).	Застосовується для навчання працівників у сфері туризму за допомогою контексту, пов'язаного з їх професією, щоб зробити навчання більш практичним і прикладним.
Метод повної фізичної реакції (Total Physical Response)	Метод, де учні виконують фізичні дії на основі інструкцій вчителя, що допомагає запам'ятовувати мовні конструкції через рух.	Особливо ефективний для навчання базовим фразам і інструкціям, які можуть бути використані в туризмі, наприклад, в готельному бізнесі для пояснення правил та процедур.
Підхід, заснований на виконанні завдань (Task-based Language Teaching)	Навчання на основі виконання реальних завдань, яке стимулює учнів застосовувати мову для вирішення конкретних ситуацій.	Дуже корисний для практичного навчання працівників готелів і ресторанів, коли вони виконують завдання, такі як бронювання номерів, обслуговування клієнтів чи організація турів.

– збільшення ефективності взаємодії з інноваційними технологіями та можливостями для автоматизації (міжнародні системи бронювання, комунікаційні платформи для роботи з клієнтами);

– підвищення загального рівня розвитку індустрії туризму та гостинності.

Таким чином, вдосконалення рівня володіння англійською мовою у сфері туризму та гостинності є важливим завданням, що потребує активного впровадження сучасних методів навчання та підготовки персоналу. Це не лише сприятиме

якісному обслуговуванню клієнтів, а й позитивно вплине на економічний розвиток туристичного бізнесу в глобальному масштабі.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, англійська мова є важливим інструментом для забезпечення ефективної комунікації в міжнародному туристичному секторі. Вона сприяє полегшенню взаємодії з іноземними клієнтами та партнерами, що робить її необхідною для працівників готелів, ресторанів та туристичних компаній. Професійне володіння англійською мовою дозволяє забезпечити високий рівень

обслуговування, що, у свою чергу, підвищує лояльність клієнтів та конкурентоспроможність підприємств.

Різноманітні методики викладання англійської мови, такі як комунікативна методика, лексичний підхід, підхід, заснований на виконанні завдань, а також інші, демонструють свою ефективність в контексті навчання працівників сфери туризму та гостинності. Кожна з методик має свої переваги в залежності від цілей навчання, рівня володіння мовою та конкретних завдань, що стоять перед навчальним процесом.

Для працівників готелів, ресторанів та туристичних компаній важливо поєднувати загальну мовну підготовку з професійними навичками. Інтеграція мовного навчання з конкретними туристичними та гостинними завданнями доз-

воляє створювати найбільш ефективні навчальні програми, що максимально відповідають реальним вимогам ринку.

Подальші дослідження можуть зосередитись на адаптації існуючих методик до специфічних умов і вимог сфери туризму та гостинності, зокрема щодо потреб у використанні англійської мови для обслуговування клієнтів, проведення екскурсій, організації подорожей та бронювання послуг. Оскільки технології стрімко розвиваються, важливим напрямом є вивчення ефективності використання новітніх технологій в навчанні англійської мови. Це можуть бути мобільні додатки, онлайн-платформи для вивчення мови, а також віртуальні тренажери, які дозволяють створювати реалістичні сценарії для розвитку мовних навичок у сфері гостинності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондар Н. Міжкультурна комунікація як передумова іншомовної підготовки фахівців сфери туризму. *Актуальні проблеми філології та методики викладання іноземних мов у сучасному мультилінгвальному просторі*: Матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної конференції. Вінниця, 2019. С. 8–9.
2. Василюшина Н.М. Сучасна актуальність іншомовної підготовки фахівців сфери туризму в міжкультурній взаємодії. *Діалог культур у Європейському освітньому просторі*: Матеріали V Міжнародної конференції. Київ: КНУТД, 2020. С. 99–104.
3. Кан О.Ю. Сучасні тренди навчання іноземної мови для студентів спеціальності «Готельно-ресторанна справа» у закладах вищої освіти. Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасний стан та потенціал розвитку індустрії гостинності в Україні». Херсон: ХДАЕУ, 2021. С. 208–210.
4. Кожевнікова В., Шепель М. Іноземна мова професійних комунікацій як елемент підготовки фахівців готельно-ресторанного бізнесу. *Економіка та суспільство*. 2021. № (30). С. 1–5.
5. Кудрик К.О. Англійська мова та міжнародний туризм: сучасні тенденції розвитку та взаємодії. *Наукові записки НПУ ім. М. П. Драгоманова*. 2015. № 125. С. 71–82.
6. Кукса Б.В. Сучасні дослідження проблеми навчання міжкультурного ділового спілкування майбутніх фахівців у галузі туризму. *Іноземні мови*. 2019. № 4. С. 3–8.
7. Рибіна Н.В., Кошіль Н.Є., Гирила О.С. Особливості міжкультурної англійської комунікації як вияву мовної компетентності. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород: ВД «Гельветика», 2022. Т. 2, № 22. С. 104–107.
8. Сарновська Н. Формування іншомовної комунікативної компетентності у майбутніх фахівців сфери туристичного бізнесу. *Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського*. 2018. № 2 (61). С. 251–256.
9. Сироткіна В. Методики викладання англійської мови: досліджуємо найпопулярніші з них / Grade, 19.10.2023. URL: <https://grade.ua/uk/blog/metodiki-prepodavaniya-anglijskogo-yazyka/>
10. Crystal D. *English as a Global Language*. Second edition. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 212 p.
11. Tormosheva V. Intercultural and International Communication in a Business Context. International scientific and practical (electronic) journal InterCultur@I-Net, VF NGLU, 2009. URL: <http://www.my-luni.ru/journal /clauses/191/>

АНАЛІЗ КРЕАТИВНОЇ МЕТАФОРИ У РАКУРСІ СУЧАСНОЇ ТЕОРІЇ РЕЛЕВАНТНОСТІ

ANALYSIS OF CREATIVE METAPHOR FROM THE PERSPECTIVE OF MODERN RELEVANCE THEORY

Бречак О.О.,

orcid.org/0000-0001-8175-7344

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри мовної підготовки*

Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури

Ігнатенко І.П.,

orcid.org/0000-0003-3534-3575

старший викладач кафедри мовної підготовки

Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури

Лемешко Ж.Л.,

orcid.org/0000-0002-1913-2674

старший викладач кафедри мовної підготовки

Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури

У статті запропоновано алгоритм аналізу креативної метафори, що поєднує такі інструменти теорії релевантності, що застосовуються до аналізу метафоричних виразів, як експлікатура, ад хок концепт, ад хок ознаки, слабкі і сильні імплікатури та емерджентні властивості метафори.

Дослідження засвідчує, що інтегративне значення метафори, що відповідає презумпції оптимальної релевантності, поєднує контекстуальні припущення, експлікатуру, сильну імплікатуру, а також слабкі імплікатури, асоційовані з емерджентними властивостями метафори.

Виопрацьований у статті алгоритм когнітивної обробки креативної метафори включає п'ять ланок аналізу. По-перше, інтерпретатор здійснює інференцію експлікатури на основі адаптації до концепту-цілі ядерної ад хок характеристики джерельного ад хок концепту. По-друге, виводиться імплікатура, що ґрунтується на неядерній ад хок характеристиці з енциклопедичного запису концепту-джерела і підтримується контекстуальними припущеннями – доступним для обробки знанням про концепти бренду, якому належить метафоричний слоган і на яких він вибудовує свою ідентичність. По-третє, когнітивна обробка продовжується у напрямку інференції слабких імплікатур на основі проєкції на ціль додаткових неядерних ад хок властивостей з енциклопедичного запису джерельного концепту. По-четверте, здійснюється виведення на основі слабких імплікатур емерджентних властивостей метафори. По-п'яте, інференція оптимально релевантна інтегративна імплікатура, що є значенням креативної метафори і задовольняє поточним очікуванням релевантності, оскільки обсяг зусиль, витрачених на її обробку, виправданий отриманими позитивними когнітивними ефектами: уточненням контекстуальних пресупозицій, підкріпленням наявних енциклопедичних знань, набуттям нової інформації про цільовий домен метафори.

У статті підтверджено гіпотезу про те, що процес когнітивної обробки метафоричного виразу є послідовною адаптацією до концепту-цілі ядерних і периферійних ад хок ознак з енциклопедичного запису концепту-джерела, з урахуванням контекстуальних припущень. Доведено, що емерджентні властивості метафори є похідними від однієї чи сукупності слабких імплікатур як проєкцій неядерних характеристик ад хок концепту джерела на ціль.

Перспективою подальших досліджень вбачаємо аналіз креативної метафори з погляду теорій, що модифікують теорію концептуальної метафори.

Ключові слова: креативна метафора, теорія релевантності, ад хок концепт, емерджентні властивості, ад хок ознаки, імплікатура, експлікатура.

The article proposes an algorithm for analyzing creative metaphor that combines tools from Relevance Theory applied to metaphorical expressions, such as ad hoc concepts, ad hoc characteristics, weak and strong implicatures, explicature, and emergent properties of the metaphor.

The research confirms that the integrative meaning of the metaphor, corresponding to the presumption of optimal relevance, integrates contextual assumptions, explicature, strong implicature, and weak implicatures associated with emergent properties of the metaphor.

The developed algorithm for cognitive processing of creative metaphor in the article includes 5 stages of analysis. Firstly, the interpreter makes an inference of explicature based on adaptation to the concept-target of the core ad hoc property of the source concept. Secondly, implicature is derived based on non-core ad hoc characteristics from the encyclopedic entry of the source concept and supported by contextual assumptions—accessible knowledge about the brand concepts to which the metaphorical slogan belongs and on which it builds its identity. Thirdly, cognitive processing continues towards inferring weak implicatures based on projecting additional non-core ad hoc properties from the encyclopedic entry of the source concept onto the target. Fourthly, emergent properties of the metaphor is inferred based on weak implicatures. Fifthly, an optimally relevant integrative implicature is inferred, which is the meaning of the creative metaphor

and satisfies current expectations of relevance, as the effort expended in processing it is justified by positive cognitive effects: clarification of contextual presuppositions, reinforcement of existing encyclopedic knowledge, and acquisition of new information about the target domain of the metaphor.

The article confirms the hypothesis that the cognitive processing of metaphorical expression is a sequential adaptation to the target of the core and peripheral ad hoc characteristics from the encyclopedic entry of the source concept, taking into account contextual assumptions. It is proven that emergent properties of the metaphor are derivatives of one or a combination of weak implicatures as projections of non-core characteristics of the ad hoc source concept onto the target.

The perspective of further research includes analyzing creative metaphor from the perspectives of theories modifying the Theory of Conceptual Metaphor.

Key words: creative metaphor, Relevance Theory, ad hoc concept, emergent properties, ad hoc characteristics, implicature, explicature.

Постановка проблеми. Сучасна когнітивна лінгвістика пропонує різні моделі для аналізу креативних метафор для того, щоб подолати певні обмеження теорії концептуальної метафори з огляду на те, що найбільш істотні риси «семантичної структури та дискурсивної поведінки» багатьох метафор «не можуть бути охоплені металінгвістичними інструментами, спрямованими виключно на виявлення регулярних характеристик» [6, с. 355–356].

Серед модифікацій класичної моделі Лакоффа-Джонсона [12] найбільшого поширення набули теорія концептуальної інтеграції [8]; інтерактивна модель атрибуції властивостей Естеса і Глюксберга [7]; модель Клауснера і Крофта, що пропонує звзвити обсяг джерельного домену через уточнення концепту, що пояснює проєкції між джерелом і ціллю [5, с. 260]; алгоритм аналізу концептуальної метафори, заснований на ідеї Ковечеса про виділення основного смислового фокусу (або фокусів) джерела, який / які «успадковує» (inherits) ціль [9, с. 168–184].

Однією з найменш вивчених у сучасній лінгвістиці є модель аналізу метафори відповідно до нових пояснювальних інструментів Теорії Релевантності. Висвітленню цієї моделі та її верифікації на прикладі аналізу неконвенційної метафори присвячено цю статтю, що пояснює її наукову новизну, а також певну актуальність для висвітлення невирішених проблем когнітивної лінгвістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідно до теорії релевантності [16; 17; 18; 19; 24], розуміння вербальних повідомлень, у тому числі метафоричних, проходить через етапи перевірки інтерпретаційних гіпотез шляхом усунення неоднозначностей (disambiguations), встановлення референційної співвіднесеності (reference resolutions), збагачення (enrichments), послаблення (loosening), вилучення імплікатур, а також здійснення інших когнітивних операцій. Обробка вербалізованої інформації, у тому числі вираженої метафорично, здійснюється у порядку доступності інтерпретаційних гіпотез, доки

інтерпретація не задовольнить поточним очікуванням релевантності [17, р. 4].

Презумпція оптимальної релевантності [16] передбачає, що адресат спочатку заповнює пропозиційну (логічну) форму, усуваючи двозначність повідомлення шляхом обробки гіпотези щодо експліцитного змісту та виведення експлікатури. Потім значення доповнюється на імпліцитному рівні через висунення гіпотези про імпліцитні передумови (implicit premises) – контекстуальні припущення, які можна підтвердити, підкріпити або спростувати, і про імпліцитний висновок (implicated conclusion) як результат взаємодії між імпліцитною передумовою та експлікатурою.

Під час обробки повідомлення адресат йде шляхом найменших когнітивних зусиль і завершує інтерпретацію, коли досягається оптимальний баланс між прикладеними зусиллями та позитивними когнітивними ефектами.

У відповідності до теорії релевантності, ключовим когнітивним механізмом під час інтерпретації метафор є виведення ад хок концепту [3; 4; 10; 14; 15; 20] – спеціального концепту, який коригує вихідний концепт джерела метафори, щоб метафорично адаптувати його до концепту-цілі та забезпечити часткове відображення однієї концептуальної області на іншу. Ці спеціальні концепти визначаються Робін Карстон як тимчасові конструкції, прагматично створені одержувачами під час спілкування, щоб задовольнити вимогам принципу релевантності «у відповідь на конкретні очікування релевантності в конкретних контекстах» [4, с. 322].

Коригування або уточнення здійснюється шляхом розширення або звуження обсягу концепту джерела шляхом маніпулювання логічною або енциклопедичною інформацією, пов'язаною з ним. Ад хок концепт виводиться двома основними способами.

По-перше, спеціальний концепт може вилучатися на основі «логічного запису» закодового концепту, тобто формалізованої інформації про концепт, яка пов'язує його логічними зв'язками з іншими концептуальними структурами

[20, с. 46]. Такі зв'язки можуть бути причинно-наслідковими, атрибутивними, об'єктними тощо.

По-друге, ад хок концепт може виводитися на основі «енциклопедичного запису», тобто неформалізованої інформації про концепт, що міститься у визначенні слова, що позначає джерельний концепт, а також у пов'язаних з ним контекстах. Такі контексти визначаються науковцями як «відкриті» (open-ended), оскільки залежать від носіїв мови, часу, обставин спілкування. Вони включають припущення, культурні переконання та особистий досвід, що зберігаються у формі пропозиційних репрезентацій, сценаріїв або ментальних образів [16, с. 86].

Відповідно, вилучений ад хок концепт містить різні види ад хок (спеціальних) властивостей, що здатні узгоджуватися з цільовим доменом метафори. Згідно з термінами Рубіо-Фернандеса [15, с. 381–382], спеціальні ознаки поділяються на основні, що відповідають основній семантичній інтерпретації слова і є постійними в різних контекстах, і неосновні ознаки, які активуються в контекстах, релевантних інтерпретації.

Отже, основні ознаки ад хок концепту вибираються з логічного запису концепту джерела метафори, а неосновні характеристики – з його енциклопедичного запису. Якщо використовувати термінологію Барсалоу [2], то основні ознаки відповідатимуть ядерним властивостям концепту, а неосновні співвідносяться, відповідно, з його неядерними характеристиками. У свою чергу, ядерні ознаки вказують на сильний зв'язок вибраної ад хок ознаки з джерельним концептом, а неядерні – на слабке асоціативне відношення з ним.

У дослідженні використовуються графічні позначення, що запропоновані теорією релевантності для позначення ад хок концепту. Зокрема, спеціальний або ад хок концепт позначається тією ж самою номінацією, як і концепт-джерело, але пишеться з великої літери та маркується зірочкою (астериксом). Наприклад, у метафорі «свідомість – це лабіринт» ад хок концепт позначається як Лабіринт* (ад хок ознакою, що обрана із енциклопедичного запису джерельного концепту і здатна адаптували джерело до цілі, є у цьому випадку «заплутаність структури лабіринту»).

Окрім ад хок концепту, для пояснення процесу когнітивної обробки креативних метафор теорія релевантності використовує поняття емерджентних властивостей [10; 20; 22; 23]. Складні для обробки метафори номінуються науковцями як метафори «перетину категорій» («category crossing» metaphors), у яких буквально тлумачення предиката / джерела несумісне з буквальною

тлумаченням суб'єкта / цілі [23, с. 14, 17). Емерджентні властивості неможливо вивести за допомогою стандартних правил обробки [23, с. 1], і інференція здійснюється в цьому випадку як процес взаємного коригування експліцитного змісту, контексту та контекстуальних наслідків, де атрибути джерела вибираються на основі критерію метафоричної застосовності до цілі, створюючи емерджентні властивості.

Отже, відповідно до теорії релевантності, когнітивна обробка креативних метафор спрямовується реципієнтом-інтерпретатором від закодованого концепту до повідомленого концепту (communicated concept) і від повідомленого концепту до імплікатури [23, с. 19].

В ракурсі теорії релевантності метафора аналізувалася у зарубіжному мовознавстві у працях Р. Карстон, Е. Ромео та Б. Сорія, П. Рубіо-Фернандес, Д. Спербер, Д. Вілсон, Р. Вега-Морено та інших науковців [3; 4; 13; 14; 15; 19; 20; 21; 22; 23]. У вітчизняній когнітивній лінгвістиці ця проблема залишається майже невивченою і висвітлюється лише в поодиноких працях [1; 10; 11], що зумовлює необхідність заповнення цієї дослідницької прогалини.

Відповідно до гіпотези цієї статті, креативні метафори утворюються шляхом поєднання експлікатур, імплікатур, що вилучаються на основі адаптації до концепту-цілі як ядерних, так і неядерних ад хок характеристик, а також емерджентних властивостей, похідних від однієї чи сукупності слабких імплікатур.

Новизна статті полягає у спробі пояснити емерджентні властивості метафор з погляду неядерних ознак ад хок концептів, що утворюють у проєкції на ціль слабкі імплікатури, а також у спробі обґрунтувати процес когнітивної обробки метафоричного виразу як послідовної адаптації до концепту-цілі різних ад хок характеристик одного ад хок концепту джерела.

Постановка завдання. Мета статті – запропонувати і апробувати алгоритм аналізу креативних метафор, що поєднує такі основні інструменти теорії релевантності, як ад хок концепт і емерджентні властивості, що використовуються для когнітивної обробки метафоричних виразів,

Для реалізації мети дослідження поставлені такі завдання:

1) виявлення ядерної ад хок характеристики джерельного ад хок концепту з обґрунтуванням його ролі у вилученні експлікатури метафоричного висловлення;

2) ідентифікація ад хок характеристик, що створюють сильні імплікатури, з огляду на кон-

текстуальні припущення, що спрямовують обробку метафори;

3) визначення ад хок ознак, що створюють слабкі імплікатури, асоційовані з емерджентними властивостями метафори;

4) виявлення оптимально релевантної імплікатури як значення метафори, що інтегрує контекстуальні припущення, експлікатуру, сильну імплікатуру та слабкі імплікатури, що створюють емерджентні властивості метафори.

Матеріал і методи дослідження. Для аналізу обрано креативну метафору «Мода – це мова», яка лежить в основі висловлення Ів Сен-Лорана, засновника всесвітньо відомого однойменного бренду: «Fashion is a language. It's a way of expressing yourself» [25]. Провідним у дослідженні є метод аналізу метафор у ракурсі теорії релевантності, з залученням таких пояснювальних інструментів, як ад хок концепт, ад хок ознаки, слабкі і сильні імплікатури, експлікатура та емерджентні властивості метафори.

Виклад основного матеріалу. Когнітивна обробка метафори Fashion is a Language стимулює пошук ад хок концепту джерельного домену, що дозволяє адаптувати джерело до концепту-цілі. Для цього з енциклопедичного запису концепту-джерела «мова» виводиться ад хок концепт Мова* шляхом вибору такої ядерної характеристики, як «засіб комунікації», оскільки така ознака концепту знаходиться в найближчій доступності до обробки і не вимагає витрати значних когнітивних зусиль. Експліцитне припущення, пов'язане з ад хок концептом, здатне метафорично адаптувати джерело до мети: Мода – це Засіб Комунікації. Відповідно, висновком-експлікатурою є: Мода передбачає здатність передавати повідомлення та ідеї через візуальні образи і символіку одягу.

Однак ця обробка ще не є оптимально релевантною, оскільки вона не усуває когнітивну невизначеність, пов'язану з контекстуально доступною інформацією про те, що метафоричний вираз є слоганом Ів Сент-Лоран – бренда, який позиціонує себе як символ автентичності, свободи та самовираження. Оскільки такі конотації є вторинними означуваними, що формують ідентичність бренду, це спрямовує подальшу обробку метафори, з виведенням додаткового ад хок концепту, що відповідає контекстуальним припущенням.

У цьому випадку для адаптації джерела до мети з енциклопедичного запису концепту «мова» виводиться ад хок концепт Мова* на основі неядерної ад хок ознаки «засіб самовираження» (використання мови може відображати індивідуальні особливості мовця, наприклад стиль мов-

лення, вибір слів). Така властивість ад хок концепту стає імпліцитним припущенням, що при пристосуванні до мети і з урахуванням контексту дискурсу бренду призводить до імпліцитного висновку: Мода / стиль Yves Saint Laurent надає простір для індивідуального самовираження, самоідентифікації, де вибір одягу може відображати унікальні риси людини.

Втім, ані експлікатура, ані імплікатура не вичерпують всього смислу метафоричного виразу, оскільки залишають поза межами когнітивної обробки ряд атрибутів джерела, проєкції яких на цільовий домен здатні збагатити його новими ознаками. Такі атрибути обираються з енциклопедичного запису концепту-джерела «мова», створюючи слабкі імплікатури. Зокрема, додатковий ад хок концепт Мова* залучає таку неядерну ад хок характеристику, як «система знаків-символів, які формують осмислені повідомлення». У проєкції на ціль виводиться слабка імплікатура: Одяг та модні елементи діють як символи, що мають певні значення, повідомляючи додаткову інформацію як про бренд, так і про його цільового споживача.

Крім цього, ще однією неядерною ад хок ознакою може бути для інтепретатора метафори, адресованої конкретній цільовій аудиторії, також такий атрибут концепту «мова», як «культурні коди». При адаптації такої характеристики до цілі інферирується слабка імплікатура: Як і мова, мода залежить від культурних норм і кодів; різні елементи моди можна інтерпретувати по-різному, залежно від культурного оточення. Релевантність такої інтерпретації підтримується контекстуальними припущеннями – загальнодоступною для інтерпретаторів інформацією про те, що саме бренду Ів Сен-Лоран вперше вдалося гармонійно поєднати жіночу моду та культурні референси з різних епох, з французької, марокканської, китайської та інших культур, з референціями до відомих картин, до орнаменталізму тощо. Обидві слабкі імплікатури створюють емерджентні властивості метафори.

Отже інтерпретація метафори завершується оптимально релевантною імплікатурою, що інтегрує експлікатуру, сильну імплікатуру, слабкі імплікатури, що створюють емерджентні властивості метафори, та контекстуальні припущення. Інтегративне значення метафори є результатом адаптації до мети таких ядерних та периферійних спеціальних властивостей ад хок концепту «мова», як «засіб комунікації», «спосіб самовираження», «символічність» і «носії культурних кодів», що дозволяють концептуалізувати моду як спосіб передачі інформації, вираження іден-

тичності, трансляції смислів, символів та культурних кодів.

Така інтерпретація задовольняє поточним очікуванням релевантності, оскільки обсяг зусиль, витрачених на її обробку, виправданий отриманими позитивними когнітивними ефектами, такими як уточнення контекстуальних пресупозицій, підкріплення наявних енциклопедичних знань, набуття нової інформації про цільовий домен метафори.

Висновки. Застосування теорії релевантності дозволяє глибше зрозуміти, які асоціативні ланцюжки формуються інтерпретатором і яким чином створюються нові смисли через взаємодію різних когнітивних процесів.

Запропонований у дослідженні алгоритм аналізу включає інференцію експлікатури на основі адаптації до концепту-цілі ядерної ад хок ознаки джерельного ад хок концепту; виведення імпліка-

тури, що ґрунтується на неядерній ад хок характеристиці і підтримується контекстуальними припущеннями – доступним для обробки знанням про концепти бренду, якому належить метафоричний слоган і на яких він вибудовує свою ідентичність; інференція слабких імплікатур на основі проекції на ціль додаткових неядерних ад хок властивостей з енциклопедичного запису джерельного концепту; вилучення на основі слабких імплікатур емерджентних властивостей метафори; визначення оптимально релевантної інтегративної імплікатури як цілісного значення метафори, що інтегрує контекстуальні припущення, експлікатуру, сильну імплікатуру, а також слабкі імплікатури, асоційовані з емерджентними властивостями метафори.

Перспективою подальших досліджень вбачаємо аналіз креативної метафори з погляду теорій, що модифікують теорію концептуальної метафори.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кравченко Н.К., Жихарева О.О. Візуальна реклама у рекламному дискурсі: до проблеми інтеракції підходів концептуального блендінгу, візуальної граматики і теорії релевантності. *Philological education and science: transformation and modern development vectors*: Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing». 2023. С. 238–258.
2. Barsalou L. W. Context-independent information and context-independent information. *Memory and Cognition*. 1982. Vol. 10 (1). P. 82–93.
3. Carston R. Metaphor: ad hoc concepts, literal meaning and mental images. *Proceedings of the Aristotelian Society*. 2010. Vol. 10 (3). P. 295–321.
4. Carston R. *Thoughts and Utterances*. Oxford: Blackwell. 2002. 418 p.
5. Clausner T., W. Croft. Productivity and schematicity in metaphors. *Cognitive Science*. 1997. Vol. 21 (3). P. 247–282.
6. Dobrovolskij D., E. Piirainen. *Figurative Language: Cross-cultural and Cross-linguistic Perspective*. Amsterdam: Elsevier. 2005. 419 p.
7. Estes Z., Glucksberg S. Interactive property attribution in concept combination. *Memory & Cognition*. 2012. Vol. 28 (1). P. 28–34.
8. Fauconnier G., Turner M. *The Way We Think. Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books, 2002. 464 p.
9. Kövecses, Z. Conceptual metaphor theory. Some criticisms and alternative proposals. *Annual Review of Cognitive Linguistics*. 2008. Vol. 6. P. 168–184.
10. Kravchenko N., Prokopchuk M., Muntian O., Zvereva M., Kozachuk A. Visual metaphor analysis: a relevance theory approach. *Amazonia Investiga*. 2024. Vol. 13 (80). P. 233–241.
11. Kravchenko N., Kravets O., Naumova Y., Uriadova V., Shepelska I. Analyzing creative metaphors in advertising: Integrating relevance theory and conceptual blending approaches. *Amazonia Investiga*. 2024. Vol. 13 (82). P. 177–185.
12. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago University Press. 1980. 193 p.
13. Moreno R. E.V. *Creativity and Convention. The Pragmatics of Everyday Figurative Speech*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 2007. 249 p.
14. Romeo E., Soria B. Relevance Theory and Metaphor. *Linguagem em (Dis)curso*. 2014. Vol 14 (3). P. 489–509.
15. Rubio-Fernández P. Concept narrowing: the role of context-independent information. *Journal of Semantics*. 2008. Vol. 25. P. 381–409.
16. Sperber D., Wilson D. (1995). *Relevance: communication and cognition*. Oxford: Wiley-Blackwell. 1995. 338 p.
17. Sperber D., Wilson D. Pragmatics, modularity and mind-reading. *Mind & Language*. Special Issue on Pragmatics and Cognitive Science. 2002. Vol. 17. P. 3–23.
18. Sperber D., Wilson D. Pragmatics. In F. Jackson and M. Smith (eds). *Oxford Handbook of Contemporary Philosophy*, 2005. Oxford: Oxford University Press. P. 468–501.

19. Sperber, Dan & Wilson, Deirdre. A Deflationary Account of Metaphor. In R. W. Gibbs (ed.). *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*, 2008. New York: CUP. P. 84–108.
20. Vega-Moreno R. Metaphor interpretation and emergence. *UCL Working Papers in Linguistics*. 2004. Vol. 16. P. 297–322.
21. Wilson D. Parallels and differences in the treatment of metaphor in relevance theory and cognitive linguistics. *Intercultural Pragmatics*. 2011. Vol. 8. P. 177–96.
22. Wilson D., Carston R. Metaphor, relevance and the “emergent property” issue. *Mind and Language*. 2006. Vol. 21. P. 404–433.
23. Wilson D., Carston R. Metaphor and the “emergent property” problem: A relevance-theoretic treatment. In Elisabeth Camp (ed.). *Baltic International Yearbook of Cognition, Logic and Communication*, 3: A Figure of Speech. 2008. Kansas: New Prairie Press. P. 1–40.
24. Wilson D., Sperber D. (2012). *Meaning and Relevance*. Cambridge: Cambridge University Press. 2012. 382 p.
25. Yves Saint Laurent: His 50 x Most Memorable Quotes. *Pairfum*. 19.06.2024. URL.: <https://www.pairfum.com/yves-saint-laurent-his-50-x-most-memorable-quotes/>

ЛЕКСИКОГРАФІЧНЕ ІНТЕРПРЕТУВАННЯ НІМЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ-ДЕРИВАТИВ У НАУКОВИХ ПРАЦЯХ С. Н. ДЕНИСЕНКО

LEXICOGRAPHIC INTERPETATION OF GERMAN PHRASEOLOGICAL UNITS-DERIVATIVES IN THE RESEARCH OF SOFIIA DENYSENKO

Воробель М.М.,

orcid.org/0000-0001-9128-7809

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри української та іноземних мов

Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського

Романчук О.В.,

orcid.org/0000-0001-8215-9741

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри української та іноземних мов

Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського

Калимон Ю.О.,

orcid.org/0000-0002-0062-2382

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української та іноземних мов

Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського

Юрко Н.А.,

orcid.org/0000-0001-7077-2442

старший викладач кафедри української та іноземних мов

Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського

У доповіді здійснюється аналіз загальної концепції та сучасних підходів до вивчення фразеологічної деривації. Також визначаються теоретичні основи лексикографічної фіксації досліджуваних мовних одиниць та принципи лексикографування. Термін «фразеотворення» охоплює всі процеси та методи виникнення нових усталених словесних комплексів з інших мов, а також створення крилатих висловів тощо. Іншими словами, фразеологічна деривація в найширшому розумінні означає утворення фразеологічних одиниць на основі вже існуючої фразеології, тоді як фразеотворення є процесом розширення та збагачення фразеологічного складу будь-якої мови. Основна увага приділяється лексикографічній інтерпретації німецьких фразеологізмів-дериватів, що є суттєвим елементом аналізу мовних явищ та розвитку лексикографії, зокрема в дослідженнях С. Н. Денисенко. Вивчаються особливості використання, структура та семантичні характеристики цих фразеологізмів, що сприяє глибшому усвідомленню мовних процесів і культурних аспектів німецької мови. Особливу увагу заслуговують дослідження, які аналізують взаємозв'язок між мовою та культурою, генетичні витоки ідіоматики, фразеотворення та етнокультурні цінності.

Аналіз умов виникнення та розвитку фразеологізмів-дериватів підкреслює важливість вивчення лексикографічного тлумачення німецьких фразеологізмів-дериватів у наукових працях С. Н. Денисенко. Завдяки систематизованому підходу дослідниці до лексикографії, який дозволяє чітко визначити місце німецьких фразеологізмів-дериватів у мовному просторі, ми отримуємо цінні знання про їх використання, контекст та вплив на сприйняття інформації. Крім того, праці Софії Денисенко становлять значний внесок у вивчення німецької фразеології, сприяючи не лише кращому розумінню мови, але й відкриваючи нові можливості для перекладачів німецької мови. Це має практичне значення та слугує основою для подальших наукових розробок у цій сфері.

Ключові слова: фразеологічна деривація, фразеотворення, фразеологізми-деривати, німецька фразеологія, лексикографія, лексикографічна інтерпретація, мовний простір, німецька мова.

The article provides the analysis of the general concept and modern approaches to the study of phraseological derivation. It also recommends theoretical foundations for the lexicographic fixation of the studied linguistic units and the principles of lexicography. The term "phraseology" covers all processes and methods of the emergence of new established verbal complexes from other languages, as well as the creation of catchphrases, etc. In other words, phraseological derivation in the broadest sense means the formation of phraseological units on the basis of already existing phraseology, while phraseology is the process of expanding and enriching the phraseological composition of any language. The main attention is paid to the lexicographic interpretation of German phraseological units-derivatives, which is an essential element of the analysis of linguistic phenomena and the development of lexicography, in particular in the research of Sofiia Denysenko. The peculiarities of use, structure and semantic characteristics of these phraseological units are studied, which contributes to a deeper understanding of linguistic processes and cultural aspects of the German language. Special attention is given to the studies that analyze the relationship between language and culture, the genetic origins of idioms, phraseology and ethnocultural values.

The investigation into the development and transformation of phraseological derivatives units-derivatives emphasizes the importance of studying the lexicographic interpretation of German phraseological units-derivatives in the scientific works of Sofiia Denysenko. Thanks to her systematic approach to lexicography, which allows us to clearly determine the place of German phraseological units-derivatives in the linguistic space, we gain valuable knowledge about their use, context, and impact on the perception of information. In addition, the researcher's work makes a significant contribution to the study of German phraseology, contributing not only to a better understanding of the language, but also opening up new opportunities for German translators. This has practical significance and serves as the basis for further scientific developments in this area.

Key words: phraseological derivation, phrase formation, phraseological units-derivatives, German phraseology, lexicography, lexicographic interpretation, linguistic landscape, the German language.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці активно досліджують зв'язок між мовою та культурою, оскільки обидва ці елементи відображають світогляд людини. Вивчення цього зв'язку набуває особливого значення в контексті мовної картини світу. Мова є знаковою системою, що містить як об'єктивні реалії, так і символічний зміст. Фразеологія, на нашу думку, відіграє ключову роль у формуванні мовної картини світу. Для ефективної комунікації важливо не лише знати іноземну мову, а й володіти «фоновими знаннями» – спільним розумінням реалій, що є основою мовного спілкування. Це пояснює зростаючий інтерес до вивчення національних менталітетів, які яскраво проявляються через мову. О. П. Левченко підкреслює, що терміни «фразеологічний образ світу» та «фразеологічна картина світу» слід розглядати як наукові моделі, а не як конкретні терміни [17, с. 310].

Німецька мова, як і багато інших, має тисячолітню історію, протягом якої вона накопичила велику кількість фразеологічних виразів, визнаних людьми вдалимими, естетично привабливими та влучними. Використання фразеологізмів, які не підлягають дослівному перекладу, підсилює естетичний аспект мови. Їх образний зміст відображає культурно-національне світосприйняття. Ці закріплені в словниках образи зберігають актуальність завдяки близькості до поглядів народу, а також своїй точності та яскравості. Лексична та фразеологічна системи мови, незважаючи на розбіжності, перебувають у тісному взаємозв'язку: зміни в лексичному складі можуть впливати на фразеологічний фонд, що постійно збагачується афоризмами літераторів, митців та науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення фразеології німецької мови є предметом численних досліджень, серед яких важливу роль відіграють праці таких науковців, як Л. Васильчук [1; 2; 3], В. Гавриця [4], М. Гамзюка [6], Н. Кулик [16], Т. Лещука [18] та інших. Дослідники неодноразово зазначали важливість і актуальність вивчення фразеологічної деривації на базі німецької фразеології. Вивчення фразеологічної деривації дозволяє виявити дина-

міку розвитку фразеологічного складу, його лінгвальні особливості, специфіку фразеологічної системи, розкрити внутрішні фразеологічні зв'язки. Проаналізувавши процес фразеологічної деривації, вони впевнено стверджують, що «наявна фразеологія» є не тільки джерелом збагачення і розширення словникового, але й фразеологічного складу мови. І. Гаврилова підкреслювала своєрідність фразеологічних одиниць німецької мови одиниці з національно-культурним компонентом в тісному зв'язку з особливостями світобачення носіїв мови [5, с. 92–98]. Найбільшим досягненням сучасної німецької лексикографії вважається також праця В. Фрідріха “Moderne deutsche Idiomatik”, в якій автор прагнув відмежувати фразеологічні одиниці від інших стійких словосполучень. Інша характерна риса його роботи – найповніша лексикографічна фіксація фразеологічної полісемії та омонімії [21]. Помітний внесок у німецьке мовознавство зробив В. Фляйшер зі своєю працею «Фразеологія сучасної німецької мови», виділяючи лексикалізацію та ідіоматизацію як основні критерії фразеологічності [20]. Проте автор зазначає, що не всі фразеологізми відповідають цим характеристикам; деякі з них можуть перетворюватися на вільні словосполучення. Таким чином, дослідження фразеологічних одиниць (ФО) розпочалося з їх виділення з лексичного складу мови, що зумовило застосування методів лексикології для їх аналізу. Слова є основою ФО і можуть формуватися на їх базі. Відтак, подальший розвиток цієї теми відображається у працях української дослідниці С. Н. Денисенко, яка вивчає процеси фразеологічної деривації та умови їх виникнення. Вона розглядає фразеологічний рівень як важливий елемент мовного сприйняття світу, підкреслюючи його складність і специфіку в системі мовних знаків [10, с. 54; 12, с. 105; 12, с. 40].

Вивчення фразеологічної деривації дозволяє виявити динаміку розвитку фразеологічного складу, його лінгвальні особливості, специфіку фразеологічної системи, розкрити внутрішні фразеологічні зв'язки. С. Н. Денисенко виділяє різні концепції та підходи до фразеологічної

деривації, акцентуючи на необхідності дослідження не лише структурно-семантичних особливостей фразеологізмів, але й способів їх творення. Це дозволяє краще зрозуміти комунікативно-функціональні можливості фразеологічної деривації як засобу розвитку мови [10, с. 54]. Хоча ця тема вже була предметом численних досліджень, все ще існує ряд спірних питань, які потребують детального аналізу та вивчення, зокрема й вивчення німецьких фразеологізмів та їхніх нюансів, яке часто стає складним завданням для багатьох дослідників та студентів. Брак чітких інтерпретацій може призвести до непорозуміння і неточностей у наукових працях.

Постановка завдання. Відтак метою цієї розвідки є лексикографічна інтерпретація німецьких фразеологізмів-дериватів, що є важливим аспектом аналізу мовних явищ і розвитку лексикографії, зокрема в працях С. Н. Денисенко. Досліджуються специфіка використання, структура та семантичні особливості цих фразеологізмів, що сприяє глибшому розумінню мовних процесів і культурних аспектів німецької мови. Особливу увагу заслуговують праці дослідниці, які розглядають взаємодію мови і культури, генетичні джерела ідіоматики, фразоутворення та етнокультурні цінності (Проблеми взаємодії мови і культури в сучасній лінгвістичній науці [14]; Генетичні джерела ідіоматики як один із засобів втілення її національно культурної специфіки (на матеріалі фразеологічної деривації на основі існуючої фразеології німецької мови) [8]; Фразоутворення у німецькій мові: (Фразеологічна деривація як системний фактор фразоутворення) [10]; Фразеологічний концепт як акумулятор етнокультурних цінностей [13]; До питання про фразеологічну термінологію дериватів німецької мови [12]; Лексикографічна репрезентація фразеологічних дериватів німецької мови [9]; Відображення фразеологічної картини світу в семантиці фразеологізмів [7].

Виклад основного матеріалу. Особливість фразеологічної семантики пояснюється поєднанням лінгвістичних, культурних і психологічних факторів, а також взаємодією мови, культури та свідомості. Когнітивно-інтерпретаційний аналіз фразеологізмів призвів до нового опису їх символічної функції. Кожен інформаційний блок у ФО (денотативний, оцінний, візуальний, емоційний) розглядається в контексті культурних знань, якими володіє носій мови [15, с. 54]. С. Н. Денисенко описує фразеологічний концепт як складну, динамічну одиницю мислення, яка відображає етнокультурні знання про світ. Він

формується в свідомості як окремих людей, так і колективів через різні види діяльності та втілюється у фразеологізмах. Національно-культурна специфіка фразеології виявляється через ідіоматичні значення та всі її складові, які формують зміст фразеологізму. Носії мови, спираючись на знання своєї культури, здатні правильно інтерпретувати ці уявлення. Фразеологія об'єднує досвід окремих осіб і багатьох поколінь, відображаючи характерні риси нації [13, с. 20–23].

Генетична асоціація процесу нової номінації, зумовлена різними аспектами сприйняття навколишнього середовища, характеристикою його носіїв, формуванням національного визначення мовних одиниць. Таке визнання особливої національної специфіки мовного образу часто відбувається в результаті відбору лексики, яка є специфічною для певної групи населення, є сигналом конкретних істин, які мають лише носії мови чи нації зі спільною культурою та вірою:

– це вказівка на *специфічні реалії* (наприклад: *den Amtsschimmel reiten* – метод Амтшimmelя, який використовується в бюрократичних процесах, займатися бюрократизмом; *jmdm. Blunzen sein / werden* – бути / стати абсолютно байдужим до когось; *Otto Normalverbraucher* – типова поведінка Отто Нормальвербраухера (пересічного громадянина);

– *специфічні топоніми* (наприклад: *ein Nürnberger Trichter* – метод навчання, який передбачає сприйняття учнем матеріалу без зусиль і напруги; *Herr und Frau Österreicher* – типовий австрійський громадянин; *einen Charlottenburger machen* (потиснути руку);

– *антропоніми* (наприклад: *rangehen wie Blücher* – особи, які дуже гарні, як Блюхер, який діє рішуче; *Kraniche des Ibykus*, що є символом покарання та помсти; *Frau Holle schüttelt ihr Beton aus* – йде сніг;

– *гідроніми* (наприклад: *das Wasser in den Rhein tragen* – вода тече у Рейні без будь-якої мети, робити щось марне; *ein Ritt über den Bodensee* – коротке оповідання про *Bodensee*, водночас дуже сміливе та безпідставне; *mit Spreewasser getauft sein* – вважатися справжнім берлінцем) є характерними для певної країни або держави [13, с. 20–23].

Визнано, що фрази, які містять факти та географічні назви, характерні для певної країни, легко ідентифікуються як унікальні на національному рівні. По-перше, лінгвістичні особливості їхньої рідної мови є очевидними, хоча їх не важко розпізнати. Проте справжня суть цих фраз полягає в їхньому значенні, яке може змінюватися з часом. Наприклад, фраза *j-m einen*

Brandbrief schicken спочатку означала публічну заяву для жертв пожежі, що містила опис причин втрати майна. Згодом термін *Brandbrief* почали використовувати для позначення листа з погрозою підпалу. Сьогодні цей вислів вживається для опису особи, яка надсилає важливий лист із проханням про фінансову підтримку. Інший приклад – німецький термін *Hinz und Kunz*, що означає «весь натовп», походить із середньовіччя, коли Hinz (від Heinrich) і Kunz (від Konrad) були популярними на той час іменами [8, с. 281–283].

Розширення фразеологічного фонду мови відбувається на основі вже існуючих фразеологізмів, які слугують фразотворчою базою. Цей процес, відомий як фразеологічна деривація, спочатку досліджувався на матеріалі англійської мови, а згодом – і інших мов, зокрема німецької. С. Н. Денисенко підкреслює, що вивчення фразеологічної деривації в німецькій мові дозволяє виявити динаміку розвитку фразеологічного складу, його лінгвістичні особливості та специфіку системи. Фразеологічна деривація охоплює різноманітний матеріал, зумовлений лінгвальними та екстралінгвальними чинниками, і залучає широкі генетичні паралелі. Включення нових елементів у фразеологічну систему, таких як фразеологічні інновації (наприклад, *in trockenen Tüchern* – все в порядку, *die jungen Rechten* – новачки в політиці), свідчить про її динамічний розвиток. Рівновага кількісних і якісних мовних змін забезпечує відносну стабільність фразеологічної системи. Її «кордони» можна визначити лише умовно, що підтверджується словниками. Тому важливою є проблема лексикографічної репрезентації фразеологічного фонду [12, с. 350–352].

У німецькій лексикографії виділяють три моделі опису фразеологізмів-дериватів: 1) *елементарна*: представлена словниками G. Wahrig (*Deutsches Wörterbuch*, 1997), Langenscheidt (*Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache*, 2002) та H. Küpper (*Wörterbuch der deutschen Umgangssprache*, 1987, 1996). Вона містить фразеологізм-дериват і його тлумачення; 2) *розширена*: представлена у G. Büchmann (*Geflügelte Worte*, 1964; 1977; *Der neue Büchmann*, 2002) та Duden (*Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik*, 2002). Окрім значення, тут описуються ситуації вживання фразеологізмів-дериватів; 3) *повна (комплексна)*: представлена у L. Röhrich (*Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten*, 2004) та С. Н. Денисенко (*Словник-довідник з фразеологічної деривації на основі існуючої фразеології німецької мови з перекладом на українську та російську мови*, 2005). Ця модель включає зна-

чення фразеологізмів-дериватів, а також історію їх виникнення. Проте для адекватної лексикографічної фіксації змін у лексико-фразеологічній системі мови потрібно, по-перше, розкрити лінгвістичний характер цих змін, а по-друге, з'ясувати шляхи утворення фразеологізмів-дериватів [3; 19].

Розширення фразеологізмів-дериватів – це структурно-семантична трансформація, при якій вільні слова взаємодіють з компонентами фразеологізму, потрапляючи в його традиційну структуру та розширюючи її. Це свідчить про збереження лексико-граматичної валентності компонентів, подібно до звичайних слів. Розширення може відбуватися в межах фразеологізму або у структурі простого речення. Цей процес призводить до деформації первісної структури фразеологізму, збагачуючи його семантику новими компонентами, які уточнюють і посилюють значення, образність, експресивність та емоційний заряд похідного фразеологізму в порівнянні з оригіналом [1, с. 220–222; 7, с. 5–11].

Вивчення фразеологічної деривації, зокрема процесу утворення усталених словесних комплексів (УСК), є надзвичайно цікавим. У цих комплексах відображається складна взаємодія лексико-семантичних і структурно-граматичних особливостей компонентів. Шляхи створення УСК зумовлені різними факторами, включаючи фразеологізацію, фразеологічні зв'язки, усталеність, варіативність та синонімію. Згідно з думкою С. Н. Денисенко, фразеологічна деривація в німецькій мові включає основні способи утворення фразеологізмів:

1) *Перерозклад* усталених словосполучень з морфологічними змінами в дієслівному компоненті: наприклад, *nach Kanossa gehen wir nicht* перетворюється на *ein Gang nach Kanossa* (йти в Каноссу, покаятися); *ich kenne meine Pappenheimer* стає *seine Pappenheimer können* (я знаю, з ким маю справу).

2) *Виокремлення* компонентів усталених словосполучень: ці компоненти набувають глобальної емоційної конотації та підсилюють узагальнено-метафоричне значення. Наприклад, *mein Name ist Hase, ich weiß von nichts* можна перекласти як «моя хата скраю, нічого не знаю про це».

3) *Розширення* компонентного складу фразеологізмів: це призводить до нарощування первинної структури, що підвищує експресивність і емоційність похідного фразеологізму. Наприклад, *Haare haben* перетворюється на *Haare auf den Zähnen* (бути гострим на язик, показати зуби).

4) *Варіювання* компонентів фразеологізмів: структурні зміни, зумовлені семантичними при-

чинами, часто призводять до синонімії або варіантності фразеологізмів [14, с. 37].

Поповнення фразеологічного фонду німецької мови іншомовними виразами є важливим шляхом збагачення національних мовних засобів. Як зазначалося, виникнення фразеологізмів тісно пов'язане із зовнішніми суспільними чинниками. Професійна діяльність, соціальні умови, життєві ситуації, міфологія та сучасна література, а також історичні факти сприяли формуванню багатьох фразеологічних зворотів. Багато з них походять з ремісничої праці та промислового виробництва. Наприклад, вираз *einen Sparren zu viel haben* пов'язаний із теслярством, *alles über einen Leisten schlagen* (людина з особливостями, не все добре з головою) – із шевством, *viel Geschrei und wenig Wolle* (багато шуму, а мало результату) – з побутом сільських жителів, *eine lange Leitung haben* – людина з повільним мисленням, а *Vollgas geben* (працювати на повну потужність) – з промисловістю. Також існують фразеологізми, пов'язані з полюванням і рибальством *Pech haben* (не щастити); *auf den Leim gehen* (потрапити в пастку, на гачок); *durch die Lappen gehen* (втекти від когось/чогось); *j-n anlaufen lassen* (нехай сам знайде спосіб вирішити цю ситуацію) тощо. Розвиток торгівлі призвів до появи численних фразеологізмів, таких як *etw. auf dem Kerbholz haben* (мати борг, мати на совісті) та *mit doppelter Kreide anschreiben* (вести подвійну бухгалтерію). Наука, культура і мистецтво також сприяли виникненню фразеологізмів, наприклад, *aus der Schule plaudern* (розповісти таємницю) та *das ist unter aller Kanone* (нижче будь-якої критики). Інші приклади включають *nach allen Regeln der Kunst* (згідно з усіма канонами мистецтва; так, як і належить). У судочинстві та канцелярському житті з'явилися вирази: *die Sonne bringt es an den Tag* (шила в мішку не заховаєш) та *den Amtsschimmel reisen* (розводити бюрократизм). Військова справа дала нам фрази: *etw. nach dem Schema F erledigen* (усе відбувається відповідно до звичного порядку), *im Bilde sein* (бути на виду), *Lunte riechen* (відчувати небезпеку), *grobes Geschütz auffahren* (навести переконливі аргументи) та *sein Leben in die Schanze schlagen* (ризикувати життям). Багато фразеологізмів походять з лицарських турнірів і фехтування: *fechten gehen* (боротися), *j-n abfahren* (позбутися когось), *sich (D) eine Blöße geben* (показати слабкість), *etw. im Schilde fahren* (бути в безпеці) та *j-n im Stich lassen* (залишити в біді). Церква відіграла важливу роль у соціальному житті Німеччини, а трактування церковних догм і обрядів, життя служи-

телів культури сприяли виникненню широкої групи фразеологізмів, таких як *j-m die Hölle heiß machen* (давати жару) та *j-m die Leviten lesen* (читати нотацію). Походження деяких фразеологізмів пов'язане з тваринним світом, наприклад, *seinem Affen Zucker geben* (жартувати) або *ein rechter Bär* (різка, некультурна людина). Таким чином, як внутрішні мовні процеси, так і зовнішні соціальні чинники суттєво впливають на розвиток німецької фразеології [2, с. 44–51; 9, с. 73–74].

Отже, вивчення розвитку фразеологізмів не є простим аналізом історії окремих виразів або поверхневим поясненням їх значення. Це дослідження вимагає системного підходу до різноманітного матеріалу, врахування лінгвістичних і екстралінгвістичних факторів, а також залучення широких генетичних і типологічних паралелей. Результати дослідження підтвердили, що збагачення фразеологічного складу німецької мови є безперервним і динамічним процесом, оскільки мова, як системно-структурне утворення, не може залишатися в стані абсолютної нерухомості. У відкритій динамічній системі мови постійно відбуваються як процеси виникнення нових елементів і зникнення старих, так і перегрупування наявних елементів та їх переосмислення відповідно до загальних принципів організації системи.

Висновки. Проведений аналіз умов виникнення і динаміки фразеологізмів-дериватів у німецькій мові показує, що їх творення на основі усталених словосполучень через варіювання та виокремлення компонентів отримує відповідну інтерпретацію в лексикографічних джерелах. Лексикографічне інтерпретування німецьких фразеологізмів-дериватів у наукових працях С. Н. Денисенко є важливою темою, яка заслуговує на особливу увагу. Німецькі фразеологізми-деривати можуть бути складними для розуміння, оскільки їх значення часто виходить за межі простого поєднання слів. Завдяки систематизованому підходу дослідниці до лексикографії, який дозволяє чітко окреслити місце німецьких фразеологізмів-дериватів у мовному просторі до вивчення цих мовних одиниць, ми отримуємо цінні знання щодо їх вживання, контексту та впливу на сприйняття інформації. Зокрема, дослідження фразеологізмів-дериватів відкриває нові горизонти лексикографії в розумінні багатогранності німецької мови та її культурних аспектів, демонструє важливість глибокого розуміння мовних механізмів. Це не тільки підвищує якість навчання мови, але й сприяє розвитку міжкультурної комунікації в глобалізованому світі.

Важливо зазначити, що дослідження лексикографії не лише покращує розуміння мови, а й відкриває нові можливості для перекладачів і викладачів німецької мови. Таким чином, роботи С. Н. Денисенко є важливим внеском у дослідження німецької фразеології, мають велике

практичне значення і слугують основою для подальших наукових розробок у цій галузі. Вони підтверджують необхідність інтеграції лексикографічного аналізу в навчальні програми з іноземних мов та сприяють розвитку методичних підходів до викладання німецької мови як іноземної.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Васильчук Л. Ф. Семантичний та структурно-семантичний розвиток німецьких фразеологізмів-дериватів. *Мова, освіта, культура в контексті Болонських реалій*. К. : Вид. центр КНЛУ, 2008. С. 220–222.
2. Васильчук Л. Ф. Проблема лексикографічного опису фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької мови). *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики* : збірник наукових праць Київського національного університету імені Тараса Шевченка. К. : ВПЦ "Київський університет", 2003. Вип. 2. С. 44–51.
3. Васильчук Л. Ф. Німецькі фразеологізми-деривати в лексикографічній інтерпретації [Текст] : автореф. дис. канд. філол. наук. 10.02.04. / Васильчук Людмила Федорівна ; Київ. нац. лінгв. ун-т. К., 2009. 204 арк. Бібліогр.: арк.. 173–204. Режим доступу – <http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/787878787/1973/09vfdli.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
4. Гаврись В. І. До питання про історико-етимологічні основи німецької фразеології. Сталі сполучення слів в сучасній німецькій мові. К.: Радянська школа, 1971. С. 5–28.
5. Гаврилова І. Фразеологізми німецької мови з національно-культурним компонентом. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжв. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2020. Вип. 32, т. 1. С. 92–98.
6. Гамзюк М. В. Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць : На матеріалі німецької мови : монографія. К. : Видавничий центр КДЛУ, 2000. 256 с.
7. Денисенко С. Н. Відображення фразеологічної картини світу в семантиці фразеологізмів. *Актуальні питання фразеології* : зб. наук. праць. Київ : Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка, 2011. Вип. 2. С. 5–11.
8. Денисенко С. Н. Генетичні джерела ідіоматики як один із засобів втілення її національно культурної специфіки (на матеріалі фразеологічної деривації на основі існуючої фразеології німецької мови). *Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства*. Чернівці: Книги, 2008. С. 281–283.
9. Денисенко С. Н. Лексикографічна репрезентація фразеологічних дериватів німецької мови. *Каразінські читання: людина, мова, комунікація*. Харків, 2010. С. 73–74.
10. Денисенко С. Н. Фразеологічна деривація як системний фактор фразотворення: (на матеріалі нім. лексикографії). *Іноземна філологія*. 1981. [вип. 61]. С. 51–56.
11. Денисенко С. Н. Методика концептуального аналізу. *Нова філологія* : зб. наук. праць. Запоріжжя, 2012. Вип. 52. С.77–79.
12. Денисенко С. Н. До питання про фразеологічну термінологію дериватів німецької мови. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Серія мовознавство*. Луцьк, 2010. С. 350–352.
13. Денисенко С. Н., Микитка І. С., Котловський А. М. Фразеологічний концепт як акумулятор етнокультурних цінностей. *Актуальні питання філології*. Київ : КМУ, 2013. С. 20–23.
14. Денисенко С. Н. Проблеми взаємодії мови і культури в сучасній лінгвістичній науці. *Сучасні проблеми лінгвістичних досліджень і методика викладання іноземних мов професійного спілкування у вищій школі* : [зб. наук. праць / за ред. В. Т. Сулима, С. Н. Денисенко]. Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. Ч. 1. *Лінгвостилістика. Лексична семантика. Фразеологія*. С. 40–41.
15. Денисенко С. Н. *Stilistische und kommunikativ-pragmatische Aspekte der Phraseologie. Лінгвістичні проблеми та інноваційні підходи до викладання чужоземних мов у вищих навчальних закладах*. Львів : ЛДУБЖД, 2012. С. 54–56.
16. Кулик Н. Д. Семантика німецьких адвербіальних фразеологізмів у лексикографічному висвітленні : денотативний та конотативний аспекти : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04. К., 2008. 214 с.
17. Левченко О. П. Фразеологічна репрезентація світу. *Мовні і концептуальні картини світу* : зб. наук. праць. К., 2002. С. 307–315.
18. Лещук Т. Й. Типологія термінологічних підсистем. Іншомовні запозичення, фразеологія, семантичні термінотворення, лексикографія. Монографічне дослідження на матеріалі німецької мови. Львів : видавничий центр Львівського державного університету ім. Івана Франка, 1999. 212 с.
19. Duden. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. 2., neubearbeitete und aktualisierte Auflage. Herausgegeben vom Wissenschaftlichen Rat der Dudenredaktion: Dr. Matthias Wermke, Dr. Kathrin Kunkel-Razum, Dr. Werner Scholze-Stubenrecht. Duden Bd. 11. Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich, 2002. 955 S.
20. Fleischer W. Kleine Enzyklopädie – deutsche Sprache. Frankfurt am Main; Berlin; Bern; Bruxelles; New York; Wien; Lang : Reiter Lang GmbH, Eiropäischer Verlag der Wissenschaften, 2001. 845 S
21. Friedrich W. Moderne deutsche Idiomatik. München: Max Hueber Verlag, 1976. 565 S.

СОЦІОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ФЕНОМЕНУ *SMALL TALK* У ФІЛЬМІ “*THE KING’S SPEECH*”

THE SOCIO-CULTURAL SPECIFICITY OF THE *SMALL TALK* PHENOMENON IN THE FILM “*THE KING’S SPEECH*”

Гоменюк А.В.,

orcid.org/0000-0003-4850-8308

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри мовної підготовки та гуманітарних наук
Дніпровського державного медичного університету

Саржинська К.О.,

orcid.org/0000-0002-7190-0087

викладач кафедри мовної підготовки та гуманітарних наук
Дніпровського державного медичного університету

У статті розглянуто особливості феномену *small talk* у британському англomовному дискурсі як важливий інструмент налагодження соціальних контактів та створення сприятливого середовища для комунікації. Виявлено, що функції світської бесіди як комунікативного жанру формувалися в європейській культурі з часів Просвітництва та зазнавали трансформацій з розвитком суспільно-історичних обставин.

Досліджено лінгвістично-комунікативний матеріал кінофільму “*The King’s Speech*” (2010), що демонструє застосування *small talk* у королівському етикеті та його роль у формуванні міжособистісних та статусних відносин. Проаналізовано комунікативні стратегії, які характерні для світської бесіди та реалізовані через діалоги персонажів – стратегії виявлення інтересу до співрозмовника та стратегії самопрезентації. Виявлено, що ці стратегії знаходять своє лінгвістичне вираження у конкретних мовленнєвих тактиках: у тактиці схвалення зустрічі, довідування про справи співрозмовника, довідування про думку співрозмовника, згоди з думкою співрозмовника, компліменту, співчуття співрозмовникові та подяки; у тактиці висловлювання думки, вираження сентенції, поради, жарту та шпильки.

Встановлено, що у фільмі кожна мовленнєва тактика конструює соціокультурну специфіку *small talk*, реалізуючи, з одного боку, стандартну фактичну функцію світської бесіди, а з іншого, демонструє перехід від формального клішованого рівня комунікації до більш відкритого та довірливого спілкування. Таким чином, долається мовленнєвий бар’єр головного героя, що відкриває шлях до його внутрішньої еволюції як особистості, як короля та успішного оратора.

Подібний підхід до дослідження підкреслює значення *small talk* як гнучкого комунікативного інструмента, що формується за певними законами з метою подолання соціальних бар’єрів та адаптації до різних мовленнєвих ситуацій.

Ключові слова: *small talk*, світська бесіда, комунікативні стратегії, мовленнєві тактики, соціокультурний аспект, “*The King’s Speech*”.

The article examines the characteristics of the *small talk* phenomenon in British English discourse as an essential tool for establishing social contacts and creating a favorable communication environment. It has been found that the functions of *small talk* as a communicative genre were formed in European culture since the Enlightenment and underwent transformations with the development of socio-historical circumstances.

The study analyzes the linguistic and communicative material of the film “*The King’s Speech*” (2010), which demonstrates the use of *small talk* in royal etiquette and its role in shaping interpersonal and status relationships. Communicative strategies typical of *small talk* are examined, as realized through character dialogues – strategies of showing interest in the interlocutor and self-presentation strategies. It has been revealed that these strategies find their linguistic expression in specific speech tactics: the tactics of greeting approval, inquiring about the interlocutor’s affairs, inquiring about the interlocutor’s opinion, agreeing with the interlocutor’s opinion, giving compliments, expressing sympathy, and showing gratitude; as well as the tactics of expressing an opinion, stating a maxim, giving advice, joking, and making witty remarks.

It has been established that in the film, each speech tactic constructs the socio-cultural specificity of *small talk*, fulfilling, on the one hand, the standard phatic function of polite conversation, and on the other hand, demonstrating the transition from a formal, clichéd level of communication to a more open and trusting interaction. Thus, the protagonist’s speech barrier is overcome, paving the way for his internal evolution as a person, a king, and a successful orator.

Such an approach to the study emphasizes the significance of *small talk* as a flexible communicative tool, formed according to specific principles to overcome social barriers and adapt to various speech situations.

Key words: *small talk*, casual conversation, communicative strategies, speech tactics, sociocultural aspect, “*The King’s Speech*”.

Постановка проблеми. *Small talk*, або світська бесіда, відіграє важливу роль у британському англомовному дискурсі, створюючи сприятливе середовище для комунікації, допомагаючи налагоджувати соціальні контакти та встановлювати довірливі стосунки. Саме такий вид комунікації дозволяє долати бар'єри у спілкуванні, створювати невимушену атмосферу та встановлювати взаєморозуміння між учасниками бесіди. *Small talk* відіграє ключову роль в культурі спілкування як «етикетно детермінована розмова з жорсткою соціально-культурною регламентацією тематичного репертуару, головною метою якої є встановлення та розвиток соціального контакту» [2, с. 66].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В контексті вивчення комунікаційного англомовного дискурсу феномен *small talk* досліджується як зарубіжними, так і українськими вченими, що зумовило появу наукових розвідок у галузі лінгвістики, психолінгвістики, соціолінгвістики, комунікативної лінгвістики, когнітивної лінгвістики (Р. Браун, С. Левінсон, К. Шнайдер, Г. Шредер, Дж. Холмс, К. Фокс, М. Льюїс, Дж. Купленд, Р. Бек, П. Дрю, К. Чілтон та ін.; І. Базарова, М. Жовнір, І. Морозова, М. Жуйкова, Ю. Матюхіна, Г. Поваляєва, Л. Козяревич, М. Полюжин та ін.). Важливим етапом опанування англійської мови іноземцями є засвоєння основ *small talk* в повсякденному спілкуванні та бізнес комунікації, що відображається в різноманітних онлайн-публікаціях шкіл з вивчення англійської мови та в соціальних мережах. Проте багатогранність лінгвокультурного явища *small talk* залишає велике поле для подальших досліджень та розкриттю його специфічної природи.

Постановка завдання. Використання *small talk* в міжкультурному спілкуванні сприяє встановленню комунікативної гармонії, полегшенню соціальної взаємодії та налагодженню професійних взаємин. Тому світська бесіда розглядається як складова англомовного етикету, виконуючи функцію зниження соціальної напруги, встановлення контакту та підтримки дружньої атмосфери у спілкуванні. Вивчення цього феномену сприяє кращому розумінню британського культурно-лінгвістичного середовища, що не лише розкриває його специфічні риси, але й допомагає швидше опанувати комунікаційний процес за встановленими правилами.

Мета даної статі – визначити соціокультурну специфіку *small talk* на матеріалі відомого британського фільму “The King’s Speech” («Король говорить») (2010), що дозволить окреслити роль світської бесіди у формуванні соціальних відно-

син, підтримці комунікативної гармонії та відображенні культурних та етикетних норм в британському культурно-лінгвістичному середовищі.

Виклад основного матеріалу. Комунікативний жанр світської бесіди або *small talk* є складовою фатичної метакомунікації, яка характеризується «десемантизацією лексики, тривіальністю тем, великою кількістю мовних наповнювачів, наявністю строго регламентованих кліше та формул» [5, с. 66]. Історичні витоки цього жанру сягають часів Просвітництва, коли світська бесіда сформувалася як складова етикетного спілкування при європейських дворах, зокрема і в Англії. У Вікторіанську епоху *small talk* переживає суттєві еволюційні та трансформаційні зміни, ставши маркером володіння салонної культури з її атмосферою етикетності, освіченості, ерудованості та естетичними уподобаннями. Мистецтво володіння світською бесідою демонструє «компетентність, ерудованість, солідний інтелектуальний рівень, освіченість, толерантність, гнучкість, апелює і до розуму, і до емоційної сфери комунікативного партнера» [3, с. 7].

Подальші жанрові трансформації *small talk* зумовлені історичними змінами та поступовим зникненням «вищого світу» як кола осіб, що належать до привілейованих класів [5, с. 68]. Нівелювання соціальних прошарків та статусу призводить до смислових та функціональних змін *small talk*, що переходить в площину «компанійської розмови», «розмови про погоду», «бесіду в дорозі», «бесіду в ліфті» або «розмову біля кулера на роботі» [12]. Відзначимо, що *small talk* також стає невід'ємним атрибутом ділового спілкування, виконуючи функцію набуття соціального статусу у колективі [11]. Отже, жанр світської бесіди змінюється відповідно до історичних подій та адаптується до нових реалій сьогодення. Хоча, як зазначає Ю. Матюхіна, *small talk* продовжує функціонувати в колі сучасного елітарного суспільства та має свої характерні ознаки: «1) сфера і мовна ситуація (світські прийоми, яким властиві святковість, неповсякденність, невимушеність); 2) учасники спілкування (обране суспільство з чітким поділом за соціальною ознакою); 3) комунікативна мета (підтримання доброзичливих відносин, приємне проведення часу тощо); 4) регламентованість тематики бесіди (розмова на загальні теми, уникнення тем-табу), вибір певних мовленнєвих тактик (дотримання норм мовленнєвого етикету, некатегоричність висловлювання), пантомімічних (відсутність яскраво виражених реакцій) і ритміко-інтонаційних засобів (спокійний темп, негучний голос); час (нетри-

валість спілкування з одним гостем), зовнішній вигляд (дотримання дрес-коду)» [5, с. 68]. Що стосується особливостей сучасної елітарної мовленнєвої культури, то, на думку дослідниці, для неї характерна специфічна мовна гра як «засіб вираження творчих, лінгвокреативних здібностей мовленнєвої особистості – створенні каламбурів, анекдотів, жартів, гри смислами слів, виразів і стилями» [5, с. 68].

Закономірно, що яскравим прикладом функціонування *small talk* в елітарному привілейованому колі залишається культура спілкування королівської сім'ї та її оточення. Зокрема, це можна простежити в діалогічній складовій відомого британського фільму “*The King’s Speech*” (в українському перекладі «*Король говорить!*» або «*Промова короля*») (2010), що майстерно демонструє використання різних мовних засобів у контексті соціальних і статусних відносин.

Кінострічка розкриває історію принца Альберта, одного із синів короля Великої Британії Георга V, який з раннього дитинства страждав на заїкання, що робило його мову невиразною та нечіткою – серйозною проблемою для королівської родини. Для її вирішення спадкоємець корони звертався до різних лікарів, проте їхні методи не давали бажаного результату. Ситуація змінюється, коли принц Альберт починає терапію з іноземним фахівцем Лайонелом Логом, який зумів знайти до нього індивідуальний підхід і значно покращити його мовлення [10]. В першу чергу їхні розмови і є яскравим прикладом ролі *small talk* у налагодженні довіри та партнерських стосунків, демонструючи поступовий перехід від формального до неформального спілкування.

Аналіз соціокультурної специфіки *small talk* у фільмі “*The King’s Speech*” базується на дослідницьких підходах, які виділила І. Базарова у своїй дисертаційній розвідці, виокремивши «дві основні стратегії, якими послуговуються учасники світської бесіди: стратегію виявлення інтересу до співрозмовника та стратегію самопрезентації» [2, с. 116]. Кожну з цих стратегій забезпечують певні тактики спілкування. Стратегія виявлення інтересу до співрозмовника реалізується через такі тактики, як схвалення зустрічі, довідування про справи співрозмовника, довідування про думку співрозмовника, згоди з думкою співрозмовника, компліменту, співчуття співрозмовникові. Натомість стратегія самопрезентації включає висловлювання думки, вираження сентенції, поради, тактика повідомлення новин та чуток, плітки, тактика хвастоців, тактика шпильки, жарту, ухилення від прямої від-

повіді та зміни теми [2, с. 116]. На нашу думку, майже всі ці тактики представлені в діалогічних ситуаціях кінофільму та охоплюють соціокультурні та лінгвокультурні аспекти *small talk*, де постійно підкреслюється контраст між офіційним та неформальним спілкуванням.

Стратегія виявлення інтересу до співрозмовника в більшості випадків спрямована на розкриття почуттів та настроїв головного героя – принца Альберта, внутрішній стан якого є центральним елементом сюжету кінотвору. Спочатку герой намагається дотримуватись формального мовлення, характерного для його статусу, проте лікар свідомо руйнує ці бар’єри за допомогою невимушених розмов, в яких застосовує ці тактики спілкування. Ще однією людиною, з якою реалізуються дані принципи *small talk*, є дружина короля – королева Єлизавета, яка з самого початку підтримує свого чоловіка, заохочує його до занять із Лайонелом Логом і створює комфортну атмосферу для спілкування, використовуючи світську бесіду як засіб емоційної підтримки та зміцнення довіри.

Тактика схвалення зустрічі, яка є певним клішованим стандартом *small talk*, реалізується через такі фрази: “*What a pleasure it is to meet you, Your Royal Highness.*”, “*I’m very glad you came.*”, “*Thank you for coming, Your Majesty.*”, (Лайонел Лог); “*I appreciate your time, Mr. Logue.*” (король Георг VI). Як бачимо, тактика схвалення зустрічі застосовується на початку світської бесіди та знаходить вираження переважно через певні стереотипні фрази та мовленнєві кліше з позитивно-емоційним забарвленням. У фільмі більшість таких фраз належать лікарю Лайонелу Логу, який виступає ініціатором встановлення довірливих відносин з королем, щоб висловити доброзичливе ставлення та створити сприятливу атмосферу для подальшої бесіди.

Тактика довідування про справи співрозмовника є наступним етапом ведення *small talk*, що не тільки сприяє взаємодії між співрозмовниками, але й лестить комуніканту та допомагає налагодженню гармонійних відносин [2, с. 119]. Лінгвістично ця тактика проявляється у вигляді питань: “*How are you feeling today, Your Royal Highness?*”, “*Feeling a bit more confident?*” (Лайонел Лог); “*How was your session?*”, “*Is everything all right, Bertie?*” (королева Єлизавета). В даному випадку цей підхід реалізований у формі квеситивів, для яких характерна граматично маркована структура їхнього вираження і відкрита пропозиція, що спонукає адресата до здійснення вербальної дії – відповіді [4, с. 78]. В даному випадку

квеситиви виконують роль створення умов для ефективної терапії короля Георга VI, розкриваючи різні аспекти його життя та внутрішнього світу.

Тактика довідування про думку співрозмовника забезпечує гармонійний та плавний перебіг розмови, коли учасники комунікації активно цікавляться думкою інших учасників бесіди. У фільмі такий підхід знаходить вираження у формі спеціальних питань-квеситивів: "What do you think about these exercises?", "When you stammer, how do you feel?", "Tell me more about that.", "Do you believe that speaking can be easier for you?", "What happens when you stammer?", "What do you want to say to the people? How do you want them to hear you?" (Лайонел Лог). Ця тактика є однією з найважливіших в комунікації короля та лікаря, який намагається дати можливість герою висловити свої переживання, осмислити свій психологічний стан, відчути дружню підтримку та знайти шлях для подолання страху.

Тактика згоди з думкою співрозмовника демонструє позитивну реакцію учасника бесіди на певний стимул, що сприяє створенню атмосфери взаєморозуміння та довіри, в якій відкритість та чесність у спілкуванні стають комфортними та природними. Закономірно, що король Георг VI знаходиться у стані фрустрації та сумнівів, шукаючи підтримку у сеансах терапії з лікарем: "I can't speak, I can't be a king.", "I'm afraid I'll look ridiculous, that people will laugh at me.", "I can't do these exercises anymore, they're not helping." (король Георг VI). Його пошуки підтримки знаходять вираження в репліках лікаря, який демонструє повну емпатію та підтримку герою в такий складний момент життя: "You feel that your weaknesses will be exposed, but I'm here to help.", "I completely understand, Bertie.", "It's natural that you feel this way. This is very important because for you, it's not just about speaking, it's about your role as king." (Лайонел Лог). Такі фрази репрезентують тактику згоди зі співрозмовником шляхом констатації правильності та прийнятності його думки, а також вираження єдності позицій, поглядів комунікантів [9].

Тактика компліменту використовується для висловлення похвали та симпатії, підкреслити позитивні риси учасників комунікації. Розрізняють два типи компліменту: клішований та авторський. Клішовані компліменти – ритуальні мовленнєві акти, які точно та легко інтерпретуються адресатом та знижують ризик непорозуміння. Авторські компліменти, що є проявом креативності мовця, завдяки своїй непередбачуваності можуть справляти більш потужний прагматичний вплив на адресата, що відображається в його емоційному стані [8, с. 122]. Лайонел Лог

для підтримки свого пацієнта вдається до використання саме авторських креативних компліментів, щоб створити атмосферу підтримки, в якій король може відчувати себе впевненіше та продовжувати працювати над своїм мовленням. Наприклад: "That was excellent, Your Majesty. That was the best I've ever heard you speak.", "It takes great courage to do what you're doing. Not everyone would be willing to put themselves in this position.", "I must say, you have a good ear for sound, Your Majesty. You're better at this than I expected." (Лайонел Лог).

Тактика співчуття співрозмовникові, як і попередні мовленнєві підходи, допомагає герою подолати внутрішні бар'єри та підтримати його у складні моменти. Проте ця тактика також «виступає засобом вираження психоемоційної єдності та солідарності із адресатом, що зазнав сильних психоемоційних переживань негативного характеру» [1, с. 12]. Вона реалізується через щирі співчуття лікаря до емоційного стану короля, до його дитячих травм та до його непростої ролі як короля: "I understand how difficult this is for you. This is not your fault, and you are not alone in this struggle.", "That's awful – to grow up feeling unheard and unsupported. No wonder you feel this pressure.", "It's natural to be nervous. But I know you can do this. And I'll be right here with you.", "Being king is a burden no one else can truly understand. But you don't have to carry it alone." (Лайонел Лог).

Тактика подяки, як невід'ємна складова *small talk*, проявляється у фільмі не стільки формально, скільки для вираження щирої вдячності за підтримку, допомогу та віру в успіх персонажа. Невипадково, що слова подяки адресовані лікарю та висловлені королем Георгом VI і його дружиною: "Thank you for your patience, Lionel.", "I don't know where I'd be without you. Thank you." (король Георг VI); "Thank you, Mr. Logue, for helping my husband." (королева Єлизавета).

Таким чином, розглянуті мовленнєві тактики у кінострічці "The King's Speech" відіграють магістральну роль у встановленні довірливих стосунків між королем Георгом VI та лікарем Лайонелом Логом, що є необхідною умовою для вдалої терапії короля. Використання цих підходів допомагає головному герою подолати психологічні бар'єри, дає можливість висловлювати свої почуття, переосмислювати страхи та поступово знаходити упевненість у собі, щоб стати успішним оратором.

Наступною стратегією у побудові *small talk* між персонажами фільму є *стратегія самопрезентації*, яка спрямована на формування певного враження про мовця та підтримання його позитивного іміджу. Вона реалізується через низку

мовленнєвих тактик, які визначають змістову канву світської бесіди у досліджуваному фільмі.

Тактика висловлювання думки, тобто вираження власного погляду на ситуацію чи подію, знаходить вираження у репліках героїв, які постійно обговорюють мистецтво публічного виступу та страх перед аудиторією. У цьому контексті кожен персонаж відображає власний підхід та сприйняття публічних виступів, при цьому зберігаючи англійську стриманість та ввічливість: "I believe that anyone can learn to speak clearly with practice.", "We'll take it one word at a time, George. No need to rush. Just speak as you feel.", "You can't think of it as a battle against stammering. You just have to speak how you feel." (Лайонел Лог); "Public speaking is the most terrifying thing I have ever faced." (король Георг VI).

Тактика висловлювання думки тісно пов'язана з *тактикою вираження сентенції*, тобто висловлення морального принципу чи афоризму. Наприклад: "Practice makes perfect.", "You don't have to fight yourself. Just relax and speak." (Лайонел Лог); "I am not a king, I am just a man, like everyone else. And I too have the right to make mistakes." (король Георг VI); "A king is not just a symbol, he is a voice for his people." (королева Єлизавета). Як бачимо, такі вислови є емоційно насиченими, щоб метафорично передати моральні уроки та життєві принципи.

Тактика поради, яка ставить перед мовцем завдання викликати певні емоції, почуття, бажання виконати рекомендовану дію [6, с. 189], реалізована в фільмі спонукальними конструкціями ("Relax your jaw, let the words flow." (Лайонел Лог); перформативними конструкціями ("Trust Mr. Logue, Bertie. He wants to help you." (королева Єлизавета); імперативними конструкціями, що виражають пораду-спонукання ("Keep going." (Лайонел Лог)) або пораду-застереження ("Don't worry about being perfect." (Лайонел Лог)).

Особливістю ведення *small talk* між персонажами є використання *тактики жарту* для відтворення комічного сценарію, що формує соціальні ролі партнерів по комунікації» [7]. Виділено такі функції жарту: розважальна, мовотворча, атрактивна, перемикальна, фатична, регулятивна, маскувальна, терапевтична [7]. В першу чергу, тактика жарту у світській бесіді реалізує фатичну та розважальну функції, що можна яскраво продемонструвати репліками з кінострічки: "You're the first royal I've ever been able to talk to.", "Perhaps we should just have you sing your speeches.", "You'll be fine. And if not, at least you'll have a great story to tell.", "You're not going to fail because I'll make sure of it." (Лайонел

Лог); "Maybe I should take up public speaking instead of my husband!" (королева Єлизавета). Ці функції не тільки створюють комфортну атмосферу для спілкування, але й допомагають королю Георгу VI та Лайонелу Логу зменшити соціальну дистанцію та прийти до взаєморозуміння.

Тактика шпильки теж знайшла своє вираження у особливостях *small talk* між персонажами фільму, де вона підкреслює складний процес налагодження контакту з королівськими особами, які підкоряються формальним і часто застарілим правилам етикету. Така поведінка контрастує з більш невимушеним і прямолінійним стилем спілкування лікаря Лайонела Лога, який бачить в королівській формальності тільки перешкоди для успішної терапії: "I'm not interested in your royal etiquette. I'm interested in helping you speak!", "You don't need to be perfect. You just need to get the words out.", "I'm a speech therapist, not a bloody saint." (Лайонел Лог).

Отже, реалізовані у кінотворі тактики висловлювання думки, вираження сентенції, поради, жарту та шпильки використовуються для демонстрації різних підходів подолання страху перед публічним виступом, а також зменшують соціальну дистанцію та сприяють взаєморозумінню між персонажами.

Висновки. *Small talk* як ключовий елемент британської мовленнєвої культури етикету виконує функції полегшення взаємодії між комунікантами, встановлення соціальних зв'язків та налагодження професійних відносин.

У фільмі "The King's Speech" соціокультурна специфіка *small talk* реалізується через стратегії виявлення інтересу до співрозмовника та стратегії самопрезентації, які знаходять своє лінгвістичне вираження у конкретних мовленнєвих тактиках. Стратегія виявлення інтересу оприявнюється через тактику схвалення зустрічі, тактику довідування про справи співрозмовника, тактику довідування про думку співрозмовника, тактику згоди з думкою співрозмовника, тактику компліменту, тактику співчуття співрозмовникові та тактику подяки. Стратегія самопрезентації знаходить вираження через тактику висловлювання думки, тактику вираження сентенції, тактику поради, тактику жарту, тактику шпильки. Кожна з цих тактик формує особливості *small talk* у кінофільмі, сприяючи переходу від формального клішованого рівня комунікації до більш відкритого та довірливого спілкування. Тому правила світської бесіди відіграють важливу роль в еволюції головного героя, який проходить всі етапи побудови тісних та довірливих стосунків з ліка-

рем, який зрештою стає його справжнім другом. Важливо зазначити, що всі зазначені стратегії та тактики *small talk* демонструють соціокультурну специфіку британської культури, де тактовність і соціальна чутливість є важливими складовими міжособистісних відносин.

Дослідження феномену *small talk* у різних культурних сферах і соціальних контекстах дозволяє глибше усвідомити його значення та механізми, що сприяють ефективній міжкультурній комунікації, а також обґрунтовує необхідність подальших досліджень у цій галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонов О. Комунікативні стилі персонажного мовлення: лінгвопрагматичний та соціолінгвістичний аспекти (на матеріалі сучасної американської драми) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2017. 20 с.
2. Базарова І. Світська бесіда і пліткарство як жанри фатичного спілкування (на матеріалі англійського художнього літературного дискурсу і кінодискурсу) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2024. 221 с.
3. Жовнір М. Світська бесіда як українській лінгвокультурний феномен і її трансформації в часі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2016. 23 с.
4. Масалова Т. Мовленнєві акти у структурі англійської протестантської проповіді XVIII століття. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2018. № 33. Т. 2. С. 78–80.
5. Матюхіна Ю. SMALL TALK як різновид англійської фатичної метакомунікації: аспект діячності. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2014. № 1102. Вип. 77. С. 65–70.
6. Нера Н. Мовленнєвий акт поради у НМП (чНПМ vs жНПМ). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. Одеса, 2015. Вип. 14. С. 189–191.
7. Самохіна В. Англійський жарт: когніція, комунікація, текст. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія»*. Харків, 2011. Вип. 67. С. 119–128.
8. Шахновська І. Комунікативна тактика компліменту в художньому дискурсі: перекладацький аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2017. №26. Т. 2. С. 122–124.
9. Шкіцька І. Згода як засіб гармонізації спілкування. *Наукові записки. Серія «Філологічні науки (мовознавство)»*. 2011. Вип. 96 (1). С. 372–376.
10. Farndale N. The King's Speech: The real story. *The Telegraph*. 2011. URL: https://viseven.dk/albion/index_htm_files/the%20real%20story.pdf (accessed: 13.02.2025).
11. Holmes J. Small talk at work: potential problems for workers with an intellectual disability. *Research on Language and Social Interaction*. 2003. 36 (1). P. 65–84.
12. Schneider K. Small Talk : Analyzing Phatic Discourse. Marburg : Hitzeroth, 1988. 351 p.

TERMINOLOGICAL THESAURUS AS A MEANS OF OVERCOMING LEXICAL INTERFERENCE IN ENGLISH-LANGUAGE SCIENTIFIC COMMUNICATION

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ ТЕЗАУРУС ЯК ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ В АНГЛОМОВНІЙ НАУКОВІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Yeremenko T.Ye.,

orcid.org/0000-0003-2840-8465

Cand. Sc. (Philology), Professor,

*Head of the Department of the Germanic Philology and Methods of Teaching Foreign Languages
South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinsky*

Demchuk A.I.,

orcid.org/0000-0003-0894-1684

Cand. Sc. (Philology), Associate Professor,

*Associate Professor at the Department of the Germanic Philology and Methods of Teaching Foreign Languages
South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinsky*

Lukyanchenko I.O.,

orcid.org/0000-0003-4762-0736

Cand. Sc. (Pedagogy), Associate Professor,

*Associate Professor at the Department of the Germanic Philology and Methods
of Teaching Foreign Languages
South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinsky*

The article reveals the results of developing a terminological thesaurus in the EFL teaching methodology, which may be a reliable tool to overcome lexical interference for non-native English researchers. The lack of a standardized system of English-Ukrainian terminological equivalents in the field of EFL teaching methodology further complicates English-language scientific communication among members of the academic community, as terminological distinctions between Ukrainian and English create barriers in achieving semantic accuracy and terminology consistency in scientific discourse. Thus, the aim of the research is to elaborate the content and structure of the terminological thesaurus for EFL methodology, which will assist Ukrainian researchers, educators, and postgraduate students in using precise English-language terminology. Analysis of the selected corpus of the English-language scientific articles with AntConc software resulted in the formation of the content base for the thesaurus. The thesaurus was structured using hierarchical and logic-based approaches, which ensure systematic classification and facilitate efficient retrieval of semantic information. The resulting thesaurus comprises twelve thematic categories ("Learning and educational processes", "EFL learners' skills and abilities"; "English language proficiency levels", "EFL teaching methods" etc.), arranged in a sequence that guides researchers from general educational concepts to specific aspects of EFL teaching methodology. The thematic categories are divided into subcategories, each containing key terms, narrow terms, their synonyms, examples of contextual usage, and Ukrainian equivalents. The devised thesaurus promotes standardized terminology, minimizes lexical interference, and enhances international scientific communication. The proposed thesaurus model requires further expansion to provide a more comprehensive coverage of terms related to EFL teaching methodology, which indicates a clear prospect for future research.

Key words: terminological thesaurus, English-language scientific discourse, lexical interference, EFL teaching methodology, terminology consistency, scientific communication.

У статті презентовано результати розробки термінологічного тезаурусу з методики викладання англійської мови як іноземної, який слугуватиме надійним інструментом у подоланні лексичної інтерференції дослідниками, для яких англійська мова не є рідною. Відсутність уніфікованої системи термінологічних англо-українських відповідників у сфері методики викладання англійської мови дещо ускладнює англomовну наукову комунікацію між представниками академічної спільноти, так як термінологічні розбіжності між українською та англійською мовами створюють перешкоди для досягнення семантичної точності та термінологічної єдності в науковому дискурсі. Отже, метою дослідження є розробка змісту та структури термінологічного тезаурусу з методики викладання англійської мови як іноземної, який допоможе українським науковцям, викладачам та аспірантам у використанні точної англomовної термінології. В результаті аналізу відібраного корпусу англomовних наукових статей за допомогою програмного забезпечення AntConc було сформовано змістову базу тезаурусу та окреслено його структуру із залученням ієрархічного та логіко-орієнтованого підходів, які забезпечують системність класифікації та сприяють ефективності семантичного пошуку інформації. Запропоновано дванадцять тематичних рубрик («Навчальні та освітні процеси», «Навички та здібності здобувачів», «Рівні володіння англійською мовою та англomовні компетентності», «Методи навчання англійської мови» і т. д.), розташованих у такої послідовності, яка скеровує дослідників від загальних освітніх концептів до конкретних аспектів методики викладання англійської мови. Тематичні рубрики поділяються на підрубрики, кожна з яких містить ключові галузеві терміни, вузькі галузеві терміни, їхні синоніми, приклади контекстного використання та українські відповідники. Розроблений термінологічний тезаурус є дієвим інструментом стандартизації термінології у сфері методики викладання англійської мови як іноземної, мінімізації лексичної

інтерференції та покращення інтернаціональної наукової комунікації. Запропонована модель тезаурусу потребує подальшого розширення для більш повного охоплення термінів з методики викладання англійської мови, що є чіткою перспективою подальших досліджень.

Ключові слова: термінологічний словник, науковий дискурс, лексична інтерференція, термінологічна єдність, методика викладання англійської мови, англомова наукова комунікація.

Introduction. Modern scientists tend to promote their research results in order to win a wider readership in the international scientific community, therefore they choose the English language as a means of global communication. In such conditions of the internationalization of science, the issue of language interference in the scientific discourse seems to have become a topical one. Researchers who are non-native English speakers face the problem of their native language interference in the English scientific discourse.

Literature review. Scientific discourse is commonly defined as a specific type of interaction that aims at realizing the addresser's communicative intention through definite tactics and strategies [1]. Unlike subjective representation of reality in the belles-lettres or political discourses, scientific discourse constructs "an objective stance through the particular stratification of its language and its generic conventions" [2, p. 644–645]. As H. Holubova notes, the main features of scientific discourse are "creativity, objectivity, the logic of transmitted information and professional value" [3, p. 91].

If to consider scientific discourse as communication between an author and professional readers, the author is supposed to communicate through a specific scientific language that is an effective "exploratory, problem-solving tool that utilizes unique patterns of argumentation", in other words, "a proper research instrument" [4; 5]. Scientific language has its typical characteristics: "a high frequency of discipline-specific terms, complex sentences containing subordination, and an impersonal style created by frequent use of passive constructions" [6, p. 551]. These linguistic characteristics are specified by its standard organizational structure and definite requirements. However, scientists as language personalities possess their individual traits. It follows that scientific discourse is, on the one hand, "the product of the scientist's adaptation to the requirements", and their own way "of structuring the professional scientific activities", on the other hand [7, p. 84]. To facilitate English scientific discourse organization a researcher, being a non-native English speaker, ought to conform the norms of their native scientific texts to the specific structural, semantic, and morphological features of the English scientific discourse.

Undoubtedly English plays an increasingly dominating role in sharing modern research findings with the international scientific community. This

idea is sustained by many scientists. K. Englander argues that English has taken on increasing importance in the process of spreading scientific knowledge due to the "confluence of socio-historic and economic factors" [8] L. Usyk et al. lay emphasis on a pivotal role of English as a source of terms for the majority branches of knowledge [9]. This fact increases researchers' interest to studying not only "scientific" English-language textual norms but also "their relevance for non-native speakers of English as they nativize or hybridize these norms" [10, p. 3]. Therefore, the problem of native language interference, including linguistic units of phonetic, grammatical and lexical levels, seems to be crucial in the process of international scientific communication.

Any scientific discourse is characterized by a semantically dense specialized language [11], as scientists use specific lexis and terminology to present arguments, explanations, interpretation of the empirical data, findings, etc., attempting to express their ideas clearly and unambiguously. It is obvious that scientists long for transferring their knowledge and findings to wider international readership. At this point researchers face a problem of lexical interference, as on the one hand, they tend to preserve terminology national identity, on the other hand – to precisely conform national and English terminology systems in order to avoid misunderstandings and ambiguity [12; 13].

From the methodological viewpoint language interference is defined as a negative result of automatic transferring of former linguistic experience on a foreign language [14; 15; 16]. In the process of scientific writing in a foreign language, English in particular, an issue of lexical interference comes to the fore. Especially when a research article deals with methods of teaching EFL, as there is no unified Ukrainian and English terminology of teaching FL methodology.

One of the ways to conform the above-mentioned terminology in the context of scientific internationalization is to construct a thesaurus of the most frequently used teaching FL methodology terms as thesaurus is an effective tool which assist researchers to use the same terms to describe the same notions, concepts or subjects allowing easier search of information for a particular domain [17].

The aim of the study is to devise a core content and basic structure of the EFL methodology terminological thesaurus to sustain consistency in using specific

terms in the English scientific discourse by non-native (Ukrainian) researchers of a particular field.

The research is carried out on the basis of «Cognitive and communication studies» laboratory at the department of Germanic philology and methods of teaching foreign languages, the State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky».

Methods. The design used in the research initially involved a corpus-based approach for data collection and data analysis. The corpus consists of 40 scientific articles in EFL teaching, retrieved from blind peer-reviewed scientific journals, and includes 177346 tokens in total. AntConc text analysis was employed in order to single out teaching EFL methodology terms and their concordances. Frequency indices were taken into account as they mark the most used terms in the international scientific community. The data analysis results allow to devise content and structure of the thesaurus. Thesaurus modeling is based on hierarchical and logic-based approaches. The hierarchical approach ensures the thesaurus structure conformity “for capturing relationships between categories” [18, p. 387], meanwhile the logic-based approach facilitates the semantic information retrieval and therefore the acquisition of semantic data [19].

Results and discussion. The findings of a corpus-based analysis suggest the following set of thesaurus thematic categories: (1) *Learning and educational processes*; (2) *EFL learners’ skills and abilities*; (3) *English language proficiency levels and competencies*; (4) *EFL teaching and teaching methods*; (5) *Technology in (foreign) language teaching*; (6) *English language learning strategies*: (a) *Reading and text comprehension strategies*, (b) *Writing and writing strategies*, (c) *Listening and listening strategies*, (d) *Speaking and speaking strategies*; (7) *Interaction and communication*; (8) *Discourse and communicative practices*; (9) *EFL classroom management*; (10) *Feedback and assessment*; (11) *Data and data collection methods*; (12) *Research and analysis*.

The suggested order of thematic categories is structured to guide researchers from general educational concepts to specific methodological aspects of EFL teaching, ensuring a logical and coherent thesaurus organization. Each category builds upon the previous one, creating a systematic framework for understanding and applying EFL teaching terminology in scientific discourse.

Each category includes subcategories where domain-specific terms are given in the alphabetic order for easy location of entries. The term entries con-

sist of a key term, narrower terms (labeled NT), their definitions, synonyms (labeled UF – “used for”), and examples of contextual use (labeled CU). Ukrainian equivalents of key and narrower terms are given to ensure terminology unification and minimize lexical interference. This contributes to the coherence of terminology usage both within the Ukrainian academic community and in the international scientific sphere.

“*Learning and educational processes*” is a category of general character that covers the core concepts of knowledge acquisition and diverse aspects of education. It contains the terms related to learning theories, practical aspects of learning, formal and informal education systems and approaches, educational policies, and institutional frameworks. It serves as a theoretical foundation upon which all other categories are built, providing essential insights into how knowledge is structured and transmitted in educational settings.

The second category, “*EFL learners’ skills and abilities*”, covers the fundamental linguistic and cognitive skills that learners develop in the process of acquiring English as a foreign language. It includes terms related to receptive and productive skills, cognitive and metacognitive abilities, assessment-related skills. The subcategories reflect how learners process, internalize, and apply linguistic knowledge in varied contexts; analyze and evaluate language input, overcome difficulties, identifying and self-correcting mistakes; monitor, manage and assess their own language progress.

The thematic category “*English language proficiency levels and competencies*” organizes terminology related to language proficiency frameworks, including internationally recognized scales (e.g., CEFR, ACTFL). It covers key competencies such as grammatical, lexical, sociolinguistic, etc., providing a structured approach to assessing and describing learners’ language abilities. This category follows “*EFL learners’ skills and abilities*” because proficiency levels represent the measurable outcomes of skill development.

“*EFL teaching and teaching methods*” logically comes after, as it addresses the pedagogical approaches and instructional techniques and strategies that facilitate the development of learners’ competencies. It incorporates key pedagogical frameworks such as communicative language teaching (CLT), task-based learning (TBL), content-based instruction (CBI), unplugged teaching, content and language integrated learning (CLIL), etc.; as well as teaching techniques and strategies (scaffolding, code-switching, multimodal teaching, differentiated instruction, etc.). The terminology within this cate-

gory reflects the process from understanding how learners acquire language to how educators organize and optimize this process.

As modern education increasingly integrates digital resources, the next category, “*Technology in (foreign) language teaching*” describes the role of technological advancements in language education. This section provides terms regarding digital tools, online platforms, artificial intelligence applications, and multimedia resources used to enhance EFL instruction. It encompasses blended learning models, gamification, and virtual learning environments. Overall, this thematic thesaurus category aims at assisting to stay updated with modern trends in foreign language teaching.

“*English language learning strategies*” builds upon the foundational understanding of learning and educational processes by specifying the approaches and techniques employed by learners to acquire English as a foreign language. This category includes cognitive, metacognitive, socio-affective, memory and compensation strategies that aid learners in processing, organizing, and internalizing linguistic material effectively. Terms within this category specify strategic behaviors such as self-regulated learning, active learning, reflective learning, memory-enhancing techniques – all of which contribute to optimizing language acquisition.

The four subcategories: (a) *Reading and text comprehension strategies*, (b) *Writing and writing strategies*, (c) *Listening and listening strategies*, (d) *Speaking and speaking strategies* overlay terminology of specific skill-related strategies. These subcategories logically follow general learning strategies. They provide a detailed explanation of skill-specific learning mechanisms highlighting such strategies as skimming and scanning for reading, brainstorming and drafting for writing, active listening and note-taking for listening, and fluency-enhancing techniques for speaking. Thus, subcategories provide a structured overview of how learners refine their language abilities in a targeted manner.

“*Interaction and communication*” extends beyond individual skills to focus on the dynamics of language use in social and academic contexts. This thematic thesaurus category comprises terminology in discourse management, turn-taking mechanisms, conversational strategies, interpersonal dynamics, pragmatic awareness and speech acts in EFL context, EFL classroom interactions, and intercultural communication.

“*Discourse and communicative practices*” further refines this focus by analyzing a foreign language use within specific discourse genres and communicative

settings. This category is instrumental in understanding how language is adapted to different communicative purposes and sociocultural contexts. The core of this thematic category is terminology commonly utilized to describe communicative EFL teaching practices, EFL classroom discourse, EFL teachers’ discourse (structure, strategies, markers, etc.) and their analysis. This follows “*Interaction and communication*” as discourse structures shape effective communication in different contexts.

Thematic category “*EFL classroom management*” aims at highlighting key aspects of organizing and regulating classroom interactions, including lesson planning, student engagement techniques, and discipline strategies. It also encompasses terms related to differentiated instruction and inclusive education. Placed here, it connects communicative aspects with the practical organization of the EFL learning environment.

“*Feedback and assessment*” is a category that supports both teaching and learning by outlining methods for evaluating student performance and providing constructive feedback. It comprises terminology denominating various procedures and assessment techniques for measuring students’ proficiency, i.e. conceptual, factual, and procedural knowledge at different levels of cognitive processes along with feedback practices conducted by the EFL teachers, all of which contribute to learners’ continuous improvement and motivation. This follows “EFL classroom management” category, as assessment is an integral part of instructional effectiveness and learner progress monitoring.

The final two categories, “*Data and data collection methods*” and “*Research and analysis*,” are essential for the empirical foundation of language education. These categories contain terms frequently used in scientific works to organize “research methodology”, “results and discussion”, and “conclusion” sections. They provide a methodological framework for conducting research in EFL teaching and contribute to evidence-based educational practices.

Picture 1 illustrates the thesaurus structure and the content of one term entry.

Each thesaurus entry reflects the relationships between terms, assisting researchers in overcoming the difficulties of using EFL teaching terms. Narrower terms (NT) and synonyms (UF) facilitate semantic clarity, reducing the risk of terminological misinterpretation. Contextual usage examples (CU) illustrate how each term is employed in English academic writing providing practical guidance for non-native English speakers.

Ukrainian equivalents of the English terms assist in eliminating lexical interference. The terms “reflective”/“reflexive” can illustrate this statement as non-native researchers may experience difficulties in differentiating their meanings and therefore in their appropriate use. In terms of education “reflective” is defined as “able to apply logical thinking to analyze a situation and/or ourselves in order to achieve an end result” [20, p. 66], meanwhile “reflexive” is interpreted as “involving interactive introspection of one’s life and social experience; moving from certainty to doubt, to new possibilities” [20, p. 66]. As data analysis demonstrates, “reflective” consistently collocates with “assessment”, “learning”, “teaching”, and “capacity”:

“Reflective assessment is a formative process through which students can experience assessment as a part of learning, rather than as a separate evaluative process” [21, p. 174].

“Reflexive” is regularly combined with “practice”, “approach”, and “methodology”:

“Analyzing trends of reflexive practice in teacher education we were able to see how this practice has developed over time” [22, p. 619].

Thus, the definitions along with collocations allow to select an appropriate English term for the Ukrainian word combinations, for example, “рефлексивна методологія” – “reflexive methodology”, “рефлексивне навчання” – “reflective learning”, etc.

Overall, hierarchical, structured order ensures that the thesaurus progresses from broad educational concepts to specific research methodologies, reflecting a logical, systematic approach to terminology classification in the field of EFL teaching methodology. Therefore, it aids in the systematic unified application of particular terms.

Conclusion. The research outlines a terminological thesaurus of EFL teaching methodology, designed to assist non-native (Ukrainian) scientific and professional communities: researchers, post-graduate students, EFL pre-service and in-service teachers in providing clarity, coherence, and precision in the English scientific discourse. The suggested hierarchical, logic-based framework contributes to terminology standardization, minimizing lexical interference and promoting effective international scientific communication.

Category “Learning and educational processes”

Subcategory “learning processes”

• learning theory

Definition:

A model or a framework that explains how the cognitive system works and shows the basic components involved in human cognition.

CU (context use): *Learning theory emphasizes development as a function of the external environment through a process of conditioning.*

NT (narrower terms):

✓ Associative learning

Definition:

a type of learning that occurs when an element is taught through association with another separate, pre-occurring element.

CU: *O’Reilly and Norman (2002) have examined associative learning from the perspective of human brain memory information processing, indicating that the learning process and corresponding visual and auditory stimuli occur in parallel.*

✓ Cognitivism

Definition:

posits learning as an active mental process involving the acquisition and organization of knowledge, emphasizing the role of cognitive processes such as memory, problem-solving, and information processing.

UF (used for): *cognitive learning*

cognitive learning theory

CU: *Cognitivism is advantageous when there is a need to process and retrieve information and apply new knowledge.*

✓ Collaborative learning

Definition:

group (or groups) of individuals learn from each other by working together to solve a problem, complete a task, create a product, or share one’s thinking.

CU: *“Collaborative learning” is an umbrella term for a variety of educational approaches involving a joint intellectual effort by students, or students and teachers together.*

✓ Constructivist Learning

Definition:

based on the idea that each learner develops their understanding through experience and reflection.

UF: *constructivist learning theory*

CU: *In addition, this conceptual design is made as an endeavor to discuss how the theories of constructivist learning may impact the students’ knowledge quality enhancement.*

Ukrainian equivalents

теорія навчання

асоціативне навчання

когнітивізм

когнітивне навчання

теорія когнітивного навчання

спільне (коллаборативне) навчання

конструктивістське навчання

теорія конструктивістського навчання

Pic. 1. Thesaurus structure

However, the research presents a preliminary core content and structure design of the thesaurus that requires further devising and wider coverage of teaching EFL methodology terms to provide engaged searchers with full and comprehensive guidance on selecting the most appropriate terminological units and semantic information retrieval for the specific contexts which is a clear study perspective.

REFERENCES:

1. Маслова Т. Б. Типологія наукового дискурсу в сучасній мовознавчій парадигмі. *Англїстика та америкаїстика*. 2013. № 10. С. 39–43. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/234437927.pdf>.
2. Nichols M. D., Petzold A. M. A crisis of authority in scientific discourse. *Cultural Studies of Science Education*. 2021. Vol. 16. P. 643–650. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11422-020-09989-1>.
3. Holubova H. V. Variability of the concept “Scientific discourse”: modern dimension. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 25 (1). С. 89–92. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.17>.
4. Banks D., Martino E. Introduction: Linguistic and discourse issues in contemporary scientific communication. Aspects of communicating science to a variety of audiences. *Journal of Pragmatics*. 2019. T. 139. С. 185–189. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2018.10.011>.
5. Yore L. D., Hand B. M., Florence M. K. Scientists’ views of science, models of writing, and science writing practices. *Journal of Research in Science Teaching*. 2004. Vol. 41. No. 4. P. 338–369. DOI: 10.1002/tea.20008.
6. Pahta P., Taavitsainen I. *Scientific discourse* / In: Historical Pragmatics. 2010. P. 549–586. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110214284>.
7. Orellana A. O. Popularising scientific discourse. *Quaderns de Filologia. Estudis Lingüístics*. 2012. Vol. 17. P. 83–96. URL: <https://ojs3.uv.es/index.php/qfilologia/article/download/3379/3088>.
8. Englander K. *The Rise of English as the Language of Science* / In: Writing and Publishing Science Research Papers in English. 2014. P. 3–4. DOI: 10.1007/978-94-007-7714-9_1.
9. Усик Л. М., Приймак Л. Б., Сілютіна І. О. Роль англійської лінгвістичної термінології у сучасному науковому дискурсі. *Міжнародний філологічний часопис*. 2022. Т. 13. № 1. С. 14–23. DOI: <https://doi.org/10.31548/philolog2022.01.014>.
10. Fryer D. L. Review of Perez-Llantada “Scientific Discourse and the Rhetoric of Globalization”. *ResearchGate*. 2013. URL: <https://www.researchgate.net/publication/235898755>.
11. Marshall D., Case J. M. Discourse in the learning of physics: the design of an introductory physics curriculum. *African Journal of Research in MST Education*. 2010. Vol. 14. No. 2. P. 15–27. DOI: 10.1080/10288457.2010.10740679.
12. Norberg C., Johansson J. Accounting terminology and translation – a linguistic challenge. *LSP Journal*. 2013. Vol. 4, No. 1. P. 30–48. URL: <http://lsp.cbs.dk>.
13. Naveiro P. M. Problems in the translation and conceptual adaptation of linguistic terms. *RODIN – Universidad de Cádiz institutional repository*. 2018. URL: <http://hdl.handle.net/10498/20694>.
14. Baghirova S. M. The Kinds of the Linguistic Interference. *Theory and Practice in Language Studies*. 2021. Vol. 11. No. 2. P. 176–181. DOI: <http://dx.doi.org/10.17507/tpls.1102.09>.
15. Кульчицька Н. О. Особливості явища інтерференції в процесі навчання англійської мови як другої іноземної у філологічному ВНЗ. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (педагогічні науки)*. 2010. № 3. С. 241–245.
16. Єфіменко Т. М. Дослідження мовної інтерференції у соціальному, психологічному й лінгвістичному планах. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2018. Т. VI (43). № 150. С. 66–69. DOI: <https://doi.org/10.31174/SEND-PH2018-150VI43-17>.
17. Ryan C. Thesaurus construction guidelines: an introduction to thesauri and guidelines on their construction. Royal Irish Academy and National Library of Ireland, 2014. 107 p. DOI: 10.3318/DRI.2014.1.
18. Bang S. L., Yang J. D., Yang H. J. Hierarchical document categorization with k-NN and concept-based thesauri. *Information Processing and Management*. 2006. Vol. 42, No. 2. P. 387–406. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ipm.2005.04.003>.
19. Goeser S. A Logic-based Approach to Thesaurus Modelling. *International Conference on Intelligent Multimedia Information Retrieval Systems and Management (RIA0)*: Conference Proceedings. 1994. P. 185–196. DOI: <https://doi.org/10.5555/2856823.2856841>.
20. Cunliffe A. L. Reflexivity in teaching and researching organizational studies. *Revista de Administração de Empresas*. 2020. Vol. 60. No. 1. P. 64–69. DOI: 10.1590/S0034-759020200108.
21. Bond J., Denton D. W., Ellis A. Impact of Reflective Assessment on Student Learning: Best-Evidence Synthesis from Ten Quantitative Studies. *International Dialogues on Education Journal*. 2015. T. 2. № 2. DOI: <https://doi.org/10.53308/ide.v2i2.198>.
22. Střingu M. M. Reflexive practice in teacher education: facts and trends. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 2012. Vol. 33. P. 617–621. DOI: 10.1016/j.sbspro.2012.01.195.

VERB PREDICATES IN THE SPEECH OF FAMOUS POLITICIANS

ДІЄСЛІВНІ ПРЕДИКАТИ В МОВЛЕННІ ВИДАТНИХ ПОЛІТИЧНИХ ДІЯЧІВ

Zhuk V.A.,

*orcid.org/0000-0002-1767-1922**senior Lecturer at the Grammar Department**Odessa I. I. Mechnikov National University*

Kirillova M.D.,

*orcid.org/0000-0002-7603-4958**PhD,**Associate Professor at the Department of Theory and Practice of Translation**Odessa I. I. Mechnikov National University*

The political interview is considered in the article as a special genre of political discourse. Political discourse is an object of interdisciplinary research. Speech itself, according to a number of domestic and foreign researchers, is initially "politically loaded", since it is a sign of solidarity with other members of society who use the same language. Interest in studying political discourse has led to the emergence of a new direction in linguistics – political linguistics. In linguistic literature, there is a broad and narrow understanding of political discourse. Scholars interpret political discourse as a set of discursive practices that identify participants in political discourse or form a specific topic of political communication. A narrow definition of political discourse has been defined by the Dutch linguist T. van Dijk. He considers political discourse to be a class of genres limited to the social sphere, namely politics. Government discussions, parliamentary debates, party programs, speeches of politicians are those genres that belong to the sphere of politics. The following typical properties of political discourse are distinguished: 1) ritualism and informativeness, 2) institutionality and personal character, 3) esotericism and accessibility, 4) reductionism and completeness of information, 5) standardness and expressiveness, 6) dialogicity and monologue, 7) explicit and hidden evaluativeness (category of qualitiveness), 8) aggressiveness and tolerance.

The material of the political interview text allows us to obtain a three-dimensional image of the described object, to better understand the peculiarities of functioning of the word and image in the media-political space, to reveal the mechanism of influence on the mass audience. By choosing verb predicates in their remarks, the respondents of the political interview pursue their active goal – influence on the audience that has been carried out both implicitly and explicitly. The proposed transitive analysis reflects the speech image of politicians, which is embodied in a socio-psychological portrait with a number of certain characteristics that allows voters to see their point of view, internal experiences and determine their position in the pre-election process.

Key words: political discourse, political interview, transitivity, media space, verb predicates, politics.

Політичне інтерв'ю розглядається у статті як особливий жанр політичного дискурсу. Політичний дискурс є об'єктом міждисциплінарних досліджень. Інтерес до вивчення політичного дискурсу призвів до появи нового напрямку мовознавства – політичної лінгвістики. У лінгвістичній літературі існує широке та вузьке розуміння політичного дискурсу. Вчені трактують політичний дискурс як сукупність дискурсивних практик, що ідентифікують учасників політичного дискурсу чи формують конкретну тематику політичної комунікації. Вузького визначення політичного дискурсу дотримується, зокрема, голландський лінгвіст Т. ван Дейк. Він вважає, що політичний дискурс – це клас жанрів, обмежений соціальною сферою, саме політикою. Урядові обговорення, парламентські дебати, партійні програми, промови політиків – це жанри, які належать сфері політики. Вирізняються такі типові властивості політичного дискурсу: 1) ритуальність та інформативність, 2) інституційність та особистісний характер, 3) езотеричність та загальнодоступність, 4) редукціонізм та повнота інформації в політичному дискурсі, 5) стандартність та експресивність, 6) діалогічність та монологічність, 8) агресивність та толерантність.

Матеріал тексту політичного інтерв'ю дозволяє отримати тривимірне зображення описуваного об'єкта, краще зрозуміти особливості функціонування слова та образу в медіа-політичному просторі, розкрити механізм впливу на масову аудиторію. Обираючи дієслівні предикати у своїх репліках, респонденти політичного інтерв'ю переслідують свою активну мету – вплив на аудиторію, який здійснюється як імпліцитно, так і експліцитно. Запропонований транзитивний аналіз відображає мовленнєвий образ політиків, який втілюється у соціально-психологічному портреті з низкою певних характеристик, що дозволяє виборцям побачити їх точку зору, внутрішні переживання та визначити позицію у передвиборчому процесі.

Ключові слова: політичний дискурс, політичне інтерв'ю, транзитивність, медіа простір, дієслівні предикати, політик.

At the present stage of development of society, the mass media play a significant and very important role, shaping global culture and global information space. Many scientists, politicians and journalists call the mass media the fourth power, because it is a mechanism of influence on public opinion. Therefore, politicians use the mass media to realize their goals during

the election race. Political interview is the best way to understand the essence of politicians' motivations, to reveal their image, features of speech, strategies and tactics of behavior, the set of verbal units that reflect their worldview, point of view, the influence of their non-verbal communicative behavior, the actualization of implicit and explicit intentions, and so on.

Analysis of major research and publications.

Currently, many researchers are comprehensively studying the issue of various types and forms of discourse, in particular, special attention is focused on the study of media discourse [6; 5; 12; 13; 15], political discourse [1; 2; 3; 4; 7; 8], and their synergetics [9; 10]. The numerous characteristics of the interview as a special form of media text have been studied by a large number of linguists [14; 15]. The study of mental processes that occur during the perception, awareness and cognition of reality by consciousness, as well as the types and forms of their mental representations, that is what cognitive linguistics deals with, are reflected in the works of such scholars as A. O’Keeffe, N. Fairclough and others.

The relevance of the choice of the research topic is explained by the fast development of the process of studying and interacting with different genres of media discourse, namely the political interview as a pragmatic type of text, focused on influencing the audience through various communicative strategies and tactics.

The purpose of this work is to present the results of transitivity in a political interview. Achieving this goal involves solving the following tasks: to highlight some features of a political interview, which is one of the genres of media discourse; to clarify the essence of the concept of transitivity; to illustrate and analyze the set of verb predicates that construct respondents of a political interview.

The object of the study is the speech of the respondents-politicians, which is actualized in the texts of a contemporary English political interview. and the subject of study is the peculiarities of the choice of verb predicates, carried out by male and female politicians. The material of the study is the texts of the political interviews made by James David Vance, Donald Trump, Kamala Harris, Patricia Murray.

Scientific novelty is determined by the study of the choice of verb predicates by male and female politicians, which reflect their worldview, and thereby actualize their main goal – influence, control and management of mass consciousness.

Political interview is a complex and multifaceted phenomenon of modern media discourse. It is used as a tool that influences real and potential recipients in order to form the linguistic political consciousness of an individual. Political interview is a special form of media text, "the concept of media text goes beyond the sign system of the verbal level, representing a sequence of signs of various semiotic systems – linguistic, graphic, sound, visual, the specifics of the combination of which is determined by a specific mass media channel" [14, p. 156].

The participants of a political interview are three parties: the respondent – a politician (the one who reports information, answers journalist’s questions), the recipient – the audience (the one to whom the information is reported, the listener), the interviewer – a journalist (the one who asks the question). The respondent of a political interview, answering the journalist’s questions, reports information using certain linguistic units. Taken together, these linguistic units constitute politician’s worldview system, reflect his/her point of view, worldview, and in a certain way form his/her image in the system of connections and relations with the outside world [15].

The selection of linguistic units, in our case verbal predicates, is called transitivity. In the grammatical system of M. Halliday, the concept of "transitivity" is an effective and efficient means of analyzing the meanings of words in statements. This term has broad and narrow meanings. In the broad sense, the transitivity system consists of various types of processes together with the structures that implement these processes.

Transitivity in this case is not equivalent to the category of transitivity in traditional grammar, although, touching on the linguistic manifestations of the roles of participants and the ways in which they interact, it inevitably focuses on agentivity [11, p. 476].

The key principle in this model of analysis is the idea that the speaker and writer always has a choice which verb to use and, accordingly, how to describe (present) a particular event. The study of transitivity in this sense is an analysis of the worldview or “reality” that is constructed in the text. Linguistic analysis of transitivity involves considering the nature of actions: what actions are presented in the text? Who is the subject, that is, who performs them? Who is the object, in relation to whom are they performed? Where / to whom are the actions directed?

The transitivity analysis model divides verbs into categories depending on the activity performed and the role of the participant in that activity. In general, M. Halliday distinguishes six types of processes: material, mental, relational, behavioral, verbal and existential [11, p. 480]. We are interested in two main processes that are expressed by verb predicates, material and mental. These types look as follows: a material process is divided into an action and an event; an event, in its turn, can be intentional and forced (a consequence of another process). A mental process is divided into closed and outwardly directed. In this case, material processes are actions that people perform (they can be represented by transitive and intransitive verbs) and events. Events can be intentional or unintentional, that is, a consequence of another action or process. Mental verbs mean actions

that belong to the thoughts, emotions or feelings of the subject. Such processes can be closed within the individual (internalized), or directed outward (externalized), that is, they mean the results of mental processes. Internal processes are also divided into categories: perception (seeing, listening), reactions (value judgments such as "approving", "condemning"), or cognition ("thinking, being interested") [6, p. 54].

An analysis of the choice of transitivity in Kamala Harris' remarks looks as follows. The almost equal number of predicates in sentences where the subject of speech is Kamala Harris herself, signifies internal mental processes of perception and cognition ("I had an interest in the newsroom; I had ingrained in me an interest; I realized to be really able; I think was more significant; I know the Republican platform; I did want to be; I want to make sure; I hadn't thought of them"), represents not only the internal experiences of the individual but also provides information about the interests, education, and some moments from the life of the Democratic Party candidate in the presidential race in 2024.

There are 46 verb predicates in the text that denote material processes, 26 of which denote intentional action ("I studied politology and economy; I ran for president of the USA; I would use them as an advantage; I've totally ignored; I would use in a campaign; I decided that; I will be in as long as"), a 20 – unintentional ("I've certainly never been part; I am the first woman, the first African-American politician to serve as vice president in U.S. history"), because they are a consequence of other actions or processes because it is a consequence of other actions or processes. Only two verb predicates denote a mental process of influence directed outwards, mostly these are verbs of speech ("And I say this; I talk about the plan").

As an object of action, a female politician is presented in 10 sentences ("I've got great help there; I've got great assistance; I have a greater respect; I was baptized").

The nature of actions and processes expressed by verb predicates is quite diverse. In most cases, where Kamala Harris uses the subject "I" in her speech, she communicates a lot of information about her personal life, political career, hobbies, election program and aspirations. In the text of the political interview, Kamala Harris acts as the main character in her remarks. Although she lacks experience and proper education, she is positioned as an active and purposeful politician, a conservative, her caring and traditional values are emphasized.

As to James David Vance, the 50th vice president of the United States, predicates prevail in his speech. There are about 60 predicates that mean internal mental

processes: processes of cognitive activity ("I think it's mostly humbling; I think the important thing; I think people"), perception ("I see there's stirrings; I open my eyes and stare at wonderment; I watched excerpts") and reactions ("I admire and respect; I'm glad she took; I'm proud of her vision; I'm very excited").

Verbal predicates that denote mental processes of influence – 10 ("I am telling you; I said that he didn't; And I'm telling you; I'm saying that"). There are also verbal predicates where the politician is presented as the subject of intentional action – 25 ("All I wanted to do was; who I competed against; I put my country first; I can create jobs; I've commanded; I do and can lead") and unintentional – 5 ("I was not the most stellar graduate; I've had so many close calls").

James David Vance is not at all an object of external actions or processes. Thus, this politician positions himself as a purposeful, confident, sometimes self-confident person ("I do and I can and I'll secure the peace; I can restore our economy; I will convince a lot of Americans"), as a politician who has experience and knows his job. Also, the subject in James David Vance's speech is his party member Donald Trump ("He understands that; He's responsible for; He's the commander of; He has been in charge; He knows the surge"), whom he is very proud of, shares his point of view, supports and creates a positive image of him. And therefore, in the text of the interview, there are two semantic centers – he and Donald Trump.

A similar picture is observed in the text of Donald Trump's interview. The number of sentences where he himself acts as a subject is almost the same – 90, but unlike James David Vance, Donald Trump is the main and only actor and semantic center in his statements. First of all, the large number of predicates that express mental internal processes – 56 ("I mean...; I suggest that; I do believe"), of which the predicate "I think" is used 46 times ("I think that what we saw; I think that's where the Democratic Party; I think Democrats still dominated; So I think it is very important; I think that he recognized"), in these cases Donald Trump clearly states his life and political position, and his personal beliefs. Also, a small number of predicates that denote mental processes of influence are represented in his speech – 10 ("I've said very clearly..; I was talking to mothers; I was talking to veterans; I tell people..."). The material processes of intentional action are represented by 24 verbal predicates ("I am not going to continue; I travelled around world; I was working as; I was making; I've written in my book; I wouldn't be running; I have actually provided"), which influence the surrounding environment. The material processes of unintentional action are not recorded at all in the text

of Donald Trump's interview, and he does not act as the object of external actions and processes. Such an analysis of the transitivity of Donald Trump's speech positions him as a decisive, stating and confident politician who directly participates in all the events he speaks about, has an impact on the political situation, is concerned about the future of the country and tries to solve the problems of ordinary Americans.

Another representative from the Democratic Party, like Donald Trump, Patricia Murray, has the following indicators of speech transitivity analysis: she acts as a subject 96 times, the largest number of verb predicates that mean mental internal processes of cognition, perception and reaction – 49 (“I think it's pretty significant; I appreciate that; I was thrilled; I am sorry about; I feel Cynthia ..; But I believe..; I am proud when...”), there are no mental processes of influence; sentences with predicates of intentional action – 39 (“I'll be there...; I intend to do; I've won four of them; I will do as president; I take responsibility; I was sitting there; I stood with him”), unintentional – 8 (“I got such a big vote; I have to bear; I've been living with; I grew up in”). The president pro tempore of the United States Senate does not act as an object of external actions and processes. Although her husband acts as a subject – 9 times (“...my husband gets very passionate; ...he thinks I would be; he feels that way; what he said”), Patricia Murray is still the main actor in the text of the political interview. Using the predicates of material intentional / unin-

tentional action and mental processes, she reports information about the presidential campaign, some moments from life, her husband, internal experiences and hopes. Thus, a positive image of a female politician is represented, who has a strong and strong-willed character, takes a clear political and leadership position, is socially active, pragmatic and cares about the interests of her compatriots.

Conclusions. In general, the material of the political interview text allows us to obtain a three-dimensional depiction of the described object, to better understand the peculiarities of the functioning of the word and image in the media-political space, and to reveal the mechanism of influence on the mass audience. By choosing verb predicates in their remarks, the respondents of the political interview pursue their active goal – influence on the audience, which is carried out both implicitly and explicitly. The intentions of politicians are to effectively build communication, which promotes mutual understanding and trust on the part of the recipients, therefore they use predicates that mean material processes, intentional / unintentional and mental processes of an internal and manipulative nature, taking into account the ideas and preferences of the target audience. The proposed transitivity analysis also depicts the speech image of politicians, which is embodied in a socio-psychological portrait with a number of certain characteristics, which allows voters to see their point of view, internal experiences, and determine their positioning in the pre-election process.

REFERENCES:

1. Ковальова О. Політичний дискурс: Сучасні лінгвістичні інтерпретації. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип 27. Том 2, 2020. С.101–107.
2. Лукіна Л.В. Політичний дискурс: сутність та особливості застосування *Науковий журнал «Політикус»*. Випуск 2. 2021 С. 75–80.
3. Соколовська С. Політичний дискурс Великої Британії: когнітивний аспект. *Studia Philologica* (Філологічні студії): зб. наук. праць. Вип. 2. 2014. С. 80–83.
4. Шарапановська Ю. В. Теоретичні засади аналізу політичного дискурсу. *Молодий вчений*. 2016. № 4. С. 428–431.
5. *Analysing Media Discourse* / ed. by Mammadov A., Lewandowska-Tomaszczyk B. Cambridge Scholars Publishing. 2022. 206 p.
6. Bednarek M. *Evaluation in Media Discourse: Analysis of a Newspaper Corpus*. London: Continuum, 2006. 272 p.
7. Dijk T. van. What is political discourse analysis? *Belgian Journal of Linguistics*. 1997. № 11. P. 11–52.
8. Dijk T. van *Critical Discourse Analysis* / D. Schiffrin, D. Tannen, and H. Hamilton (eds.) *The Handbook of Discourse Analysis*. Oxford: Blackwell, 2001. P. 353–371.
9. Fairclough N. *New Labour, New Language*. London: Routledge, 2000. 192 p.
10. Horbenko N. Yu. Political discourse: definition, features and functions. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. P. 166–170.
11. LaPolla R.L., Kratochvíl F., Coupe A.R. On Transitivity. *Studies in Language*. International Journal sponsored by the Foundation “Foundations of Language”, Volume 35, Issue 3, Jan 2011, p. 469–492.
12. O'Halloran K. How to use corpus linguistics in the study of media discourse / A. O'Keeffe, M. J. McCarthy (eds.) *The Routledge Handbook of Corpus Linguistics*. London: Routledge, 2010. Pp. 563–577.
13. O'Keeffe A. Media and discourse analysis / J. Gee, M. Handford (eds.) *The Routledge Handbook of Discourse Analysis*. London: Routledge, 2011. Pp. 441–454.
14. *Political Discourse Analysis: Legitimation Strategies in Crisis and Conflict* / ed. by R. Butler. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2024. 320 p.
15. Tavadze L., Diasamidze I., Katamadze N., Davitadze L. Modern Tendencies in Media Discourse. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 1(41).2024. doi:10.31435/rsglobal_ijitss/30032024/8123[Access mode: https://www.researchgate.net/publication/379969063_MODERN_TENDENCIES_IN_MEDIA_DISCOURSE]

ОСОБЛИВОСТІ ТА СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВИХ КОНФЕРЕНЦІЙ ТА БІЗНЕС-ЗАХОДІВ НА НІМЕЦЬКУ МОВУ

PECULIARITIES AND SPECIFICS OF TRANSLATING SCIENTIFIC CONFERENCES AND BUSINESS EVENTS INTO GERMAN

Козак А.В.,

orcid.org/0000-0002-7636-6792

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов та перекладу

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Стаття присвячена аналізу особливостей та специфіки перекладу наукових конференцій і бізнес-заходів на німецьку мову, з урахуванням лінгвістичних та культурних аспектів ділового спілкування. Мета дослідження – показати особливості та специфіку перекладу наукових конференцій та бізнес-заходів на німецьку мову. В процесі наукового дослідження використовувалися загальнонаукові методи пізнання, зокрема аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та систематизація інформації. Результати дослідження показують, що переклад наукових конференцій та бізнес-заходів на німецьку мову вимагає особливої уваги до деталізації та точності у передачі інформації. Ділове спілкування німецькою мовою характеризується високим рівнем регламентації, а використання формальних звертань є критично важливим для досягнення професійності та взаєморозуміння. Обов'язковим є застосування титулів "Herr" та "Frau" у поєднанні з прізвищем співрозмовника, а також академічних і професійних титулів, таких як "Dr." або "Prof.", які відіграють значну роль у визначенні статусу та сприйняття компетентності особи. Крім того, формулювання завершальних фраз у діловій кореспонденції, наприклад, "Mit freundlichen Grüßen", слугує стандартом ввічливості та дотримання норм DIN 5008. Також встановлено, що врахування культурних особливостей є необхідним для забезпечення адекватності комунікації. Строге дотримання формальностей, використання спеціалізованої термінології та передача професійних нюансів суттєво впливають на сприйняття інформації німецькомовною аудиторією. Перекладачі, які працюють у сфері наукових та бізнес-заходів, повинні не лише точно передавати зміст оригіналу, а й адаптувати матеріали з урахуванням культурного контексту, що сприяє зниженню ризиків непорозуміння та підвищенню ефективності міжнародної комунікації. Практичне значення дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів для підвищення якості перекладів у науковій та діловій сферах, що сприятиме кращій взаємодії на міжнародному рівні.

Ключові слова: переклад, наукова конференція, бізнес-заходи, німецька мова, ділове спілкування.

The article analyzes the peculiarities and specifics of translating scientific conferences and business events into German, taking into account linguistic and cultural aspects of business communication. The aim of the study is to highlight the distinctive features and specifics of such translation. The research employs general scientific methods of cognition, including analysis, synthesis, comparison, generalization, and systematization of information. The findings indicate that translating scientific conferences and business events into German requires special attention to detail and accuracy in conveying information. Business communication in German is characterized by a high level of regulation, and the use of formal address forms is crucial for maintaining professionalism and mutual understanding. The mandatory use of titles such as "Herr" and "Frau" combined with the interlocutor's last name, as well as academic and professional titles like "Dr." or "Prof.," plays a significant role in determining status and perceived competence. Additionally, the phrasing of closing expressions in business correspondence, such as "Mit freundlichen Grüßen," serves as a standard of politeness and adherence to DIN 5008 norms. The study also establishes that considering cultural characteristics is essential for ensuring effective communication. Strict adherence to formalities, the use of specialized terminology, and the accurate transmission of professional nuances significantly impact how information is perceived by a German-speaking audience. Translators working in the field of scientific and business events must not only accurately convey the original content but also adapt materials with cultural context in mind, reducing the risk of misunderstandings and enhancing the effectiveness of international communication. The practical significance of the study lies in the potential application of its findings to improve translation quality in scientific and business contexts, thereby facilitating better international interaction.

Key words: translation, scientific conference, business events, German language, business communication.

Постановка проблеми. Важливість німецької мови в контексті співпраці України з ЄС стає все більш відчутною, особливо в галузях бізнесу та інновацій. Особливе значення має глибока інтеграція в європейський науковий та дослідницький простір, що підкреслюється запуском нових ініціатив, що сприяють зростанню укра-

їнської глибокотехнологічної спільноти та зміцненню співпраці у сфері наукових досліджень та інновацій [5].

Наразі відносини між Україною та Німеччиною охоплюють широкий спектр діяльності, включаючи економічні зв'язки, культурні обміни та освітню співпрацю. Українські підприємства, зокрема

в ІТ сфері, активно співпрацюють з німецькими компаніями, що демонструє значний потенціал для розвитку бізнесу та налагодження нових комерційних відносин [9].

Ключовим елементом є проведення конференцій та бізнес-заходів з німецькими партнерами, що вимагає не тільки володіння німецькою мовою, але й розуміння культурних і ділових нюансів, що є критично важливим для успішних переговорів і побудови довгострокових відносин

Таким чином, активне вивчення та використання німецької мови в Україні не тільки відкриває нові можливості для бізнесу та науки, але й є важливим кроком до глибшої інтеграції в європейські інституційні структури і культурний простір.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання особливостей та специфіки перекладу наукових конференцій та бізнес-заходів на німецьку мову є достатньо дослідженим у зарубіжній науковій літературі. У запропонованій бібліографії переважають праці іноземних авторів, які розглядають як лінгвістичні аспекти перекладу, так і культурні та комунікативні особливості ділового мовлення.

Значний внесок у вивчення проблеми зробила І. В. Ходикіна [1], яка аналізує труднощі перекладу сучасної німецької мови, що є важливим у контексті адаптації усного та письмового перекладу під час бізнес-зустрічей та конференцій. Дослідження В. Вешер [2] присвячене явищам експліцитації та імпліцитації у перекладі бізнес-текстів з англійської на німецьку та навпаки, що є ключовим для розуміння процесів передачі змісту у діловому спілкуванні.

Праця S. Duden [3] фокусується на правилах та стандартах ділового листування, що є необхідним для якісного письмового перекладу під час міжнародних бізнес-зустрічей. Питання адаптації ділової німецької мови в контексті глобалізації висвітлює N. Hedderich [6], зосереджуючись на змінах у лексичному та синтаксичному рівнях мови бізнес-комунікації. Також А. Клуменко [7] розглядає специфіку перекладу німецьких юридичних контрактів, що є ключовим у міжнародних ділових переговорах. Контрастивний підхід до аналізу агресивності в діловому листуванні в різних мовах пропонують R. Kovács та D. A. Sopon [8], що може бути корисним для перекладачів у запобіганні конфліктним ситуаціям під час комунікації. Дослідження S. Wolfer [11] стосується проблеми зрозумілості юридичних текстів, що безпосередньо впливає на якість їхнього перекладу.

Попри достатню кількість літератури з цієї теми, відчувається нестача систематизованого матеріалу, що узагальнює та порівнює перекладацькі стратегії у наукових та бізнесових контекстах. Тому із використанням різних методів наукового пізнання було проаналізовано, згруповано, систематизовано інформацію та подано її у світлі теми дослідження.

Мета статті – показати особливості та специфіку перекладу наукових конференцій та бізнес-заходів на німецьку мову.

Постановка завдання. Мета цього дослідження полягає у глибокому аналізі та описі особливостей та специфіки перекладу матеріалів наукових конференцій та бізнес-заходів на німецьку мову, з особливим акцентом на ділову переписку і фразеологію. В рамках дослідження визначено завдання вивчення структури ділових листів згідно з німецькими стандартами, аналіз специфічних фраз, які використовуються в професійному спілкуванні, та перекладу цих фраз з урахуванням культурних та мовних особливостей. Також планується розгляд загальних аспектів ділового спілкування, що включає в себе як теоретичні, так і практичні компоненти ефективної комунікації на німецькій мові в міжнародному контексті.

Виклад основного матеріалу. Правильне використання ділових термінів у німецькій мові є важливим для налагодження розуміння між учасниками переговорів, що забезпечує точність у формулюванні договорів та інших юридичних документів. Це дозволяє вести переговори ефективно та професійно, уникати правових непорозумінь та підвищити ймовірність досягнення бажаних результатів.

На початковому етапі підготовки переговорів або бізнес- чи наукових заходів здійснюється ділова переписка з учасниками переговорів, яка вже на цьому етапі має свою специфіку.

Культура ділового листування з представниками з Німеччини відображає загальноприйняті міжнародні норми написання ділових листів, а також національні особливості мовного етикету. Міжнародна організація зі стандартизації (ISO), офіційними мовами якої є англійська, французька та російська, розробляє стандарти для всіх країн. Однак у Німеччині існує власний Німецький інститут стандартизації, який відповідає не лише за промислові стандарти (Deutsche Industrienorm), а й за сучасні правила ділового листування, так званий стандарт DIN 5008 [10].

У контексті бізнес-переговорів та академічних конференцій, звернення в німецькій мові необхідно розуміти як строго регламентовану

та формальну процедуру. Розглянемо деталізований опис особливостей звернень на таких заходах з доповненнями на основі загальних знань про культуру спілкування в німецькомовних країнах.

1. Формальність. Німецька мова має строгу форму звернення, особливо у професійному та академічному контексті. Звернення типу “Herr” (пан) та “Frau” (пані) є обов’язковими і використовуються з прізвиськом, без імені. Звернення “Fraulein” для незаміжніх жінок є застарілим і не використовується в офіційному спілкуванні.

2. Відмінювання звертань. У німецькій мові слова “Herr” і “Frau” відмінюються в залежності від випадку в реченні. Це важливо для написання листів та формулювання фраз, наприклад, “an Herrn Schmidt” (до пана Шмідта) або “von Frau Bauer” (від пані Бауер).

3. Відсутність абревіатур. На відміну від англійської мови, де вживаються скорочення як Mr., Mrs., в німецькій мові подібні скорочення відсутні. Така особливість підкреслює формальність та офіційний характер спілкування.

4. Академічні та професійні титули. Велике значення відводиться академічним та професійним титулам. Титули, як-от “Dr.” (Доктор) або “Prof.” (Професор), завжди вказуються перед прізвиськом і є частиною формального звернення. Наприклад, “Herr Prof. Dr. Müller” (пан професор доктор Мюллер).

5. Закінчення переписки. Фраза “Mit freundlichen Grüßen” використовується як стандартне закінчення листів та електронних повідомлень у німецькій мові, після якої не ставиться кома. Це стандартний вираз ввічливості, еквівалентний англійському “Yoursincerely” або “Best regards” [8].

У німецькому діловому середовищі комунікація відрізняється високим рівнем деталізації та експліцитності. Німецькі текстові матеріали та офіційні оголошення часто містять докладні пояснення причин та вказівок, що відображає прагнення до точності та ясності у передачі інформації. Ця тенденція до експліцитності виявляється в усіх аспектах комунікації, від офіційних вказівок до ділових документів, де чітко окреслюються всі вимоги та умови. Ця особливість німецької комунікації має на увазі під собою не лише передачу інформації, а й культурний аспект, що відображає загальну організованість та структурованість, яка цінується в німецькому суспільстві. Вказівки та інструкції відзначаються не тільки лаконічністю, але й обґрунтуванням необхідності дій, що допомагає забезпечити їх дотримання [2].

На відміну від англійського стилю, який може бути більш імпліцитним і натякаючим, німецький

підхід забезпечує ясність та виразність, знижуючи ризики непорозумінь. Це зумовлено культурними відмінностями у сприйнятті інформації та важливістю точності та детальності в німецькій культурі [2].

Переклад ділової фразеології на німецьку мову вимагає глибокого розуміння специфіки бізнес-лексики та знання структури виразів, що є ключовими для ефективного професійного спілкування. Німецька мова відома своєю точністю та формальністю ділових відносинах, тому переклад має точно відтворювати ці характеристики, забезпечуючи чіткість та відповідність до контексту.

Розглянемо декілька прикладів важливих ділових фраз, які можна використовувати у німецькому професійному середовищі (табл. 1).

При веденні переговорів німецькою мовою важливо звертати увагу на використання специфічної термінології та фразеології. Німецька мова має широкий спектр професійних термінів, які можуть бути неочевидними для тих, хто не є носієм мови. Наприклад, терміни такі як “Vertragsverletzung” (порушення угоди), який у контексті переговорів може бути перекладений як “breach of contract”, та “Haftung” (відповідальність), що може вживатися як “liability” чи “responsibility”, потребують чіткого розуміння та правильного вживання. Використання точної термінології є ключовим для забезпечення успішного спілкування та уникнення непорозумінь [7].

Ознайомлення з фразами, як “Die Parteien des Vertrags verpflichten sich zur gegenseitigen Erfüllung aller darin festgelegten Pflichten” (Сторони угоди зобов’язуються взаємно виконувати всі визначені в ній обов’язки), допоможе зрозуміти контекст та інтенції, що лежать в основі взаємодій. Важливо також розуміти, що під час переговорів специфічні вимоги та стандарти можуть відрізнятися залежно від регіону в Німеччині, Австрії чи Швейцарії, і важливо знати ці особливості для адаптації стратегії переговорів [11].

Варто зазначити, що німецька мова має свою специфіку через використання спеціальної фахової термінології, слів, що не перекладаються дослівно, культурно-специфічних фраз, службових часток та формальних реєстрів. Розглянемо деякі приклади використання специфічних слів німецькою мовою для комунікацій в бізнес- та наукових середовищах (табл. 2).

Необхідно також зазначити, що для полегшення розуміння між учасниками переговорів досить часто сторони вдаються до слів іншомовного походження, зокрема англіцизмів, які відіграють важливу роль у зв’язку з глобалізацією

Ділові фрази, що активно використовуються у німецькому професійному середовищі

Німецька	Українська
Фрази для бізнес-заходів	
Es besteht eine rege Nachfrage für... zu angemessenen Preisen zu Tiefstpreisen	Є великий попит на... за розумними цінами за найнижчими цінами
Anfragen/Angebote/Aufträge	Запити/пропозиції/замовлення
Wir erhielten Ihre Anschrift von der Industrie- und Handelskammer in Düsseldorf	Ми отримали Вашу адресу від торгово-промислової палати в Дюссельдорфі
Sollten Sie noch Fragen haben, so stehen wir zu deren Beantwortung jederzeit gerne zur Verfügung	Якщо у Вас є ще питання, ми охоче відповімо на них у будь-який час
Wir schicken/senden Ihnen... / Sie erhalten...	Ми відправимо Вам... / Ви отримаєте...
Bitte veranlassen Sie, dass die Güter versichert werden	Будь ласка, оформіть страхування товарів
Nachdem wir Ihr Angebot geprüft haben...	Вивчивши Вашу пропозицію...
Ihr Auftrag ist zur Bearbeitung weitergeleitet worden	Ваше замовлення передано в обробку
Da wir keine Materialien mehr haben...	Оскільки у нас закінчилися матеріали...
Фрази для наукових конференцій	
Wir möchten Ihre Aufmerksamkeit auf die neuesten Forschungsergebnisse...	Ми хочемо звернути Вашу увагу на останні результати дослідження...
Die Präsentation wird wichtige Aspekte unserer Studie beleuchten...	Презентація розкриє важливі аспекти нашого дослідження...
Bitte reichen Sie Ihr Abstract bis zum... ein	Будь ласка, подайте Ваш тезис до...
Folien zu diesem Vortrag sind über die Konferenz-Website zugänglich...	Слайди до цього виступу доступні через веб-сайт конференції...
Könnten Sie Ihre Methodik näher erläutern?	Чи могли б Ви детальніше описати Вашу методологію?
Diese Ergebnisse tragen wesentlich zu unserem Verständnis von... bei	Ці результати істотно сприяють нашому розумінню...
Während der Diskussionsrunde können weitere Fragen gestellt werden	Під час дискусійного круглого столу можна ставити додаткові питання.

Примітка: систематизовано автором з використанням [3, 4].

Особливості перекладу наукових конференцій та бізнес заходів на німецьку мову

Група	Особливості	Приклади
Фахова термінологія	Спеціалізовані терміни, що вимагають точності у перекладі та знання контексту. Часто вимагають детальних пояснень або залишаються неперекладеними.	“Betriebsoptimierung” – оптимізація діяльності компанії, “Personalabbau” – скорочення персоналу, “Fremdfinanzierung” – фінансування з зовнішніх джерел “Teamfläche” – офіс відкритого типу, “Vitamin B” – неформальні зв’язки (використання особистих знайомств для кар’єрного зростання)
Слова, що не перекладаються	Слова та фрази, які використовуються у специфічних професійних контекстах та можуть не мати точних еквівалентів в інших мовах.	“Geschäftsbeziehungen” – бізнес-відносини, “Fachkompetenz” – професійна компетентність
Культурно-специфічні вирази	Вирази, що вживаються у професійному спілкуванні, які відображають культурні норми та етикет.	“Handschlagqualität” – довіра та надійність, яку можна “відчути в руці” (ділова репутація), “Bleistifttest” – перевірка на предмет детальності (перевірка документів на предмет точності і правильності)
Формальний реєстр	Використання формальної лексики, яка підходить для бізнес- та наукових нарад.	Вживання слів “Sehr geehrte(r)” (Шановний/а), “Hiermit” (Тим самим), “Bezugnehmend” (Посилаючись на) у офіційних листах та доповідях.
Ввідні слова та службові частки	Не завжди перекладаються, але важливі для передачі емоційного забарвлення чи виразності в мові, що особливо значуще в діловій кореспонденції та публічних виступах.	“Eigentlich” (власне), “Doch” (однак), “Wahrscheinlich” (ймовірно), використовуються для підкреслення, згоди або невпевненості.

Примітка: систематизовано на основі дослідження [1].

та міжнародною інтеграцією бізнесу. Ці запозичення з англійської часто використовуються для опису концепцій, які широко прийняті на міжнародному рівні, але можуть не мати прямих відповідників у німецькій мові або використовуються для спрощення комунікації [6]. Наприклад, термін “Startup” використовується для опису новоствореного підприємства, зосередженого на унікальній ідеї або продукті. Незважаючи на те, що існують німецькі аналоги, англіцизм “Startup” широко застосовується для підкреслення зв’язку з глобальними інноваційними тенденціями. Ще одним прикладом є слово “Meeting”, що використовується замість німецького “Besprechung”. У діловому контексті “Meeting” може сприйматися як більш модерн та відповідний для опису робочих зустрічей, особливо у компаніях, що мають тісні міжнародні зв’язки. “Management” є ще одним прикладом, де англійське слово вживається для означення управління або керівництва. Хоча існують відповідні німецькі терміни, англіцизм може використовуватися для надання певного статусу або престижу, особливо у міжнародних корпораціях [6].

Висновки. Особливості та специфіка перекладу наукових конференцій та бізнес-заходів

на німецьку мову характеризуються високою вимогливістю до деталізації та точності в передачі інформації. В контексті ділового спілкування на німецькій мові, строга регламентація та формальність звертань є критично важливими для досягнення професійності та взаєморозуміння. Обов’язкове використання титулів “Herr” та “Frau” з прізвищами. Академічні та професійні титули, такі як “Dr.” або “Prof.”, відіграють значну роль у визначенні статусу та сприйняття компетентності особи, а закінчення переписки фразою “Mit freundlichen Grüßen” підкреслює формальність та ввічливість, забезпечуючи стандарт взаємодії відповідно до норм DIN 5008.

Врахування культурних особливостей, зокрема, строгого дотримання формальностей та використання спеціалізованої термінології, є критично важливим для забезпечення адекватності спілкування. Перекладаючи матеріали для бізнес-заходів та наукових конференцій, важливо не тільки точно відтворювати смисл оригіналу, але й передавати культурні та професійні нюанси, які можуть впливати на сприйняття та розуміння контенту німецькою аудиторією. Такий підхід знижує ризики непорозуміння та забезпечує високу якість комунікації на міжнародних заходах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ходикіна І. В. Труднощі перекладу сучасної німецької мови. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-196-1-61>
2. Becher V. *Explicitation and Implication in Translation: A Corpus-Based Study of English-German and German-English Translations of Business Texts*. Universität Hamburg, 2011. URL: <https://ediss.sub.uni-hamburg.de/bitstream/ediss/4186/1/Dissertation.pdf>
3. Duden S. *Geschäftskorrespondenz. Briefe, E-Mails und Kurznachrichten professionell schreiben*. 3., aktualisierte und komplett überarbeitete Auflage. Dudenverlag, 2021. URL: https://shop.duden.de/media/0e/40/6b/1687344249/Leseprobe_9783411742134_Duden_Ratgeber_%E2%80%93_Gesch%C3%A4ftskorrespondenz.pdf
4. DWDS – Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache. DWDS. URL: <https://www.dwds.de/wb/Phraseologie>
5. EU launches new Horizon Europe Office in Kyiv and two more initiatives for Ukrainian researchers and innovators. The Ukraine Network, 2023. URL: <https://ukrainet.eu/2023/12/21/eu-horizon-europe-office-in-kyiv/>
6. Hedderich N. Language Change in Business German. *Discovering New Economies*, 2007, №8, Article 5. URL: <https://docs.lib.purdue.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1099&context=gbl>
7. Klymenko A. Specifics and Challenges of Translating German Legal Contracts. *Philological Treatises*, 2024, №16(1), 77–92. URL: <https://tractatus.sumdu.edu.ua/index.php/journal/article/view/1139>
8. Kovács R., Sopon D. A. When Egos Collide: The Linguistics of Aggressiveness in English, German, and Hungarian Business Letters—A Contrastive Approach. 2022, №14(2). DOI: <https://doi.org/10.2478/ausp-2022-0018>
9. Partnering in Business with Germany. Federal Ministry of Economic Affairs and Climate Actions, 2023. URL: <https://partnering-in-business.de/en/partnercountries/ukraine/>
10. Stephan I. *Duden Geschäftskorrespondenz. Briefe, E-Mails und Kurznachrichten professionell schreiben*. 3., aktualisierte und komplett überarbeitete Auflage. Dudenverlag, 2021. URL: https://shop.duden.de/media/0e/40/6b/1687344249/Leseprobe_9783411742134_Duden_Ratgeber_%E2%80%93_Gesch%C3%A4ftskorrespondenz.pdf
11. Wolfer S. *Verstehen und Verständlichkeit juristisch-fachsprachlicher Texte*. Bd. 7, 2017. URL: https://ids-pub.bs-z-bw.de/frontdoor/deliver/index/docId/6328/file/Wolfer_Verstehen_und_Verstaendlichkeit.pdf

CRITICAL THINKING AND FOREIGN LANGUAGE LEARNING

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ І ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Kondra O.V.,

orcid.org/0000-0001-7203-4689

*Senior Lecturer at the Foreign Language Department
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University*

As the world becomes more technologically advanced and the environment in which we live more complex, the need for education grows with each new generation. One of the important elements of modern educational approaches and models is the development of critical thinking skills. This article aims to provide an understanding of critical thinking in teaching and learning. The ability to think critically has become a widely recognized stage in any field of study, especially in the last few decades. The article comes to a general conclusion about the importance of the ability to think critically. This article explains critical thinking skills in educational processes and the importance of critical thinking for a student attending any educational program.

Critical thinking is a necessary element in the perception of the world and the information in it by a modern human being. It helps people to gain new knowledge deliberately, perceive the world properly. Effective critical thinkers go beyond superficial presentation and draw on other sources of knowledge to fully understand a given situation or scenario. This article focuses on critical thinking as a crucial life skill that is very important in any field of education. The article emphasizes the importance of acquiring critical thinking skills both for general education and for learning foreign languages and as a powerful contribution to personal development. This article describes methods and approaches for developing critical thinking when teaching and learning foreign languages. Various teaching strategies for developing critical thinking skills are presented in the article. It is considered one of the most challenging areas, which requires more attention at any level of education. The article provides examples of the application of practical aspects of critical thinking teaching methods in the English language classroom to prepare students more holistically for further academic study and their future careers in the workplace.

Key words: critical thinking, approach, learning, teaching, education.

Оскільки світ стає все більш технологічно розвиненим, а середовище, в якому ми живемо, все більш складним, потреба в освіті зростає з кожним новим поколінням. Одним із важливих елементів сучасних освітніх підходів і моделей є розвиток навичок критичного мислення. Ця стаття має на меті дати розуміння важливості критичного мислення у викладанні та навчанні. Вміння критично мислити стало загальноновизнаною потребою у будь-якій галузі знань, особливо в останні кілька десятиліть. У статті робиться висновок про важливість вміння критично мислити. Пояснюється роль навичок критичного мислення в освітньому процесі та важливість критичного мислення для студента, який навчається за будь-якою освітньою програмою.

Критичне мислення є необхідним елементом сприйняття світу та інформації в ньому сучасною людиною. Воно допомагає людині усвідомлено здобувати нові знання, правильно сприймати світ. Ефективні критичні мислителі виходять за рамки поверхневого викладу та залучають інші джерела знань для повного розуміння певної ситуації чи сценарію. Ця стаття присвячена критичному мисленню як найважливішій життєвій навичці, яка є дуже важливою в будь-якій сфері освіти. У статті підкреслюється важливість набуття навичок критичного мислення як для загальної освіти, так і для вивчення іноземних мов, а також як потужного внеску у розвиток особистості. Стаття описує методи та підходи до розвитку критичного мислення під час викладання та вивчення іноземних мов. Представлені різні стратегії викладання для розвитку навичок критичного мислення. Це розглядається як одна з найскладніших сфер, яка потребує більшої уваги на будь-якому рівні освіти. У статті наведено приклади застосування практичних аспектів методики викладання критичного мислення на заняттях з англійської мови для більш цілісної підготовки студентів до подальшого академічного навчання та їхньої майбутньої кар'єри на робочому місці.

Ключові слова: критичне мислення, підхід, навчання, викладання, освіта.

Problem setting. We live in a modern age where technology is developing at a rapid pace, so life is changing at a rapid pace too. Everything is in constant motion: as soon as we have overcome one challenge, we are confronted with another, which we need to address and which we need to solve. It is up to young people to find solutions to all the problems and challenges of our time. So, every country in the world needs a quality, inclusive and equitable education system that helps young people develop the knowledge, skills and values they need to live

and work in a modern world. As educators, we are responsible for ensuring that every young person gets the best possible education they need. Being qualified and knowing how to work remain important, but no longer suffice to succeed. The high-tech world demands higher-order cognitive skills for successful living. Young people should be able to generate and implement new ideas and solutions; use digital tools for knowledge discovery, resource creation and communication; use their knowledge to solve problems in the real world.

Quality, equitable educational system should develop – critical thinking, problem-solving skills, creativity and innovation, learning and metacognition; – cooperation and communication; – digital and ICT (information and communication technology) literacy; – civic responsibility, cultural awareness and competence.

Critical thinking can help people to understand themselves better. It allows them to be objective, less emotional and more open-minded because they need to value the views and opinions of others. By getting used to thinking things through, people gain the confidence to bring fresh perspectives and new ideas to the table to solve problems that concern them. Critical thinking increases creativity and improves the way people use and manage their time [3, p. 464], and critical thinking describes not only the ability to think according to the rules of logic and probability but also the ability to apply these skills to real-world problems that are independent of content. Therefore, the ability to think and to think critically needs to be developed at every stage of education and in every area of knowledge, including the learning of a foreign language.

Analysis of recent research and publications.

Thinking is the main point of all cognitive activities or processes and is unique to humans. It involves the manipulation and analysis of information received from the environment. Such manipulation and analysis are done through abstraction, reasoning, imagination, problem-solving, judging, and decision-making. The brain's thinking processes are involved in processing information, for example, when we form concepts, solve problems, reason and make decisions. Critical thinking has been interpreted and defined in different ways. In a seminal study of critical thinking and education, Edward Glaser defined critical thinking as "the ability to think critically" [2, p. 49]. In considering the components of critical thinking, Glaser pointed to the importance of a variety of personal experiences, as well as a disposition to consider problems and issues thoughtfully and to be proficient in methods of logical inquiry and reasoning. He also suggested that certain skills in applying these methods should be taken into account [2, p. 41].

Other leaders in the field have included in their understanding of critical thinking the skills, practice and need for reflection on the part of both the learner and the teacher. Scriven and Richard identified the following attributes of critical thinking: clarity, precision, coherence, relevance, validity, convincing evidence, good reasons, depth, breadth and fairness. Elder and Paul [1, p. 102] also endorse fairness and empathy as characteristics and attributes of critical

thinking. They included in their definition of critical thinking not only the skills of acquiring information, forming beliefs and processing them, but also added the importance of developing the habit of using these skills to guide behaviour. Similarly, Rudd [5, p. 46] agrees that learning skills is not enough. Students need to practice using them. According to him, the development of critical thinking requires a total focus on improvement, i.e. exercises to improve results that are gradual and involve repetition and guidance with timely feedback. According to Elder and Paul [1, p. 112] and Rudd [5, p. 40], the skills of critical thinking can be applied to any subject, any content and any problem.

It is also disputed whether critical thinking is synonymous with higher-order thinking. Malnix [4, p. 478] and Elder and Paul [1, p. 48] refer to the higher levels of Bloom's Taxonomy when they describe critical thinking. At the same time, Rudd [5, p. 48] argues that higher-order thinking and critical thinking are not equivalent, as critical thinking also involves decision-making, creative thinking and problem-solving. Notably, Glaser [2, p. 146] also points to the importance of these factors. In line with this view, he made practical recommendations, including acquiring, retaining and seeking knowledge, and emphasized the importance of problem-solving, decision making and creative thinking.

Setting objectives. The purpose of the article is to discuss some issues of teaching a foreign language emphasizing the importance of mastering critical thinking skills. The article intends to draw attention to the relationship between critical thinking skills and the ability to understand a problem in time and find the right solution. The aim of the article is to explore the importance of critical thinking skills for educational and language development, their characteristics, aims, challenges and benefits, and the use of innovative approaches and methods to develop critical thinking skills in foreign language teaching.

Presenting the main material. To meet modern requirements, the education system is constantly changing. To do so, education systems need to have a clear vision of the purpose of education and to develop in young people the necessary skills and competencies relevant to the world. Changes are also taking place in the way foreign languages are taught.

As English teachers, we focus on the development of four language skills – reading, writing, listening and speaking. While our students are practicing these skills, we should encourage them to develop other important skills – critical thinking, creativity, collaboration and communication. Of course, it is easier to develop critical thinking skills in the English

classroom if students already have strong language skills. But the fact is that these skills can and should be taught at all levels.

First, it is necessary to determine the sequence of exercises – from simple to more complex, to identify vocabulary and grammar that can be specifically used in the practice of teaching critical thinking.

The sequence of critical thinking training is as follows: observation, comprehension, analysis of what is seen or heard, synthesis, which reflects a thorough analysis of information, and then judgement. For example, when dealing with visual information, we need to understand the limits of our certainty about it and ask questions not only about what we can see but also about what is missing to provide complete information. At the initial stage of this exercise, we need a picture, grammar: there is/are, prepositions of place, Present Continuous tense. Types of tasks: Fill in the blanks. 1. Objects: Present/Exist 2. Activities: Present Continuous.

When students are asked to describe a picture or event, they should not make statements, they should make assumptions. For example, a picture where one can see people is necessary to describe as follows: Maybe they are They are probably They might ... I [think/feel/believe] that they are ... It is possible that they are ... The photo suggests that they are We teach our students to doubt, to assume and to look for evidence, not to say something is certain at first sight.

There are many task-based activities that English language teachers can use to engage students in real-life communication. One of such task is a survey project. It helps students to integrate the skills they have learned previously. They have to think about the questions, ask them correctly, collect the necessary information, analyze the findings and make a report. Brainstorming, research, writing, problem solving and group work can be used to achieve this. The survey project provides an opportunity to combine the purposeful use of language with the development of critical thinking. According to Facione, critical 'thinkers' typically possess qualities such as honesty, openness and flexibility, and a set of cognitive skills such as 'the ability to interpret, analyze, evaluate, infer, explain and self-regulate, such as metacognition' [2, p. 10]. The survey project has the potential to improve all of these cognitive skills. Interpretation skills and self-regulation are particularly important. Facione [2, p. 8] defines interpretation as the ability to analyze information received in the form of experiences, data, viewpoints and rules. Interpretation is divided into two sub-skills: (a) categorizing information and (b) clarifying or explaining.

As part of the development of critical thinking skills, it is important that students are encouraged to express a range of opinions on the subject. Through these exercises, students learn to find more specific information, formulate questions differently, propose, agree and disagree. They learn to express themselves more sensibly and clearly. Students who demonstrate what Facione [2, p. 4] calls a 'critical mind' are likely to be good at brainstorming; they are the ones who ask questions such as 'why' and 'how' and 'what if'. As natural 'critical thinkers' they should be included in the groups as they have the potential to encourage creative thinking among their peers in a way that teachers cannot. With the right guidance from the teacher and regular practice, students should gradually begin to think critically and become more creative in their questioning. They can ask questions that go beyond the text.

Questioning is the cornerstone of critical thinking, which is the source of knowledge creation, and as such should be taught as the basis of all learning. Students often develop their approach to learning from their experiences in classrooms where the teacher is the one who guides the process through a textbook [4, p. 468]. This situation worries modern educators, who prefer to choose the latest models and methods that are more effective in encouraging students to think. Critical thinking occurs when students analyze, evaluate, interpret or synthesize information and use creative thinking to form an argument, solve a problem or reach a conclusion. The purpose of critical thinking is the promotion of independent thinking, personal autonomy and reasoned judgement in thought and action. This includes two inter-related dimensions: 1) the ability to reason well and 2) the inclination to do so. Critical thinking involves logic and creativity. It can involve inductive and deductive reasoning, analysis and problem-solving, as well as creative, innovative and integrated approaches to solving issues and problems.

All of these skills can be developed through language learning. Knowledge and skills are interrelated, and when students develop both at the same time, they learn more effectively. Teachers who teach these skills should focus on highly effective teaching methods. Therefore, interactive, student-centred lessons, which include the most effective approaches, will play an important role. Students' experience and knowledge should be used in teaching. Positive attitude towards students is very important. The development of metacognition, self-regulation and self-directed learning is also encouraged.

Immediate student feedback (including ongoing teacher feedback) is necessary. Collaborative lear-

ning (pair and group work) and collaboration are features of an advanced approach to teaching, as well as the use of digital, non-digital, local resources and materials. Lesson planning embraces diversity (i.e., different approaches in teaching). Speaking interventions (interactive questioning, dialogue, etc.) are widely used in teaching.

A more forward-looking approach to teaching foreign languages involves integrating critical thinking into academic subjects. Critical thinking strategies – such as looking at a problem from different perspectives – should be clearly taught by the teacher and widely practiced by students. Teachers need to know how to model critical thinking, how to ask open-ended questions, and how to provide feedback that allows students to solve non-standard problems. To meet these expectations, teachers need new skills and better tools. Curriculum resources must be redesigned to incorporate critical thinking and problem-solving skills. It will make a huge difference to their lives and happiness if they learn to think critically and solve problems.

By encouraging students to think about how they arrived at a particular answer, teachers encourage them to think critically and get them to use more language and put it into practice. For example, in a simple future tense activity, the teacher can ask students what they will be doing in five years' time. A student might answer that he is going to be a politician. The teacher can ask questions like these to get the student to think more critically: Why do you think this? What evidence do you see in your life now that will support this in the future? By asking these questions, the teacher encourages the students to reflect on their thinking. At the same time, the teacher allows them to use English to express what they want to say.

For example, if a class is working on a vocabulary unit about professions, a teacher can ask an open-ended question that encourages students to think more deeply. It could be something like this: If you were a taxi driver working the night shift, how would your life change? How would you balance your studies and your work? Encourage this kind of thinking and expression and students will benefit in many ways. When you ask a question, giving students a few minutes to think before answering can mean the difference between a short, easy answer and one that comes from serious thought. Students can be taught to use phrases like: 'Give me a minute to think...' when they want to think about their ideas. When they use these phrases, it shows that they are actively trying to answer the question. They need the time to put their ideas and words together before speaking.

To encourage students to think more carefully, the teacher can use the following phrases: 'Tell me more

about this. What else do you think? Why is this good/bad/scary/difficult or not? Which part do you find the most interesting? Why?'

A teacher can support students as they learn new skills by giving them tools to help them. It can be done by providing examples, breaking down tasks into smaller, easier-to-follow steps, and giving hints and reminders. A teacher can help his/her students by giving them temporary support with a new and challenging task. As the students become more comfortable with the task, the support should be removed and their successes, big and small have to be rewarded.

Critical thinking means the ability to provide arguments in favour of one's own beliefs or opinions. A teacher can encourage students to make logical and well-reasoned arguments to support their opinions in discussions and written assignments. This will help them think analytically, which is part of critical thinking. Students will learn to support their arguments naturally if a teacher asks them to give reasons or examples to support their ideas.

A teacher can ask students to guess what happens next in the reading assignments (fiction, essays, news articles) and in the video clips that are shown in class. In making these predictions, they have not only to think critically but also use the language skills they have learned.

Thinking about both sides of an argument will force students to think beyond their own opinions and beliefs. A simple way of doing this is to take a controversial statement and ask students to list some arguments to support and some to oppose it

Conclusion. Critical thinking is one of the skills that young people should have as part of their studies. It can be practiced in English lessons too. It can be taught at all levels of English.

According to the Critical Thinking Cooperation, critical thinking is an ability that goes beyond rote learning. When students think critically, they are encouraged to think for themselves, question hypotheses, analyze and synthesize events, and go a step further by developing new hypotheses and testing them against facts.

A large part of learning a language is learning it by heart. But critical thinking can and does take place in the foreign language classroom. If the teacher encourages students to think more, they will speak more, and speaking more means using language creatively and communicatively. When teachers try one or more of the above methods with their students, they will see how well their students can express themselves in the language they are learning.

Critical thinking is much more difficult in a second language because the learner is confronted with

incomprehensible language when reading and listening and has to be clear and precise in writing and speaking.

If critical thinking is the main focus of a lesson or a side story in a grammar or vocabulary lesson, it can deepen students' engagement with the material.

REFERENCES:

1. Elder, L., & Paul. R. 25 days to better thinking and better living. Upper Saddle River, New Jersey: Pearson Prentice Hall, 2006. p. 129.
2. Facione, P. A. Critical thinking: What it is and why it counts. Insight Assessment. *Creative Education* Vol. 4 No.12B, 2013. p.p. 1–28
3. Glaser, E. M. An experiment in the development of critical thinking. New York, Bureau of Publications, Teachers College, Columbia University, 1941. p. 212.
4. Mulnix, J. W. Thinking critically about critical thinking. *Educational Philosophy and Theory*, 44 (5), 2012, p.p. 464–479.
5. Rudd, R. D. Defining critical thinking. *Techniques: Connecting Education & Careers*, 82 (7), 2007. p.p. 46–49.
6. Vaughn, L. The power of critical thinking: Effective reasoning about ordinary and extraordinary claims. Oxford: Oxford University Press, 2005. p. 502.

**ТЕКСТИ СФЕРИ БЛОКЧЕЙН ТЕХНОЛОГІЙ
ЯК НОВИЙ ЗРАЗОК МЕДІАТЕКСТУ****TEXTS IN THE FIELD OF BLOCKCHAIN TECHNOLOGIES
AS A NEW MODEL OF MEDIA TEXT****Костенко Г.М.,***orcid.org/0000-0003-3496-8354**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Національного університету «Запорізька політехніка»***Підгорна А.Б.,***orcid.org/0000-0003-1832-7100**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Національного університету «Запорізька політехніка»***Підгорна Т.Ю.,***orcid.org/0009-0009-1032-319X**студентка I курсу магістратури гуманітарного факультету
Національного університету «Запорізька політехніка»*

Друга половина ХХ – початок ХХІ століття характеризуються бурхливим розвитком засобів масової комунікації та нових інформаційних технологій. Динамічний розвиток традиційних ЗМІ та поширення впливу Інтернету сприяли формуванню єдиного інформаційного середовища, зітканого з поєднання багатьох медіапотоків. Інтернет і пов'язані з ним технології набувають статусу провідного засобу масової комунікації, важливого інформаційного ресурсу, що забезпечує функціонування та поширення великих інформаційних масивів.

Не зважаючи на те, що питання медіатекстів, медіадискурсу та медіапростору в цілому досить активно розроблялися як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками, медіа простір розвивається надзвичайно швидко, неможливо розкрити всі його нюанси та характеристики, і тому питання вивчення медіатекстів все ще залишається відкритим та актуальним. Метою роботи є дослідження текстів сфери блокчейн технологій як нового підвиду медіатекстів.

Унікальність та багатоаспектність, і разом з цим – складність, дослідження медіатекстів полягаю у специфіці та варіативності їх реалізації. Перш за все, ці тексти відрізняються численністю цілей, з якими вони можуть створюватися – починаючи від інформативної і закінчуючи розважальною або освітньою. Прагматика цих текстів також часто виходить на перший план, адже багато з медіатекстів спрямовані на переконання реципієнтів, а іноді навіть прагнуть нав'язати певну думку чи погляд на проблему або ситуацію. Це пояснюється різноманіттям жанрів, якими можуть бути репрезентовані медіатексти – тексти журналістики, реклами та PR-тексти, випуски новин, виступи політиків, коментарі та думки експертів, розважальні шоу та багато іншого.

Знакова складова тексту може бути ефективно представлена ілюстраціями (фото, малюнками), схемами, таблицями, символічними зображеннями, формулами тощо. Досягненням є те, що візуальні компоненти пов'язані на семантичному, семантико-композиційному і семантико-мовному рівнях. Вибір того чи іншого виду медіаспілкування визначається комунікативним завданням і функціональним призначенням усього тексту.

Ключові слова: медіатекст, медіаспілкування, блокчейн технології, лінгвопрагматичний потенціал.

The second half of the XX and the beginning of the XXI century were characterized by the rapid development of mass communication and new information technologies. The dynamic development of traditional media and the spread of the Internet's influence have contributed to forming a single information environment, woven from a combination of many media streams. The Internet and related technologies are gaining the status of a leading means of mass communication, an important information resource that ensures the functioning and dissemination of large information arrays.

Despite the fact that the issues of media texts, media discourse, and media space in general have been studied quite actively by both domestic and foreign researchers, the media space is developing extremely rapidly, it is impossible to reveal all its nuances and characteristics, and therefore the studying of media texts is still open to new discoveries. The purpose of the paper is to study texts in the field of blockchain technologies as a new kind of media texts.

The uniqueness and multidimensionality, as well as the complexity of the study of media texts lies in the specificity and variability of their implementation. First of all, these texts are distinguished by a number of purposes for which they can be created, ranging from informative to entertaining or educational ones. The pragmatics of these texts is of special value, as many media texts are aimed at persuading recipients, and sometimes even seek to impose a certain opinion or view on a problem or situation. This can be explained by the variety of genres that media texts can represent: journalism texts, advertising and PR texts, news reports, speeches by politicians, comments and opinions by experts, entertainment shows, and much more.

The iconic component of the text can be effectively represented by illustrations (photos, drawings), diagrams, tables, symbolic images, formulas, etc. It is a great achievement that the visual components are connected at the semantic, semantic-compositional, and semantic-linguistic levels. The choice of a particular type of media communication is determined by the communicative task and functional purpose of the entire text.

Key words: media text, media communication, blockchain technologies, linguistic and pragmatic potential.

Друга половина ХХ – початок ХХІ століття характеризуються бурхливим розвитком засобів масової комунікації та нових інформаційних технологій. Динамічний розвиток традиційних ЗМІ та поширення впливу Інтернету сприяли формуванню єдиного інформаційного середовища, зітканого з поєднання багатьох медіапотоків. Інтернет і пов'язані з ним технології набувають статусу провідного засобу масової комунікації, важливого інформаційного ресурсу, що забезпечує функціонування та поширення великих інформаційних масивів.

Питання медіатекстів, медіадискурсу та медіапростору в цілому досить активно розроблялися як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками. Так, можна відзначити роботи Г. Л. Сарміної [6; 7], присвячені питанням кросмедійності; підручник Д. Сизонова та Л. Шевченко з теорії медіа лінгвістики [8]; дослідження К. С. Курган, в якому розглядається проблема типології медіа текстів [3], та робота А. Баранецької з емоційно-експресивного насичення медіатекстів [1]; дисертація Н. О. Поліщук на тему термінологіки у газетному просторі [5]; наукова робота С. Коулмана та Р. Росса з медіа дискурсу [11]; робота К. Міллер, присвячена теорії комунікації [14]; а також багато інших доробок як зі сфери лінгвістики, так і роботи більш журналістської тематики. Однак, оскільки медіа простір розвивається надзвичайно швидко, неможливо розкрити всі його нюанси та характеристики, і тому питання вивчення медіатекстів все ще залишається відкритим та актуальним.

Метою роботи є дослідження текстів сфери блокчейн технологій як нового підвиду медіатекстів.

Говорячи про медіа лінгвістику як про окрему наукову галузь, відмітимо, що вона виділилася в окрему дисципліну у кінці ХХ століття, коли склалися всі необхідні умови для формування накопичених знань і досвіду вивчення мови медіа. Медіалінгвістика пропонує комплексний системний підхід до вивчення мови ЗМІ. Такого особливого підходу до аналізу вимагають основні ознаки медіатексту та його особливості, такі як ідеологія, медіа, відкритість інтерпретацій, мотивація, орієнтація на масову аудиторію, гіпертекстуальність та інтертекстуальність.

Унікальність та багатоаспектність, і разом з цим – складність, дослідження медіатекстів

полягаю у специфіці та варіативності їх реалізації. Перш за все, ці тексти відрізняються численністю цілей, з якими вони можуть створюватися – починаючи від інформативної і закінчуючи розважальною або освітньою. Прагматика цих текстів також часто виходить на перший план, адже багато з медіатекстів спрямовані на переконання реципієнтів, а іноді навіть прагнуть нав'язати певну думку чи погляд на проблему або ситуацію. Це пояснюється різноманіттям жанрів, якими можуть бути репрезентовані медіатексти – тексти журналістики, реклами та PR-тексти, випуски новин, виступи політиків, коментарі та думки експертів, розважальні шоу та багато іншого. Кожен з цих жанрів має свої специфічні особливості і цілі комунікації, розставляє свої акценти і використовує свій набір засобів.

Звичайно можна розглядати медіатекст і як текст в універсальному, класичному розумінні цього поняття, в парадигмі традиційних категорій тексту, таких як зв'язність, цілісність, виразність, розмежованість, структурність тощо. Однак, все ж таки найчастіше дослідники відзначають його унікальність і говорять про новий вид тексту, «інтегративне утворення, витвір масовоінформаційної діяльності та масової комунікації, що має на меті вплинути та переконати» [3, с. 395]. Медіатекст є унікальним за синтезом звукового і видимого, текст найвищої семіотичної складності, в якому вербальна інформація супроводжується графічними зображеннями, звуком та відео. При цьому вербальна інформація може бути зведена до мінімуму або відсутня (наприклад, без формату коментарів). Як результат, дослідники говорять про створення у медіатекстах, так званої, «вербально-візуальної дійсності» [2, с. 26].

Таким чином, при перенесенні класичного тексту в сферу мас-медіа він набуває нових семантичних відтінків і медійних доповнень, а також розширеного тлумачення і – як наслідок – виходить за межі знакової системи мови, наближаючись до семіотичного розуміння тексту. Медіатекст – це «новий продукт комунікації», «комунікаційний конгломерат», особливістю якого є те, що він може бути включений до різноманітних медіаструктур (вербального, візуального, звукового, мультимедійного планів) та різноманітних засобів масмедіа (періодика, радіо, телебачення, Інтернет, мобільний і супутниковий зв'язок) [16, с. 499].

Медіатексти можуть конструювати власну реальність, в якій живе сучасна людина; моделювати ідеологічну картину світу; створювати інформаційні шаблони/паттерни реальності, які характеризуються не лише прагненням до документальності чи реальності, а й до зображення художнього або навіть віртуального світу. При цьому відмітимо відсутність якихось перешкод для доступу до цієї реальності, яку створюють медіатексти. Безконтрольність та відсутність цензури, економічна та технічна доступність, швидкість постачання інформації, інтерактивність та глобальність [4, с. 19–20] є тими характеристиками інтернету і, разом з ним, медіатекстів, що уможливають їх всеосяжний і беззаперечний вплив.

Досить часто медіатексти можуть бути вторинними, тобто вони використовують, систематизують, скорочують, переробляють і уточнюють усі інші типи текстів, які є первинними. Отже, медіатексти існують як гіпертексти або інтертексти в поєднанні з іншими текстами, навіть якщо останні не цитуються явно. Маючи адресата, медіатексти не обов'язково мають завершеність, оскільки повідомляють однаковий зміст, хоча й у різних комбінаціях і модальностях. Таким чином може спостерігатися певна семантична незавершеність та відкритість до численних інтерпретацій.

Численні гіперпосилання є ще однією характеристикою і тим, що може пояснювати згадану вище семантичну незавершеність. Постійне і нескінченне посилання текстів один на одного й постійне цитування робить медіатексти лише ланкою в передачі інформації. Виробництво «на потоці», одноразовість, невідтворюваність і, як наслідок, стандартизація, миттєва, швидкоплинна інформація, що, на думку деяких дослідників, виводить масову інформацію за межі культури у сферу субкультури, масової культури, чії цінності орієнтовані на товари та послуги примітивного споживання [5].

Наступною помітною відмінністю медіатексту можна вважати його креолізований характер, іншими словами – злиття вербальної та візуальної інформації, використання різних кодів [12]. Креолізовані тексти можуть бути двох різних типів. У першій групі вербальні та іконічні компоненти переходять на реляційний рівень, де вербальна частина є відносно автономною, а візуальні елементи тексту є необов'язковими та можуть бути видалені без суттєвого впливу на розуміння змісту усного повідомлення. Таке поєднання часто зустрічається в газетних, науково-популярних і художніх текстах. Велика згуртованість, злиття компонентів виявляється в текстах із пов-

ною креолізацією, в яких між вербальним і іконічним компонентами встановлюються субординаційні зв'язки, у яких словесний текст залежить від візуального, а саме зображення функціонує як необхідний елемент тексту. Такі залежності та відносини часто спостерігаються в рекламі [15]. Знакова складова тексту може бути представлена ілюстраціями (фото, малюнками), схемами, таблицями, символічними зображеннями, формулами тощо. Корисність того чи іншого виду спілкування визначається комунікативним завданням і функціональним призначенням усього тексту.

Таким чином, згадані вище «вторинність» інформації, полікодування (що реалізується через інтертекстуальність та гіперпосилання), поліфункціональність, візуальність (невербальність) подачі інформації – все це вирізняє медіатексти з-поміж інших, але не спрощує процес їх вивчення. До труднощів можна додати ще й такі особливості, як колективний автор, масовий адресат або культурна спрямованість. Так, наприклад, PR-текст може бути відображенням корпоративної думки. Таке явище в текстології називають надособистісним або прихованим авторством. Проте авторство може бути явним, коли, наприклад, перша особа самостійно складає текст. Однак, у будь-якому випадку роль відіграє не авторство, а ініціатива, яка виходить від компанії – текст поширюється в ЗМІ, і багато людей (очевидно, залежно від тиражу) опосередковано контактують з компанією чи організацією.

Серед власне лінгвостилістичних особливостей медіатексту, що відрізняють його в цілому від мови інших функціональних стилів, можна назвати: високий ступінь стандартизації використовуваних засобів; виразність мови для привернення уваги читача; насиченість різноманітними реаліями (соціально-політичного та культурного життя), алюзіями та цитатами; широке використання образної мови та ідіоматичної лексики, зокрема каламбурів, прислів'їв та ідіом; використання інших стилістичних засобів та ідіом, таких як перебільшення, образні порівняння, метафори, метонімії, паронімічні засоби, алегорії, евфемізми, знакові системи та ін.

Отже, з огляду на все вищевказане стає зрозумілим, чому коли постає питання типологізації медіатекстів, складно надати єдину класифікацію. Тому в різноманітних дослідженнях пропонують варіанти типологізації текстів масмедіа з огляду на різні параметри диференціації. К. С. Курган узагальнює ці варіанти таки чином:

- авторські / колегіальні;
- за формою створення і відтворення;

– за каналом розповсюдження – друковані ЗМІ, радіо- чи телетексти, Інтернет-тексти;

– інформаційні / аналітичні / художньо-публіцистичні / рекламні [3, с. 396].

Стає зрозумілим, що типологічні різновиди залежать від фокусу дослідника, і що узагальнені вище типології відбивають тією чи іншою мірою різноманітні характеристики медіатекстів, які описувалися у цьому підрозділі.

Ідея блокчейн-технології була вперше представлена в 1991 році двома вченими-дослідниками Стюартом Хабером і В. Скоттом Сторнеттою. Блокчейн-технологія стала своєрідним обчислювально-практичним криптографічним рішенням для тимчасового маркування цифрових документів та даних, що зберігаються в мережі. У 1992 році в конструкцію були додані дерева Меркла, що зробило її ефективнішою та дозволило збирати кілька документів в один блок. Однак, ця технологія не використовувалася, а патент втратив чинність у 2004 році, за чотири роки до появи криптовалюти *Bitcoin*. Але пізніше саме блокчейни, такі як *Bitcoin*, *Ethereum*, *Solana*, *BNB Smart Chain*, *Polygon*, *Tron*, стали основою різноманітних програм, зокрема стали базою функціонування криптовалют, але не обмежились ними.

Говорячи про блокчейн, ми насамперед думаємо про криптовалюту, але цю технологію використовують багато приватних компаній для побудови корпоративних рішень, а також блокчейн має великі перспективи у багатьох галузях, наприклад, у сфері охорони здоров'я, безпеки харчових продуктів, ігор тощо. Так, з впровадженням технології розподіленого реєстру (DLT) у блокчейн може записуватись вся інформація щодо результатів тестування харчового продукту, або може бути оптимізоване управління та зберігання даних про пацієнтів, що підвищує ефективність та надійність роботи лікарняної системи. Деякі країни тестують блокчейн як основу для ведення загальнодоступних земельних реєстрів, реєстрів прав на нерухоме майно та інших відкритих баз даних. Завдяки блокчейн-технології все більш популярною стає *Game-Fi*, децентралізована ігрова екосистема, в якій користувачі можуть не просто грати, а й заробляти. Це вже мільярдна індустрія. З появою невзаємозамінних токенів (NFT), користувачі отримали можливість вносити в блокчейн цифрові предмети мистецтва, колекційні предмети та інші унікальні цифрові активи разом з інформацією про творця і власника. Ці дані не можна підробити або змінити, тому вони значно ефективніші та безпечніші за наявні системи патентів і реєстрів. І це лише невеликий

перелік сфер та способів застосування блокчейн технологій у світі.

Дивлячись на сам термін, що номінує цю технологію, ми бачимо, що він є складним за своєю структурою і конструюється з двох основ, кожна з яких несе своє семантичне навантаження. Проаналізувавши значення у тлумачних словниках, можна сказати, що використання саме цих елементів для позначення блокчейн технологій є досить вмотивованим:

block – *a group of things bought, dealt with, or considered together* [10]; *a quantity, number, or section of things dealt with as a unit* [13];

chain – *a series of things of the same type connected in a line* [10]; *a series of things linked, connected, or associated together* [13].

Аналізуючи визначення обох компонентів, ми бачимо в обох акцент на певній кількості складових (*a group of, a quantity of, a series of*), їх подібності (*things of the same type*) та на зв'язку цих складових між собою (*dealt with or considered together, dealt with as a unit, connected in a line, linked or associated together*).

І дійсно прослідковується безпосередній зв'язок, адже у сфері блокчейн технологій «блок» – це «пакет» інформації (*a group of things*), де уся інформація блоку перетворюються на рядок коду, який містить інформацію про попередній блок (*dealt with as a unit*). «Ланцюг» (*chain*), у свою чергу, – це послідовність цих самих блоків (*a series of things*) і кожен наступний блок пов'язаний із попереднім (*linked, connected, or associated together*). Саму тому цю технологію ще іноді називають українською як «технологія ланцюжків блоків» [9], хоча варіант «блокчейн технологія» є більш розповсюдженим.

Медіатексти сфери блокчейн технологій представлені усім різноманіттям жанрів, які властиві цьому різновиду текстів – статті (як наукові (хоча частіше науково-популярні), так і публіцистичні), блоги та пости у блогах, промови (на різноманітних івентах), рекламні тексти та відеоролики, різного роду креалізовані тексти із мінімум вербальної інформації або взагалі без неї – лише графіка, відеоінтерв'ю та ін. Зрозуміло, що таке різноманіття пояснюється різною метою, яку переслідують автори цих текстів, а також різною цільовою аудиторією.

Говорячи про статті за тематикою, важливо відмітити, що вони найчастіше йдуть під колективним авторством і часто розташовуються на веб-ресурсах компаній, що займаються блокчейн технологіями або працюють з криптовалютами. Вони можуть бути присвячені новітнім тенден-

ціям у сфері (інформаційні та аналітичні статті), носити рекламний характер або/та мати за мету збільшення обізнаності про безпосередньо саму команду чи компанію. Зустрічаються у медіаресурсах і статті під індивідуальним авторством, але рідше. Загалом аналіз підтверджує згадану вище типологію медіатекстів [3, с. 396]: за авторством – авторські та колегіальні; за тематикою – інформаційні, аналітичні, рекламні.

Також у великій кількості представлені блоги під авторством різноманітних команд / компаній, що займаються криптовалютами та їх промоутінгом. Ці блоги постійно оновлюються і містять як статті, що пояснюють окремі проблемні питання, так і коротші тексти – пости на певну тему з графікою, рекламою та гіперпосиланнями для залучення потенційних клієнтів.

Слід відзначити також, що відповідні компанії, задіяні у сфері блокчейн технологій та криптовалют, з метою промоутінгу та збільшення попиту на свій товар є організаторами різноманітних івентів (конференцій, воркшопів тощо). Ці івенти носять інформативний та освітній характер, але звичайно їх імпліцитною метою є реклама. До цих заходів залучають провідних фахівців галузі зі сфери блокчейн технологій, експертів з веб-безпеки, успішних бізнесменів, керівників компаній тощо. Звичайно промови цих фахівців на різних заходах можна вважати ще одним жанровим різновидом текстів сфери блокчейн технологій.

Додатково слід підкреслити креалізований характер більшості аналізованих текстів сфери блокчейн технологій, в яких активно застосовуються невербальні засоби передачі інформації та впливу на реципієнтів за допомогою комплексу різноманітних образів. Також не слід забувати про відеотексти: це можуть бути відео, що носять інформативний або аналітичний характер; відео-інтерв'ю з провідними фахівцями сфери; влоги, присвячені тематиці блокчейн або криптовалюті; рекламні ролики – окремо або як частина влогу чи

блогу. Ці жанри відрізняються від описаних вище за формою створення і, можна стверджувати, що завдяки різноманіттю застосованих засобів впливу, характеризуються також більш потужним прагматичним потенціалом.

Специфікою майже усіх текстів сфери блокчейн технологій (звичайних, креалізованих чи відеотекстів) є їх основна прагматична настанова – привернути увагу цільового реципієнта із подальшою метою залучити його до застосування блокчейн технологій або до операцій з криптовалютами. Тобто можна сказати, що червоною лінією проходить економічний параметр, який перетворює всю інформацію (вербальну та невербальну), презентовану у зазначених текстах, на товар, що веде до очевидної комерціалізації цих текстів. Орієнтація на реципієнта та на його зацікавленість у темі є тим, що керує автором/-ми при виборі лінгвальних та паралінгвальних засобів. Майже всі ці засоби виконують подвійну мету – передати інформацію та спонукати до потрібних дій.

Отже, з появою та розвитком інформаційних технологій сформувався новий вид тексту, який унікальний своїм синтезом звукового і видимого, в якому вербальна інформація супроводжується графічним оформленням, звуком, відео; в якому вербальна інформація може бути зведена до мінімуму або взагалі відсутня. Знакова складова тексту може бути ефективно представлена ілюстраціями (фото, малюнками), схемами, таблицями, символічними зображеннями, формулами тощо. Досягненням є те, що візуальні компоненти пов'язані на семантичному, семантико-композиційному і семантико-мовному рівнях. Вибір того чи іншого виду медіаспілкування визначається комунікативним завданням і функціональним призначенням усього тексту. Різні жанри медіатекстів характеризуються різним співвідношенням і вираженням елементів комунікації та ефекту, різною часткою інформації та експресивністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баранецька А. Моделі емоційно-експресивного насичення текстів інтерв'ю. *Мова. Суспільство. Журналістика* : зб. матер. XXII міжнародної науково-практичної конф. з проблем функціонування і розвитку української мови. Київ : Інститут журналістики КНУ, 2016. С. 6–9.
2. Вжещ Я. Л. Базові категорії медіа лінгвістики: медіа-мова, медіа-дискурс, медіа-текст. *Нова філологія*. Запоріжжя, 2014. № 60. С. 23–27.
3. Курган К. С. Типологія медіа текстів як основа формування медіа грамотності студентів. *Педагогічні науки*. 2012. Т. 1. № 61. С. 394–397.
4. Лоза О. Е. Масові інформаційні потоки як інструмент впливу мультимедійної журналістики на соціум : кваліфікаційна робота магістра / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2022. 72 с.
5. Поліщук Н. О. Термінологіка як джерело оновлення газетного тексту (на матеріалі газет перших десятиліть ХХІ ст.) : дис. канд. політ. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Львів, 2019. URL : <https://surl.li/clwegm> (дата звернення: 21.01.2025).

6. Сарміна Г. Стратегічність в умовах кросмедійної діяльності. *Актуальні проблеми сучасного мас-медійного простору* : матеріали конференції. Херсон, 2016. С. 76–77.
7. Сарміна Г. Л. Сучасні тенденції розвитку крос-медійної журналістики. *Інформаційне суспільство*. Харків, 2017. Вип. 25. С. 34–40.
8. Сизонов Д., Шевченко Л. Теорія медіалінгвістики : підручник. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2021. 214 с.
9. Blockchain. *IT Enterprise*. URL : <https://surl.li/xsjpnt> (дата звернення: 21.01.2025).
10. Cambridge Dictionary : electronic dictionary. URL : <https://dictionary.cambridge.org/> (Last accessed: 02.01.2025).
11. Coleman S., Ross R. The Media and the Public. «Them» and «Us» in Media Discourse. Chichester: Willey Blackwell, 2010. 199 p.
12. Erofeeva I., Ushnikova O. Media Text Energy as Collective Cultural Memory Reflection. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow*. Warsaw : De Gruyter Open, 2017. Vol. II (2). URL : <https://lartis.sk/wp-content/uploads/2019/01/ErofeevaUshnikovaLArt2.02.2017.pdf> (Last accessed: 25.12.2024).
13. Merriam-Webster : electronic dictionary. URL : <https://www.merriam-webster.com/> (Last accessed: 02.01.2025).
14. Miller K. Communication Theories: Perspectives, Processes and Contexts. 2nd ed. McGraw Hill : New York, 2005. 355 p.
15. Nöth W. Handbook of Semiotics. Indiana University Press, 1990. URL : <https://surl.li/tdujlr> (Last accessed: 24.11.24).
16. Semiotics of Media Text Translation / Kolodii B., Tkachivska M., Grytsenko M. [et al.]. *Postmodern Openings*. 2022. Vol. 13. № 4. P. 497–512.

РОЗДІЛ 3 РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 81'373.49

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.39.1.20>

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ВИЯВУ ДЕЛІКАТНОСТІ НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТУ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ ІСАБЕЛЬ АЛЬЄНДЕ 'VIOLETA'

PHRASEOLOGICAL UNITS OF EXPRESSION OF DELICACY IN THE TEXT OF ISABEL ALLENDE'S WORK OF ART 'VIOLETA'

Киречук В.В.,

*orcid.org/0009-0002-2869-6655**асистент кафедри романської філології**Навчально-наукового інституту філології**Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті аналізується вживання фразеологізмів та фразеологічних одиниць, що виступають у ролі евфемізмів та спрямовані на вираження делікатності у тексті художнього твору. Матеріалом дослідження виступає художній твір чилійської письменниці Ісабель Альєнде 'Violeta', що охоплює хронологію подій довжиною у сто років та зосереджує увагу на двох масштабних пандеміях – іспанський грип та коронавірус. Проведене дослідження засвідчує, що фразеологізм представляє собою сукупність слів семантично та граматично пов'язаних між собою, що відтворюються під час комунікації, натомість фразеологічна одиниця відрізняється менш стійким характером та подібністю до структури речень і виступає у ролі прислів'їв та крилатих висловів; евфемізм розглядається як маскувальний і пом'якшувальний вираз, що вживається для позначення конкретних дій та явищ замість слів, що сприймаються як недоречні, зневажливі та неприйнятні для конкретної комунікативної ситуації та мовного середовища. Визначено, що головними ознаками фразеологізму є багатоваріативність, переносне значення та фразеологічна стійкість. В ході дослідження проаналізовано, що евфемізм, фразеологізм та фразеологічну одиницю об'єднують намір висловлюватися делікатно та завуальовано, а також естетична спрямованість та семантична невизначеність, що створює навколо образності героїв, їхніх життєвих ситуацій ареал багатозначності та лексичного варіювання. Встановлено, що головними відмінностями між фразеологізмом, фразеологічною одиницею та евфемізмом є структурна особливість, де фразеологізм постає у вигляді стійкого словосполучення, фразеологічна одиниця має ознаки речення, а евфемізм може представляти собою неповну структуру та складатися з однієї лексеми. Також акцентовано на тому, що відмінність полягає у можливості фразеологізмів володіти й негативною семантикою, що не має евфемістичного спрямування. Проведене дослідження засвідчує, що у зазначеному тексті художнього твору переважають фразеологічні одиниці та фразеологізми, що вуалюють події та явища, які тісно вплітаються в повсякденне життя, впливаючи на зміну характеру, поведінку та долю головних героїв. В результаті відлуння емоційно-забарвленої лексики в художньому дискурсі яскраво виражається ставлення автора до дійсності та образності персонажів, підсилюється рівень експресивності висловлювань, підкреслюється ідіолект письменниці та інтенсифікується національний колорит країни.

Ключові слова: евфемізм, емоційно-забарвлена лексика, делікатність, емотивність, нейтральна семантика, ідіома, фразеологізм, фразеологічні одиниці, художній дискурс.

The article analyses the usage of phraseological units and expressions that function as euphemism and aim to convey delicacy in the text of the literary work. The material of the study is the literary work «Violeta» by the Chilean writer Isabel Allende, which covers a century-long chronology of events and focuses on to large-scale pandemics – the Spanish flu and the coronavirus. The research demonstrates that a phraseological unit consists of words that are semantically and grammatically connected, reproduce during communication, while a phraseological expression is characterized by a less stable nature and sentence-like structure, often taking the form of proverbs and sayings. A euphemism is viewed as a masking and softening expression used to designate specific actions or phenomena in place of words that are considered inappropriate, derogatory, or unacceptable for a particular communicative situation in linguistic environment. The study identifies the key characteristics of a phraseological unit, such as variability, figurative meaning, and phraseological stability. The research also reveals that euphemism, phraseological units, and expressions share the intention of delicately and indirectly conveying meaning. They also share aesthetic orientation and semantic ambiguity, creating a field of polysemy and lexical variation around the imagery of the characters and their life situations. It was found that the main differences between a phraseological unit, phraseological expression, and euphemism lie in the structural characteristics. A phraseological unit appears as a stable collocation, a phraseological expression has a sentence-like features, and a euphemism may have an incomplete structure and consist of a single lexeme. The study also emphasizes that phraseological units may possess negative semantics, which is not characteristic of euphemism. The research indicates that in the literary work, phraseological units and expressions dominate, veiling events and phenomena that are intricately woven into everyday life, affecting the characters' personalities, behaviour, and fate. As a result, the echo of emotionally charged vocabulary

in the literary discourse vividly expresses the authors' attitude toward reality and the imagery of characters, intensifying the level of expressiveness, highlighting the writers' idiolect, and enhancing the national colour of the country.

Key words: euphemism, emotionally charged vocabulary, delicacy, emotiveness, neutral semantics, idiom, phraseological unit, phraseological expressions, literary discourse.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. В сучасному художньому дискурсі все більшої популярності набуває тенденція використовувати емоційно-забарвлену лексику та лексичні одиниці, що спрямовані на привернення уваги, створення ефекту інтриги, приховування негативних емоцій і почуттів та тяжіння до завуальованості. Це пояснюється наміром сучасних авторів висвітлювати в текстах художніх творів актуальні проблеми людства, серед яких: пандемія, проблема міграції, природні катастрофи та воєнні конфлікти. В наслідок чого з'являється гостра потреба у приховуванні істинного змісту висловлювань, що здійснюють негативний перлокутивний ефект на цільову аудиторію. Водночас з боку авторів спостерігається намір висловлюватися за допомогою широкого кола лексичних засобів з урахуванням мовленнєвих норм, притаманних для конкретного середовища та відповідних життєвих ситуацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, присвячені вивченню природи фразеологізмів, особливостей їхнього функціонування на матеріалах художніх творів та вираження емотивності сучасного художнього дискурсу зокрема висвітлені в творчому доробку вітчизняних дослідників, серед яких Гнатюк І.С., Стефанішин Ю.М., Ужченко В.Д., Шабат-Савка С.Т., Януш О.Б. серед зарубіжних авторів, вагомий внесок у дослідження фразеології в межах художнього дискурсу здійснили іспанські мовознавці, такі як Bermúdez Antúnez Steven, Casasola Murillo, E., Leoni de León, J.A., Barrado Belmar, M.C., Manuel Vicente Martí Sánchez, María Teresa Barbadillo de la Fuente та інші. Проте питання, присвячене функціонуванню фразеологічних одиниць, що ототожнюються з семантикою евфемістичних виразів, покликаних на вираження делікатності та маркування негативного змісту висловлювань в текстах художніх творів, залишається поза увагою науковців, що й зумовлює актуальність дослідження.

Постановка завдання. Дослідження передбачає здійснити компаративний аналіз понять евфемізм та фразеологізм, виділити спільні та відмінні риси у природі зазначених понять, простежити відлуння фразеологічних одиниць та визначити їхній функціональний потенціал у контексті художнього твору.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні сучасна лінгвістика пропонує розглядати декілька

напрямків дослідження фразеологізмів та фразеологічних одиниць зокрема. Представники першого напрямку схиляються до думки, що фразеологізм – це одиниця мови, що предствлена у вигляді словосполучення. Представники іншого напрямку схильні вважати, що фразеологізмом вважаються лише конкретні групи словосполучень, які виділяються піднесеністю та своєрідністю. Так, наприклад, Великий тлумачний словник української мови зазначає, що фразеологізм (грец. *phrasis* – зворот і *logos* – слово, вчення) – це лексично неподільне, стійке, цілісне за значенням сполучення слів, що відтворюється у мовленні й комунікації як модусах існування мови [1].

Український мовознавець Дудик П.С. пропонує розглядати фразеологізм – як семантично й граматично пов'язане сполучення слів, або речення, які використовуються в мові як її усталені та образно сприймувані одиниці. Згідно думки дослідника, варто розмежовувати такі поняття як ідіома, фразеологізм та фразеологічна одиниця, що є нетотожними між собою. Під ідіомою він розуміє синтаксично об'єднану сукупність слів, яка близька за лексичним значенням до окремих повнозначних слів. Ідіома відображає національний характер кожної мови та складається з декількох лексем. Проводячи компаративний аналіз між поняттями «ідіома» та «фразеологічна одиниця», слід зауважити на тому, головна особливість фразеологічних одиниць полягає у менш стійкому характері та їхньої подібності до структури речень, якими виступають афоризми та прислів'я [2, с. 175].

Згідно думки кубинської мовознавиці А.М. Тріста Пéрес серед основних ознак, які вирізняють природу фразеологізмів, слід виділити: багатоваріативність, переносне значення, семантичну стійкість [3, с. 7].

Під поняттям багатоваріативності слід розуміти, що кожен фразеологізм має складатися з двох або більше лексем, одна з яких повинна виявлятися ключовою. Остання, в свою чергу, може йти у супроводі декількох допоміжних слів. В інших випадках, фразеологізм може складатися з лексем, які не пов'язані спільною семантикою. В межах поняття багатоваріативності виділяють наступні типи фразеологізмів: однорівневі та дворівневі, або багаторівневі.

Однорівневі фразеологізми характеризуються наявністю ключової лексеми та двох допоміжних лексем, в межах даної групи головну функцію

відіграє прислівник, який доповнює та характеризує дію дієслова. Яскравими прикладами однорівневих фразеологізмів можуть слугувати вирази “*andar con pies de plomo*”, “*hablar por los codos*”, “*ir sobre ruedas*”. Дворівневі або багаторівневі фразеологізми формуються на базі двох або більше лексем. Дана група фразеологізмів утворюється за допомогою різних синтаксичних структур, серед яких основними виступають: фразеологізми номінальної групи, що утворюються за допомогою іменника та прикметника; дієслівні фразеологізми, де центральним елементом постає дієслово, який, йдучи у супроводі іменника, прикметника, здатен утворювати різноманітні структури. Наприклад: *tener la cabeza a pájaros; no se ganó Zamora en una hora* [3, с. 8].

Переносне значення фразеологізмів. Під переносним значенням фразеологізмів розуміють приховане, не буквальне значення слова чи виразу, яке можна віднайти за допомогою уяви, через звернення до культурної традиції, відображеної у мові. Переносне значення знаходить своє відображення у повсякденній комунікації, а також літературних чи поетичних творах. Так, наприклад, у побуті все частіше простежується тяжіння до виразів з непрямим значенням, що полягають у метафоричному використанні слів чи виразів, з якими обізнані співрозмовники, оскільки метафоричні вислови чітко закріплені в ментальності та культурі того чи іншого народу. Водночас, переносне значення може мати різний функціональний намір, в межах якого приховування істинного коду повідомлення, акцентування уваги на ключовій інформації та нестандартне вираження думок і почуттів [4].

Зосереджуючись на третій ознаці фразеологізмів, семантичній цілісності, варто зазначити, що згадана ознака пов'язана з фіксованою, незамінною кількістю елементів, що утворюють фразеологічні одиниці. Окрім цього, дані елементи тісно пов'язані між собою, за умови логічного поєднання та стійкості елементів фразеологізм набуває свого значення та відтворюється у мовленнєвому процесі як готова словесна формула [3, с. 9].

На думку вітчизняного мовознавця Ужченко В.Д. до ознак фразеологізмів та фразеологічних одиниць слід віднести семантичну цілісність, метафоричність, еквівалентність слову, наявність не менше декількох повнозначних слів, неперекладність [5, с. 13–16].

Зупиняючись на огляді поняття евфемізм, варто зупинитись на декількох тлумаченнях, згідно яких евфемізм сприймається як завуальоване вираження ідей, дій чи явищ, пряме та від-

верте значення яких сприймається як недоречне або різке, з іншого боку, іспанський дослідник Х.М. Лечадо Гарсія зазначає, що евфемізмом є пом'якшувальний вираз, який вживається для позначення конкретних дій та явищ, замість їхньої прямої номінації [6, с. 13].

Евфемізм є лінгвістичним явищем, що є тісно пов'язаним з поняттям табу. Завдяки асоціативному принципу під час розмови на соціально неприйнятну або заборонену тему у свідомості мовця активується низка синонімічних одиниць з нейтральною семантикою, що мають безпосередній зв'язок з феноменом, про який не наважуються сказати відкрито через певні упередження та переконання. Завдяки евфемізму блокується негативна дійсність конкретного табуйованого явища, а реальність постає розпливчастою [7, с. 45–46].

Серед ознак, що є спільними для фразеологізмів та евфемізмів, виділяють:

- семантичну невизначеність, яка полягає в багатозначності понять, саме тому аналізованим мовним одиницям властиве вживання в декількох значеннях, адже лексичне варіювання значення тісно залежить від контексту та конкретного мовного середовища;

- експресивність, що передбачає вираження ставлення до дій та явищ навколишнього світу, підсилення емотивності та виразності висловлювань. Експресивність фразеологізмів та евфемізмів полягає в образності, в імпліцитному порівнянні вільного й фразеологічного (евфемістичного) омонімічних словосполучень з нейтральними лексемами та цілісної метафоричної одиниці;

- намір висловлюватися завуальовано, делікатно, емоційно-піднесено та урочисто водночас.

До існуючих відмінностей між евфемізмом, фразеологізмом та фразеологічною одиницею слід віднести структурні особливості: фразеологізм володіє структурою повного чи неповного словосполучення, фразеологічна одиниця, що представлена у вигляді крилатого вислову, має ознаки речення, в той час як евфемізм може бути виражений єдиною лексемою та бути свідченням неповної структури. Наступна відмінність розглядає можливість фразеологізму володіти негативною семантикою, що унеможливує наділення фразеологізмів евфемістичним характером [8, с. 250–252].

Таким чином, у ролі евфемізмів може вживатися лише незначна кількість фразеологізмів, що володіє евфемістичним спрямуванням.

Підходячи до відлуння фразеологізмів та фразеологічних одиниць в тексті художнього твору

Ісабель Альєнде 'Violeta', слід зосередити увагу на історичному підґрунті, який безпосередньо впливає на використання лексичних засобів. Роман розповідає про життя молоді жінки, яка проходить свій життєвий шлях скрізь звільнення, бідність та процвітання. Дії роману розгортаються між двома великими пандеміями: іспанським грипом та коронавірусом. Історія проводить читачів через історію довжиною у століття, розкриває колорит та національний характер Південної Америки на тлі економічного колапсу, диктатури та стихійних лих, серед яких землетрус і ураган [9].

До першої групи фразеологізмів, що знаходять своє відлуння у романі, можна віднести фразеологізми соматичного компоненту, що пов'язані з частинами тіла. Більшість з них належать до однорівневої структури: *con orejas gachas* – як у воду опущений; *codo a codo* – пліч-о-пліч; *cara a cara* – наодинці; *con el corazón a pedazos, corazón partido de pena* – з розбитим серцем; *en un abrir y cerrar los ojos* – в одну мить; *al alcance de los dedos* – близько, на відстані витягнутої руки; *estar en los huesos* – худий як тріска; *a regañadientes* – проти волі; *armado hasta los dientes* – озброєний до зубів; *a espaldas* – по-зрадницьки; *conocer al dedillo* – знати як свої п'ять пальців; *encogerse los hombros* – знизувати плечима; *hacer la vista gorda* – не звертати уваги на щось, не помічати чого-небудь [10].

Наступну групу складають фразеологізми, до складу яких включені стихії життя – небо та земля. Наприклад: *escupir uno al cielo* – плювати проти вітру, писати вилами по воді; *mover cielo y tierra* – лізти із шкіри; *caer del cielo* – як з неба впасти, несподівано з'явитися [10].

Цікавими за своєю природою є фразеологізми, в яких йдеться про тварин. Аби надати ефекту комічності даним висловлюванням, письменниця нерідко звертається до порівняльних структур, які відіграють значну роль у творенні системі образності персонажів твору, проте використовує й класичні приклади, притаманні для іспанської фразеології. Серед них є поширеними приклади, що належать до багаторівневої структури: *progresar a paso de tortuga* – як черепаха; *ser pobres como ratones* – бідні як церковна миша; *sentirse como pato desplumado* – почуватися як обскубана качка; *pasar la noche de perros* – мати поганий сон; *salir entre gallos y medianoche* – невчасно, раптово [10].

До крайньої групи фразеологізмів належать вислови, що пов'язані з діями та настроями головних героїв. В межах наведеної групи знаходимо й вирази, що свідчать про емоційне висна-

ження, зневіру, надання оцінки своїм діям. *Ser un tira y afloja* – зважувати усі за та проти; *palmo a palmo* – крок за кроком; *estar en vilo* – перейматися, тривожитися; *sacar en limpio* – виводити на чисту воду; *dar vuelco irrevocable* – піти прахом; *no importar un bledo* – копійки щербатої не вартий; *al revés y al derecho* – вздовж та впоперек; *dar una paliza* – добре відзолити, вибештати, дати чошу кому; *ponerse de puntillas* – ходити навшпінках; *ganarse la vida, ganarse sustento* – заробляти на хліб; *bailar con la muerte* – ризикувати, грати зі смертю; *rendir tributo* – віддати пошану; *andar en la cuerda floja* – сидіти на двох стільцях [10].

Фразеологічні одиниці, що з'являються у тексті у вигляді крилатих висловів та прислів'їв, володіють повчальним змістом. Нерідко вони передають внутрішні стани та переживання головних героїв, що опиняються в складних життєвих ситуаціях. В таких випадках письменниця дає оцінку усьому, що відбувається навколо, ділиться життєвою мудрістю та спонукає до конкретних дій: *“enseñando se aprende”* – вивчайте – і вивчитесь, *“mejor un marido pesado que uno casquivano”* – краще мати нестерпного чоловіка, ніж легковажного, *“no basta con ganar dinero, hay que saber manejarlo”* – не достатньо заробити гроші, потрібно вміти керувати ними, *“con el tiempo se recuerdan los hechos pero se borran las emociones”* – з плином часом в пам'яті зберігаються події, але притуплюються емоції, *“el viaje de la vida se hace de largos trechos tediosos, paso a paso, día a día, sin que suceda nada impactante, pero la memoria se hace con los acontecimientos inesperados que marcan el trayecto”* – життєва подорож складається з довгих виснажливих відрізків, крок за кроком, день за днем, але пам'ять складається з несподіваних подій, які визначають цю подорож. [10, с. 35, 123, 185].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження засвідчує, що незважаючи на спільні риси між фразеологізмом, фразеологічними одиницями та евфемізмом, серед яких виділяємо структурну подібність, переносне значення та семантичну стійкість, дані поняття не можна вважати тотожними. Головна відмінність полягає в особливості фразеологізму містити негативну семантику, що позбавляє його характеру евфемістичності. У досліджуваному тексті художнього твору переважають фразеологізми з соматичним компонентом, пов'язані з частинами тіла, анімалістичним компонентом та назвами стихій. Відлуння даних мовних одиниць пояснюється бажанням письменниці створити ареал невизначеності та завуальованості навколо

життєвих ситуацій, подій та явищ, які неабияким чином впливають на долю головних героїв, їхню поведінку та зміну світогляду. Внаслідок поширення фразеологізмів та фразеологічних одиниць реалізується принцип делікатності, в якому розкривається ставлення автора до дійсності та образності персонажів, проявляється здатність прислухатися до емоцій та почуттів головних героїв.

За допомогою лексичних одиниць з позитивною та нейтральною семантикою, якими володіють фразеологізми та фразеологічні одиниці, підсилюється рівень експресивності висловлювань, що найяскравіше розкриває ідіолект письменниці та національний колорит країни. Перспективою даного дослідження вважаємо дослідження фразеологізмів вужчого тематичного спрямування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Дудик П. С. Стилїстика української мови: Навчальний посібник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2005. – 368 с.
3. DE SAUSSURE, Ferdinand. Curso de Lingüística general. La Habana, Pueblo y Educación, 1973. Citado por TRISTÁ PÉREZ, Antonia María, Fraseología y contexto. Cuba: Ciencias Sociales, 1998, p. 7–10.
4. Sentido figurado. *Concepto.de. Lengua*. URL: <https://concepto.de/sentido-figurado/> (дата звернення: 31.03.2025).
5. Фразеологія сучасної української мови : посібник / В.Д. Ужченко, Д. В. Ужченко; М-во освіти і науки України, Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – 399 с.
6. García L., Manuel, J. Diccionario de eufemismos y de expresiones eufemísticas actuales. – Madrid: Editorial Verbum, S., L., 2000, 216.
7. Киречук В. В. Функціонування тематичних класів евфемізмів в романі Ізабель Альєнде 'LARGO RÉTALO DE MAR'. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2024. – Вип. 65. С. 45–48.
8. Похилюк О. М. Фразеологізми та евфемізми: спільне та відмінне / О.М. Похилюк // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна. – 2012. – Вип. 24. – С. 250–252. – Режим доступу: <https://journals.oa.edu.ua/Philology/article/view/985/840>
9. Yanibel Luna. Violeta: Una historia de amor entre dos pandemias. *listindiario.com*. 07.01.2024. URL: https://listindiario.com/puntos-de-vista/20240107/violeta-historia-amor-dos-pandemias_789971.html.
10. Allende I. Violeta / Isabel Allende. – Colombia: Plaza & Janes Editorial, 2022. 400 p.

ЛІНГВІСТИЧНА СПЕЦИФІКА КОМУНІКАЦІЇ В МЕЖАХ ФРАНЦУЗЬКОЇ БЛОГЕР-СФЕРИ (НА ПРИКЛАДІ ІНТЕРНЕТ-ДІЯЛЬНОСТІ LÉNA SITUATIONS)

LINGUISTIC SPECIFICITY OF COMMUNICATION WITHIN THE FRENCH BLOGGING SPHERE (BASED ON THE INTERNET ACTIVITY OF LÉNA SITUATIONS)

Сорока Ю.В.,

orcid.org/0009-0001-1613-9790

студентка V курсу факультету іноземної філології

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Михальчук С.О.,

orcid.org/0000-0001-8817-6550

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри романської філології

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Стаття досліджує специфіку та розкриває стиль спілкування сучасних французьких інфлюенсерів. Стаття демонструє вплив соціальних мереж на творення та популяризацію неформальних слів та виразів. Дослідження базується на медіа-матеріалі паризької блогерки Léna Situations. Завдяки міжнародній впізнаваності та широким охопленням її акаунтів, нова лексика швидко знаходить місце у цифровій комунікації. До уваги був взятий контент блогерки у декількох соціальних мережах, а саме ТікТок, Ютуб, Інстаграм та Х (Твіттер). Також представлені основні професійні вектори інфлюенсерки, особливості її контенту та причини популярності. Стаття окреслює лінгвістичний «портрет» зірки соціальних мереж, зокрема згадано локалізми, які найбільш часто вириваються у мовленнєвому потоці. Під час аналізу контенту було виділено чотири категорії найбільш вживаної неформальної лексики – сленг, верлан, англіцизми та ідіоми. Також в окремому категорію виділені культурні інтернет-реалії, без знання яких зрозуміти французький контент буде важко. Усі виявлені культурні особливості мовлення супроводжуються поясненнями. Стаття репрезентує функції сленгу: самовираження, залучення аудиторії, налагодження контакту із приходом нового покоління підписників. Аби розкрити сенс вибірки, усі лексичні одиниці було перекладено англійською та українською мовами. Слова та вирази були перекладені методом підбору найближчого еквіваленту із дотриманням норм адекватності перекладу цільовими мовами. Стаття наголошує на необхідності досліджувати сленг крізь призму Інтернет-трендів, адже ці два поняття зв'язані. «Блогерська мова» впливає на еволюцію та розвиток сучасної французької мови, розширюючи її кордони та поновлюючи її лексичний склад. Результати статті можуть зацікавити філологів, маркетологів (адже комунікаційні стратегії Léna Situations мають безпосередній вплив на її успіх в блогер-сфері) та усіх, хто цікавиться франкофонією загалом.

Ключові слова: інфлюенсер, неформальна лексика, сленг, верлан, англіцизми, ідіоми.

The article dwells upon the communicative style of modern French influencers. The article demonstrates the influence of social media on the formation and distribution of informal words and phrases. The research is based on the media material of a Parisian blogger Léna Situation. Thanks to international recognition and high audience reach, new vocabulary quickly secures its place in digital communication. The blogger's activity on TikTok, YouTube, Instagram and X (Twitter) was taken into consideration. Plus, the key professional vectors and peculiarities of Léna's content were described. The article presents the "linguistic portrait" of the celebrity, to be more exact the local slang that arises in her speech. The article presents a panoply of the most frequent informal lexis, such as slang, verlan, English borrowings and idioms. Cultural Internet realia were singled out in a separate category as their understanding is predominant for fathoming French content. All cultural points are accompanied by explanation. The article represents such functions of slang as self-expression, audience engagement, establishing contact with the new generation of subscribers. In order to reveal the sense of the given vocabulary range, all lexical units were translated into English and Ukrainian. All items were translated using the method of the nearest translation equivalent. The adequacy of translation was also followed. The article highlights the importance of studying slang through the lens of Internet trends as these two notions are intertwined. "Bloggers' language" influences the evolution and development of modern French by broadening its frontiers and refreshing its vocabulary. The results of the article may interest philologists, marketing specialist (as the communicative strategies Léna uses are inextricably linked with her success in blogging) and everyone, who likes French culture)

Key words: influencer, informal lexis, slang, verlan, English borrowings, idioms.

Постановка проблеми. У сучасну епоху цифровізації соціальні мережі стали не лише майданчиком для особистої комунікації, а й засобом формування суспільної думки, поширення трендів і розвитку нових лінгвістичних явищ.

Блогерство, яке охоплює багатомільйонну аудиторію, значною мірою впливає на мовні практики користувачів, створюючи своєрідний лексичний та стилістичний феномен. Особливе місце у цьому процесі займає французька блогер-сфера,

де поєднання культурних, соціальних і мовних кодів створює унікальний комунікативний ландшафт. Невід'ємною частиною французької блогер-сфери є активне використання сленгу, який виконує важливу роль у формуванні ідентичності блогерів та їхньої аудиторії. Завдяки сленгу блогери створюють невимушений стиль спілкування, який дозволяє їм бути ближчими до своєї аудиторії, особливо молодіжної.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

І. Л. Аллен, М. Кочерган, Г. Л. Менкен, Е. Петридж досліджували сленг. Багато дослідників намагалися надати своє трактування поняттю сленг. Д. Грін називав його «модним аксесуаром», а О. Джесперсон розглядав психологічну натуру цього лексичного феномена. Сьогодні дослідники цікавляться лінгвостилістичними функціями сленгу, те як змінилися культура спілкування [7]. Неодноразово висвітлюється питання швидких темпів розвитку, що призводить до появи семантичних помилок та зростанню ненормативних варіантів лексики. Сленг не розглядають як суцільний лексичний пласт, його ділять на підкатегорії: сленг підлітків, музикантів, географічних регіонів [3]. Достатню увагу приділяють верлану, його будові, походженню, бунтівному характеру [1]. Досліджують статус цього явища та його місце у сучасній комунікації.

Постановка завдання. Мета дослідження – проаналізувати специфіку мовних механізмів сучасної комунікації на прикладі інфлюенсерки Léna Situations. Для досягнення цієї мети ставимо перед собою наступні завдання: проаналізувати характер контенту блогерки, виявити основні формати її діяльності, проаналізувати Інтернет-платформи, дослідити типи сленгових виразів та розділити їх на категорії, перекласти отриману вибірку з французької англійською та українською мовами із збереженням оригінального змісту.

Виклад основного матеріалу. Сленг не є уніфікованим стандартом, він розділяється на типи та підкатегорії. Кордони сленгу досить широкі. Певні дослідники відносять до сленгу такі лінгвістичні елементи як от okazionalizmi, kolokvializmi, obrazni slova ta virazi, abreviatury, slova utvoreni vnaslidok konversii, dialektizmi, profesiionalizmi, kontekstni znachennia sliv [2, s. 134]. У нашій роботі ми концентруємо фокус уваги на ідіомах, верлані та англіцизмах, адже на нашу думку саме такі сленгові прояви найчастіше зустрічаються на теренах блогер-сфери. Перейдемо до предмету нашого аналізу.

Французька блогер-сфера аж ніяк не обходиться без блогерки Léna Mahfouf, або як вона

відома в Інтернеті Léna Situations. Розглянемо детальніше профіль Лени. Лена відноситься до категорії «досвідчених» інфлюенсерів, які почали займатися цим ремеслом задовго до того, як воно набуло шаленої популярності. Завдяки різноманітності форматів, яскравості контенту, а також просуванню важливих цінностей, Лена завоювала прихильність не лише французів, а й мільйонів людей по всьому світу. Сьогодні на її рахунку численні колаборації із відомими брендами та знаменитостями. У грудні 2024 року Гревен, паризький музей воскових фігур, створив експонат Лени. Цього ж року подкаст Лени «*Sanaré Six Places*» отримав статус «найбільш популярного подкасту» на платформі *SpotifyFrance*. Окрім своєї Інтернет-діяльності інфлюенсерка розробляє свій бренд «*Hotel Mahfouf*» – простір, натхненний фільмом Веса Андерсона «Готель Гранд Будапешт».

Для філолога її кандидатура буде по особливому цікава, адже Лена вміє майстерно будувати свій дискурс, аби її меседж сприйняли належним чином по той бік екрану. Володіючи англійською мовою, Лена влітає у своє мовлення багато англіцизмів. Так як блогерка має багатий досвід подорожей та інтерв'ю, і в силу своєї професії високу обізнаність в Інтернет-трендах, вона неодноразово робить референс на актуальні події соцмереж, та своїх колег, які перебувають в «топах переглядів». Не менш цікавим, є феномен «локального» сленгу, який можна часто зустріти на його каналі. Аби проілюструвати цей феномен, ми опрацювали відео з циклу місяця влогів (сезон 7). Ось наші спостереження:

- Англіцизми (vlogs/vlogos, slayer/slay, banger, mood, c'est chill, c'est iconic, ça give);
- Локалізми та посилання на сучасні інтернет-тренди (pop-up, aië, ça kick);
- Сленг (wesh, il ne me calcule pas, un truc de ouf, ça passe trop vite, c'est pas raisonnable, ça me dégoûte, c'est stylé, il a pleuré de fierté, bien guez, je m'en fous, c'est lourd, je suis en mode).

Місяць серпневих влогів – це унікальний формат Лени. Кожного серпня вона проводить челендж – кожного дня знімає відео та ділиться своїм життям протягом цілого місяця. Варто зазначити, що кожен сезон має свою тематику. Наприклад, у 8 сезоні Лена разом зі своїми друзями подорожувала Америкою, у 7 – відкривала свій pop-up store. Монтаж відео – непересічний, адже спеціально для цього формату Лена записала власний саундтрек, а кожен сезон має власну цифрову заставку – у глядачів може скластися враження, що вони переглядають міні-серіал. Однак навіть тут не все так просто. У цих коротких діджитал-

заставках справжній фанат Лени може знайти багато символіки та інших локалізмів. Візьмемо до прикладу сезон 8. Лише при першому перегляді помічаємо референс на відомий французький мульт-серіал *Totally Spices* (Рис. 1). Далі бачимо мимовільну згадку фірмового костюму бренду «Hotel Mahfouf» у рожевому кольорі (Рис. 2). Усі, хто хоч раз переглядав влоги Лени, безперечно, впізнають сеттінг – адже це її вітальня, де вона часто записує свої відео (Рис. 3).

Рис. 1. Згадка “Totally Spices”

Рис. 2. Фірмовий рожевий костюм

Рис. 3. Вітальня Léna Situations

Ми проаналізували останній сезон серпневих влогів на наявність сленгу. Пропонуємо предста-

вити результати нашого аналізу в адвент-стилі (табл. 1).

Таблиця 1

Вибірка лексичних одиниць із серпневого місяця влогів Léna Situations

№	Назва влогу	Сленг
День 1	l'année du changement	Oh purée, guys, piges, les bons beccs, kiffer, dégerpris, périf, tia tia
День 2	une journée olympique	C'est ouf, trop stylé, la team, avoir la flemme, capté, renouer ses chakras
День 3	nous sommes arrivés à...	Spoiler, sympa, on s'est pété le bide, kiffer la vibe, un truc, le bobo
День 4	premier stop: LOS ANGELES	Ouais, galérer, seum, chelou, bof, chouette, trop cool
День 5	en panne dans le désert de Las Vegas....	Taper une claque, bégul, snap, faire la thérapie de la voiture, finir comme un con, c'est un rêve, je me casse, elle roule
День 6	las vegas	Ça calait pas sur les horaires, drama queen, les rageaux, j'ai envie de me laisser mourir, se foutre à l'abri, ça glisse
День 7	on a fini au tribunal aux USA (c'est pas une blague)	Il m'a refait ma vie entière, à pleine dents, j'ai flippé, on a croquer notre journée, Il faut qu'on tire à la courte paille, j'ai la dalle
День 8	un membre de la team nous quitte	Gratter, j'étais piqué, ça fait des lustres, capout, je suis cuit, anyway
День 9	notre vie de cowboy dans un ranch au Texas	Chou, blindé, gueule, badass, expédié, so-so, plaquer, ça ressort
День 10	le dernier stop du voyage	On se tire, chiant, ça passe crème, ça m'a saouler, cimer, flanger le truc, nickel, relou
День 11	des amis à Miami	C'est de la CAN, c'est ni fait ni à faire, glandé, c'est du baratin, loupé, avoir du pain sur la planche
День 12	baignade avec des requins	C'est de la folie, chialer, kiffer à fond, nan
День 13	ils testent le simulateur de douleurs de règles *intense*	On s'en bat les coulisses, c'est pas la peine, faut pas déconner, je suis rouge, c'est de la pure folie
День 14	jet lag	Rien à foutre, flancher, c'est n'importe quoi

Продовження таблиці 1

День 15	un jour férié quoi	J'ai fait une grass mat, wesh, je suis à plat, je suis à 3 %, c'est pas mon truc, pas de souci, quoi
День 16	le retour de la vie parisienne	Du coup, poser un lapin, guys, zerma, bear with me, frérot, daron, mimi
День 17	on s'est embrouillés pour la première fois..	Canapotes, OG, mamie, pomper l'air, teubé, ça se voit ou pas ?, gras, Scorpion ascendant
День 18	il est enfin de retour	Faire chier, mind, fire, dead, crousti, monter sur ses grands cheveux, faire des plans sur la comète, perché, c'est light
День 19	comment bien s'ennuyer en vacances	My girl, vénère, se morfondre, pilou pilou, ni queue ni tête, se buter à, overfait
День 20	les retrouvailles	Mettre les pieds dans l'eau, papoter, tu connais la rengaine, se poser, se foutre une pelle, check du coude
День 21	un nouveau membre dans la team	Mode Hanna Montana, glam is glamming, chiccchac, relou, taper un truc, chum, se casse la gueule, bloqué
День 22	j'ai traversé la France juste pour ça...	Pinterest girl, je suis regrette girl, en bouille, girl boss, bichoner, faire du bailing, en bancale, j'en ai marre, c'est pas maxi positif, avoir mes nerfs à vif, se sentir comme Nara Smith, bouffer
День 23	on a dormi dans une GRUE (pour de vrai)	Doudou, nimp, j'en peux plus, ça m'a pas dérangé
День 24	mes potes ont créé un festival !!!!	Se casser, j'ai arraché tous mes fonds, me faire chier comme un rat mort, je me sens vidé
День 25	le dernier vlog d'août...	Genre, relou, truc de ouf, grave, gne, la cam, bouffer, kiffer, faire le check, défoncer, squatter, fonce, le blues, moche, trop chaud, la tof

Візьмемо для розгляду профіль Лени у Х. Як ми раніше згадували, музей Гревен розробив та додав експонат Лени до своєї колекції. Підписники Лени з превеликою радістю та позитивом сприйняли цю новину, адже тепер найбільш впізнана людина французького блогінгу, для когось рольова модель, для когось приклад *self-made woman* вийшла на нову сходинку успіху. Однак в кожній бочці меду не обійшлося без ложки дьогтю. Не усім сподобався цей хід, а у списку незадоволених знаходимо літературного критика Еріка Нолло. У прямому ефірі він заявив: «Раніше, аби потрапити до музею Гревен, потрібно було здійснити щось знакове, зараз можна не робити нічого, і все одно опинитися там. Це і є випадок *Léna Situations*». На таку багатоголосну заяву Лена відреагувала двома повідомленнями. Перше – «*et ça c'est passé à la télé ? mais vraiment la honte la honteede*». Друге – «*mais comment en avoir quelque chose à foutre d'Eric Naulleau quand ta maman t'écrit ça*»; до цього посту був також прикріплений скріншот переписки блогерки зі своєю мамою, де вона тепло вітає свою доньку із новим досягненням.

На своєму акаунті блогерка часто робить репости коментарів своїх підписників. Наприклад, вона здійснила серію репостів по закінченню 8 сезону серпневих влогів. «*merci lena situations d'avoir carry mon été*», «*C'est qui Maxime bordel ça reste dans la tête indéfiniment cest une embuscade cette musique*», «*bon beh les vlogs d'août c'est fini*

go retourner se faire chier», «*c'est déjà la fin des vlogs d'août c'est passé trop vite*», «*carrément ça rythmais mon quotidien omg*», «*les vlogs d'août saison 8 c'était trop mimi*».

Нашим завданням є не лише зробити вибірку актуального французького сленгу, а й здійснити перехресний переклад двома мовами – англійською та українською. Розділимо слова на кілька категорій.

Перша категорія (англіцизми). Англiцизми – це слова та вирази, запозичені з англійської мови. Постає питання – для чого нам потрібні англiцизми: для позначення нових понять чи для кращого розуміння сталих концептів? Загальновідомо, що слова і вирази постійно вигадуються, приймаються, відкидаються на всіх рівнях суспільства та в усіх середовищах. Більшість з них існують лише короткий час, а потім зникають. Такий стан речей не тільки нормально, але й корисно. Без цього мова кристалізується, і лише один крок відділяє її від неефективності [6]. Перехід на англійську або поодинокі англійські ін'єкції – ходова монета багатьох французьких блогерів, у тому числі й Лени.

Приклади: *la team* – *a team* – команда; *spoiler* – *to spoiler* – спойлерити; *snap* – *snap* (*snatch*) – снєп; *drama queen* – *drama queen* – драма квін/королева драми; *anyway* – *anyway* – енівей/не суть; *guys* – *guys* – гайз/народ; *mind* – *mind* – майндсет/менталка; *fire* – *fire* – вогінь; *dead* – *dead* – я все/я без

сил; *c'est light* – *easy pease lemon squeezy* – це лайтово; *my girl* – *my girl* – май гоьрл/моя бесті; *glam is glamming* – *glam is glamming* – гламур гламуриться; *badass* – *badass* – крутий/крута; *bear with me* – *bear with me* – змиристь зі мною; *so-so* – *so-so* – *soy-soy/50/50*.

Друга категорія (локальні вирази та Інтернет-бекграунд). У своїх відео Лена часто згадує тренди соцмереж, або згадує ключових акторів Інтернету. Такі вирази можна зафіксувати лише переглядаючи контент інфлюенсерів та блогерів нового покоління, тому ми вважаємо, що буде доцільним виділити цей пласт лексики в окрему категорію.

Приклади:

1) *renouer ses chakras* – *to reconnect your chakras* – законектити свої чакри;

2) *check du coude* (брендовий вислів Лени, яким вона завершує свої відео) – *elbow check* – дай п'ять;

3) *mode Hannah Montana* (референс на телевізійний серіал 2000-х) – *Hannah Montana style* – у стилі Хани Монтани;

4) *Pinterest girl* – *Pinterest girl* – пінтерест гоьрл;

5) *je suis regrette girl* – *je suis regrette girl* – я регрет гоьрл/моя естетика – це шкодування;

6) *girl boss* – *girl boss* – гоьрл бос/самодостатня жінка.

Три вище перелічених слова – це назви естетик. Естетики – відносно новий тренд соціальних мереж. Побутує думка, що це модерна реінкарнація субкультур. Естетики часто формуються на основі однієї ключової риси поведінки людини. Наприклад, якщо дівчина романтизує сільську місцевість, то її естетика – *cottage girl*, любить балет – *ballet girl* і тд. Цей тренд походить з англійської мови, тому в перекладі буде доцільним використати транслітерацію;

7) *se sentir comme Nara Smith* – *feel like Nara Smith* – почуватися як Нара Сміт (Нара Сміт – одна з найуспішніших тіток інфлюенсерок, набула популярності завдяки відео про кулінарію);

8) *Scorpion ascendant* – *Scorpion ascendant* – асцедент в Скорпіоні (гороскопи та нумерологія – ще одна тема, яка набуває популярності в соцмережах, тому із вуст молоді часто можна почути щось на кшталт асцедентів, арканів, домів).

Третя категорія (сленг). У дану категорію також включаємо фонологічні вигуки та ідіоми.

Приклади: *Oh purée* – *oh, boy / oh, guys* – от, чорт; *piges* – *years* – роки; *piger* – *to get* (=to understand) – шарити; *les bonbecs* – *candies* – цукерочки; *kiffer* – *to swoon over* – подобатись/тащитись від; *tia tia* – *come on, come on/hey, hey* – давай, давай; *c'est ouf* – *it's top/nuts* – це топ; *trop*

stylé – *nifty* – стильово; *avoir la flemme* – *to slack off* – лінитись, балду ганяти; *capter* – *to get* (=to understand) – шарити; *sympa* – *sweet* – мило; *on s'est pété le bide-* *to staff one's face with* – об'їстись; *kiffer la vibe* – *like the vibe* – любити вайб; *un truc – thing* – штука; *ouais* – *yeah* – агаа; *galérer* – *to have hard time with* – намучитись з; *seum* – *pissed off* – вибішений; *chelou* – *dodgy, crazy* – з прибабахом; *bof* – *blah, meh* – ну таке щось; *chouette* – *sweet* – класно; *trop cool* – *awesome* – круто; *finir comme un con* – *end up like a fool* – пиймати облизня; *c'est un rêve* – *sound like a dream* – просто пісня; *je me casse* – *i'm outta here* – я вилітаю звідси; *à pleine dents* – *to the fullest* – по вінця; *j'ai flippé* – *I freaked out* – мене перетрясло; *tirer à la courte paille* – *to draw straws* – підкидати монетку; *j'ai la dalle* – *i'm starving* – помираю з голоду; *gratter* – *keep your nose to the grindstone* – пахати; *ça fait des lustres* – *it's been ages since* – скільки літ скільки зим; *capout* – *kaput* – капут; *je suis cuit* – *i'm done/ i'm toasted* – я вижаний/вижата як лимон; *chou* – *nice* – мило; *c'est blindé* – *it's packed* – усе під зав'язку; *gueule – mouth* – рот/паща; *expédier* – *to chicken out* – злитись; *plaquer* – *to dump* – покинути; *on se tire* – *let's go out of here* – змиваємось звідси; *chiant* – *lame* – відстій; *ça passe crème* – *it goes smoothly* – як по маслу; *saouler* – *get drunk* – напитись; *nickel* – *cool* – круто; *c'est ni fait ni à faire* – *it's a mess* – і не туди й не сюди; *glander* – *to hang out / to goof around* – валяти дурня; *baratin* – *razzle-dazzle* – п'ятякання; *louper* – *to flunk, to miss* – просвистіти/проворонити; *avoir du pain sur la planche* – *to have a lot on your plate* – бути по вуха зайнятим; *c'est de la folie* – *it's insane* – це безумство; *chialer* – *to whine* – нити/скиглити; *kiffer à fond* – *love to the core* – люблю усім серцем; *nan* – *nope* – неа; *c'est pas la peine* – *it's not worth it* – шкірка вичинки не варта; *faut pas déconner* – *not to screw up* – треба не запороти щось; *je suis rouge* – *i'm seething with anger* – мене теліпає; *c'est de la pure folie* – *it's total madeness* – це чисте безумство; *rien à foutre* – *don't give a damn* – навіть пальцем не поведу; *flancher* – *play tricks* – грати в свої ігри/маніпулювати/видавати коники; *c'est n'importe quoi* – *that's hogwash* – це нісенітниця; *wesh* – *hey/ what's up* – хей; *je suis à plat* – *i am dead* – я все; *c'est pas mon truc* – *not up my alley* – не мое; *pas de souci* – *no biggie* – без проблем; *du coup* – *btw* – до речі; *zerma* – *my gosh* – рідна мати Василева; *frérot* – *bro* – бро; *daron* – *my old man* – мій старий; *mimi* – *sweet* – мімімішний; *canapotes* – *buddys* – друзяки; *mamie* – *nana* – буся; *pomper l'air* – *pump the air* – говорити без діла/колихати повітря; *teubé* – *stupid* – тупий; *gras* – *bold* – потужно;

monter sur ses grands cheveux – to get on one's high horses – грати пана/дерти носа; faire des plans sur la comète – to build castles in the air – гнатись за химерою; se morfondre – languish – нудитись; ni queue ni tête – nonsense – прищепи кобилі хвіст; overfait – overkill – перебор; rapoter – уар – балакати; taper un truc – throw something together – зварганити щось; chum – buddy/boyfriend – дружок; bloqué – stuck – в ступорі/зависнути; bichoner – to doll up – наряджатись, прихорошуватись; faire du bailing – to ditch – кидати щось; en bancale – crooked – дурний; j'en ai marre – I'm sick, I'm fed up – я ситий по горло; c'est pas maxé positif – it's hyper positif – це гіпер позитивно; avoir mes nerfs à vif – to be on edge – бути на межі; bouffer – to wolf down – напихатись; doudou – sweet – милий; Nimp – whatever – не суть; j'en peux plus – I'm done – я більше не можу; ça m'a pas dérangé – I didn't mind – мені все одно; se casser – to get out of – злитись, змитись; j'ai arraché tous mes fonds – I blew all my money – я просвітив/прогуляв усе; me faire chier comme un rat mort – I 'm bored to death – я вмираю з нудьги; je me sens vidé – i'm running on empty – моя соціальна батарея сідає; genre – like – типу; truc de ouf – lit – крутецько; grave – dead serious – серйозний; gne – huh ? – a?; défoncer – to mess up, to bust – запороти; squatter – to occupy (hang out) – окупувати (у значенні зайняти якесь місце); fonce – Move it ! – Вперед! Рухайся!; le blues – slump – хандра; moche – pathetic – паскудний; trop chaud – too hot – гаряче; ça glisse – it's rolling – усе по плану; on a croquer notre journée –

we got a kick out of our day – ми отримали задоволення від цього дня; je suis à 3 % – I'm worn out – я виснажений/виснажена.

Четверта категорія (верлан). Не зважаючи на свою популярність, верлан залишається «герметичним» для людей, які ним не цікавляться. Складність полягає як у самому кодуванні слова, так і в оригінальному слові (le mot du départ), тобто тій лексиці, яка лежить в основі верлану. Якщо запитати носія верлану про механізми утворення цього лінгвістичного явища, то скоріше за все він скаже, що «потрібно говорити слова задом наперед» або, можливо, «потрібно міняти місцями склади». Ця остання формула, на яку посилаються всі, хто розмовляє верланом (або хто говорить про нього), недостатньо ґрунтовна, щоб пояснити цей феномен [4].

Приклади: rériph = périphérique – peripheral – периферичний; cimer – thanks – дякую; relou – annoying – дратівливий/бісячий; j'ai fait une grass mat – to have a lie-in – повалятись в ліжку; la cam – camera – камера; la tof – pic – фото; vénère = énérvé – nervous – нервовий; crousti=croustillant – juicy – цікава/валідна.

Висновки. Отже, аби розуміти французький контент, загальних знань неформальної лексики – недостатньо. Варто бути в курсі сучасних Інтернет-течій, розуміти, хто займає провідні місця на арені соціальних мереж, а також мати розуміння базових лексичних термінів, таких як верлан (зокрема його утворення), англіцизми, категорії сленгу та ідіоми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мартинюк О. М. ВЕРЛАН ЯК ВИД МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ (на матеріалі французької мови). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2014. № 46. С. 115–117.
2. Мірошник С. О. Лексичний склад та типологія сленгу: мовознавчий аспект. *Науковий вісник ДДПУ імені Івана Франка. Серія: філологічні науки (мовознавство)*. 2020. № 12. С. 133–136. URL: <https://doi.org/10.24919/2663-6042.12.2019.189272> (дата звернення: 27.10.2024).
3. Agha A. Tropes of slang. *Signs and society*. 2015. Vol. 3, no. 2. P. 306–330. URL: <https://doi.org/10.1086/683179> (date of access: 25.03.2025).
4. Méla V. Parler verlan : règles et usages. *Langage et société*. 1988. Vol. 45, no. 1. P. 47–72. URL: <https://doi.org/10.3406/lisoc.1988.2405> (date of access: 25.10.2024).
5. Mohamed R. N. Negotiating alternative linguistic practices: the struggle between verlan usage and the académie française. *Makings*. 2021. Vol. 2, no. 1. URL: <https://makingsjournal.com/wp-content/uploads/2021/08/Rana-Mohamed-2021.pdf>.
6. Roy G. R. Les mots anglais dans la langue française. *Journal des traducteurs*. 1957. Vol. 2, no. 2. P. 71. URL: <https://doi.org/10.7202/1061366ar> (date of access: 27.10.2024).
7. Sydor A. R. Linguostylistic features of functioning french youth slang. *Lviv philological journal*. 2020. No. 8. P. 230–236. URL: <https://doi.org/10.32447/2663-340x-2020-8.36> (date of access: 25.03.2025).
8. Léna Situations <https://www.youtube.com/@LenaSituations>

РОЗДІЛ 4 СЕМІТСЬКІ МОВИ

УДК 81.411.21:327:341.76

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.39.1.22>

ДИСКУРС-СТРАТЕГІЯ АРАБСЬКОЇ ВЕРБАЛЬНОЇ НОТИ

DISCOURSE-STRATEGY OF THE ARABIC VERBAL NOTE

Москаленко К.В.,

orcid.org/0009-0007-8118-0435

аспірант

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті досліджено головні тенденції формування письмових текстів дипломатичного підстилю офіційно-ділового стилю арабської мови та передумови їхнього виникнення. Проаналізовано погляди дослідників на питання визначення дискурсу та тексту. Розглянуто арабську вербальну ноту Постійного представництва Арабської Республіки Єгипет у Відні, адресовану Міжнародному агентству з атомної енергії, а також застосовані у ній синтаксичні та морфологічні елементи впливу. Визначено причини використання характерних та нехарактерних для дипломатичного підстилю арабської мови інструментів комунікації, надано обґрунтування схильності автора тексту офіційно-ділового стилю до інтегрування неприродних для такого стилю лексем, окреслено мовний та мовленнєвий контексти.

Так, існування сталих норм для одного з найдавніших видів комунікації не передбачає його незмінності з огляду на соціально-культурні чинники та історичний контекст. Окрім того виявлено, що має місце схильність до надання вибраній дипломатичній кореспонденції характеру, що спонукає до її поширення на загал. Інтонаційна складова, роль якої у письмовому дискурсі є настільки ж значною, як і в усному, є параметром, покликаним сприяти подачі думки під чітко визначеним кутом, але не допускати при цьому порушення правил етики. Натомість, більшість традиційних складових арабського тексту офіційно-ділового стилю лишаються незмінними і слугують ґрунтом для основної частини тексту.

У контексті геополітичного сьогодення, видозміна якого незалежно від його фактажного забарвлення є перманентною умовою для руху світу до майбутнього, усвідомлення принципів налаштування комунікації, що забезпечує ухвалення рішень на вищому політичному рівні, є визначальним. Так само, як форма слова впливає на речення, його місце у реченні є окремим акцентом у питанні донесення думки за умов мовчазного спілкування, а інтеграція цих слів у взаємозалежні структури довершує ланцюг комунікації адресант-адресат. Різність процесів формування мовної та мовленнєвої традицій грає важливу роль, коли йдеться про міжнаціональне спілкування, що за визначенням передбачає неоднаковість вихідних позицій двох учасників комунікації.

Ключові слова: арабська мова, дипломатичний дискурс, офіційно-діловий стиль, аналіз дискурсу, мова офіційних документів.

The paper examines the main trends in the formation of written texts of the diplomatic sub-style of the official style of the Arabic language and the prerequisites for their emergence. The views of researchers on the issue of defining discourse and text are analyzed. The Arabic verbal note of the Permanent Representation of the Arab Republic of Egypt in Vienna, addressed to the International Atomic Energy Agency, as well as the syntactic and morphological elements of influence applied in it, are considered. The reasons for the use of communication tools characteristic and uncharacteristic for the diplomatic sub-style of the Arabic language are determined, the justification of the tendency of the author of the official-business style text to integrate tokens unnatural for such a style is provided, the linguistic and speech contexts are outlined.

Thus, the existence of stable norms for one of the oldest types of communication does not imply its immutability in view of socio-cultural factors and historical context. In addition, it was found that there is a tendency to give selected diplomatic correspondence a character that encourages its distribution to the general public. The intonation component, the role of which in the written discourse is as significant as in the oral one, is a parameter designed to contribute to the presentation of an opinion from a clearly defined angle, but not to allow violation of the rules of ethics. Instead, most of the traditional components of the Arabic text of the official business style remain unchanged and serve as the basis for the main part of the text.

In the context of the geopolitical present, the change of which, regardless of its factual color, is a permanent condition for the world's movement towards the future, awareness of the principles of communication adjustment, which ensures decision-making at the highest political level, is decisive. Just as the form of a word affects a sentence, its place in a sentence is a separate emphasis in the matter of conveying an idea under the conditions of silent communication, and the integration of these words into interdependent structures completes the chain of addresser-addressee communication. The difference in the processes of formation of language and speech traditions plays an important role when it comes to international communication, which by definition implies the inequality of the initial positions of the two participants in the communication.

Key words: the Arabic language, diplomatic discourse, official-business style, discourse analysis, official documents language.

Постановка проблеми. Стаття присвячена визначенню головних рис арабської письмової дипломатичної кореспонденції та тенденцій, що керуватимуть процесом підготовки такої кореспонденції у майбутньому. Перманентні зміни геополітичного ландшафту спостерігаються не тільки у конкретних діях політичних діячів – кожній дії передують натяк, попередження або ж декларування наміру, що часто здійснюється не публічно та може бути передано у письмовій формі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дискурс арабських офіційно-ділових текстів свого часу досліджувався низкою науковців, передусім арабського походження, тим не менш актуальність результатів цих досліджень здебільшого прямо пропорційна політичній забарвленості епохи, за якої такі доробки було опубліковано та яка відбиває історико-культурний вплив поняття «нації» в арабському світі на архітектуру наукових підходів. Так, праці таких авторів, як аль-Фаталауї («Ісламська дипломатія. Порівняльне дослідження сучасного міжнародного права»), аль-Акілі («Дипломатична мова») та Шунейк («Вивчення арабської з дипломатичною метою»), хоч і написані у ХХІ ст., є надто сконцентрованими на релігійній та історичній складових, які навіть з урахуванням відігравання ними ролі у становленні будь-якої нації та її культури, мови і звичаїв, є частинами механізму, функціонування якого забезпечує передусім соціум та міжособистісна комунікація його представників [24; 25; 26]. Таким чином, жодна з наведених праць не дає безпосередньої відповіді на питання, що набуває з кожним днем все більшої актуальності, а саме: «Як змінюється дипломатичний дискурс відносно динамічних реалій та чи змінюється мотивація такого дискурсу?».

Мета статті – дослідження модальностей взаємозв'язку -соціо з -раціо та -емоціо з усвідомленням фактичного рівнорозподіленого внеску кожного з них до формування дипломатичного дискурсу 20-х років ХХІ ст. Саме комплексний характер низки питань, що стосуються переважно арабського світу, та потреби змінити нарратив, згідно з яким арабське політичне поле є полем перманентної нестабільності та конфліктів, разом із новим розумінням природи впливу на людську свідомість, що зазнала значних змін з часів появи дипломатичної практики як такої, визначає актуальність такого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Дискурс як окрема складова процесу комунікації вперше був виокремлений та віднесений до цієї категорії французьким лінгвістом Емілем Бенвеністом, що

у своїй роботі «Загальні проблеми лінгвістики» дав таку характеристику дискурсу: «Він включає у себе і сенс і посилання – сенс, тому що ця єдність сповнена інформації, посилання ж пояснюється наявністю базової ситуації, на яку ми посилаємося у процесі вербального продукування [19, с. 130]. Це є одним з визначень дискурсу, але не єдиним, наданим дослідниками. Шевченко І.С. вбачає у дискурсі «мисленнево-комунікативну діяльність, яка є сукупністю процесу і результату, ментального утворення», що має обов'язково виникнути у читача у процесі сприйняття ним тексту та супроводжувати його, доки він осмислює цей текст [16, с. 17]. Саїд Яктин вважає, що дискурс за значенням є дуже близьким до тексту та розповіді, і що ці три складові комунікації є взаємозалежними [28].

Безумовно, усі наведені характеристики дискурсу можуть трактуватися як такі, що описують його через призми різних підходів до його визначення. Натомість, не викликає сумніву факт його впливу та інкорпорованості у процес мовлення, адже дискурс починає існувати тоді, коли починається мовлення. На нашу думку, правильним буде розуміння дискурсу, як тексту, що концентрує у собі комплекс культурних, історичних, мовних, соціальних та контекстуальних чинників та настроїв, які виражаються у процесі мовлення через модуляції семантики та синтаксису, причому форма мовлення у цьому випадку не має значення (усна чи письмова).

Дискурс є результатом мовлення, а мовлення реалізується у тексті. Значна кількість існуючих трактувань тексту свідчить не тільки про те, що досягнення абсолютної збіжності позицій дослідників у сфері лінгвістики щодо визначення тексту наразі не є можливим, а й про те, що питання розуміння тексту продовжує перебувати у порядку денному науковців. Так, у праці українських мовознавців І. Ковалика, Л. Мацько та М. Плющ текст характеризується як «писемний чи усний потік, що є послідовністю звукових та графемних елементів у синтаксичних структурах (реченнях), які виражають комплекс пов'язаних між собою суджень» [5, с. 7]. С. Тейлор, натомість, надає лаконічніше визначення тексту, а саме «слова, викладені у процесі говоріння або писання, або ж інше використання мови» [22, с. 15]. Проте, обидвом цим твердженням бракує вагомого елемента – згадування контексту.

Власне, контекст так чи інакше впливає на сприйняття нами тексту та на оцінку, яку ми підсвідомо надаємо тексту, коли вперше ознайомлюємося із ним. Так, І. Кочан, ґрунтуючись на

дослідженнях того ж І. Ковалика, визначила такі основні ознаки тексту, як цілісність, зв'язність, членування, лінійність, інформативність, структурно-смилова завершеність тощо [6, с. 33]. Питання точності визначення цього переліку якщо і може бути предметом дискусій, тим не менш абсолютно чітко вказує на неможливість концентрації виключно на одній ознаці тексту, незалежно від того, про письмовий текст йдеться чи про усний.

Що ж до дипломатії, консенсусу щодо визначення цього терміну не досягнуто так само, як і у випадку із дискурсом. Думки дослідників щодо розуміння дипломатії коливаються у діапазоні від «процес ведення міжнародної політики» [Abdurahmanli 2021, 580–603] до «мистецтво ведення перемовин» [18, с. 442–453]. З цього випливає, що дипломатія є окремим видом комунікації між сторонами, які часто є представниками різних етносів, народів, держав, а тому має бути засіб спілкування, що таку комунікацію забезпечує. Одним із таких засобів є дипломатичне листування. Дипломатичне листування (офіційне або особисте) може відбуватися з представниками іноземних держав, а також між Міністерством закордонних справ (МЗС) та іншими державними та громадськими організаціями. Дипломатична мова, що забезпечує таке листування, є інструментом переконливої комунікації. Кожне повідомлення визначається як поєднання ознак, які несуть смислове навантаження відповідно до певного коду. Все це має на меті також змінити пізнавальний або емоційний стан одержувача або ж саму дію (мовленнєві акти). На семантичному рівні мовець мусить висловлюватися досить закодовано, аби передати повідомлення безпечно, не маючи небажаних побічних ефектів для самого себе (не завдаючи шкоди своїм власним інтересам) або стосовно адресата (аби не образити його), а також відповідно до третіх осіб (аби не завдати шкоди іншим виконавцям, не розголошувати секретну інформацію). Спочатку мовець формулює своє висловлення, потім адресат намагається його декодувати [8, с. 111–114].

Кожна з зазначених вище ознак тексту має семантичні та синтаксичні основи, на які спирається, та які забезпечують когерентність (або ж, у разі некоректного використання цих елементів, її відсутність) складових тексту. Одними з таких стовпів є слова-концепти. Як кожне інше слово, слова-концепти також мають ціннісну складову, але роль, яку вони відіграють, полягає у тому, що вони є осередком фіксації цінностей соціуму – іншими словами, концепти є предметом зведення різноманітних уявних та спостережних явищ до

чогось одного, адже підводять ці уявлення під одну категорію (в українській мові такими словами є лиха година, недоля, вічність, любов і т.д.) [6, с. 76]. Отже, якщо ми погоджуємося, що слова-концепти існують у глобальній екосистемі, якою є мова, доцільно буде припустити, що слова можуть набувати концептуальних ознак у безпосередньому продукті мови – тексті.

Розгляньмо методику побудови вербальної ноти, яку Постійне представництво Єгипту у Відні направляє до Генеральної дирекції Міжнародного агентства з атомної енергії. З урахуванням геополітичних реалій, що ґрунтуються, зокрема, але не виключно, на кліматичній складовій сучасного світу та ролі, яку вона відіграє, проблематика ведення перемовин щодо атомної енергії та чинників, що зумовлюють її використання, а подекуди і зловживання нею, людством заслуговує на увагу. Окрім того, атомна енергія стала однією з головних фігур на геополітичній шахівниці світу не тільки з огляду на вищезазначений її вплив на клімат планети загалом, а й у контексті можливості її інструменталізації одними державами з метою провокацій, завдання шкоди та руйнування кліматичного ландшафту інших держав, що сприяє активізації міжнародних зусиль з метою контролювати ці процеси або ж завадити їм.

У вербальній ноті наявні одразу декілька слів-концептів, а саме «بعثة» («представництво»), «مصر» («Єгипет»), «وكالة» («Агентство») та «معاهدة» («угода»). Власне, значення, яких набувають слова «بعثة» та «مصر» є тотожними, і мають на меті передусім узагальнити (генералізувати) погляд держави на проблематику, викладену у вербальній ноті. Предмет звернення – «معاهدة» – уособлює проблематику, причину виникнення потреби у підготовці ноти, адресованої «وكالة». Усі наведені елементи згадані у першому ж абзаці тексту, що свідчить не тільки про розставлення смислових акцентів, а й про саму потребу в такій конфігурації зачину, яка, згідно з традицією дипломатичної кореспонденції, має стати формою.

تهدي البعثة لجمهورية مصر العربية في فيينا أطيب تحياتها إلى أمانة الوكالة الدولية للطاقة الذرية (الوكالة)، وبالإشارة إلى ورقة المعلومات الأساسية التي قدمتها الأمانة بشأن أنشطة الوكالة في إطار المادة الثالثة من معاهدة عدم انتشار الأسلحة النووية (معاهدة عدم الانتشار)، يُشرف البعثة أن تبرز النقاط التالية:

Постійне представництво Арабської Республіки Єгипет у Відні засвідчує свою повагу Генеральній дирекції Міжнародного агентства з атомної енергії (далі – Агентство) та, беручи до уваги опублікований Генеральною дирекцією перелік інструкцій, що стосуються зусиль

Агентства у рамках імплементації пункту 3 Угоди про нерозповсюдження ядерної зброї (далі – Угода про нерозповсюдження), має честь повідомити таке:

У міру аналізу формування думки, що ґрунтується на словах-концептах, стає очевидним, що речення, які є складовими тексту, мають контекстуальний зв'язок та зумовлюють розташування своїх складових частин. Так, на перший план виходить концепція *детермінантного речення*. У класичному розумінні детермінацією у тексті є т. зв. псевдопідрядне речення, у якому міститься окреме предикативне ядро та яке виражає думку, що, у свою чергу, доповнює головне речення та продовжує його думку [14, с. 81–84]. Проте, у контексті дослідження саме тексту, а не речення, що є складовою тексту, вважаємо за доцільне розширити масштаб визначення детермінативних частин та взяти за основу не частини речення, а речення, як такі. Так, контекстуальна складова групи речень, об'єднаних думкою у межах одного тексту, часто залежить від будови початкової частини так званого детермінантного речення, що диктує тон повідомлення та впливає як на словорозташування простого речення, так і на словорозташувальні відношення у тому ж реченні. У досліджуваному нами тексті детермінантним реченням є перший пункт звернення, в якому, окрім того, що наведені три з чотирьох слів-стовпів закладеної думки, окреслюються параметри позиціонування єгипетської сторони, що з наполегливою стриманістю висуває пропозиції, та ООН, що є адресатом.

مصر من أشد المدافعين عن نظام ضمانات الوكالة والدور المستقل الذي تؤديه الوكالة بصفتها السلطة المختصة الوحيدة المسؤولة عن التحقق من الوفاء بالالتزامات المتعلقة بالضمانات التي تعهدت بها الدول الأطراف بموجب المادة الثالثة من المعاهدة

Єгипет є одним з головних прибічників системи гарантій Агентства та незалежної ролі, яку відіграє Агентство, адже воно є єдиним компетентним органом, відповідальним за дотримання зобов'язань, пов'язаних із гарантіями, дотримуватися яких, у свою чергу, зобов'язалися держави-члени згідно з пунктом 3 Угоди.

Вказівка на те, що «وكالة» є «єдиним компетентним органом, відповідальним за дотримання зобов'язань», слідує за нагадуванням Єгиптом факту того, що він є «من أشد المدافعين عن نظام» «ضمانات الوكالة», тобто «одним з головних прибічників (захисників) системи гарантій Агентства». Якби ці два елементи було розміщено у реченні у зворотньому порядку, увагу було б насамперед звернуто на Агентство та його характеристику, причому незалежно від модальностей подаль-

шого опису його діяльності основою для характеристики такої діяльності була б перша справжня розгорнута згадка про нього. Натомість, виходячи з тональності повідомлення, можемо констатувати, що такий порядок розташування слів у реченні було обрано автором не випадково.

Варто зауважити, що утворення слів-концептів як таких залежить від їхньої довжини, адже іноді йдеться не так про окремі слова, як про структури. У такому разі, з'являється потреба у скороченні структури, що складається з трьох та більше слів, до одного-двох слів, адже слово-концепт має не тільки охоплювати цілий спектр уявлень та сенсів (іноді прихованих), а й бути *лаконічним*. Так, автор не просто вдається до *еліпсування*, що є «звуженням рамок фразеологічних одиниць, скороченням або ж зменшенням кількості їхніх компонентів для економії мовних засобів та лаконізації мовлення» [9, с. 91–95], а й іноді наголошує на цьому – наприклад, у зачині повідомлення, де структуру «الوكالة الدولية للطاقة النووية» одразу ж скорочено до одного слова – «الوكالة», а структура «معاهدة عدم انتشار الأسلحة النووية» спочатку стає «معاهدة عدم الانتشار», а потім, у міру розвитку тексту «معاهدة». Окрім самого прагнення до лаконічності варто також звернути увагу на непостійний характер акцентування еліпсису, адже якщо у випадках із «الوكالة» та «المعاهدة» автор ще на початку тексту виносить слово, покликане замінити конструкцію, у дужки, «بعثة جمهورية مصر العربية» у тексті почергово набуває форм «مصر» («Єгипет») та «بعثة» («делегация», «представництво») (зокрема, у зачині до вербальної ноти, останніми словами якого є «يُسرف البعثة أن تبرز النقاط» – «представництво має честь повідомити таке»). Проте, налаштування параметрів лаконічності на початку ноти, як ми побачимо у подальшому, буде компенсовано за рахунок інших засобів синтаксичного впливу.

Розгляньмо менш характерний для дипломатичного підстилю прийом, а саме метафору. Метафора в офіційно-діловому тексті відображає соціально-мовленнєві тенденції, природньою рисою яких є зміна вектору розвитку приблизно раз на 20–30 років. Так само як і явище глобалізованого дискурсу, що буде досліджено далі, метафора, хоч і не є основоположним чинником для вербальної ноти, про що свідчить одиночне її використання у досліджуваному тексті, видається нам цілком доцільним вкрапленням, що довершує складнішу, ніж здається на перший погляд, архітектуру офіційно-ділового тексту:

وبناء على ذلك، وبالنظر إلى الصلة التي لا تنفصم عراها بين...تطبيق...

Виходячи з переліченого, та з урахуванням нерозривного зв'язку між дотриманням...

Дослівне значення структури «*الصلة التي لا تنفصم*» «*عراها*» таке: «*зв'язок, узи якого не розриваються*». Слово «*انفصم*» означає «*рватись*», «*лопатись*», а слово «*عراها*» є дериватною множиною від слова «*عروة*», що має значення «*петля*» або ж «*зв'язок*», і початковою формою множини якого є «*عرائ*» (аліф максура змінюється на аліф тауіль через доставлення займенникового закінчення *ها* до слова). З урахуванням існування набагато частіше використовуваного слова «*انقطع*», значення якого є ідентичним до «*انفصم*», та враховуючи потенційно самодостатнє значення структури «*الصلة التي لا تنفصم عراها*» без її останнього члена, «*عراها*» (у цьому випадку значення структури не зазнає змін, адже тоді йтиметься про «*зв'язок, що не розривається*» (досл.)), можемо констатувати, що вибір ненайочевиднішого інструмента для надання характеристики предмету мав бути вмотивований вагомими чинниками. Чи можна обґрунтувати використання метафори у тексті офіційно-ділового стилю еволюцією мови? Навряд чи, адже у випадку з арабською значно більшою є вірогідність видозміни її дериватів – *діалектів*, однією з головних передумов виникнення яких було не стільки відхилення від *мовної норми* (літературної арабської мови), скільки потреба у перегляді підходів до визначення самої мовної норми та контекстів її застосування. Доцільнішим видається припустити, що *еволюціонувала не мова, а мовлення*.

Сама по собі метафора як елемент мовленнєвого акту дозволяє передусім здійснити вплив на сприйняття мовної картини світу учасників комунікації – її основною функцією є специфічне номінування навколишньої дійсності [13, с. 48–51]. Зокрема, Лакофф Дж. та Джонсон М. вбачають у метафорі основу для розуміння світу, а не просто мовний вираз [20]. Отже, потреба у зміні концепції взаємодії між учасниками комунікації продиктована зміною комунікаційних потреб. Іншими словами, так само як глобалізація офіційно-ділового дискурсу, насичення його характернішими для художніх текстів елементами може свідчити про вагомішу для сьогодення позицію саме соціальної складової. У цьому зв'язку важливо зазначити, що епоха цифровізації спричинила глибинний зсув як у питанні спілкування, так і у питанні впливу на читача. До прикладу, першочерговою задачею публікації в інтернеті є заохочення користувача до подальших дій, пов'язаних з цією публікацією, а саме купівля товару, розповсюдження інформації, висловлення думки стосовно

певного факту і т.д. За умови можливості впливу на читача виключно шляхом такого формування тексту повідомлення, яке б загостило його увагу на ньому та нагадувало про себе у вирі інформації, що оточує інтернет-користувача щодня, емоцію часто бере гору над рацією. Тобто, чим насиченішим з емоційної точки зору є текст, тим більша вірогідність того, що внаслідок його прочитання активуються розумові схеми, що відповідають за базові емоції людини, такі як гнів, страх, відраза, подив, радість та смуток [17, с. 26]. Таке пояснення видається найоптимальнішим, особливо якщо розглядати питання застосування у дипломатичній кореспонденції тих чи інших лексем не через призму їхньої появи у тексті виключно через емоційні чинники (що характерніше для публіцистичного або ж художнього стилю), а з урахуванням *виваженого підходу автора до написання такого тексту як аксіому*.

Розгляньмо морфологічну складову тексту. На відміну від синтаксису, що оперує *зв'язками* у реченні та між словами, морфологія керує самим словом та його цінністю у тексті. Візьмімо, наприклад, дієслово – частину мови, що позначає дію, процес, рух, стан. Оскільки ці складові визначають сутність дієслова та доцільність його використання у процесі комунікації, можемо припустити, що перенасиченість тексту дієсловами сприяє появі у читача відчуття динамізму під час його прочитання. Водночас, надмірне вживання у тексті займенників другої особи зазвичай сприяє залученню читача до роздумів автора, а службові частини мови нахшталт вигуків надають тексту більшої емоційності [7, с. 134–138].

Якщо ж розглянути підходи до застосування іменників, можемо констатувати таке – з урахуванням того, що для цієї частини мови характерні категорії роду, відмінка та числа, будь-яке використання іменника у тексті офіційно-ділового стилю у неklasичній для нього категорії свідчить про відхід від традиційного його розуміння у мові, що вказує на нагальну потребу в такому його застосуванні, яке йде у розріз із традиційно витриманим стилем, притаманним офіційно-діловим текстам. До прикладу, слова «*أنشطة*» (досл. «*активності*»), «*أسلحة*» (досл. «*зброї*») та «*تطورات*» (досл. «*розвитки*», «*прогреси*»), що використані у тексті 8, 5 та 1 раз відповідно. Переклад цих слів не є однозначним, причому варто зауважити, що це жодним чином не залежить від стилю тексту – усі три згадані іменники мають форму множини і, що не менш важливо, їх використано у тексті виключно у цій формі сумарно 14 разів. Та чи є потреба у наданні іменнику ознаки мно-

жинності нагальною у тексті вербальної ноти? Слово «أنشطة» є іменником у формі множини, що походить від слова «نشاط» («активність»), та ж ситуація зі словами «سلاح» – «أسلحة» («зброя») та «تطور» – «تطورات» («розвиток», «прогрес»). У цьому випадку, доцільним буде розглянути мотивацію залучення штучної множини через призму української мови, адже в українській за винятком слова «активності», питання семантики якого заслуговує на окрему увагу з огляду на специфічність та рідкісний характер застосування як в усному мовленні, так і на письмі, згадані слова у формі множини не використовуються. Так, на нашу думку, головним критерієм, про який вже йшлося та який має вирішальний вплив на форму частин мови, є підкреслення заклик до дії, що супроводжується штучним перебільшенням. Метафори, характерні для художніх текстів, не є такими для текстів офіційно-ділового стилю, а отже стратегія дотримання витриманого стилю має містити інші параметри, зокрема, надання ознаки вагомішого за звичайне явища, що реалізовується через *необов'язкову множину*.

Що ж до дієслова, то на увагу заслуговує той факт, що незважаючи на безпосередньо визначених адресанта та адресата, та попри напівзасуджуючу тональність повідомлення, має місце використання цієї частини мови саме у третій особі однини, іншими словами, звернення на «Ви» не допускається – про це свідчить форма усіх 28 дієслів, використаних у тексті, особа яких є незмінною. Водночас, з огляду на несистематичність у арабській мові смислової категоризації двох існуючих у ній часових вимірів (форми минулого та теперішньо-майбутнього часу), та попри значну різницю у контексті частоти використання двох категорій часів (22 дієслова у формі теперішньо-майбутнього часу та 6 дієслів у формі минулого часу), констатуємо, що питання часу не має вирішального значення для дієслова в арабському офіційно-діловому документі. Відсутність дієслів у наказовому способі вказує не на *відсутність спонукання*, а на *інший підхід до питання його формулювання*. Таке спрямоване уникання персоналізації дійових осіб тексту вказує на позачасовість (відсутність ознак певного часу, зв'язку з конкретною часовою епохою [1] тексту, а ступінь когерентності позачасовості відносно загальної смислової картини тексту, у свою чергу, виводить на перший план питання часового парадоксу дипломатичної кореспонденції: якщо ми прагнемо вплинути повідомленням *тут і зараз*, навіщо намагатись робити текст актуальним для будь-якої епохи? Вочевидь, питання відчуття

реальності відіграє важливу роль. Звернімося знов до другого пункту ноти:

وفي حين تؤكد مصر أهمية الجهود التي تبذلها أمانة الوكالة، وهي تواصل تنفيذ ولايتها فيما يخص الضمانات...

Тоді, коли Єгипет наголошує на важливості зусиль, що докладає Агентство, та на продовженні (досл. «на тому, аби Агентство продовжило») роботи Агентства над дотриманням гарантій та їхньою імплементацією...

Якщо ми розглянемо це речення окремо від тексту, до якого його інтегровано, першим, до чого ми рефлекторно спробуємо прив'язати речення, буде випуск новин або розмова в експертних колах, в рамках якої аналітики обговорюють *третіх осіб* та *незалежні* від них, співрозмовників, структури. Та ж ситуація з третім та четвертим пунктами:

ولقد قررت الأمانة عدم إدراج إشارة إلى أنشطة الوكالة في مجال... تطبيق الضمانات...

...дирекція вирішила не зазначати кроки Агентства, що забезпечили б беззаперечну імплементацію згаданих гарантій.

وقد أولت المؤتمرات العامة مؤتمرات استعراض معاهدة عدم الانتشار...

(з метою налагодження системи дотримання всеосяжних гарантій) на Генеральних Асамблеях та на конференціях, присвячених оприлюдненню Угоди, було приділено...

Вбачаємо за доцільне зазначити, що саме однорідність викладу тексту та взаємодія речень між собою наближають нас до думки, що контекст є комплекснішим за класичне розуміння позиціонування дієслів у тексті, яке відповідає концепції, згідно з якою якщо об'єкт дискусії не є присутнім при розмові, мова про нього йде у відповідному стилі. У випадку із дипломатичною кореспонденцією, адресат читає про себе у третій особі і, здебільшого, *це не є виявом неповаги до нього з боку адресанта*. Так само нормою є згадування адресанта про себе у третій особі – ситуацію описано зі сторони, а *учасників комунікації мовними засобами штучно перетворено на свідків подій*.

До морфологічних особливостей арабського офіційно-ділового тексту також належить повтор. Якщо у художньому тексті повтор насамперед має на меті посилити експресію, повтор у рамках дипломатичного спілкування дає додаткові підстави вважати, що *дотримання рамковості* (нехай навіть не усього тексту, а його частини) *повідомлення еквівалентне усвідомленню адресатом повідомлення*. Розгляньмо окремі частини третього пункту вербальної ноти, що складається з одного довгого речення:

1 – ...على الرغم من إرسال مصر عدة طلبات للقيام بذلك في ضوء...
 2 – ...وعلى الرغم من أن ورقة المعلومات الأساسية المذكورة أعلاه...

1 – ...незважаючи на те, що єгипетська сторона зверталася до Агентства з низкою запитів...

2 – ...і не дивлячись на те, що загаданий перелік інструкцій...

Якщо забрати зачин та кінцівку, що є сталими у дипломатичному листуванні, можемо визначити тональність (мету) кожного пункту досліджуваної вербальної ноти. Смісловий ланцюг виглядатиме таким чином: 1 пункт – твердження, 2 пункт – протиставлення, 3 пункт – твердження, що ґрунтується на протиставленні, 4 пункт – твердження, 5 пункт – твердження, 6 пункт – висновок. Так, з тональності, що має тенденцію до помірної різкості або ж рішучості у перших трьох пунктах, поступово відбувається перехід до впевненого переконання та доведення думки до логічного завершення. Слова, що є інструментом формування думки, мають різний коефіцієнт застосування у контексті прямих повторів та синонімічних. Два однакові прийменники в одному реченні, хоч і не стоять поруч одне з одним, свідчать про надання переваги канві тексту над його урізноманітненням. Це є черговим свідченням того, що одним з наріжних каменів дипломатичного підстилю арабської мови є *структура та питання її дотримання*.

Тип зачину в реченні відіграє не менш важливу роль, адже впливає як на подальше словорозташування, так і на його емоційну криву. Залежно від типу зачину – підметового, присудкового або ж обставинного [6, с. 287] – очевиднішою стає мова натяків та завуальованих настроїв, характерна дипломатії. Так, досліджуваний документ складається з 10 речень, 6 з яких є присудковими, 3 підметовими і 1 обставинним, причому належність речення до однієї з визначених груп не залежить від номінально першого слова у реченні. Розглянемо другий пункт ноти, аби проілюструвати це твердження:

وفي حين تؤكد مصر على أهمية الجهود التي تبذلها أمانة الوكالة، وهي تواصل تنفيذ ولايتها فيما يخص الضمانات وأنشطة التحقق، فقد لوحظ أن ورقة المعلومات الأساسية المذكورة أعلاه، التي تهدف إلى إبراز مختلف أنشطة الوكالة في هذا الصدد، لم تتضمن الإشارة ذات الصلة إلى جهود الوكالة ومساعدتها في تطبيق ضمانات الكاملة النطاق في الشرق الأوسط وفقا للقرار السنوي الذي يعتمده المؤتمر العام سنويا منذ عام 1991.

Тоді, коли Єгипет наголошує на важливості зусиль, що докладає Агентство, та на продовженні роботи Агентства над дотриманням гарантій та їхньою імплементацією, єгипет-

ська сторона не може не звернути увагу на те, що загаданий перелік інструкцій, головною метою яких є передусім визначення шляхів досягнення поставлених цілей, не містить відповідних послань на кроки та дії самого Агентства – кроки, що забезпечили б беззаперечну імплементацію загаданих гарантій на Близькому Сході згідно зі щорічними рішеннями, що з 1991 р. ухвалюються за результатами сесій Генеральної Асамблеї.

Як бачимо, цей пункт ноти починається зі слів «وفي حين تؤكد مصر على أهمية الجهود» (досл. «Тоді, коли Єгипет наголошує на важливості зусиль»), де конструкцію «وفي حين», хоч вона і є обставиною у реченні, не можна кваліфікувати як його зачин, адже концепція речення полягає передусім у тому, що Єгипет *наголошує*, а не у тому, що це відбувається «*тоді, коли*». Такий зачин є закликком до дії або ж її декларацією і має на меті продемонструвати динамічність зображуваного [6, с. 287], що є безпосередньою складовою дипломатичної кореспонденції, покликаної передусім не просто *поінформувати*, а й *спонукати до діяльності*, класичним прикладом якої у контексті дипломатичної кореспонденції є насамперед *відповідь*. Натомість, до підметового зачину вдаються у випадках потреби у приверненні уваги до предметів (об'єктів), які, у випадку введення їх до тексту, виступають об'єднуючими елементами:

وإن تناول المؤتمر العام للوكالة لهذا الموضوع الحاسم سنويا واعتماده القرار المذكور أعلاه هو دليل مثالي على الأولوية القصوى التي يوليها المجتمع الدولي دائما لتعزيز فعالية ومصداقية معاهدة عدم الانتشار، ...

Так, на планових з'їздах Агентства це питання, що з роками не стає менш чутливим, щоразу піднімається, і ґрунтується передусім на зазначеному вище рішенні, що є свідченням нагальної потреби у сприянні досягненню дієвості та довіри до Угоди про нерозповсюдження, з якою стикнулася міжнародна спільнота, ...

Так, п'ятий пункт починається зі слів «وإن تناول...المؤتمر هذا الموضوع» (досл. «Так, ... це питання... щоразу піднімається»), а за ним слідує присудок, виражений підметом, а саме «هو دليل مثالي» (досл. «що є свідченням»). У цьому випадку увагу акцентовано на тому, що винесення питання на загал є *свідченням* існування певних факторів, іншими словами, саме на іменниках зосереджені інтонаційні та смислові екстремуми.

Продовжуючи синтаксичний аналіз, зауважимо, що дискурс арабських дипломатичних текстів тяжіє до довгих речень, що складаються з 10 і більше слів. Так звані *супердовгі конструкції*, що деколи перешкоджають адекватному сприйняттю текстів, тим не менш є природними для

офіційно-ділових текстів і читач інстинктивно налаштовує себе на сприйняття саме таких речень у тексті, хай навіть це сприйняття ускладнене великою кількістю складносурядних, складно-підрядних та сполучникових речень. Такі конструкції, хоч і можуть викликати певне зниження рівня уваги непідготовленого читача, жодним чином не наштовхують на емоційне сприйняття написаного, що може мати місце у разі, якщо супердовгі конструкції застосовуються у тексті художньому [7, с. 134–138].

У цьому контексті важливо зазначити, що згідно з дослідженнями психологів оперативна пам'ять середньостатистичної людини сприймає за один раз від двох до семи слів [6, с. 298]. Водночас, найдовше речення у досліджуваній вербальній ноті (3 пункт) складається з 98 слів. Таке нашарування каскаду маленьких та середніх речень є можливим завдяки *полісиндетону* (багатсполучниковості) – фігурі мови, головна мета якої полягає у тому, аби посилити експресію між однорідними членами простого або ж складного речення завдяки повтору однакових сполучників [4, с. 41]. У згаданому уривку тексту сполучник «و» («і», «та») використано 5 разів, тобто частка використання «و» складає близько 4,9%; водночас, на 415 слів вербальної ноти припадає 28 сполучників «و», тобто частка використання цього сполучника відносно усіх слів складає приблизно 6,7%. Чи можна констатувати тенденцію в арабських офіційно-ділових текстах до штучного подовження речень шляхом полісиндетону? З огляду на те, що текст складається з 9 речень, що містять більше 400 слів (близько 44 слів на 1 речення), надання автором переваги довгим конструкціям є очевидним, адже окрім інтонаційної (фонетичної) складової, має бути наявна синтаксична, що у цьому випадку забезпечується згаданим сполучником.

Іншою характерною особливістю таких текстів є період – стилістичний засіб увиразнення змісту і форми висловлювання, чітко поділений на дві частини, що має ритмічно-наростаючо-складну інтонацію, злам якої починається з виразної паузи [2, с. 37–41; 6, с. 298]. У наведеному вище другому пункті вербальної ноти цей злам чітко відстежується (частини речення, на яких інтонація змінюється незалежно від методу прочитання (вголос чи мовчки), підкреслено).

Якщо співставити два зазначених вище явища – полісиндетон та період – бачимо, що нашарування складнопідрядних та складносурядних речень шляхом додавання однотипного сполучника автоматично зумовлює перепади

інтонації у міру того, як речення розвивається. Це є особливо важливим з огляду на те, що класичні «сухі» офіційно-ділові тексти, на противагу поширеному переконанню щодо такої їхньої якості, якщо і є такими, то виключно у парадигмі їхнього протиставлення художнім текстам, що, натомість, є «яскравішими» виключно завдяки ширшому залученню метафор, епітетів тощо.

Та ж тенденція має місце у шостому пункті ноти:

وبناء على ذلك، وبالنظر إلى الصلة التي لا تتفصم عراها بين تطبيق الضمانات الشاملة للوكالة في الشرق الأوسط وأنشطة الوكالة ذات الصلة بموجب المادة الثالثة من معاهدة عدم الانتشار، فمن المؤسف أن ورقة المعلومات الأساسية التي أعدها الأمانة لم تتضمن الإشارات الضرورية والمناسبة إلى هذه المسألة في مهمة الوكالة وولايتها.

Виходячи з переліченого, та з урахуванням нерозривного зв'язку між дотриманням всеосяжних гарантій, яке дало Агентство, у регіоні Близького Сходу, та кроків, яких вживає Агентство у контексті виконання третього пункту Угоди про нерозповсюдження, вбачаємо необхідним висловити своє здивування фактом відсутності у Переліку інструкцій, підготовленим Дирекцією, необхідних у контексті цього питання роз'яснень, адже на зазначеному питанні ґрунтується діяльність та робота Агентства.

Як зазначалося вище, головною метою цієї вербальної ноти є спонування до дії. Така реакція не може бути викликаною інтонаційно рівними (безсполучниковими) формулюваннями, адже тоді текст набував би ознак художнього, тобто ближчого до розповідного, мовлення. Вплив на читача не тільки вербально, а й фонетично, є невід'ємною складовою дипломатичної кореспонденції. Саме завдяки вищезазначеним розставленим вербальним та фонетичним акцентам, що полягають у заклик до вживання тих чи інших кроків, автор формує шкалу реакції на своє звернення, причому оптимальним результатом у такому випадку є відповідь, якою б вона не була, адже це вже є продуктом комунікації між двома сторонами, ба більше свідченням її наявності.

Про це свідчать і два екстремуми тексту – зачин та кінцівка. Семантично та синтаксично рухомою лишається серцевина, тобто основна частина вербальної ноти; натомість, перше та останнє речення якщо і не є абсолютно незмінними (з урахуванням існування синонімічних опцій на позначення того ж повідомлення), все ж мають бути виголошені, аби було збережено декларативно-офіційний тон. У мовознавстві інструменти, що вводяться з цією метою до тексту, називають *шаблонними фразами*

або ж мовними кліше. Їх також називають «стійкими словосполученнями слів» [3], «канцелярським висловом-кліше» [15, с. 255] або ж «мовною формулою-штампом» [10, с. 9].

У досліджуваному документі маємо два мовних кліше:

...تهدي البعثة لجمهورية مصر العربية في فيينا أطيب تحياتها إلى

Постійне представництво Арабської Республіки Єгипет у Відні засвідчує свою повагу...

عصر فلما هذه رصم تيروم جل قمئ ادلا قث عبلا جن ت غتو
امري دقت قئ اف ن ع... ل اددم برعتل

Постійне представництво Арабської Республіки Єгипет користується цією нагодою, щоб поновити запевнення у своїй високій повазі.

О. Пономарів вмотивовує появу мовних кліше повторюваністю та частотністю ситуацій і зазначає, що «... за цих умов навколо стрижневого слова утворюється відносно постійний набір контекстуальних елементів у мовленні, що набувають звичності у називанні й звучанні. Такі сполуки слів перетворюються на стандартні» [11, с. 156]. У зв'язку з тим, що у мовознавстві ще не вироблено стале визначення та обсяги терміна «мовне кліше», єдиної класифікації цього поняття й досі немає. У вузькому трактуванні мовне кліше охоплює лише слова та короткі словосполучення, що слугують для передавання інформації у конкретних ситуаціях: початок, продовження або завершення розмови, вираження емоцій у стандартних ситуаціях (привітання, співчуття) тощо [12, с. 80–86]. Фактично, ці сталі форми є результатом багатовікового становлення традиції дипломатичного листування, адже головною метою їхнього застосування є не стільки підкреслення характеру звернення, скільки сам факт його наявності. Іншими словами, відповідно до основних засад дипломатії такі «протокольні» декларування засвідчують повагу та/чи подяку без безпосередньої вказівки на ступінь серйозності цих емоцій/дій – мова натяків та хитрощів, де за словами може ховатись діаметрально протилежне відчуття/намір [23].

Іншою рисою офіційно-ділового стилю є глобалізація його ідеї, намагання поширення повідомлення на якомога більшу аудиторію. Так, співрозмовники у досліджуваному документі є ними лише номінально, адже наприкінці звернення автор просить довести зазначене до відома якомога більшої кількості інших сторін:

وترجو البعثة الدائمة لجمهورية مصر العربية من أمانة الوكالة الدولية للطاقة الذرية أن تعمم هذه المذكرة الشفوية كنشرة إعلامية لجميع الدول الأعضاء في الوكالة.

Постійне представництво Арабської Республіки Єгипет просило б Міжнародне агентство з ядер-

ної енергії довести цю вербальну ноту, як інформаційний циркуляр, до відома усіх держав-членів Агентства.

Цю рису арабського дипломатичного дискурсу не можна назвати очевидною, хоча б виходячи зі ступеня інтегрованості до тексту – прохання поширити повідомлення серед усіх держав-членів організації викладено достатньо лаконічно відносно інших речень вербальної ноти. Та навіть попри недомінантний характер цього явища, не взяти його до уваги було б недоцільно, адже для дипломатичної кореспонденції, що за визначенням є таємною, заклик до її поширення на загал виглядає, на перший погляд, як протиріччя. Тим не менш, серед дослідників поширена теорія, що пояснює цей феномен. Так, глобалізація в системі поглядів Джеймса Розенау, американського теоретика політології, означає, що людство володіє дорогоцінним скарбом досвіду міжнародної політики, яка передбачає домінування національних держав на міжнародній арені; та з огляду на початок століття постінтернаціональної політики, національно-державні органи вимушені ділити глобальну арену і владу із інтернаціональними організаціями, транснаціональними політичними рухами та транснаціональними корпораціями. Розенау вважає, що ніщо інше як технології посирили взаємозалежність між локальними, національними і інтернаціональними суспільствами, причому в масштабах, не знаних жодною з історичних епох [21, с. 102]. Іншими словами, розвиток суспільства та інтеграція до нього сучасних технологій окрім полегшення комунікації сприяли появі неочевидного прагнення до її поширення, причому іноді всупереч нормі стилю, яка таким чином набуває нові форми. Це є прикладом відносної гнучкості, якою під впливом плину часу все більше характеризуються навіть ті стилі, для яких це ніколи не було природньо, як-от офіційно-діловий.

Висновки. Дискурс дипломатичного підстилю арабської мови не є сталим та зазнає змін у міру того, як еволюціонує соціум та засоби комунікації. Зазначені зміни стосуються не лише засобів висловлення думки, а й мотивації, що керує автором при написанні тексту. Так, *декларативність* все більше заміщується *спонуканням*, збереження офіційно-ділового ядра якого стає окремим напрямом процесу підготовки дипломатичної кореспонденції. Саме тому давня історія дискурсу офіційно-ділових текстів відбивається на масштабі змін – такі елементи, як довгі складнопідрядні та складносурядні речення, значна кількість сполучників та клішованість окремих частин, є основоположними.

З цього випливає, що одним з головних викликів, пов'язаних із написанням арабських офіційно-ділових текстів, вже зараз є баланс між традиційним та прогресистським, між усталеною нормою та тенденцією, що поширюється. Адекватність тексту у подальшому визначатиметься не стільки красномовністю автора у контексті багатослівності, скільки його вмінням підлаштовуватись під реалії сьогодення та подекуди надавати перевагу емоцій-

нішому та лаконічнішому над нейтральним та загальним. Натомість, з урахуванням невідворотних соціальних процесів, що мають місце у сьогоденному світі, а саме набагато більшої відкритості та простішого доступу до інформації, можна припустити, що й вищезазначені складові дипломатичної кореспонденції буде хоч і не кардинально, але видозмінено, а саме на рівні семантики, засади якої визначаються мовленнєвими тенденціями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий тлумачний словник української мови (2024), URL: <https://slovnnyk.me/dict/vts/%D0%BF%D0%B%D0%B7%D0%B0%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C> (дата звернення: 28.11.2024).
2. Галас А. М. Про стилістичне значення періоду. *Культура слова*. 1990. № 38. С. 37–41.
3. Горбачук Д. В. Структурносемантичні типи стійких сполучень слів в офіційно-ділових текстах сучасної української мови (функціонально-стилістичний аналіз). Київ : Либідь, 1997. 170 с.
4. Дзюбишина-Мельник Н. Я. Багатосполучниковість. Українська мова: енциклопедія. Київ : НАН України, Ін-т мовознавства імені О.О. Потебні. 2000. 752 с.
5. Ковалик І. І., Мацько Л. І., Плющ М. Я. Методика лінгвістичного аналізу тексту. Київ : Вища школа, 1984. 119 с.
6. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту. Київ : Знання, 2008. 425 с.
7. Максимович Ю. В. Позазмістові характеристики тексту, що посилюють його вплив на емоційний стан читача. *Лінгвістичні студії*. 1994. № 1. С. 135–138.
8. Мартинюк О. М. Особливості дипломатичного листування (на матеріалі французької мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. № 38 (2). С. 111–114.
9. Пашинська Л. М. Еліпсис як спосіб скорочення компонентного складу фразем-інновацій у мові сучасної української періодики. *Київський національний лінгвістичний університет. Лексикографічний бюлетень*. 2006. № 14. С. 91–95.
10. Пещак М. М. Стиль ділових документів XIV ст. Київ : Наукова думка, 1979. 268 с.
11. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови. Київ : Либідь, 1993. 248 с.
12. Попова І. С., Карасьова К. А. Мовні кліше як складник стереотипізації мовлення політиків. *Лінгвістичні дослідження*. 2016. № 43. С. 80–86.
13. Пристай Г. В. Використання метафори в діловій комунікації (на матеріалі англійської та української мов). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2023. № 60 (2). С. 48–51.
14. Приходько А. М., Олексієнко А. В. Когнітивно-Комунікативна Організація Гіпотаксису З Детермінантним Підрядним (на матеріалі німецької та англійської мов). *Філологічні студії*. 2016. № 6. С. 81–84.
15. Сологуб Н. М. Кліше. Українська мова: енциклопедія. Київ : НАН України, Ін-т мовознавства імені О.О. Потебні. 2000. 752 с.
16. Шевченко І. С. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. Харків : Константа, 2005. 356 с.
17. Barrett L. F. *How Emotions Are Made: The Secret Life of the Brain*. Boston : Houghton Mifflin Harcourt, 2017. 448 p.
18. Behari S. An Overview Of Diplomacy: The Art Of Negotiation And International Relations. *Journal of Emerging Technologies and Innovative Research*. 2022. № 9 (4). P. 442–453.
19. Benveniste E. *Problèmes de linguistique générale* [I]. Paris : Gallimard, 1966. 636 p.
20. Lakoff G. J. and Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 242 p.
21. Rosenau J. N. *Dynamics beyond globalization*. Princeton : Princeton University Press, 2003. 456 p.
22. Taylor S. *What is Discourse Analysis?* New York : Bloomsbury Publishing, 2013. 115 p.
23. 1997. 296 ص.
24. 1 № .2018. شنیک ه. تعليم العربية لأغراض دبلوماسية. الدبلوماسية أمودجا. URL: https://www.academia.edu/35079867/%D8%AA%D8%B9%D9%84%D9%8A%D9%85_%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A8%D9%8A%D8%A9_%D9%84%D8%A3%D8%BA%D8%B1%D8%A7%D8%B6_%D8%AF%D8%A8%D9%84%D9%88%D9%85%D8%A7%D8%B3%D9%8A%D8%A9_pdf (дата звернення: 04.02.2025).
25. 2014. 87 ص.
26. 2005. 304 ص.
27. الوكالة الدولية للطاقة الذرية (2022)، المذكرة الشفوية من البعثة الدائمة لجمهورية مصر العربية في فيينا إلى أمانة الوكالة الدولية للطاقة الذرية، تسخير، فيينا، URL: https://www.iaea.org/sites/default/files/publications/documents/infcircs/2022/infcirc1009_ar.pdf (дата звернення: 20.11.2024).
28. 1997. 392 ص.

Нижче наводимо текст вербальної ноти Постійного представництва Єгипту у Відні на адресу Міжнародного агентства з атомної енергії з перекладом українською.

INFCIRC/1009

الملحق

الصفحة 1

سفارة جمهورية مصر العربية
البعثة الدائمة لدى الأمم المتحدة
في فيينا

تموز/يوليه 2022

UN/359/22

مذكرة شفوية

تهدي البعثة لجمهورية مصر العربية في فيينا أطيب تحياتها إلى أمانة الوكالة الدولية للطاقة الذرية (الوكالة)، وبالإشارة إلى ورقة المعلومات الأساسية التي قدمتها الأمانة بشأن أنشطة الوكالة في إطار المادة الثالثة من معاهدة عدم انتشار الأسلحة النووية (معاهدة عدم الانتشار)، يُسَرَفُ البعثة أن تبرز النقاط التالية:

1 مصر من أشد المدافعين عن نظام ضمانات الوكالة والدور المستقل الذي تؤديه الوكالة بصفتها السلطة المختصة الوحيدة المسؤولة عن – التحقق من الوفاء بالالتزامات المتعلقة بالضمانات التي تعهدت بها الدول الأطراف بموجب المادة الثالثة من المعاهدة.

2 وفي حين تؤكد مصر على أهمية الجهود التي تبذلها أمانة الوكالة، وهي تواصل تنفيذ ولاياتها فيما يخص الضمانات وأنشطة التحقق، – فلقد لوحظ أن ورقة المعلومات الأساسية المذكورة أعلاه، والتي تهدف إلى إبراز مختلف أنشطة الوكالة في هذا الصدد، لم تتضمن الإشارة ذات الصلة إلى جهود الوكالة ومساعدتها في تطبيق ضماناتها الكاملة النطاق في الشرق الأوسط وفقا للقرار السنوي الذي يعتمده المؤتمر العام سنويا منذ عام 1991.

ولقد قررت الأمانة عدم إدراج إشارة إلى أنشطة الوكالة في مجال تطبيق الضمانات الكاملة النطاق في الشرق الأوسط، على الرغم من – إرسال مصر عدة طلبات إليها للقيام بذلك في ضوء التطورات الجديرة بالذكر ذات الصلة في المنطقة منها مشاركة الوكالة في الدورتين الأولى والثانية لمؤتمر الأمم المتحدة المعنى بإنشاء منطقة خالية من الأسلحة النووية وغيرها من أسلحة الدمار الشامل في الشرق الأوسط، وعلى الرغم من أن ورقة المعلومات الأساسية المذكورة أعلاه تتضمن إشارات إلى مسائل أخرى تتعلق بالتحقق في الشرق الأوسط وهي لا تندرج ضمن الأنشطة المتصلة بالمادة الثالثة.

والغرض من هذا القرار هو دعم أنشطة الضمانات التي تضطلع بها الوكالة بموجب المادة الثالثة من معاهدة عدم الانتشار. وقد أولت – 4 المؤتمرات العامة مؤتمرات استعراض معاهدة عدم الانتشار أولوية بارزة لانضمام جميع دول الشرق الأوسط إلى المعاهدة وإخضاع جميع الأنشطة النووية في المنطقة لنظام الضمانات الشاملة.

وإن تناول المؤتمر العام للوكالة لهذا الموضوع الحاسم سنويا واعتماده القرار المذكور أعلاه هو دليل مثالي على الأولوية القصوى التي – 5 يوليها المجتمع الدولي دائما لتعزيز فعالية ومصداقية معاهدة عدم الانتشار، وتجنب خطر الانتشار النووي في المنطقة، وإنشاء منطقة خالية من الأسلحة النووية وغيرها من أسلحة الدمار الشامل في الشرق الأوسط.

وبناء على ذلك، وبالنظر إلى الصلة التي لا تنفصم عراها بين تطبيق الضمانات الشاملة للوكالة في الشرق الأوسط وأنشطة الوكالة ذات – 6 الصلة بموجب المادة الثالثة من معاهدة عدم الانتشار، فمن المؤسف أن ورقة المعلومات الأساسية التي أعدتها الأمانة لم تتضمن الإشارة الضرورية والمناسبة إلى هذه المسألة، التي تشكل عنصرا أساسيا في مهمة الوكالة وولايتها.

وترجو البعثة الدائمة لجمهورية مصر العربية من أمانة الوكالة الدولية للطاقة الذرية أن تعمم هذه المذكرة الشفوية كنشرة إعلامية لجميع الدول الأعضاء في الوكالة.

وتغتنم البعثة الدائمة لجمهورية مصر العربية هذه الفرصة لتعرب مجددا لأمانة جهازي تقرير السياسات في الوكالة عن فائق تقديرها.

[التوقيع] [الختم]

[أمانة الوكالة الدولية للطاقة الذرية (الوكالة)] 27]

Вербальна нота

Постійне представництво Арабської Республіки Єгипет у Відні засвідчує свою повагу Генеральній дирекції Міжнародного агентства з атомної енергії (далі – Агентство) та, беручи до уваги опублікований Генеральною дирекцією перелік інструкцій, що стосуються зусиль Агентства у рамках імплементації пункту 3 Угоди про нерозповсюдження ядерної зброї (далі – Угода про нерозповсюдження), має честь повідомити таке:

1 – Єгипет є одним з головних прибічників системи гарантій Агентства та незалежної ролі, яку відіграє Агентство, адже воно є єдиним компетентним органом, відповідальним за дотримання зобов'язань, пов'язаних із гарантіями, дотримуватися яких, у свою чергу, зобов'язалися держави-члени згідно з пунктом 3 Угоди.

2 – Тоді, коли Єгипет наголошує на важливості зусиль, що докладає Агентство, та на продовженні роботи Агентства над дотриманням гарантій та їхньою імплементацією, єгипетська сторона не може не звернути увагу на те, що згаданий перелік інструкцій, головною метою яких є передусім визначення шляхів досягнення поставлених цілей, не містить відповідних посилань на кроки та дії самого Агентства – кроки, що забезпечили б беззаперечну імплементацію згаданих гарантій на Близькому Сході згідно зі щорічними рішеннями, що з 1991 р. ухвалюються за результатами сесій Генеральної Асамблеї.

3 – Незважаючи на те, що єгипетська сторона зверталася до Агентства з низкою запитів щодо оприлюднення таких кроків у світлі змін, яких зазнав регіон, і які заслуговують на увагу, зокрема, участі Агентства у першій та другій сесіях Генеральної Асамблеї ООН, присвячених створенню вільного від ядерної та іншої зброї масового знищення регіону на Близькому Сході; і не дивлячись на те, що згаданий перелік інструкцій містить інші питання, пов'язані із імплементацією згаданих гарантій на Близькому Сході, які, натомість, не включені до третього пункту, Дирекція вирішила не зазначати кроки Агентства, що забезпечили б беззаперечну імплементацію згаданих гарантій на Близькому Сході.

4 – Метою цього рішення є підтримка кроків з імплементації згаданих гарантій, які Агентство взяло на себе згідно з третім пунктом Угоди. Так, з метою налагодження системи дотримання всеосяжних гарантій на Генеральних Асамблеях та на конференціях, присвячених оприлюдненню Угоди, було приділено особливу увагу приєднанню усіх держав Близького Сходу до Угоди та викоріненню будь-якої ядерної активності у регіоні.

5 – Так, на планових з'їздах Агентства це питання, що з роками не стає менш чутливим, щоразу піднімається, і ґрунтується передусім на зазначеному вище рішенні, що є свідченням нагальної потреби у сприянні досягненню дієвості та довіри до Угоди про нерозповсюдження, з якою стикнулася міжнародна спільнота. Іншими пріоритетами є унеможливлення розповсюдження ядерної зброї у регіоні та створення вільного від ядерної та іншої зброї масового знищення регіону на Близькому Сході.

6 – Виходячи з переліченого, та з урахуванням нерозривного зв'язку між дотриманням всеосяжних гарантій, яке дало Агентство, у регіоні Близького Сходу, та кроків, яких вживає Агентство у контексті виконання третього пункту Угоди про нерозповсюдження, вбачаємо необхідним висловити своє здивування фактом відсутності у Переліку інструкцій, підготовлених Дирекцією, необхідних у контексті цього питання роз'яснень, адже на зазначеному питанні ґрунтується діяльність та робота Агентства.

Постійне представництво Арабської Республіки Єгипет просило б Міжнародне агентство з ядерної енергії довести цю вербальну ноту, як інформаційний циркуляр, до відома усіх держав-членів Агентства.

Постійне представництво Арабської Республіки Єгипет користується цією нагодою, щоб поновити Дирекції з розробки політики Агентства запевнення у своїй високій повазі.

/підпис/ /печатка/

Дирекція Міжнародного агентства
з ядерної енергії (Агентство)

РОЗДІЛ 5 ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.161.24+81'42:327.5

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.39.1.23>

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДґРУНТЯ ВИВЧЕННЯ МОВИ МИРУ В ПЕРІОД ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE STUDY OF PEACE LANGUAGE IN HYBRID WARFARE

Данилейко О.В.,

orcid.org/0000-0002-8925-1644

доктор філософії,

асистентка кафедри методики викладання української та іноземних мов і літератур

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Наукова розвідка присвячена критичному огляду новітніх напрацювань в галузі лінгвістики миру для визначення сутності поняття «мова миру» в аспекті сучасної російсько-української війни. Дослідження спрямоване на формування холистичного уявлення про *мову миру*, а також на уточнення його змісту в світлі міждисциплінарного підходу. Критично переосмислюючи та інтегруючи напрацювання сучасних миротворчих студій, освіти в дусі миру, журналістики миру, лінгвістики миру та нової лінгвістики миру, авторка визначає «мову миру» як сукупність мовних засобів та комунікативних стратегій, які описують, відображають чи сприяють активному поширенню миру, а в умовах військових конфліктів нівелюють, розвінчують чи нейтралізують мову ворожнечі, ненависті та насильства. Спородичне вивчення доробку англо-американських медіа студій та їх лінгвістичне переосмислення дозволило визначити два ключові критерії ідентифікації *мови миру*: формальний, що передбачає свідому відмову від імпліцитного чи експліцитного використання мови ворожнечі та ненависті; та світоглядний, пов'язаний із поширенням миротворчих наративів, пошуком та використанням ефективних стратегій інформаційного спротиву ворожим інформаційним впливам. Зважаючи на бінарну природу *мови миру*, у роботі диференційовано поняття «мова негативного миру» та «мова позитивного миру». Визначено, що перша характеризується формальною відсутністю вербальних одиниць, які відкрито проявляють або сприяють поширенню ворожості та ненависті до ворога. Друга передбачає не лише відмову від використання мови ворожнечі та ненависті, але й сприяє утвердженню мирного дискурсу через поширення наративів гуманістичної спрямованості. Послуговуючись концепцією журналістики миру Й. Гальтунга, в роботі представлено аналітичну порівняльну модель «мови війни» та «мови миру», що увиразнюється через протиставлення їх основних концептуальних ознак. Наголошується на тому, що ефективна миротворча комунікація в умовах сучасної гібридної війни повинна заґрунтовуватись на свідомому використанні, поширенні та пропагуванні мови позитивного миру.

Ключові слова: війна, мир, гібридна війна, лінгвістика гібридної війни, лінгвістика миру, мова війни, мова миру.

This study critically examines recent developments in Peace Linguistics to conceptualise the «language of peace» within the context of the ongoing Russian-Ukrainian war. It seeks to establish a comprehensive understanding of the term while refining its scope through an interdisciplinary lens. By integrating insights from contemporary peace studies, peace education, peace journalism, peace linguistics, and the emerging field of new peace linguistics, the study defines the «language of peace» as a system of linguistic resources and communicative strategies that describe, reflect, or actively promote peace. In conflict settings, these strategies also serve to counteract, deconstruct, or neutralise the language of hostility, violence, and conflict. A critical analysis of Anglo-American media studies and their linguistic reinterpretation identifies two key criteria for recognising the language of peace. The first, a formal criterion, involves the conscious rejection of implicit or explicit expressions of hostility and hatred at interpersonal, intrastate, and interstate levels of communication. The second, a worldview criterion, concerns the dissemination of peace-oriented narratives and the development of effective strategies to resist hostile information influences, particularly within hybrid warfare. Recognising the dual nature of the «language of peace», the study distinguishes between the *language of negative peace* and the *language of positive peace*. The former is characterised by the absence of verbal elements that incite hostility or hatred towards the opposing side, whereas the latter not only excludes such elements but also actively constructs a discourse of peace through linguistic means that reinforce humanistic narratives. Drawing on J. Galtung's concept of peace journalism, the study introduces an analytical comparative model contrasting the structural and functional characteristics of the «language of war» and the «language of peace». The findings highlight that effective peace-oriented communication in the context of contemporary hybrid warfare requires the deliberate use, dissemination, and promotion of the language of positive peace.

Key words: war, peace, hybrid warfare, linguistics of hybrid warfare, Peace Linguistics, language of war, language of peace.

Постановка проблеми. Гібридна агресія Росії проти України, яка переросла в повномасштабний збройний конфлікт, засвідчила, що в умовах сучасної війни традиційні військові операції невіддільно пов'язані з використанням інформаційних та когнітивних засобів впливу на людську свідомість та сприйняття, що реалізуються через посередництво мовного знаку. Як слушно зауважує А. М. Черняк: «Гібридність сучасних конфліктів остаточно розмила поняття війни, миру, перемоги, а інформаційні технології змінили роль пересічного громадянина у формуванні безпечного дискурсу держави» [1, с. 12]. Враховуючи конститутивну роль мови в контексті сучасної гібридної війни, виникає гостра необхідність в системному переосмисленні прикладних та теоретичних аспектів вивчення «мови війни» та «мови миру», зокрема у світлі новітніх зарубіжних напрямів сучасного мовознавства – «лінгвістики війни» та «лінгвістики миру». Зважаючи на те, що уже були здійснені певні спроби визначення лінгвістики війни як новітнього напрямку мовознавчих студій та мови війни як її об'єкта (див., зокрема, дослідження: [2; 3]), лінгвістика миру досі залишається відносно новим напрямком мовознавчих досліджень, який все ще потребує всебічного вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зацікавленість у вивченні *мови миру* зародилась у межах англо-американських досліджень проблем миру, а особливо таких її напрямків, як: миротворчі студії (П. Валленстін, Й. Гальтунг, В. Гей, А. Керл, Л. Крісберг), освіта в дусі миру (Б. Ріардон, Р. Л. Оксфорд, У. Стеллармаріс), журналістика миру (Й. Гальтунг, М. Руге, Дж. Лінч, А. МакГолдрік, С. Янгблад), лінгвістика миру (Ф. К. Гомес де Матос) та нова лінгвістика миру (Е. Кертіс).

Попри стрімкий розвиток миротворчих студій у світових академічних колах, *лінгвістика миру* все ще залишається малодослідженою в українському мовознавстві. Наукові праці, що розкривають сутність цього феномену, представлені поодинокими теоретичними розвідками. Так, українська науковиця А. Ю. Коваленко розглядає *лінгвістику миру* переважно в освітньому контексті, залишаючи поза увагою політичний та соціальний [2]. О. В. Данилейко окреслює *лінгвістику миру* та *лінгвістику війни* як новітні міждисциплінарні підходи, що розкривають закономірності функціонування мови в період російсько-української війни, проте акцентує увагу здебільшого на *мові війни* [2, с. 29–45; 3]. Попри відсутність ґрунтовних теоретичних напрацювань в даній

області, українські мовознавці проявляють посилений інтерес до вивчення прикладних аспектів *мови миру*, що досліджується з залученням теоретико-методологічного інструментарію мовознавчих напрямків, які вони представляють. До таких прикладних мовознавчих підходів вивчення мови миру в період російсько-української війни можна віднести такі: когнітивний, що націлений на реконструкцію понятійного, асоціативно-образного та аксіологічного складників концепту «Мир» (К. Р. Близнюк, Т. П. Вільчинська, О. В. Данилейко, О. В. Терещенко, Г. М. Яворська); дискурсивний, спрямований на відновлення асоціативно-образного складника концепту «Мир» в українському та світовому медіапросторі, зокрема через вивчення одиниць осі псевдототожності та суміжності (О. В. Данилейко, Ю. П. Маслова, Г. М. Яворська); міждисциплінарні студії, що об'єднують мовознавчі та безпекові підходи у сфері стратегічних комунікацій і спрямовані на ідентифікацію та розробку ефективних засобів протидії деструктивному інформаційному впливу та підвищення опірності медіапростору (С. О. Гречка, Н. В. Слухай, О. С. Снитко, Л. Ф. Компанцева). Численність і різноманітність наукових підходів до вивчення *мови миру* в аспекті гібридної війни, та, разом з тим, зміщення фокусу досліджень на *мову війни*, фрагментарність і різноспрямованість наукових розвідок, відсутність єдиної методології аналізу мовних об'єктиваций *миру*, породжують гостру необхідність в переосмисленні наукового доробку представників миротворчих студій та пошуку можливостей виокремлення інтегрованого міждисциплінарного підходу, який дозволить сформувати цілісне уявлення про цей напрям мовознавства. Отож **мета наукової розвідки полягає** у формуванні цілісного уявлення про сутність поняття «мова миру» в контексті гібридної війни та уточнення його змісту крізь призму міждисциплінарного підходу, ґрунтуючись на глибокому теоретичному осмисленні сучасних досліджень в галузі лінгвістики миру.

Виклад основного матеріалу. За свідченням британського лінгвіста Д. Крістала, термін «*лінгвістика миру*» (*Peace Linguistics*) почали використовувати в освітній сфері ще на початку 1990-х років для позначення поширеного в ті роки суспільного уявлення про те, що «лінгвістичні принципи, методи, результати досліджень і практичні надбання є засобом утвердження миру та прав людини на глобальному рівні» [5], однак як окрема дисципліна *лінгвістика миру* утвердилась на початку 2000-х років завдяки

публікаціям Ф. К. Гомеса де Матоса, Е. Кертіса та Р. Л. Оксфорд, які почали активно послуговуватись терміном «мова миру» в своїх роботах, однак трактували його в гранично широкому сенсі. До прикладу, Р. Л. Оксфорд визначає мову миру як «будь-яку форму комунікації – вербальну або невербальну – яка описує, відображає, виражає чи активно поширює мир» [6, с. 3]. Як зауважує дослідниця, основна функція мови миру – трансформативна, а заґрунтовується вона на шести принципах: системність поширення – свідоме використання, розповсюдження та пропагування мови миру в усіх сферах людського буття; заміщення агресії – усвідомлена деконструкція мови ворожнечі та її заміна мовою миру; комплексність засобів вираження – поширення мови миру засобами як вербальними, так і невербальними; всеосяжність – мова миру охоплює всі сфери буття (внутрішню, міжособистісну, міжгрупову, міжнародну, міжкультурну, екологічну); ретранслюється рольовими моделями – «звичайними» людьми, які слугують взірцем для наслідування; гнучкість і чутливість до контексту – врахування соціальних, культурних та ситуаційних особливостей при відборі найбільш ефективних мовних засобів [6, с. 5–26]. Незважаючи на системність трактування, мова миру в працях Р. Л. Оксфорд розглядається передусім в аспекті освіти в дусі миру, а її основним завданням є «навчити вчителів та учнів використовувати мову позитиву та уникати вживання мови негативу» в освітньому дискурсі [7, с. 234]. Наголошуючи на ключовій ролі мови в процесі утвердження миру, дослідниця вводить термін «Мова мирного підходу» (*Language of Peace Approach*), який уперше використовує в монографії «The Language of Peace: Communication to Create Harmony» (2013).

Посилена увага лінгвістів до вивчення мови як інструменту породження та врегулювання конфліктів глобального масштабу сприяв формуванню на початку XXI ст. нової галузі прикладної лінгвістики – нової лінгвістики миру (*New Peace Linguistics*), об'єктом вивчення якої стали механізми функціонування мови конфлікту та мови миру. На прикладному характері нової галузі акцентує Е. Кертіс, який у найширшому розумінні визначає її як «системний підхід до вивчення мови, який досліджує особливості її використання з метою поширення миру, а також розкриває закономірності взаємозв'язку мови, миру та соціолінгвістичної реальності» [8]. У вузькому сенсі нова лінгвістика миру визначається вченим як поглиблений аналіз мови наймогутніших представників людства, що спро-

можні як утвердити мир, так і розв'язати війну [7, с. 234]. Як міждисциплінарна галузь знань, нова лінгвістика миру послуговується здобутками мірології (миротворчих студій), конфліктології, соціолінгвістики та критичного дискурс-аналізу [9, с. 13]. У світлі нової лінгвістики миру поняття «мова миру» найчастіше визначається як «лінгвістичне напасильництво» [10, с. 969], що фактично означає відмову від використання мови ворожнечі. Засадничим принципом та провідним постулатом цієї галузі є твердження, що «мова може існувати поза конфліктом, але конфлікт не може існувати поза мовою» [7, с. 235]. Відтак у межах лінгвістики миру поняття «мова миру» розглядається у тісному взаємозв'язку з мовою ненависті, ворожнечі та війни.

Однією з перших суто лінгвістичних праць, виконаних на засадах нової лінгвістики миру, стала книга Е. Кертіса «Нова лінгвістика миру та роль мови в ситуації конфлікту» (2022), у якій не лише було представлено новий підхід до вивчення мови, але й на прикладах поглибленого аналізу виступів Джорджа Буша, Коліна Павелла, Барака Обами, Дональда Трампа та Джо Байдена продемонстровано його прикладну цінність. Провідним напрямком досліджень у царині нової лінгвістики миру став аналіз механізмів увиразнення мови конфлікту в політичному дискурсі. Так, у фокусі уваги Е. Кертіса: вивчення особливостей використання стратегій «іншування», виправдовування та заперечування; виокремлення домінантних стратегічних наративів політичного дискурсу; аналіз когнітивних метафор; системний опис мілітарного дискурсу; вивчення персуазивного потенціалу мовних одиниць та їх використання з метою спотворення інформації, поширення дезінформації, нагнітання та підживлення страху [7]. Водночас мова миру, хоча й не отримала системного опису в межах нового напрямку, розглядається як інструмент заклику до єднання, визнання помилок, формування позитивного порядку денного тощо.

Значну теоретичну та практичну цінність для подальших прикладних досліджень мови миру мають напрацювання в галузі журналістики миру (*Peace Journalism*) – журналістського підходу до висвітлення подій, «за якого редактори та репортери свідомо обирають що і як повідомляти, щоб сприяти ненасильницькому реагуванню суспільства на події» [11, с. 3]. Журналістика миру спрямована на правдиве висвітлення подій, позбавлене упередженості та ідеологічного впливу. Зміщення фокусу уваги лінгвістів на медіатексти як провідні ретранслятори дискурсу війни

та миру, визначається самою сутністю гібридної війни, у якій «матеріальні цілі досягають активними діями не тільки у фізичному просторі, але й у просторах інформаційному та віртуальному» [12, с. 89]. Відтак провідну роль у війні, де «військові дії приглушені, а інформаційні, навпаки, – різко посилені» [5, с. 89], відіграють колективні відправники повідомлень. Послугуючись широким арсеналом мовних засобів, вони здатні як розпалювати ворожнечу, так і протистояти ворожим впливам, використовуючи інформаційний контр-інструментарій, спрямований на розповсюдження правдивого контенту та миротворчих наративів.

В контексті журналістики миру Й. Гальтунг (2006) розмежовує поняття «*журналістика війни*» та «*журналістика миру*». Обидва підходи представляють різні способи осмислення, інтерпретації, опису та представлення одних і тих же подій, утворюють два дискурси, що відображають протилежні світоглядні орієнтації. Журналістика миру, що характеризується ідеалістичністю та нормативністю, протиставляється журналістиці війни, яка спирається на більш реалістичне та описове зображення подій. Водночас обидва підходи заґрунтовані на використанні когнітивних та емоційних упереджень. Як зазначає Й. Гальтунг, саме *журналістика війни* сьогодні є доміантним стилем концептуалізації подій, тоді як *журналістика миру* не використовується навіть як її альтернатива [13, с. 1]. Очевидно, що науковий доробок *журналістики миру* може бути використаний для поглиблення теоретичного осмислення *лінгвістики миру*, адже при більш прискіпливому розгляді стає зрозумілим, що *журналістика війни* та *журналістика миру* (у викладі Й. Гальтунга) співвідносяться з поняттями «*мова війни*» та «*мова миру*», які утворюють асиметрію на всіх рівнях своїх концептуальних ознак. Беручи за основу порівняльну таблицю *журналістики війни* та *журналістики миру*, розроблену Й. Гальтунгом [13, с. 1], ми наважились накласти її на сучасні концепції *мови війни* та *мови миру*, доповнивши окремі аспекти. Таким чином було одержано аналітичну модель, яка увиразнює основні концептуальні відмінності *мови війни* та *мови миру* (розширена порівняльна таблиця представлена в нашому дослідженні [2, с. 40–41] (табл. 1).

Важливим аспектом досліджень у царині *журналістики миру* є прискіплива увага до мовного матеріалу, адже він має бути ретельно відібраний для уникнення ескалації насильства [14, с. 6]. Перевага надається використанню неупередженої, нейтральної лексики [15, с. 96], відмові від мови

ворожнечі та ненависті, а також жорстких формулювань, обвинувальної риторики, проявів упередженості [16, с. 21–22]. Окрім того, основна увага при відборі мовного матеріалу зосереджена на контексті повідомлення [14, с. 6]. Узагальнюючи, можна констатувати, що *мова миру* повинна відповідати двом критеріям: формальному, що передбачає відмову від використання мови ворожнечі та ненависті в усіх її проявах; та світоглядному – поширення та пропагування наративів миру, зокрема утвердження ідей національної гідності, історичної та культурної самобутності народу, національної ідентичності та унікальності, поваги до своєї культури та культури інших. Перенесення виокремлених критеріїв в контекст сучасної гібридної війни дозволяє сформулювати основні світоглядні настанови, яким повинна відповідати *мова миру* сьогодні. Як зазначає українська науковиця Н. В. Слухай, це, зокрема: використання простої, адекватної системи ідеологем, що відбивають світоглядні позиції українців; аналіз та виокремлення поточних антиукраїнських наративів та їх спростування за зразком спростування фейків; представлення України та Росії як самостійних суб'єктів з власною долею цивілізаційної відповідальності; поширення доказових історичних теорій щодо минулого України; позитивізація майбутнього, утвердження реалістичних оптимістичних прогнозів розвитку України [17, с. 24–25]. Зауважимо, що інформаційний супротив повинен вибудовуватись на принципах поваги, гідності та неупередженості, а також бути асиметричним інформаційному впливу ворога.

Варто, однак, констатувати, що відмова від використання *мови ворожнечі* не гарантує утвердження миру та не є його формальним показником. За Ч. Воелк *мова миру* – «це складна система творення і передачі смислу» [18, с. 53], у якій виокремлюють п'ять взаємопов'язаних рівнів: мовна система, дискурс, мовне значення, код (неословлені очікування), наративна складова [18, с. 54–55]. Мовні засоби, що функціонують на кожному з цих рівнів, симетричні панівним векторам концептуалізації конфлікту та утворюють когнітивно-дискурсивну симетрію. У цьому контексті «осмислення динаміки індивідуальної та колективної ідентичності та наративу є ключовим аспектом розбудови миротворчих процесів» [18, с. 56]. Колективний відправник може імпліцитно нав'язувати певну світоглядну парадигму, уникаючи відкритого використання експліцитних маркерів *мови війни*. Такий латентний дискурсивний вплив реалізується через використання мовних засобів замаскованого впливу,

Порівняльна таблиця «мови війни» та «мови миру» (за Й. Гальтунгом)

Мова миру	Мова війни
<p>Орієнтована на збереження миру:</p> <ul style="list-style-type: none"> висвітлює конфлікт у всій його складності у межах діади «перемога – перемога», враховуючи множинність сторін та цілей; націлена на пошук першопричин і висвітлення довготривалих, прихованих наслідків конфлікту в історичній, культурній, соціальній перспективах; інформація, що стосується війни, не приховується і не спотворюється; загрунтована на принципах гуманізму; використовує мовні засоби, які спрямовані на правдиве висвітлення подій та сприяють деескалації конфлікту; проактивна – запобігає виникненню і сприяє врегулюванню конфлікту ще до його ескалації; використовує нейтральну або інклюзивну лексику, що сприяє пошуку діалогу та порозуміння. 	<p>Орієнтована на розпалювання війни:</p> <ul style="list-style-type: none"> сфокусована на протистоянні двох сторін, у якому перемога однієї є неминучою поразкою для іншої; конфлікт розглядається лише в межах військових дій, а увага сфокусована на стороні, що почала війну; спотворює правду, розповсюджує міфи та неоміфи з метою «переписання» минулого та теперішнього; висвітлення подій є вибірковим: окремі аспекти замовчуються або спотворюються; вибудовується на жорсткій опозиції «свої-чужі»; свідомо відмовляється від сповідування принципів гуманізму, особливо відносно противника; реактивна: націлена на розпалювання ворожнечі та ескалацію насильства; увага прикута до висвітлення видимих наслідків війни; використовує мову ворожнечі, ненависті та насильства.
<p>Орієнтована на правду – мовні засоби використовуються з метою поширення стратегічних контр-наративів, націлених на правдиве висвітлення ситуації конфлікту та протидію ворожим інформаційним впливам.</p>	<p>Орієнтована на пропаганду – передбачає використання інформаційних та когнітивних засобів впливу на людську свідомість для дезорієнтації, поширення ворожих ідеологем, інтенцій та переконань, розширення горизонту зла та хаотизації сприйняття.</p>
<p>Егалітарна:</p> <ul style="list-style-type: none"> у центрі уваги знаходяться всі учасники конфлікту, проте фокус уваги зміщений на цивільне населення, зокрема жінок, дітей, людей похилого віку, які активно чинять опір агресору; обирає нейтральні номінації для позначення учасників конфлікту; унікає риторику героїзації, демонізації чи сакралізації. 	<p>Елітарна:</p> <ul style="list-style-type: none"> сфокусована на стражданнях «своїх» безвідносно до ролі, яку займає в конфлікті; демонізує ворога; вдається до риторики сакралізації жертв, у світлі якої «свої» – мученики, святі або герої, «чужі», відповідно, – або бездушні агресори, або ті, що заслуговують покарання; звідси – моральне виправдання конфлікту; орієнтується на селективний миротворчий дискурс.
<p>Орієнтована на пошук можливих варіантів вирішення конфлікту:</p> <ul style="list-style-type: none"> мир розглядається не лише як відсутність насильства, а й як активний процес переосмислення конфлікту; пропагує та впроваджує мирні ініціативи, зокрема з метою попередження виникнення нових конфліктів; утверджує культуру миру та виховує суспільство миру. 	<p>Орієнтована на перемогу будь-якою ціною:</p> <ul style="list-style-type: none"> мир розглядається як результат військової перемоги однієї зі сторін; будь-які мирні ініціативи ігноруються або відкладаються до моменту, коли одна зі сторін не почне домінувати; підпорядковується концепції «війна заради війни» або «вічна війна», а тому агресор за першої ліпшої можливості знову розпочинає війну.

зокрема когнітивних метафор. Ці спостереження породжують два фундаментальні питання: чи можна вважати *мирний дискурс* таким, у якому відсутні формальні ознаки *мови ворожнечі*? Чи натомість він передбачає цілісну концептуальну трансформацію – як на формальному рівні (відмова від використання лінгвістичних одиниць з «прозорою» семантикою, які націлені на посилення ненависті та загострення конфлікту), так і на світоглядному, що охоплює інтенційні, ідеологічні та концептуальні виміри ненасильницького дискурсу? Ці питання набувають особливої значущості у світлі концептуальних розмежувань існуючих підходів щодо визначення поняття «мова миру». Так, виходячи з концепції

позитивного та негативного миру, В. Гей пропонує розмежовувати поняття «мова позитивного миру» та «мова негативного миру».

Концепція *позитивного та негативного миру* була розроблена представниками скандинавської критичної школи на чолі з Й. Гальтунгом, які запропонували визначати мир з двох точок зору: як «відсутність або зниження рівня насильства в усіх його проявах», та як «ненасильницьке та креативне вирішення конфлікту» [19, с. 9]. Й. Гальтунг визначає *негативний мир* як «усунення безпосереднього насильства», а *позитивний мир* – як «ліквідацію структурного насильства» [20, с. 167]. Іншими словами, *негативний мир* – це відсутність зовнішніх формальних кон-

фліктогенних чинників, або, іншими словами, – «відсутність організованого колективного насильства, зокрема міжнаціонального, міжкланового, міжрасового та міжетнічного, породженого війною» [19, с. 12]. На протигагу цьому, *позитивний мир* – це «концепція розв’язання конфлікту та розбудови міцного довготривалого миру шляхом усунення не лише зовнішніх формальних, але насамперед прихованих конфліктогенних чинників» [20, с. 167]. Розвиваючи ідеї Й. Гальтунга, В. Гей пропонує розмежовувати поняття «*мова негативного миру*», що характеризується відсутністю відкритої лінгвістичної агресії відносно ворога, та «*мова позитивного миру*», що включає не тільки формальну відмову від використання мови ненависті, ворожнечі та насильства, але й пропагує гуманістичні миротворчі наративи; вона, таким чином, «сприяє переходу від затишшя, яке супроводжується насильством, до затишшя, яке супроводжується об’єктивним та неупередженим ставленням до опонента» [21, с. 5].

Узагальнюючи теоретичний доробок представників миротворчих студій та екстраполюючи їх надбання в площину гібридної війни ми, вслід за Р. Оксфорд, визначаємо *мову миру* як «сукупність будь-яких форм комунікації (вербальної і невербальної), що описує, відображає, виражає чи активно поширює мир» [6, с. 3], а за неможливості цього зробити пропагує використання комунікації, побудованої на засадах неупередженості, правдивості та взаємоповаги. Виходячи з того, що процес породження миру реалізується через тріаду «миротворчість, мирозбереження та миробудування» [6, с. 36], на кожному з них *мова миру* повинна ретранслювати та активно поширювати наративи, які націлені на: *підтримання миру* для запобігання ескалації насильства; *утвердження миру* для подолання розбрату та відновлення після завершення конфлікту; *розбудови миру* для утвердження культури стійкого й довготривалого миру через пропагування ідей пацифізму, взаємоповаги та ненасильницького вирішення конфліктів.

Висновки. Сьогодні стає цілком очевидним, що гібридна війна Росії проти України спрямувала лінгвістичні пошуки в царину безпекових та миротворчих студій, лінгвістики миру, когнітології та критичного дискурсу-аналізу, що сприяло виокремленню нової області лінгвістичних дослі-

джень, у межах якої мова розглядається як засіб прихованого впливу на свідомість та сприйняття людини. Переосмислення війни як нової форми конфлікту, який перебуває на межі фізичного, інформаційного та когнітивного вимірів, наповнило поняття «*мова миру*» та «*мова війни*» новим змістом. Узагальнюючи теоретичні напрацювання представників миротворчих студій та використовуючи їх надбання в аспекті дослідження поточної російсько-української війни, *мову миру* слід розглядати як сукупність мовних засобів та комунікативних стратегій, які описують, відображають чи активно поширюють мир, а в умовах військових конфліктів нівелюють, розвінчують чи нейтралізують *мову ворожнечі та насильства*. При цьому акцентуємо, що *мова миру* має дуальну природу, яка виразняється через *мову негативного миру*, що розглядається як формальна відсутність в досліджуваному дискурсі вербальних одиниць, які явно пропагують або активно сприяють проявам ворожості та ненависті щодо противника; та *мову позитивного миру* як відсутність в досліджуваному дискурсі вербальних одиниць, які явно чи в обхід раціональних центрів сприйняття людини (приховано) пропагують або активно сприяють проявам ворожості та ненависті щодо опонента. Важливим аспектом досліджень *мови миру* є визначення форми її прояву, на чому базується подальше визначення прихованих інтенцій відправника повідомлення. У найзагальнішому сенсі активне використання *мови негативного миру* може свідчити лише про тимчасове затишшя перед поновленням агресивного інформаційного впливу, тоді як використання *мови позитивного миру* сигналізує про намір сприяти активному та конструктивному діалогу для досягнення миру, орієнтацію на співпрацю, порозуміння, довіру та взаємоповагу між сторонами конфлікту.

Актуальним завданням сучасних мовознавчих студій, особливо в умовах поточної гібридної війни, є системне вивчення *мови миру*, зокрема визначення переліку лінгвістичних засобів, які використовуються або можуть бути потенційно використані для поширення та пропагування миру, опис та характеристика концептів миру, пошук дієвих наративів миру, визначення шляхів мирної протидії ворожим інформаційним впливам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця : монографія / За ред. Л. Компанцевої. Київ : НА СБУ, 2021. 500 с.
2. Данилейко О. В. Бінарна концептосфера «Війна» і «Мир» у період гібридної війни: когнітивний і прагматичний аспекти : дис. ... д-ра філософії в галузі філології : 035. Київ, 2022. 417 с.
3. Данилейко О. Мова війни: визначення та перспективи досліджень в контексті гібридної війни. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Т. 1, № 32. С. 101-107.
4. Коваленко А. Ю. Лінгвістика миру як шлях до одухотворення особистості під час війни. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2023. № 2 (106). С. 77-85.
5. Crystal D. Peace Linguistics. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. 6th ed. Singapore, 2008. P. 355.
6. Oxford R. L. The Language of Peace: communicating to create harmony. Oxford : Information Age Publishing, 2013. 380 p.
7. Curtis A. The new peace linguistics and the role of language in conflict. Greenwich : Information Age Publishing, 2022. 299 p.
8. Friedrich P. Applied linguistics in the real world. UK : Routledge, 2019, 196 p. URL : <http://surl.li/cjhij> (date of access: 06.12.2024).
9. Curtis A. Introducing and defining peace linguistics. *The Word*. 2018. № 27(3). P. 11-13.
10. Dwivedi A. Language and linguistic nonviolence. *The SAGE Encyclopaedia of War: Social Science Perspectives* / Ed. by P. Joseph. Thousand Oaks : SAGE Publications, 2017. Vol. 1. P. 968-969.
11. Lynch J. Debates in Peace Journalism. Sydney : Sydney University Press, 2008. 255 p.
12. Почепцов Г. Г. Від покемонів до гібридних війн: нові комунікативні технології XXI століття. Київ : Вид. дім «Києво-Могила. акад.», 2017. 260 с.
13. Galtung J. Peace journalism as an ethnical challenge. *Global Media Journal: Mediterranean*. 2006. № 1 (2). P. 1-5.
14. Youngblood S. Peace journalism principles and practices: responsibly reporting conflicts, reconciliation, and solutions. New York : Routledge, 2017. 249 p.
15. Stellamaris U. S. The impact of language development and global peace initiative in the 21st century: the linguistic perspective. *International journal of arts and humanities*. 2017. № 20. Vol. 6 (1). P. 85-97.
16. Ciftcioglu V. Peace Journalism: A Practical Handbook for Journalists in Cyprus / ed. by M. Bailie. EU, 2017. 24 p.
17. Слухай Н. В. Склад і структура ідеологічної матриці російських медіа. *Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця* : монографія / За ред. Л. Компанцевої. Київ : НА СБУ, 2021. С. 13-25.
18. Woelk Ch. Naming the space: Evaluating language in peace education through reflective practice. *Peace education evaluation : Learning from experience and exploring prospects*. USA : Information age publishing. 2015. P. 53-66.
19. Galtung J. Peace by peaceful means : Peace and conflict development and civilization. London : SAGE Publications, 1996. 280 p.
20. Сучасна політична лексика: навчальний енциклопедичний словник-довідник / За ред. Н. М. Хоми. Львів : Новий світ, 2015. 394 с.
21. Gay W. C. Public policy discourse on peace. *Putting peace into practice. Evaluating policy on local and global levels* / ed. by N. N. Potter. Amsterdam, 2004. P. 5-50.

КОМУНІКАТИВНІ ТАКТИКИ УЧАСНИКІВ ВІЦЕПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ДЕБАТІВ У СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ

COMMUNICATIVE TACTICS OF THE PARTICIPANTS OF THE US VICE PRESIDENTIAL DEBATE

Крапива Ю.В.,

orcid.org/0000-0002-8639-1641

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри загального та прикладного мовознавства
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Статтю присвячено вивченню комунікативних тактик учасників віцепрезидентських дебатів, що мають місце під час президентських перегонів у США. Матеріалом дослідження слугували дебати цього рівня, що відбулися 1 жовтня 2024 року між Дж. Д. Венсом, партнером за номінацією Д. Трампа – кандидата на посаду президента від Республіканської партії, і Т. Волзом, партнером за номінацією К. Гарріс – кандидатки на відповідну посаду від Демократичної партії. Заналізовано першу частину згаданих дебатів, під час якої обговорювались такі теми: 1) загострення ситуації на Близькому Сході; 2) ураган Гелен; 3) нелегальні мігранти; 4) економічні питання; 5) біографія учасників дебатів; 6) права жінки щодо переривання вагітності. Установлено, що вибір комунікативної тактики чи їхнього комплексу залежить від двох основних комунікативних цілей, що постали перед учасниками віцепрезидентських дебатів: 1) заявити про себе американському виборцю, 2) підтримати позитивний імідж свого партнера за номінацією. Послідовний аналіз відповідей учасників на запитання модератора дозволив простежити залежність між вибором комунікативної тактики й темою дискусії, уже зробленими заявами чи висунутими пропозиціями з боку кандидата на посаду президента, а також чергою відповідати (учасник, який надає відповідь після виступу свого опонента, має меншу свободу вибору тактики). До основних комунікативних тактик зараховано тактику критики партнера за номінацією свого опонента (активно експлуатується обома учасниками), звинувачення партнера за номінацією свого опонента, відведення критики на адресу свого партнера за номінацією, вихваляння свого партнера за номінацією, тактику обіцянки, а також представлення ситуації в позитивному світлі. Частота звернення до кожної з них у відповідях опонентів різниться. Кандидат на пост віцепрезидента від Демократичної партії використав усі можливості підтримати позитивний імідж свого партнера за номінацією. Його суперник не нехтує своїм шансом представити себе американському виборцю вже з перших хвилин виступу. Для кандидата на пост віцепрезидента від Республіканської партії найчастотнішими, за нашими спостереженнями, стали тактика критики партнера за номінацією свого опонента й тактика обіцянки.

Ключові слова: політична комунікація, президентські перегони, партнер за номінацією, комунікативна мета, електорат, політична лінгвістика.

The paper in question is devoted to the study of the communicative tactics of participants in the vice presidential debates that take place during the president election campaign in the USA. The material for the research is the debate of this kind, held (on October 1, 2024) between J. D. Vance, the running mate of D. Trump – the nominee of the Republican Party, and T. Walz, the running mate of K. Harris – the nominee of the Democratic Party. There has been analysed the first part of the aforementioned debate, with the following topics being discussed: 1) the situation in the Middle East; 2) Hurricane Helene; 3) illegal migration; 4) economy; 5) background of the debate participants; 6) reproductive rights. It has been determined that the choice of the communicative tactic or the complex of tactics depends on two main communicative goals that the participants in this type of political debate have, namely: 1) to introduce themselves to the electorate, 2) to support the positive image of their running mate. The systematic analysis of the debater's answers to the moderator's questions has allowed us to trace the relationship between the choice of the communicative tactic and the topic under discussion, the statements already made or proposals put forward by the presidential candidate, as well as the turn to respond (a participant who answers after his opponent's speech has less freedom to choose tactics). The main communicative tactics include the tactic of criticizing the opponent's running mate (readily exploited by both debaters), accusing the opponent's running mate, deflecting criticism towards their running mate, praising their running mate, the tactic of promising, and presenting the situation in a positive light. The frequency of the tactics in the debaters' responses varies. The Democratic vice president candidate used every opportunity to support the positive image of his running mate. The opponent seized the chance to introduce himself to the American voter from the first minutes of his speech. According to our observations, the Republican vice president candidate most frequently used the tactic of criticizing his opponent's running mate and the tactic of promising.

Key words: political communication, president election campaign, running mate, communicative goal, electorate, political linguistics.

Постановка проблеми. У рік проведення президентських виборів у Сполучених Штатах Америки увагу науковців перш за все привертають дебати між кандидатами на цю посаду [1].

При цьому не менш цікавим об'єктом дослідження може стати аналогічна подія між особами, котрих основні гравці передвиборчих перегонів висувають як претендентів на пост віцепрези-

дента (така особа стає партнером за номінацією для кандидата на найвищу посаду). Обраний претендент має відповідати певним негласним вимогам, серед яких прикметною вважають його здатність у будь-який момент стати особою номер один у країні [2].

В історії США мали місце випадки (щоправда, поодинокі), коли політичні дебати цього рівня значно вплинули на перебіг усієї передвиборчої кампанії та відповідно на результати президентських виборів [3].

Спираючись на вищезазначене, можна упевнено стверджувати, що вивчення комунікативних аспектів віцепрезидентських дебатів є актуальним у сучасному мовознавстві, адже сприяє збагаченню знань щодо згаданого різновиду політичної комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Віцепрезидентство послідовно й ґрунтовно вивчає Дж. Голдштейн [4], монографію якого можна розглядати як довідник з цього феномена [5, с. 1218]. Автор простежує еволюцію зазначеного політичного інституту в США, яка призвела до певних модифікацій і закріпила позиції віцепрезидента в адміністрації Білого дому. Побудована дослідником модель віцепрезидентства передбачає певні відхилення, пов'язані з особистісними характеристиками конкретного президента та / або віцепрезидента, а також із політичним контекстом [6]. Окремі фрагменти публікації Дж. Голдштейна (див. розділи 10–12 [6]) присвячено безпосередньо принципам відбору кандидатури на пост віцепрезидента, участі такої особи в передвиборчих перегонах під час президентських виборів, зокрема її участі у віцепрезидентських дебатах.

Якщо йдеться про політичні дебати як складник передвиборчої комунікації, то доцільно згадати напрацювання дослідників у комунікативному напрямі [7], що дозволяє, перш за все, розмежувати поняття «комунікативна стратегія» й поняття «комунікативна тактика», котрі описують дії учасників комунікативного процесу. Стратегія, як відомо, визначає спосіб досягти ключову мету, яка керує діяльністю комуніканта [7, с. 69], і передбачає експлуатацію низки тактик, потрактованих як менш глобальні дії комуніканта для реалізації комунікативної цілі [7, с. 69].

Універсальною, згідно з Дж. Голдштейном [2], можна вважати мету, яка тією чи тією мірою визначає вибір учасником віцепрезидентських дебатів певних комунікативних тактик, – представити себе американському виборцю (претенденти на пост віцепрезидента є переважно мало-відомими електорату політичними суб'єктами).

Не можна не погодитися з тезою експерта про значення віцепрезидентських дебатів як можливості якомога більшої кількості виборців слідкувати за поведінкою кандидатів на цю посаду в умовах високого психологічного тиску, коли ставки в передвиборчих перегонах є максимальними.

Постановка завдання. Пропонована наукова розвідка ставить за мету вивчити комунікативні тактики учасників віцепрезидентських дебатів у Сполучених Штатах Америки. Матеріалом дослідження слугують дебати між претендентами на пост віцепрезидента США, що відбулися 1 жовтня 2024 року.

Виклад основного матеріалу. Віцепрезидентські дебати 2024 року було призначено на день, коли до виборів президента США залишався приблизно один місяць, а кандидати на цю посаду, згідно із соціопитуваннями, ішли пліч-о-пліч [8]. Це свідчить про важливість використати будь-який шанс залучити на бік кандидатів кожного виборця, адже його голос може стати вирішальним під час остаточних підрахунків, особливо в так званих «хитких» штатах. Саме це можна розглядати як одне з головних завдань віцепрезидентських дебатів у США, учасниками яких були Джей Ді Венс, чия кандидатура Дональд Трамп оголосив на національному з'їзді Республіканської партії 15 липня 2024 року [9], і Тім Волз, котрого було обрано через кілька днів після того, як кандидаткою від Демократичної партії у серпні 2024 року стає Камала Гарріс [10]. Для другого учасника віцепрезидентських дебатів сформульоване завдання є, на нашу думку, ключовим, бо через зміну кандидата від Демократичної партії на посаду президента, останній обирає ту особу, яка хоча і подібна до його політичних поглядів, але значно відрізняється за соціальними параметрами (стать, походження тощо) й життєвим досвідом, оскільки це надає можливість розширити електоральну базу демократів після заміни Дж. Байдена на К. Гарріс.

Заналізовано першу частину віцепрезидентських дебатів [11], під час якої теми, запропоновані модератором для обговорення, розподілилися в такому порядку: 1) загострення ситуації на Близькому Сході; 2) ураган Гелен; 3) нелегальні мігранти; 4) економічні питання; 5) біографія учасників дебатів; 6) права жінки стосовно переривання вагітності. Обговорення кожної з них відбувалося з використанням тієї чи тієї домінуючої комунікативної тактики (далі – КТ) чи комплексу КТ, тому принцип, за яким було вивчено зазначені дебати, – це послідовний аналіз відповідей кожного з учасників на окреме запитання модератора

та визначення обраних суперниками КТ для реалізації ключових цілей учасників досліджуваного різновиду дебатів.

Відповіді на запитання стосовно **першої теми** дебатів, на нашу думку, наочно ілюструють принципово різні шляхи реалізації опонентами окресленої Дж. Голдштейном цілі кандидата у віцепрезиденти заявити про себе американському виборцю. Для Т. Волза, вибір кандидатури якого ґрунтувався перш за все на бажанні розширити електоральну підтримку демократів, реалізація такого завдання є другорядною лінією, а ключовим завданням, що постає перед претендентом на пост віцепрезидента від Демократичної партії, уважаємо завдання підтримати позитивний імідж свого партнера за номінацією – кандидата в президенти. Для реалізації такої мети демократ послуговується двома протилежними за своїм спрямуванням тактиками (аналіз передає послідовність звернення до кожної з них), а саме: **КТ критики партнера за номінацією свого опонента**: «*A nearly 80 year old Donald Trump talking about crowd sizes is not what we need in this moment*» [11]; **КТ вихваляння свого партнера за номінацією**: «*What we've seen out of Vice President Harris is we've seen steady leadership. We've seen a calmness that is able to be able to draw on the coalitions, to bring them together, understanding that our allies matter*» [11].

Щодо кандидата на пост віцепрезидента від Республіканської партії, то цей учасник дебатів не нехтує своїм шансом представити себе американському виборцю вже з перших хвилин виступу, тому відповідь на перше запитання починає стислим оголошенням своїх біографічних даних («*I want to answer the question, but I want to actually give an introduction to myself a little bit*» [11]) і тільки після цього переходить до обговорення озвученого модератором запитання. Оскільки його суперником уже було активовано КТ критики команди опонента (зокрема кандидата на посаду президента), Дж. Д. Венс будує свою комунікативну діяльність як логічний хід у відповідь на вже почуте від іншого учасника дебатів. Як наслідок у його репліках простежується послідовність (іноді переплетення) таких тактик: **КТ відведення критики на адресу свого партнера за номінацією**: «*Donald Trump actually delivered stability in the world, and he did it by establishing effective deterrence*» [11]; **КТ вихваляння свого партнера за номінацією**: «*Donald Trump recognized that for people to fear the United States, you needed peace through strength*» [11].

Обговорення **другої теми** – одного з найстрашніших ураганів в історії США, котрий, за словами модератора віцепрезидентських дебатів, можна розглядати як наслідок кліматичних змін, почалося із запитання на адресу кандидата від Республіканської партії стосовно кроків адміністрації Д. Трампа для запобігання змінам клімату, що надало можливість Дж. Д. Венсу звернутися до **КТ обіцянки**: «*I commit that when Donald Trump is president again, the government will put the citizens of this country first when they suffer from a disaster*» [11]. У вищенаведеному уривку вже імпліцитно міститься докір команді чинної влади, що в наступних репліках республіканця реалізовано експліцитно у формі **КТ звинувачення партнера за номінацією свого опонента**: «*What have Kamala Harris's policies actually led to? More energy production in China, more manufacturing overseas, more doing business in some of the dirtiest parts of the entire world*» [11].

У своїй відповіді представнику Демократичної партії не залишилось іншого вибору, як тільки вдатися до **КТ відведення критики на адресу свого партнера за номінацією**, що ілюструє фрагмент «*... there's no doubt this thing roared onto the scene faster and stronger than anything we've seen*» [11], і негайно переходить до **КТ звинувачення партнера за номінацією свого опонента**, згадуючи заяви Д. Трампа щодо проблеми глобального потепління: «*Donald Trump called it a hoax and then joked that these things would make more beachfront property to be able to invest in*» [11].

На продовження другої теми кожному учаснику було надано час, щоб зреагувати на положення, висунуті його опонентом, але кардинальних змін у комунікативній поведінці Дж. Д. Венса та Т. Волза не спостерігається, тому перейдемо до аналізу комунікативних ходів кандидатів на посаду віцепрезидента під час обговорення **теми 3** – теми мігрантів, зокрема кризи на кордонах із Мексикою. Запитання модератора щодо дій майбутньої адміністрації Д. Трампа відкрило дискусію: республіканцю було запропоновано конкретизувати плани кандидата від їхньої партії щодо масової депортації нелегальних мігрантів. Дж. Д. Венс знову експлуатує **КТ звинувачення партнера за номінацією свого опонента**, про що свідчить, наприклад, його репліка «*We have a historic immigration crisis because Kamala Harris started and said that she wanted to undo all of Donald Trump's border policies*» [11].

Усвідомлюючи свою роль у перебігу президентських перегонів, зокрема важливість підтримати позитивний імідж своєї партнерки за

номінацією, Т. Волз робить вибір на користь **КТ представлення ситуації в позитивному світлі** та долучає до обговорення кризи, що виникла у зв'язку з потраплянням наркотиків до США через кордони з Мексикою, статистичні дані, котрі свідчать про позитивну динаміку: «... *the good news on this is the last twelve months saw the largest decrease in opioid deaths in our nation's history, 30% decrease in Ohio*» [11], і переходить до **КТ звинувачення партнера за номінацією свого опонента**, зокрема його команди, якій закидає таке: «*Senator Vance said it was so unworkable as to be laughable. So that's where we're at. Pass the bill. She'll sign it*» [11].

Дискусія стосовно питань, пов'язаних із третьою темою, виявилась доволі тривалою й показала високу інтенсивність конфліктності. Цього разу кандидат від Республіканської партії (увімкнені мікрофони учасників зробили цю ситуацію можливою) намагався коментувати поза чергою, створюючи ситуацію взаємних перешкод («crosstalk»), котру можна розглядати як реалізацію **КТ демонстрації свого лідерства**. Тим не менш модератор зміг забезпечити перехід до **четвертої теми** дебатів – економіки.

Запитання, адресоване демократу, містило необхідність уточнити заплановані командою кандидата на посаду президента заходи щодо покращення економічної ситуації в країні, що важливо, без збільшення національного боргу. Виступаючи першим, Т. Волз продовжує експлуатувати **КТ представлення ситуації в позитивному світлі**, яскравим прикладом чого вважаємо репліки «*The bold forward plan that Kamala Harris put out there is, one, is talking about this housing issue. The one thing is there's 3 million new houses proposed under this plan with down payment assistance on the front end. To get you in a house*» [11]. Претендент на пост віцепрезидента від Демократичної партії переважно зосередився саме на такій КТ.

Аналогічне прохання модератор спрямовує на адресу Дж. Д. Венса, який, маючи ту саму кількість хвилин, витрачає їхню більшість спочатку на критику опонента за те, що той добре виконує свою роль партнера за номінацією й використовує всі шанси заслужити для кандидатики на посаду президента схвалення з боку електорату. Претендент на пост віцепрезидента від Республіканської партії експліцитно вдається до **КТ безпосередньої критики свого опонента**, а не його партнера за номінацією: «... *you're going to hear a lot from Tim Walz this evening, and you just heard it in the answer, a lot of what Kamala Harris proposes to do*» [11]. Далі він переходить до вико-

ристання **КТ критики партнера за номінацією свого опонента**: «... *you won't hear, is that Kamala Harris has already done it. Because she's been the Vice President for three and a half years, she had the opportunity to enact all of these great policies*» [11].

Наступні репліки республіканця спрямовано на реалізацію **КТ вихваляння свого партнера за номінацією**, як-от: «*Donald Trump's economic plan is not just a plan, but it's also a record. A lot of those same economists attack Donald Trump's plans, and they have PhDs, but they don't have common sense and they don't have wisdom, because Donald Trump's economic policies delivered the highest take home pay in a generation in this country*» [11], і **КТ обіцянки**: «*I know a lot of you are worried about paying the bills. It's going to stop when Donald Trump brings back common sense to this country*» [11].

П'ятий блок запитань і відповідей із дебатів 1 жовтня 2024 року містить особисту інформацію щодо кожного учасника й уточнення певних фактів їхньої біографії, отриманих ЗМІ. Оскільки цей блок тільки побіжно стосується центральної події – президентських перегонів, у межах якої організовано дебати між претендентами на пост віцепрезидента, аналіз зазначеної частини не буде подано в цій науковій розвідці. Перейдемо до наступної теми дискусії – права жінки стосовно переривання вагітності. Обговорення **шостої теми** свідчить про необхідність вибору КТ, яка дозволить балансувати між виборцями, котрі є прихильниками різних підходів до цієї комплексної проблеми. Маючи право першої відповіді, Т. Волз удається до **КТ критики партнера за номінацією свого опонента**: «*Donald Trump put this all into motion. He brags about how great it was that he put the judges in and overturned Roe versus Wade, 52 years of personal autonomy*» [11]; «*That's not how this works. This is basic human right*» [11]. Такий хід змушує опонента виправдовуватися, що є реалізацією **КТ відведення критики на адресу свого партнера за номінацією**: «*Donald Trump has been very clear that on the abortion policy specifically, that we have a big country and it's diverse*» [11], що вже вкотре демонструє вплив комунікативної поведінки суперника на вибір КТ з боку його опонента.

Проведений аналіз показує чітко простежувану залежність між вибором КТ і такими чинниками, як 1) тема дискусії, 2) уже зроблені заяви чи пропозиції, висунуті в передвиборчій програмі партнера за номінацією – кандидата на посаду президента, 3) черга відповідати (учасник, який виступає після відповіді опонента, має меншу свободу вибору КТ).

Висновки. Учасник віцепрезидентських дебатів будує свою комунікативну діяльність, урахувавши завдання, які постали перед ним у межах президентської кампанії, першочерговим з яких є вимога відстоювати позицію кандидата в президенти зі свого боку, оскільки злагоджена взаємодія цих осіб гарантує максимальний їхній успіх на фініші президентських перегонів. При цьому не менш важливим для комуніканта можемо вважати намір продемонструвати свою спроможність очолити країну в разі, коли така необхідність виникає внаслідок непередбачуваних обставин під час виконання обов'язків президента його керівником. Кожен з учасників віцепрезидентських дебатів залежно від теми, запропонованої модератором для обговорення, робить вибір на користь певної комунікативної тактики, серед основних КТ наявні такі: КТ критики партнера за номінацією свого опонента, КТ звинувачення партнера за номінацією свого опонента, КТ відведення критики на адресу свого партнера

за номінацією, КТ вихваляння свого партнера за номінацією, КТ обіцянки, КТ представлення ситуації в позитивному світлі. Частота звернення до кожної з них у відповідях опонентів різниться, хоча перша з вищеперерахованих тактик характерна для комунікативної поведінки обох претендентів. Кандидат на пост віцепрезидента від Демократичної партії використав усі можливості підтримати позитивний імідж свого партнера за номінацією. Його опонент – Дж. Д. Венс – намагався діяти в інший спосіб: найчастотнішими КТ у його відповідях, за нашими спостереженнями, є КТ критики партнера за номінацією свого опонента та КТ обіцянки. Прикметно, що кандидат на пост віцепрезидента від Республіканської партії почав свою участь у дебатах із реалізації експліцитним способом цілі, що передбачає представлення себе американському виборцю.

Перспективним убачаємо дослідження невербальних компонентів комунікативної поведінки учасників віцепрезидентських дебатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Крапува Yu., Sukhenko A. Presidential Debate (on the material of the 2020 Election Campaign in the USA). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2022. Вип. 90. С. 6–10. DOI: 10.26565/2227-1864-2022-90-01.
2. Joel Goldstein Previews the Vice Presidential Debate. *C-Span*. URL: <https://www.c-span.org/program/washington-journal/joel-goldstein-previews-the-vice-presidential-debate/649715> (дата звернення: 22.03.2025).
3. A look back at some of the big moments in VP debate history. *NPR*. URL: <https://www.npr.org/2024/09/30/nx-s1-5106866/a-look-back-at-some-of-the-big-moments-in-vp-debate-history> (дата звернення: 22.03.2025).
4. Vice Presidential VIP. *Saint Louis University*. URL: <https://www.slu.edu/universitas/archive/2020/vice-presidential-vip-goldstein.php> (дата звернення: 22.03.2025).
5. Devine C. The White House Vice Presidency: The Path to Significance, Mondale to Biden. By Joel K. Goldstein. Lawrence: University Press of Kansas, 2016. 440 p. *Perspectives on Politics*. 2016. No 14. P. 1218–1220. DOI: 10.1017/S1537592716003649.
6. Goldstein J. K. The White House Vice Presidency: The Path to Significance, Mondale to Biden. Lawrence: University Press of Kansas, 2016. 440 p.
7. Крапива Ю. В. Комунікативні стратегії учасників передвиборчої кампанії 2024 року в США. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 65. С. 69–72. DOI: <https://doi.org/10.32782/2409-1154.2024.65.16>.
8. Harris Had Stronger Debate, Polls Find, but the Race Remains Deadlocked. *The New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2024/09/19/us/politics/harris-trump-times-siena-poll-pennsylvania.html> (дата звернення: 22.03.2025).
9. JD Vance: Trump selected Ohio senator as VP pick after last-minute push from son. *CNN*. URL: <https://edition.cnn.com/2024/07/15/politics/trump-vp-pick-jd-vance/index.html> (дата звернення: 22.03.2025).
10. Kamala Harris picks Minnesota Governor Tim Walz as her VP running mate. *CBS News*. URL: <https://www.cbsnews.com/news/tim-walz-vp-kamala-harris-running-mate-2024/> (дата звернення: 22.03.2025).
11. Read the full VP debate transcript from the Walz–Vance showdown. *CBS News*. URL: <https://www.cbsnews.com/news/full-vp-debate-transcript-walz-vance-2024/> (дата звернення: 22.03.2025).

**ПОНЯТТЯ ‘ІННОВАЦІЯ’:
НАУКОВИЙ ОБСЯГ І ВАРІАТИВНІСТЬ ІНТЕРПРЕТУВАННЯ**
**THE NOTION OF ‘INNOVATION’:
SCIENTIFIC SCOPE AND VARIOUS INTERPRETATIONS**

Лук'янова А.І.,

orcid.org/0000-0002-9450-1548

*аспірант кафедри прикладної лінгвістики, порівняльного мовознавства та перекладу
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

У статті розглядається науковий обсяг та варіативність інтерпретування поняття ‘інновація’ в різних науках. Передусім визначено поняття ‘інновація’ в економіці, де воно власне і з’явилося (введено Й. Шумпетером в 1911 р.). Суттєву увагу приділено диференціації суміжних з інновацією понять таких як ‘неологізм’ та ‘оказіоналізм’. Зокрема, акцентується увага на ознаках, за якими відокремлюються, класифікуються неологізми, а саме: 1) за часом їхньої появи в мові (хронологічні неологізми), 2) за ступенем поширеності в мовній системі (загальномовні та індивідуально-авторські, так звані ‘оказіоналізми’), 3) за ступенем їхнього засвоєння мовою, мірою входження до її активного лексикону (повністю/частково засвоєні). Крім з’ясування значення кожного з цих понять окреслено специфічні ознаки, які й слугують критеріями для їх розмежування. Одним з найголовніших є спрямованість неологізмів на соціальне, а okazіоналізмів – на індивідуальне. Також перші характеризуються узуальністю, а другі – неuzuальністю. Слідом за Ж. Колоїз, до диференційних ознак неологізмів та okazіоналізмів відносимо такі: соціальну приналежність / індивідуальну приналежність; узуальність / неuzuальність; втрату / збереження новизни; нормативність / ненормативність (аномальність); відсутність чіткого зв’язку з контекстом / контекстуальну залежність; високий ступінь номінативності / високий ступінь експресивності. До інновацій в мові, в першу чергу, зараховуємо лексичні. Лексичні інновації і неологізми не є тотожними поняттями. Існують поняття ширші за них. Уточнення тлумачення, ‘інновація’ в економіці, культурології, освіті та менеджменті заклало підстави для його визначення в лінгвістиці, куди воно прийшло пізніше, однак на сучасному етапі розвитку наук є частотним, з огляду на динамічність мовних процесів. Таким чином, поняття ‘інновація’ у мовознавстві було розвинено та адаптовано з різних наук під потреби лінгвістики. У перспективі передбачено уточнення поняття ‘інновація-іспанізм’, враховуючи його як змістову, так і структурну складову, розроблення алгоритму його ідентифікації в корпусах текстів з подальшим встановленням їх типу у межах нашого дисертаційного дослідження.

Ключові слова: інновація, неологізм, okazіоналізм, економіка, освіта, культурологія, менеджмент, лінгвістика.

The article considers the scientific scope and various interpretations of the notion of ‘innovation’ in different sciences. First of all, the concept of ‘innovation’ is defined in economics, where it actually appeared (introduced by J. Schumpeter in 1911). Significant attention is paid to the differentiation of concepts related to innovation, such as ‘neologism’ and ‘occasionalism’. In particular, attention is focused on the features by which neologisms are distinguished and classified, for instance: 1) by the time of their appearance in the language (chronological neologisms), 2) by the degree of prevalence in the language system (general-language and individual-authorial, the so-called ‘occasionalisms’), 3) by the degree of their assimilation into the language, the degree of entry into its active lexicon (fully/partially assimilated). In addition to clarifying the meaning of each of these concepts, specific features are outlined, which serve as criteria for their differentiation. One of the most important is the orientation of neologisms to the social, and occasionalisms to the individual. The former are also characterized by usuality, and the latter by unusualness. Following J. Koloiz, the differential features of neologisms and occasionalisms include the following: social affiliation / individual affiliation; usuality / unusualness; loss / preservation of novelty; normativity / non-normativity (anomaly); lack of a clear connection with the context / contextual dependence; high degree of nominativeness / high degree of expressiveness. Innovations in language, first of all, include lexical ones. Lexical innovations and neologisms are not identical concepts. There are concepts broader than them. The clarification of the interpretation, ‘innovation’ in economics, cultural studies, education and management laid the foundations for its definition in linguistics, where it came later, but at the present stage of the development of sciences it is frequent, given the dynamism of language processes. Thus, the concept of ‘innovation’ in linguistics was developed and adapted from various sciences to the needs of linguistics. In the future, it is planned to clarify the concept of ‘innovation-Hispanism’, taking into account both its content and structural components, and to develop an algorithm for its identification in corpora of texts with the subsequent establishment of their type within the framework of our dissertation research.

Key words: innovation, neologism, occasionalism, economics, education, cultural studies, management, linguistics.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку науки серед розмаїття питань, які потребують вирішення саме у мовознавстві, важливе місце посідає уточнення окремих понять з позицій лінгвістики, зокрема поняття ‘інновація’, а також диференціації суміжних понять таких,

як наприклад, ‘інновація’, ‘неологізм’ та ‘оказіоналізм’. З огляду на використання більшості слів у різних сферах життя і відповідно науках, уточнювати поняття доцільно спираючись на їх тлумачення в різних дисциплінах. Поява нових лексичних одиниць зумовлена культурологічними та

міграційними чинниками, що призводить до змішування різних мов. Через це лінгвістичні інновації з'являються та закріплюються не лише на побутовому, але й офіційному рівні. Прикладом цього може бути іспанська мова у США, тобто наявність *інновацій-іспанізмів* у американському варіанті англійської мови. Останнє є у фокусі нашого дисертаційного дослідження, яке не можна реалізувати без уточнення базових понять, центральним з яких є *'інновація'*.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Життя людини не буває без інноваційних процесів, оскільки саме вони сигналізують про розвиток, еволюцію. Відтак, інновації притаманні економічній, культурологічній, освітній, мовознавчій галузям тощо.

Вперше поняття *'інновація'* було запроваджено Й. Шумпетером у 1911 році на позначення нових комбінацій змін у розвитку (тобто питання інноваційного процесу) у сфері економіки. Далі це поняття уточнювалось, змінювалось цілою низкою економістів, серед яких треба зазначити О. Дація [1, с. 63], А. Пересаду [10, с. 472], С. Покропивного [11, с. 328], П. Харіва [16, с. 326], Д. Черваньова [17, с. 130].

Приблизно у цей самий час, на початку ХХ ст., поняття *'інновація'* з'являється в культурології, а згодом його запозичують освіта та менеджмент.

Проблемами дослідження інноваційних процесів в лінгвістиці займалися як вітчизняні: М. Жовтобрюх [3, с. 3], Є. Карпіловська [4, с. 231], Н. Клименко [5, с. 136], Ж. Колоїз [6, с. 311], Т. Пристайко [12, с. 40] та ін., так і закордонні вчені: Е. Косеріу, [7, с. 143], А. Мейє [9, с. 5], Ф. де Соссюр [14, с. 324] та ін. Деякі дослідники намагалися провести межу між поняттями *'інновація'*, *'неологізм'* та *'оказіоналізм'*, а саме: В. Кремень [8, с. 23], О. Стишов [15, с. 9], Т. де Мауро [2, с. 234] та ін. Однак, на наш розсуд, при виконанні конкретних мовознавчих розвідок поняття *'інновація'* потребує уточнення залежно від того практичного матеріалу, з яким працює дослідник.

Постановка завдання. Метою статті є встановлення наукового обсягу поняття *'інновація'* в лінгвістиці через вивчення варіантів його інтерпретування у різних науках, а саме економіці, культурології, освіті та менеджменті. Досягнення мети можливе через вирішення таких **завдань**:

- з'ясувати поняття *'інновація'* в економіці;
- окреслити поняття *'інновація'* в культурології, освіті, менеджменті;
- визначити поняття *'інновація'* (зокрема, *'лексичної інновації'*) в мовознавстві.

Виклад основного матеріалу. Слово *'інновація'* вперше фіксується в економічній науці, завдяки австрійському вченому Й. Шумпетеру у 1911 р., який звернув увагу на перерозподіл змінних компонентів в економічному розвитку, тобто появу інноваційних процесів. [18, с. 246].

Сучасна економічна наука тлумачить *'інновацію'* як зміну стану певного об'єкта. Наприклад, О. Дація, трактуючи *'інновацію'* як реалізацію змін у техніці, технології, організації, екології, економіці, а також у соціальній сфері, акцентує на пріоритеті економічного ефекту. На нашу думку, наголошення виключно на економічному ефекті не є доцільним, оскільки економічний ефект неминує має вплив на соціальний, а той, у свою чергу, впливає на екологію [1, с. 63], тобто *'економічний ефект → соціальний ефект → екологічний ефект'*.

Деякі економісти називають *'інновацію'* процесом. За визначенням Д. Черваньова, *'інновація'* репрезентує техніко-економічний процес, який через використання продуктів розумової праці, ідей та винаходів створює кращі за властивостями види продукції та нові технології, поява яких на ринку як нововведення може принести додатковий дохід [17, с. 130].

Процесом *'інновацію'* вважає і А. Пересада. На його розсуд, *'інновація'* – це процес доведення наукової ідеї або технічного винаходу до стадії практичного використання, що дає прибуток, а також спричинює пов'язані із процесом техніко-економічні та інші зміни у соціальному середовищі [10, с. 472].

Деякі економісти розуміють під поняттям *'інновація'* не сам процес, а саме його результат, що стався внаслідок якісних змін виробничого процесу. Такої думки дотримується згаданий вище Й. Шумпетер.

Як підсумок діяльності розуміє *'інновацію'* П. Харів, вважаючи, що *'інновація'* є результатом інноваційної діяльності, відображеної у вигляді наукових, технічних, організаційних чи соціально-економічних новинок, який може бути отриманий на будь-якому етапі інноваційного процесу [16, с. 326].

Аналогічний підхід властивий українському вченому С. Покропивному, який вважає, що *'інновація'* є використанням у господарській практиці результатів інноваційних процесів [11, с. 328].

Охарактеризуємо поняття *'інновація'* в системі різних наук. В культурології цей термін з'явився у ХХ ст. та означав введення елементів однієї культури в іншу. Наприклад, змішання європейської, азійської та європейської культури.

Технічні інновації почали формуватися вже у другій половині ХХ ст. [19, с. 321].

‘Інновація’ в освіті є процесом творення, запровадження та поширення в освітній практиці ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких підвищуються показники (рівні) структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно нового стану. Слово ‘інновація’ має багатомірне значення, оскільки складається з двох форм: власне ідеї та процесу її реалізації [8, с. 23].

В інноваційному менеджменті ‘інновація’ є результатом творчого процесу у вигляді створених (або впроваджених) нових споживчих вартостей, використання яких вимагає від людей та організацій, що його використовують зміни звичних навичок та стереотипів їхньої діяльності. Поняття інновація поширюється на новий продукт або послугу, спосіб їх виробництва, нововведення в організаційній, фінансовій, науково-дослідній та інших сферах, будь-яке вдосконалення, що забезпечує економію витрат або створює умови для такої економії [17, с. 130]. Отже, у всіх розглянутих науках ‘інновація’ може розглядатися як процес, так і результат певного процесу.

Загальновідомо, що мова має властивість постійно, але нерівномірно розвиватись, залежно від внутрішніх та зовнішніх факторів. Мовні зміни відбуваються у діалозі при переході від мовних навичок, які проявляються у мові одного співрозмовника, до мовних навичок іншого. Все те, що сказане мовцем (розглядається з погляду мовних закономірностей) і відхиляється від моделей, які існують у мовленні, може бути назване ‘інновацією’. На думку Е. Косеріу, одним із типів інновацій може бути запозичення з іншої мови (повне чи часткове) [7, с. 143].

М. Жовтобрюх вважає, що зміни в мові виявляються завдяки взаємодії факторів зовнішнього та внутрішнього характеру. Результатом мовної зміни, на його розсуд, є ‘інновація’, а її допущення як моделі для подальших повідомлень – прийняттям. Йдеться про прийняття лексичних інновацій мовою-реципієнтом, що вимагає детального дослідження саме їх входження в систему мови й адаптації на різних мовних рівнях [3, с. 3].

У сучасному мовознавстві функціонує чимало визначень на позначення мовного нововведення. Серед них такі як ‘інновація’, ‘нововведення’, ‘входження’, ‘вкраплення’, ‘лексична інновація’, ‘словотвірна інновація’, ‘неологізм’, ‘неолексема’, ‘новотвір’, ‘неозапозичення’ тощо. Слід врахувати, що кожне з цих понять має влас-

ний змістовний обсяг, і між ними можна виявити взаємозаміну чи підпорядкування. Поняття ‘інновація’ переважно використовують як родові для всіх різновидів мовних нововведень. Проте, слід розрізняти ‘інновації’ за належністю нових одиниць до певних рівнів мовної системи. Це такі інновації як фонетичні, графічні, морфемні, словотвірні, лексичні, фразеологічні та граматичні (морфологічні й синтаксичні) [5, с. 136].

З огляду на наш дослідницький інтерес більш детально зупинимось на лексичних інноваціях. Результати лексичних інновацій неоднорідні: в одних випадках вони обмежуються okazіоналізмами, неологізмами чи запозиченнями, в інших виявляють інтерференцію як несвідоме включення елементів однієї мови в іншу в результаті того, що у мовленні двомовних індивідів спостерігається відхилення від норм як результат володіння більш ніж однією мовою [5, с. 136]. Саме лексичні інновації часто ототожнюються з неологізмами.

Інновація як об’єкт дослідження неології традиційно включає неологізми (усталені новотвори) й okazіоналізми (мовленнєві новоутворення), іншими словами, такі одиниці, які виникають як мовленнєві, маючи okazіональний характер та відбиваючи інформацію, релевантну для певних мовців у певній соціокультурній ситуації.

Поняття ‘неологізм’, за визначенням В. Русанівського – це слово, а також його окреме значення, вислів, які з’явилися в мові на певному етапі її розвитку (загальномовні неологізми) або були вжиті тільки в певному акті мовлення, тексті чи мові конкретного автора (стилістичні або індивідуально-авторські) [13, с. 56]. Зазвичай неологізми розмежують: 1) за часом їхньої появи в мові (хронологічні неологізми); 2) за ступенем поширеності у мовній системі (загальномовні та індивідуально-авторські неологізми, так звані okazіоналізми); 3) за ступенем їхнього засвоєння мовою (повністю / частково засвоєні), мірою входження до її активного лексику. Мовознавці зазначають, що часом спектр залучених до класифікацій неологізмів ознак настільки широкий, що термін ‘неологізм’ ототожнюють з терміном ‘інновація’ [13, с. 56].

З погляду багатьох дослідників, позначення неологізмів, яке до недавнього часу визначалось загальним (родовим) терміном для всіх типів нової лексики, перестає задовільняти вчених, а отже спостерігаються все частіші звертання до поняття ‘інновація’, тобто «новоутворення, нововведення, будь-яке лексико-семантичне нововведення» [1, с. 63]. У сучасній неології очевидною

стала необхідність конкретизувати обсяг поняття 'інновація', що й зробив *О. Дацій*: «Даним родовим поняттям охоплюється арсенал видових понять, пов'язаних з процесом словникового поповнення мови» [там само].

Слід додати, що *Т. де Мауро* зазначав: «Не всі переймаються визначенням поняття *неологізму* і *оказіоналізму*, або як часто називають *оказіональні* слова, слова певного моменту, які є випадковими. Не кожен *оказіоналізм* може вважатися *неологізмом*, у розумінні нового слова, яке претендує на те, щоб увійти у лексичне надбання мови завдяки своїй циркуляції у використанні, попри все, новоутворення може вважатися 'авторським словом'» Таке висловлення свідчить про недоцільність отождошення *неологізмів* та *оказіоналізмів* [2, с. 234].

Аргументованим видається погляд *О. Дація*, який підкреслює, що процес виникнення нового може відбуватися у різних формах, тому поняття *неологізму* закономірно охоплює не лише слово як окрему лексичну одиницю, але і лексико-семантичний варіант слова, що також є лексичним новоутворенням. Термін 'лексична інновація' слід розуміти як гіперонім відносно *неологізму* й *оказіоналізму*, а останні два терміни як еквоніми, що розмежовуються за системним критерієм згідно з дихотомією «мова – мовлення» [1, с. 63]. Лексична інновація відрізняється від *неологізму* тим, що є ширшою за нього.

Результати дослідження щодо визначення варіантів тлумачення і розуміння поняття 'інновація' як складової інноваційних процесів у мові та оновлення словника є досить різноманітними у різних лінгвістів. Наприклад: *інновація* – явище (чи закономірність змін) у мові, яке відрізняє його від початкового стану або прамови. *Інновація* (англ. *innovation*, франц. *innovation* < лат. *innovatio* – оновлення, зміна) – явище або закономірність змін у певній мові, що притаманні для неї на попередніх етапах розвитку [5, с. 136].

У сучасному українському мовознавстві розрізняють такі дефініції аналізованого поняття: 'інновація' – це новотвори, а також включення і входження в мову, зумовлені перерозподілом значень у видах і жанрах мовлення; це відродження слів і висловів з минулих років. У лінгвістичній літературі поняття 'інновації' часто вживається з атрибутом 'лексичні', проте є синонімічним визначенню поняття інновації [15, с. 9].

Диференціювати *неологізми* і *оказіоналізми* також можна за спрямованістю на: *соціальне* або *індивідуальне*. Спрямованість на соціальне релевантна для *неологізмів*, а на індивідуальне – *оказіональних* одиниць. *Неологізми* «висловлюють

життєво важливі нові поняття або надають нову емоційну забарвленість вже існуючим поняттям з метою обслуговування всього мовного колективу або його певної частини». Таким чином, *неологізми* володіють соціальною установкою на входження в розряд загальноновживаної або спеціальної лексики. *Оказіоналізми* «викликані до життя потребою індивідуума тільки для певного випадку і не претендують на подальшу загальноновживаність» [1, с. 63].

В результаті аналізу та систематизації даних і емпіричного матеріалу, за *Ж. Колоіз* виділяються такі диференціальні ознаки *неологізмів* і *оказіоналізмів* [6, с. 311]:

- соціальна приналежність / індивідуальна приналежність;
- узуальність / неuzuальність;
- втрата / збереження новизни;
- нормативність / ненормативність (аномальність);
- відсутність тісного зв'язку з контекстом / контекстуальна залежність;
- високий ступінь номінативності / високий ступінь експресивності.

У сенсі входження в загальноновживану лексику *неологізми* і *оказіоналізми* характеризуються *uzuальністю* / *неuzuальністю*. Однією з основних ознак *неологізмів* є їх *uzuальність*, закріпленість у загальному використанні. *Неологізми* мають соціально-віртуальну установку на входження в розряд загальноновживаної лексики. *Неологізми* – це новотвори, які підлягають включенню до словника, оскільки цим фіксується словниковий склад мови в момент укладання словника. *Оказіоналізми* відрізняються від *неологізмів* ще й тим, що не входять у словниковий склад, а існують і функціонують у маргінальній області. Все-ж, буде неправильним розглядати *оказіоналізми* як неповноцінні слова, навпаки, це слова справжні, і навіть необхідні в певному контексті, які мають характерні структурні ознаки, насиченіші за змістом й емоційним навантаженням, ніж *неологізми* або загальноновживані слова, з чим ми погоджуємось [11, с. 328].

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що науковий обсяг поняття 'інновація' скидається на його тлумачення в різних науках. Так, у найзагальнішому вигляді його можна подати в такому формулюванні: 'Інновація' – процес появи нових елементів (в залежності від предмета) або самі ці елементи, які матимуть позитивний вплив на подальшу роботу в тому чи іншому напрямку. З позицій лінгвістики поняття 'інновація' інтерпретується як новотвір, а також включення і вхо-

дження в мову, зумовлені перерозподілом значень у видах і жанрах мовлення; це відродження слів і висловів з минулих років. Поняття 'інновація' і 'неологізм' вважаємо тотожними, синонімічними. Поняття 'оказіоналізм' на протигагу неологізму тлумачимо як індивідуально-авторську нову лексику. Зауважимо, що для виконання кожної окремої розвідки поняття 'інновація'

потребує уточнення (звуження або розширення) залежно від конкретного матеріалу дослідження. Наприклад, у нашій науковій праці ми використовуємо поняття 'інновація-іспанізм', під яким розуміємо нову іспанську лексику (зі структурними елементами іспанського походження) в американському медіа-дискурсі, яка поповнила лексичний склад англійської мови США.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дацій О.І. Формування екосистеми інновацій: від ідеї до капіталізації: Східноєвропейський університет економіки і менеджменту : монографія. Дніпро : ДДАЕУ, 2019. 63 с.
2. Де Мауро Т. Введення в семантику: монографія. Київ : Дім інтелектуала, 2000. 234 с.
3. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова в радянський час: монографія. Київ : Мовознавство, 1965. 3 с.
4. Карпіловська Є. А. Оказіоналізми в когнітивному просторі мови. *Вісник Варшавського університету. Сер. Філологія*. 2021. Вип. LXXVI. С. 231–243.
5. Клименко Н. Ф. Диференційні та інтеграційні процеси в лексиці та словотворенні сучасної української мови. *Мовознавство*. 2008. Вип. 2–3. С. 136–147.
6. Колоїз Ж. В. Оказіональна деривація: теоретичний та функціонально-прагматичний аспекти : дис.... д-ра філол. наук: 10.02.01./ Харківський національний ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2007. 311 с.
7. Косеріу Е. Синхронія, діахронія та історія. Нове в лінгвістиці: монографія/ пер. з ісп. І.А. Мельничук. Київ : Едіторіал, 1963. 143 с.
8. Кремень В.Г. Освіта: ціннісні орієнтири мережевого суспільства. *Дзеркало тижня*, 2013. № 31. С. 23–34.
9. Мейє А. Історичне та загальне мовознавство: монографія. Париж : Колеж де Франс, 1921. 5 с.
10. Пересада А. А. Управління інвестиційним процесом : монографія. Київ, 2002. 472 с.
11. Покропивний С. Ф. Економіка підприємства : монографія. Київ : КНЕУ ім. Вадима Гетьмана, 2001. 328 с.
12. Пристайко Т. С. Лексико-граматичні інновації у сучасних слов'янських мовах : монографія. Дніпропетровськ : ДНУ ім. О. Гончара, 2009. 40 с.
13. Русанівський В.М., Тараненко О.О. Українська мова: енциклопедія. Вид. 2-ге, випр. і допов. Київ, 2000. 56 с.
14. Соссюр Ф. де Курс загальної лінгвістики: монографія. Київ: Основи, 1998. 324 с.
15. Стишов О. А. Динаміка лексичного складу сучасної української мови : монографія. Київ : Авторитет, 2019. 9 с.
16. Харів П. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2003. 326 с.
17. Черваньов Д. Система інноваційного менеджменту : теорія і практика: монографія. Київ : КНУ ім. Т.Г. Шевченка, 2012. 130 с.
18. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку : монографія. Київ : Києво-Могилянська академія, 2014. 246 с.
19. Яцишина І.В. Розвиток інноваційної культури суспільства: проблеми та перспективи : монографія. Київ : Центр розвитку освіти, науки та інновацій, 2010. 321 с.

СЕНСОРНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЕМОЦІЙ В НІМЕЦЬКОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕЗІЇ Г. ГЕЙНЕ)

SENSORY CONCEPTUALIZATION OF EMOTIONS IN THE GERMAN-SPEAKING WORLD PICTURE (BASED ON THE POETRY OF H. HEINE)

Шкіль К.П.,

*orcid.org/0000-0002-3967-9730**молодший науковий співробітник**Інституту мовознавства імені О.О. Потебні**Національної академії наук України*

Стаття присвячена питанню про феномен емоційних концептів на прикладі любовної лірики німецького поета Г. Гейне. На думку авторів, дослідження емоційних концептів мови є важливим складником лінгвістичного знання. Це дає можливість розглядати різні сфери емоційного світу людини на глибинному рівні. Лінгвокультурний аналіз емоційних концептів дозволяє класифікувати відмінні компоненти асоціативних рядів, а також розкриває особливості вживання концептів в поетичному мовленні. У контексті дослідження емоційних концептів у поетичних текстах показана лінгвокогнітивна специфіка концептів, обумовлена індивідуально-авторськими та культурно-історичними властивостями аналізованих творів. Аналіз емоційних концептів виконано у лінгвокогнітивній парадигмі.

При цьому вивчено специфіку лексико-семантичної та синтаксичної валентності номінантів емоцій у поезії Г. Гейне. У статті на основі опрацювання теоретичних джерел з'ясовано теоретичні засади визначення поняття емоційного концепту. Виявлено й проаналізовано засоби вираження емоційних концептів на прикладі творчості Г. Гейне. Дослідження проведено на фонетичному, морфологічному, лексичному та синтаксичному рівнях. Визначено, що на фонетичному рівні емоційні концепти виражаються за допомогою звукового повторення, імітації звуків природи для створення емоційного ефекту, особливих інтонацій, пауз, наголосів, ритмів чи римування, використання графону, емпатичної інтонації та наголосу, багатозначних пауз, потроєного знаку оклику. На лексичному рівні емоційні концепти представлені субстантивними, ад'єктивними, адвербіальними та дієслівними прямими номінаціями. Серед стилістичних засобів можна відзначити метафори, образне порівняння та епітети. На морфологічному рівні емоційні концепти виражаються суфіксами, які сприяють виникненню позитивної чи негативної оцінки, а також такими граматичними дескрипторами як повтори, інверсія.

Ключові слова: мова, концепт, концептосфера, емоція, поезія, вірш.

The article is devoted to the question of the phenomenon of emotional concepts on the example of the love lyrics of the German poet G. Heine. According to the authors, the study of emotional concepts of language is an important component of linguistic knowledge. This makes it possible to consider various spheres of the emotional world of a person at a deep level. Linguo-cultural analysis of emotional concepts allows us to classify the distinctive components of associative series, and also reveals the features of the use of concepts in poetic speech. In the context of the study of emotional concepts in poetic texts, the linguo-cognitive specificity of concepts is shown, determined by the individual-authorial and cultural-historical properties of the analyzed works. The analysis of emotional concepts is carried out in the linguo-cognitive paradigm.

At the same time, the specificity of the lexical-semantic and syntactic valence of the nominatives of emotions in the poetry of G. Heine is studied. The article, based on the study of theoretical sources, clarifies the theoretical principles of defining the concept of an emotional concept. The means of expressing emotional concepts are identified and analyzed using the example of the work of G. Heine. The study was conducted at the phonetic, morphological, lexical and syntactic levels. It was determined that at the phonetic level, emotional concepts are expressed using sound repetition, imitation of natural sounds to create an emotional effect, special intonations, pauses, stresses, rhythms or rhymes, the use of graphon, emphatic intonation and stress, multi-valued pauses, triple exclamation marks. At the lexical level, emotional concepts are represented by substantive, adjective, adverbial, and verbal direct nominations. Among the stylistic devices, metaphors, figurative comparison, and epithets can be noted. At the morphological level, emotional concepts are expressed using suffixes that contribute to the emergence of a positive or negative assessment, as well as such grammatical descriptors as repetitions, inversion.

Key words: language, concept, emotion, poetry, poem.

Постановка проблеми. Мова як основний інструмент спілкування людини не лише забезпечує обмін інформацією між мовцями, а й відображає їхній емоційний стан. Відомо, що уявлення людини про її внутрішній світ утворює в свідомості емоційну концептосферу, яка складається з емоційних концептів – ментальних конструктів з етносемантичною специфікою, що отримують мовне втілення.

Одним із центральних понять емотиології постає «емоційна мовна картина світу», що формується, на думку мовознавців, емоційними концептами. Актуальність статті зумовлена необхідністю окреслити сутність цього явища з оперттям на еволюцію поглядів на емоційний концепт і з подальшим зарахуванням до термінологійного апарату емотиології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

З огляду на те, що проблема емоційного концепту як мовного явища пов'язана з вираженням суб'єктивного ставлення мовця до предмета мовлення, емоційні концепти, а точніше їхня класифікація та вираження в мові, займають одне з провідних місць у сфері інтересів сучасних лінгвістів. Питаннями вираження емоційних концептів в німецькій мові займалися лінгвісти різних шкіл. Емоційні концепти розглядалася в працях наступних учених: А. Гаврилюк, М. Гончарук, Т. Крисанова, М. Степанюк, О. Шевченко, а також праці В. Іващенко, О. Селіванової та інших.

Актуальність статті зумовлена наявністю в лінгвістиці не лише інтересу до емоційної сфери особистості, а й до проблеми класифікації емоцій та спроби аналізу їхнього впливу на індивіда. При цьому особливу роль вживання емоційних концептів відіграє передусім у поетичних творах, оскільки саме художня література формує естетичний смак людини.

На сучасному етапі розвитку когнітивної лінгвістики та лінгвістики емоцій значно підвищився науковий інтерес до вивчення вербального вираження специфіки концептуалізації емоцій у мовній картині світу. Мовознавці звертаються проблем визначення мовних засобів, за допомогою яких поет передає своє ставлення, думки та почуття. У статті зосереджуємо увагу на особливостях сенсорної концептуалізації емоцій, тобто, яким чином комуніканти виражає свої емоції за допомогою основних перцептивних аналізаторів – зору, слуху, смаку, дотику та нюху, що відбивається у вибраних текстових фрагментах Г. Гейне.

Важливе місце у концептосфері будь-якої національної мови займають емоції – соціокультурний феномен, виконує безліч функцій, зокрема когнітивну функцію. У лінгвістичних дослідженнях, які мають предметом дослідження мову емоцій, вказується на теоретичну та практичну важливість їх ґрунтовного вивчення. Велика кількість лінгвістичних робіт, що ставлять перед собою завдання опису та аналізу мовної об'єктивації емоцій відіграють важливу роль у дійсно глибокому осмисленні феномену психічних переживань людини, що займає важливе місце як у мовній, так і в когнітивній картині світу.

Метою статті є з'ясування особливостей функціонування емоційних концептів у творах Г. Гейне шляхом виявлення й аналізу засобів їхнього вираження на всіх рівнях мови. Окрім того, значна увага приділяється вивченню особливостей сенсорної концептуалізації емоцій в німецькомовній картині світу на матеріалі вибраних перекладах

поетичних текстів Г. Гейне, у яких здійснюється мовна об'єктивація візуального, нюхового, аудіального, тактильного та смакового блоків концептуалізації емоцій.

Метою дослідження є визначення специфіки функціонування поняття «емоційний концепт» у сучасній лінгвістиці.

Постановка завдання. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань: 1) виявлення й окреслення основних етапів побутування поняття «емоційний концепт»; 2) простеження тенденції сучасної дослідницької проблематики лінгвістики емоцій; 3) виокремлення типології емоційних концептів на матеріалі перекладів поезії Г. Гейне.

Об'єктом дослідження постає поняття емоційного концепту.

Предметом дослідження є типи емоційних концептів, наявні у поетичній спадщині Г. Гейне.

Теоретичне та практичне значення. На нашу думку, справді перспективними можуть стати насамперед ті дослідження, які проводяться у прикордонній зоні інтересів, здавалося б, зовсім різних, але насправді онтологічно близьких, суміжних наук – лінгвістики, культурології, етнографії, етнології, соціології, психології, історії. Лінгвокультурологічно релевантним є багатоаспектне, комплексне вивчення емоційної концептосфери різних мов, особливо вивчення лінгвістичних методів і засобів формування емоційної номінативної системи. Діахронічне вивчення її елементів, тобто, вербальних знаків, які постають у ролі носіїв певних концептів культури, має безумовно велике теоретичне і прикладне значення виявлення сутності генерування, розвитку та функціонування емоційної мовної картини світу.

Наукова новизна дослідження зумовлена тим, що вперше емоційний концепт кваліфіковано як складник термінологійного апарату емоціології й виокремлено та схарактеризовано етапи в еволюції поглядів на аналізоване явище.

Виклад основного матеріалу. Сфера емоційного входить у ціннісну картину ментального світу мовця, чим пояснюється різноманіття мовного вираження емоційно-оцінних сенсів у процесі спілкування. У німецькій мовній свідомості емоції відображають багатовіковий досвід народу за допомогою універсальних та культурно специфічних уявлень про емоційні переживання. Концепти емоцій *радість, страждання, страх*, займають особливе місце у складі вихідних емотивно-оцінних сенсів, формуючи основу психічного складу особистості. Крім того, емоції, що розглядаються, входять до складу базових,

або фундаментальних, виділених відомим американським психологом Керролом Е. Ізардом: 1) інтерес-хвилювання; 2) радість; 3) подив; 4) горе-страждання; 5) гнів; 6) огида; 7) зневага; 8) страх; 9) сором; 10) вина [цит. За 1, с. 59].

У дослідженні концепту є значним твердження Т. Крисанової у тому, що матеріальним втіленням концепту слід визнати слово в одному з його основних значень, а чи не у всій їх сукупності [6, с. 6]. Емоції універсальні, проте семантичне наповнення понять, що розглядаються, мовне вираження даних концептів національно специфічне. Ядерними компонентами емотивно-оцінних концептів ми вважаємо мовні одиниці, значення яких становлять зміст національної мовної свідомості та формують мовну картину світу носіїв мови. Концепти емоцій виступають як етнокультурно обумовлені структурно-сміслові ментальні освіти, що формують мовну картину світу, мовців, які спілкуються німецькою мовою.

У роботі дається короткий огляд такого сучасного напрямку у науці, як когнітивна лінгвістика, тісно пов'язана з вивченням концептів у всьому їхньому різноманітті. Емоційні стани ліричних героїв, розглядаються з урахуванням кількох віршів, де він представлено у всьому різноманітті проявів. При всьому різноманітті прояви емоційні концепти Г. Гейне містять переважно позитивну конотацію.

Мисленні операції і молення тісно пов'язані не лише як процеси, що протікають майже одночасно або взагалі одночасно, але і як процеси, близькі за своєю організацією, за своєю структурою, за своїм устроєм і принципом [2, с. 20]. Вивчення когнітивних аспектів лексичної системи мови та їх оптимізація завжди були однією із сфер прикладної лінгвістики [7, с. 83]. Багатозначність системи значень у межах одного концепту відкриває широкий простір для творчості у функціонально-семантичній сфері.

Вивчення концептосфери мови дозволяє виявляти особливості ментального світу тієї чи іншої етносу, побачити, висловлюючись метафорично, специфіку траєкторії польоту людської думки, отже пізнати культуру народу різних етапів її становлення. Концепти як образи, які стоять за мовними знаками, що означаються мовними знаками, останнім часом стали предметом живої уваги лінгвістів. Поняття концепту, що з когнітології, виявилось важливим і необхідним вивчення мови і лягло основою когнітивної лінгвістики. З концептів складається семантичний простір конкретної мови, а, по семантичному простору можна будувати висновки про структури знань у тому чи іншому національному зрізі. Всю пізнавальну

діяльність людини (когніцію) можна розглядати як розвиваючу вміння орієнтуватися у світі, а ця діяльність пов'язана з необхідністю ототожнювати та розрізняти об'єкти; концепти виникають задля забезпечення подібних операцій.

Вважається, що найкращий доступ до опису та визначення природи концепту забезпечує мова. При цьому одні вчені вважають, що в якості найпростіших концептів слід розглядати концепти, представлені одним словом, а як більш складні ті, які представлені в словосполученнях і реченнях.

Особливості емоційної картини світу і способи її мовної концептуалізації є предметом досліджень сучасних напрямів лінгвістики – емотиології та емотивної лінгвоєкології (або емоційно-емотивної лінгвоєкології) [3, с. 30–31].

Під емотиологією розуміється наука про вербалізацію, вираження та комунікацію емоцій. До кола основних питань емотиології, за М. Шевченко [15, с. 385], потрапляють: поняття емоційної мовної картини світу; типологія емотивних знаків; національно-культурна специфіка вираження емоцій; вплив емоційного типу на формування мовної картини світу, комунікація емоцій; кореляція лексиконів емоцій у різних мовах світу; критерії емотивності мови та її знаків; співвідношення лінгвістики та паралінгвістики емоцій як двох семіотичних систем; вплив емансипації емоцій на мовні процеси; емоційне/емотивне забарвлення/тональність/модальність тексту; емотивний семантичний простір мови; емотивний смисловий простір мовної особистості; лексикографія емотивності.

Емотиологія розвиває ідеї лінгвістики емоцій, оскільки під час опрацювання критеріїв визначення екологічності/неекологічності комунікації береться до уваги емоційний зміст використовуваних мовних одиниць мови і характер категорійних емоційних ситуацій [17, с. 18].

Наукові дослідження лінгвістичної природи емоційних явищ дали змогу емотиологам обґрунтувати ряд теоретичних положень, які нині постають методологічним підґрунтям студіювань із цієї проблематики: 1) емоції притаманні мові та мовленню; 2) емоції є комунікативними явищами; 3) емоція і когніція взаємопов'язані; 4) емоції міжкультурні та міжпоколінні; 5) емоції кодуються знаками національних мов і транслуються за допомогою мовлення, тобто емоції постають як семіотичні об'єкти [5, с. 117].

З точки зору лінгвістики, для вчених дуже значуще вираження емоцій людини мовними одиницями та їх відображення в усному та письмовому мовленні.

Емоції є специфічним засобом відображення активного процесу взаємодії людини з реальністю, в результаті якого у нього з'являються переживання, що передають його індивідуальне ставлення до певних реалій дійсності.

Під емоційним концептом мають на увазі ментальну абстрактну одиницю, що відображає багатовіковий досвід народу у вигляді загальноуніверсальних та культурно-специфічних уявлень про емоційні переживання.

Радість входить до списку фундаментальних емоцій і має такі основні характеристики, як універсальність, впізнаваність, можливість вербалізації. Радість є одним із універсальних емоційних станів людини і характеризується як одна з основних позитивних емоцій людини, внутрішнє почуття задоволення, задоволення та щастя [12, с. 630].

Емоційний стан «радість» з погляду мовної об'єктивації та описи невербальних проявів переживання даної емоції привертала увагу багатьох дослідників, проте концепт «радість» не отримав достатнього висвітлення у дослідженнях німецької етнолінгвокультури.

П. Екман розрізнув сім людських емоцій, які були названі основними (універсальними), у зв'язку з можливістю їхнього безпосереднього відображення на обличчі: радість/щастя, здивування/здивування, страх, огида/зневага, смуток, гнів/лютість та інтерес/цікавість [19, с. 191].

Подібні емоції визнані універсальними (міжнародними), оскільки вони подібним чином тлумачаться носіями різних мов. Решта емоцій ставляться даним вченим до додатковим і які у кожному культурі.

Однак, на думку дослідників, які займаються вивченням невербальної поведінки, стійкими та більш менш однозначними є лише експресивні коди основних емоційних станів людини. Інші методи невербального кодування схильні до впливу великої кількості чинників і залежить від ситуації спілкування, статі, віку, ступеня важливості співрозмовників друг для друга, культурних і етнічних норм, індивідуальних особливостей особистості [11, с. 555].

Концепт, на думку А. Приходько, включає такі найважливіші компоненти, як «1) основна, актуальна ознака, 2) додатковий, або кілька додаткових, «пасивних» ознак, що є вже не актуальними, «історичними», 3) внутрішню форму, зазвичай зовсім не усвідомлювану, відображену в зовнішній [9, с. 227]. Перший компонент концепту, його основна, актуальна ознака, значущий, «відомий» усім носіям тієї/іншої мови, тієї/іншої

культури. Виражений вербально він, у нашому розумінні, є засобом комунікації представників певної етнічної спільності, нації, народу. На відміну від нього, другий компонент – додаткова, пасивна ознака концепту – виявляє свою актуальність далеко не для всього етносу [9, с. 227]. Він понятійно доступний представників певної соціальної групи, для конкретного мікросоціуму. Соціальна релевантність даної ознаки (або ознак) корпоративно обмежена (порівн. з «найближчим» та «подалішим» значеннями слова у О. Потебні). І, нарешті, третій компонент концепту (етимологічна ознака чи внутрішня форма) є найменш актуальним для мово- і концептоносіїв будь-якої культури, оскільки історією життя слова, як відомо, займаються переважно фахівці конкретних наук. Разом з тим, ця (у нашій власній термінології) «наукова» ознака є опосередкованою, «як основа, на якій виникли і тримаються інші верстви значення» [8, с. 132].

Ці міркування призводять до думки про вибір адекватних методів вивчення концептів. Відповідно до зазначеної вище структури концепту доцільно застосування як мінімум: 1) методу компонентного аналізу, 2) психолінгвістичних методик та 3) методу етимологічного аналізу.

Якщо використання стали традиційними і ефективними в другій половині ХХ ст. методу компонентного аналізу і психолінгвістичних методик, що дозволяють «зрізати» той / інший фрагмент мовної свідомості сучасних носіїв мови, може виявитися корисним при вивченні сутності концепту в синхронії, то застосування методу етимологічного аналізу відкриває завісу. стає можливим його дослідження у діахронічній площині. У цій статті ми розглянемо питання походження слів, що позначають базові емоції німецькою мовою. До них у психології прийнято відносити страх, задоволення, радість, смуток та гнів [20, с. 117]. Етимологічний аналіз номінантів емоцій передбачає з'ясування: 1) часу появи у мові самої лексеми (вона, зазвичай, спочатку не означає емоцію); 2) часу появи у слова значення, що фіксує емоцію/емоції; 3) джерела виникнення слова у німецькій мові.

Страх є базисною емоцією поряд із радістю, гнівом, смутком та здивуванням. З огляду на це ми можемо говорити про те, що вербалізація емоційного концепту страх буде широко представлена на різних рівнях мови. Страх вважається негативною емоцією, адже вона викликає неприємні почуття, і виникає при оцінці ситуації як небезпечної та шкідливої, а також при мобілізації всіх ресурсів для боротьби з даними загрози-

вими обставинами. Страх може бути пов'язаний із тим, що сталося, відбувається чи може статися. Найчастіше його досить важко контролювати, і він здатний викликати такі реакції, як параліч чи паніка. Однак страх не завжди відображає реальне, тому що часто люди бояться того, що є продуктом їх уяви. Прямим номінантом даного концепту є іменник *страх* «стан сильної тривоги, занепокоєння, душевного сум'яття перед якоюсь небезпекою, бідною тощо; страх».

Найбільш яскравою емоцією, представленою у поезії Г. Гейне є емоція страху. Страх сковує людину у її прагненні здійснювати фізичні рухи; від страху завмирає серце, від переживання страху з'являється грудка у горлі тощо. Переживання почуття страху фізіологічно впливає на організм людини: *Вночі, траплялось, **острах** серце стисне / (Не знає **страху** лиш дурний мов пенъ)* (Г. Гейне «Книга пісень»); *А стіни хляться... Мене взяв **страх!*** (Г. Гейне «Книга пісень»); *І, на **страх** усім безвинним* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Клара з **острахом** шепоче* (Г. Гейне «Книга пісень»); ***Страх**ітно весь час мовчить* (Г. Гейне «Книга пісень»); *І **страх** даремний забудь* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Мовчазне **страх**іття ночі* (Г. Гейне «Книга пісень»).

Саму ж мовну ідіоматику ми розглядаємо як релікт уявлень стародавньої людини про сутність емоцій, які вона переживає. Ці асоціативні уявлення зафіксовані у нашому лексиконі.

Радість являє собою універсальне почуття, яке здатна відчувати будь-яка людина незалежно від її національності та культури. На думку М. Горчарук [4, с. 32], незважаючи на таку широку інтерпретацію значення, радість у мові описана недостатньо, надзвичайно мало. Можливо, це пов'язано з «її невловимістю, складністю опису». Деякі дослідження з даного концепту було проведено І. Саєвичем [10, с. 253], проте він досліджував концепт «Радість» в опозиції з концептом «Задоволення», тоді як ми часто в поетичних текстах помічаємо їхню схожість і взаємообумовленість. О. Селіванова експлікує найзагальнішу ознаку радості: 1) «це є внутрішнє почуття, протиставлене зовнішньому, фізичному відчуттю задоволення» [12, с. 335].

Концепт «Радість» репрезентує особливий перцептивний образ, наочно-чуттєве уявлення, а також комбінацію концептуальних метафор. Ми використовуватимемо найбільш загальний підхід до поняття концептуальної метафори та розглядатимемо її як бачення одного об'єкта через інший. Ми структурували образне поле радості та на основі досліджених поетичних текстів виділили

такі категорії: образи природи, духовність, інтелект, зовнішність, дії, час, почуття, відчуття.

Аналіз етимології слова *Freude-Radість* виявляє, по-перше, його споконвічно німецьке походження і, по-друге, воно датується ранньою появою в мові (IX ст.). На відміну більшості номінантів емоцій, слово радість спочатку позначає людське переживання [22, с. 474]. Принаймні, його ранні значення етимологам невідомі. Як можна бачити, семантика аналізованого слова загалом не змінюється протягом досить тривалого часу. Трансформації спостерігаються, за Ф. Клуге, головним чином у його морфологічній структурі – порівн.: др.-верх.-нім. *frewida*, *frouwida* і порівн.-верх.-нім. форми *vroeude*, *vroeide*, *vreude* [21, с. 285]. У сучасній німецькій це слово полісемічно. Як і *Freude*, базисний номінат емоції *Lust* з'являється в німецькій мові вже в IX ст. Спочатку *Lust* вживається у значенні «неприборканість, розпуста». Етимологічно це слово пов'язане з давньоіндійською формою *lasati* – «бажати, мати потребу»; пор. з лат. *lascivus* «неприборканий, хтивий, хтивий», з русявий. «ласка». Загальним у всіх названих слів вважається індоевропейський корінь **las* – «жадібний, спраглий розваг» [22, с. 1038–1039].

Німецьке слово *Lust* спочатку мало лише одне значення. Воно виражало фізіологічну потребу людини в інтимному спілкуванні. У сучасній німецькій мові це слово полісемічно: повністю зберігши зазначене вище значення, воно набуло також значення «бажання, намір взагалі щось зробити», не обов'язково стосовно тільки сексуальної галузі людських відносин.

Отже, у перекладах поетичних текстів Г. Гейне правомірно говорити про розширення семантики емоційного концепта «радість»: *Читатимуть **радо** небесні слова* (Г. Гейне «Книга пісень»); ***Ірадію** я серцем на волі!* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Усім своїм **радісним** серцем* (Г. Гейне «Книга пісень»); ***Радіє** знов біля ялин різдвяних* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Я дуже радий, дитино, / Що бачу тебе в вікні* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Що **радощі** і страждання* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Про церкву й державу балакати **рад*** (Г. Гейне «Книга пісень»); *Скільки ще тобі **радіти!*** (Г. Гейне «Книга пісень»).

Найпродуктивнішими вербалізаторами концепту радість у перекладах поетичних текстів Г. Гейне є втіха, бадьорість, веселощі: *Все, що лишилось нам на **втіху*** (Г. Гейне «Книга пісень»); *Для очей велика **втіха*** (Г. Гейне «Книга пісень»); *Небесних заживаю **втіх*** (Г. Гейне «Книга пісень»); *Він кличе до **втіху** й мук* (Г. Гейне «Книга

пісень»); Там кораблик мій **бадьоро** / В сяйві сонячнім пливе (Г. Гейне «Книга пісень»); **Веселі, раді, бадьори,** / А Петер мовчки стоїть в цей час (Г. Гейне «Книга пісень»); **Танцює веселий** маленький народ (Г. Гейне «Книга пісень»); **Ось танці заводять, веселі** (Г. Гейне «Книга пісень»).

Концепт «сум» у творчості Г. Гейне репрезентуються наступними лексемами: **журба**: *А журбу забудь – минеться!* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Мене охопила глибока журба* (Г. Гейне «Книга пісень»); *В думках його сумнів, на серці – журба* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Вона озвалася в журбі* (Г. Гейне «Книга пісень»); *З ніжною журбою в зорі* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Ця луна журби сумна* (Г. Гейне «Книга пісень»); **туга**: *Дивлюсь я на тебе, і туга* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Мені сум-туга нависла* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Жаль на устах, від туги вид змарнів* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Світ ділий туги мушу я носити* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Дивлюсь я на тебе, і туга / Серце мені огорта* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Від туги кохання загину!* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Що струна гіркої туги* (Г. Гейне «Книга пісень»); **жаль**: *Жаль на устах, від туги вид змарнів* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Жаль серцю завдала* (Г. Гейне «Книга пісень»); **сум**: *Той сум, оті тяжкі зітхання* (Г. Гейне «Книга пісень»); *А серце стиснув розпач, сум і жах...* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Якийсь тривожний сум поніс* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Ви хочете сум мій украсти* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Од суму і печалі* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Затамуї і сум, і плач* (Г. Гейне «Книга пісень»); **смуток**: *Позаду лишилося горе і смуток* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Я смуток свій приніс* (Г. Гейне «Книга пісень»); **розпач**: *А серце стиснув розпач* (Г. Гейне «Книга пісень»); *І в розпачі руки ламає свої* (Г. Гейне «Книга пісень»); **печаль**: *І наче від сліз печальних / Заграло світло в очах* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Наснилось: дивилась печально зоря* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Мене ти ще більше печальним / Зробила на довгі дні* (Г. Гейне «Книга пісень»); *У гори я несую свою / Гірку печаль-невдачу* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Охворе серце, не порвись Од суму і печалі* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Вже ранок, я знову печальний стою* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Чому мене, мов безумця, в п'ятьму / Моя печаль жене?* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Нехай би печаль в отім слові / До тебе моя попливла* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Задзвени із глибини / Тихої печалі* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Сидів я самотній, з печальними думами* (Г. Гейне «Книга пісень»); **плач**: *У плачі я не поникну* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Затамуї і сум, і плач* (Г. Гейне

«Книга пісень»); *І добрих ангелів плач* (Г. Гейне «Книга пісень»); *У плачі я не поникну* (Г. Гейне «Книга пісень»); **горе**: *Позаду лишилося горе і смуток* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Давне горе непривітне* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Піснями печаль і горе* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Між горем і щастям пливе* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Та з горем моїм і щастям* (Г. Гейне «Книга пісень»); *І моє минає горе* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Отак-то безжальна і люта злоба / Принесла горе, нещастя і муку* (Г. Гейне «Книга пісень»); *І тягнуть вони за собою / Своє променисте горе* (Г. Гейне «Книга пісень»); **жах**: *А серце стиснув розпач, сум і жах...* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Пісня, може, й не весела, / Але жах мій розганя* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Видіння дивне і жахне* (Г. Гейне «Книга пісень»); *І темний жах мій не минав* (Г. Гейне «Книга пісень»); **стогін**: *Стогін в натовпі зачувся* (Г. Гейне «Книга пісень»); *В них чути стогін, і сльози* (Г. Гейне «Книга пісень»); **мука**: *Подолавши муки гніт* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Серце, серце, біль і муки* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Звільни, о боже, мене від мук!* (Г. Гейне «Книга пісень»); *І про любовні муки* (Г. Гейне «Книга пісень»); *О муки солодкі і радісний біль* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Ти мене на вічну муку / Прирекла без милосердя!* (Г. Гейне «Книга пісень»); *З любові й любовних мук* (Г. Гейне «Книга пісень»); *А я все шукав тебе з мукою в серці* (Г. Гейне «Книга пісень»); **туга**: *Мені сум-туга нависла* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Мені жусть-туга нависла* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Дивлюсь я на тебе, і туга / Серце мені огорта* (Г. Гейне «Книга пісень»); **зажура**: *І пісню її у зажурі глибокій* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Безмежна нудьга і зажура глибока* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Нудьга: А я блукав дібровою з нудьгою* (Г. Гейне «Книга пісень»); *З вас кожний мовчав і з нудьги позіхав* (Г. Гейне «Книга пісень»); *І все ж гнітить мене нудьга / [...] / З нудьги осатанів би* (Г. Гейне «Книга пісень»); *О, як нудьгував я в пустельній чужині* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Безмежна нудьга і зажура глибока* (Г. Гейне «Книга пісень»).

Сум в німецькій лінгвокультурі є неприємним тужливим почуттям, яке викликається найчастіше тим, що людина думає про втрату значного, сумує за минулим щасливим часом. Тому, за зауваженням дослідників, почуття сум може вважатися ознакою мислячої людини [18, с. 35]. Сум являє собою невиразне передчуття, яке завжди супроводжує людину, виходячи від щасливого минулого, і, нарешті, переходить у більш глибокий смуток, допомагаючи людині знайти свій шлях.

Пізнаючи світ, людина по-різному сприймає предмети і явища. Одні події викликають захоплення, інші – сум. Слово сум означає стан смутку, скорботи чи стурбованості і завжди пов'язується із певними тривогами та викликає загальне почуття дискомфорту в душі. Лексема сум утворює тематичне поле, до якого відносяться слова, значення котрих прямо або опосередковано пов'язані з проявом невеселого, важкого настрою, почуття глибокого жалю, спричинені невдачею та горем: журба, жаль, смуток, розпач, туга, зажура.

Усі слова лексико-семантичної групи становлять синонімічний ряд із домінантою сум. Саме це слово, незважаючи на його синонімічну конкуренцію із словами *смуток, журба, печаль, туга, жаль, нудьга*, ми визнаємо домінуючим як найменш ускладнене додатковими семантичними компонентами, таке, що безпосередньо виражає концепт.

Слово сум однозначне. Воно позначає невеселий важкий настрій, спричинений горем, невдачею [13, с. 834]. У слів *смуток, журба, жаль, жалюці, туга* перше значення співпадає – «невеселий важкий настрій, спричинений горем, невдачею». Розрізняються названі слова відтінками значень: *сум, смуток, журба, жаль* – це невеселий, важкий настрій, туга – гнітючий настрій, жалюці – пригнічений настрій.

У поезії Г. Гейне знаходяться найчастотніші концепти емоцій-опозицій, які представлені у художньому дискурсі, а саме:

- **любов-ненависть:** *І любові, і страждання* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Про фальшивий біль кохання* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Родинне щастя і любов – Все, що лишилось нам на втіху* (Г. Гейне «Книга пісень»); *І любов, що жила колись* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Ні вірність, ні віра й любов* (Г. Гейне «Книга пісень»); *То – соловейко про любов / І про любовні муки* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Любовні муки, і любов* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Уста щебечуть медяні / Про ненависть невпинно* (Г. Гейне «Книга пісень»).

- **радість (насолода)-горе:** *Тобі на радість, весь Берлін / Вщасливлю я сьогодні* (Г. Гейне «Книга пісень»); **насолода:** *В розвагах та насолоді – горе* (Г. Гейне «Книга пісень»); *І моє минає горе* (Г. Гейне «Книга пісень»).

- **щастя-нещастя:** *Життя твоє – сон, і щастя – сон* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Уста ще повні щастя вщерть* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Яка ти нещаслива, бачив я* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Принесла горе, нещастя і муку* (Г. Гейне «Книга пісень»); *І тягнуть вони за собою / Своє променисте горе* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Про щастя і любов пісні* (Г. Гейне «Книга пісень»);

- Ти щастя прагнуло, без міри щастя* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Скільки ще тобі радіти!* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Вічне щастя зберегти!* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Що радощі і страждання* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Тобі на радість, весь Берлін* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Позаду лишилося горе і смуток* (Г. Гейне «Книга пісень»); **смуток:** *Я смуток свій приніс, Від болю мого, смутні* (Г. Гейне «Книга пісень»); **Смутне, смутне моє серце** (Г. Гейне «Книга пісень»); *Дзвенить він так сумно і радісно так* (Г. Гейне «Книга пісень»); *У серце моє смутне* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Вмістити всю думу смутну* (Г. Гейне «Книга пісень»); **печаль:** *Чому мене, мов безумця, в п'їт'їму . Моя печаль жене?* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Нехай би печаль в отім слові / До тебе моя попливла* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Задзвени із глибини / Тихої печалі* (Г. Гейне «Книга пісень»); *І наче від сліз печальних* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Якийсь тривожний сум поніс* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Ви хочете сум мій украсти* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Ті речі почувши сумні* (Г. Гейне «Книга пісень»).

- **світло-темрява:** *Заграло світло в очах* (Г. Гейне «Книга пісень»); *У місячному світлі / Я йду вперед – у вишині* (Г. Гейне «Книга пісень»); *"На добраніч". Згасло світло* (Г. Гейне «Книга пісень»); *На стіл лягають світла плями* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Так я в темряві співа* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Сиджу в задумі й дивлюся / У темряву за вікном* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Облиште, темряви діти!* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Він у темряві зникає* (Г. Гейне «Книга пісень»); *В царство темряви упала* (Г. Гейне «Книга пісень»).

- **боязкість-хоробрість:** *Мовчазне страхіття ночі* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Одкрились рани... Що ж, підходьте сміло* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Як там зимно, як там страшно* (Г. Гейне «Книга пісень»); *І страх даремний забудь* (Г. Гейне «Книга пісень»).

- **сміх-сльози:** *І сміх, і сльози в співі* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Мед у погляді та сміх* (Г. Гейне «Книга пісень»); *І привиди – в галас, і привиди – в сміх* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Схопив мене кат під оглушливий сміх* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Прокинувся, а сльози в мене* (Г. Гейне «Книга пісень»); *А сльози милої дрібні* (Г. Гейне «Книга пісень»); *На сльози ті дивився* (Г. Гейне «Книга пісень»).

- **спокій – тривога (страх):** *Спокійно світ лежав без краю* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Спинився я і сумно й спокійно* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Ти можеш спокійно спати* (Г. Гейне «Книга пісень»);

«Книга пісень»); *Тихо й лячно каже Клара* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Бути королем – біда!* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Така в ній біда тяжка* (Г. Гейне «Книга пісень»); *І бідні боги вгорі в небесах* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Мій бідний приборканий мозок* (Г. Гейне «Книга пісень»).

У мові емоційні концепти реалізуються на фонетичному, морфологічному (граматичному), лексичному та стилістичному рівнях. Кожен рівень багатий на свої приклади застосування та опису емоційних концептів та їх реалізації в тексті та мовленні.

На **фонетичному рівні** емоційні концепти у поетичних текстах Г. Гейне реалізуються передусім за рахунок **звукowego повторення**: *Любив я колись, мов укохану любку. / Тепер не люблю їх – люблю до загины* (Г. Гейне «Книга пісень»); *З любові й любовних мук* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Тебе я люблю і любитиму вік! / Любові моєї вогненний потік* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Серце, все, що любиш ти, – / Смієш, мусиш ти любити!* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Холодний дрозж мене струснув; / В могильну тьму, у ніч страшну* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Але не вмирає кохання, / Madame, я кохаю вас!* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Щирість – зовні, в грудях – зрада / Ти мене вітаєш радо* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Мов я від них і раду, й пораду* (Г. Гейне «Книга пісень»); *По зрадницьки тихій рівнині / І радію я серцем на волі!* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Ти щастя прагнуло, без міри щастя* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Смутне, смутне моє серце* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Мені сум-туга навісна / Та безталанниця сумна* (Г. Гейне «Книга пісень»).

Другим аспектом на фонетичному рівні виступає **імітація звуків природи** для створення емоційного ефекту: *Вірили – кукуріку!* (Г. Гейне «Книга пісень»).

Також переклади віршів Г. Гейне рясніють **багатозначними паузами**: *Моя голубка не сама – її хтось ніжно обійма...* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Замовкніть! Бо серце не в силі / Без болю слухати вас...* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Та мене женуть суворо / З цих країв твої слова...* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Ти в оману впав неначе...* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Той, хто кохає брутально...* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Вже смеркло... Я дрімаю...* (Г. Гейне «Книга пісень») та **окличними реченнями**: *Надія й кохання! Загибло все!* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Прамати кохання! Жалій ти мене!* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Madame, я кохаю вас!* (Г. Гейне «Книга пісень»).

На **морфологічному (граматичному)** для перекладів поетичних текстів Г. Гейне є характер-

ним **вживання суфіксів** *-еньк, -чк, -чн*. Це викликає зворотний ефект, створюючи позитивні конотації: *І серденько рвалося моє* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Тоді у серденьку моїм* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Самотньо і мовчки сумує* (Г. Гейне «Книга пісень»); *І все в романтичному стилі* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Тихо й лячно каже Клара* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Так велично, так чудово?* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Кохати слід платонічно* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Вклонилася іронічно* (Г. Гейне «Книга пісень»). Граматичні дескриптори надають висловлюванню елемент посилення, виносячи емоційну інформацію на перший план.

Також у перекладах поетичних текстів Г. Гейне зустрічаються **повтори**:

Смутне, смутне моє серце (Г. Гейне «Книга пісень»).

Окрім вище перелічених ознак для перекладів поетичних творів Г. Гейне характерна наявність **окличних конструкцій**: *О муки солодкі і радісний біль!* (Г. Гейне «Книга пісень»); *О печальний сфінксе!* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Весела водичко, ти хлюпай, ти грай!* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Моє полотно сніжно-біле змивай* (Г. Гейне «Книга пісень») та **окличних речень-однословів**: *О боже! Убравшись в позичений грим. / Казає я всю правду до краю* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Аміль! Аміль! – чорти співають радо* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Обгортає нас пільма: Веселіше! Все дарма!* (Г. Гейне «Книга пісень»); *«О боже!» – хрипів я шалено, / І ніжно зітхав я: «Ах!» / «Пустіть! Я не злодій!»* (Г. Гейне «Книга пісень»); *Стонадцять чортів!* (Г. Гейне «Книга пісень»);

Щодо лексичних засобів, що виражають емоції, то слід зазначити, що в емотивно-маркованих контекстах такі вербальні засоби своїм прямим значенням безпосередньо називають тип емоційного стану, у якому перебуває художній персонаж [14, с. 45].

Таким чином, відповідно до частини мови нами було проаналізовано 4 групи вербалізаторів емоційних концептів в художній літературі: субстантивні, ад'єктивні, адвербіальні і дієслівні засоби прямої лексико-семантичної номінації.

Субстантивні засоби представлені іменниками, які напряму номінують емоції: *радість, щастя, сум, горе, страждання, насолода, печаль, любов, ненависть, біль, кохання, нещастя, смуток* та ін.

Ад'єктивні засоби вербалізуються прикметниками: *сумний, страшний, щасливий, спокійний, печальний, радісний*.

Адвербіальні засоби висвітлюються за допомогою прислівників: *сумно, страшно, ніжно, спокійно, підступно, журно, відважно, привітно, лячно*.

Дієслівні засоби репрезентуються за допомогою наступних дієслів: *радіють, сумують, сміються, тужать, ридають*.

Отже, у якості **висновку** можемо зазначити, що найважливіші концепти кодується саме у мові. Нерідко стверджують також, що центральні для людської психіки концепти відображені в граматиці мов і що граматична категоризація створює ту концептуальну сітку, той каркас для розподілу всього концептуального матеріалу, який виражений лексично. У граматиці знаходять відбиток ті концепти (значення), які є найбільш суттєвими для даної мови. Для утворення концептуальної системи необхідно припустити існування деяких вихідних, або первинних

концептів, з яких потім розвиваються решта: концепти як інтерпретатори смислів постійно піддаються подальшому уточненню і модифікаціям. Концепти є неаналізовані сутності тільки на початку своєї появи, але потім, опиняючись частиною системи, потрапляють під вплив інших концептів і самі видозмінюються.

Таким чином, різні емоційні стани найбільшою мірою передають невербальні засоби спілкування, що виражають справжнє ставлення того, хто говорить до явищ навколишньої дійсності і значною мірою визначають особливості комунікативної поведінки, надаючи сильний вплив на процес взаємодії представників різних націй.

Перспективою подальшого дослідження вбачаємо необхідність розглянути стилістичні засоби вираження емоцій, серед яких можна виділити метафори, метонімії та епітети і подати їх окремою ланкою дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білецький В.С. Мова як чинник консолідації сучасного українського суспільства у націю. Схід. Вип. 5. 1997. С. 57-63.
2. Гаврилюк А.П. Роль концепту у перекладознавстві. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2012. Вип. 25. С. 19-21.
3. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2012_25_9 (дата звернення: 19.02.2025)
4. Гірняк О.Г. Емоція гніву у сучасній емотивній лексиці: теоретичний аспект. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2019. № 5. С. 30-34.
5. Гончарук М.М. До проблеми поняття «емоція» у лінгвістиці. Чернівці : Видання Чернівецького нац. ун-ту. 2012. С. 30-39.
6. Іващенко В.Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології): монографія / В. Л. Іващенко. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго. 2006. С. 117.
7. Крисанова Т.А. Емоційний концепт, лінгвістичні підходи до вивчення. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. 2013. С. 6.
8. Лисиченко Л.А. Рівні мовної картини світу і їх взаємодія. *Лінгвістичні дослідження: збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*. Харків : Вид. група «Основа» . 2005. Вип. 36. С. 80-87.
9. Мальярчук О.В. Емоційний концепт ЩАСТЯ: етимологічні та структурні характеристики. *Вісник Житомирського державного університету*. 2014. № 2 (74). С. 132-138.
10. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр. 2008. С. 227.
11. Саєвич І.Г. Ключові концепти культури: критерії виокремлення. *Слово і речення: синтактика, семантика, прагматика: матеріали Міжнародної наукової конференції*, 10-12 жовт. 2013. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка. 2013. С. 249-255.
12. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. С. 555-557.
13. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. С. 335-630.
14. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1970-1980. С. 834.
15. Степанюк М.П. Репрезентація емоційного стану художнього персонажа у жіночому романі: лінгвокогнітивний і гендерний аспекти (на матеріалі романів Ш. Бронте та Е. Бронте) : дис. канд. філ. наук. Херсон, 2016. 244 с.
16. Шевченко О.М. Методи дослідження концептів. *Modern Science: Problems And Innovations: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції*. Стокгольм, Швеція, 2020 С. 385-390.

17. Шевченко О.М. Методика проведення вільного й спрямованого асоціативних експериментів у дослідженні концепту. *Actual trends of modern scientific research. Abstracts of the 6th International scientific and practical conference*. Munich. Germany. 2021. P. 554-558.
18. Buck R. *The Communication of Emotions*. N.Y.: Guilford, 1984. P. 17.
19. Duden. *Deutsches Universalwoerterbuch*. Mannheim–Wien–Zuerich: Bertelsmann Lexikonverlag, 1989. S. 35.
20. Ekman, P. (1997). Emotion families. In Rauch, I. & Carr, G. F. (Eds.), *Semiotics Around the World: Synthesis In Diversity*. Berlin: Mouton de Gruyter. PP. 191-193.
21. Izard. *The Psychology of Emotions*. (1991). New York: Plenum. P. 117.
22. Kluge F. *Etymologisches Woerterbuch der deutschen Sprache*. Berlin – N.Y.: Walter de Gruyter, 1999. P. 285.
23. Pfeifer W. *Etymologisches Woerterbuch des Deutschen in 3 Bd.* – Berlin: Walter de Gruyter, 1989. PP. 474. 1038-1039.

РОЗДІЛ 6 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'25:81'373.46[811.161.2+811.531]
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.39.1.27>

ПІДХОДИ ДО ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗАМОВЛЯНЬ, БЛАГОСЛОВЕНЬ І ПРОКЛЬОНІВ ЯК ФОЛЬКЛОРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У КІНОПЕРЕКЛАДІ КОРЕЙСЬКОЮ МОВОЮ

APPROACHES TO RENDERING UKRAINIAN INCANTATIONS, BLESSINGS, AND CURSES AS FOLKLORIC ELEMENTS IN FILM TRANSLATION INTO KOREAN

Аліменко О.С.,
orcid.org/0000-0003-0186-6909
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії
Навчально-наукового Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Тогобицька А.І.,
orcid.org/0009-0000-4351-5504
старший викладач кафедри корейської і японської філології
Київського національного лінгвістичного університету

Стаття присвячена дослідженню проблеми відтворення українських фольклорних елементів, зокрема замовлянь, благословень і прокльонів, у кіноперекладі корейською мовою. З огляду на те, що ці елементи фольклору є важливими носіями культурних цінностей і вірувань, вони створюють певні труднощі при їхньому перекладі, оскільки мають специфічну культурну та мовну природу. Метою дослідження є аналіз основних підходів до перекладу зазначених фольклорних елементів у кінематографі з української на корейську мову, визначення лексико-синтаксичних особливостей їх адаптації та вивчення прагматичних і комунікативних аспектів таких перетворень.

У процесі дослідження використовуються оцінюється, як у корейському кіноперекладі змінюються метафори, образи й культурні асоціації, характерні для українського фольклору. Особливу увагу приділено трансформаціям, які відбуваються при перекладі специфічних фольклорних виразів, таких як замовляння, благословення та прокльони, і тому визначаються основні перекладацькі стратегії для адекватного відтворення цих елементів у корейському мовному контексті.

Дослідження показує, що переклад фольклорних елементів на корейську мову вимагає значної адаптації, оскільки деякі образи і культурні концепти не мають прямих відповідників у корейській мові. Це призводить до необхідності використання узагальнених термінів і заміни символічних елементів на більш нейтральні чи зрозумілі для носіїв корейської мови концепти. Водночас зберігається основний смисловий зміст, що дозволяє передати загальну ідею побажань або прокльонів, хоча культурні конотації можуть бути втрачені або змінені.

У результаті дослідження виділено кілька основних підходів до перекладу фольклорних елементів, серед яких є як дослівні, так і більш вільні адаптаційні стратегії, що дозволяють досягти ефективної передачі змісту, зберігаючи прагматичну функцію висловів у новому культурному контексті.

Ключові слова: корейська мова, корейська етнокультура, фольклорні елементи, замовляння, благословення, прокльони.

The article is devoted to the study of the problem of reproducing Ukrainian folkloric elements, in particular, incantations, blessings, and curses, in film translation into Korean. Since these elements of folklore are important bearers of cultural values and beliefs, they create certain difficulties in translation due to their specific cultural and linguistic nature. The aim of the study is to analyze the main approaches to translating these folkloric elements in cinema from Ukrainian to Korean, to identify the lexical-syntactic features of their adaptation, and to examine the pragmatic and communicative aspects of such transformations.

The study evaluates how metaphors, images, and cultural associations characteristic of Ukrainian folklore change in Korean film translation. Special attention is given to the transformations that occur when translating specific folkloric expressions, such as incantations, blessings, and curses, and the main translation strategies for adequately reproducing these elements in the Korean linguistic context are identified.

The research shows that translating folkloric elements into Korean requires significant adaptation, as some images and cultural concepts do not have direct equivalents in the Korean language. This leads to the necessity of using generalized terms and replacing symbolic elements with more neutral or understandable concepts for Korean speakers. At the same

time, the core semantic meaning is preserved, allowing the general idea of wishes or curses to be conveyed, although cultural connotations may be lost or altered.

As a result of the study, several main approaches to translating folkloric elements are highlighted, including both literal and more free adaptation strategies, which allow for effective transmission of meaning while preserving the pragmatic function of expressions in the new cultural context.

Key words: Korean language, Korean ethnoculture, folkloric elements, incantations, blessings, curses.

Постановка проблеми. Питання відтворення фольклорних елементів у перекладі відіграє ключову роль у забезпеченні адекватної міжкультурної комунікації, оскільки вони є носіями глибоких етнокультурних смислів і формують специфічний мовний інструментарій, що відображає світогляд народу. Українські замовляння, благословення та прокльони є невід'ємною частиною національного фольклору, уособлюючи культурні цінності, вірування та комунікативні традиції. Їхнє трактування та використання суттєво варіюються залежно від культурного контексту, що ускладнює процес їхнього перекладу іншими мовами, зокрема корейською.

Відтворення таких фольклорних елементів у кіноперекладі вимагає врахування комунікативно-прагматичних особливостей вихідного тексту та адекватного передавання його змісту в межах цільової культури. Аналіз специфіки перекладу українських замовлянь, благословень і прокльонів дозволяє глибше дослідити взаємодію мови й культури, виявити основні перекладацькі стратегії та розширити уявлення про збереження національної ідентичності у процесі міжкультурної комунікації.

Така широка постановка проблеми потребує детального дослідження з метою визначення основних підходів до перекладу цих фольклорних елементів та особливостей їхнього функціонування у кіноперекладі корейською мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема відтворення різних лінгво- і етнокультурних елементів у перекладі розглядається у працях багатьох науковців. Так, питання передачі паремій, метафор, порівнянь та інших специфічних мовних одиниць досліджували вітчизняні науковці, зокрема Лещенко Г. А. [3], Мітіна О. М., Швелідзе Л. Д. [5], Талько С. В. [7]. Аспекти кіноперекладу висвітлено у роботах українських мовознавців, таких як Конкульовський В. В. [2], Перванчук Т. Б. [4]. Фольклоризми стали предметом аналізу у дослідженнях Гуцол А. і Юмрукуз А. [1], Скіри Г. [6] та інших вчених. Також українська етнографія налічує низку збірок різноманітних фольклорних елементів, у тому числі замовлянь і обрядових пісень [8] тощо.

Попри важливість питання, переклад українських фольклорних одиниць на корейську мову,

особливо в межах аудіовізуального перекладу, досі залишається малодослідженим. Це зумовлює необхідність ґрунтовного аналізу способів адаптації таких мовних елементів для корейськомовної аудиторії з урахуванням лінгвістичних, культурних і прагматичних особливостей обох мовних просторів.

Постановка завдання. Метою дослідження є висвітлення основних підходів до відтворення українських замовлянь, благословень і прокльонів у кіноперекладі корейською мовою та визначення загальних особливостей їхнього функціонування у перекладацькій практиці.

Завдання:

- проаналізувати особливості передачі українських замовлянь, благословень і прокльонів у кіноперекладі корейською мовою;
- визначити лексико-синтаксичні особливості адаптації цих фольклорних елементів;
- розглянути комунікативно-прагматичні властивості українських замовлянь, благословень і прокльонів та їхнє відтворення у корейському мовному контексті;
- визначити ефективні перекладацькі підходи і способи перекладу до передачі українських фольклорних елементів у корейському кіноперекладі.

Матеріалом дослідження слугували українські художні фільми «Легенда Карпат» (2017) і «Довбуш» (2023) та їх офіційні субтитри корейською мовою, створені для використання у південнокорейській кіноіндустрії.

Виклад основного матеріалу. Під час перекладу українських фольклорних елементів, зокрема замовлянь, благословень і прокльонів, у кіноадаптаціях корейською мовою виникає низка труднощів, пов'язаних із збереженням їхньої образності, символічного змісту та комунікативної функції. Український фольклор має глибоко вкорінену систему метафор і формул, які відображають народні вірування, магічні уявлення та ритуальні практики. У корейській мові та культурі ці концепти можуть мати інші відповідники або взагалі не мати прямих аналогів, що вимагає адаптації змісту. Саме тому ми розглянемо приклади подібних фольклоризмів і визначимо найефективніші підходи і практики їх відтворення корейською мовою.

Перш за все, проаналізуємо декілька прикладів замовлянь, зокрема, замовляння-благословення новонародженої дитини, напр.,

– *Аби ти був лютий, як часник*

– *Аби тебе ніхто так не урік, як не може печі уректи*

– *Аби тебе нічого не ловилося, як не ловиться печі*

– *Щоб погані очі, що на тебе задивляться, так перегоріли, як угля перегорає*

– *Аби твоя сила була міцна, як дуб*

– *강하고 굳건하게 자라렴*

– *그 어떤 저주에도 걸려서는 안 된다*

– *항상 조심해야 한다*

– *악의 손길이 네게 닿게 해선 안 돼*

– *강인하고 깨끗하게 살아가거라*

(*Легенда Карпат*, 2017)

Як ми можемо спостерігати, в українському варіанті побажання формуються за допомогою сполучників *аби* і *щоб*, які вводять підрядні частини з бажаним наслідком. У корейській мові такі конструкції передаються за допомогою дієслівних закінчень та граматичних форм. Зокрема, флексії *-렴* і *-거라* використовуються для вираження наказу чи побажання. Конструкція *-아/어 야 하다* позначає необхідність або обов'язковість дії. А грамема *-아/어서는 안 되다* використовується для вираження заборони або небажаності. Такі граматичні засоби дозволяють адаптувати українські побажання корейською мовою, зберігаючи їхній зміст, хоча метафори та образи можуть змінюватися.

Що ж до лексичної складової перекладу, вона є радше адаптованою, ніж дослівною, з метою збереження загального змісту тексту. У процесі перекладу деякі лексичні одиниці були змінені або опущені, що призвело до певних трансформацій семантики й стилістики.

Перше речення *Аби ти був лютий, як часник* відтворено як *강하고 깨끗하게 자라렴*, що означає «Рости сильним і стійким». Цей варіант передає основну ідею побажання сили, але при цьому змінюється емоційне забарвлення вислову. В оригіналі слово *лютий* має подвійний зміст – воно може означати не лише силу, а й агресію, лють. У корейському варіанті воно замінене на *강하고 깨끗하게*, що означає «сильний і стійкий», проте позбавлене конотації агресивності. Крім того, опущено порівняння як часник, де фітонім часник слугував символом захисту й сили у фольклорній традиції. Це суттєво змінює сприйняття вислову: якщо в українському варіанті йдеться про своєрідну «пекучу» або «захисну» силу, то в корейському перекладі акцент зроблено на особистій стійкості.

Друге речення *Аби тебе ніхто так не урік, як не може печі уректи* перекладено як *그 어떤 저주에도 걸려서는 안 된다*, що означає «Щоб ти не підхопив жодного прокляття». Тут відбувається значне узагальнення змісту: ключове слово *урікти*, тобто «зурочити», замінене на *저주*, що в корейській мові має значення «прокляття». У такий спосіб втрачається унікальна українська концепція зурочення як окремого виду негативного магічного впливу, натомість переклад набуває більш загального звучання, характерного для корейського уявлення про злі побажання або прокляття. Також зникає специфічне порівняння з пиччу, яка в українській культурі виступає сакральним об'єктом, що не піддається зуроченню.

Третє речення *Аби тебе нічого не ловилося, як не ловиться печі* відтворено як *항상 조심해야 한다*, що означає «Завжди треба бути обережним». У цьому випадку переклад є досить вільним і змінює початковий сенс. В оригіналі йдеться про магічний захист від негативних впливів: так само як до гарячої печі нічого не прилипає, так і людині бажають бути «недосяжною» для злих сил. У корейському варіанті ця метафоричність повністю зникає, а замість неї з'являється загальний заклик до пильності. Втрачається і символічний образ печі, який в українській традиції асоціюється з домом, теплом, захистом і духовним осередком родини.

Четверте речення *Щоб погані очі, що на тебе задивляться, так перегоріли, як угля перегорає* перекладено як *악의 손길이 네게 닿게 해선 안 돼*, що означає «Не дозволяй рукам зла доторкнутися до тебе». У цьому випадку частково збережено ідею магічного впливу, проте відбувається зміна метафоричного образу. В українському тексті використано соматизм *очі*, що відповідає традиційному уявленню про зурочення – тобто негативний вплив, який здійснюється через злий погляд. Натомість у корейському варіанті це поняття передано через фразу *악의 손길*, що буквально означає «руки зла». Таке перефразування частково змінює семантику вислову: у корейському варіанті зло набуває активної дії (руки можуть схопити або доторкнутися), тоді як в українському варіанті воно пов'язане з пасивним впливом через погляд. Також повністю опускається другий образ – порівняння з вугіллям, яке перегорає, що в оригіналі підсилює ефект побажання і додає йому колориту.

П'яте речення *Аби твоя сила була міцна, як дуб* перекладено як *강인하고 깨끗하게 살아가거라*, що означає «Живи сильно і стійко». Тут зміст збережено загальною, проте втрачається важливий для української культури образ дуба. У слов'ян-

ській традиції дуб – це символ незламності, могутності та зв'язку з предками. У корейському варіанті ці характеристики передано словами *강인하고 꾀꾀하게*, які означають силу й стійкість, однак сам конкретний образ дерева відсутній, що робить переклад менш яскравим з точки зору культурних асоціацій.

Аналізуючи текст замовляння загалом, ми бачимо, що лексична складова перекладу демонструє значну адаптацію, спрямовану на збереження загального змісту, але з певними втратами символічності та культурної специфіки. Зокрема, зникають деякі характерні для українського фольклору образи (часник, піч, дуб), які мають глибоке символічне значення. Натомість переклад орієнтований на більш узагальнені концепції, зрозумілі носіям корейської мови, що робить його зручним для сприйняття, але менш насиченим культурними конотаціями.

Розглянемо інший різновид фольклоризмів – благословення у дорогу, напр.:

- 네 다리가 이 무쇠처럼 강해지길
- Нехай твої ноги будуть міцні, як це залізо
(*Легенда Карпат*, 2017)

Цей вираз перекладено за допомогою еквівалентного перекладу, однак він має певні стилістичні та конотативні відмінності. При відтворенні тексту корейською мовою збережено оригінальне порівняння, проте використано слово *무쇠*, що означає «чавун». У корейській мові цей термін передає значення міцності, але має дещо інші конотації порівняно з *철* «залізо», яке є більш загальним позначенням металу. Крім того, побажальна функція виражена граматично за допомогою скороченого варіанту конструкції - *길*, яка є еквівалентною українському *нехай*, що дозволяє зберегти відповідний відтінок значення.

Інший приклад благословення у дорогу відтворюється таким чином, напр.:

- 이 성수가 내 아들을 축복하고 보호하길
- Нехай ця свята вода освятить та збереже тебе, синку
(*Легенда Карпат*, 2017)

Такий варіант перекладу загалом передає зміст українського варіанту, проте має певні відмінності в лексиці та структурі.

У перекладі використано слово *성수*, яке означає святую воду, зазвичай освячену в християнській традиції. Це слово точно передає значення української колокації свята вода. Словосполучення *내 아들을* з часткою - *을* вказує на знахідний відмінок, тобто об'єкт дії. В оригінальному тексті використано форму звертання синку, тоді як у корейському варіанті фраза представлена у третій особі

однини, що є більш природним для корейського мовлення. Дієслова *축복하다* «благословляти» і *보호하다* «захистити» зберігають свою комунікативну функцію побажання за рахунок вживання граматичної конструкції - *길*, яка передає значення «нехай» і відповідає українській формі.

Щодо відмінностей між перекладом і оригіналом, варто зазначити, що в українському тексті використано дієслово освятити, яке означає надання сакральної чистоти. Натомість *축복하다* «благословляти», вжите у корейському варіанті, має трохи ширше значення. Більш точним відповідником для нього могло б бути вирази *거룩하게 하다* або *성스럽게 하다*, хоча такі варіанти звучали б менш природно в корейській мові.

Розглянемо особливості відтворення іншого благословення, яке у контексті набуває прагматичної функції етикетної формули прощання, напр.:

- Най Бог береже!
- 신이시여, 우리를 구해주세요!
(*Довбуш*, 2023)

У цьому перекладі спостерігається певна адаптація змісту та стилістики. Український вираз *Нехай Бог береже!* є коротким побажанням, зверненим до Бога з проханням про захист і опіку, тоді як корейський варіант *신이시여, 우리를 구해주세요!* «О Боже, врятуй нас» має форму конкретного прохання, перетворюючи розповідне речення на наказове. Це змінює акцент на більш емоційну й драматичну форму, втрачаючи і функцію етикетної формули, і функцію благословення, характерних для українського оригіналу. Для більш точного передавання значення, ближчого до оригіналу, корейський переклад можна було б оформити як *신이시여, 지켜주소서!* – «О Боже, бережи!» або *하나님이여, 보호하소서!* – «Господи, охороняй!». Тим не менш, використаний корейський варіант є більш емоційним і зосередженим на конкретному проханні про порятунок, на відміну від загального благословення в українському варіанті.

Прокльони як фольклорні елементи також викликають низку труднощів у процесі відтворення корейською мовою через великий рівень метафоричності, напр.:

- А най би шлях трафив того, хто на цім світі війни проводе
- 전쟁 이런 것 / 하나님의 땅에 전쟁을 가져온 자
(*Довбуш*, 2023)

У цьому перекладі спостерігається значна адаптація, яка впливає на стиль, емоційне забарвлення та смисловий акцент вислову. Зазначений вище український вираз є фольклорним прокльо-

ном, спрямованим на людину, яка розв'язує війни. Вираз *най би шлях трафив* у традиційному українському розумінні означає «нехай його вразить удар» або «нехай його спіткає лихо», і він несе сильний емоційний заряд осуду та прокляття.

У корейському перекладі *전쟁 이런 것 / 하나님의 땅에 전쟁을 가져온 자* зміст дещо змінений. Вираз *전쟁 이런 것* є лайливим вигуком, що означає «чорт забирай, таке» або «до біса», що не передає ідеї прокляття конкретній особі, а лише виражає роздратування. Фраза *하나님의 땅에 전쟁을 가져온 자* перекладається як «той, хто приніс війну на землю Божу», що хоча і правильно передає зміст другої частини оригіналу, однак містить додатковий релігійний аспект, який в оригінальному тексті відсутній.

Таким чином, у перекладі збережено загальний сенс прокльону, але втрачено характерну українську ідіому, яка є ключовим елементом оригінального тексту. Замість нього використано більш загальну лайливу фразу, що послаблює вплив прокльону. Крім того, додано релігійний контекст через фразу *земля Божя*, що змінює акцент вислову.

Більш точним варіантом перекладу, який би краще передав силу й характер українського прокльону, міг би бути *저주받을 놈, 이 세상에 전쟁을 가져온 자!*, тобто «Проклятий той, хто приніс війну у цей світ». Такий варіант зберігає ідею прокляття та звинувачення, що є важливими у вихідному тексті.

Висновки. Переклад українських фольклорних елементів, зокрема замовлянь, благословень

і прокльонів, у кіноадаптаціях корейською мовою супроводжується значними труднощами, пов'язаними із збереженням їхньої образності, символічного змісту та комунікативної функції. Аналіз перекладів засвідчує, що основні підходи до відтворення цих елементів включають адаптацію, узагальнення та часткову заміну культурно специфічних образів на більш зрозумілі для корейської аудиторії еквіваленти.

У випадку замовлянь спостерігається тенденція до спрощення або усунення метафоричних конструкцій, що призводить до втрати культурної символіки. Благословення, хоч і зберігають свою побажальну функцію, часто змінюють структуру звернень, а також можуть втрачати окремі конотації. Переклад прокльонів, своєю чергою, демонструє значні стилістичні та емоційні трансформації, що нерідко послаблює їхній виразний ефект.

Загалом, кіноадаптація українських фольклоризмів корейською мовою ґрунтується на необхідності балансувати між буквальним перекладом та зрозумілістю для аудиторії, що призводить до певних втрат культурного колориту, але водночас сприяє ефективному донесенню основного змісту.

Перспективами подальших розвідок є зіставні дослідження інших жанрів усної народної творчості, зокрема, казок і народних пісень, які також мають значні труднощі в адаптації та передачі культурного контексту. Подальше дослідження цих аспектів сприятиме глибшому розумінню проблеми та вдосконаленню методології перекладу українського фольклору корейською мовою, забезпечуючи кращу міжкультурну комунікацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гуцол А., Юмрукуз А. Особливості відтворення фольклорних елементів при перекладі українських народних казок. *Науковий вісник ПНПУ ім. К.Д. Ушинського*, 2020. № 31. С. 118–133.
2. Конкульовський В.В., Возник Н. Субтитрування як один з видів аудіовізуального перекладу. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2020. Вип.187. С. 634–640.
3. Лещенко Г.А. Особливості відтворення українських паремій мовою перекладу. *Нова філологія* : збірник наукових праць. 2013. № 57. С. 183–186.
4. Перванчук Т.Б. Аудіовізуальний переклад: основні види і особливості. *Вчені Записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Журналістика»*. 2021. Т. 32. № 4. С. 121–126.
5. Мітіна О.М., Швелідзе Л.Д. Проблеми перекладу українських прецедентних текстів англійською мовою. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Лінгвістика*. 2019. Вип. 35. С. 51–156.
6. Скіра Г. Фольклоризми як проблема перекладу (на матеріалі англійських перекладів Франкових казок). *Українське літературознавство* : збірник наукових праць. 2008. Вип.70. С. 238–244.
7. Талько С.В. Лінгвоаксіологічна семантика антропоцентричних метафор та порівнянь в українській і англійській мовах : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17. Київ, 2009. 198 с.
8. Український фольклор: критичні матеріали : навчальний посібник / уклад. Н. Сивачук, О.Санівський, О. Циганок. Умань : Візаві, 2023. 416 с.

ВПЛИВ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ШІ НА ОСОБЛИВОСТІ УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

THE IMPACT OF AI TOOLS ON THE FEATURES OF INTERPRETATION IN ENGLISH

Бахов І.С.,

orcid.org/0000-0002-8379-199X

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри іноземної філології та перекладу

*Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»*

Столяренко О.В.,

orcid.org/0000-0001-7080-0626

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Вінницького національного технічного університету

Сідун Л.Ю.,

orcid.org/0000-0001-6646-2900

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та практики перекладу

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Штурба А.О.,

orcid.org/0000-0002-1983-7332

доктор філософії, викладач іноземної мови вищої кваліфікаційної категорії,

старший викладач

Комунального закладу «Балтський педагогічний фаховий коледж»

У статті досліджується вплив штучного інтелекту (ШІ) на особливості усного перекладу в англійській мові. Завдяки розвитку машинного навчання, нейронних мереж та алгоритмів обробки природної мови автоматизовані перекладацькі технології все більше інтегруються у професійну діяльність перекладачів, змінюючи традиційні методи роботи. Проаналізовано основні переваги та виклики використання ШІ-інструментів у синхронному та послідовному перекладі. Автоматизовані системи можуть прискорювати процес перекладу, підвищувати точність і сприяти зниженню когнітивного навантаження на перекладачів. Водночас технології штучного інтелекту мають обмеження, зокрема у контекстуальному аналізі, передачі культурних особливостей та розпізнаванні багатозначних виразів. Окрему увагу приділено порівнянню традиційного та ШІ-асистованого перекладу, а також ролі автоматичного розпізнавання мови, синтезу мовлення та нейромережових перекладачів. Використання таких технологій може спростити роботу перекладачів, проте вимагає нових навичок адаптації та контролю за якістю перекладу. Розглянуто аспекти етики та відповідальності при застосуванні автоматизованих перекладацьких систем. Незважаючи на зростаючий рівень автономності ШІ, людський контроль залишається ключовим фактором у забезпеченні точності, достовірності та адекватності перекладу, особливо у сферах, де навіть незначні помилки можуть мати серйозні наслідки. Зроблено висновок, що інструменти ШІ є потужним доповненням до професійної діяльності перекладачів, але не можуть повністю замінити людський інтелект, інтуїцію та гнучкість у прийнятті рішень. Майбутнє усного перекладу передбачає ефективну синергію між людиною та технологіями, що сприятиме покращенню якості та ефективності перекладацької роботи.

Ключові слова: штучний інтелект, усний переклад, машинне навчання, синхронний переклад, автоматичне розпізнавання мови, когнітивне навантаження, точність перекладу, культурні особливості, синтез мовлення, нейромережові перекладачі.

The article examines the impact of artificial intelligence (AI) on the features of interpretation in English. Thanks to the development of machine learning, neural networks and natural language processing algorithms, automated translation technologies are increasingly integrated into the professional activities of translators, changing traditional methods of work. The main advantages and challenges of using AI tools in simultaneous and consecutive translation are analyzed. Automated systems can speed up the translation process, increase accuracy and help reduce the cognitive load on translators. At the same time, artificial intelligence technologies have limitations, in particular in contextual analysis, the transmission of cultural features and the recognition of ambiguous expressions. Special attention is paid to the comparison of traditional and AI-assisted translation, as well as the role of automatic speech recognition, speech synthesis and neural network translators. The use of such technologies can simplify the work of translators, but requires new skills of adaptation and control over the quality of translation. Aspects of ethics and responsibility in the use of automated translation systems are considered. Despite the increasing level of autonomy of AI, human control remains a key factor in ensuring the accuracy,

reliability and adequacy of translation, especially in areas where even minor errors can have serious consequences. It is concluded that AI tools are a powerful addition to the professional activities of translators, but cannot completely replace human intelligence, intuition and flexibility in decision-making. The future of interpretation involves effective synergy between humans and technologies, which will contribute to improving the quality and efficiency of translation work.

Key words: artificial intelligence, oral translation, machine learning, simultaneous translation, automatic speech recognition, cognitive load, translation accuracy, cultural features, speech synthesis, neural network translators.

Постановка проблеми. Усні перекладачі відіграють важливу роль у міжнародній комунікації, забезпечуючи ефективний обмін інформацією між представниками різних мовних спільнот. Однак, зі стрімким розвитком технологій штучного інтелекту (ШІ) та автоматизованих перекладацьких систем, традиційні підходи до усного перекладу зазнають значних змін. З одного боку, сучасні ШІ-інструменти відкривають нові можливості для покращення швидкості та точності перекладу, з іншого – викликають низку викликів та ризиків, пов'язаних із якістю, контекстуальністю та етичними аспектами використання автоматизованих технологій у перекладацькій діяльності. Сучасні інструменти машинного перекладу, зокрема нейромережеві алгоритми, системи автоматичного розпізнавання мовлення (ASR) та синтезу голосу (TTS), усе частіше застосовуються у сфері усного перекладу. Вони дають змогу значно зменшити когнітивне навантаження на перекладачів, сприяють швидкій обробці мовних одиниць і дозволяють оперативно надавати переклад навіть у режимі реального часу. Водночас автоматизовані системи перекладу ще не досягли рівня людського розуміння контексту, емоційного забарвлення та культурних особливостей, що ускладнює їх використання у відповідальних сферах, таких як дипломатія, медицина, судочинство та бізнес-комунікація.

Окремою проблемою є адаптація професійних усних перекладачів до роботи в умовах інтеграції ШІ-технологій. Традиційні підходи до підготовки перекладачів орієнтовані на розвиток когнітивних навичок, швидкої реакції, аналітичного мислення та володіння широким спектром мовних та культурних знань. Впровадження автоматизованих систем передбачає необхідність додаткового навчання перекладачів роботі з новими інструментами, що потребує змін у навчальних програмах та перегляду вимог до компетенцій фахівців.

Ще одним викликом є точність та достовірність перекладу, здійсненого ШІ. Хоча сучасні алгоритми значно покращили якість автоматичного перекладу, вони все ще не здатні повністю враховувати мовні нюанси, полісемію, ідіоми та емоційні аспекти мовлення. Наприклад, у неформальних діалогах або розмовах, насичених культурними відсиланнями, автоматизовані перекла-

дачі можуть припускатися серйозних помилок, що може призвести до викривлення інформації або навіть до комунікативних непорозумінь. Крім того, важливим аспектом є етичні питання використання ШІ у перекладацькій діяльності. З одного боку, автоматизовані системи можуть сприяти доступності мовних послуг для ширшої аудиторії, зокрема для осіб з обмеженими можливостями чи в екстрених ситуаціях. З іншого боку, постає питання відповідальності за можливі помилки, які можуть мати критичні наслідки. Наприклад, у медичному перекладі неправильна інтерпретація симптомів або призначень лікаря може стати загрозою для життя пацієнта. Аналогічні проблеми виникають у судовій та дипломатичній сферах, де навіть незначні неточності можуть мати серйозні правові та політичні наслідки.

Іншим важливим викликом є проблема конфіденційності даних. Більшість ШІ-систем базуються на використанні хмарних технологій та аналізі великих обсягів даних, що може створювати ризики витоку конфіденційної інформації. Це особливо актуально для перекладацької діяльності в корпоративному секторі, державних установах та міжнародних організаціях, де нерідко працюють із чутливою інформацією.

Отже, проблема впливу штучного інтелекту на особливості усного перекладу в англійській мові є надзвичайно актуальною та багатогранною. Вона включає технологічні, лінгвістичні, професійні, етичні та правові аспекти, які потребують глибокого аналізу. Подальші дослідження у цій сфері повинні зосереджуватися на пошуку оптимальних шляхів інтеграції ШІ-інструментів у перекладацьку діяльність, розробці стандартів якості автоматизованого перекладу та вдосконаленні навчальних програм для перекладачів з урахуванням нових реалій професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз сучасних досліджень щодо впливу штучного інтелекту на усний переклад демонструє значний прогрес у використанні нейромережевих технологій для автоматизації перекладацьких процесів. Зокрема, останні наукові роботи підтверджують, що алгоритми нейронного машинного перекладу (NMT) та автоматичного розпізнавання мовлення (ASR) суттєво покращили якість машинного усного перекладу, що дозволяє ефективно застосовувати

їх у певних контекстах, наприклад, у бізнес-комунікації та туристичній сфері. Проте дослідники наголошують, що такі системи все ще мають труднощі з передачею емоційного забарвлення, культурних особливостей та контекстуальних значень, що є критично важливим у дипломатичних переговорах, судових засіданнях або медичному консультуванні.

Актуальні дослідження також приділяють увагу впливу штучного інтелекту на когнітивне навантаження перекладачів. Встановлено, що автоматизовані інструменти можуть як знижувати навантаження, допомагаючи обробляти великі обсяги інформації, так і збільшувати його через необхідність контролювати якість машинного перекладу. Експерименти з використанням ШІ в синхронному перекладі показали, що перекладачі часто змушені витратити додатковий час на виправлення помилок та адаптацію тексту до контексту, що може негативно впливати на швидкість і точність їхньої роботи. Це свідчить про необхідність розробки більш досконалих алгоритмів адаптації машинного перекладу до конкретних мовних ситуацій.

Окремий напрям сучасних досліджень присвячений етичним аспектам використання штучного інтелекту в усному перекладі. Вчені звертають увагу на питання відповідальності за помилки машинного перекладу, особливо у сферах, де точність і достовірність інформації є критично важливими. Наприклад, у медицині неправильна інтерпретація лікарських призначень може призвести до серйозних наслідків для здоров'я пацієнтів, а у правовій сфері невірно перекладені юридичні терміни можуть впливати на судові рішення. Це ставить перед дослідниками завдання розробки етичних стандартів використання ШІ в перекладацькій діяльності та визначення меж відповідальності між людиною та автоматизованими системами.

Ще одним важливим аспектом є проблема конфіденційності та безпеки даних при використанні штучного інтелекту в усному перекладі. Дослідники наголошують, що більшість ШІ-систем працюють на основі хмарних сервісів і потребують обробки великих обсягів мовних даних, що може створювати ризики витоку конфіденційної інформації. Особливо це стосується державних установ, міжнародних організацій і бізнесу, де питання захисту даних має першочергове значення. Таким чином, майбутні дослідження повинні зосереджуватися на розробці більш безпечних моделей машинного перекладу, які забезпечуватимуть анонімність та захист персональних даних користувачів.

Незважаючи на технологічний прогрес, сучасні дослідження показують, що штучний інтелект поки не може повністю замінити людський фактор у сфері усного перекладу. Нейромережеві системи демонструють високий рівень точності в перекладі окремих фраз і формалізованих текстів, але вони все ще не здатні адекватно реагувати на мовні зміни, контекстуальні особливості та невербальні аспекти комунікації. Це підкреслює важливість поєднання машинного перекладу з роботою професійних перекладачів, які можуть коригувати та вдосконалювати результати роботи ШІ, забезпечуючи високу якість та відповідність змісту оригінальному повідомленню.

Метою статті є комплексний аналіз впливу штучного інтелекту на особливості усного перекладу в англійській мові, визначення переваг і викликів використання автоматизованих перекладацьких систем, а також оцінка їхньої ефективності у професійній діяльності перекладачів.

Дослідження спрямоване на з'ясування рівня точності та функціональності сучасних ШІ-інструментів, таких як нейронний машинний переклад (NMT), автоматичне розпізнавання мовлення (ASR) і синтез голосу (TTS), у контексті синхронного та послідовного перекладу. Окрему увагу приділено питанням когнітивного навантаження перекладачів під час роботи з ШІ-асистованими системами, а також можливості адаптації цих технологій до контекстуальних, культурних та емоційних аспектів мовлення.

Стаття також має на меті дослідити етичні та професійні виклики, пов'язані з інтеграцією штучного інтелекту в усний переклад, зокрема питання відповідальності за точність перекладу, збереження конфіденційності мовної інформації та впливу автоматизації на професію перекладача.

Крім того, дослідження покликане визначити роль людини у взаємодії з ШІ-технологіями в перекладацькій діяльності та окреслити перспективи розвитку усного перекладу в умовах технологічного прогресу. Це дозволить сформулювати рекомендації щодо ефективного поєднання автоматизованих систем і людського інтелекту для досягнення найвищої якості перекладу.

Виклад основного матеріалу. Штучний інтелект (ШІ) останніми роками суттєво вплинув на сферу усного перекладу, особливо в англійській мові, яка є основним засобом міжнародної комунікації. Впровадження автоматизованих технологій стало можливим завдяки розвитку нейромережевих моделей машинного перекладу, систем автоматичного розпізнавання мовлення та синтезу голосу. Ці технології спрямовані на підвищення

швидкості та точності перекладу, що робить їх корисними у різних сферах – від бізнесу та освіти до дипломатії та медицини. Водночас автоматизація перекладацьких процесів породжує низку викликів, які стосуються якості, контекстуальної відповідності, етичних аспектів та впливу на професію перекладача.

Однією з ключових технологій, що змінила підходи до усного перекладу, є нейронний машинний переклад (NMT), який використовує складні алгоритми глибокого навчання для аналізу великих обсягів тексту та забезпечення контекстуального розуміння мови. Завдяки NMT сучасні перекладацькі системи, такі як Google Translate, DeepL та Microsoft Translator, здатні генерувати більш природні та точні переклади в порівнянні з традиційними статистичними моделями. Дослідження показують, що ці системи демонструють високу ефективність у перекладі формалізованих текстів та структурованих діалогів. Проте вони стикаються з труднощами під час роботи з розмовною мовою, ідіоматичними виразами та культурними відсиланнями, що залишається серйозним викликом для якісного усного перекладу.

Системи автоматичного розпізнавання мовлення (ASR), такі як Whisper від OpenAI та Dragon Speech Recognition, також відіграють важливу роль у розвитку усного перекладу. Вони забезпечують швидке та точне перетворення усного мовлення в текст, що дозволяє автоматичним перекладачам працювати в реальному часі. Проте ASR-технології мають певні обмеження, пов'язані з якістю розпізнавання голосу в умовах фонового шуму, варіативністю акцентів і діалектів, а також необхідністю адаптації до специфічних галузевих термінологій.

Синтез мовлення (TTS) є ще одним компонентом ШІ, який використовується для створення озвучених перекладів. Такі системи, як Amazon Polly, Google Text-to-Speech та IBM Watson Text-to-Speech, можуть генерувати голосові переклади, імітуючи природну інтонацію та ритм мовлення. Вони особливо корисні для автоматизованих сервісів перекладу, які працюють у режимі реального часу, наприклад, у туристичних чат-ботах або системах підтримки клієнтів. Водночас проблема монотонності голосу та відсутність можливості адекватно передати емоційне забарвлення мовлення залишається актуальною для подальшого вдосконалення цих технологій.

Попри всі технологічні досягнення, людський фактор залишається критично важливим у сфері усного перекладу. Професійні перекладачі володіють здатністю адаптувати висловлювання до контексту, враховувати невербальні аспекти кому-

нікації та розпізнавати культурні нюанси, які не завжди можуть бути адекватно передані автоматичними системами. Більше того, у таких сферах, як міжнародна політика, медицина та право, навіть незначні помилки в перекладі можуть мати серйозні наслідки, тому використання ШІ тут є допоміжним, а не основним інструментом.

Ще одним важливим аспектом є зміна ролі перекладача в умовах автоматизації. Сучасні перекладачі все частіше виконують функцію постредакторів машинного перекладу, що вимагає не лише глибоких знань мови, а й навичок роботи з технологіями. У зв'язку з цим змінюються підходи до підготовки фахівців у галузі усного перекладу: навчальні програми включають курси з використання автоматизованих систем, аналізу помилок ШІ та методик адаптації перекладеного тексту до конкретного контексту.

Етичний аспект застосування штучного інтелекту у перекладацькій діяльності є надзвичайно важливим. Однією з ключових проблем залишається відповідальність за можливі помилки автоматичного перекладу. Неправильна інтерпретація медичних діагнозів, юридичних понять чи дипломатичних висловлювань може спричинити серйозні наслідки. Відсутність чітких регламентів щодо використання ШІ у таких сферах вимагає створення стандартів контролю якості та визначення відповідальності за кінцевий результат.

Окрему загрозу становить питання конфіденційності, адже більшість систем машинного перекладу функціонують на базі хмарних технологій і обробляють значні обсяги мовних даних. Використання таких інструментів у бізнесовій, юридичній або державній комунікації може призвести до витоку конфіденційної інформації. Це зумовлює необхідність посилення заходів безпеки та розробки локальних перекладацьких систем, що не залежать від зовнішніх серверів.

Отже, інтеграція штучного інтелекту у сферу усного перекладу має як переваги, так і виклики. З одного боку, автоматизовані системи покращують доступність перекладу, прискорюють обробку інформації та зменшують навантаження на перекладачів у певних ситуаціях. З іншого боку, вони не можуть повністю замінити людських фахівців через обмежену здатність враховувати контекст, емоційне забарвлення та невербальні сигнали. Майбутні дослідження повинні бути спрямовані на вдосконалення алгоритмів ШІ з урахуванням стилістичних та контекстуальних особливостей мовлення, а також на розробку нових методик підготовки перекладачів, які зможуть ефективно працювати в умовах автоматизації перекладацької діяльності.

Висновки. Розвиток штучного інтелекту суттєво вплинув на сферу усного перекладу, відкривши нові можливості для автоматизації цього процесу. Завдяки використанню нейромережових моделей машинного перекладу, систем автоматичного розпізнавання мовлення та синтезу голосу, сучасні технології здатні значно покращити точність і швидкість перекладацьких завдань. Водночас результати досліджень свідчать про те, що, незважаючи на прогрес у цій сфері, автоматизовані перекладацькі системи все ще мають суттєві обмеження, пов'язані з передачею культурних та емоційних нюансів, контекстуальним розумінням мовлення та необхідністю адаптації до різних мовних стилів.

Аналіз сучасних тенденцій у галузі усного перекладу показує, що технології ШІ можуть ефективно використовуватися для допоміжної підтримки професійних перекладачів, особливо у випадках синхронного або послідовного перекладу великих обсягів інформації. Однак вони не можуть повністю замінити людину через нездатність адекватно обробляти невербальні аспекти комунікації, складні мовні конструкції, ідіоматичні вирази та специфічні термінологічні звороти. У зв'язку з цим перспективним напрямом є поєднання автоматизованих технологій із людською експертизою, що дозволяє забезпечити баланс між швидкістю обробки мовлення та високою якістю кінцевого перекладу.

Важливим аспектом використання ШІ у сфері усного перекладу є питання когнітивного навантаження перекладачів. Дослідження показують, що хоча автоматизовані інструменти можуть

частково спрощувати процес перекладу, вони також вимагають від фахівців додаткових зусиль на коригування помилок і перевірку відповідності перекладу оригінальному змісту. Це призводить до необхідності адаптації освітніх програм для перекладачів, включення до них навичок роботи з автоматизованими системами, аналізу типових помилок ШІ та методик постредагування.

Крім того, використання ШІ в усному перекладі ставить перед дослідниками та практиками питання етики та відповідальності за якість перекладеного матеріалу. У галузях, де точність перекладу є критично важливою (медицина, право, дипломатія), машинний переклад може становити ризик, якщо не буде належним чином перевірений. Водночас зростає необхідність у розробці чітких етичних стандартів і регламентів щодо використання штучного інтелекту в перекладацькій діяльності, а також у підвищенні рівня кібербезпеки для збереження конфіденційності мовних даних.

Отже, впровадження ШІ в усний переклад є неоднозначним явищем: з одного боку, воно сприяє автоматизації та підвищенню ефективності перекладу, а з іншого – створює низку викликів, пов'язаних із якістю, відповідальністю та професійною адаптацією перекладачів. Подальший розвиток цієї сфери повинен бути спрямований на вдосконалення нейромережових моделей перекладу, підвищення їхньої контекстуальної чутливості, розширення можливостей адаптації до різних мовних стилів та інтеграцію цих технологій у професійну діяльність людини таким чином, щоб вони не замінювали перекладача, а ефективно доповнювали його роботу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Arnold, D. Neural Machine Translation: An Overview and Its Impact on Interpreting. *Journal of Translation Studies*, 2020, 32(4), 123-140.
2. Chiang, D. Advancements in Automatic Speech Recognition for Multilingual Translation. *Computational Linguistics Review*, 2018, 15(2), 56-78.
3. Koehn, P. Neural Machine Translation and Human Post-Editing: A Comparative Study. *Language & Technology Journal*, 2021, 27(1), 45-62.
4. Vaswani, A., Shazeer, N., Parmar, N., et al. Attention is All You Need. *Advances in Neural Information Processing Systems (NeurIPS)*, 2017, 30, 5998-6008.
5. OpenAI. The Role of AI in Simultaneous and Consecutive Interpreting. Retrieved from <https://openai.com/research>. 2023.
6. Google AI Blog. Recent Developments in Speech-to-Text Translation. Retrieved from <https://ai.googleblog.com>. 2022.
7. Василенко О. М. Автоматизовані технології перекладу: сучасний стан та перспективи розвитку. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Філологія*, 2020, 15(1), 112-125.
8. Паламарчук І. В. Штучний інтелект у сфері усного перекладу: переваги та ризики. *Науковий журнал «Мовознавство»*, 2021, 24(3), 98-110.

**ПРАГМАТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ:
СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ****PRAGMATIC PROBLEMS OF TRANSLATION:
CURRENT STATE AND PROSPECTS****Голі-Оглу Т.В.,***orcid.org/0000-0002-7474-2563**кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри перекладу**Приазовського державного технічного університету***Ромащенко Л.І.,***orcid.org/0000-0001-7567-9511**доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови та слов'янської філології
Приазовського державного технічного університету*

У статті подається системний опис прагматичних проблем перекладу, що віднайшли своє відбиття в сучасних перекладознавчих теоретичних і прикладних студіях. Сформульовано і подано огляд сучасного стану дослідження проблеми прагматично-комунікативної мети перекладу, її реалізації в комунікативно-прагматичній авторській інтенції в перекладі в межах «теорії скопос» Катаріни Райс і Ханса Фермеєра; проблеми відтворення в перекладі прагматичного потенціалу оригінального тексту. Розглянуто сучасні можливості комунікаційного підходу до аналізу перекладу, започаткованого А. Нойбертом, та пов'язана з таким підходом проблема функціонально-прагматичної еквівалентності тексту оригіналу і тексту перекладу, що слугує необхідною умовою встановлення адекватності двох змістовно і функціонально ідентичних текстів, написаних різними мовами.

У дослідженні підкреслюється, що проблема прагматичної адаптації тексту оригіналу і тексту перекладу може здійснюватися як на компонентному рівні, так і на рівні тексту. Проаналізовано передумови прагматичної адаптації в контексті діалогу двох культур, доцільність і мотивованість повної чи часткової прагматичної адаптації, а також розглянуто та проілюстровано прикладами конкретні механізми такої адаптації.

Задля детального опису механізмів прагматичної адаптації визначено її головну мету, яка полягає в оцінці рівня культурної значущості того чи іншого компонента вихідного тексту і необхідності повного відтворення його прагматичного навантаження у тексті перекладу з усіма культурними смислами, символами та асоціаціями.

Автор підкреслює важливість студіювання прагматичних проблем у теоретичному і прикладному перекладознавстві, оскільки це сприятиме переорієнтації сучасного перекладознавства з текстологічного на антропоцентричний підходи до аналізу процесу перекладу та його результату.

Ключові слова: прагматика, лінгвопрагматика, прагматичний потенціал тексту, комунікаційно-прагматична еквівалентність, авторська інтенція, прагматична адаптація, переклад.

The paper provides a systematic description of the pragmatic problems of translation, reflected in modern theoretical and applied studies of translation studies. An overview of the current state of research into the problem of the pragmatic-communicative purpose of translation, its implementation in the communicative-pragmatic author's intention in translation within the framework of the "Skopos Theory" of Katharina Reiss and Hans Vermeer; problems of reproducing the pragmatic potential of the original text in translation are formulated and presented. The paper considers the modern possibilities of the communication approach to translation analysis, initiated by Albrecht Neubert, and the problem of functional-pragmatic equivalence of the original text and the translation text associated with this approach, which serves as a necessary condition for establishing the adequacy of two substantively and functionally identical texts written in different languages.

The study emphasizes that the problem of pragmatic adaptation of the original and translation texts can be carried out both at the component level and at the text level. The prerequisites for pragmatic adaptation in the context of a dialogue between two cultures, the feasibility and motivation for full or partial pragmatic adaptation are analyzed, and specific mechanisms of such adaptation are considered and illustrated with examples.

For a detailed description of the mechanisms of pragmatic adaptation, its main goal is defined, which is to assess the level of cultural significance of a particular component of the source text and the need to fully reproduce its pragmatic load in the translation text with all cultural meanings, symbols, and associations.

The author emphasizes the importance of studying pragmatic problems in theoretical and applied translation studies, since this will contribute to the reorientation of modern translation studies from textual to anthropocentric approaches to the analysis of the translation process and its result.

Key words: pragmatics, linguopragmatics, pragmatic potential of the text, communicative-pragmatic equivalence, author's intention, pragmatic adaptation, translation.

Постановка проблеми. Прагматика розпочинає свій поступ як самостійна галузь науки в роботах Ч. С. Пірса і Ч. В. Морріса ще на початку ХХ ст. і стала багато в чому дотичною до семіотики, адже в основу лінгвістичної прагматики покладено семіотичну теорію мови як знакової системи, елементи якої вирізняються двосторонньою структурою, що виражається у наявності в мовних знаках плану вираження і плану змісту. Прагматичний аналіз і прагматичні дослідження в цілому досягли високого рівня популярності в 60–70-х роках ХХ століття, зокрема в роботах А. Нойберта [1], що розробив оригінальну концепцію, у межах якої виділив чотири різновиди текстів за їхнім прагматичним навантаженням і можливостями збереження прагматичного потенціалу при перекладі, що втілила функціонально-прагматичний підхід до аналізу акту перекладу в «теорії скопос» К. Райс і Х. Фермеєра, у межах якої розглядають еквівалентність як відношення між знаками і текстами, а адекватність – як відношення між культурами [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ХХ століття є добою прагматики, зокрема і в перекладознавстві: проблема прагматичної еквівалентності та її типології студіюються в наукових працях Т. Гаврилівна [3] та Н. В. Гладуша [4]; загальнотеоретичний і методологічний підхід до лінгвопрагматики демонструється в дослідженнях Ф. С. Бацевича [5; 6] та І. Г. Козубської [7]; дидактичний ракурс у контексті навчання перекладу – у роботі М. І. Караневич [8] Проте потребує уточнення спектр прагматичних проблем перекладацької діяльності, від розв'язання яких залежить якість та адекватність перекладу.

Постановка завдання. Метою дослідження є виокремлення та систематизація прагматичних проблем перекладу в їхньому взаємозв'язку та рівня інтерпретації; студіювання питання впливу прагматичного чинника на адекватність перекладу.

Матеріалом дослідження слугували наукові розвідки різних років видання з прагмалінгвістики та прагматичних проблем перекладу, у яких відбився розвиток прагматичних знань у лінгвістичному і перекладознавчому вимірах, а також концептуальні інтерпретації прагматичної складової перекладу різними вітчизняними та зарубіжними дослідниками.

Методологічною базою дослідження виступає зіставно-інтерпретаційний метод, що застосовується для оцінювання та інтерпретації різних прагматичних концепцій у сфері лінгвістики і перекладознавства задля формування загальної картини сучасних прагматичних студій і проблем,

що розв'язуються в їхніх межах. Для всебічного аналізу актуальних для сучасної прагматики проблем і концепцій залучається описовий метод, а для ілюстрації теоретичних положень та спостережень – прийом зіставного аналізу художніх текстів, що є результатами двомовної комунікації.

Виклад основного матеріалу. Прагматика пересунула фокус уваги дослідників з фонетики й синтаксису на семантику, а точніше – на акціоанальний опис семантики мовних одиниць, що ґрунтувався на діяльнісному підході до мови. Вочевидь, такий діяльнісний підхід до аналізу мовних явищ та одиниць у ХХ ст. не був чимось абсолютно новим, адже подібне трактування мови як результату роботи «духу народу» було вперше сформульовано в працях німецького лінгвіста В. фон Гумбольдта ще на початку ХІХ ст., а пізніше «реанімовано» і розвинуто в наукових працях його послідовників – представників нового в лінгвістиці напрямку, що отримав назву «неогумбольдтіанство».

Такий поворот до лінгвопрагматики ознаменував вивчення мови в дії, у функціональному аспекті, у розмаїтті її соціально-функціональних варіантів. Увага науковців перемістилася з абстрактного мовця на конкретного учасника комунікативного акту, що діяв в умовах конкретної комунікативної ситуації, змінював комунікативно-прагматичний простір відповідно до умов спілкування.

У межах лінгвопрагматики зароджується прагматика тексту, що інтерпретує текст не лише як цілісну структуру, що складається з мовних одиниць різних рівнів і різних смислів, а мовний композит, що покликаний вплинути на комуніканта емоційно, спонукати до певних дій, викликати конкретну рефлексію і, загалом, маніпулювати свідомістю. Оскільки переклад є трансформацією тексту однією мовою у текст іншою мовою, то прагматичні проблеми мають місце і в перекладознавстві. Як наслідок, у перекладознавстві формується новий напрям – прагматика перекладу (прагматичне перекладознавство), у межах якого переклад розглядається як своєрідний вербальний стимул, що здійснює на реципієнтів такий самий вплив, що і текст оригіналу, тобто викликає ті самі емоції і рефлексію, що й оригінал. Звідси виникає ідея функціонального ототожнення тексту оригіналу і тексту перекладу, що є однією з вимог адекватного перекладу. У свою чергу, досягти такого повного функціонального ототожнення двох текстів, написаних різними мовами, можливо лише з урахуванням прагматичного вмісту тексту оригіналу і його повної передачі в тексті перекладу, що і буде найвищим проявом адекватності (не еквівалентності!) перекладу.

Прагматичні знання фіксують і виокремлюють з тексту елементи, що мають національно-культурне маркування і є втіленням міжкультурної взаємодії. Прагматика є важливою для процесу перекладу на обох етапах його здійснення: 1) на етапі сприйняття та опрацювання тексту оригіналу перекладачем, завданням якого на цьому етапі є усвідомлення своєрідності оригіналу, фіксація культурно маркованих елементів змісту і форми та їхня інтерпретація, декодування задля вирішення завдання подальшого перекладу; 2) на етапі перевираження тексту оригіналу засобами мови перекладу перекладач прагне збереження прагматичного наповнення вихідного тексту в тексті перекладу шляхом прагматичного маніпулювання, прагматичної адаптації. Результатом такої прагматичної адаптації на різних рівнях текстової структури є компоненти мовою перекладу, що сприймаються реципієнтом як повні функціональні аналоги вихідних компонентів: англ. *«I am afraid something has been spilt there. «Yes, madam», replied the old housekeeper in a low voice, «blood has been spilt on that spot»* [9]. – укр. *«– Що то там? – з огидою запитала вона. – Тут хтось розлив джем чи фарбу? – О ні, пані, – перелякано прошепотіла економка. – Тут було пролите кров!»* (О. Вайлд «Кентервільський привид») [10, с. 1]; культурно марковану франкомовну одиницю в англійському виразі, яка має статус соціальної реальності, *madam* адаптовано перекладачем до норм українських найменувань людини за соціальним рангом (укр. *пані*) і, відповідно, до норм українського етикету (офіційних звертань до людини, що перебуває на більш високому щаблі соціальної ієрархії, ніж мовець), а *housekeeper* – до прийнятих в українській культурі та мові норм щодо найменувань людини за родом професійної діяльності (укр. *економка*).

Описаний вище механізм прагматичної адаптації соціально-культурних реальностей застосовується не лише на рівні тексту, а є ефективним і на рівні заголовку (назви) художнього тексту, адже функція заголовку навіть у художній літературі, на наш погляд, є дещо рекламною; його завдання – максимально привернути увагу читача, спровокувати у нього інтерес і «підштовхнути» до дії – прочитання художнього тексту. Саме з причини свого дієвого, спонукального до дії статусу заголовку твору художньої літератури виконує прагматичну функцію і при перекладі може бути підданий прагматичній адаптації, яка в такому випадку буде виступати гарантом адекватності перекладу заголовку і коректного обрання стратегій і тактик перекладу всього

художнього тексту. В історії світового художнього перекладу маємо приклади застосування прийому прагматичної адаптації заголовків / назв літературно-художніх творів, зокрема: назва відомого роману Гюстава Флобера «*Madame Bovary*» (початкова назва «*Madame Bovary. Moeurs de Province*»; 1857) має кілька варіацій перекладу українською мовою, і всі вони є результатом прагматичної адаптації: «Пані Боварі: Побут провінції» (переклад Миколи Лукаша, 1955); «Пані Боварі; Проста душа» (переклад Миколи Лукаша і Михайла Гайдая, 2005) і просто «Пані Боварі» (переклад Юрія Максимейка, 2018). Як бачимо, перекладачі зважилися на прагматичну адаптацію назви роману Г. Флобера і не застосували прийоми транскодування (транскрипцію / транслітерацію) першого культурно і соціально маркованого компонента назви.

Прагматичної адаптації зазнала і назва роману J. D. Salinger «*The Catcher in the Rye*», адже перший переклад цієї назви українською мовою «Над прірвою у житті» був аналогом російського перекладу назви, що підкреслювала наявність непереборних перешкод, «прірви» між двома світами, а читач мав вже здогадатися самотійно, що то за полярні світи. І лише а 2010 році було опубліковано роман Дж. Д. Селінджера під еквівалентною назвою «Ловець у житті», що повністю передає в сублімованій формі авторську інтенцію, закладену в оригінальному творі.

Поняття прагматичної адаптації дотичне до поняття прагматичної еквівалентності в перекладознавстві; обидва поняття є складовими однієї проблеми – проблеми функціонального ототожнення і комунікативної рівноцінності вихідного тексту і тексту перекладу. Прагматична адаптація застосовується під час перекладу текстів різних стилів, жанрів і навіть форм (форматів), «має наблизити дві культури, зокрема оцінити ступінь значущості кожного окремого культурного елементу мови оригіналу з точки зору його функції у ... конкретній комунікативній ситуації, вплив його асоціативного шлейфу на комунікативний ефект, а отже, те, як і якою мірою необхідно або бажано відтворювати його в тексті перекладу» [11, с. 96]. Дійсно, головною метою прагматичної адаптації є оцінка комунікативної цінності того чи іншого культурно маркованого компонента тексту і наближення його асоціативно до культурного фону і культурного «background» мови перекладу, нейтралізувавши тим самим його «чужорідність» («не-свійскість») і культурну віддаленість.

Прагматична адаптація часто використовується для перекладу соціально-культурних реалі-

лій, що є традиційними етикетними зверненнями до людей з аристократичних кіл чи представників якоїсь професійної спільноти. Так, англ. «*The ghost glared at her in fury, and began at once to make preparations for turning himself into a large black dog, an accomplishment for which he was justly renowned, and to which the family doctor always attributed the permanent idiocy of Lord Canterville's uncle, the Hon. Thomas Horton*» («*The Canterville Ghost*» [9]) перекладено українською «*Привид люто зиркнув на неї і вже хотів обернутись на великого чорного собаку вміння, яким він славився по праву і яке, на думку домашнього лікаря, було причиною невеличкого ідіотизму дядька лорда Кентервіля, вельмишановного Томаса Хортонна*» (переклад Д. О. Радієнко) [12, с. 16] / «*Такі слова страшенно обурили привида і він почав мерцію обертатися чорним собакою – адже це вміння було його тюзом у рукаві. Саме воно, на думку домашнього лікаря Кентервілів, геть знесло дах дядькові лорда – Томасові Хортону*» (переклад без зазначення прізвища перекладача на електронному ресурсі «Бібліотека української літератури. УкрЛіб» [10]; перекладач вдався до прагматичної адаптації англ. *the Hon. Thomas Horton* – укр. *Томас Хортон*, вилучивши традиційне скорочене письмове звернення до поважної людини, що має високий соціальний статус, адже українському читачеві таке звернення буде не зрозумілим, проте, як бачимо, тут можливим адекватним є і переклад за допомогою прагматичного адаптованого культурного аналога в українській мові англ. *the Hon. Thomas Horton* – укр. *вельмишановний Томас Хортон*. Адаптаційні заміни фіксуємо і в перекладі інших номінацій поважних осіб та назв посад в англійській суспільній ієрархії: «*We have not cared to live in the place ourselves,*» said Lord Canterville, «*since my grandaunt, the Dowager Duchess of Bolton, was frightened into a fit, from which she never really recovered, by two skeleton hands being placed on her shoulders as she was dressing for dinner, and I feel bound to tell you, Mr. Otis, that the ghost has been seen by several living members of my family, as well as by the rector of the parish, the Rev. Augustus Dampier, who is a Fellow of King's College, Cambridge*» [9]. – «– *Наша родина не жила в цьому замку, – сказав лорд Кентервіль, – відтоді, як моя двоюрідна бабуся, удова-герцогиня Болтонська, зазнала тяжкого потрясіння, від якого так і не отямилась довіку. Вона перевдягалася до вечери, і раптом на плечі їй лягли руки скелета, До того ж мушу вам сказати, шановний містере Отіс, що привида бачили декілька членів*

моєї сім'ї, живі й понині, а також наш пастор, превелебний отець Огастес Демпір, магістр Кембриджського коледжу» [12, с. 5].

У зв'язку з необхідністю прагматичної адаптації культурно маркованих елементів художнього тексту, у прагмалінгвістиці та перекладознавстві постає ще одна проблема, що потребує нагального вирішення, – проблема прагматичної еквівалентності, задля досягнення якої здійснюється прагматична адаптація вихідного тексту в процесі перекладу. Поняття «прагматична еквівалентність» тісно пов'язане з іншим поняттям перекладознавства – «функціональна еквівалентність», яку першим визначив німецький перекладознавець Герт Єгер. Зазначені поняття співвідносяться в кількісному вимірі, як частина і ціле, адже функціональна еквівалентність може реалізовуватися на двох рівнях: лексико-граматичному і прагматично-комунікативному. Реалізацію функціональної еквівалентності на прагматично-комунікативному рівні можна інтерпретувати як прагматичну еквівалентність. Умови, за яких встановлюється факт прагматично-комунікативної еквівалентності, мають бути чітко визначені. Переклад є еквівалентним в прагматично-комунікативному вимірі, якщо: 1) текст перекладу справляє на реципієнта такий самий комунікативний вплив, що і текст оригіналу і викликає аналогічну дієво-процесуальну рефлексію; 2) комунікативний ефект відповідає інтенції автора тексту оригіналу; 3) реакції реципієнта перекладу і реципієнта оригіналу абсолютно тотожні; 4) текст перекладу потенційно може бути порівняний з текстом оригіналу і зіставлений з відповідною комунікативною ситуацією, що описується в оригіналі.

Питання встановлення між двома різномовними текстами прагматично-комунікативної еквівалентності є складним і багатовимірним, оскільки має не лише об'єктивні, а й суб'єктивні нашарування і перепони, а тому потребує експериментальних дій щодо аналізу та оцінювання рефлексій реципієнтів на текст оригіналу і текст перекладу, опису комунікативної ситуації та встановлення факту адекватної передачі авторської інтенції у тексті перекладу цільовій аудиторії реципієнтів.

Висновки. Отже, прагматика, зокрема і прагмалінгвістика, переживають у сучасному світі період найбільшого розвитку теоретичних ідей, концепцій та аналізу розмаїтих прикладних реалізацій у перекладацькій діяльності. Прагматичні проблеми перекладу в межах сучасної наукової парадигми є складними і багатограними, тому розглядаються в кількох вимірах: 1) проблема

прагматично-комунікативної мети перекладу, її реалізація в комунікативно-прагматичній авторській інтенції і особливості втілення в тексті перекладу; 2) проблема прагматичного потенціалу вихідного тексту і повнота його відтворення в тексті перекладу; 3) проблема функціонально-прагматичної еквівалентності тексту оригіналу і тексту перекладу, умови та параметри її встановлення і фіксації; 4) проблема прагматич-

ної адаптації соціально і культурно маркованих компонентів тексту оригіналу в перекладі, соціально-культурної адаптації цілого тексту в процесі перекладу і межі доцільності таких адаптивних перетворень.

Усі зазначені проблеми прагматичного підходу до перекладу і перекладацької діяльності в цілому є, на наш погляд, перспективними і потребують цілеспрямованого і прискіпливого студювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Neubert A. Text and translation. Leipzig, 1985. 168 pp. URL: <https://www.jbe-platform.com/content/journals/10.1075/target.2.1.10sch>
2. Reiss K. Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie / K. Reiss, H. Vermeer. Tübingen, 1991.
3. Гаврилів Т. Текст між культурами. Перекладознавчі студії. Київ : Критика, 2005. 200 с.
4. Гладуш Н.Ф. Прагматика перекладу : навч. посібник. Київ : Вид центр КНЛУ, 2007. 104 с.
5. Бацевич Ф.С. Лінгвістична прагматика. Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=55505.
6. Бацевич Ф.С. Нариси з лінгвістичної прагматики : монографія. Львів : ПАІС, 2010. 336 с.
7. Козубська І.Г. Лінгвопрагматичні параметри мовленнєвого жанру «монографія» в англійській мові (на матеріалі текстів з інформаційних технологій) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Запоріж. нац. ун-т. Запоріжжя, 2018. 230 с.
8. Караневич М.І. Прагматика перекладу художньої літератури: навчальний посібник для студентів спеціальності «Переклад». Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. 161 с.
9. Wilde O. The Canterville Ghost. John W. Luce and Company, Boston and London, 1906. 43 p. URL: https://www.samolit.com/read_html/4870/?from_epub
10. Вайлд О. Кентервільський привид. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=4137>
11. Шахновська І.І., Кондратьєва О.В. Прагматична адаптація під час перекладу англійських анімаційних фільмів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Одеса, 2019. № 40. Том 3. С. 96-99. URL: http://vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v40/part_3/24.pdf
12. Вайлд О. Кентервільський привид. Пер. з англ. Д. О. Радієнко. Харків : Фоліо, 2019. 188 с.

HUMAN AND MACHINE TRANSLATION STRATEGIES: A COMPARATIVE ANALYSIS

СТРАТЕГІЇ ЛЮДСЬКОГО ТА МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Humovska I.M.,

orcid.org/0000-0003-4684-6792

PhD in Philology, Associate Professor,

*Associate Professor at the Department of Foreign Languages
and Information and Communication Technologies
West Ukrainian National University*

Panychok T.Ya.,

orcid.org/0000-0002-1635-5709

Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor,

*Associate Professor at the Department of Foreign Languages
and Information and Communication Technologies
West Ukrainian National University*

The article deals with the evolution of translation strategies, comparing traditional methods with contemporary machine translation technologies. The analysis encompasses a wide range of approaches, from direct and indirect translation to neural network-based models. The key theme is the examination of differences in decision-making processes during translation and the exploration of the advantages and limitations of each approach.

The main challenge is the accuracy of content transmission and the consideration of context in translation. Human translators have the ability to adapt texts, taking into account not only grammatical and lexical norms, but also other factors such as emotional nuances, styles and tones, which is important for maintaining the appropriateness of the translation. At the same time, machine translation, even with the most advanced technologies, may struggle with texts that require a high level of cultural and stylistic context. For example, in the context of literary and fictional texts, machine translation systems have been observed to underperform with regard to capturing the nuances and depth of meaning that are characteristic of human translation. Moreover, the article discusses the potential for combining human and machine translation. It is important to note that for certain types of texts (e.g., technical or scientific ones), machine translation can be highly effective, especially when dealing with standardized terms and expressions. However, for more complex and creative texts, such as literary or marketing materials, human translation remains indispensable. In the future, the use of combined systems that integrate the advantages of both approaches may achieve high accuracy while preserving context in translation. Furthermore, the article focuses on the development of new machine translation methods aimed at improving accuracy and contextual understanding. At the same time, the limitations of existing technologies and the challenges faced by researchers in addressing issues related to context, style, and cultural adaptation of texts are discussed.

One of the important topics is the role of cultural context in translation. Human translators are able to consider cultural differences and the specific characteristics of each language, which allows for more accurate and appropriate translations. Machine translation, on the other hand, often encounters difficulties in understanding cultural aspects and is not always able to adequately convey meaning when it has strong cultural ties. The article also emphasizes the importance of integrating cultural aspects into machine translation to ensure more accurate and relevant results.

Key words: translation, translation strategies, machine translation, neural networks, translation algorithms, cultural context, stylistic aspects, contextual translation, translation accuracy, combined translation models, literary translation, text adaptation, scientific text translation, translation of cultural aspects.

Стаття розглядає еволюцію стратегій перекладу, порівнюючи традиційні методи з сучасними технологіями машинного перекладу. Аналіз охоплює широкий спектр підходів, від прямого та непрямого перекладу до моделей на основі нейронних мереж. Ключовою темою є дослідження відмінностей у процесах прийняття рішень під час перекладу та вивчення переваг і обмежень кожного підходу. Головним викликом є точність передачі змісту та врахування контексту в перекладі. Люди, що професійно займаються перекладом, мають здатність адаптувати тексти, враховуючи не лише граматичні та лексичні норми, але й інші фактори, такі як емоційні нюанси, стилі та тони, що важливо для збереження відповідності перекладу. Водночас машинний переклад, навіть з використанням найсучасніших технологій, може мати труднощі з текстами, які вимагають високого рівня культурного та стилістичного контексту. Наприклад, у контексті літературних та художніх текстів спостерігалось, що системи машинного перекладу не справляються з передачею нюансів та глибини значення, які характерні для перекладу людиною. Крім того, у статті обговорюється потенціал поєднання людського та машинного перекладу. Важливо зазначити, що для певних типів текстів (наприклад, технічних або наукових) машинний переклад може бути дуже ефективним, особливо при роботі зі стандартизованими термінами та виразами. Однак для більш складних та творчих текстів, таких як літературні або маркетингові матеріали, людський переклад залишається незамінним. У майбутньому використання комбінованих систем, які інтегрують переваги обох підходів, може досягти високої точності, зберігаючи контекст у перекладі. Крім того, стаття зосереджується на розробці нових методів машинного перекладу, спрямованих на підвищення точності та контекстуального розуміння. Водночас обговорюються обмеження існуючих

технологій та виклики, з якими стикаються дослідники у вирішенні питань, пов'язаних з контекстом, стилем та культурною адаптацією текстів. Однією з важливих тем є роль культурного контексту в перекладі. Фахівці з перекладу здатні враховувати культурні відмінності та специфіку кожної мови, що дозволяє робити більш точні та відповідні переклади. Машинний переклад, з іншого боку, часто стикається з труднощами в розумінні культурних аспектів і не завжди здатний адекватно передати зміст, що має сильні культурні зв'язки. Стаття також підкреслює важливість інтеграції культурних аспектів у машинний переклад для забезпечення більш точних та релевантних результатів.

Ключові слова: переклад, стратегії перекладу, машинний переклад, нейронні мережі, алгоритми перекладу, культурний контекст, стилістичні аспекти, контекстуальний переклад, точність перекладу, комбіновані моделі перекладу, художній переклад (літературний переклад), адаптація тексту, переклад наукових текстів, переклад культурних аспектів.

Problem Statement. Translation is recognised as a pivotal instrument in the realm of intercultural communication, facilitating the exchange of information between disparate linguistic communities. It plays a key role in the preservation of cultural heritage, the dissemination of knowledge and the development of international cooperation. In the contemporary globalised and technologically-driven environment, the mounting demand for expeditious translation of substantial textual volumes has catalysed the progressive development of machine translation (MT) technologies. The translation of large quantities of texts in a short space of time is of particular importance in areas such as business, science, technology and media.

However, despite advances in this area, human translation (HT) remains indispensable when complex context, cultural and stylistic nuances need to be taken into account. The translation of fiction, marketing materials and diplomatic texts, for instance, demands more than an understanding of linguistic content; it necessitates the conveyance of emotion, style and subtext, all of which frequently elude the capabilities of contemporary MT algorithms.

Moreover, there is an increasing necessity to examine the impact of artificial intelligence on the translation field, particularly with regard to the evolving professional requirements for translators, the incorporation of AI into workflows, and the prospects for human-machine collaboration. This prompts inquiries into the comparative effectiveness and limitations of machine translation in contrast to human strategies, as well as the prospects for the development of hybrid translation models. The relevance of this study is thus determined.

Literature Review. The field of translation research comprises a broad spectrum of subjects, ranging from the strategies employed by humans in translating texts to the development of machine translation algorithms. Scholars such as Vinay & Darbelnet investigated the classification of translation strategies, proposing approaches such as direct and indirect translation, which are fundamental to the analysis of translation processes [3]. Contemporary scholars focus on adapting these strategies to machine translation systems, using neural network methods to improve contextual understanding of texts.

Studies, including those by Marina Sanchez-Torron and Philipp Koehn, emphasize the advantages of machine translation (MT) in terms of speed and handling large volumes of text [13]. Recent advancements, particularly in Transformer-based technologies like those used in Google Translate and DeepL, have significantly improved MT systems. These innovations enable faster processing and better performance in many translation tasks, as demonstrated in various comparative studies on MT efficiency and usability.

Hatim and Munday's research extensively discusses how cultural factors influence translation processes and outcomes. For instance, in their book "Translation: An Advanced Resource Book", they emphasize the socio-cultural aspects of translation, including the impact of ideology, power structures, and cultural nuances on the production and reception of translated texts [6]. They argue that machine translation systems often fail to account for these complexities, leading to translations that may be linguistically accurate but lack cultural and contextual depth.

The integration of cultural and stylistic elements into machine translation, as well as the development of models that can effectively combine the strengths of human and machine translation, remain unresolved issues. The present research is informed by these considerations.

Research Aims and Objectives. The objective of the article is to provide a comparative analysis of translation strategies in human and machine translation, with the aim of identifying their respective strengths and weaknesses. The study also aims to develop recommendations for the optimal use of these approaches in different areas. Given the current challenges in the field of translation, the work intends to identify opportunities for the harmonious integration of human and machine strategies to improve translation efficiency.

In order to achieve the above objective, the following tasks have been delineated:

- to analyse the main translation strategies used by people, taking into account the context, cultural and stylistic features of the texts;
- to describe the principles of operation and algorithms that underlie modern machine translation systems;

- to carry out a comparative analysis of the effectiveness of human and machine translation using examples of texts of different genres and styles;

- to identify the strengths and weaknesses of each approach in the context of practical translation tasks;

- to provide recommendations on the use of hybrid translation models that combine the advantages of human and machine approaches;

- to assess the prospects for the development of machine translation technologies, taking into account cultural and stylistic features.

In the process of translation, the following aspects are of key importance: the translation must be contextual, the stylistics of the source text must be taken into account, and the semantic integrity of the text must be preserved. Human translation (HT) facilitates profound immersion in cultural and contextual nuances, while machine translation (MT) exhibits superior efficiency and precision when handling substantial volumes of texts. Comparing these two approaches allows for an assessment of their effectiveness based on a text type and task specifics.

Discussion

Human translation

Human translation is complex, demanding not only technical accuracy but also a deep understanding of cultural contexts, stylistic features, and emotional nuance. It is important to consider not only the lexical meaning of words, but also their connotations and cultural associations. The main task of the translator is to convey not only the literal meaning, but also the style, tone and general atmosphere of the original text. This often requires moving beyond literal translation to looser adaptations that accurately reflect the meaning within the new cultural context.

One of the key strategies of human translation is the cumulative adaptation of the text to the cultural characteristics of the target audience. This involves not only literal translation, but also the selection of appropriate cultural analogues. For example, the English proverb “The early bird catches the worm” can be translated literally, but for the German audience the idiomatic equivalent “Morgenstund hat Gold im Mund” (morning hour has gold in its mouth) will be more understandable and culturally relevant. This approach allows not only to convey the meaning, but also to preserve the cultural connotation. Similarly, other proverbs or idiomatic expressions require adaptation to convey their full meaning in German.

Another important strategy is transposition, which involves changing the grammatical structure without changing the main meaning. This is especially important when the structure of the languages from which

and into which the translation is made is significantly different. For example, the English “I can't wait to meet you” could be translated into German as “Ich kann es kaum erwarten, dich zu treffen”. Here, the word order and sentence structure are altered compared to a more literal translation, but the meaning remains the same. Transposition helps to preserve the naturalness of the language and ensure ease of perception of the text. By modulating the perspective or meaning of an expression, one can convey a situation more accurately and emotionally. It is often used when translating idioms. For example, the English “It's raining cats and dogs” is literally translated as “Es regnet Katzen und Hunde”, which while understandable, isn't a common German idiom. Therefore, the translator may use the idiomatic equivalent: “Es schüttet wie aus Eimern” (“It's pouring like buckets”). Such modulation allows you to preserve the emotional colouring and meaning, even if the literal translation would be less impactful or natural.

Cultural adaptation during translation frequently necessitates the modification of textual components. This may involve the addition of explanatory elements or the removal of culturally specific references to ensure comprehension for the target audience. For example, in English, the expression “I will have a cup of tea” is often used, which literally translates into German as “Ich werde eine Tasse Tee haben”. Such a translation, while grammatically correct, may sound a bit formal or unnatural to German speakers. A more natural and common way to express this in German would be “Ich trinke eine Tasse Tee” (“I drink a cup of tea”) or simply “Ich nehme eine Tasse Tee” (“I'll have/take a cup of tea”). Here, the use of “trinke” or “nehme” instead of the more literal “werde haben” makes the phrase more natural and idiomatic for the German language.

However, translation can be not only successful, but also erroneous. One of the most common mistakes is literal translation, when the translator does not take into account the context or cultural differences. For example, the English “I'm feeling blue”, which means “I am sad”, can be mistakenly translated as “Ich fühle mich blau”, which while literally correct, isn't a common way to express sadness in German. A more natural translation would be “Ich bin Traurig” or “Ich fühle mich Traurig”. Another mistake can occur when translating the idiom “to kick the bucket”, which means “to die”. The literal translation “den Eimer treten” does not convey the true meaning of the phrase and can be misleading. A more appropriate German idiom would be “den Löffel abgeben” (“to give up the spoon”) or “ins Gras beißen” (“to bite the grass”).

Human translation offers several key advantages, but also presents certain limitations that influence its efficacy across diverse domains. A primary strength of human translation lies in its capacity for nuanced contextual comprehension. Unlike machine translation systems, a human translator can interpret not only individual lexical items but also the overarching meaning of a text. This ability is particularly important for complex texts where meanings are context-dependent. A human translator can discern, for instance, whether a passage constitutes a technical description or, conversely, an emotionally resonant phrase within a literary work. This sensitivity allows for a high degree of accuracy, capturing the subtle nuances of language.

A significant advantage of human translators lies in their capacity to account for cultural nuances. Beyond the accurate rendering of words, human translators possess the ability to adapt texts, ensuring not only comprehension but also cultural appropriateness for target language speakers. In literary translation, for instance, a translator can select cultural equivalents for expressions or phrases possessing specific cultural significance in one language but lacking direct counterparts in another. This approach facilitates the preservation of not only content but also the stylistic and idiomatic characteristics of the source material.

Furthermore, the creative approach of a human translator is essential, particularly when dealing with literary and journalistic texts. Translating such materials necessitates conveying not only the semantic meaning but also preserving emotional tone, stylistic features, and the author's idea. A human translator can adapt the rhythm, metaphors, and overall atmosphere of the original text, ensuring that the translation resonates with the same impact and expressiveness. These subtle nuances are often beyond the capabilities of automated translation systems.

Despite its advantages, human translation also presents significant disadvantages. A primary limitation is the time required for completion. Human translators can process only a finite amount of text within a given timeframe, a constraint particularly problematic when dealing with substantial volumes of material. Texts requiring meticulous attention can necessitate considerable time investment, potentially posing a disadvantage for those requiring rapid turnaround.

Another key concern is cost. Human translation is significantly more expensive than machine translation, as human translators require compensation for both their expertise and the time dedicated to the task. The cost of translation is contingent upon the complexity of the subject matter, the language pair

involved, and the urgency of the project. These factors can render the process prohibitively expensive for many, particularly small businesses or individuals operating with limited budgets.

Finally, human translation is prone to mistakes. Despite possessing advanced qualifications, translators are not infallible. Errors can arise from insufficient contextual understanding, the selection of inappropriate terminology, or simply from fatigue. Such mistakes can have significant repercussions, particularly in specialized domains such as technical, medical, or legal translation, where even minor inaccuracies can lead to serious consequences.

In conclusion, while human translation remains essential for tasks requiring accuracy, cultural sensitivity, and the conveyance of emotional content, its inherent limitations (including slowness, high cost, and the potential for human mistakes) restrict its applicability. Machine translation can be a useful option in some situations, but it has weaknesses, particularly with understanding context and emotion.

Machine translation

Machine translation (MT) is dependent on algorithms that employ neural networks and process extensive training data, thereby enabling systems to translate with considerable speed and accuracy. A key feature of this process is the capacity of neural networks to «learn» from example texts, allowing systems to progressively enhance translation quality by analysing numerous translation possibilities and selecting the optimal rendering. For instance, widely used systems such as Google Translate and DeepL have demonstrated substantial improvements in translation accuracy, particularly with technical or scientific texts, where terms and phrases typically possess clear and unambiguous meanings.

To illustrate this point, consider the following example from a technical text: the phrase “the engine operates at a maximum efficiency of 95%” is translated by Google Translate as “der Motor arbeitet mit einem maximalen Wirkungsgrad von 95%”. This translation is both accurate and appropriate, as the terms in both languages possess clear, standardised meanings, and the system effectively conveys this meaning. It is evident that phrases within clearly defined contexts pose minimal translation challenges, as the algorithm is capable of readily identifying corresponding terms in dictionaries and based on its training data.

Nevertheless, machine translation frequently encounters significant challenges when applied to literary or philosophical texts. The meaning of words can be contingent upon context, stylistic linguistic features, or cultural distinctions, all of which are

difficult to reproduce algorithmically. For instance, the German phrase, “Die Welt ist meine Vorstellung” (Schopenhauer), might be translated by a machine translator as “The world is my representation.” While this is formally accurate, it fails to convey the profound philosophical connotations inherent in Schopenhauer's statement. It is important to acknowledge the complex semantic history of the German term “Vorstellung”, which in philosophical discourse signifies a subjective interpretation of reality, diverging from the more rudimentary notion of an “impression”. Consequently, machine translation is unable to consistently capture these nuances, and the resulting translation may deviate considerably from the author's intended meaning.

These examples show that while modern machine translation systems have improved significantly, their capabilities are still limited in cases where translation requires a deep understanding of a context, cultural differences, and philosophical or literary meanings.

Comparison of LP and MP

Comparing human translation (HT) and machine translation (MT) is pivotal for evaluating the effectiveness of each method, as both have distinct strengths and weaknesses depending on a text type. This study compared key text categories to assess how translation approaches vary based on context and accuracy requirements. The results clearly demonstrate that machine translation excels with technical texts, where terminological accuracy and clarity of instruction are important. However, human translation maintains a significant advantage for literary and journalistic texts, which demand a more nuanced, flexible, and creative approach.

Cultural adaptation during translation frequently necessitates the modification of textual components. This may involve the addition of explanatory elements or the removal of culturally specific references to ensure comprehension for the target audience. For instance, while a machine translation of the English technical instruction “Connect the red wire to the positive terminal” might produce a grammatically correct German sentence like “Verbinden Sie den roten Draht mit dem Pluspol”, this literal translation might not be sufficient in certain contexts. Depending on the target audience's familiarity with technical terminology, the translator might choose to add further clarification, such as “Verbinden Sie den roten Draht mit dem Pluspol (dem positiven Anschluss)”, or even provide a visual aid. Conversely, if the instructions are intended for a highly specialized audience already familiar with electrical diagrams and conventions, the simple, literal translation might be perfectly adequate, and any

further explanation would be redundant. The key consideration is always ensuring clarity and comprehension for the specific target audience.

However, when it comes to translating literary texts, the situation changes. Machine translation, while it can provide a formally correct translation, is not always able to convey the emotional and stylistic subtext that is inherent in literary works. For example, the phrase “Ihr Lachen war wie eine Melodie” requires a more sensual approach to convey the beauty and emotional content of this phrase. A machine translator can translate it literally as “Her laughter was like a melody”, but this sounds mechanical and does not convey the emotional colouring that was embedded in the original. A human translator, on the other hand, can rework this translation, preserving the meaning but adding an emotional nuance, for example, “Her laughter sounded like a melody”, which much better conveys the atmosphere and beauty of the expression.

This study also investigates the nuanced differences between machine and human translation within journalistic texts, highlighting the pivotal role of human translators in preserving emotional and stylistic integrity. While machine translation can achieve factual accuracy, it often falls short in capturing the subtle emotional undertones and stylistic choices inherent in journalistic writing. Specifically, the analysis reveals that human translators excel in adapting text to resonate with the target audience, maintaining the original's emotional impact and call to action. By comparing machine-generated translations with human-crafted alternatives, this research demonstrates the superior capacity of human translators to convey not just information, but also the intended emotional and stylistic message, exemplified by the transformation of “Breaking the Chains of Injustice” into a more impactful “Shattering the Chains of Injustice”. This highlights the essential, irreplaceable role of human translators in contexts where conveying emotional and stylistic fidelity is essential.

Thus, comparing MT and HT shows that each of these methods has its strengths and weaknesses. Machine translation is very effective in technical texts, where accuracy and speed are the main criteria, while human translation remains indispensable in cases where stylistic, emotional and cultural nuances need to be taken into account, as is the case in literary and journalistic texts.

Conclusions. The article has discussed that both human and machine translation possess unique advantages and limitations, making each most effective in specific contexts. Machine translation (MT) has proven highly efficient for technical texts, where

terminological accuracy and rapid processing of large datasets are critical. Leveraging algorithms and large language corpora, MT can swiftly process vast amounts of information, an important advantage in fields such as science, technology, and commerce. However, human translation (HT) remains indispensable when translation demands nuanced cultural understanding, emotional colouring, and stylistic sensitivity. Humans can not only convey the precise meaning of words but also interpret context, account for cultural differences, and produce a text that fulfills the stylistic requirements of the original.

While machine translation (MT) continues to evolve and improve in accuracy, it still has limitations, particularly in conveying the emotional and cultural meanings that are important in literary and journalistic texts. Human translation (HT), on the other hand, is characterised by its slowness and high cost, which limits its applicability in certain domains.

Future research should explore hybrid translation models that exploit the strengths of both MT and HT. Integrating artificial intelligence with human supervision, balancing the speed and accuracy of MT with the creativity and cultural sensitivity of HT, is a promising approach. For example, MT could provide

an initial translation that a human translator could then refine and adapt, taking into account stylistic and emotional considerations.

The development of neural networks with enhanced contextual and linguistic understanding is a promising research direction, expected to improve AI's ability to accurately translate complex texts. The goal is to create AI translation systems that achieve a closer approximation of human translation quality, while still leveraging the inherent speed of automation.

In addition, the development of multimodal translation systems, capable of handling not only text but also images, video and audio, is opening up new opportunities for automated translation in areas such as film, tourism and education. The integration of these technologies will significantly improve the quality of translation in multimedia contexts where both accuracy and speed are essential.

In conclusion, future research should prioritise the use of human supervision to integrate machine translation technologies. This approach will facilitate the creation of more versatile and efficient systems capable of meeting the diverse requirements of different text types and specific translation scenarios.

REFERENCES:

1. Baleigh Qassim Al-Wasy, Osama Osama Abdulrhman Alqahtani, Khaled Alkodimi. Human-AI collaboration in translation and back translation of literary texts. *Journal in Social Studies*. 2024. URL: https://www.researchgate.net/publication/382462008_Human-AI_collaboration_in_translation_and_back_translation_of_literary_texts (дата звернення: 22.02.2025).
2. Daems, J., Vandepitte, S., Hartsuiker, RJ & Macken, L. Translation Methods and Experience: A Comparative Analysis of Human Translation and Post-editing with Students and Professional Translators. *Meta*, 62(2). 2017. P. 245-270. URL: <https://doi.org/10.7202/1041023ar> (дата звернення: 21.02.2025).
3. Evanthia Saridaki. Vinay & Darbelnet's Translation Techniques: A Critical Approach to their Classification Model of Translation Strategies International Journal of Latest Research in Humanities and Social Science (IJLRHSS). 2021. Volume 04, Issue 11. P. 135-137. URL: <http://www.ijlrhss.com/paper/volume-4-issue-11/14-HSS-1186.pdf> (дата звернення: 22.02.2025).
4. Eleftherios Avramidis, Vivien Macketanz, Ursula Strohriegel and Hans Uszkoreit. Linguistic evaluation of German-English Machine Translation using a Test Suite. Fourth Conference on Machine Translation. *The Association for Computational Linguistics*. 2019. P. 445-455.
5. Gaspari, F., Almaghout, H. & Doherty, S.. A survey of machine translation competencies: Insights for translation technology educators and practitioners. *Perspectives*, 23(3). 2015. P. 333-358. URL: <https://doi.org/10.1080/0907676X.2014.979842> (дата звернення: 19.02.2025).
6. Hatim, B., & Munday, J. Translation: An Advanced Resource Book. *Routledge*. 2019. 373 p. URL: [file:///C:/Users/PC/Downloads/10.4324_9780429266348_previewpdf%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/PC/Downloads/10.4324_9780429266348_previewpdf%20(1).pdf) (дата звернення: 02.02.2025).
7. Jean, S., & Schreiber, A. Neural Machine Translation: A Review of the State of the Art. Proceedings of the Annual Conference of the Association for Computational Linguistics. 2017. P. 343-418.
8. Killman, J. Translating the same text twice. *The Journal of Internationalization and Localization*, 5(2). 2018. P. 114-141. URL: <https://doi.org/10.1075/jial.18003.kil> (дата звернення: 02.02.2025).
9. Koehn, P., & Post, M. A Survey of Neural Machine Translation. *Computational Linguistics*, 43(1). 2017. P. 1-44.
10. Luong T., Pham H., Manning CD Effective Approaches to Attention-based Neural Machine Translation. Proceedings of the 2015 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing, Lisbon, Portugal. Stroudsburg, PA, USA, 2015. URL: <https://doi.org/10.18653/v1/d15-1166> (дата звернення: 22.11.2024).
11. Martínez-Gómez, J. Cultural and Stylistic Challenges in Machine Translation: Addressing the Gaps. *Translation Studies*, 13(2). 2020. P. 101-116.

12. Moroni E. Between orality and literacy: parallelism and repetition in Russian folk epics and their challenge to translation. *Bergen Language and Linguistics Studies*. 2010. Vol. 1, no. 1. URL: <https://doi.org/10.15845/bells.v1i1.38> (дата звернення: 22.11.2024).

13. Sanchez-Torron Marina and Koehn Philipp. Machine Translation Quality and Post-Editor Productivity. In *Conferences of the Association for Machine Translation in the Americas: MT Researchers' Track*, Austin, TX, USA. The Association for Machine Translation in the Americas. 2016. P. 16-26, URL: <https://aclanthology.org/2016.amta-researchers.2.pdf> (дата звернення: 22.02.2025).

МОВНІ ТРАДИЦІЇ В КИТАЙСЬКІЙ МОВІ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ В УКРАЇНІ

LINGUISTIC TRADITIONS IN CHINESE: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR TRANSLATION IN UKRAINE

Катрич О.Г.,

orcid.org/0009-0002-8151-6991

асистент кафедри іноземних мов та перекладу

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Стаття присвячена детальному аналізу мовних традицій китайської мови та проблемам, які виникають у процесі її перекладу на українську мову. У ній розглядаються основні труднощі, з якими стикаються перекладачі, і виокремлюються специфічні аспекти китайської мови, що вимагають особливого підходу та глибокого розуміння культурних та лінгвістичних особливостей цієї мови.

Особливу увагу стаття приділяє китайським ієрогліфам, які складають основу письмової системи цієї мови. Переклад ієрогліфів на українську мову може бути складним через відсутність прямого відповідника для багатьох символів. Окрім того, кожен ієрогліф часто має кілька значень залежно від контексту, що потребує глибокого знання не лише мовних, але й культурних аспектів китайської традиції. Таким чином, перекладачі мають враховувати не тільки лексичні значення, але й культурні відтінки, які важко передати за допомогою простого словникового перекладу.

Також у статті акцентується увага на значній кількості фразеологізмів і сталих виразів у китайській мові, що мають глибокий культурний підтекст. Переклад таких виразів вимагає особливого підходу, адже потрібно зберегти не тільки зовнішню форму, але й передати точний сенс, що може бути надзвичайно важким завданням для перекладачів, особливо без порушення культурного контексту.

Одним із аспектів, який заслуговує на увагу в статті, є глобалізація та її вплив на розвиток китайської мови в Україні. Зростаючий інтерес до китайської культури та економічного розвитку Китаю сприяє поширенню китайської мови в Україні, що, у свою чергу, створює більшу потребу в кваліфікованих перекладачах. У цьому контексті важливо зазначити, що перекладачі повинні володіти не тільки мовними знаннями, але й глибоким розумінням культурних та соціальних аспектів, оскільки це забезпечує точність і доречність перекладу.

У статті також розглядаються новітні технології перекладу, зокрема машинний переклад, який, хоча й є корисним інструментом для подолання технічних труднощів, не завжди здатний передати всю глибину культурного контексту. Автоматизовані системи перекладу часто не можуть справитися з нюансами, що виникають у процесі перекладу китайських фразеологізмів, ідіоматичних виразів або культурних посилів, що є важливою складовою китайської мови.

Таким чином, стаття надає всебічний аналіз складнощів, з якими стикаються перекладачі китайської мови, а також виявляє перспективи розвитку цього напрямку перекладу в Україні в умовах сучасних глобальних тенденцій.

Ключові слова: китайська мова, мовні традиції, переклад, виклики, можливості, українська мова, ієрогліфи, тональна система, фразеологізми, культурні відмінності, машинний переклад, перекладацька галузь, глобалізація.

This article examines the linguistic traditions of the Chinese language and the challenges that translators face when transferring its unique features into the Ukrainian language. One of the primary difficulties discussed is the tonal system of Chinese, which plays a key role in distinguishing meaning and is significantly different from phonetic languages such as Ukrainian. The tonal aspect, where variations in pitch can alter the meaning of words, poses a considerable challenge for accurate translation. The article also highlights the complexity of Chinese writing, particularly the use of logograms (characters) instead of an alphabetic system, making the translation process more intricate. These characters represent meanings rather than sounds, requiring a deep understanding of cultural and contextual nuances for effective translation.

Another central issue discussed is the extensive use of idiomatic expressions and phrases in Chinese, which are deeply intertwined with Chinese culture and history. Many of these expressions have no direct equivalents in Ukrainian, which makes it necessary for translators to adopt creative solutions to preserve the meaning and cultural significance of the original text. The article further explores the cultural differences embedded in language and the importance of capturing these nuances during the translation process, as a simple word-for-word translation often fails to convey the full depth of the original text.

Furthermore, the paper considers the prospects for the development of Chinese language translation in Ukraine, with a focus on educational programs, technological advancements, and the increasing collaboration between China and Ukraine. The author suggests that future advancements in the field of translation could enhance the quality of Chinese-Ukrainian translations and improve mutual understanding between the two cultures. The article concludes by underscoring the importance of fostering more trained professionals and utilizing modern technology to meet the growing demand for translations that bridge the linguistic and cultural gap between China and Ukraine.

Key words: Chinese language, linguistic traditions, translation challenges, Ukrainian language, tonal system, idiomatic expressions, cultural differences, logograms, machine translation, translation technologies, cultural context, Chinese-Ukrainian translation.

Постановка проблеми. Переклад китайської мови на українську стикається з низкою складнощів, зумовлених істотними лінгвістичними та культурними відмінностями між цими мовами. Тональна природа китайської мови суттєво відрізняється від української, що ускладнює точне передання значення слів. Додаткові труднощі виникають через використання китайських ієрогліфів, які не мають прямих відповідників в українському письмі. Окрім того, китайська мова багата на фразеологізми та культурно специфічні вирази, що потребують ретельного підходу для їх коректного перекладу. В Україні є нагальна потреба в професійних перекладачах, які здатні зберігати точність і культурний контекст при переведенні текстів. Тому важливо розробити методи, що дозволять подолати ці труднощі та забезпечити ефективний переклад з китайської на українську.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переклад китайською мовою має свої специфічні особливості, що стали предметом детального дослідження в низці наукових публікацій. Значний внесок у вивчення цієї проблеми зробили українські дослідники, серед яких Барсук Т. [1], Зовірчак Р. [2], Кірносова Н. [3], Мудрова Н. [4], Панченко В. [5] та інші вітчизняні та зарубіжні науковці.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є аналіз основних проблем, з якими стикаються перекладачі при переведенні китайської мови на українську. Потрібно вивчити лінгвістичні особливості китайської мови, такі як тональна система, ієрогліфічне письмо, а також специфічні фразеологізми та культурні вирази, що ускладнюють переклад. Окрім того, важливо визначити підходи і стратегії, які допомагають зберігати точність і культурний контекст при перекладі. У рамках дослідження також буде розглянуто можливі шляхи підвищення кваліфікації перекладачів та вдосконалення навчальних програм з китайської мови в Україні. Завершенням роботи стане формулювання рекомендацій щодо розвитку перекладу китайської мови в Україні.

Виклад основного матеріалу. Китайська мова є однією з найбільш складних і унікальних мов у світі, яка містить численні лінгвістичні та культурні аспекти, що суттєво відрізняються від мов індоєвропейської групи, зокрема української. Її особливості, такі як тональна система, ієрогліфічне письмо, а також багатство фразеології та культурних виразів, створюють серйозні труднощі для перекладачів. У контексті глобалізації китайська мова не лише є засобом спілкування для понад мільярда людей, але й активно

вивчається в багатьох країнах, зокрема в Україні. Переклад між китайською та українською мовами є значним викликом, оскільки між цими мовами існують суттєві структурні, лексичні та культурні відмінності, що вимагають глибоких спеціалізованих знань. Вивчення цих труднощів є важливим кроком для розвитку міжкультурної комунікації та перекладу між двома мовами.

Китайська мова – одна з найдавніших, найпоширеніших і найважливіших мов світу. Вона має величезний вплив на культуру, економіку та міжнародні відносини. Це мова понад 1,4 мільярда людей і одна з шести офіційних мов ООН. Завдяки швидкому економічному розвитку Китаю та його висхідному впливу на світову арену, вивчення китайської мови стає все популярнішим. Багато людей вивчають її для кар'єрного зростання, бізнесу, подорожей та культурного обміну [6].

Китайська мова є однією з найбільш складних і багатих мов у світі, яка містить численні лінгвістичні та культурні аспекти, що значно відрізняються від тих, що зустрічаються в індоєвропейських мовах, таких як українська. Особливості китайської мови, зокрема її тональна система, ієрогліфічне письмо, а також багатство фразеології і культурних виразів, створюють певні труднощі для перекладачів. Вивчення цих труднощів є важливим кроком у розвитку міжкультурної комунікації і перекладу між китайською та українською мовами, особливо в умовах глобалізації.

Однією з найбільш характерних рис китайської мови є її тональна система, що створює значні труднощі при перекладі. Китайська мова є тональною, що означає, що значення слова змінюється залежно від тону, в якому воно вимовляється. У мандаринському діалекті китайської мови є чотири основні тони: високий рівний (перший тон), підвищувальний (другий тон), низький (третій тон) та підвищено-знижувальний (четвертий тон) (рис. 1). Наприклад, слово «та» може мати різні значення в залежності від тону: «мама», «кінь», «гірка» або «матюкаючий». Це створює суттєві складнощі при перекладі на українську мову, яка не має подібної тональної системи. В українській мові зміна інтонації чи акцентуації не впливає на значення слів, що ускладнює точну передачу смислових відтінків. Тому перекладачі часто змушені використовувати контекстуальні підходи, а також інші мовні засоби для адекватної передачі значення, зберігаючи при цьому точність і відповідність (рис. 1).

Для досягнення точності перекладу необхідно враховувати не тільки граматичні та лексичні аспекти, але й прослуховувати і «чути» різні варіанти інтерпретацій, що можуть змінюватися

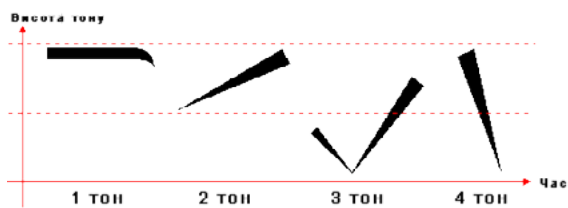

Рис. 1. Основні тони [7]

залежно від контексту. Важливим є також врахування того, як тональна система китайської мови взаємодіє з іншими елементами мови, такими як синтаксис та лексика.

Ієрогліфи складають основу письмової системи китайської мови і є ще одним важливим аспектом, що створює труднощі для перекладачів. Кожен китайський ієрогліф може мати кілька значень, що залежать від контексту, в якому він використовується. Наприклад, один ієрогліф може означати «гора», «високий», або навіть бути частиною більш складного символу. Це ускладнює переклад, оскільки прямий відповідник до кожного ієрогліфа в українській мові не існує.

Всього в китайській мові існує кілька тисяч ієрогліфів, що створює певні труднощі при їх перекладі. Переклад ієрогліфів на українську мову є складним процесом, оскільки багато китайських слів не мають прямих відповідників в українській мові. Ієрогліфи в китайській мові можуть мати кілька варіантів вимови і значень, що додає додатковий рівень складності для перекладачів. Наприклад, ієрогліф «行» може мати значення «йти», «проводити», «відправити» або «поведінка», залежно від контексту. Перекладач повинен точно зрозуміти контекст і вибрати правильне значення цього символу, що може бути непростою завданням для перекладу на українську мову.

З іншого боку, китайські ієрогліфи несуть у собі глибокий культурний контекст і часто відображають специфічні культурні та історичні концепції, які важко передати іншими мовами. Китайське письмо, яке не є алфавітним, ще більше ускладнює процес перекладу, особливо коли йдеться про адаптацію писемних символів у фонетичні системи, такі як українське письмо.

Багато китайських фразеологізмів не можна перекласти дослівно, оскільки вони несуть культурні та історичні конотації, характерні лише для китайської культури. Це означає, що перекладач має шукати не лише лексичні, а й культурні відповідники. Яскравим прикладом є китайський фразеологізм «对牛弹琴» (duì niú tán qín), що дослівно перекладається як «грати на музичному інструменті для корови». В українській мові аналогічний вираз може бути «говорити до стін» або

«говорити до глухого». Такий вираз символізує марність спроби донести щось до того, хто не здатен це зрозуміти. Переклад таких фраз вимагає не лише лексичних знань, але й творчого підходу та глибокого розуміння культурних особливостей.

Перекладач повинен знаходити еквіваленти в українській мові, які б зберігали сенс і були відповідними для аудиторії. У цьому процесі важливо не тільки передати лексичне значення ієрогліфа, а й врахувати його культурну значущість, що вимагає знань не лише китайської мови, а й китайських традицій, культури та історії.

Окрім лексичних та граматичних труднощів, китайська мова містить багатий пласт фразеологізмів та сталих виразів, які мають глибоке коріння в культурі та історії Китаю. Ці вирази можуть бути складними для перекладу, оскільки вони часто містять образи або метафори, що мають специфічне значення в китайському контексті.

Наприклад, китайський фразеологізм «задіти палець на небі» (в сенсі амбіцій) є важким для адекватного перекладу українською мовою без пояснення культурного контексту. У таких випадках перекладачі повинні знайти еквівалент, який може передати подібний смисловий зміст, але й врахувати культурні відмінності.

Для правильного розуміння фразеологізмів китайської мови важливо враховувати їх історичне походження, культурні традиції та соціальні контексти. Наприклад, фраза «百战百胜» (bǎi zhàn bǎi shèng), що в дослівному перекладі означає «сто битв – сто перемог», підкреслює величезне значення військових досягнень та перемог у китайській культурі.

Це ще раз підкреслює важливість не тільки мовної, а й культурної компетенції перекладачів, оскільки необхідно забезпечити, щоб переклад не лише відповідав лексичному значенню, але й зберігав культурні та емоційні відтінки оригіналу.

В умовах глобалізації китайська мова здобуває все більшу популярність в Україні. Зростаючий інтерес до китайської культури, економічних зв'язків між Китаєм та Україною, а також потреба в кваліфікованих перекладачах створюють нові можливості для розвитку перекладацької діяльності в цій сфері.

Однак, для того щоб забезпечити високоякісні переклади, необхідно навчати перекладачів не лише мовних навичок, але й культурних аспектів китайської мови. Важливо, щоб майбутні фахівці мали змогу глибоше зануритися в культуру, історію та соціальні реалії Китаю, щоб створювати точні та зрозумілі переклади, що передаватимуть не лише зміст, а й культурний контекст.

Понад декілька десятків років українські викладачі китайської мови досліджують актуальні проблеми китайської педагогіки, методики навчання та лінгвістики китайської мови, щоб удосконалити процес навчання китайської мови в Україні та зробити його цікавішим та ефективнішим. В українських університетах викладачі кафедри китайської мови зазвичай досліджують не тільки китайську філологію, а й літературу Китаю, культуру країни, сучасну педагогіку та методику в Китаї тощо [8].

Сучасні технології машинного перекладу, незважаючи на своє стрімке вдосконалення, все ж не здатні повною мірою врахувати всі нюанси китайської мови. Вони добре працюють з простими, технічними текстами, але часто не можуть точно передати фразеологічні вирази, ідіоми або культурні контексти.

Вивчення ставлення до МП не обмежується лише перекладачами, а доповнюється його дослідженням стосовно інших учасників процесу надання перекладацьких послуг, зокрема, у сферах управління та виробництва [9].

Машинний переклад може стати корисним інструментом для первинного перекладу або для допомоги перекладачеві, але він не є заміною глибокого, культурно обґрунтованого перекладу, який вимагає професіоналізму та знань культурних та мовних аспектів обох мов.

Зважаючи на виклики, що постають перед перекладачами, авторка пропонує кілька рекомендацій для розвитку китайського перекладу в Україні. Насамперед, варто розширити програми навчання для поєднання мовної та культурної підготовки. Також необхідна всебічна підтримка наукових досліджень у сфері китайського перекладу та лінгвістики.

Варто відмітити необхідність впровадження нових технологій для підтримки перекладацької діяльності, але з обов'язковим акцентом на збереження культурного контексту.

Досить важливим лишається питання підвищення кваліфікації перекладачів через участь у міжнародних семінарах, конференціях та практиках, що дозволяють обмінюватися досвідом та поглиблювати знання в галузі китайської мови та культури.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Переклад китайської мови є складним і багатогранним процесом, що потребує не лише мовних знань, а й глибокого розуміння культури та традицій Китаю. Тональна система, ієрогліфічне письмо, фразеологізми та культурні вирази – все це створює труднощі для перекладачів, які повинні не лише правильно передавати зміст, але й збері-

гати культурний контекст оригіналу. В умовах глобалізації та зростаючого інтересу до китайської мови в Україні важливо розвивати кваліфікацію перекладачів, щоб забезпечити високоякісні переклади, які відповідають сучасним вимогам.

Нами виокремлено основні труднощі в перекладі китайської мови на українську:

1) тональна система китайської мови, відсутня в українській, ускладнює точну передачу значення слів, що вимагає використання контекстуальних підходів для адаптації змісту;

2) ієрогліфічне письмо, яке не має аналогів у фонетичних мовах, змушує перекладачів знаходити найбільш відповідні еквіваленти, що адекватно передають значення та символіку;

3) фразеологізми та культурні вирази, які часто не мають прямих перекладів, потребують творчого підходу для адаптації в іншій мовній та культурній реальності.

Перекладачі повинні володіти не тільки лінгвістичними навичками, але й глибокими знаннями китайської культури, історії та соціальних реалій, щоб правильно передавати як зміст, так і значення культурних контекстів, закладених у мові. Зі зростаючим інтересом до китайської мови та культури в Україні, а також з розвитком міжнародних відносин, ця проблема набуває все більшого значення.

Дослідження перекладу китайської мови в Україні є важливим напрямом для розвитку міжкультурної комунікації та збагачення мовних традицій. Оскільки китайська мова набуває дедалі більшої популярності в світі, перспективи подальших досліджень зосереджуються на кількох ключових напрямках.

Першим є вивчення тональної системи китайської мови та її впливу на процес перекладу, а також розробка нових методів адаптації тональних відмінностей до української мови. Це дозволить зменшити втрати інформації в перекладі, пов'язані з відсутністю аналогічної тональної системи в українській мові.

Другим важливим напрямом є вдосконалення методик перекладу фразеологізмів та культурних виразів, специфічних для китайської мови, що включає створення спеціалізованих словників, які враховують культурний контекст, а також покращення перекладацьких практик для збереження смислових і культурних відтінків.

Третім аспектом є дослідження впливу сучасних технологій перекладу, таких як машинний переклад і штучний інтелект, на китайсько-український переклад.

Оскільки ці технології швидко розвиваються, важливо оцінити їх ефективність у передачі тональних та культурних нюансів китайської

мови. Нарешті, важливим напрямом є міжкультурні дослідження, які дозволяють глибше розуміти китайську культуру та її вплив на мову, що допоможе перекладачам точніше інтерпретувати китайські фрази та вирази, що базуються на культурних традиціях Китаю.

Розвиток цих напрямків досліджень допоможе забезпечити точний і культурно обґрунтований переклад китайської мови на українську та сприятиме розвитку перекладацької діяльності в Україні, забезпечуючи глибоке порозуміння між українською та китайською культурами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барсук Т. Функціональне навантаження антропонімів у казковому дискурсі (на матеріалі творів Дж. К. Роулінг про Гаррі Поттера). *Наукові записки Серія: філологічні науки*. Вип. 81 (3). С. 202–206.
2. Зорівчак, Р. П. Реалія і переклад (На матеріалі англomовних перекладів української прози). Львів : Вид-во пр, 1989, с. 216.
3. Кірносова, Н. Система трансформацій в українському та китайському перекладознавстві. *Китайська цивілізація: традиції та сучасність*. 2007. 21, 43-46.
4. Мудрова Н. В. Мовна гра як засіб поетики власних назв : дис. ... кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство / Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов, Горлівка, 2008. 196 с.
5. Панченко В.А. Особливості перекладу мовної гри у творах Дж. Ролінг китайською. *Вісник науки та освіти*. 2024. № 6(24). URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/12847/12909>
6. Китайська мова та її переклад: особливості, виклики та роль у глобалізації. URL : <https://surli.cc/uhbids>
7. Тони китайської мови: як вимовляти ієрогліфи. URL : <https://www.epochtimes.com.ua/china/chinese-characters/toni-kitajskoyi-movi-yak-vimovlyati-ieroglifi-118200.html>
8. Навчання китайської мови в Україні в умовах війни. URL : <https://sinologist.com.ua/navchannya-kytajskoyi-movy-v-ukrayini-v-umovah-vijny/>
9. Vieira L. N. Alonso E. (2020) Translating perceptions and managing expectations: an analysis of management and production perspectives on machine translation. *Perspectives*. 2020. 28(2), 163-184. <https://doi.org/10.1080/0907676X.2019.1646776>

СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ ЛЕКСИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ У ДІЛОВИХ ДОКУМЕНТАХ

THE SPECIFICS OF USING LEXICAL TRANSFORMATIONS IN THE PROCESS OF TRANSLATING BUSINESS DOCUMENTATION WITH LEGAL TERMINOLOGY

Киричук Л.М.,

orcid.org/0000-0002-2944-4268

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської філології

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Пожарська Н.В.,

orcid.org/0000-0003-1463-5472

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської філології

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Юшак В.М.,

orcid.org/0000-0002-7810-7452

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської філології

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Стаття присвячена дослідженню специфіки використання явища лексичних трансформацій при здійсненні перекладу ділової документації із юридичною термінологією. Актуальність цієї теми зумовлена стрімким поширенням комерційних, економічних зв'язків та зростанням міжнародного співробітництва, у ході якого укладання юридичних угод є принциповою засадою. При перекладі ділової документації особливою важливістю володіє процедура адекватного та чіткого тлумачення положень, аби вони були юридично коректними та адекватними. Перекладацькі помилки у юридичних контрактах часто призводять не просто до матеріальних збитків, а до повної неможливості виконання договору чи навіть нікчемності правочину. У статті проведено глибокий аналіз наукових досліджень, що присвячені питанню специфіки перекладу ділової документації із використанням лексичних трансформацій. Дослідження підкреслює відсутність уніфікованого підходу фахівців до використання комбінованих методів лексичних трансформацій при здійсненні юридичного перекладу ділових документів, а також ключові труднощі при інтерпретації іноземного тексту – проблема передачі правових реалій, відсутність прямих еквівалентів. Окрім детального аналізу кожного з мовних прийомів, у статті розглянуто практичне використання даних конструкцій для цілей перекладу. Продемонстровано, як у різних ділових документах перекладач застосовує різні прийоми лексичних трансформацій для забезпечення максимальної точності та смислової відповідності. Виявлено, що унаслідок некоректного застосування лексичних трансформацій переклад може виявитися викривленим, а його юридичний сенс – спотвореним, що особливо небезпечно для документації у сфері бізнесу чи міжнародного права. Результати дослідження сприяють загальному розумінню специфіки та завдань лексичних трансформацій і дають уявлення про подальші перспективи їх застосування для більш ефективної перекладацької діяльності.

Ключові слова: переклад, лексичні трансформації, транскрибування, транслітерація, модуляція, конкретизація, генералізація, ділові документи.

The article is devoted to the study of the specifics of using lexical transformations in the process of translating business documentation with legal terminology. The relevance of this study is driven by the rapid expansion of commercial and economic relations and the growth of international cooperation, where the conclusion of legal agreements is a fundamental principle. While translating business documentation, the procedure of accurate and clear interpretation of provisions is extremely important to ensure they are legally correct and adequate. Translation errors in legal contracts often lead not only to financial losses but also to the complete impossibility of fulfilling the contract or even the invalidity of the treaty. The article provides a depth analysis of scientific studies dedicated to the specifics of translating business documentation using lexical transformations. This study highlights the absence of a unified approach among specialists concerning the use of combined methods of lexical transformations in legal translation of business documents, as well as main difficulties in interpreting foreign texts – the problem of demonstrating legal realities and the absence of direct equivalents. Beside the detailed analysis of each linguistic method, the article examines the practical application of these constructions for translation purposes. It demonstrates how translators use various lexical transformation techniques in different business documents to ensure maximum accuracy and semantic correspondence. It was found that incorrect use of lexical transformations can cause a distorted translation, with its legal meaning altered, that is particularly dangerous for business documentation or international law. The results of this study contribute to universal understanding the specifics and objectives of lexical transformations and provide insights into future prospects for their use to improve translation practices.

Key words: translation, lexical transformations, transcription, transliteration, modulation, concretization, generalization, business documents.

Постановка проблеми. Переклад ділових документів, що містять юридичні терміни, становлять одне із найскладніших завдань для фахівців перекладу. Така складність зумовлена не лише вимогою наявності у перекладача глибоких мовних знань та професійних здібностей, а й обізнаності із соціальними, культурними, політичними, економічними та іншими складовими елементами. Сучасний світ характеризується швидким розвитком торговельних та політичних відносин, що потребують адаптації та узгодженості законодавства і юридичних актів при взаємодії різних правових систем.

Завданням перекладача при здійсненні трансформації юридичних текстів з однієї мови та іншу є адекватне відображення їх положень із максимальною відповідністю та аналогією з точки зору стилю, синтаксису та змісту ділової документації. У випадку наявності безеквівалентної лексики перед експертом з перекладу постає спеціальне завдання: використати доступні засоби комунікації, аби відтворення юридичних термінів відбувалося без викривлення змісту договору.

Особливим значенням у специфічній роботі з перекладу ділової документації юридичного характеру наділені лексичні трансформації – методи передачі й адаптації термінологічних конструкцій відповідно до норм цільової мови таким чином, аби специфіка правових систем та їх юридичних термінів при перекладі не спотворювалась. Застосування таких методів є необхідним для забезпечення узгодженого та точного перекладу, оскільки юридичний дискурс має складний і заплутаний синтаксис.

Практичним завданням вивчення та дослідження особливостей лексичних трансформацій є однозначна та всеохоплююча інтерпретація норм юридичних документів у перекладі, адже глибокий аналіз цього аспекту юридичної лінгвістики сприяє підвищенню якості та мінімізації можливих неточностей перекладу ділової документації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри те, що активний розвиток міжнародних відносин у сфері комерції, бізнесу та економіки зумовлює перманентне оновлення та аналіз даної теми, чимало дослідників вже досить глибоко занурилися у аналіз особливостей лексичних трансформацій при перекладі юридичних конструкцій з української мови та англійську та навпаки. Павлов В.О. [1] у своїх працях акцентує увагу на труднощах, пов'язаних із перекладом і пошуком еквівалентів у обох мовах при здійсненні перекладу юридичних термінів, а також аналізує особливості різниці правових систем при здійсненні перекладу. Курах Н.П., Труцуненко І.І.

та Редчиць Т.В. [2] досліджують безпосередньо прийоми лексичних трансформацій у своїх роботах і акцентують увагу на практичному застосуванні цих методів для покращення юридичного перекладу. Сливка Л.З. [3] розглянув застосування комбінованих прийомів лексичної трансформації і зосередився у своїх дослідженнях на загальних рисах та особливостях перекладу офіційно-ділової документації та угод. Дубенко О.Ю. [9], Бацевич Ф.С. [16] і Гринько О.В. [18] у наукових працях надали загальні приклади ділової документації та продемонстрували на них застосування лексичних трансформацій і їх специфіки.

Означена стаття присвячується аналізу та дослідженню потреби подальшого визначення аспектів, які нині не отримали належної уваги, зокрема специфіка вибору конкретної оптимальної лексичної трансформації або ж комбіноване застосування існуючих видів лексичних трансформацій у випадку складних юридичних конструкцій; проблеми еквівалентності перекладу у випадку відмінності правових реалій іноземної держави від української системи права; ризиків та наслідків перекладацьких помилок у разі використання некоректної лексичної трансформації.

Постановка завдання. Мета цього дослідження полягає у комплексному аналізі використання та специфіки застосування лексичних трансформацій при перекладі юридичних термінів у діловій документації, нормативно-правових актах та інших юридичних документах з англійської мови на українську та навпаки.

Виклад основного матеріалу. Переклад ділових документів становить одну із найскладніших сфер перекладу, оскільки така діяльність вимагає від фахівця низки загальних знань: ерудованості, обізнаності у предметі, теоретичних основах теми, професійних перекладацьких вмінь тощо. Мова ж закону або юридичні тексти не допускають неточностей та умовностей при перекладі, вони вимагають надмірної чіткості формулювання, адже від цього залежить юридична адекватність перекладеної угоди.

Юридичні терміни мають свою специфіку: їх структури мають однозначність у всіх галузевих словниках, а самі терміни можуть виражатися як одним словом, так і словосполученням (наприклад, *patent – патент; forgery – підробка документів*) [1, с. 26]. Відтак, знання тематичної термінології відіграє ключову роль при перекладі документів юридично-ділового характеру та відображенні їх положень.

Акцент дослідників на питання якості та складності юридичного перекладу зумовлений важ-

ливністю та обтяжливністю наслідків неточностей у тексті документів, що можуть тягнути за собою судовий позов, матеріальні або моральні збитки, невиконання або неможливість виконання умов договору тощо. При перекладі таких документів чи угод фахівці стикаються із низкою труднощів: релятивізм законів, правових областей та галузей різних країн, соціокультурні бар'єри між носієм цільової мови та мовою відправника тексту, а іноді й правовими реаліями держави [2, с. 131]. Слід розуміти, що діапазон значень подібних понять в юриспруденції хоч і уніфікований, та все ж його сенс залежить від трактування його особою, на яку чинить вплив політичне та соціальне середовище.

Мета грамотного ділового перекладу документу полягає в тому, аби при здійсненні юридичного тлумачення цієї угоди терміни не приймали подвійний зміст, не розмивали поняття, що відображає певне державно-правове явище, і не втрачали юридичне значення – істинне смислове навантаження, яке розкривається у терміні. Для забезпечення якісної передачі змісту ділових юридичних документів англійською мовою часто використовується прийом трансформації перекладу.

Явище трансформації широко досліджувалося та продовжує бути об'єктом наукової уваги, і тому в перекладацькій теорії існує чимало прийомів для здійснення цієї процедури; однак на особливу увагу заслуговує розвиток та специфіка використання лексичних трансформацій під час перекладу юридичних текстів. Навіть попри те, що правові явища можуть однаково відображатися у мові оригіналу та мові перекладу, передача стилістичних прийомів та семантики конструкцій іноді може становити складність для фахівця. Таким чином, лексичні трансформації в перекладі мають на меті заміну юридичних термінів не лексичними еквівалентами, а контекстуальними; тобто унікальними для кожного конкретного документу [3, с. 82].

На практиці будь-який переклад, а особливо переклад ділової документації, ніколи не обмежується пулом елементів та значень, що запропоновані словниками. Фактично так відбувається тому, що жоден галузевий словник термінів не може передбачити специфічні поєднання слів та нові конструкції, що утворюються внаслідок такого симбіозу. У таких випадках лексична трансформація, здійснювана експертом-перекладачем, наділяє юридичний термін тим значенням, яке потребується під умови та ціль певного правового документу.

Класифікація лексичних трансформацій обширна: фахівці теорії перекладу послуговуються різними підходами до такої класифіка-

ції, хоча загалом вони одноставні у визначенні її ключових форм. Серед різновидів лексичних трансформацій виділяють транскрибування та транслітерацію, калькування, конкретизацію, генералізацію та модуляцію. Іноді у перекладацькому тексті фахівець може поєднувати декілька форм лексичної трансформації, що в теорії впливає на класифікацію цього явища [2, с. 132].

Використовуючи тексти юридичних угод, договорів та конвенцій, розглянемо приклади лексичних трансформацій, які були здійснені перекладачами у процесі їх діяльності, та специфіку перекладу таких текстів із юридичною лексикою.

Транслітерація та транскрибування – це спосіб перекладу юридичного терміну, коли його відтворення відбувається шляхом фонетичних або графічних засобів іншої мови. При використанні транскрибування відтворюється звукова форма іншого слова, а при використанні транслітерації – графічна [4, с. 161]. Якщо транслітерація зустрічається при перекладі положень та умов договорів і їх термінології, то транскрибування часто застосовується перекладачами при передачі власних імен або абrevіатур.

На прикладі тексту Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду (Rome Statute of the International Criminal Court (ICC)) і його перекладу розглянемо лексичний прийом транслітерації. Переклад статті 5 оригінального тексту цього юридичного документу звучить наступним чином: «*the Court has jurisdiction in accordance with this Statute with respect to the following crimes: a) The crime of genocide; b) Crimes against humanity; c) War crimes; d) The crime of aggression*» – «Відповідно до цього Статуту Суд має юрисдикцію стосовно таких злочинів: a) злочин геноциду; b) злочини проти людяності; c) воєнні злочини; d) злочини агресії» [5, 6].

У даному перекладі було застосовано лексичну трансформацію у вигляді транслітерації щодо терміну «*геноцид*» (транслітерація терміну із мінімальною адаптацією) та «*агресія*» (транслітерація терміну як юридичного концепту та явища). Транслітерація застосована для перекладу цього положення, оскільки українська правова система перейняла ці правові терміни без повної їх адаптації.

Зразковим прикладом транслітерації юридичної лексики є переклад назви міжнародного договору у сфері арбітражного права – Конвенції ООН про визнання та виконання арбітражних рішень (United Nations Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards, 1958) [7]. У даному випадку транслітерованим юридич-

ним терміном виступає “*arbitral award*” – *арбітражне рішення*. Сам термін «*award*» означає не лише «*винагороду*» чи «*нагороду*»: у країнах системи загального права це ще й чітке юридичне поняття – *арбітражне рішення*. Український законодавець, перекладаючи елементи даного договору, відповідно послуговується еквівалентом, однак юридична конструкція «*арбітражний аворд*» також може зустрічатися, підкреслюючи специфічність даного поняття.

Транскрибування або ж транскрипція – це елемент лексичної трансформації, який завжди у перекладі постає дещо приблизним та умовним через те, що звукові системи різних мов значно відрізняються одна від одної. Наприклад, термін *C.I.F (cost, insurance, freight)* – *С.І.Ф (вартість, страхування, фрахт)* [8, с. 469–470]. У цьому прикладі ілюстрована передача саме звукової форми іноземного юридичного терміну відповідно до фонетичних правил української мови. Через належність даного терміну до лексики міжнародної торгівлі словосполучення такого формату часто передаються в перекладі шляхом адаптації їх звучання у формі транскрибування, а не через буквальний переклад.

Аналогічним прикладом такого явища є передача організаційно-правової форми слова, наприклад, назва компанії *IBM* – «*Ай-бі-ем*» або *Daimler AG* – *Daimler AG* [1, с. 28]. У даних прикладах спостерігається передача англійського слова українською мовою з використанням українських букв та його фонематичного складу (звукового образу).

Калькування застосовується, як специфічний спосіб лексичної трансформації конструкцій, коли переклад базується на заміні їх складових частин (слів або морфем) лексичними відповідниками мови перекладу. Застосовуючи метод калькування, перекладач створює нове словосполучення у мові перекладу, що копіює структуру та іноді навіть звукову архітектуру конструкції мови оригіналу [9, с. 183].

Прикладом калькування як дослівної передачі юридичного терміну є положення Загальної декларації прав людини (Universal Declaration of Human Rights). При перекладі статті 18 український законодавець використав прийом калькування: *everyone has the right to freedom of thought, conscience and religion* – *кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії* [10, 11].

Юридичні терміни «*freedom of thought*», «*freedom of conscience*» та «*freedom of religion*» перекладені абсолютно аналогічно українською мовою – свобода думки, свобода совісті та свобода

релігії. У даному випадку такий прийом відтворює структуру мови оригіналу, що є типовим для калькування. Хоча, як можна зауважити, при перекладі назви міжнародного договору законодавець уникнув калькування, використавши для слова «*universal*» синонімічний еквівалент «*загальна*», а не варіант калькування – універсальна.

Загалом, калькування як лексична трансформація при перекладі юридичних текстів дуже поширена: «*armed conflict*» – «*збройний конфлікт*» у Женевських конвенціях [12, 13] та його відповідник в офіційному українському перекладі або ж типові калькування, наприклад, «*peace agreement*» – «*мирний договір*»; «*conflict of interest*» – «*конфлікт інтересів*».

Ще один приклад чистого калькування може проілюструвати Віденська конвенція про право міжнародних договорів (Vienna Convention on the Law of Treaties, 1969). При перекладі її офіційного тексту українські фахівці у статті 60 скористалися юридичною структурою «*істотне порушення двостороннього договору*» для позначення терміну «*a material breach of a bilateral treaty*» [14, 15]. У міжнародному праві поняття «*material breach*» описує значуще порушення балансу та інтересів, що відповідає українському юридичному замінику «*істотне порушення*», яке діє у вітчизняній правовій системі. Таким чином, калькування цього терміну відповідає термінології і при перекладі передає його юридичну суть.

Конкретизація як специфіка перекладу договорів з юридичним характером полягає у заміні слова чи цілого словосполучення з широким предметним змістом на конструкцію, що представляє вужче значення [16, с. 147]. На практиці у ділових документах найпростіша конкретизація відбувається при перекладі сполуки “*the agreement is made on...*”, що українською мовою може бути перекладено більш вузько: «*договір укладений*». Англійське дієслово *made* володіє широким спектром значень: від поняття робити фізичну роботу до поняття створювати щось тощо [4, с. 162]. А відтак, перекладач при перенесенні його у форму юридичного терміну має послуговуватися не лише варіантом прямого перекладу, а й трансформацією дієслова у більш влучний спосіб для цілей ділового документу.

Такий приклад конкретизації міститься у статті 12 Загальної декларації прав людини та її офіційного перекладу українською мовою: «*no one shall be subjected to arbitrary interference with his privacy, family, home or correspondence...*» – *ніхто не може зазнавати безпідставного втру-*

чання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, тайну його кореспонденції...» У проілюстрованому прикладі увагу привертає конструкція “*correspondence*”, яку український перекладач уточнив та конкретизував, використавши для цього термін «тайна кореспонденції».

Англійський термін “*correspondence*” є досить широким за своїм змістом: він охоплює всі типи листування – електронне, паперове чи з використанням інших каналів зв’язку. Однак для цілей юридичного договору дане слово має значно вужчий відтінок: воно означає аспект права людини на конфіденційність листування. Саме тому, використовуючи специфічний прийом конкретизації, перекладач змістив акцент саме на цьому аспекті, надаючи терміну англійської мови конкретний юридичний зміст.

Генералізація – це метод, що є зворотнім від прийому конкретизації. При використанні генералізації у перекладі ділової документації юридичного характеру відбувається заміна вузького поняття значно ширшим за змістом задля уникнення колізій та юридичних непорозумінь. Застосування генералізації актуальне для міжнародних договорів, учасниками яких можуть бути країни з різними правовими системами і, відповідно, з різними значеннями тих чи інших термінів.

Наприклад, Загальна декларація про права людини містить положення про володіння майном: “*everyone has the right to own property as well as in association with others*”. Український аналог для перекладу цього положення звучить наступним чином: «кожен має право володіти майном як одноособово, так і разом з іншими» [17].

Значення терміну «*property*» в країнах загального права досить обширне: це стосується і матеріальних речей, і опису правових відносин із річчю, і опису «*пакету прав*» на певну річ у власності, і аналог терміну «*володіння*» [17]. Український термін «*майно*» охоплює різні види власності, що має категорично інший юридичний відтінок, аніж англо-американське *property*. Відтак, у перекладі цього положення та адаптації його для адекватного юридичного сприйняття українською спільнотою було використано спосіб генералізації для надання загального терміну даному поняттю.

Останньою специфічною лексичною трансформацією при перекладі юридичних термінів у ділових документах є *модуляція або смисловий розвиток* – коли при заміні слова чи словосполучення перекладач використовує нову сполуку, значення якої логічно виводиться із суті та значення лексичної одиниці мови перекладу. Прийом

модуляції широко поширений у двосторонніх договорах купівлі-продажу, міжнародних актах або діловій документації щодо гарантій та захисту прав споживачів.

Приклад модуляції в перекладі проілюстрований у структурі частини ділового договору: «*The Seller declares that the goods during a period of 18 months from the date of collection by the Buyer’s carrier will remain fit for the purposes for which the Goods would ordinarily be used or during this period will retain specified qualities*», що в перекладі українською мовою, відповідно до теорії та усталеної практики перекладу, доцільно трансформувати наступним чином: «*Продавець гарантує, що товари залишатимуться придатними до використання у відповідних цілях впродовж 18 місяців з дня їх відвантаження перевізнику Покупця або будуть зберігатися обумовлені якості впродовж цього часу*» [18, с. 34].

У цьому уривку модуляція помітка при перекладі дієслова «*declare*», що трансформовану в українській відповідник «*гарантує*», адже така заміна логічно впливає із контексту. Вона базується на усталеній юридичній перекладацькій практиці, коли термін «*гарантія*» краще й детальніше передає юридичну складову у вигляді відповідальності контрагента в комерційному договорі.

Лексична заміна «*will remain fit*» на «*лишатимуться придатними*» також відображає застосування прийому смислового розвитку для цілей ділового договору із юридичною термінологією. Буквальний переклад цієї фрази у неадаптованому вигляді не мав би природної форми та не відповідав би цілям юридичного документу, а отже, шляхом смислового розвитку конструкції, який впливає із мети юридичного положення, переклад цього терміну українською мовою вимагає трансформації у вигляді модуляції.

Висновки. Проаналізувавши переклад ділової документації та юридичних актів на українську мову, було встановлено, що переклад юридичної термінології та правових конструкцій і передача їх смислу та змісту є складним викликом для фахівців. Це завдання вимагає від перекладача фонових знань культурного та соціального характеру, а також глибокого розуміння правових процесів у системах різних держав. Юридичні тексти і нормативні акти націлені відображати чіткі та точні положення, а отже, така ділова документація потребує особливого підходу до перекладу. І для цієї мети слугують методи лексичних трансформацій, найбільш поширеними серед яких є транскрибування, транслітерація, генералізація, конкретизація, модуляція та калькування.

Шляхом застосування цих прийомів у сукупності або ж шляхом вибору найбільш адекватного методу для цілей конкретного ділового документу перекладач може більш ефективно та влучно трансформувати та перенести значення юридичної конструкції із однієї мови у іншу. Попри те, що кожен зазначений метод виконує свою функцію при перекладі ділових текстів якісно, подальші

перспективи дослідження особливостей лексичних трансформацій можуть сприяти поширенню нових тенденцій у міжнародній договірній практиці, глибшому аналізу юридичних помилок при здійсненні перекладу такого типу документації, а також загальному підвищенню ефективності перекладацької діяльності у сфері юридичних ділових документів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Павлов В. Особливості функціонування та перекладу юридичної термінології в англійській мові. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 3. С. 25–29.
2. Курах Н. П., Труцуненко І. І., Редчиць Т. В. Лексичні трансформації у перекладі юридичних текстів. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2022. Т. 33, № 72. С. 130–135.
3. Albrecht J. *Übersetzung und Linguistik*. 2. Aufl. Narr Francke Attempto Verlag GmbH + Co.KG, Tübingen 2013.
4. Сливка Л. З. Особливості застосування лексичних трансформацій при перекладі офіційно-ділової документації з англійської на українську мову (на матеріалі договорів). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2023. Т. 3, № 59. С. 159–163.
5. UN General Assembly, *Rome Statute of the International Criminal Court (last amended 2010)*, ISBN 92-9227-227-6, UN General Assembly, 17 July 1998
6. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду : Міжнар. док. від 17.07.1998 № 995_588. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 21.02.2025)
7. No. 4739. Convention on the recognition and enforcement of foreign arbitral awards. Done at New York, on 10 June 1958. URL: <https://www.newyorkconvention.org/english> (дата звернення: 21.03.2025)
8. Бирик С.П. Ділові документи та правові папери: Листи, протоколи, заяви, договори угоди. Х.: Фоліо, 2005. 491 с.
9. Дубенко О.Ю. Порівняльна стилістика англійської та української мов. Посібник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів. Вінниця : Нова книга, 2005. 224 с.
10. UN General Assembly, Universal Declaration of Human Rights, 217 A (III), 10 December 1948. URL: <https://www.refworld.org/legal/resolution/unga/1948/en/11563> (дата звернення: 21.03.2023)
11. Загальна декларація прав людини: Міжнар. док. від 10.12.1948 № 995_015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 21.03.2025)
12. Final Record of the Diplomatic Conference of Geneva of 1949, Vol. I, Federal Political Department, Bern pp. 205-224
13. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: Міжнар. док. від 12.08.1949 № 995_153. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 21.03.2025)
14. Віденська конвенція про право міжнародних договорів: Міжнар. док. від. 23.05.1969 № 995_118. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (дата звернення: 21.03.2025)
15. United Nations, Vienna Convention on the Law of Treaties, United Nations, Treaty Series, vol. 1155, p. 331, 23 May 1969
16. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. 2-ге вид., доп. К.: ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
17. Decision of The High Court of 07.10.1999 in no. HCA 53. URL: <https://www.lawteacher.net/cases/yanner-v-eaton-1999.php> (дата звернення: 21.03.2025).
18. Гринько О.В. Англійська ділова мова. Практикум: International Business: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: МАУП, 2003. 216 с.

РОЗДІЛ 7

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.161-2'06(092)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.39.1.33>

ВНЕСОК ЛЕВА ПОЛЮГИ В РОЗВИТОК АВТОРСЬКОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА)

LEV POLUGA'S CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT OF AUTHOR'S LEXICOGRAPHY (BASED ON THE WORK OF IVAN FRANKO)

Радько О.Г.,

orcid.org/0009-0000-4198-5043

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри української мови

Національного університету «Львівська політехніка»

Стаття присвячена аналізу внеску Лева Полюги в розвиток української авторської лексикографії (на матеріалі поетичних творів Івана Франка). У роботі окреслено значення авторської лексикографії як окремої галузі мовознавства, що досліджує й систематизує словниковий склад індивідуального мовлення письменника. Проаналізовано попередні напрацювання дослідників у цій сфері та визначено місце праці Л. М. Полюги серед них. Описано зміст та структуру словопоказчика «Лексика поетичних творів Івана Франка» (1990), укладеного в співавторстві з І. І. Коваликом та І. Й. Ощипко, який є зразком комплексного лексикографічного опису індивідуального стилю письменника. Наведено основні особливості поетичної мови Івана Франка, виявлені в словнику: значна кількість оказіоналізмів й авторських неологізмів, зокрема характерні для поета складні авторські прикметники та інші лексичні новотвори, що відображають мовну індивідуальність Франка.

Основну увагу зосереджено на ролі Л. М. Полюги в укладанні зазначеного словника. Охарактеризовано застосовані методи дослідження: кількісний аналіз і лексико-статистичний підхід (для підрахунку частотності та різноманітності словника поета), ономастичний аналіз (для виокремлення й опису власних назв у текстах), а також принципи лексикографічної систематизації зібраного матеріалу.

Встановлено, що мовознавець вперше в українській лексикографії реалізував метод кількісного аналізу в описі поетичної мови, забезпечивши статистичну достовірність й об'єктивність укладеного словника. Його підходи дозволили виявити частотні моделі слововживання, тематичні доміанти та лексико-семантичні особливості поетичної мови І. Франка.

Визначено наукове та практичне значення праці Л. М. Полюги для сучасних франкознавчих студій, діалектології, ономастики та корпусної лінгвістики. Акцентовано на актуальності лексикографічного доробку в контексті цифровізації мовних ресурсів та перспектив його використання для створення сучасних електронних авторських словників. Зроблено висновок, що досвід Л. М. Полюги є основою для подальших досліджень мовної індивідуальності українських письменників та свідченням високого рівня національної лексикографічної традиції.

Ключові слова: Іван Франко, Лев Полюга, авторська лексикографія, словопоказчик, поетична мова, антропонімія, лексико-статистичний аналіз, кількісний метод.

The article is devoted to the analysis of Lev Poluga's contribution to the development of Ukrainian authorial lexicography (based on the material of Ivan Franko's poetic works). The work outlines the significance of authorial lexicography as a separate branch of linguistics that studies and systematizes the vocabulary of a writer's individual speech. The previous work of researchers in this field is analyzed and the place of L. M. Poluga's work among them is determined. The content and structure of the work «Lexic of the Poetic Works of Ivan Franko» (1990), compiled in co-authorship with I. I. Kovalyk and I. Y. Oshchypko, which is an example of a comprehensive lexicographical description of the writer's individual style, is described. The main features of Ivan Franko's poetic language, revealed in the dictionary, are presented: a significant number of occasionalisms and authorial neologisms, complex authorial adjectives characteristic of the poet, and other lexical innovations that reflect Franko's linguistic individuality.

The main attention is focused on the role of L. M. Poluga in compiling the specified dictionary. The applied research methods are characterized: quantitative analysis and lexical-statistical approach (to calculate the frequency and diversity of the poet's dictionary), onomastic analysis (to isolate and describe proper names in texts), as well as the principles of lexicographic systematization of the collected material.

It is established that the linguist was the first in Ukrainian lexicography to implement the method of quantitative analysis in the description of poetic language, ensuring the statistical reliability, and objectivity of the compiled dictionary. His approaches made it possible to identify frequency patterns of word use, thematic dominants and lexical-semantic features of I. Franko's poetic language.

The scientific and practical significance of L. M. Poluga's work for modern Francophilology studies, dialectology, onomastics, and corpus linguistics is determined. The emphasis is on the relevance of lexicographic achievements in the context of the digitalization of language resources and the prospects for its use in the creation of modern electronic author's dictionaries. It is concluded that the experience of L. M. Poluga is the basis for further research into the linguistic individuality of Ukrainian writers and evidence of the high level of national lexicographic tradition.

Key words: Ivan Franko, Lev Polyuga, author's lexicography, word index, poetic language, anthroponymy, lexical-statistical analysis, quantitative method.

Постановка проблеми. Лексикографія, як наука про теорію й практику укладання словників має важливе значення в розвитку мовознавства, оскільки забезпечує систематичне відображення мовних одиниць, їхніх значень та функцій. Теоретична лексикографія як відгалуження лінгвістики виражає певний стан суспільної свідомості та є виявом національної культури [1, с. 364]

Одним із важливих аспектів лексикографії є письменницька лексикографія, основним завданням якої є створення індивідуальних словників, що відображають особливості авторського стилю, використання слів, фразеологізмів та інших мовних елементів. Лише з кінця ХХ – початку ХХІ ст. письменницька лексикографія починає активно розвиватися, що відображає загальну тенденцію сучасної науки про укладання словників до параметризації мовних одиниць як у світовій, так і в українській традиції.

До ґрунтовних праць такого типу належить словопоказчик *«Лексика поетичних творів Івана Франка»* (І. Ковалика, І. Ощипко, Л. Полюги (Львів, 1990 р [2]), який став важливим кроком у вивченні лексичного багатства й стилістичних прийомів письменника. Лев Полюга як співавтор цієї праці зробив вагомий внесок у розвиток авторської лексикографії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження Л. М. Полюги, зокрема участь у створенні колективної праці, неодноразово ставала об'єктом уваги мовознавців (І. О. Денисюка, С. Я. Єрмоленко, Г. М. Вокальчук, О. А. Сербенської, З. М. Терлака, В. Грещука, Л. Фатейкіної, С. Н. Бук та ін.), які оцінювали його методологічні підходи, прикладний результат і вплив на подальші франкознавчі студії. І. І. Ковалик, співукладач праці, у своїх попередніх дослідженнях [3; 4] заклав методологічні засади укладання авторських словників, а в пізніших публікаціях неодноразово наголошував на аналітичній і статистичній глибині лексикографічної роботи Лева Полюги. Мовознавиця І. Й. Ощипко у своїй статті [5] підкреслювала вагомість внеску Л. М. Полюги в опрацювання антропонімів і статистичну інтерпретацію лексики, яка лягла в основу порівняння поетичної мови І. Франка з іншими українськими письменниками.

Серед сучасних дослідників, які зверталися до результатів наукових розвідок Л. М. Полюги, слід згадати Л. В. Фатейкіну. У своїй статті [6] вона використовує дані словопоказчика 1990 р. як базу для вивчення діалектних елементів у поезіях І. Франка, вказуючи на систематичність і достовірність лексичного масиву, підготовленого Л. М. Полюгою. С. Н. Бук у своєму проєкті час-

тотного словника творів І. Франка [7, с. 291] розглядала працю Л. М. Полюги як методичну основу для створення цифрового корпусу тексту письменника. З. М. Терлак у словниках мови окремих поетичних збірок Франка [8; 9] послідовно спирається на методику, започатковану у праці Л. М. Полюги. У передмовях до своїх видань він неодноразово посиляється на словопоказчик 1990 року як на концептуальну основу, що окреслила напрями укладання авторських словників.

Василь та Валентина Грещуки, аналізуючи франкознавчу спадщину І. І. Ковалика [10], відзначають вагомий внесок Л. М. Полюги як співавтора словопоказчика. У контексті наукової спадкоємності вони підкреслюють, що укладення словника було б неможливим без глибокої лексикографічної підготовки, здійсненої саме Левом Полюгою.

Таким чином, наукова спільнота неодноразово визнавала внесок вченого в становлення авторської лексикографії в Україні. Його науковий доробок отримав як сучасну аналітичну оцінку, так і став практичним підґрунтям для нових лексикографічних, діалектологічних і корпусних досліджень мови Івана Франка.

Однак внесок Л. М. Полюги в становлення та розвиток української авторської лексикографії досі не став об'єктом цілеспрямованого дослідження. У проаналізованих працях його роль висвітлюється опосередковано – переважно крізь призму наукової діяльності І. І. Ковалика, що частково затінює індивідуальний внесок саме Л. М. Полюги як самостійного дослідника й лексикографа.

Постановка завдання. Метою дослідження є комплексне висвітлення наукового внеску Л. М. Полюги в становлення та розвиток української авторської лексикографії на матеріалі його праць, присвячених аналізу поетичної мови Івана Франка.

Основні завдання дослідження:

1. Проаналізувати зміст і структуру колективної праці *«Лексика поетичних творів Івана Франка»* як джерела лексикографічного опрацювання поетичної мови І. Франка.

2. Частково схарактеризувати семантику авторських слів, досліджених ученим, із метою виявлення особливостей лексичного складу поетичної мови письменника.

3. Визначити конкретний внесок Л. М. Полюги в підготовку й реалізацію словопоказчика, зокрема в аспекті кількісного аналізу лексики й антропонімів.

4. Розкрити методологічні підходи, застосовані Л. М. Полюгою у вивченні лексичних особливостей поезії І. Франка.

5. Оцінити наукове значення результатів дослідження вченого у формуванні теоретичних засад авторської лексикографії в Україні.

Виклад основного матеріалу. Л. М. Полюга – український мовознавець, лексикограф, автор та співавтор численних наукових праць, підручників і словників, що стали основою для подальших досліджень у вітчизняній лексикографії. Його наукова діяльність охоплює різноманітні аспекти мовознавства, але особливе місце в його роботах займає авторська лексикографія. Дослідник активно працював над створенням словників, що відображали не тільки загальнолітературну мову, а й специфічні особливості стилю окремих авторів, їхні мовні інновації, діалектизми, неологізми та авторські лексеми. Однією з основних його заслуг є розвиток і вдосконалення методів лексикографічного опису авторських мовних особливостей. Він прагнув створити таку лексикографічну модель, яка б могла глибоко й точно відобразити мовну унікальність творів того чи іншого письменника.

Досвід Л. М. Полюги та його колег у впорядкуванні словника мови одного автора став вагомим внеском у становлення української авторської лексикографії. Досі подібні словники були поодинокими («Словник мови творів Г. Квітки-Основ'яненка» за ред. Л. В. Веневцевої (Харків, 1979); алфавітний покажчик «Епітети поетичної мови Т. Г. Шевченка» В. С. Ващенко (Дніпропетровськ, 1982) та ін.). Проте створений під керівництвом проф. І. І. Ковалика покажчик «Лексика поетичних творів Івана Франка» є прикладом саме комплексного лексикографічного опису ідіостилю письменника й залишається чи не єдиним повним лексикографічним опрацюванням мови цього автора, у якому представлено також індивідуально-авторське слововживання письменника. Цей «простий, сухий, здавалось би, перелік слів без їх поетичного контексту, де виявляється справжній сенс слова-образу, розкриває перед нами дивовижне багатство мовних ресурсів, яким володіла одна людина: у лексичній скарбниці лише Франка-поета, автора семи збірок, понад 35 тисяч слів», – пише у вступному слові тодішній директор Інституту франкознавства при Львівському університеті ім. Івана Франка проф. Іван Денисюк [11, с. 3].

Як зазначає І. І. Ковалик, мета цього словопоказчика на основі підрахунків, наявних у картотеці слів, подати всю українську лексику поетичних творів Івана Франка та вказати на частотність використання кожного слова [2, с. 4]. До аналізу було залучено повне зібрання творів письменника, а також прижиттєві видання його поезій.

Укладачі дотримувалися принципу максимальної точності у відтворенні мовного матеріалу, фіксуючи авторські форми без редагування відповідно до сучасних норм. Використання автентичних джерел сприяло збереженню оригінального стилю письменника.

Матеріали словопоказчика слугують підґрунтям для формулювання низки висновків щодо специфіки лексичного складу поетичних творів, зокрема особливостей уживання лексем, що репрезентують різні тематичні групи, походження (власне українські та запозичені слова), ступінь активності в мовленні (активний і пасивний слововжиток) тощо. Аналіз лексичних одиниць, репрезентованих у словопоказчику, дає змогу простежити одну з прикметних особливостей ідіостилю Івана Франка – активне використання індивідуально-авторських неологізмів. Ці мовні утворення вирізняються значною семантичною та структурною варіативністю, охоплюють різні частини мови й утворюються за продуктивними та рідковживаними словотвірними моделями. Серед зафіксованих у словопоказчику лексем особливу увагу привертають такі новотвори: *недовірство, ласкавець, вірноконституційність, мухогуб, передсвітанковий, стополіз, чоловіколюб'я, співкоритник, співолюбний, шумногучний, душевтішний, любомилый, любоподобний, любоприємний, веселоприємний, богохульно-безбожний, Нічомунепричасник, Мордодерович* та інші [12, с. 277]. Зазначені одиниці не лише демонструють лексикотворчу активність письменника, а й слугують виявом його прагнення до точного, експресивного й водночас інноваційного мовного самовираження. Більшість із них є складними утвореннями з яскраво вираженим оцінним або контекстуально-іронічним забарвленням, що посилює їхню функціональну навантаженість у поетичному тексті.

Словопоказчик інформує про певні тенденції в індивідуально-авторському словотворенні І. Франка. Так, ряди однокорених індивідуально-авторських прикметників засвідчують частотність використання поетом у ролі мотивувальної бази композитів певних корених морфем цілком визначеної семантики, як-от: *золот(о)-* – *золотоблискучий 1, золотовінчаний 2, золотовіцький 1, золотолитий 2, золотолукий 2, золотоногий 1, золотопоясаний 1, золотопрестольний 1, золоторізкий 1, золоторожевий 1, золотосиній 1, золотохлястий 1; мног(о)-* – *многотерпеливий 1, многоумний 1, многохитросний 1, многоцвітний 5, многоцінний 4, многошумний 4, многоязичний 1; сріб-н-(о)-* – *срібнолатий, срібнолиций, срібнолуский, срібноногий, срібнопінний* та ін. [12, с. 277].

Зазначені кореневі морфеми виступають частотними елементами в складі складних і складених номінацій, зокрема okazіонального характеру, характерних для народнописенного мовлення. Це, своєю чергою, засвідчує глибоку інтегрованість мовної системи поетичних творів Івана Франка у фольклорну традицію та відображає органічний зв'язок авторського художнього мовлення з живим народним словом.

Вагомий внесок у підготовку та реалізацію праці «Лексика поетичних творів Івана Франка» здійснив Л. М. Полюга, який відповідав за опрацювання й кількісний аналіз лексичного матеріалу. Зокрема, він зібрав, систематизував та статистично обробив значну частину поетичної лексики Івана Франка.

У своїх дослідженнях поетичної мови І. Франка мовознавець використав поєднання кількісного, лінгвостатистичного та лексикографічного підходів, які забезпечили системність і об'єктивність аналізу. Проаналізуємо ці методи детальніше.

Кількісний аналіз. Л. М. Полюга активно використовував методи кількісної лінгвістики для обрахунку частотності вживання лексем різних частиномовних класів. Це дозволило виявити домінуючу лексику та її роль у формуванні поетичного стилю І. Франка. Словопоказчик охоплює білизько 40 тисяч слововживань, які згруповані за алфавітно-реєстровим принципом із фіксацією частотності вживання кожної лексеми. Це дає змогу не лише реконструювати лексичну картину світу письменника, а й виявити стилістичні домінуючі його поетичного мовлення. Зокрема, на основі укладеного лексичного показника можна визначити найуживаніші лексеми в поетичних творах Івана Франка. Так, серед іменників перше місце посідає лексема слово, яка зафіксована в корпусі текстів 1560 разів. За нею за частотністю розташовуються такі одиниці, як: *серце, душа, думка, правда, любов*, що вказує на пріоритети тематичних сфер і ціннісні орієнтири автора. Така статистика підтверджує наявність абстрактно-філософського домінуючого поля в лексиці письменника. Серед дієслів найчастотнішими виявилися форми *бути, йти, жити, вмерти, знати*, що засвідчує динамічну, екзистенційно забарвлену структуру поетичного дискурсу. Кількісний підхід дав змогу простежити частотні моделі дієслівних форм у різних граматичних часах, що сприяє розумінню ритмо-мелодичної організації тексту. Прикметникова лексика представлена переважно емоційно-оцінними одиницями, напр.: *рідний, вільний, темний, сумний, великий*, які підкреслюють емоційний

характер мовлення та акцентують ідеологічні й психологічні мотиви поезії. Цінним є також розділ, присвячений власним назвам. Особливу увагу в аналізі приділено антропонімам, географічним назвам, біблійним і міфологічним іменам. Л. М. Полюга здійснив окреме кількісне опрацювання антропонімії, виявивши імена, які набувають символічної функції у Франковій поетиці. Частотність таких власних назв, як: *Христос, Мойсей, Данте, Андрій* та інші, засвідчує міжкультурний контекст поетичного мислення І. Франка.

Лексико-статистичне опрацювання. Дослідник систематизував зібраний матеріал за граматичними, семантичними та функціональними ознаками, що дало змогу охопити не лише структурні характеристики лексики, а й глибше зрозуміти її стилістичне функціонування. Результати були подані у вигляді таблиць, показників частот, розподілу за тематичними групами.

Ономастичний підхід. Особливе місце в дослідженні Л. М. Полюги займали антропоніми – власні імена персонажів, історичних осіб, біблійних постатей тощо. Мовознавець класифікував антропоніми за походженням, функціями та контекстами вживання. Цей підхід допоміг виявити специфіку авторського бачення особистості та засобів її поетичного відтворення в поетичному доробку І. Франка (дослідник виокремив понад 3000 власних назв). Л. М. Полюга зазначає, що «якщо врахувати, що в поезіях письменника є понад 35 тисяч слів, що є феноменальним явищем у світовій культурі, то 8 відсотків власних назв серед них – досить багато» [13, с. 657]. Дослідник виявив стилістичні функції власних імен у контексті авторського мовлення, а також запропонував класифікацію антропонімів за структурними та семантичними ознаками. Результати його аналізу становлять важливе підґрунтя для подальших лінгвостилістичних і лексикографічних студій Франкового тексту.

Лексикографічна систематизація. Зібрані дані стали основою для створення словникових статей та карток, що дозволяло відтворити словниковий запас поезій І. Франка з науковою точністю. І. М. Полюга враховував контекст уживання, варіанти значень і стилістичне забарвлення слів, що є принципово важливим для авторської лексикографії.

Порівняльно-зіставний аналіз. У межах колективної праці лексикограф долучився до зіставлення лексики І. Франка з мовними ресурсами творів Т. Шевченка та Г. Квітки-Основ'яненка, що дозволило простежити індиві-

дуально-авторські особливості та еволюцію поетичного словника в українській літературі.

Застосовані Л. М. Полюгою методологічні підходи не лише сприяли глибшому розумінню поетичного лексикону Івана Франка, а й заклали основи для подальших досліджень у галузі української лексикографії. Ураховуючи сучасні тенденції до цифровізації лексикографічних ресурсів, вивчення та переосмислення спадщини Л. М. Полюги відкриває перспективи для створення нових типів авторських словників – повнотекстових, частотних, стилістично маркованих – на перетині традиційних і новітніх лінгвістичних практик. Як слушно зауважує С. Н. Бук, корпус текстів І. Франка буде репрезентативним і збалансованим, якщо міститиме усі тексти письменника в електронній формі [7, с. 301].

Загалом, утвердження практики опису мовотворчості окремих письменників в Україні багато в чому завдячує працям таких лексикографів, як Л. М. Полюга. Його підходи застосовують при укладанні новітніх авторських словників. Фактично лексикограф продемонстрував, як науково опрацьовувати мовний доробок письменника, аби

максимально повно відтворити його індивідуальний словник. А опублікований у співавторстві словопоказчик, на думку І. О. Денисюка, покликаний «служити етюдом і певною мірою програмою тієї великої наступної роботи, яка чекає лексикологів-франківців» [11, с. 3].

Висновки. Дслідження Л. М. Полюги стали вагомим внеском у розвиток української авторської лексикографії. Його аналіз поетичної мови Івана Франка, що ґрунтується на кількісних, лексико-статистичних і ономастичних підходах, дозволив комплексно осмислити лексичне багатство письменника та запропонувати ефективну методику лексикографічного опису художнього тексту.

Результати цих студій залишаються актуальними й мають значний науковий потенціал. Їхня практична цінність зростає в умовах цифровізації мовознавчих ресурсів, а сама методика Л. М. Полюги може бути адаптована до вивчення мови інших українських авторів. Перспективними напрямками подальших досліджень є укладання авторських словників, створення електронних лексикографічних баз і поглиблене вивчення мовної індивідуальності в літературному процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Полюга Л. Методичні засади лексикографічних праць. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Серія «Слов'янська філологія»*. 2009. Вип. 475–477. С. 364–365.
2. Ковалик І.І., Ощипко І.Й., Полюга Л.М. Лексика поетичних творів Івана Франка. Методичні вказівки з розвитку лексики. Львів : ЛДУ, 1990. 264 с.
3. Ковалик І.І. Принципи укладання «Словника мови творів Івана Франка». *Українське літературознавство*. 1968. Вип. 5. С. 137–144.
4. Ковалик І.І. Наукові філологічні основи укладання і побудови «Словника мови художніх творів Івана Франка». *Українське літературознавство*. 1972. Вип. 19. С. 19–28.
5. Ощипко І.Й. Про укладання словника мови поетичних творів Івана Франка. *Українське літературознавство*. 1990. Вип. 53. С. 129–136.
6. Фатейкіна Л.В. Засоби діалектного словотвору в поезіях І. Франка («З вершин і низин», «Зів'яле листя»). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2006. № 738. С. 506–512.
7. Бук С. Квантитативна параметризація текстів Івана Франка: проект та його реалізація. *Вісник Львівського університету. Серія «Філологічна»*. 2013. Вип. 58. С. 290–307.
8. Терлак З.М. Словник мови поетичної збірки Івана Франка «Зів'яле листя». Львів : Видавництво Львівського національного університету імені Івана Франка, 2010. 393 с.
9. Терлак З.М. Словник мови поетичної збірки Івана Франка «Мій Ізмарагд». Львів : Видавництво Львівського національного університету імені Івана Франка, 2016. 428 с.
10. Грещук В.А., Грещук В.І. Франкознавча проблематика в науковій спадщині Івана Ковалика. *Вісник Прикарпатського університету. Серія «Філологія»*. 2016. Вип. 43–44. С. 13–18.
11. Денисюк І. Вступна стаття. *Лексика поетичних творів Івана Франка. Методичні вказівки з розвитку лексики / укл. І.І. Ковалик, І.Й. Ощипко, Л.М. Полюга*. Львів : ЛДУ, 1990. С. 3.
12. Вокальчук Г.М. Словотворчість українських поетів ХХ століття : монографія / за ред. С.Я. Єрмоленко. Острого : НаУОА, 2008. 536 с.
13. Полюга Л. Антропоніми в лексичній системі поетичних творів І. Франка. *Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин* : матеріали міжнар. наук. конф. Львів : Світ, 1998. С. 657–661.

РОЗДІЛ 8 ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.111(73)-1.09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.39.1.34>

ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ ЛУЇЗИ ГЛІК

THE DISTINCTIVE FEATURES OF LOUISE GLÜCK'S POETRY

Анісімова Л.В.,

orcid.org/0000-0002-9770-3110

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри світової літератури, учений секретар
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Стаття присвячена вивченню специфіки поетичної творчості відомої американської поетеси Луїзи Елізабет Глік (1943–2023), котра у 2020 році стала лауреаткою Нобелівської премії з літератури за «її безпомилковий поетичний голос, який з суворою красою робить індивідуальне існування універсальним». Мета дослідження полягала у визначенні особливості поетичної творчості Л. Глік, зокрема, у з'ясуванні способів набуття у поезіях авторки індивідуального існування універсального значення. Об'єктом дослідження стали поетичні збірки від «Firstborn» (1968) до «Winter Recipes from the Collective» (2021). Задля поглиблення розуміння процесу її поетичної творчості, роздумів щодо призначення і функції поезії, з'ясування авторських інтенцій тощо, було вивчено прозові тексти авторки зі збірок «Proofs & Theories: essays on poetry» (1994) та «American Originality» (2017). Насамперед проаналізовано використання автобіографічних елементів у поетичній творчості авторки, акцентовано на сповідальному характері її віршів. Для досягнення мети також вирішено низку завдань: окреслено чотири періоди її творчості та надано загальну характеристику поетичних збірок; визначено місце поетичних творів поетеси в контексті розвитку англо-американської «сповідальної поезії» (Р. Лоувелл, В.Д. Снодґрасс, Е. Секстон, С. Плат); виокремлено автобіографічні елементи в її поетичних збірках, вплив травматичного досвіду на творчість; визначено характерні ознаки творів (тематика, проблематика, ключові образи і мотиви тощо); проаналізовано вираження дихотомії індивідуального та універсального у віршах поетеси. Відзначено автобіографічний характер поетичної творчості Л. Глік, використання нею творчого процесу у якості психотерапії для подолання травматичних спогадів минулого. Загалом, ліриці Л. Глік притаманна медитативність оповіді й аналітичність змісту, представлення універсальних законів буття на основі осмислення власного життєвого досвіду.

Ключові слова: сучасна американська поезія, поетична творчість Луїзи Глік, автобіографічність, травматичний досвід, періодизація творчості, стилістичні й тематичні особливості, «сповідальна поезія», прозові поезії, дихотомія «індивідуальне / універсальне».

The article deals with the distinctive features of the poetic works of the renowned American poet Louise Elisabeth Glück (1943–2023), who became a Nobel Prize laureate in literature in 2020 for her «*unmistakable poetic voice that with austere beauty makes individual existence universal*». The aim of the research was to determine the specific distinctive features of Glück's poetry, in particular, to define the ways in which the individual existence attains universal significance in her works. The object of the research was poetry collections from *Firstborn* (1968) to *Winter Recipes from the Collective* (2021). To deepen understanding of the process of her poetic writing, her reflections on the purpose and function of poetry, and the author's intentions, the prose texts from *Proofs & Theories: essays on poetry* (1994) та *American Originality* (2017) were studied. First and foremost, the use of autobiographical elements in Glück's poetry was analyzed, with an emphasis on the confessional nature of her poems. To achieve the aim, several tasks were accomplished: four periods of her creative work were outlined, and general characteristics of her poetry collections were identified; the place of her poetic works in the context of the development of Anglo-American 'confessional poetry' (R. Lowell, W. D. Snodgrass, A. Sexton, S. Plath) was determined; autobiographical elements and the influence of traumatic experiences on her poetry were identified; the distinctive features of poetry (themes, key issues, central images, and motifs) were defined; the expression of the dichotomy between the individual and the universal in the poems was analyzed. Louise Glück's poetry is recognized for its autobiographical elements, as well as for her use of the creative process as a form of psychotherapy to overcome past traumatic experiences. Overall, Glück's lyric poetry is characterized by a meditative narrative style and analytical depth, presenting universal laws of existence through the lens of personal life experience.

Key words: contemporary American poetry, Louise Glück's poetry, traumatic experience, periodization, stylistic and thematic features, autobiographical elements, «confessional poetry», prose poems, dichotomy of the individual and the universal.

Постановка проблеми. Оголошення переможців Нобелівської премії з літератури щороку привертає увагу світової спільноти до постатей письменників з різних країн, чий творчий доробок стає об'єктом дослідження значної кількості літературознавців. Не часто творчість лауреатів була достатньо відомою та популярною поза межами їхніх рідних країн, скажімо, як у випадку з Гунтером Грассом, Бобом Діланом, Кадзуо Ішігуро, Доріс Лессінг чи Тоні Моррісон. Скоріше навпаки – здобуття премії ставало точкою відліку у набутті світової популярності, принаймні у вузькоспеціалізованих академічних колах. Від самого початку вищезгадана премія присуджується за «the most outstanding work of an idealistic tendency». У літературознавчому словнику Дж.Е. Каддон зазначає, що деякі відзнаки мало відповідали такому визначенню та мали яскраво виражене політичне забарвлення. Також робить іронічне припущення, що: «in a lean year, the judges think that it is 'so-and-so's turn' so he or she (it is *nearly always* a man) has better have it, *faute de mieux*. The award is made to an individual, but some awards appear to have been made on the principle that it is time for a particular country to have one (hence political implications)» [4, p. 549].

Лауреатка Нобелівської премії 2020 року – американська поетеса та літературний критик (есеїстка) Луїза Елізабет Глік (Louise Elisabeth Glück) (1943–2023), стала 16-ю жінкою у світі, котрій присудили цю премію в галузі літератури, та 12-ю з-поміж авторів зі США. В інтерв'ю (18 січня 2022 р.) лауреатка поділилася враженнями щодо рішення Нобелівського комітету: «Well, it was completely surreal. I'm sure you can imagine: I mean, a white American lyric poet who doesn't write political poems?» [10], що підтверджує думку Каддона про політичне підґрунтя премії.

Нобелівська премія є найбільшою, але далеко не єдиною відзнакою у тривалому творчому житті Л. Глік, яка вважається «a major voice in contemporary American poetry» [11, p. 2]: була поетом-лауреатом Сполучених Штатів (2003–2004), отримала Пулітцерівську премію за збірку «The Wild Iris» у 1993 р. та десятки інших престижних нагород. Визнання значущості творчості авторки для розвитку літератури США також підтверджено вміщенням її поезій до низки впливових антологій. За понад п'ять десятиліть літературної діяльності Л. Глік опублікувала значний масив різножанрових праць – 13 збірок поезій, 2 поеми, 2 збірки есе літературознавчого характеру та одну новелу – «Marigold and Rose» (2022). Окремими виданнями вийшли збірки раніше опублікованих

поезій – «The First Four Books of Poems» (1995) та «Poems 1968–2012» (2013).

Згідно з дефініцією Нобелівського комітету, Л. Глік здобула премію за її «unmistakable poetic voice that with austere beauty makes individual existence universal» [15]. У своїй промові лауреатка розповіла про поезії, до яких вона завжди мала тяжіння – «poems of intimate selection or collusion, poems to which the listener or reader makes an essential contribution, as recipient of a confidence or an outcry, sometimes as co-conspirator» [7]. Саме такі вірші, які дозволяють читачам ставати співтворцями значень, вона й писала, спираючись на власний життєвий досвід, сповнений травмами та потрясіннями. Тож видається доречним простежити та виокремити закономірності репрезентації у поезіях авторки приватного та індивідуального досвіду, який зрештою сприймається читачами як узагальнено-універсальне явище, на чому й було наголошено у дефініції Нобелівського комітету.

Аналіз досліджень. Переважна більшість публікацій, присвячених творчості Луїзи Глік, є літературно-критичними нарисами у популярних виданнях, а не академічними працями. Серед останніх варто зазначити ґрунтовну книгу Деніела Морріса (Daniel Morris) «The Poetry of Louise Glück: A Thematic Introduction» (2006), зосереджену на тематичній і стилістичній специфіці творчості поетеси. Видання «On Louise Glück: Change What You See» (2005) за редакцією Джоан Фейт Діль (Joanne Feit Diehl) містить есеї відомих американських поетів та літературознавців, зокрема Сандри М. Гілберт, Алана Вільямсона і Френка Бідарта, про особливості творчості авторки. У праці «Poetic Memory: The Forgotten Self in Plath, Howe, Hinsey, and Glück» (2011) Ута Госманн (Uta Gosmann) на прикладі творчості поетес С. Плат, С. Гоув, Е. Гінсі та Л. Глік розробляє теорію «поетичної пам'яті» як альтернативної неемпіричної моделі суб'єкта в поезії. Найпопулярнішим матеріалом для дослідження окремих аспектів творчого доробку Л. Глік є збірки «The Wild Iris» (1992), «Ararat» (1990) та «Averno» (2006) (наприклад, статті С. Bedient, 1991; W. Werdiningsih, 2010; P. Zazula, 2012; I. Hurst, 2012). Часто творчість поетеси аналізували в розрізі французької феміністичної критики (М.К. Azcu, 2008; D.S. Bonds, 1990; E. Dodd, 1992; A. Koplowitz-Breier, 2018), екофемінізму (М.А. Gordon, 2000), теорії травми, інтертекстуальності та лаканівської психоаналітичної теорії (В. Glaser, 2015; L. Sewell, 2006), семіотики й інтермедіальності (J. Svensson, 2024). В українському літературознавстві праць, присвячених

творчому доробку Л. Глік, вкрай мало. Зі стислим оглядом життя і творчості поетеси можна ознайомитись у публікації Ганни Стембовської «Поезія як стратегія виживання (Нобелівська премія з літератури 2020 року)» [2] та супровідній статті перекладача «Поетеса травматичного досвіду» Максима Стріхи [1]. Поодинокі вірші перекладено Дариною Гладун, Мартою Госовською, Оленою Гусейною, Лесиком Панасюком, Вікторією Фещук та Іриною Шуваловою. У 2021 р. журнал «Всесвіт» публікує репрезентативну добірку поезій із восьми збірок поетеси (до 1999 року) в перекладі М. Стріхи.

Постановка завдання. Мета статті – визначити особливості поетичної творчості Луїзи Глік, зокрема, з'ясувати способи набуття індивідуальним існуванням універсального значення, навіть попри використання автобіографічних елементів та сповідальний характер її поезій; здійснити спробу періодизації творчості.

Виклад основного матеріалу. Сучасний американський поет і критик Вільям Логан красномовно охарактеризував Л. Глік як «our great poet of annihilation and disgust, our demigoddess of depression» [3], через превалювання в її творчості мотивів втрати, болю, розчарування, зради тощо та використання міфологічних образів. Поетичний голос Глік часто порівнюють із Т.С. Еліотом, особливо у ранніх поезіях, а з Емілі Дікінсон її споріднює строгість форм. Також літературознавці зауважують, що Л. Глік притаманна здатність «to absorb a variety of influences, moving between formalism and experimentalism, in and out of free verse and traditional forms» [17, p. 119].

На думку Л. Глік, незабутній голос поета, хоч і не має жодного впливу на фізичний світ, «profoundly alters human experience of that universe, as well as of the world of relations, the solitude of the apparently marginal soul» [8]. Поетесу непокоїло те, що сучасна культура є «almost fascistic in its enforcement of optimism» [6]. Водночас, за її спостереженнями, суспільство любить бути свідками й учасниками таких сучасних «ордалій» як культ здоров'я (фізичного та психічного) і так званої «pornography of scars» [6] – демонстрація власних страждань авторами величезної кількості літературних творів (мемуарів, романів, поезій).

«Сповідальна поезія». Важко заперечити той факт, що більшість ліричних поезій є, за своєю суттю, «сповідальними» та вербалізують почуття, світогляд та переконання поета, проте термін «сповідальна поезія» (*confessional poetry*) вживається в літературознавстві для позначення творчості конкретних англо-американських поетів,

які творили наприкінці 50-х та протягом 60-х років ХХ століття. Найвідомішими з них є Роберт Лоувелл (Robert Lowell), В.Д. Снодграсс (W.D. Snodgrass), Енн Секстон (Anne Sexton) та Сильвія Плат (Sylvia Plath). Через те, що Л. Глік розпочала своє публічне літературне життя наприкінці зазначеного періоду, видавши першу збірку «Firstborn» у 1968 році, а також через автобіографічність, відвертість та похмуру тональність віршів, її часто зараховували до представників «сповідальної поезії». До слова, цим поняттям свого часу маркували ледь не всіх молодих американських поетів повоєнних років, які зображали власний життєвий досвід.

За Мішелем Фуко, сповідь є ритуалом дискурсу, у якому мовленнєвий суб'єкт водночас є і суб'єктом висловлювання. Також визначено, що сповідь є ритуалом, «in which the expression alone, independently of its external consequences, produces intrinsic modification in the person who articulates it: it exonerates, redeems, and purifies him; it unburdens him of his wrongs, liberates him, and promises him salvation» [5, p. 62]. Тож таку сповідальність можна вважати одним із засобів конструювання ідентичності особистості.

Попри те, що у перших двох збірках простежується сповідальний модус, поетеса починає трансформувати особистий наратив в оповідь з перспективи різних літературних і міфологічних персонажів. Погоджуємося з Утою Госманн, котра класифікує творчість Л. Глік як «post-сповідальну» (“post-confessional”), оскільки поетеса розширює поле пам'яті суб'єкта доповнюючи особисту та архетипну пам'ять певними міфологічними образами, наприклад Персефони [9, p. 179–212]. Використовуючи у своїх поезіях маски міфологічних постатей поетеса суголосна з поетами модерністами.

Автобіографічність творчості. «Poems are autobiography, but divested of the trappings of chronology and comment» [8], – зазначає Луїза Глік. Тому для глибшого розуміння її творчості надаємо основні біографічні факти. Поетеса народилася 22 квітня 1943 р. у Нью-Йорку в єврейській сім'ї нащадків емігрантів з Росії за материнською лінією та Угорщини – за батьківською. Була другою з трьох доньок. Батько-бізнесмен завжди мріяв про письменницьку кар'єру; освічена і творча мати стала головним читачем перших поетичних спроб доньки. Батьки з раннього віку прищепили любов до читання класики, зацікавили давньогрецькою міфологією та історією, що у подальшому стало основою її творчості. Була двічі одружена, у 30 років народила сина Ноя. Поетичні

образи обидвох чоловіків, сина, батьків і сестер часто зустрічаються у віршах Л. Глік. Попри сприятливе для творчості оточення, дитинство проходило під тяжінням наслідків трагічної події в родині – смерті первістка, старшої сестри Луїзи, що спровокувало постійне відчуття горя й втрати, притаманне поезії авторки. Наступним випробуванням стала нервова анорексія, діагностована у 16-літньої поетеси, яку протягом 7 років лікували за допомогою психоаналізу. Саме він навчив мислити, допоміг авторці глибше зрозуміти себе, бути уважною до того, як словами творяться художні образи та втілюються певні ідеї [8, р. 12]. Ймовірно, саме тому Л. Глік свідомо стримувала власні емоції у поетичній творчості. «This careful, objective distance makes itself felt across her poetry, creating a surface of restraint around even the fiercest emotions» [12, р. 149], – зауважує Марі С. Паретті.

Через анорексію після закінчення школи Луїза вирішила не вступати до коледжу, а почала відвідувати клас із літературної творчості поетеси Леоні Адамс (Léonie Adams) при Колумбійському університеті. Згодом, протягом п'яти років, її вчителем був відомий американський поет Стенлі Куніц (Stanley Kunitz). Перейнявши естафету з рук майстра, багато років Л. Глік сама навчала майбутніх поетів, зокрема в Єльському і Стенфордському університетах, бо викладацька діяльність, за її словами, допомагає заповнити проміжки часу, необхідні для творчого пошуку.

У збірці есе «American Originality» Луїза Глік слушно зауважує, що біографічний факт «shapes human life, but it does not predict the imaginative constructions that given materials may produce» [6]. Тому не слід спрощувати поетичну творчість до простого відтворення поетом певних моментів власної біографії. Цей процес є значно глибшим – відображення поетом результатів осмислення певних подій у власному житті, коли «the authority of the real combined with the larger evocativeness of imagination» [6].

Періоди творчості. Будь-яка періодизація творчості автора та спроба вкласти творчі здобутки у певні хронологічні рамки матиме хиби, зокрема і через наявність «транзитних» тенденцій у суміжних за часом творах. Вдалою вважаємо спробу Ріти Сіньореллі-Паппас із Принстонського університету поділити поетичні збірки Луїзи Глік на три групи, спираючись на їхні тематико-стилістичні особливості [13, р. 68–69]:

1) «ранні» – «Firstborn» (1968), «The House on Marshland» (1975) та «Descending Figure» (1980), у яких висвітлюються проблеми у взаєминах із матір'ю, рання смерть старшої сестри, емоційне

відсторонення батька; поезії характеризуються психоаналітичним забарвленням використаної лексики; тональність віршів часто змінюється (наприклад, в одній строфі – від велично-абстрактної до розмовно-іронічної);

2) «середнього періоду» – «Triumph of Achilles» (1985), «Ararat» (1990), «The Wild Iris» (1992) та «Meadowlands» (1996), у яких зображено низку подружніх проблем, що призвели до розпаду шлюбу; також розвиваються теми першого періоду, репрезентовані кризь призму міфологічних образів Пенелопи, Одиссея, Телемаха; конфлікт поколінь показано через реакції дітей на вчинки власних батьків – від обуреного осуду до стриманого співчуття;

3) «нізнішні збірки» – «Vita Nova» (1999), «The Seven Ages» (2001), «Averno» (2006), «A Village Life» (2009) вирізняються деякими формальними інноваціями (наприклад, прямі питання, як в інтерв'ю, у «Vita Nova»; спільні метафори для різноматичних поезій із «The Seven Ages»; поетичні наративи про міфологізовані людські стосунки в «A Village Life»), хоча притаманний усім поезіям несентиментально суворий тон залишається незмінним. Пропонуємо запропоновані групи збірок співвіднести з періодами творчості, які дефініювати як «ранній» (1968–1980), «середній» (початок 1980-х–1996), «зрілий» (1999–2012).

Проте у цій періодизації враховано лише збірки, які видані до 2012 року, неохопленими залишилися дві останні – «Faithful and Virtuous Night» (2014) та «Winter Recipes from the Collective» (2021). На нашу думку, їх варто виокремити в окремий період «завершальний / останній», не тільки за принципом хронології, але через виразне тяжіння авторки до використання прози у поетичних творах. Збірку «Faithful and Virtuous Night» названо критиками однією з найсуперечливіших у творчості Л. Глік через наявність у ній значної кількості прозових поезій (prose poems) – творів, написаних у прозовій, а не віршованій формі, але з використанням засобів, притаманних поетичним творам (метафори, рима, повтори тощо). Також збірка характеризується помітною фрагментарністю, поєднанням спогадів про минуле з теперішнім, дійсності з вигадкою, актуалізацією мотивів старіння, швидкоплинності життя і неминучого наближення кінця.

Видання двох збірок літературознавчих есе автобіографічного характеру «Proofs & Theories: essays on poetry» (1994), «American Originality» (2017) (у другій також містяться рецензії, передмови, видані раніше), художнього твору – новели

«Marigold and Rose» (2022), засвідчує тяжіння авторки до прози.

«Поетична послідовність». Багато літературознавців (наприклад, R. Hass, J. Longenbach, Ch. Berger, E. Selinger) вважають, що починаючи зі збірки «Ararat» твори Луїзи Глік потрібно сприймати і аналізувати не лише як зібрання окремих самодостатніх поезій, а як «book-length sequence» чи «poetic sequence» (інколи «narrative sequence»). На жаль, в українському літературознавчому тезаурусі відсутня відповідна терміносполука. Найближчим за змістом є поняття «циклу поезій». Дослівний переклад першого терміну є надто неокочирним – «послідовність довжиною у книгу / книжкового обсягу», тому вживатимемо сполучення «поетична послідовність».

Д. Морріс зазначає, що ключовими поетичними збірками, які репрезентують такі «поетичні послідовності», є «Ararat» та «The Wild Iris». А також, кожна збірка є чимось більшим, аніж сума її ліричних частин. На його думку, в них поетеса презентує аналіз авторського «Я» за допомогою ключових метафор, що наскрізними лініями проходять через усі твори конкретної збірки [11]. Варто зауважити, що використання «поетичної послідовності» також простежується у більшості пізніших збірок поезій, наприклад, «Vita Nova» та «Averno».

Поетеса зазначала, що належить до покоління, «suspicious of the lyric, of brevity, of the deception of stopped time» [8], бо у всесвіті «in which everything is in flux, nothing is final» [8]. Своє тяжіння до нарративної поезії пояснила тим, що лірика виражає персональні емоції від джерела цих емоцій у певну «завмерлу» мить, натомість нарративна поезія дозволяє оперувати з неемоційною інформацією.

Тематика, художні образи, мотиви. Вивченню тематики творчості присвячена праця Д. Морріса «The poetry of Louise Glück: a thematic introduction», який виокремлює такі сталі теми в її творчості як бажання, голод, травма, виживання, коментування, автобіографія, природа, духовне свідчення [8, p. 2].

«I was well grounded in the Greek myths» [8, p. 7], – стверджує поетеса. Тому не дивно, що у багатьох її збірках знаходимо міфологічні образи та персонажі, як от Одиссея і Пенелопу в «Meadowlands», Персефону і Деметру в «Ararat», Орфея та Евридики у «Vita Nova». Використання цих образів дозволило поетесі вийти за межі власної суб'єктивності, розповідаючи про зраду, біль від розлучення, стосунки між рідними тощо. Наприклад, у збірці «The House on Marshland» використано біблійні (Мойсей), історичні (Жанна д'Арк) і казкові (Гретель) персонажі для того, щоб

дистанціюватися від власних емоцій та поглянути на сумні події з іншої перспективи.

Мотиви смерті, занепаду, цезання є наскрізним у творчості поетеси, але похмурі тони змінюються на світлі, бо кінець є початком чогось іншого: у цьому процесі оприявлюється універсальна істина – циклічність буття. Смерть перероджується в життя, старе перевтілюється в нове, а минуле, теперішнє й майбутнє зливаються в медитативному колообігу. Саме тому за допомогою природних образів (квіти, дерева тощо), залежних від циклічних процесів, Л. Глік вдалося привнести у традиційно трагічний мотив смерті світлі тони та певну легкість, бо кінець старого завжди є початком нового. Створюючи поезію у пасторальних традиціях чи зображуючи світ довкола, Л. Глік використовує природні образи як метафори для осмислення життя людей. Найяскравіше це проявляється у збірці «The Wild Iris», пронизаного культом елевсинських містерій, в якій квіти розповідають свої історії. З цією ж метою поетеса використовує міфологічний образ Персефони (збірки «Ararat», «The Wild Iris»), життя котрої суголосне з природними циклами «народження-вмирання». Традиційно Персефона символізує безсмертя, перебуваючи на межі реального та інфернального, проте Глік дещо трансформує її образ, позбавляє сакральності й містичності, тим самим актуалізує тілесність буття.

Перфекціонізм, універсальне / індивідуальне. Лі Аптон (Lee Upton) називає її поетесою «uncompromising ideals» [16, p. 85], у творчості якої яскраво простежується перфекціонізм. Л. Глік не змиралась із людською недосконалістю та прагне досягти уявних ідеалів абсолютної перфектності як в житті, так і творчості. Наприклад, розмірковуючи про природу поетичної творчості Л. Глік стверджує: «The argument for completion, for thoroughness, for exhaustive detail, is that it makes an art more potent because more exact – a closer recreation of the real. But the cult of exhaustive detail, of data, needs scrutiny» [8]. На думку Ліси С'ювелл, нервова анорексія суттєво вплинула на стиль поетеси, якому притаманна так звана «анорексична естетика»: «The language is spare, the lines are short – there is little “blossom” or “subterfuge” in the passage; instead of imagery and figuration <...> Glück chooses the unadorned language of abstract statement and absolute declaration» [14, p. 55].

У виданні «Research guide to American literature: Contemporary Literature, 1970 to Present» зауважено, що спроби Л. Глік «to transform private experiences into broader social concerns can be traced

throughout her work» [17, p. 237]. Починаючи з другої збірки «The House on Marshland» (1975) авторка «ховається» за масками ліричних героїв, використовує чужі голоси, навіть коли говорить від першої особи.

Варто навести рефлексію авторки щодо суб'єктивності та універсальних законів буття зі збірки есе «Proofs and Theories» (1994): “It seems to me that what is wanted, in art, is to harness the power of the unfinished. All earthly experience is partial. Not simply because it is subjective, but because that which we do not know, of the universe, of mortality, is so much more vast than that which we do know. What is unfinished or has been destroyed participates in these mysteries. The problem is to make a whole that does not forfeit this power” [8, p. 74].

Висновки. Проведене дослідження дає підстави констатувати, що у кожній наступній поетичній збірці Луїзи Глік простежується зміни стилю, оскільки поетеса завжди невпинно прагнула до самовдосконалення. Проте в усіх поетичних збірках незмінним залишився її унікальний поетичний голос – приватний, але без надмірної інтимності, чуттєвості чи відвертості. Також у стриманих та аналітичних поезіях відчувається

присутність авторського «Я» як репрезентація цілісної й глибокої особистості їхньої авторки.

Вважаємо, що вірші Луїзи Глік кінця ХХ – початку ХХІ століття не доречно дефініювати як «сповідальну поезію», тому що їм притаманна беземоційність і медитативність оповіді, аналітичність змісту та представлення універсальних законів буття на основі осмислення індивідуального досвіду. Завдяки Л. Глік у сучасній американській поезії сформовано новий стиль – інтелектуально-сповідальний. Поетична творчість стала для авторки засобом духовного та екзистенційного самопізнання, відтворення власної ідентичності. Хоча в поезії Л. Глік присутнє відчуття детермінованості буття, ліричні герої часто прагнуть вийти поза межі травмуючої реальності та віднайти спокій у химерному просторі уяви і сновидінь, зануритись у світи міфів та легенд, переосмислити вічні теми людства.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні поезій Л. Глік у контексті сучасної екокритики. Також доречно проаналізувати втілення «поетичної послідовності» в її останній збірці «Winter Recipes from the Collective» (2021), опублікованій після присудження Нобелівської премії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Луїза Глік. З віршів минулого тисячоліття. Переклав М. Стріха (Супровідна стаття перекладача «Поетеса травматичного досвіду»). *Всесвіт*. 2021. Ч. 1-2. С. 6-23.
2. Стембковська, Ганна. Поезія як стратегія виживання: Нобелівська премія з літератури 2020 року. *Вісник Національної академії наук України*. 2020. №12. С. 50-55.
3. Another side of William Logan. Columbia University Press blog (September 1, 2009). URL: <https://cupblog.org/2009/09/01/another-side-of-william-logan> (accessed 10.09.2024).
4. Cuddon, J. A. *Literary Terms and Literary Theory*, 4th ed. (revised by C.E. Preston). London; New York: Penguin Books, 1999. xix, 991 p.
5. Foucault, Michel. *The History of Sexuality*. Vol. 1: An Introduction. New York: Vintage Books, 1990. 169 p.
6. Glück L. *American Originality : Essays on Poetry*. Farrar, Straus and Giroux, 2017. 208 p.
7. Glück, Louise. Nobel Lecture. 2020. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2020/gluck/lecture/> (accessed 08.09.2024).
8. Glück, Louise. *Proofs and Theories: Essays on Poetry*. Hopewell, New Jersey: Ecco, 1994. 134 p.
9. Gosmann, Uta. *Poetic Memory: The Forgotten Self in Plath, Howe, Hinsey, and Glück*. Lexington Books, 2011. 256 p.
10. Lessons from Louise Glück (January 18, 2022). Interview by Sam Huber. URL: <https://www.thenation.com/article/culture/louise-gluck-qa/tnamp/> (accessed: 08.09.2024).
11. Morris, Daniel. *The Poetry of Louise Glück: A Thematic Introduction*. Columbia and London: University of Missouri Press. 2006. 274 p.
12. Paretto, Marie C. Louise Glück (1943–) in *Contemporary American Women Poets: An A-to-Z Guide*, ed. by C. Cucinella. Greenwood Press, 2002. P. 148-153.
13. Signorelli-Pappas, Rita. Louise Glück. Poems 1962–2012. *World Literature Today*. 2013. Vol. 87. No. 3 (May/June). P. 68-69.
14. Sewell, Lisa. “In the End, the One Who has Nothing Wins”: Louise Glück and the Poetics of Anorexia. *LIT: Literary Interpretation Theory*. 2006. № (1)17. P. 49-76.
15. The Swedish Academy. The Nobel Prize in Literature 2020 [Press release]. 2020. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2020/press-release/> (accessed 08.09.2024).
16. Upton, Lee. *Defensive measures: the poetry of Niedecker, Bishop, Glück, and Carson*. Lewisburg: Bucknell University Press, 2005. 144 p.
17. West, Kathryn and Moser, Linda Trinh (Eds.) *Research guide to American literature: Contemporary Literature, 1970 to Present*. NY: Facts On File, 2010. 415 p.

ТВОРЧИСТЬ ВІЛЬЯМА ШЕКСПІРА В ТЕАТРАЛЬНИХ КОНКРЕТИЗАЦІЯХ: ВОЄННИЙ КОНТЕКСТ

THE WORKS OF WILLIAM SHAKESPEARE IN THEATRICAL CONCRETIZATIONS: THE CONTEXT OF WAR

Бортнік Ж.І.,

orcid.org/0000-0002-3461-791X

доктор філологічних наук, доцент,

професор кафедри теорії літератури та зарубіжної літератури
Волинського національного університету імені Лесі Українки

У статті розглянуто сучасну театральну рецепцію творів В. Шекспіра у проєкції на російсько-українську війну та уявлено специфіку мистецьких конкретизацій його драматургії через виявлення якостей «визначення заздалегідь» і «втримування напоготові» (за Р. Ингарденом). Визначено три головних вектори, які реалізуються в українському театрі. Перший вектор полягає в актуалізації естетичних цінностей творів В. Шекспіра, які відображають зовнішній сюжет утопічного світу пропорції та гармонії як бажання сховатися від травми за ілюзією так званих «вічних цінностей». Другий вектор полягає в проблематизації воєнної реальності через художнє осмислення досвіду війни та через втілення образу військового у проєкції на класичні п'єси В. Шекспіра, що зумовлює суспільний діалог, прагнення проговорити травму, не уникаючи її. Третій вектор у конкретизації текстів В. Шекспіра, якими українські митці реалізують воєнну проблематику, полягає в актуалізації національних міфів як способу збереження власної ідентичності та цінностей, які агресор хоче знищити. У статті проаналізовано кількісні показники вистав за п'єсами В. Шекспіра, на які впливає російсько-українська війна, та зазначено, що найбільше постановок у 2024-ому році отримали твори «Гамлет», «Приборкання норвільвої» і «Ромео і Джульєтта». Війна викликала потребу в постановках текстів В. Шекспіра, героєм яких є військовий: «Отелло» – 5 спектаклів, «Коріолан», «Макбет» – 4 спектаклі. У сучасних постановках за трагедіями В. Шекспіра режисери втілюють проблему адаптації військового з ПТСР (Отелло, Коріолан в мирному житті та на війні); проблему кохання як спроби порятунку (образ Дездемони дружини військового); проблема воїна і народу, проблему зради (ветерани Отелло, Коріолан як Інші, Чужі, Отелло і Яго), проблему воїна та влади.

Ключові слова: Шекспір, драма, театр, конкретизація, мотив, постановка.

This article examines the contemporary theatrical reception of William Shakespeare's works in the context of the Russian-Ukrainian war and highlights the specifics of artistic concretizations of his dramaturgy through the identification of the qualities of «pre-determined definition» and «keeping on standby» (according to R. Ingarden). Three main vectors are identified that are realized in Ukrainian theater. The first vector is the actualization of the aesthetic values of Shakespeare's works, which reflect the external plot of a utopian world of proportions and harmony as a desire to escape from trauma behind the illusion of so-called «eternal values». The second vector addresses the problematization of military reality through artistic reflection on the experience of war and the embodiment of the military image in the context of Shakespeare's classical plays, which triggers a societal dialogue and the desire to address trauma without avoiding it. The third vector in the concretization of Shakespeare's texts, in which Ukrainian artists engage with military themes, is the actualization of national myths as a means of preserving one's identity and values, which the aggressor seeks to destroy. The article analyzes the quantitative data of performances based on Shakespeare's plays affected by the Russian-Ukrainian war and notes that in 2024, the most performed works were «Hamlet», «The Taming of the Shrew», and «Romeo and Juliet». The war has triggered the need for productions of Shakespeare's texts with military protagonists: «Othello» – 5 performances, «Coriolanus», «Macbeth» – 4 performances. In contemporary productions of Shakespeare's tragedies, directors address the issue of the soldier's adaptation with PTSD (Othello, Coriolanus in peacetime and at war); the problem of love as an attempt at salvation (the image of Desdemona, the wife of a soldier); the warrior and the people, the problem of betrayal (veterans in Othello, Coriolanus as the Other, The Stranger, Othello and Iago), and the issue of the warrior and power.

Key words: Shakespeare, drama, theater, concretization, motif, production.

Постановка проблеми. Складні періоди життя суспільства, до яких можна віднести передусім війни, висувають на перший план певний комплекс естетично-ціннісних якостей, що потребують актуалізації у мистецтві. Це стосується і феноменів культури, створених безпосередньо як реакція на події, і мистецьких інтерпретацій класичних текстів, які фіксують життя твору через «множинність інтерпретацій» (за термінологією Р. Ингардена). Сучасна російсько-українська війна

зумовлює процес її художнього осмислення, мистецтво уявляє виклики щодо ідентичності людини у війні. О. Апчел, українська режисерка, драматургиня, театрознавиця, а тепер військова, міркуючи про нові завдання, які стоять перед українським театром (а це стосується і мистецтва загалом), визначає передусім такі: «як відучитися естетизувати зло і страждання; як навчитися проблематизувати реальність, не маніпулюючи емоціями; як деколонізуватися від впливу російської

культури; як позбутися меншовартісних наративів, що всі навколо винні; і як з повагою прислухатися до нових, молодих, потужних голосів, які пропонують складне, багаторівневе, критичне мистецтво» [1]. Ці чинники формують рецептивну призму, крізь яку можна увиразнити актуальність мистецьких форм і сенсів у воєнному контексті, зокрема це стосується й інтерпретації класичного канону.

Драматичні твори В. Шекспіра наділені такими особливими рисами, які роблять ці тексти актуальними в усі часи: його герої наділені «такою великою кількістю перспектив, що вони стають шкалою вимірювання нас самих», а сам митець проявляється як «дух, котрий проникає повсюдно, котрого не можна закувати в окреслені рамки» [2, с. 59] (за влучним висловлюванням Г. Блума). Тексти англійського драматурга, актуалізовані від початку війни та з часу повномасштабного вторгнення, відображають той самий комплекс естетично-художніх якостей, які потребують дослідження й усвідомлення: з одного боку, це допомагає увиразнити «ревізію української ідентичності», що відображена в сучасних художніх образах, з іншого боку – формує нові дослідницькі проєкції у вивченні творчості В. Шекспіра. Аналіз специфіки сучасної театральної рецепції текстів англійського драматурга дасть можливість усвідомити та осмислити зазначені естетично-ціннісні якості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Українська дослідниця творчості В. Шекспіра Н. Торкут зазначала: «...ані сотні тисяч наукових розвідок, ані досить висока частотність появи нових театральних інтерпретацій і кіноверсій не позбавили Шекспірів Текст дивовижного ореолу нерозгаданої таємниці та магічної привабливості» [12, с. 73]. Інша українська шекспірознавиця та перекладачка М. Габлевич писала: «Міняються сюжети, пейзажі, персонажі, типажі; витончується зір, зростає володіння словом й архітектонікою твору – не міняється лише авторський світогляд, який усе це охоплює. Такий автор дивиться на світ ззовні, оцінює його збоку і так, у своїй оцінці, подає. <>. Тоді як Шекспір ніколи не відсторонюється від власних персонажів, навіть епізодичних; всі вони – це його власні душевні якості, його (і наші) добрі і погані схильності, колись пережиті повністю і відчуті у зародку, прочуті в утрируванні, виявлені в екстремальних сюжетних ситуаціях; саме оця «власність» психіки в екстремах рятує його яскраві характери від плакатності [3, с. 17–18]. Поетиці драм В. Шекспіра, з його особливою уявою і фантазією та драма-

тургічною сутністю натури, властиві складність, різноманітність та неоднозначність образів, «прихована мотивація» вчинків, ускладнена проблематизація життя в тексті, багатоголосся, «двійництво» (паралельні сюжетні лінії, дублювання сакрального профанним і навпаки тощо), або ж «подвійність» як «частина неповторної цілісності його бачення [12], темп, ритмічність та активна енергія, мотиви інтуїції, сновидінь, надприродного, зради та загибелі невинних, ритуалізація життя, «театр у театрі», багат шаровість форми та змісту, яка втілює глибокі духовні пласти в органічному поєднанні драматичного, трагічного і комічного, реалізує сенси містерії та мораліте (про що писали М. Габлевич [3], М. Лінгс [10] та ін.) – усе це уможливило нові критичні розвідки та мотивує до нових інтерпретацій. Про що свідчить, зокрема, і перший українській шекспірівський фестиваль, який відбувся 2024-ого року в м. Івано-Франківськ, зібрав найкращі українські спектаклі за В. Шекспіром і презентував певний зріз текстів англійського письменника в Україні.

Р. Інгарден, досліджуючи сутність художньої літератури та її ідентичності крізь призму феноменологічного підходу до «життя» літературного твору в його конкретизаціях, писав: 1. «Літературно-художній твір «живе», коли він досягає виявлення у множинності конкретизацій». 2. Літературно-художній твір «живе», коли він зазнає змін у результаті все нових конкретизацій, відповідно сформованих суб'єктами свідомості» [4, с. 421]. Далі дослідник визначає основні види конкретизацій, які полягають у вихованні читача твору через «посередників» – усне переказування, письмове переказування, статті, дискусії, огляди тощо; а також увиразнює інсценізацію як посередництво, яке режисер здійснює на підставі власного розуміння твору [4, с. 423–424]. Р. Інгарден аргументує, як «літературна атмосфера» визначає загальну культурну атмосферу епохи, що формується через режисера як читача: митець на підставі власного розуміння художнього твору втілює інсценізацію, яка долучається до множинності конкретизацій певного тексту та впливає на подальші постановки – вистава (і часто це не сам текст) формує певне зміщення сприйняття, служить зразком для інших конкретизацій, формуючи традицію постановок і розуміння самого твору, оскільки читач теж перебуває під впливом театральних конкретизацій. «Принаймні деякі, якщо не всі естетично-ціннісні та метафізичні якості в творі самі не досягають повного розвивання, а залишаються в латентному стані “визначення задалегідь” і “втримування напого-

тові». Тільки тоді, коли літературно-художній твір досягає в конкретизації адекватного виявлення, то – в ідеальному випадку – доходить до того, що всі ці якості повністю засновуються й наочно себе демонструють» [4, с. 449–450], – підсумовує Р. Інгарден. Таким чином, розглянувши специфіку театральних інсценізацій, можна увиразнити «життя» художніх творів у його конкретизаціях та їхні естетичні цінності, які актуалізовано в певному контексті, залучаючи як маркер прийому виявлення якостей «визначення задалегідь» і «втримування напоготові».

Мета статті – дослідити сучасну театральну рецепцію творів В. Шекспіра у проекції на російсько-українську війну та визначити специфіку мистецьких конкретизацій його драматургії.

Виклад основного матеріалу. Сучасний український театральний простір активно залучає драматургію В. Шекспіра до режисерської рецепції, лишавши англійського драматурга на першому місці по кількості вистав. Якщо порівняти кількісні показники постановок за творами В. Шекспіра третього року «великої» війни (2024 рік) з часом до повномасштабного вторгнення (2020 рік), то можна визначити певні тенденції та воєнні впливи. Загальна кількість вистав 2020 року – 73, 2024 року – 46. Втім кінець 2024 року – початок 2025 року вже демонструє появу нових вистав, значне зростання кількості спектаклів і тенденцію до актуалізації певних текстів, втілення специфічних форм. У 2020 році найбільш популярною була п'єса «Приборкання норовливої» (18 вистав), тоді як у 2024 році кількість вистав за цим текстом зменшилася до 6. П'єса «Ромео і Джульєтта» у 2020 році мала 7 постановок, а у 2024 році – 8. Вистава «Сон літньої ночі» з 12 у 2020 році зменшилася до 4-ох у 2024 році (ще одна прем'єра у режисурі І. Уривського планується у 2025-ому році). 2024-ого року актуалізовано «Макбета» (4), «Отелло» (5), «Бурю», «Короля Ліра» (4), сонети В. Шекспіра («Дякую»), «Венеційського купця» («Сатисфакція» реж. Д. Захоженка). Три тексти, які лідирують 2024-ого – на початку 2025-ого року, – це «Гамлет» (11), «Ромео і Джульєтта» (8) і «Приборкання норовливої» (6).

Можна визначити три різноспрямованих вектори в конкретизації Шекспірових текстів, якими українські митці намагаються працювати з воєнним контекстом:

1. Перший вектор полягає в актуалізації естетичних цінностей твору, які відображають зовнішній сюжет утопічного світу пропорції та гармонії як бажання схватися від травми за ілюзією так званих «вічних цінностей», втечею

від пошуку виходу, якими, на жаль, ще активно живе український культурний істеблшмент. Цей вектор представлений численними постановками п'єс В. Шекспіра «Приборкання норовливої», «Сон літньої ночі», «Ромео і Джульєтта» тощо, у яких естетичні якості «визначення задалегідь» реалізуються через закладений у цих текстах мотив втечі від світу (втечі від батьків), що зводиться почасти до спроби спрощення сенсів та домінування зовнішнього конфлікту («інтриги») та «веселої пригоди». Такі постановки зазвичай не розширюють комплекс конкретизацій твору, орієнтуються на попередні зразки, часто сформовані кічевою культурою споживання, спрощених та легко упізнаваних сенсів, відсутністю рецептивних змін в уявленні про світ і людину до і після перегляду вистави.

2. Другий вектор полягає в проблематизації воєнної реальності через художнє осмислення досвіду війни та через втілення образу військового у проекції на класичні тексти (п'єси В. Шекспіра), що зумовлює суспільний діалог, прагнення проговорити травму, не уникаючи її. Процес проблематизації реальності через шекспірівський текст, який виявляє себе через множинність конкретизацій, зазнає змін відповідно до сформованих суб'єктами свідомості сенсів. Режисер у цьому випадку, по-перше, інтерпретує художній твір через оприявлення художньо-естетичних цінностей «визначення задалегідь»: розвиває образ військового (Отелло, Яго, Коріолана, Макбета тощо) чи образ війни, який у тексті В. Шекспіра в латентному стані «втримування напоготові» може розкритися в актуальному українському контексті, сформувати паралель із реальністю – явну чи приховану.

У сучасних постановках за трагедіями В. Шекспіра режисери, реалізуючи образ військового, оприявнюють проблему адаптації військового з ПТСР (Отелло, Коріолан в мирному житті та на війні); проблему кохання як спроби порятунку (образ Дездемони дружини військового); проблема воїна і народу, проблему зради (ветерани Отелло, Коріолан як Інші, Чужі, Отелло і Яго), проблему воїна та влади (Отелло, Коріолан і політики). Вистави за трагедією В. Шекспіра «Отелло» поставлені в Національному академічному драматичному театрі імені Лесі Українки (реж. Давид Петросян), в Театрі на Лівому березі Дніпра (реж. Оксана Дмитрієва), в Сумському обласному академічному театрі для дітей та юнацтва «Яго, історія зради» реж. Ігоря Азарова), в театрі Володимира Завальнюка «Перетворення» («Яго»)

«Якщо ж любиш тебе я перестану, тоді повернеться той давній хаос» [7, с. 170], – говорить Отелло про те, що дає йому любов Дездемони і віра в її особливу чистоту: для героя існування коханої уможливує крихку гармонію, віру у світове добро, тому для нього її зрада знімає віру і повертає хаос. З іншого боку, життя на війні (у війні) заклало в Отелло саморуйнівний механізм, який визначає майбутню катастрофу. Один з постійних мотивів у В. Шекспіра – мотив бурі, кораблетрощі – реалізується в постановках як образ внутрішнього і зовнішнього руйнування. У виставі Д. Петросяна світ – корабель, який руйнується. У виставі О. Дмитрієвої – образ «залізного моря» як неможливості повернення з війни.

2018 року в Національному академічному драматичному театрі імені Івана Франка відбулася прем'єра вистави «Коріолан» Дмитра Богомазова. Режисер створив образ героя війни, втілюючи закладене в тексті В. Шекспіра «двійництво» (ім'я від народження Кай Марцій та позивний Коріолан), внутрішній конфлікт персонажа через неможливість прийняти фальшивий світ за межами війни (після війни), помилки через образи та нерозуміння, що набувають явних паралелей і нових сенсів в контексті війни.

«Звихнувся час наш. Мій талане клятий, Що я той вивих мушу направляти!» [6, с. 369] – одна з ключових думок Гамлета з однойменної трагедії, що робить особливим цей образ в усі періоди цивілізаційних змін та розвиває художньо-естетичні якості твору «втримування напоготові», втілюючи образ того, хто першим наважиться спробувати «вправити суглоб» часу, отже – приречений. Образ Гамлета та поетика цього твору мають великий потенціал для втілення сенсів, що проблематизують воєнну реальність. О. Михед, міркуючи про те, як читати цю драму у воєнній реальності, акцентує на «повторенні поколінневої травми». В. Карп'як, проводить паралель-відповідність «Гамлет – Україна», де у стосунках «Україна – Росія – світ» Гамлет (Україна) обстоює власні принципи як кантівський категоричний імператив «я людина, тому що я роблю так, як повинна робити людина», тобто Україна захищає власну свободу і незалежність та демонструє світові, що «вивих мусить виправляти», протистоїть тим, хто руйнує гуманістичні цінності [8].

Мотив боротьби (спроби боротьби) за ці цінності на тлі суцільного пристосування актуалізується в численних постановках трагедії «Гамлет». У неоопері-жахові «Гамлет» Ростислава Держипільського Івано-Франківського театру герої протистоїть постапокаліптичному світові, світові

після катастрофи, де, здається сили зла (відьом, чорної магії) вже перемогли. У постановці Тамари Трунової Театрі на Лівому березі Дніпра «На*1*t» («Hamlet», з якого вирвали “me” – мене, а залишилось Halt – німецькою мовою «повна зупинка») – це вистава, що «не відбулася», репетиції якої перервало повномасштабне вторгнення, поставлена у Німеччині, відтак повернулася до України в художньому обстоюванні право на театр під час війни, право на себе як на митця, творця. Режисерка реалізувала багатопланову форму вистави, у якій думки, спогади акторів переплітаються з Шекспіровими мотивами, створюючи химерний світ існування українця (митця) під час війни. Т. Трунова реалізує властиву англійському драматургу художню техніку підважування істини, про яку писав П. Аккroyд як про здатність усім думкам і правдам, навіть протилежним, навіть взаємозаперечувальним, дати можливість бути почутими, дати слово; «двійництво» трагічного і комічного як складників одного цілого, що розпалося і прагне відновити цілісність [13]. Актори у виставі заповнюють собою персонажів, стаючи «нічим і всім», творцями образів, дурнями і мудрецами в їх постійній взаємозаміні.

Одним із найкращих українських театральних експериментів в реалізації множинності конкретизацій трагедії В. Шекспіра «Гамлет» була вистава «Н-Effect» Розі Саркісян: спектакль який став складником документального фільму «Ефект Гамлета». Крізь призму шекспірівського «бути чи не бути» режисерка втілила постдокументальну естетику, проектуючи історії реальних людей, акторів і водночас співтворців тексту постановки – захисника донецького аеропорту, майданівця, волонтерки, представника ЛГБТ, акторки в пошуку мистецьких форм для зображення війни тощо. У тексті вистави реалізуються/конкретизуються у воєнному контексті шекспірівські мотиви життєвого вибору, самоідентифікації, Іншості, «театру в театрі» (проблеми мистецтва в пошуку адекватних прийомів для віддзеркалення дійсності, документального театру, постдокументальної естетики як способу роботи з травмою, етичних мотивів та соціальної відповідальності) тощо.

Спектакль «Буря» (реж. Оксана Дмитрієва) в Національному академічному українському драматичному театрі імені Марії Заньковецької актуалізував унікальний за всю історію досліджень та театральних інтерпретацій п'єси В. Шекспіра комплекс художньо-естетичних якостей. Проблематизація української воєнної реальності відбувається через жанр «теоманії»

(відчуття себе богом, комплекс богоманії), яким режисерка реалізує шекспірівські мотиви «стримування напоготові», що розкриваються саме в українській військовій реальності, набуваючи специфічних сенсів: це мотиви прощення і прощання (можливість/неможливість пробачити агресору), мотив «втраченого острова» (острів Крим, який окупували росіяни та в який спочатку прийшли зі своєю так званою «вищою» культурою), острова та його корінних жителів (Каліббан, Аріель і Просперо), мотив вищості однієї цивілізації перед іншою (цінності Просперо і Калібана), мотив культури Чужого та ін.

Каліббан у творі В. Шекспіра «Буря» емоційно звертається до тих, хто прийшов до його рідного острова, і ці слова формують актуальні паралелі для українського читача/глядача, вибудовуючи ще один варіант конкретизації тексту: *«Цей острів – мій, його мені лишила / Моя матуся Сікоракса. Ви / Його підступно в мене відібрали. / Коли з'явилися ви уперше тут, / То бавились, балакали зі мною, / Водою ягідною напували, / Навчили, як я маю називать / Оті вогні, що блимають вгорі. / Тоді вас полюбив я і охоче / Вам показав усі місця найкращі, / Ключі джерельні, ями соляні, / Безплідні пустища, плодучі луки. / Клянусь себе, що так вчинив!.. / Тепер я став у вас рабом єдиним, / А був спочатку сам для себе паном. / Мене загнали в цю печеру ви, / Забравши острів мій»* [5, с. 524–525]. Інші слова Калібана про втрату своєї мови та чужу культуру: *«Мене навчили мови. Що ж, є користь – / Я нині вмю проклинать. Бодай / Чума червона вас обох вхопила, / Та й мову вашу з вами!»* [5, с. 526]. Натомість зверхність Просперо, для якого Каліббан – дикун і мова його дикунська, говорить: *«Я спочатку / Тебе жалів, навчав тебе невпинно, / Як називати речі. Ти ж, дикун, / Не знав нічого і лише ревів, / Мов дикий звір. Тебе навчив я мови, / Щоб міг ти висловити свої бажання* [5, с. 526]. Це зверхність людини, яка мову іншого сприймає як ревіння тільки через те, що вона не така, як у його «вищій культурі». Не можна сказати, що режисерка зовсім змінює авторські акценти і перевертає сенси, але через кожного з персонажів так чи інакше увиразнює актуальний український контекст (так само, як через Просперо, у якого теж забрали його батьківщину). З іншого боку, попри те, що Шекспір явно не на боці Калібана з його диким характером і аморальністю, властивість автора усім голосам давати власну правду створює потенціал для ускладненої мотивації вчинків, отже, має можливість набувати глибших сенсів у певному контексті.

«Макбет» і «Король Лір» В. Шекспіра презентують реальність крізь призму проблеми абсолютної влади, прагнення до неї із втратою важливих колись цінностей. Про «Короля Ліра» режисера Дмитра Захоженка в Театрі драми і комедії на лівому березі Дніпра зазначено: «Влада засліплює, самовпевненість притуплює пильність, а великий спадок сіє ще більший розбрат. Чи зможе любов і відданість виправити те, що накоїло людське безумство? <...>. Це історія про жорстоку реальність, яка приходить на зміну солодким ілюзіям. Адже парад улесливості і лицемірства обертається катастрофою для цілої країни» [9]. Про «Макбета» режисера Івана Уривського в Національному академічному драматичному театрі імені Івана Франка в анотації до вистави творці теж визначають актуальний контекст: «Темні часи випускають у світ найстрашніших демонів людської душі. В той час, як боротьба за ідеали гуманізму зазнає щоденної поразки, тонка мембрана людського в людині тріщить по швах, а ненажерливий звір загарбницької безглуздої війни клацає з мороку кривавою пащекою на плоть європейських цінностей, ми звертаємося до найпохмурішого тексту Вільяма Шекспіра “Макбет”. <...>. Занурення в механіку зародження тиранії та споглядання механізмів політичних ігор, що породжують тиранів залишає багато питань до вартості та безпекової спроможності гуманістичних ідеалів – основи ціннісного ядра європейської цивілізації» [11]. Перегуки із сучасністю очевидні, мотиви «визначення задалегідь» дають можливість ці перегуки втілити.

3. Третій вектор у конкретизації Шекспірових текстів, якими українські митці реалізують військову проблематику, полягає в актуалізації національних міфів як способу збереження власної ідентичності та цінностей, які агресор хоче знищити. Для цього завдання найбільш продуктивними є тексти комедій В. Шекспіра, зокрема тих, які дають можливість ренесансній радість і гармонію пов'язати із цінностями свободи та гуманізму, фантазії та прекрасні картини, створені автором, показати як складник власної ідентичності. У цьому контексті нові режисерські конкретизації отримала комедія «Сон літньої ночі» в Молодому театрі та у Львівському академічному драматичному театрі імені Лесі Українки. В обох виставах міфічні образи англійського драматурга перетворюються на образи зі слов'янського фольклору (Купало, Марена та ін. в режисурі Д. Захоженка), демонструючи специфічну особливість мистецтва під час війни акту-

алізувати образи магічних персонажів, потойбічних істот, духів природи, яка вся піднялася проти агресора, ніби мобілізуючи сили землі, аби підтримати людей в їхній боротьбі за цю землю. Мотив «украденого щастя», життя, якого не повернути, але за можливість якого для майбутніх українців ведеться велика битва, увиразнює таку систему художньо-естетичних ознак у комедіях, що здавалося б, життєрадісні та світлі комедії отримують ознаки трагічного пафосу.

Ще один спосіб конкретизації твору, який висуває на перший план систему важливих для країни під час війни цінностей, представляє режисер Р. Держипільський, інтерпретуючи трагедію «Ромео і Джульєтта». Театральна концепція вистави полягає в увиразненні оповідача та образу наратора – брата Лоренцо як оповідача (псевдоненадійного оповідача), який заради пошуків Бога (ще одна теоманія), віру в якого він втрачає, але згодом повертає завдяки чистим і прекрасним закоханим, рятує життя Ромео і Джульєтти, відтак розповідає історію про їхню загибель (ту офіційну версію, яку ми знаємо), «найсумнішу на світі повість». Режисер увираз-

нює актуальну для країни у війні ідею – перемагає той, хто першим розкаже історію.

Висновки. Досліджуючи сучасну театральну рецепцію творів В. Шекспіра у проєкції на російсько-українську війну та увиразнивши специфіку мистецьких конкретизацій його драматургії через виявлення якостей “визначення задалегідь” і “втримування напоготові”, можемо визначити три головних вектори, які реалізуються в українському театрі. Перший вектор полягає в актуалізації естетичних цінностей творів В. Шекспіра, які відображають зовнішній сюжет утопічного світу пропозиції та гармонії як бажання сховатися від травми за ілюзією так званих «вічних цінностей». Другий вектор полягає в проблематизації воєнної реальності через художнє осмислення досвіду війни та через втілення образу військового у проєкції на класичні п’єси В. Шекспіра, що зумовлює суспільний діалог, прагнення проговорити травму, не уникаючи її. Третій вектор у конкретизації Шекспірових текстів, якими українські митці реалізують воєнну проблематику, полягає в актуалізації національних міфів як способу збереження власної ідентичності та цінностей, які агресор хоче знищити.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Апчел О. Про український театр і про те, як його змінила війна. *LB*. 2023. 19 березня URL: https://lb.ua/culture/2023/03/19/549180_pro_ukrainskiy_teatr_i_pro_te_yak_yogo.html (дата звернення: 23.02.2025).
2. Блум Г. Західний канон: книги на тлі епох; пер. з англ. Р. Семків. Київ: Факт, 2007. 720 с.
3. Габлевич М. Світло Шекспірового храму. Статті та переклади. Дрогобич: КОЛО, 2016. 467 с.
4. Інґарден Р. Літературно-художній твір. Львів: Літопис, 2004. 484 с.
5. Шекспір У. Буря; пер. М. Бажана. Твори в 3-ох томах. Т. 3. Київ: Дніпро, 1964. С. 497–932.
6. Шекспір У. Гамлет; пер. Г. Кочура. Твори в 3-ох томах. Т. 2. Київ: Дніпро, 1964. С. 319–530.
7. Шекспір В. Отелло; пер. І. Стешенко. Твори в шести томах. Т. 5. Київ: Дніпро, 1986. С. 119–234.
8. Карп’як В., Михед О., Зюбіна Р. «Гамлет» Шекспіра: як читати твір у воєнній реальності? | Подкаст Книгосховище. Книжковий клуб #4. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rjwLTJSYaVI> (дата звернення: 23.02.2025).
9. Король Лір. Київський академічний театр драми і комедії на лівому березі Дніпра. URL: <https://drama-comedy.kiev.ua/afisha/korol-lir/> (дата звернення: 23.02.2025).
10. Лінгс М. Шекспір у світлі священного мистецтва; пер. з англ. М. Габлевич. *Світло Шекспірового храму. Статті та переклади*. Дрогобич: КОЛО, 2016. С. 298–401.
11. Макбет. Театр Франка. Про виставу. URL: <https://ft.org.ua/performances/makbet> (дата звернення: 23.02.2025).
12. Торкут Н. Торкут Шекспірознавчий дискурс ХХ століття: специфіка і тенденції. *Ренесансні студії*. IX. 2003. С. 65–74.
13. Ackroyd P. Shakespeare: The Biography. Knopf Doubleday Publishing Group, 2010. 592 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Shakespeare.html?id=TZg8z6Pe8R4C&redir_esc=y (дата звернення: 23.02.2025).

УДК 82.09(430=161.2):82.09(477)(092)"19"
 DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.39.1.36>

РОСТИСЛАВ ЄНДИК ПРО АРИСТОКРАТИЗМ ДУХУ ВОЛОДИМИРА ДЕРЖАВИНА

ROSTYSLAV YENDYK ON THE ARISTOCRACY OF THE SPIRIT BY VOLODYMYR DERZHAVYN

Лазірко Н.О.,

orcid.org/0000-0001-8043-3946

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри зарубіжної літератури та полоністики

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

У дослідженні представлено рецепцію світоглядних орієнтирів науковця-емігранта Володимира Державина в інтерпретації Ростислава Єндика – українського антрополога, журналіста, письменника, педагога, громадського і політичного діяча, професора, члена Наукового товариства імені Шевченка.

У 1966 році Р. Єндик написав передмову до книги «Афоризми» (вийшла у м. Мюнхен, Німеччина) про життя і творчість В. Державина, а також опублікував уривок з цієї передмови на шпальтах видання «Шлях перемоги» (22 жовтня 1966 року; ч. 42 (713)) – всеукраїнського громадсько-політичного тижневика, який був офіційним органом Організації українських націоналістів, його засновник – Степан Бандера. Спершу газета виходила в Німеччині: перший випуск з'явився 28 лютого 1954 року у Мюнхені, а з 1993 року видавалася у Львові, пізніше – з 1998 року – в Києві. З 2016 року назва газети змінилася на «Шлях Перемоги. Україна».

Мета дослідження – презентувати особливості світогляду та індивідуального стилю Володимира Державина та з'ясувати специфіку рецепції цього науковця українським дослідником Ростиславом Єндиком.

Здійснивши аналіз дослідження Ростислава Єндика про життя і творчість Володимира Державина з'ясовано, що діяльність Володимира Державина є невід'ємною частиною філологічної науки початку ХХ століття. Його праці мали велике значення для українського письменства та забезпечення його розвитку, адже українська літературознавча наука ХІХ – ХХ ст. розвивалась значною мірою в руслі пошуків і здобутків європейського письменства.

Зазначено, що для Володимира Державина на першому місці була не матеріальна вигода, а щире захоплення героїчними представниками української культури та їхніми ідеалістичними переконаннями.

Отже, що аристократизм Володимира Державина «коріниться» у міцності його характеру, спадковості та світоглядних орієнтирах, які сформувалися під впливом філософії Фридриха Ніцше.

Отже, дослідження являє собою спробу з'ясувати окремі аспекти творчості Володимира Державина та його світоглядні орієнтири, повніше окреслити портрет українського митця.

Ключові слова: афоризми, Володимир Державин, діаспора, інтерпретація, рецепція, творчість, «Шлях Перемоги».

The study presents the reception of the worldview orientations of the emigrant scholar Volodymyr Derzhavyn in the interpretation of Rostyslav Yendyk, a Ukrainian anthropologist, journalist, writer, teacher, public and political figure, professor, and member of the Shevchenko Scientific Society.

In 1966, R. Yendyk wrote a preface to the book "Aphorisms" (published in Munich, Germany) about the life and work of V. Derzhavyn, and also published an excerpt from this preface in the newspaper "The Way of Victory" (22 October 1966; part 42 (713)), an all-Ukrainian socio-political weekly that was the official organ of the Organisation of Ukrainian Nationalists, founded by Stepan Bandera. Initially, the newspaper was published in Germany: the first issue appeared on 28 February 1954 in Munich, and since 1993 it has been published in Lviv, and later – since 1998 – in Kyiv. In 2016, the newspaper's name was changed to "The Way of Victory. Ukraine".

The purpose of the study is to present the peculiarities of Volodymyr Derzhavyn's worldview and individual style and to find out the specifics of the reception of this scholar by Ukrainian researcher Rostyslav Yendyk.

Having analysed Rostyslav Yendyk's study of the life and work of Volodymyr Derzhavyn, the article shows that the activity of Volodymyr Derzhavyn is an integral part of the philological science of the early 20th century. His works were of great importance for Ukrainian literature and its development, since Ukrainian literary studies of the 19th and 20th centuries developed largely in line with the searches and achievements of European literature.

It is noted that for Volodymyr Derzhavyn, the first priority was not material gain, but sincere admiration for the heroic representatives of Ukrainian culture and their idealistic beliefs.

Thus, the aristocracy of Volodymyr Derzhavyn is "rooted" in the strength of his character, heredity and worldview, which were formed under the influence of the philosophy of Friedrich Nietzsche.

Thus, the study is an attempt to clarify certain aspects of Volodymyr Derzhavyn's work and his worldview, to more fully outline the portrait of the Ukrainian artist.

Key words: aphorisms, Volodymyr Derzhavyn, diaspora, interpretation, reception, creativity, "The Way of Victory".

Постановка проблеми. У 2024 році минула 125 річниця від дня народження Володимира Миколайовича Державина – діяча української еміграції в Німеччині, який прагнув, як і будь-який письменник на еміграції (згідно з декларацією МУР від 25.09.1945 р.) «у високомистецькій, досконалій формі служити своєму народові і тим самим завоювати собі голос та авторитет у світовому мистецтві, <...> оскільки найвища мета служіння українському народові сама з себе зрозуміла і стоїть поза питаннями – наголос робиться на світовому значенні українського письменства і на відповідній літературній кваліфікації письменників» [1, с. 115].

Життя і творчість Володимира Державина є невід’ємною частиною філологічної науки початку ХХ століття, яка немислима без «численних праць вітчизняних дослідників з української діаспори. Вони не лише заповнили прогалини, штучно створювані свого часу офіційно-ідеологічним радянським літературознавством, а й суттєво підняли рівень вивчення національного та зарубіжного письменства, розширили систему принципів та прийомів аналізу вітчизняного літературного процесу, збагатили теоретико-методологічну базу новими засадами дослідження» [2, с. 3].

Авторитетні наукові праці українського літературознавця мали велике значення для українського письменства та забезпечення його розвитку, адже українська літературознавча наука ХІХ – ХХ ст. розвивалась значною мірою в руслі пошуків і здобутків європейського письменства. Літературознавство української діаспори, на думку дослідників, зароджувалося на «українському материку» і лише згодом стало зарубіжним. Початки його належать рокам німецької окупації України під час Другої світової війни, але певні зв’язки воно мало і з традиціями передвоєнного літературознавства, що розвинулося в Західній Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ім’я Володимира Державина сьогодні в українській науковій літературі можна знайти в основному в енциклопедичних довідниках, де акцент робиться більше на працях із теорії перекладу, науково-педагогічних досягненнях у Харківському університеті (Україна) та Українському Вільному Університеті (Мюнхен, Німеччина).

Досліджували різні аспекти життя і творчості Володимира Державина О. Астаф’єв, В. Василенко, З. Зарубіна, О. Кальниченко, І. Качуровський, І. Кошелівець, Н. Остапенко, Р. Рибальченко, Т. Салига, С. Хороб, Т. Шмігер тощо. Ці розвідки присвячені перекладацькій діяльно-

сті В. Державина, епістолярній спадщині, його рецензіям, що друкувалися в українській пресі 1927–1931 рр., світоглядним протистоянням між В. Державиним та Ю. Шерехом, В. Державиним та І. Багряним.

Найбільш ґрунтовно творчу спадщину В. Державина представив професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника С. Хороб, який повернув ім’я цього діяча в Україну, і дослідження якого зосереджені на вивченні його літературознавчої та перекладацької спадщини. У 2005 р. С. Хороб видав працю В. Державина «Література та літературознавство», а в 2012 р. – двотомник «Володимир Державин: У задзеркаллі художнього слова».

Однак розвідка Ростислава Єндика про Володимира Державина, яка написана на пошану цього науковця, не була детально проаналізована українськими дослідниками, що зумовлює новизну й актуальність нашого дослідження.

Постановка завдання. Мета дослідження визначається необхідністю презентувати особливості світогляду та індивідуального стилю Володимира Державина та з’ясувати специфіку рецепції цього науковця українським дослідником Ростиславом Єндиком. Основними завданнями статті є: окреслити основні концепції бачення особистості В. Державина у науковій спадщині українського дослідника Р. Єндика, окреслити основні параметри наступних досліджень у запропонованій проблематиці.

Виклад основного матеріалу. Ростислав Єндик – український антрополог, журналіст, письменник, педагога, громадський і політичний діяч, професор, члена Наукового товариства імені Шевченка. Він, як стверджують дослідники, «свідомо став на службу потребам часу і своїм художнім словом намагався розбудити національні почуття в українському суспільстві. Як і більшість наших письменників, він ввійшов у творче і громадське життя під могутнім впливом Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка, перейнявшись ідеєю служіння українському народові, якій присвятив своє свідоме життя і нелегку працю на громадській, культурній та літературній нивах. Ідеї й духовні цінності згадуваних авторів становили серцевину Єндикових творів, окреслювали напрям художнього мислення» та «проповідував стійкість характеру, культ вольового начала, оту „державницьку літературу”, яку творили в еміграції Юрій Липа, Євген Маланюк, Леонід Мосендз, Олег Ольжич, Олена Теліга та багато інших письменників і літературних критиків» [3, с. 237].

У 1966 році Р. Єндик написав про життя і творчість В. Державина у передмові до книги «Афоризми», яка була опублікована в м. Мюнхен, а також розмістив уривок з цієї передмови на шпальтах видання «Шлях перемоги» (22 жовтня 1966 року; ч. 42 (713)) – всеукраїнського громадсько-політичного тижневика, який був офіційним органом Організації українських націоналістів, його засновником був Степан Бандера. Спершу газета виходила в Німеччині: перший випуск з'явився 28 лютого 1954 року у Мюнхені, а з 1993 року видавалася у Львові, пізніше – з 1998 року – в Києві. З 2016 року назва газети змінилася на «Шлях Перемоги. Україна».

Необхідність видання «Афоризмів» В. Державина, як зазначає Р. Єндик, «є зумовлена не тільки нашою любов'ю надзвичайного, а й подивом, пошаною й теплими почуттями до її Автора, з яким ми перебували разом багато-багато годин на протязі довгих років, поєднані чисто людськими зв'язками і спільними теоретичними заінтересуваннями. <...> Найважливішою причиною було прагнення взагалі зберегти цей твір, що серед еміграційних умов може знищитися або й пропасти разом з архівом, як це часто буває в нашій дійсності, яку змінити тяжко або й неможливо, а з якою рахуватися безумовно треба» [4, с. 5].

Передмова, яка складається із восьми розділів, мала на меті показати Володимира Державина як «живу людину», що намагалася знайти позачасову правду, використовуючи стислу форму афоризмів, водночас спробувати розгадати феномен автора, який завжди проявляється суб'єктивно у своїх творах і торує власний шлях, відмінний від митців, які працювали у цьому жанрі. Відразу ж Р. Єндик наголошує, що він не ідеалізує збірку афоризмів В. Державина, адже у деяких афоризмах можна простежити схожість ідей із А. Шопенгауером та Ф. Ніцше, які значною мірою вплинули на світогляд письменника. Однак «заслугою Державина є введення психологічної антитези до наших втертих і впертих переконань, якою він змушує нас ревідувати їх або принаймні поважно над ними призадуматись, чи справді варто їх ще притримуватися. То добре, якщо ми, будучи з Державином, навіть протестуємо проти Державина, бо таким чином почерез катарзіс у глибинах власної душі доходимо до самопізнання» [4, с. 6].

Дослідник зазначає, що не всі зрозуміють афористичну творчість В. Державина, яка є доволі інтелектуальною, з глибокими думками, не створювалася для розваг читачів, спраглих легкого читання. Автор афоризмів постає дуже правдивим, відтак ці твори дають спробу пізнати глибше

його душу, адже вони – «це щось дуже інтимне, розмова з самим собою на горах, де розглягається тиша в природі і захоплює внутрішнє осамітнення, серед якого він споглядає вниз на людей не так з погордою, як радше з співчуттям і милосердям, деколи з гумором весельчака, що вміє розсміятися і з себе самого» [4, с. 5].

Р. Єндик вказує на те, що «автор «Афоризмів» Володимир Державин був надзвичайною постаттю серед нашої не дуже то численної в яскравій індивідуальності групи інтелектуалістів» [5, с. 3]. Серед сучасників вирізнявся не лише зовнішністю, поставою, неквапливістю рухів, спокійним обличчям, а й аристократичною поведінкою: був виваженим, стійким і стриманим у будь-яких несподіваних ситуаціях. Проте, на думку Р. Єндика, найбільше сучасників вражали універсальні енциклопедичні знання українського вченого, який був істориком, критиком, культурологом, літературознавцем, мовознавцем, перекладачем, поетом та публіцистом, теоретиком української літератури, що дало змогу порівняти його з великими філософами Франції XVIII ст. та Німеччини XIX ст. Проте «аристократизм Державина був спертий на міцності його характеру, який напевно корінився в спадщинних прищипаностях старого роду і в набутих пізнішими студіями світоглядних засадах головно під впливом філософії Фридриха Ніцше про надлюдину. Нам видається, що розгорнуте так буйно ніцшеанство в Державина впливало не так з гонів, як з потреб і почуття власної індивідуальності, бо ж він у своєму добровільно вибраному осамітненню почувався завжди свobodним самоцінвальником; воно росло також радше з погорди і ненависти до всякого колективізму і большевицької отари в її життєвинищувальній державі» [4, с. 9].

Підтвердженням цих висновків Ростислава Єндика слугують афоризми, які подані під назвою «Політичні афоризми» у шостому розділі рецензованої збірки. У них Володимир Державин розмірковує про своєрідність і особливості індивіда, громадянина, націю, країну і народ. Роздумує про демократію, диктатуру, аристократію подекуди доволі іронічно або й саркастично: «Пишатися з своєї нації – річ загальноприступна: це поспіль роблять також і ті, кому вкрай нема з чого пишатися. Але нація з таких-от напевне не пишасться» [4, с. 60]; «Велич національної ідеї є зворотно-пропорційна дійсній величчї даної нації за даної доби і має на меті надолужити її нестачу» [4, с. 61]; «Ідея загальнолюдського прогресу скрізь була не чим іншим, як виразом органічного й послідовного націоналізму, що вбачає в добробуті власної

нації природне й неминуче увінчання історії людства» [4, с. 62]; «Є два сорти аристократів: ті, що знають усе, нічого не навчившись, і ті, що всього навчившись, нічого не знають. А демосові притаманна одна лише сорта людей – тих, що нічого не навчилися і нічого не знають» [4, с. 69].

Р. Єндик припускає, що «ще один корінь мав Державин у своєму ніцшеанстві – ширий подив для геройськості: „Найвище, чого людина може досягнути, є героїчне життя”. Його усамітнення сприяло такій настанові, в якій він знаходив свої власні міри й оцінки, заховуючи свою індивідуальність перед втручанням світу» [5, с. 3].

Далі автор ознайомлює широкий загал із тими умовами, в яких зростав і формувався Володимир Державин: навчання у німецькій класичній гімназії в Петербурзі та на історико-філологічному факультеті Петроградського університету, згодом Харківському університеті, після закінчення якого став аспірантом, а згодом науковим співробітником. Керував В. Державин теоретично-літературознавчим семінаром для аспірантів у харківській філії інституту літературознавства імені Тараса Шевченка та був керівником для аспірантів харківської філії інституту мовознавства УАН. Згодом працював доцентом німецької мови, латинської мови, історії давнього Сходу, а в 1941 році, захистив кандидатську дисертацію з історії «Атенська поліція Ксенофонта» і обійняв посаду професора давньої історії Харківського університету.

Дослідник наголошує, що «в цих довгих роках університетських студій і високошкільної діяльності сформувалося остаточне знання Державина в царині загального і порівняльного мовознавства, клясичної філології, славістики з особливим узглядненням української літератури й старинної історії з спеціальністю єгиптології» [5, с. 3]. Також В. Державин володів багатьма європейськими і давніми мовами, читав курси загального мовознавства, теорії літератури та історії західно-європейських літератур, був критиком, перекладачем, рецензентом та філософом, на думку якого, «мова буває або конкретна чи практична, або абстрактна чи наукова, або ж помішана конкретно-абстрактна чи поетична. <...> Можна визначити, скільки на даній сторінці є речень, але не можна полічити, скільки в ній міститься думок (або суджень); бо думка, будучи за єством своїм логічною єдністю попереднього й наступного, завжди єдина і зовсім не підлягає категорії кількості» [4, с. 56–57].

Порівнюючи В. Державина із античними митцями, В. Єндик зазначає, що письменник жив доволі скромно. Автор припускає, що для Володимира Державина на першому місці

була не матеріальна вигода, а щире захоплення героїчними представниками української культури та їхніми ідеалістичними переконаннями: «Три міцні почуття постійно опановували його: любити вище і вище, ненавидіти посереднє і погорджувати низьким і нижчим. В цьому Державин був непримиренний, бо ж чи толеранцію до особи не попереджує легковажність до Справи?» [4, с. 11].

Для митця, на думку дослідника, важко завжди бути об'єктивним щодо своєї творчості, скажімо, «відокремити» себе від своїх творів, а тому яскравим прикладом такого складного «самосприяття» є сонет-автохарактеристика В. Державина:

«Сонет у манірі Вайлда

З років дитинних божеській війні
не супостат – бо менших чинить мук
багнет чи вибухом розритий брук,
ніж рак і серце й мрії нависні –

не відречусь у внутрішній борні
засад тих самих: най шматує крук
мізерію та плоть робочих рук,
щоб кращим стало краще, гіршим ні.

Не рівен людям Бог, не рівен люд
між себе; рівноправности облуд
ніхто розумний чесно не вживав» [4, с. 12].

Висновки. Відомо, що життя Володимира Державина було сповнене труднощів, тривог і хвилювань, адже емігранти – «люди без імени й держави, без громадської приналежності. Ми живемо в малокультурних умовах, у тісноті, не маючи власного кутка, часто серед руїн найбільш поруйнованих міст, загрожені постійною небезпекою втратити навіть той куток з твердим ложем, де провізорично прихилили свої голови. А проте вперто стоїмо на своєму мандрівному шляху й не хочемо збочити з нього» [6, с. 29]. Однак методологія В. Державина та концепції дослідження красного письменства розроблялися ним упродовж усього творчого життя (починаючи з років навчання і роботи у Харкові й завершуючи невтомною працею в еміграції, зокрема в Німеччині). «Стабільність його наукових позицій та підходів, по суті, ґрунтується на природних чинниках літературно-художньої творчості, впливає з тодішніх обставин підневільної української літератури в тоталітарному режимі» радянської системи та літературознавства [7, с. 16]. Тому, звільнившись від ідеологічних упереджень, сучасна українська

літературознавча наука активно використовує актуальні методологічні принципи і літературознавчі концепції, до яких звертався і Володимир Державин.

Зазначимо, що тема дослідження не є повністю вивченою і є перспективною для подаль-

шого вивчення, а результати здійсненого аналізу можуть бути використані у процесі проведення подальших літературознавчих досліджень, пов'язаних з проблемою вивчення світоглядних доміант письменника в українській та зарубіжній літературах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стефановська Л. Mission Impossible. МУР і відродження українського літературного життя у таборах для біженців на території Німеччини 1945–1948. Ч II. Антологія першоджерел. Варшава : UW, 2014. 656 с.
2. Хороб С. Науковий універсум Володимира Державина. *Державин В. Література і літературознавство. (Вибрані теоретичні та літературно-критичні праці).* / упоряд. С. Хороб. Івано-Франківськ : Плай, 2005. С. 3–16.
3. Залевська О. Художнє втілення національної ідеї у творчості Ростислава Єндика. *Українознавчі студії.* 2012–2013. № 13–14. С. 237–243.
4. Єндик Р. Володимир Миколайович Державин. *Державин В. Афоризми.* Мюнхен, 1966. 70 с.
5. Єндик Р. Володимир Державин. *Шлях Перемоги.* 1967. Ч. 34 (653). 21 серпня. С. 3; 6.
6. Державин В. Три роки життя на еміграції (1945–1947). Мюнхен : Академія, 1948. 31 с.
7. Державин В. Література і літературознавство. (Вибрані теоретичні та літературно-критичні праці). / упоряд. С. Хороб. Івано-Франківськ : Плай, 2005. 492 с.

МІЖПОКОЛІННЄВА СОЛІДАРНІСТЬ ЯК ІМАГОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ЕЛІЗАБЕТ ГІЛБЕРТ «COMMITTED»)

INTERGENERATIONAL SOLIDARITY AS AN IMAGOLOGICAL ASPECT (BASED ON THE NOVEL “COMMITTED” BY ELIZABETH GILBERT)

Хоробчук Ю.В.,

orcid.org/0000-0002-2057-5501

аспірантка кафедри французької філології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

У статті досліджуються міжгенераційні стосунки у сучасній жіночій прозі за допомогою імагологічних підходів. Матеріалом розвідки є роман Е. Гілберт «Committed» (2010). Увагу привернуто до функціонування такого виду міжгенераційних взаємин, як солідарність, а також до авторської репрезентації діалогу поколінь у контексті сучасних соціокультурних процесів. Дослідження ґрунтується на соціологічних методологічних засадах Е. Дюркгейма, О. Конта, Т. Парсонса, Г. Спенсера, Ч. Кулі, Г. Міда, Р. Е. Робертс та В. Л. Бенгтсон та на дослідженнях імагології Л. Февра, М. Блока, З. Алієвої, Д. Наливайка. Використано методологію гендерної критики (Л. Н. Крістін, Е. З. Ор, Д. Сабуду, Е. Циховська, М. Шульгун).

Під міжпоколіннєвою солідарністю розуміємо встановлення контактів на базі довіри між різними генераціями, що є результатом суспільних процесів та ідей і залежить від низки факторів, серед яких вік, стать, етнічне походження, соціально-економічний статус, релігія, цінності та світоглядні переконання. Іншим важливим фактором міжгенераційних стосунків є культура, як нескінченний процес комунікації, що впливає на взаємодію між поколіннями в сучасному суспільстві. Саме культура визначає способи передачі знань, норм і традицій від старших поколінь до молодших, сприяючи формуванню спільної ідентичності та підтримці соціальної стабільності.

Дослідження включає аналіз поетикальних аспектів міжгенераційної солідарності в імагологічному ключі. З'ясовано специфіку діалогу поколінь на наративному, особистісному (через головну героїню) та міжособистісному рівнях. Імагологічний підхід дозволяє виявити засоби формування світоглядних настанов персонажів, що є важливим для розуміння соціальних процесів у межах міжпоколіннєвого діалогу.

Ключові слова: міжгенераційний діалог, міжпоколіннєва солідарність, імагологія, міжкультурна комунікація, нарація, персонаж, Елізабет Гілберт.

The article explores intergenerational relationships in contemporary women's fiction using imagological approaches. The material of the study is the novel «Committed» (2010) by E. Gilbert. The focus is on the functioning of intergenerational solidarity, as well as the author's textual representation of generational dialogue within the context of modern socio-cultural processes. The research is based on the sociological methodological principles of E. Durkheim, A. Comte, T. Parsons, H. Spencer, C. Cooley, G. Mead, R.E. Roberts, and V. L. Bengtson, as well as imagological studies by L. Febvre, M. Bloch, Z. Aliyeva, and D. Nalyvaiko. The methodology of gender criticism (L. N. Kristin, E. Z. Or, D. Sabudu, E. Tsikhovska, M. Shulgun) is also employed.

Intergenerational solidarity is understood as the establishment of contacts based on trust between different generations, which results from social processes and ideas and depends on a number of factors, including age, gender, ethnicity, socio-economic status, religion, values, and worldview beliefs. Another important factor in intergenerational relationships is culture, as an endless process of communication that influences the interaction between generations in modern society. Culture determines the ways of transmitting knowledge, norms, and traditions from older to younger generations, contributing to the formation of a shared identity and maintaining social stability.

The study includes an analysis of the poetic aspects of intergenerational solidarity from an imagological perspective. It identifies the specifics of generational dialogue on the narrative, personal (through the main heroine), and interpersonal levels. The imagological approach reveals how the author, using literary devices, forms the worldview attitudes of the characters, which is crucial for understanding social processes within the framework of intergenerational dialogue.

Key words: intergenerational dialogue, intergenerational solidarity, imagology, intercultural communication, narration, character, Elizabeth Gilbert.

Постановка проблеми. Як відомо, культура виступає нескінченним безперервним процесом комунікації та впливає на взаємодію між поколіннями у сучасному суспільстві, де відбувається збільшення частки як і старшого, так і молодшого населення. Феномен культур у міжкультурній комунікації вказує на приналежність адресата й адресанта до різних етнічних середовищ [1], за допомогою чого можна зануритись в чужі досвіди,

щоб пізнати себе самого. Через що постає потреба вивчення питання міжгенераційної солідарності, як імагологічного аспекту діалогу між поколіннями. Сучасні письменники нерідко звертаються до цих тем у своїй творчості, не просто задля відтворення реальності, а переосмислення, доповнення уявою та словесної репрезентації через художні образи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідно до соціологічної концептуалізації,

явище «солідарність» об'єднує індивідів за допомогою спільних переконань і дій, взаємної підтримки, що ґрунтується на потребі досягнення колективної мети. [2; 3; 4; 5; 6; 7]. Перші розробки поняття «солідарності» були реалізовані О. Контом та Е. Дюркгеймом в рамках структурного функціоналізму. Вчені охарактеризували це поняття, як об'єктивні взаємозв'язки між особами та взаємозалежність певних соціальних груп чи класів. Г. Мід розвивав ідею кооперації в контексті солідарності, удосконаливши ці погляди власною концепцією узагальненого іншого. Він вважав, що солідарність є безперервним діалогом між власним «Я» індивіда та узагальненим «Іншим» [7].

Поряд із феноменом солідарності виникає поняття міжпоколінневої солідарності, що зображується як прояв довіри між представниками різних поколінь, що є наслідком ідей та соціальних процесів, залежать від таких факторів, як вік, стать, культура, етнічне походження, соціально-економічний статус, релігія, цінності та світоглядні переконання. Феномен міжгенераційної солідарності набув популярності завдяки дослідженням вікових та міжгенераційних взаємин у США. Так, Р. Е. Робертс та В. Л. Бенгтсон визначають солідарність поколінь через відмінності шести вимірів [8]: результативний (емоційні зв'язки); консенсуальний (узгодженість цінностей і установок); функціональний (шаблони спільного використання ресурсів та обміну); асоціативний (частота контакту між батьком і дитиною); структурний (можливості для обміну та пов'язана з цим географічна близькість членів сім'ї); нормативний (сила прихильності до сімейних ролей і почуття обов'язку). У контексті літературної геронтології, модель «солідарність» демонструє взаємодії між поколіннями, де конфлікти між старшими і молодшими персонажами вирішуються через емпатію, розмову та співпрацю [9].

Постановка завдання. Метою статті є дослідження моделі міжгенераційної солідарності в імагологічному аспекті на матеріалі роману Е. Гілберт «Committed» та аналіз специфіки авторської репрезентації взаємодії між поколіннями у художньому тексті.

Теоретико-методологічна база. Для вивчення міжгенераційної солідарності у романі Е. Гілберт «Committed» обрано праці соціології та психології [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8], які дозволяють глибше розкрити присутність цього явища у художньому тексті. Для виокремлення міжпоколінневого діалогу у закрій імагології використано праці Л. Февра, М. Блока, З. Алієвої, Д. Наливайка [10; 11; 12; 13], що дозволяє дослідити образи різних культур та

вказує на колективне, народне та національне світосприйняття. З огляду на особливості жіночої літератури обрано гендерну критику [14; 15; 16]. Для аналізу специфіки авторської текстової репрезентації взаємодії між поколіннями використано культурно-історичний, компаративний і типологічний методи.

Виклад основного матеріалу. У літературознавстві творчість Елізабет Гілберт є предметом досліджень сучасних науковців [14; 15; 16]. Е. Циховська зауважує, що у творчості американської письменниці наявна риса автобіографічності, пізнання самого себе та власної суб'єктності через мандрівки та дослідження світу, різних культур. Подорож для кожної людини з давніх часів була найкращим способом віднайти себе чи знайти відповіді на питання, які турбують людину в іншій культурі, серед інших людей та нових філософських ідей, причому у середньовіччі фізична подорож прирівнювалась до духовної [15, с. 312]. Податися в подорож, щоб знайти відповіді на складні питання, переосмислити діалог між поколіннями та віднайти себе – саме про це розповідає книга Елізабет Гілберт «Committed».

Роман Елізабет Гілберт «Committed» відносять до жанру чік літ. Це невігадана історія, а розповідь, яка поєднує особисті роздуми авторки з історичними, культурними та соціальними дослідженнями на тему шлюбу. Саме завдяки самовираженню та самопрезентації авторки здійснюються ретроспективний опис її життя. Вербалізація досвіду, емоцій, переживань і роздумів над різними подіями особистого та суспільного характеру під час подорожі віддзеркалює міжгенераційний діалог. Для того щоб дослідити модель міжгенераційної солідарності та її функціонування у сюжеті роману Е. Гілберт «Committed» з погляду на міжкультурну комунікацію, ми розглянемо твір у трьох параметрах: наратологічний, автобіографічний та інтерактивний.

Наратологічний рівень реалізується через гомодієгетичну оповідь у романі, де відбувається презентація власного «Я» та є взаємозв'язок у часі між авторкою та описуваними персонажами і культурами, зокрема головною героїнею [17, с. 8]. Міркування про шлюб, досвід різних культур і часів, про що сама авторка наголошує у слові до читачів: «*For a multitude of personal reasons, then, the book that I needed to write was exactly this book – another memoir (with extra socio-historical bonus sections!) about my efforts to make peace with the complicated institution of marriage*» [18]. У більшості діалогів (не тільки із собою, але й іншими людьми) письменниця

виступає в ролі учениці, допитливої і трохи пришепелкуватої. Вона й сама себе у внутрішніх діалогах називає «foolish»: «*And my naivete, not for the first time in my life, I'm afraid, struck me across the face like a wet slap: Why had I been so foolish as to imagine that we could get away with living our lives as we pleased forever?*» [18]. Переважно у романах Е. Гілберт використовує прийом очуднення головної героїні [16, с. 204]. Так є і в романі «Committed», де письменниця називає себе «Ліз», спостерігаючи за собою ніби збоку: «*Strike Two against Liz and her much older, Catholic-born, South American businessman sweetheart*» [18]. Усе це поглиблює образ і розширює межі концепції мандрівного філософа. Така свобода також проявляється у формі самопародії, поєднуючи серйозний і розважливий підходи до розгляду філософських проблем, зокрема в контексті екзистенційного самовизначення [16, с. 205]. Відповідно, у творі «Committed» авторка виступає оповідачем та героїнею. Світоглядні рефлексії письменниці, її постійні роздуми про шлюб як соціальний інститут, порівняння зі шлюбними традиціями різних народів та попередніх поколінь підтверджує наявність процесів міжгенераційної та міжкультурної комунікації у художньому тексті.

У романі Е. Гілберт елементи солідарності як міжпоколіннєвого діалогу репрезентуються через спілкування між персонажами, поколіннями різних народів, що допомагає читачам відкрити досвід, побут і культури інших. Так у романі проступає інтерактивний рівень. Під час мандрівок письменниця намагається осягнути простір, наповнений культурними кодами. Вона не просто хоче прочитати його, але й зрозуміти, і прийняти більше інформації, що прихована в стосунках між поколіннями. До прикладу, вона описує шлюб у народі хмонг: «*My friend the Hmong grandmother had never been taught to expect that her husband's job was to make her abundantly happy. She had never been taught to expect that her task on earth was to become abundantly happy in the first place...By contrast, I had always been taught that the pursuit of happiness was my natural (even national) birthright. It is the emotional trademark of my culture to seek happiness...*» [18]. Тут порівняно два різні підходи до шлюбу: традиційний, притаманний народів хмонг, і сучасний західний підхід, що зосереджується на пошуку особистого щастя та романтичного кохання. Авторка визнає, що її перший шлюб не виправдав великих сподівань та вона не отримала бажаного щастя. Так, завищені очікування можуть призвести до розчарувань, коли реальність шлюбу не відповідає ідеалізова-

ним уявленням. Завдяки впливу іншої культури у свідомості авторки відбувається зіткнення власного і чужого досвіду, що збагачує її внутрішню світоглядну систему орієнтирів і сприяє глибшому самоусвідомленню та розумінню навколишнього світу.

Письменниця глибоко аналізує суспільний народ хмонг, в якому наявні ознаки міжпоколіннєвої солідарності, а саме її прагматичності: «*Watching the Hmong women interact with each other, I got to wondering whether the evolution of the ever smaller and ever more nuclear Western family has put a particular strain on modern marriages. In Hmong society, for instance, men and women don't spend all that much time together*»; «*Hmong women, instead, get a lot of that emotional nourishment and support from other women—from sisters, aunts, mothers, grandmothers. A Hmong woman has many voices in her life, many opinions and emotional buttresses surrounding her at all times*» [18]. Переважно прагматична солідарність виражена через систему підтримки, яка існує в спільноті жінок цього народу. Жінки отримують емоційну «поживу» та підтримку від своїх родичок – сестер, тіток, матерів і бабусь. Близькість поколінь створює міцний зв'язок, що підсилює міжгенераційну солідарність. Взаємообмін ресурсами, підтримка та допомога за принципом «давати-брати» допомагає зберігати стабільність і емоційну рівновагу, традиції та культуру у народі [8].

Міжкультурна комунікація у романі є джерелом відповідей на питання. Письменниця, міркуючи про шлюб, інтегрує інформацію, що міститься в культурному просторі інших міст і країн. Так окреме місце у романі відведено історії шлюбу однієї з народностей Лаосу. Розмовляючи з місцевим жителем, письменниця відкриває для себе багатовікові традиції цього регіону: «*... a wedding is the most important event in a Laotian person's life. Only birth and death come close for momentousness, and sometimes it's hard to plan parties around them. Therefore a wedding is always a huge occasion*» [18]. За їхнім звичаєм, пара запрошує багато гостей, а ті можуть ще запрошувати чи приводити гостей, і кожний з них дарує молодій парі гроші. Після урочистостей молода пара перераховує свій бюджет. Однак весільні гроші – це не зовсім подарунок, це майбутні позики на різні суми, що переходять від однієї родини до іншої: «*This entire social contract was built on the collective understanding that, as a young bride and groom, your wedding money doesn't belong to you; it belongs to the community, and the community must be paid back. With interest. To a certain extent, this*

means that your marriage doesn't entirely belong to you, either; it also belongs to the community, which will be expecting a dividend out of your union. Your marriage, in effect, becomes a business in which everyone around you owns a literal share» [18]. Тут бачимо, що не менш важливою є солідарність між поколіннями на рівні громади, де шлюб виступає не лише як приватний союз, а й як соціальний контракт, в якому громада має активну роль. Це створює відчуття солідарності між поколіннями та родинами, підкреслюючи важливість спільних цінностей і зобов'язань у суспільстві.

Якщо у подружжя виникають труднощі, то у лаосців є способи їх вирішення: *«First of all, the wife in the troubled marriage is encouraged to keep peace by bending to her husband's will as much as possible»; «The second level of intervention, then, is to bring in the parents of both the husband and the wife to see if they can fix the domestic problems. The parents will have a conference with the couple, and with each other, and everyone will try as a family to work things out»; «If parental supervision is unsuccessful, the couple moves on to the third stage of intervention. Now they must go before the village organization of elders – the same people who married them in the first place. The elders will take up the problem in a public council meeting» [18]. Солідарність поколінь традиційно закладена в моделі соціального взаємозв'язку та стосунків між різними віковими групами, які охоплюють два рівні: громада та родина. Тому у випадку конфліктів у шлюбах лаосців, спочатку близька родина намагається врятувати сім'ю, потім вже це право переходить до цілої громади. У рамках соціального підходу саме громада розглядається як головна сполучна ланка між мікро- та макро-рівнями, та є суттєвим елементом для встановлення та культивування солідарності. В. Флакер зауважує, що концепція взаємообміну, допомоги та підтримки сама по собі вимагає солідарності, оскільки так виявляються ті, хто мають проблеми у житті, тому громада, як у випадку лаосців, намагається допомогти індивідам [19].*

У давні часи співпраця між поколіннями була основним способом взаємодопомоги, основою солідарності між поколіннями. Зокрема Гільберт згадує про шлюби у Середньовіччі: *«But marriage in the Middle Ages was certainly the safest and smoothest means of passing wealth, livestock, heirs, or property from one generation to the next. Great wealthy families stabilized their fortunes through marriages much the same way that great multinational corporations today stabilize their fortunes through careful mergers and acquisitions.*

(Great wealthy families back then essentially were great multinational corporations)» [18]. Хоча акцентуються тут економічні аспекти, все ж шлюб причетний до створення соціальних зв'язків між родинами. Це також призводило до розвитку підтримки, де різні покоління родини допомагають одна одній у досягненні своїх цілей.

Авторка порівнює систему цінностей американців та інших народів: *«No wonder we're so confused. No wonder Americans get married more often, and get divorced more often, than any other people in any other nation on earth. We keep ping-ponging back and forth between two rival views of love» [18]. Вона підкреслює, що така поведінка свідчить про швидку еволюцію уявлень про стосунки та романтику, що впливає на їхню здатність формувати стабільні партнерства. Це також відображає культурні зміни, де індивідуальні прагнення і пошук щастя стають домінуючими у прийнятті рішень щодо шлюбів та розлучень американців.*

У романі ознаки міжгенераційної солідарності проявляється у взаємодії оповідачки і її чоловіка Феліпе. Різниця у віці, культурні відмінності та динаміка їхніх стосунків підкреслює наявність міжпоколіньового діалогу в імагологічному аспекті:

(1) *«Felipe is a kind, affectionate Brazilian gentleman, seventeen years my senior, whom I'd met on another journey (an actual planned journey) that I'd taken around the world a few years earlier in an effort to mend a severely broken heart» [18, с. 8];*

(2) *«On the subject of compatibility, I often wonder sometimes, too, if maybe those seventeen years that separate me from Felipe work to our advantage. He always insists that he's a far better partner to me now than he ever could have been to anybody twenty years ago, and I certainly appreciate (and need) his maturity. Or maybe we're just extra careful with each other because the age difference stands as a reminder of our relationship's innate mortality. Felipe is already in his midfifties; I'm not going to have him forever, and I don't want to waste the years that I do have him locked in strife» [18].*

У площині міжгенераційної солідарності зрілість Феліпе, як старшого партнера, забезпечує емоційну підтримку і стабільність у їхніх стосунках. Це відображає ідею про передачу досвіду та знань одне одному. У цьому випадку зрілість Феліпе сприймається як цінність, що сприяє зміцненню їхніх стосунків.

У стосунках між Феліпе та Ліз помітні зміни гендерних ролей: *«He cooked; I took care of the lawn; every once in a while one of us would fire up the vacuum cleaner. We worked well together*

in a home, dividing our daily chores without strife. We felt ambitious and productive and optimistic. Life was nice» [18]. Взаємний поділ обов'язків та співпраця в домашніх справах вказують на те, що обидва партнери активно залучені в побутові справи, незалежно від традиційних стереотипів. Це може свідчити про рівноправність у стосунках, де кожен має можливість вносити свій вклад і відчувати себе важливим у спільному житті.

Прикметно, що сімейне життя має вирішальне значення для розвитку міжгенераційної солідарності, оскільки воно є центром, де люди отримують особистий досвід відносин між поколіннями, що дозволяє розвивати взаєморозуміння у подальшому житті. В одному з фрагментів роману йдеться про відвідини молодої пари з Луангпхабангу – Кео та Ної. Вони жили у бідності, однак Ліз була вражена їхніми теплими стосунками, їх повагою одне до одного, що нагадало про шлюб її бабусі та дідуся. Авторка пригадує діалог з бабусею Мод, розпитуючи про найкращий момент у її шлюбі: *«The happiest time in my life were those first few years of marriage to your grandfather, when we were living together on the Olson family farm»* [18]. Відповідь відверто дивує, тому письменниця продовжує аналізувати їх стосунки: *«Why was Maude so happy in 1936? She was happy for the same reason that Noi was happy in 2006 – because she knew that she was indispensable to somebody else's life. She was happy because she had a partner, and because they were building something together, and because she believed deeply in what they were building, and because it amazed her to be included in such an undertaking»* [18]. Тут вже проступає порівняння пари з минулого століття та сучасної сім'ї. Як Мод, так і Ноя відчували щастя через свої стосунки, обидві почували себе незамінними для своїх партнерів та насолоджувалися процесом спільної побудови родинних відносин. Авторка виводить ідею, що щастя від стосунків може бути універсальним

у різні часи, покоління та культури, якщо стосунки ґрунтуються на взаємній підтримці, солідарності та вірі один в одного.

Елементи солідарності відчутні в діалозі між оповідачкою та її бабусею: *«But will you...?» She trailed off. I didn't finish the sentence for her. I knew what she was digging for, but at that point in my life I still had no intention of ever getting married again, so I said nothing, hoping the moment would pass. After a bit of silence, she tried again. «Are the two of you planning to have...?» «Again, I didn't supply the answer. I wasn't trying to be rude or coy. It's just that I knew I was not going to be having any babies, and I really didn't want to disappoint her»* [18]. Здається, що бабуся наполягає на продовженні роду, тому Ліз намагається мирно відстояти свої кордони та бачення майбутнього, але насправді бабуся переймається кар'єрою онучки: *«My grandmother threw up her hands and said, «Oh, I might as well ask you outright! Now that you've met this nice man, you aren't going to get married and have children and stop writing books, are you?»* [18]. Бабуся Мод не нав'язує свої принципи внучці, але демонструє турботу та розуміння збереження важливості кар'єрного зростання для онучки.

Висновки. У романі «Committed» Е. Гілберт спостерігаємо наявність моделі міжгенераційної солідарності в імалогічному аспекті, що проявляється на таких рівнях: наратологічний, персональний, інтерактивний. Оповідь є центральною для розуміння та осягнення міжгенераційної солідарності через мандрівку та міжкультурну комунікацію. Взаємодія з різними поколіннями і народами відкриває героїні нове бачення та розуміння інституції шлюбу, вчить розуміти інших та розширює не тільки її досвід, але й досвід читачів. Отже, у романі відтворено не тільки особистісні переживання та рефлексії, але й взаємовідносини між поколіннями у концепції солідарності через бачення «Іншого».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Samovar L. A., Porter R. E., McDaniel E. R. *Intercultural Communication: A Reader*. Boston : Wadsworth, 2012. 518 p.
2. Durkheim É. *Le suicide: Étude de sociologie*. Paris : Presses universitaires de France, 1960. 461 p.
3. Comte A. *System of positive polity*. London : Longmans, Green, 1875.
4. Parsons T. *The structure of social action: A study in social theory with special reference to a group of recent European writers*. New York : McGraw-Hill Book Company, inc., 1937. 817 p.
5. Spencer H. *Political Institutions*. 1882. URL: <http://oll.libertyfund.org/title/1336/54801>.
6. Cooley C. H. *Human nature and the social order*. Schocker Books, 1964. 444 p.
7. Mead G. H. 1934. *Mind, Self, and Society from the Standpoint of a Social Behaviorist*, edited by Charles W. Morris. Chicago: University of Chicago, selected 68-75. *The Discourse Studies Reader*. Amsterdam, 2014. P. 42–47.
8. Roberts R. E. L., Bengtson V. L. Is Intergenerational Solidarity a Unidimensional Construct? A Second Test of a Formal Model. *Journal of Gerontology*. 1990. Vol. 45, no. 1. P. 12–20.
9. Гайдаш А. В. *Дискурс старіння у драматургії США: проблемне поле, семантика, поетика: монографія*. Дніпро: Акцент ПП, 2019. 416 с.

10. Febvre Lucien. *Combats pour l'histoire*, Paris, Armand Colin, 195. 456 p.
11. Блок М. Апологія історії або ремесло історика. Переклад Марини Марченко. Київ: Лаурус, 2018. 144 с.
12. Алієва З. Образ "Я" / Інший як проблема імагології. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство*. 2013. № 13. С. 3–6.
13. Наливайко Д. Літературознавча імагологія: предмет і стратегії. *Теорія літератури й компаративістика*. К. : Фоліант, 2006. С. 27–44.
14. Kristin L. N., Oroh E. Z., Sabudu D. WOMEN IMAGE IN ELIZABETH GILBERT'S BY EAT PRAY AND LOVE. *Journal of English Language and Literature Teaching*. 2021. Vol. 4, no. 2. URL: <https://doi.org/10.36412/jellt.v4i2.2390> ((дата звернення: 11.03.2025))
15. Циховська Е. Д. Роман «Їсти, молитися, кохати» Елізабет Гілберт як твір чік-літ. *Літературознавчі студії*. 2013. Вип. 40(2). С. 312–317.
16. Шульгун М. Е. Подорож як механізм пошуку культурної ідентичності «Їсти, молитися, кохати» Елізабет Гілберт. *Сучасні літературознавчі студії*. 2018. Вип. 15. С. 204–211.
17. Бігун О. Гендерна репрезентація художньої деталі у романі Франсуази Саган "Bonjour tristesse". *Folium*. 2023. No. 1. С. 5–11. DOI: <https://doi.org/10.32782/folium/2023.1.1>
18. Gilbert E. *Committed*. New York : Penguin USA, Inc., 2010. 304 p.
19. Flaker V. *Boj za: Direktno socialno delo*. (Oranžna zbirka). Ljubljana: Založba, 2012. 372 p. ISBN 978-961-257-047-7.

FORMATION AND DEVELOPMENT OF AZERBAIJAN LITERARY CRITICISM IN THE PRESS

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА РОЗВИТОК АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ КРИТИКИ В ПРЕСІ

Shiraliyeva Shahla,
orcid.org/0000-0002-4197-0640
Ph.D., Associate Professor
Nakhchivan State University, Azerbaijan

Ahmadova Pusta,
orcid.org/0009-0005-7857-4359
Ph.D.,
Nakhchivan State University, Azerbaijan

The formation and development of Azerbaijani literary criticism in the press was closely related to the emergence of the national press. Starting in the second half of the 19th century, the publication of newspapers and magazines in Azerbaijan created a fertile ground for literary criticism. In 1875, the "Ekinchi" newspaper, founded by Hasan bey Zardabi, laid the foundation for the national press and published the first articles that influenced public opinion about literature. At the end of the 19th and beginning of the 20th centuries, the directions of enlightenment and critical realism brought new content to literary criticism. The activities of the "Molla Nasreddin" magazine led to the combination of literary criticism with satire and social criticism. The formation and development of Azerbaijani literary criticism in the press is a complex process closely related not only to the internal dynamics of Azerbaijani literature, but also to the political, social and cultural context. The press and literary criticism are considered to be two main areas that play a special role in the history of Azerbaijani literature and public thought. These two areas, being closely connected with each other, have rendered invaluable services in the processes of national and spiritual revival, in the formation of public consciousness and in the development of the literary environment. The press has become the main platform of national enlightenment and intellectualism, and literary criticism has given direction to the literary process and determined the regularities of its development.

Although Azerbaijani literary criticism developed under ideological control during the Soviet period, criticism gained scientific and methodological foundations and turned to new directions. Systematic approaches to both classical and contemporary literary samples were formed. After Azerbaijan gained independence, literary criticism entered a completely new stage. With the elimination of ideological restrictions and the influence of global literary and philosophical thought, literary criticism gained new views and approaches. The article discusses the formation and development of literary criticism in the press. We have included the formation of literary criticism in the study of periods. In modern times, Azerbaijani literary criticism and press have gained new opportunities due to the influence of technological development. Through online media platforms, literary blogs, and social networks, literary criticism and press reach a wider audience. At the same time, calls for improving the quality of literary criticism and press and preserving their independence continue.

Key words: literary criticism, reader, press, critic, author, formation.

Становлення і розвиток азербайджанської літературної критики в пресі тісно пов'язане з появою національної преси. Починаючи з 2-ої половини 19 ст видання газет і журналів в А. створило благодатний ґрунт для літературної критики. У 1875 році газета «Екінчі», заснована Хасан-беком Зардабі, заклала основу національної преси і опублікувала перші статті, які вплинули на громадську думку про літературу. Наприкінці 19 – на початку 20 століть напрями просвітництва і критичного реалізму внесли новий зміст у літературну критику. Діяльність журналу «Молла Насреддін» призвела до поєднання літературної критики з сатирою та соціальною критикою. Становлення і розвиток азербайджанської літературної критики в пресі є складним процесом, який тісно пов'язаний не тільки з внутрішньою динамікою азербайджанської літератури, а й з політичним, соціальним і культурним контекстом. В історії літературної та громадської думки Азербайджану преса і літературна критика розглядаються як дві основні сфери, які відіграють особливу роль. Ці два напрями тісно пов'язані між собою і зробили неоціненну заслугу в процесах національно-духовного відродження, у формуванні суспільної свідомості та розвитку літературного середовища. Преса стала головною трибуною національного просвітництва й інтелектуалізму, а літературна критика дала напрямок літературному процесу, визначила закономірності його розвитку.

У наш час азербайджанська літературна критика і преса отримали нові можливості завдяки впливу технічного розвитку. Через онлайн-медійні платформи, літературні блоги та соціальні мережі літературна критика та преса охоплюють ширшу аудиторію. Водночас продовжуються літературна критика та заклики до підвищення якості преси та захисту її незалежності.

Незважаючи на те, що в радянський період азербайджанське літературознавство розвивалося під ідеологічним контролем, критика набула науково-методологічної основи і вийшла на нові напрями. Сформувалися системні підходи як до класичних, так і до сучасних літературних зразків. Після здобуття Азербайджаном незалежності літературна критика вступила в абсолютно новий етап. З усуненням ідеологічних обмежень і впливу світової літературно-філософської думки літературознавство набуло нових поглядів і підходів. У статті йдеться про становлення та розвиток літературної критики в пресі. До вивчення періодів ми віднесли становлення літературної критики.

Ключові слова: літературна критика, читач, преса, критик, автор, становлення.

Introduction. Literary criticism is one of the most important areas that plays an important role in the development of literature, determines its artistic and aesthetic level and mediates between the reader and the writer. Although the history of the formation and development of Azerbaijani literary criticism in the press at first glance seems to be connected with the ideas of enlightenment, the creation of the national press and the formation of modern literary thought, in fact it took place against the background of numerous contradictions, problems and internal tensions.

“Analysis of recent research and publications. The process of the formation of literary criticism is characterized not only by the application of literary and aesthetic criteria, but also by its transformation into an instrument of socio-political struggle. It is rightly noted that in the early stages of the creation of Azerbaijani literary criticism, it was almost impossible to compare criticism with artistic creativity” [6, p. 16].

The formation and development of literary criticism was often closely linked to the activities of the press, which were an integral part of the socio-cultural life of the period. The press, especially newspapers and magazines, were an important means of bringing literary criticism to a wide audience, forming the literary taste of society and creating healthy relationships in the literary process, and the emergence and development of literary criticism in Azerbaijan was closely linked to the formation of the press.

In general, the strongest and brightest cornerstones of Azerbaijani scientific-critical thought were laid by Mirza Fatali Akhundov in the middle of the 19th century. The beginning of the publication of the newspaper "Ekinchi" in the second half of the 19th century also united literary criticism and the press. The activity of literary criticism in the Azerbaijani press was a new stage. Hasan bey Zardabi expressed his views on artistic examples in the pages of "Ekinchi" and explained his attitude to the activities of contemporary literature and its authors. Zardabi called on literary figures of the period to keep up with real life and not to be far from realities: “Our time is a time of progress, and those who do not progress will decline day by day and eventually come to naught” [8, p. 13].

Since the middle of the 19th century, in parallel with the development of the Azerbaijani press, the foundations of national literary criticism have been laid. Thus, literary criticism found its first examples in the press. Later, newspapers and magazines such as “Ziya”, “Kashkul”, “Shargi-Rus”, “Füyuzat” and “Molla Nasreddin” opened up wide opportunities for the development of critical thought. In the articles of Ali bey Huseynzade, Jalil Mammadguluzade

and other intellectuals, literary works, especially the enlightened realist literature of the time, were analyzed and evaluated. They saw the main task of criticism as the enlightenment of society and the promotion of new aesthetic and ideological values.

In this process, certain press organs, especially the newspapers and magazines "Kashkul", "Ziya" and "Shargi-Rus", occupied a special place. All three publications, in addition to reflecting the socio-political realities of the period, also had a significant impact on the formation and development of Azerbaijani literary criticism. Through these press organs, enlightening ideas, reformist thoughts and the main ideological principles of the national awakening movement were conveyed to the broad masses. Their activity in the field of literary criticism was not limited to the evaluation of artistic examples, but also put forward ideas aimed at the formation of national literary thought. “They approached literature not only as art, but also as an important means of forming public consciousness” [4, p. 62].

The enlightening spirit, national idea, and calls for solving social problems brought to literary criticism by these press organizations played an important role in the development of Azerbaijani literature and created solid foundations for the formation of the future literary generation. The ideas of national ideology, Turkism, and cultural awakening were taken as the basis for literary criticism articles published in "Shargi-Rus". The newspaper featured criticism of the work of writers and poets such as Jalil Mammadguluzadeh, Mirza Alakbar Sabir, and Uzeyir bey Hajibeyov. Ali bey Huseynzadeh and Ahmed bey Aghaoglu developed the idea of national literature in their critical articles and called for strengthening ties with the Turkic world. At the beginning of the 20th century, a significant revival took place in the Azerbaijani press. In particular, the magazine “Molla Nasreddin”, which began publication in 1906, stood out among the press organizations of that period for its satirical style, social activism, and enlightening ideas.

“Molla Nasreddin” was not only a satirical magazine, but also one of the important platforms that ensured the transition of Azerbaijani literary criticism to a new stage. The magazine played a serious role in the democratization of criticism, the connection of national literature to public life, and the strengthening of realism. “Molla Nasreddin” magazine constitutes a new stage of Azerbaijani literary criticism. “It turned literature into one of the main means of social struggle, and gave impetus to the development of realistic and satirical literature” [1, p. 101]. The magazine put forward the principles of critical realism, people-orientedness, enlightenment,

and nationalism as the main ideological line in literary criticism. Under the influence of “Molla Nasreddin” magazine, Azerbaijani literary criticism moved away from authoritarian thinking and formalist tendencies, became closer to the people, and began to play an important role in public life.

Since the beginning of the 20th century, literary criticism has become a more systematic and theoretically based field. With the establishment of Soviet power, serious ideological changes took place in Azerbaijani literature and press. Literary criticism and the press began to function as an ideological tool of the Soviet state. One of the main tasks assigned to literary criticism and the press during this period was the promotion of the principles of socialist realism, loyalty to the party, and the spread of communist ideology. Nevertheless, certain creative tendencies and individual approaches also manifested themselves in Azerbaijani literary criticism, and literary criticism was an integral part of the press during this period.

“Literature and Art”, the magazine “Azerbaijan” and other publications became the main press area where literary criticism articles, polemics and debates were published. However, during this period, criticism was mainly subject to social order. The work of writers and poets was approached from a class position, with ideological views. One of the biggest problems in the history of the development of Azerbaijani literary criticism is its exposure to ideological influences. In particular, during the Soviet period, literary criticism operated entirely within an ideological framework. Literary works were evaluated on the basis of the principles of socialist realism, and literature was subordinated to party and state policy. During this period, literary critics checked the ideological “correctness” of literary works, distorting the social function of literature. The main problems of this period were, first of all, that ideological influences limited the independence of literary criticism.

Instead of objectively analyzing literary works, literary critics were forced to adapt them to an ideological template. For this reason, the development of literary criticism slowed down during the Soviet period and superficial approaches to the analysis of literary processes emerged. Along with all this, some critics, despite ideological pressures, tried to objectively examine the classical heritage, folklore, and realistic literature. The leading literary critics of the period – Mir Jalal, Mammad Jafar, Ali Sultanli, Ali Nazim, Kamal Talibzadeh, Bekir Nabiyeu, Mammad Arif, etc. strengthened the scientific foundations of literary criticism and demonstrated a serious scientific-aesthetic approach to works of art.

When Mir Jalal Pashayev spoke about the work of many writers, he to some extent drew on his own creative experience. That is, he followed exactly those aspects in the work of the artists he studied, which he himself paid more attention to in the process of artistic creation.

Or it may be that when studying the creativity of a certain writer, Mir Jalal identified the factors that had a positive impact on this creativity, and at the same time took this as a key factor in his works as a positive creative and artistic fact.

The formation and development of Azerbaijani literary criticism in the press is a complex process closely related not only to the internal dynamics of literature, but also to the political, social and cultural context.

One of the main functions of literary criticism is the reading and interpretation of literary works in the context of the scientific and theoretical values of the contemporary era. Because the approach and perspective of each era to literary works is distinguished by their uniqueness. It is possible that works that were not sufficiently appreciated (or incorrectly appreciated) at some point in the history of literature may gain new value with the modern reading of criticism.

With the restoration of Azerbaijan’s state independence in 1991, a new era began in the country’s literary and cultural life. Ideological pressures in the field of literary criticism and the press were eliminated, censorship was abolished, and conditions were created for the free expression of ideas. However, this freedom also brought new problems to the agenda: “the weakening of the principled position of criticism, subjective and unprofessional approaches, and the fragmentation of literary taste began to be observed. However, the period of independence was characterized by methodological diversity, new forms of analysis, and the development of postmodernist and alternative views in Azerbaijani literary criticism” [3, p. 58]. During the period of independence, that is, after the 1990s, a new stage began in the field of literary criticism and the press in Azerbaijan. In the 1920s–1930s, the government implemented its policy in the field of literature in the field of publishing and the press [5, p. 48].

The abolition of censorship with independence gave criticism a freer activity. However, in the conditions of a market economy, commercialism increased in the activities of press organs, which also affected the previous prestige of literary criticism. Criticism took place more often in literary magazines and specialized newspapers. During this period, the “Literature Newspaper”, the “Azerbaijan” magazine,

“Ulduz”, the cultural supplement of “Kaspi” and other publications devoted a lot of space to literary criticism. “In these years, literary criticism saw the path to mastering new thinking mainly in assessing national-moral values, restoring the historical right of artistic truths that had been subjected to distortion and falsification, and directing social-literary thought towards national content and the channel of Turkish thought” [1, p. 19]. In the new era of literary criticism, critics of the time – Vagif Yusifli, Rustam Kamal, Javanshir Yusifli, Yashar Garayev, Nizameddin Shamsizadeh and others – brought new views to literary criticism. Their articles showed aesthetic, philosophical and postmodern approaches to literature. At the same time, in modern times, literary criticism has also taken its place on Internet resources and social networks. Blogs, websites and forums have opened new horizons for criticism. However, most of what is written on these platforms is sometimes at an unprofessional level and subjective positions prevail.

The press, especially the literary press, is of great importance in terms of transmitting literary criticism to society. Literary criticism is conveyed to a wide audience through the press, which leads to both the formation of reader taste and the creation of healthy critical-analytical relations in the literary environment.

The press protects the objectivity of the critic’s opinions, stimulates public debates and creates conditions for the recognition of new signatures. However, in modern times, the relationship between literary criticism and the press also faces certain problems. The commercialization of literary criticism, subjective and biased approaches, reviews and critical articles written on the principle of friend-acquaintance reduce the trust in criticism among readers. On the other hand, the poor financing of literary critics and the decrease in the number of professional critics are also current realities. Literary criticism and the press are two important areas that complement each other. Literary criticism, reflected in the press, shapes the literary taste of society and determines the development directions of literature.

The press expands the field of dissemination, discussion and evaluation of criticism. In the modern era, literary criticism and the press should be based on more objective and scientific approaches in a mutual cooperation environment so that our literature can develop further. Although Azerbaijani literary criticism is faced with new opportunities in the modern era, there are also various problems in this era. For example, the application of new theoretical approaches and methods among literary critics is weak. Also, when analyzing modern literary

processes, literary critics often rely on old templates and do not use new theoretical approaches and methods sufficiently.

Discussion. This prevents literary criticism from analyzing modern literary processes and slows down the development of literary criticism. “In various studies, literary criticism is evaluated as a science, art, and sometimes journalism” [7, p. 40]. Literary criticism can manifest itself in various forms. These include the following

1. In Book Reviews: Short or detailed reviews of newly published books. These reviews provide information about the book’s theme, characters, style, and other aspects of interest to readers. Book reviews help readers determine the value of a book and whether it is worth reading.

2. In Literary Analysis: A more in-depth analysis of works, examining the author’s ideas, symbols, and literary techniques. These analyses determine the value of a literary work and its place in the history of literature. Literary analysis is prepared by literary scholars and critics and helps to provide a deeper understanding of literary works.

3. Literary Discussions: Discussions on various literary issues, movements, and trends. These discussions explore the role and development of literature in society. Literary discussions create a dialogue between literary scholars, critics, and readers.

4. Literary Interviews: Interviews with authors, poets, and literary scholars. These interviews provide valuable information about the authors’ creative process, sources of inspiration, and literary ideas. Literary interviews allow readers to better understand the authors’ worldview and creative method.

Literary criticism emphasizes the role and importance of literature in society. Because literary criticism is an integral part of the literary process, accompanied by works written in form, genre and creative styles. Literature has always been a mirror of time. “The processes and events that took place in any period were reflected in the pen of a writer or poet and passed on to generations. In this sense, he plays as important a role as a historian in reaching the details of any event” [2, p. 27]. Sometimes poets and writers write such works that it is difficult for readers to understand their essence. At this point, literary criticism interprets the work in terms of idea-content for the reader’s audience, revealing the points it considers necessary in the text.

Literary criticism reveals its necessary position in the literary-reader encounter. This field examines the impact of literary works on society and determines the impact of literature on social, cultural and political issues. Literary criticism evaluates the con-

tribution of literature to the development of society and examines the impact of literary works on readers. In modern times, literary criticism has expanded further with the development of new technologies and media. The Internet and social media create new opportunities for the dissemination and delivery of literary criticism to readers. In modern times, literary criticism manifests itself not only in traditional media, but also in blogs, online magazines and social media platforms.

“As the era and time change, the attitude and approach criteria towards it also change” [5, p. 33]. The critic is not satisfied with evaluating only the literary process, but in most cases he acts from a social position, connects literature with life and expresses his opinion about society. In connection with the development of literature and society, the content of criticism, methodological principles, and the approach to the literary process also changed. This factor plays an important role in the evaluation of both classical heritage and the modern literary process. The activity, sensitivity, observational ability, and level of theoretical preparation of criticism determine the development of the literary process. Azerbaijani writers and critics approached literature as a national cultural phenomenon and evaluated the literary process on the basis of aesthetic principles. “Since the government’s control over their creativity was relatively weak, these artists brought their feelings and thoughts to works of art and relied on the ideology of nationalism in their literary and aesthetic activities” [6, p. 13].

One of the areas that attracts attention with its uniqueness in research on fiction and the literary process as a whole is literary criticism. In fact, literary criticism has emerged in various forms since the earliest times when artistic thought

existed. Academician Ramiz Mehdiyev, while characterizing the third stage in the development of the Azerbaijani national idea, evaluates the role of the press as follows: “The publication of the newspapers “Hayat” and “Irshad” and the magazine “Füyuzat” gives impetus to the creation of a national ideology, the formation of statehood thinking and the idea of national freedom” [2, p. 24]. In fact, the lack of a complete and objective picture of the national idea in the Soviet period was also due to the biased interpretation of this stage. The reality is that those press organs, especially the editor-in-chief of “Füyuzat” Ali bey Huseynzade, gave impetus to the awakening of philosophical trends in the national and political life of Azerbaijan: conducted scientific-theoretical analysis, directed the artistic thought about Europe, valued the importance and role of artistic translation, and justified the superiority of the elite thought system. “It is no coincidence that A. Huseynzade, who fully confirmed the directions of the Azerbaijani national idea for himself, considered the magazine “Füyuzat” to be the main book in this direction and published all the issues of the magazine in a row” [6, p. 21].

Conclusions. In Azerbaijani literature, a number of articles by Jalil Mammadguluzade, Abdurrahim bey Hagverdiyev, Abbas Sahhat, Jafar Jabbarli, Yusif Vazir Chamanzaminli, Samad Vurgun, Rasul Rza, Suleyman Rahimov, Anar and other authors can be evaluated as examples of literary criticism. Literary criticism is still in the stage of reforming itself and restoring its professional scientific foundations. The press and literary platforms create the basis for the formation of a new generation of critics. In the coming stage, the reconstruction of the school of literary criticism and the strengthening of the scientific and methodological basis remain important tasks.

REFERENCES:

1. Abdullayev Jalal. Lyricism and Time, Baku: “Yazichi” Publishing House, 1982, 178 p.
2. Akimova Elnara. Azerbaijani Literary Criticism in the Years of Independence, Baku: “MBM” Publishing House, 2009, 160 p.
3. Babayev Nizameddin. Literary Disputes. Baku: “Elm” Publishing House, 1986, 177 p. 34.
4. Babayev Yagub. The Formation of Native Azerbaijani Literature and the Development of Epic Poetry (XIII–XIV Centuries), Baku: ADPU Publishing House, 2008, 128 p.
5. Dadashli Yadulla. History of Azerbaijani Literary Criticism (Soviet Period). Textbook, Baku, “Elm and Education”, 2019, 472 p.
6. Kamran Aliyev. Literary studies, literary criticism. (Works, in 10 volumes, volume V). Baku, “Science and Education”, 2018, 556 p.
7. Vagif Yusifli. Azerbaijani literary criticism, Baku, “Nurlar” publishing house, 2019, 312 p.
8. Veliyev Akif. History of the Azerbaijani press (1875-1920) Baku “Science and Education”, 2009, 296 p.

ТРАВМАТИЧНИЙ ДОСВІД ТА ЙОГО ПОДОЛАННЯ: РЕПОРТАЖ ВІТОЛЬДА ШАБЛОВСЬКОГО «ОПОВІЄСІ Z WOŁYNIA»

TRAUMATIC EXPERIENCE AND OVERCOMING IT: A REPORTAGE “OPOWIEŚCI Z WOŁYNIA” BY VITOLD SHABLOWSKY

Шумська І.Б.,

*orcid.org/0009-0001-7568-6452**аспірантка кафедри полоністики і перекладу**Волинського національного університету імені Лесі Українки*

У статті проаналізовано особливості художнього відображення травми в репортажі В. Шабловського «Оповієсі z Wołyńia». Основну увагу приділено дослідженню того, як історичні події впливають на індивідуальний та колективний досвід персонажів твору.

Матеріал аналізу – історії кількох представлених у репортажі родин, які пережили події «Волинської трагедії»: Бойміструків, Гермашевських, Красовських та Попек. Автор зосереджується насамперед на художньому осмисленні дистресивного досвіду, набутого персонажами в дитинстві, та його впливу на їхнє доросле життя. Виокремлено кілька типів травм, з якими герої репортажу живуть до старості: травма ідентичності, травматичний досвід виживання, травма покинутості та травма покоління.

Визначено, що репортаж демонструє різні способи переживання персонажами травматичного досвіду: прийняття ідентичності, сублімація, символічне прощення, вшанування пам'яті. Увагу приділено також формальним елементам тексту, які відіграють важливу роль у художньому відображенні емоційних реакцій персонажів.

Оскільки репортаж В. Шабловського створений на основі спогадів реальних очевидців, зазначено, що аналіз такого тексту може бути корисним для досліджень в інших гуманітарних дисциплінах, зокрема в історичному контексті, оскільки голоси персонажів опосередковано окреслюють конкретні історичні події. Попри те, що книжка складається з багатьох індивідуальних історій, поліфонічний характер репортажу дає змогу говорити про колективний досвід травми.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю детального вивчення концепту травми, особливо в умовах війни, коли суспільство вкотре стикається з різними формами дистресивного досвіду. Крім того, українсько-польський діалог в контексті «Волинської трагедії» залишається відкритим та потребує подальшого осмислення.

Художній репортаж В. Шабловського вперше став об'єктом літературознавчого аналізу в контексті дослідження концепту травми.

Ключові слова: травма, репортаж, дистресивний досвід, індивідуальна пам'ять, колективна пам'ять, спогади.

The article analyses the features of the artistic reflection of trauma in V. Shablovsky's reportage «Opowieści z Wołyńia». The main attention is paid to the study of how historical events affect the individual and collective experience of the characters in the work.

The material of the analysis is the stories of several families represented in the reportage who survived the events of the Volyn Tragedy: Boimistruk, Hermanashevski, the Krasovski, and Popok. The author focuses primarily on the artistic comprehension of the distressing experience gained by the characters in childhood and its impact on their adult lives. Several types of traumas are identified that the characters of the reportage live with until old age: identity trauma, traumatic survival experience, abandonment trauma, and generational trauma.

It is determined that the reportage demonstrates different ways of experiencing traumatic experiences by the characters: acceptance of identity, sublimation, symbolic forgiveness, and commemoration. Attention is also paid to the formal elements of the text, which play an important role in the artistic depiction of the characters' emotional reactions.

Since V. Shablovsky's reportage is based on the memoirs of real eyewitnesses, it is noted that the analysis of such a text can be useful for research in other humanitarian disciplines, particularly in the historical context, since the voices of the characters indirectly outline specific historical events. Despite the fact that the book consists of many individual stories, the polyphonic nature of the reportage allows us to talk about the collective experience of trauma.

The relevance of the study is due to the need for a detailed study of the concept of trauma, especially in times of war, when society is once again faced with various forms of distressing experience. In addition, the Ukrainian-Polish dialogue in the context of the Volyn tragedy remains open and requires further reflection.

This reportage by V. Shablovsky became the object of literary analysis in the context of the study of the concept of trauma for the first time.

Key words: trauma, reportage, distressing experience, individual memory, collective memory, memories.

Постановка проблеми. У сучасному світі людство піддається впливу різних травматичних досвідів (війни, біженство, насильство, катастрофи), які відіграють чималу роль у формуванні особистості людини, а отже, соціуму в цілому. Травматичний досвід – це проблема

не лише нинішнього покоління, а радше замкнений цикл, адже, як зазначає В. Додонова, «важко на глобусі знайти суспільство, яке є абсолютно нетравмованим, чи то безпосередньо чи опосередковано, але всі соціуми зазнавали травматичного впливу» [3, с. 49].

Вплив травматичного досвіду на людство часто знаходить свій відбиток у художньо-документальній літературі. Література – це своєрідне дзеркало реальності, оскільки художній текст відображає те, що ми бачимо, а документальна складова уможливорює фіксацію реальних історичних подій та їхнє подальше осмислення. Саме тому вивчення художньо-документальної літератури у контексті травми є важливим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Безумовно, вивчення травми бере свої витoki в сфері медицини, проте з роками набуває особливих конотацій в різних галузях, зокрема соціології, історії, антропології, мовознавстві, літературознавстві тощо. В українському літературознавстві питання відображення теми травми цікавило таких авторів, як Т. Гребенюк, В. Василенко, В. Додонова, Т. Гундорова, Г. Матусяк, О. Пухонська, А. Черниш та ін. Проте в основному матеріалом для цих досліджень поставали художні тексти, а не художньо-документальні, до яких належить і художній репортаж.

Оскільки для дослідження теорії травми в сучасній науці характерна міждисциплінарність, ми не можемо не враховувати дослідження із психології. У вступі до книжки розмов з провідними спеціалістами з теорії та лікування катастрофічних досвідів «Почути травму» авторка передмови К. Карут зазначає, що психічний досвід травми з часом трансформується в «метод встановлення зв'язку з подіями, на які більшість людей неспроможні поглянути чи навіть дізнатися про них» [4, с. 10].

Будь-який дистресивний досвід стимулює людину до його осмислення, особливо якщо йдеться про жертв, які вижили після активної загрози смерті. Д. Лауб каже: «Є нагальна необхідність розібратися з власним досвідом, надати йому форму, реалізувати його, наче у процесі народження чогось нового. А в тих, хто вижили, точно є потреба це робити» [4, с. 61]. Такий процес часто переходить в художню площину, оскільки висловлення травми через історію створює простір для рефлексії не лише автора тексту, а й його читача, а отже, захоплює значно більшу аудиторію, ніж, до прикладу, індивідуальний сеанс у психотерапевта. Це допомагає формувати наративи, через які ми можемо переосмислювати минуле і впливати на сучасне та майбутнє покоління замість того, щоб підтримувати у собі відчай через втрати та випробування.

Р. Пападопулос вважає недооціненим те, що «слово “травма” використовують стосовно не тільки особистих переживань або психологічних

станів, але й групових і колективних реакцій на несприятливі події, а також ширших соціальних, культурних і політичних явищ» [7, с. 297]. Проте, як зауважує В. Додонова: «колективна травма завжди переживається індивідуально» [3, с. 49].

Художній репортаж В. Шабловського «*Opowieści z Wołynia*» (2023) описує реалії Волинської трагедії 1943 року – складної сторінки в історії України та Польщі часу Другої світової війни. «*Opowieści z Wołynia*» [11] – доповнене новими фрагментами видання однієї з попередніх книжок автора – «*Sprawiedliwi zdrajcy. Sąsiedzi z Wołynia*», яка вийшла 2016 року в Польщі (в українському перекладі А. Бондаря із назвою «Кулемети й вишні. Історії про добрих людей з Волині» була опублікована 2017 року [8]). О. Нахлік, аналізуючи українську рецепцію польської літератури другої половини ХХ – початку ХХІ століття, звертає увагу на унікальність цієї книги, оскільки вона дає відповідь на запитання, «що сталося з тими українцями, які ризикували своїм життям у середині 1940-х рр., щоб врятувати своїх сусідів-поляків» [6, с. 89]. Саме це питання цікавило В. Шабловського, тому протягом трьох років він їздив до України, щоб знайти очевидців Волинської трагедії чи їхніх нащадків і в такий спосіб зібрати матеріал для майбутньої репортажу.

Автор книжки передає художньо-документальне осмислення подій 1943 року, де індивідуальні історії жителів Волині тісно пов'язані між собою спільністю травми, яка є лейтмотивом усієї книги і простежується в спогадах персонажів про досвід війни, втрати та усвідомлення ідентичності. Враховуючи таку спільність, ці репортажі створюють картину колективного травматичного досвіду українців та поляків.

Репортаж В. Шабловського частково ставав об'єктом дослідження в українському літературознавстві. Окрім уже згаданої О. Нахлік, яка у своєму дослідженні актуалізувала тему прикордоння як території діалогу чи конфлікту в українській рецепції польської літератури і під цим кутом зору розглянула творчість В. Шабловського [6], до аналізу різних аспектів проблеми пам'яті долучилися також О. Шеремет [9] та Л. Лавринович [5]. Пропонована розвідка опирається на ці публікації та розширює, поглиблює наш виклад [див.: Шумська І. Відображення...] [10], де тезисно були означені основні аспекти проблеми зображення травми в репортажі Шабловського 2016 року. Метою дослідження є докладний аналіз особливостей відображення травми в художньому репортажі Вітольда Шабловського «*Opowieści z Wołynia*».

Виклад основного матеріалу. Д. Лауб зазначає: «Оскільки пам'ять є внутрішньою і вона розколота на фрагменти, під час сильних переживань ці фрагменти вимагають необхідних умов, щоб зібратися воедино» [4, с. 62]. Варто зауважити, що й власне історії персонажів подані в книжці фрагментарно, переплітаючись одна з одною, певною мірою нагадуючи своєрідний потік спогадів, які витворюють узагальнений образ травми. Р. Ліфтон стверджує: «Вживання передбачає, що також і смерть мала місце, а той, хто вижив, таким чином стикався зі смертю, і зіткнення зі смертю є ключовим для його чи її психологічного досвіду» [4, с. 17]. Власне, всі проаналізовані епізоди більшою чи меншою мірою демонструють читачу зіткнення персонажів зі смертю.

В. Шабловський згадує багато епізодичних приватних історій героїв тексту, проте деякі з них більш деталізовані та розширені. Одним із таких персонажів є Ганна Боймістрок з селища Кашівка на Волині. Вона була полькою від народження, проте ще немовлям втратила батьків через події 1943 року, відтак її вдовчила українська сім'я.

Примітно, що історія, яку переповідає героїня, розпочинається словами: «*Od dziecka widziałam, że coś jest ze mną nie tak*» [11, с. 64]. Цей миттєвий акцент на інакшості одразу натякає читачу на складності сприйняття героїнею власної ідентичності. Інші діти з дитинства таврували її «знайдою», через що в її голові не могло не виникнути питання «хто я насправді є?». Часткову правду жінка дізналася в дитинстві від своєї тітки, яка розповіла їй, що Ганя не є біологічною дитиною Боймістроків. З дитячою наївністю вона щиро зізнається своїй матері, що знає, що вона не «їхня», і просить розповісти її історію. Для її ж мами, вочевидь, ці спогади були травматичними, адже її реакцією був плач, заперечення та втеча: «*A mama płacze. Powtarza: Nasza jesteś, córeczko. I ucieka. Chową się przed mną. Drzwi zamyka*» [11, с. 68]. Ж. Лапланш зауважував: «Травматичною є не перша дія, а лише внутрішнє реанімування цього спогаду власне перетворює його на травматичний» [4, с. 38]. Причиною такої реакції, ймовірно, була глибока прив'язаність до дитини, яку вона звикла вважати «своєю», проте умови за яких сім'я взяла до себе дитину, були також специфічними. Дівчинку знайшли в місці, де розстріляли людей, сама ж вона дивом вижила: «*Obok mnie leżały same trupy*» [11, с. 70]. Очевидно, цей досвід став травматичним і для її названих батьків, адже їм обом, а особливо матері, було нелегко повертатися думками до тих трагічних подій, а надто зважаючи на причетність українців до тієї історії.

Сама ж Ганя, попри усвідомлення своєї інакшості, все ж ідентифікує себе дочкою українців: «*Jestem Hania. Hanna Fedorowna, z domu Bojmistruk. Tak tam w dokumentach i tak czuje, choć w rzeczywistości jestem kimś zupełnie innym*» [11, с. 66]. І навіть після смерті вона хоче бути похованою поряд зі своєю названою матір'ю: «*Będziemy razem leżeć aż do Sądu Ostatecznego, choć to nie ona mnie nosiła pod sercem, choć nie ona urodziła. Ale tak będzie. Ja też chcę, żeby tak było*» [11, с. 66]. Проте пані Ганна не приховує, що їй було би дуже цікаво віднайти свою біологічну родину. Їй добре жилося в Кашівці, але все ж хотілося вірити, що хтось її шукає, що вона комусь потрібна. Такі відчуття виникають в багатьох дітей у схожих ситуаціях, адже в дитинстві мама й тато – найрідніші люди: «*Kiedyś marzyłam, że ktoś przyjedzie*» [11, с. 77].

Цікавою є емоційна реакція автора-оповідача на історію героїні. Усвідомлюючи, що давати таких обіцянок не можна й не треба, все ж він зобов'язується їй допомогти: «*Panie Haniu, jutro wracam do Polski. Znajdę pani rodzinę*» [11, с. 79]. В. Шабловський дійсно знаходить людей, які можуть бути її родичами – це була родина Гердзиків. Мечислава Гердзик, як тільки почула історію про маленьку дівчинку, яку врятували в селищі Гай, не могла спати. Вона була переконана, що це її рідна сестра, хоч ніяких доказів не було. «*Po prostu wiem*» [11, с. 282], – казала вона. Бажання повірити в цю історію опосередковано свідчить про те, що втрачена родина і для цієї жінки – травматичний досвід, від якого героїня прагне позбутися.

Мечислава і Станіслав Гердзика виявилися не родичами Гані, тест ДНК чітко це показав, але вони зберегли зв'язок і зріднилися: «*Ale dzwonia do siebie regularnie, a synowie Mieczysławy nie mówią o Hani inaczej niż „ciocia”*» [11, с. 294]. Ганна Боймістрок знову через багато років знайшла названу родину, таким чином поєднавши в собі дві ідентичності полячки та українки, що, у свою чергу, стало механізмом проживання її травми.

Наступною вартісною історією в контексті травми, на нашу думку, є історія родини Гермашевських. «Слово «травма» також можна розглядати як образ, який пробуджує безліч емоцій, як явище з різноманітними супутніми факторами та наслідками» [7, с. 303]. Автор через окремі деталі та символічні епізоди розкриває травматичний досвід, які пережили персонажі, і зображує, як він впливає на їх психіку. Варто зауважити, що В. Шабловський для відтворення деяких епізодів у художньому репортажі вико-

ристовував книжку одного із членів родини – Мирослава Гермашевського, колишнього польського космонавта, який написав книжку «Тягар невагомості. Історія пілота-космонавта», де частково зобразив події на Волині в 1943 році, які спровокували його особистий травматичний досвід.

У першому епізоді-знайомстві з одним із членів родини Гермашевських спостерігаємо за ретроспективною сценою повернення у спогадах в той день, коли стріляли в матір Мирослава Гермашевського. Цікаво, що спогад мимовільно виринає в його свідомості в момент відльоту героя в космос, коли він одягнув скафандр і почув, як за ним закривають люк ракети. Ізольоване середовище стало тригером його ретравматизації. Попри те, що Мирослав на той час був ще немовлям, він розповідає про цей день так, наче пам'ятає його до дрібниць.

В. Шабловський майстерно ілюструє психологічний стан персонажів, які живуть в перманентному очікуванні смерті. Автор намагається зобразити весь спектр емоцій на різних рівнях. Наприклад, у тексті часто можна помітити описи зовнішності, які відображають внутрішні переживання героїв: «*Przyszł już po zapadnięciu zmroku. Był skulony, jakby pszestraszony. Zamknęli się z moim ojcem na kilka minut w izbie. To była krótka rozmowa. Tata wyszedł z niej blady*» [11, с. 108]. Це важливий епізод, оскільки саме від цього візиту близького товариша (українця) родина Гермашевських остаточно втрачає спокій.

Особливо виразно В. Шабловський передає відчуття страху та безсилля у сценах, де родина передчуває найгірше: «*Śpią w ubraniach. W nocy czekają na najgorsze. Każdy poranek jest jak zbawienie*» [11, с. 109]. А коли з села починають поступово зникати українці, переїжджаючи до інших населених пунктів, персонажі відчують неминучу загрозу. Це підсилює ідею колективної тривоги, яка стає частиною їхнього повсякденного життя.

Варто звернути увагу, що в напружених сценах В. Шабловський робить речення короткими та рваними, що загострює атмосферу неспокою. У бойових сценах автор додає ще більшої інтенсивності та фрагментарності, зокрема використовуючи еліпсис – короткі, уривчасті речення, які надають тексту динамічності, створюють ефект напруженості та драматичної атмосфери: «*Karabin. Granat. Szybki bieg. Znów granat*» [11, с. 115]. Формальні елементи відіграють важливу роль, оскільки стають засобом зображення емоційного стану людей.

Вплив травматичного досвіду помітний не лише у ретроспективних епізодах, а ще в сценах спогадів члени родини про пережиті події. Травма

в репортажі зображена насамперед через емоційні реакції персонажів. Наприклад, згадуючи про матір, Мирослав Гермашевський у своїх спогадах зазначає, що вона не була в стані діяти раціонально: спочатку їй влучили кулею у скроню, а потім вона дуже довго тікала, і лише після того, як минув стан афекту, усвідомила, що її дитини немає поруч. Ще екстремальнішою зображеною реакцією був стан близький до божевілля: «*Znajdują przerażoną do oblędu stryjeczną ciotkę Adelę Hermaszewską, która tuli do siebie trójkę zamordowanych ne jej oczach dzieci*» [11, с. 119].

Окрім емоційних реакцій, травма також інтерпретована в репортажі через спогади. Як вже було зауважено, Мирослав Гермашевський згадує про свою дитячу травму в один із найважливіших моментів свого життя – під час польоту в космос. В цьому контексті важливими також є спогади його сестри Сабіни Чапіги. Вже будучи в похилому віці, жінка детально згадує своє дитяче бажання під час подій Волинської трагедії: «*Ale najważniejsze marzenie miałam tylko raz, wtedy, jak bieglyśmy razem z Anią do Zurna. Marzyłam, żeby umrzeć od kuli, a nie od siekiery*» [11, с. 117]. Р. Пападопулос зазначає: «Травма – це відбиток, що залишився після того, як негаразди «втерлися» в людину, а оскільки травма існує довше, ніж тривають самі негаразди – подібно до шраму від рани, – вона теж живе своїм життям: служить знаком, який передає різні повідомлення, наприклад, застерігає інших уважно ставитися до постраждалого, нагадує про наслідки негараздів ...» [7, с. 309]. Детальні та чіткі спогади Мирослава та Сабіни доводять, що травма закарбовується в людській психіці на тривалий час, залишаючи невідворотні наслідки. Проте той факт, що Мирослав Гермашевський написав книжку, куди долучив спогади із Волині, свідчить про присутність в репортажі ще одного механізму проживання травми – сублімації.

Травматичний досвід покинутості зображений в обрамленій історії «*Tudzień z życia mężczyzn*», де описана зустріч давно загублених один для одного батька та сина. Ярема Красовський все життя думав, що батько загинув, але раптовий дзвінок сповістив, що його батько насправді живий і чекає на нього. Ярема приїжджає до Польщі, щоб познайомитися з ним. Їхня родинна історія розказана через численні ретроспекції, де Ярема та Єжи (його батько) діляться подіями зі свого життя. Великою мірою Ярема говорить про своє дитинство в Іваничах, часто акцентуючи увагу на відчуженості від матері. Матір певний час чекала, що чоловік повернеться додому, однак час ішов, а до неї залицявся один хлопець із села,

бабуся все радила їй виходити за нього заміж, бо чоловіків після війни залишилося мало.

Проте в новій родині для Яреми немає місця, він залишається жити з бабусяю: «*Jak wyszła za mąż, ja zostałem u babci. Miałem już sześc albo siedem lat i nie rozumiałem dlaczego mam mieszkać z babcią. Dlaczego nie przy mamie?*» [11, с. 139]. Бабуся пообіцяла йому, що коли він виросте, то все зрозуміє. І він зрозумів. Як вже було згадано, саме реанімування спогаду перетворює його на травматичний досвід, і пізніше усвідомлення Яреми причин маминої відчуженості лише посилює його травму розриву із батьками. Маминим чоловіком став той, хто тієї фатальної ночі шукав його та його батька, щоб вбити. Матір, імовірно, погодилася на це заміжжя, щоб захистити сина та себе. Проте Ярема не сприймав мамині вчинки як турботу. Зрештою, він був ще дитиною і просто трактував це як холод у спілкуванні з нею: «*Rzadko do nich chodziłem. A jak już szedłem, to u rodzonej matki się czułem jak w gościach*» [11, с. 141]. Хлопчик відчував себе чужим та покинутим. Залишившись без батька, він втратив і матір.

Примітним епізодом є той, де Ярема сердиться на батька через те, що той згадує його дідуся з негативними емоціями. Єжи втікав з Іваничів, адже боявся, що його вб'ють за партизанську діяльність. Дідуся Яреми заарештували за те, що він був тестем поляка, Єжи міг його врятувати, але не захотів, переконавши дружину, яка знайшла його на залізничній станції, що це лише провокація, тож поїхав звідти назавжди. Оскільки Ярема, на відміну від Єжи, знав правду, його експресивна реакція є цілком закономірною: «*Tato, nie wiesz, co mówisz! Dziadek nie wrócił z tej niewoli. Trzy dni go męczyli*» [11, с. 149].

На додачу, Ярему гризло те, що батько стільки років не намагався шукати його, знаючи всю необхідну інформацію про нього. Ярема не сказав батькові цих слів, проте зрозумів, що час втрачений і вже нічого не повернути: «*Cieszę się że cię poznałem. Ale zbudować to my już nic nie budujemy*» [11, с. 151]. Т. Гребенюк зазначає: «Типовими персонажами у творах про травму є ті, хто попри загальну комунікативну активність і адекватність уникає розмови про пережиту травму, замовчує цей досвід» [2, с. 108]. Очевидно, що зустріч Яреми з його батьком ретравматизувала його, проте реакцією на це чоловік обрав мовчання.

Однак Єжи після їхньої зустрічі наполегливо телефонував синові, намагався тримати зв'язок. З одного боку, Ярема мав образ на батька, оскільки фактично через нього він багато років відчував себе самотнім (Єжи втік, дідуся закатували, матір вийшла заміж за іншого і стала прак-

тично чужою для Яреми). До того ж, Єжи багато років навіть не намагався шукати сина, а потім в нього з'явилася нова сім'я, про що Ярема дізнався не від батька, а з подарованої ним на прощання книжки. В самій книжці взагалі не було згадано про його попередню сім'ю, лиш про матір він зрідка згадує називаючи її «*Moja uczennica Olga*» [11, с. 154], що додає певного ступеня відчуження від батька ще більше, адже він бачить, що той відмовився від його матері. Проте з іншого боку те, що Ярема погоджувався підтримувати зв'язок з батьком після тієї зустрічі, і те, що після смерті батька він постійно ставив за нього свічку в церкві, може свідчити про символічне прощення та прийняття з боку сина.

У контексті розуміння травми вважаємо важливим звернути також увагу на родинну історію Леона Попека. Сам Леон не був свідком трагічних подій, проте на його прикладі бачимо успадкований біль від втрати та відчуття несправедливості. Власне тут йдеться про травму, передану через покоління, яку Леон намагається осмислити через пошуки правди, вшанування загиблих та перепоховання поляків. В. Василенко звертає увагу, що «травма означає не лише болісну дію, а й своєрідну трансмісію – передачу пам'яті про трагедію через покоління, в інші місця й часи» [1, с. 44].

Як вже було згадано, Леон Попек не був учасником тих подій, він відтворює цю родинну історію через перекази очевидців, а отже, за допомогою тієї інформації, яку він вирішує розповісти, ми можемо зрозуміти больові точки Леона в цій історії. Свідки розповіли йому, що його дідуся, Миколая Попека, заколов вилами сусід, а його дідусь перед смертю лише зміг викрикнути: «*Stepan, za co?*» [11, с. 161]. Те, що герой акцентує на цьому увагу, лише підтверджує, як йому болить за смерть тих людей: його дідусь був доброю людиною, яку не було за що вбивати. До того ж, онук продовжує насичувати розповідь емоціями, зауважуючи, що смерть його дідуся була не просто болючою (як фізично, так психологічно), а й довгою: «*Mikołaj Popiek kona przez cały dzień*» [11, с. 161].

Проте родинна історія Леона містить не лише смерть та зраду, а й порятунок та вдячність. Дружина Миколая Попека, Францішка, змогла врятуватися. Спочатку її захистив лютий пес, який оберігав її біля дерева, а потім її порятував українець Іван Потоцький. Ризикуючи життям, кілька днів він переховує її на горищі. Згодом він порятував її і вдруге, коли прогнав чоловіків, які хотіли вбити жінку. Максимально логічною реакцією на ці події була втеча, оскільки він розумів, що довго стримувати їх не зможе: «*Pani Popkowa –*

mówi wtedy Ukrainiec Potocki. – Uciekajmy. Tych chłopaków ja znam i oni się mnie boją. Ale zaraz przyjdą tacy, których nie znam. Zabiją i was, i mnie, i moją rodzinę» [11, с. 163].

Бажання Леона Попека вшанувати своїх померлих родичів бере свої витoki ще з дитинства. Він добре пам'ятає, як на День Усіх Святих вони не мали жодної могили, щоб провідати: «*Wszyscy bliscy zmarli leżeli po tamtej stronie Bugu. Radzieckiej. A tam nie wolno było jeździć*» [11, с. 168]. А ще змалку його мучило питання: «*...dlaczego wymordowano naszych bliskich?*» [11, с. 168]. Ймовірно, це і стало причиною його вступу на історичний факультет для того, щоб досліджувати це питання – осмислити та дати відповідь. Окрім цього, Леон Попек присвятив своє життя вшануванню своїх предків, він часто їздив на Волинь, зокрема брав участь в пошукових та ексгумаційних роботах.

Висновки. Таким чином, один із найважливіших мотивів репортажу В. Шабловського – мотив травматичного досвіду. На прикладах історій різних родин та окремих осіб автор актуалізує феномен травми засобами художньо-документального письма, демонструючи, як болючі моменти минулого трансформуються в травматичні спогади та реакції.

Історії героїв, чії спогади відображені в репортажі, фактично є дитячими, а отже, насамперед, ідеться про дитячі травми, які вплинули на доросле життя. Репортаж В. Шабловського ілюструє принаймні такі з них, як травма іден-

тичності, травматичний досвід виживання, травма покинутості та травма поколінь. Важливою інтенцією польського автора є його намагання знайти точки порозуміння між сторонами минулого конфлікту, тож він акцентує також на тому, в який спосіб герої його репортажу знаходять спосіб проживання своїх травм. Визначаємо, що у творі зображені такі способи, зокрема поєднання двох національних ідентичностей, сублимація, символічне прощення, вшанування предків.

Важливою складовою стилю В. Шабловського є здатність, відтворюючи травматичний досвід, передавати спогади героїв експресивно, використовувати широкий діапазон художніх засобів, детально змальовувати зовнішній вигляд персонажів, зображати емоційні реакції очевидців чи їхніх нащадків тощо. Це дозволяє читачеві глибоко відчувати та пережити ці емоції разом із героями,

Поліфонічний характер книжки дозволяє аналізувати текст крізь призму колективної пам'яті, а отже й колективної травми, що, в свою чергу, уможливує дослідження того, як дистресивний досвід впливає на спільноти (до прикладу, механізми виживання, пошуки та усталення ідентичності, стратегії примирення та способи прийняття). Зображена у художньо-документальній формі травма стає інструментом для осмислення подій як таких, а отже художній репортаж В. Шабловського є важливим в контексті розуміння та відображення історичної правди чи її інтерпретацій через особисті переживання приватних осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Василенко В. Опріявнюючи незриме, проговорюючи невимовне: категорія травми в об'єктиві сучасних досліджень. *Слово і Час*. 2017. № 11. С. 43–55.
2. Гребенюк Т. Мовчання й говоріння як форми репрезентації історичної травми в українській прозі доби незалежності. *Синопис: текст, контекст, медіа*. 2022. 28 (3). С. 104–112.
3. Додонова В. Історична травма: спроба дефініції. *Культурологічний вісник Нижньої Наддніпряниці*. 2019. Випуск 39 (1). С. 45–50.
4. Карут К. Почути травму. Розмови з провідними спеціалістами з теорії та лікування катастрофічних досвідів. URL: <https://play.google.com/books/reader?id=yHlzEAAAQBAJ&pg=GBS.PP1&hl=uk> (дата звернення: 01.03.2025).
5. Лавринович Л. «Кулемети й вишні» Вітольда Шабловського: репортаж як пам'ять і пошук. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2022. Вип. 3 (98). С. 46–56.
6. Нахлік О. Прикордоння як територія порозуміння/діалогу чи ворожості/конфлікту в українській рецепції польської літератури другої пол. XX – поч. XXI ст. *Romanoslavica*. 2019. № 55 (2). Р. 82–94.
7. Пападопулос Р. У чужому домі. Травма вимушеного переміщення: шлях до розуміння і одужання; пер. з англ. Інна Бодак і Наталія Яцюк. 2-ге вид. Київ: Лабораторія, 2024. 416 с.
8. Шабловський В. Кулемети й вишні. Історії про добрих людей з Волині / пер. з пол. Андрія Бондаря. Львів: Видавництво Старого Лева, 2017. 352 с.
9. Шеремет О. Проблематика пам'яті в сучасному польському репортажі (на прикладі «Кулеметів і вишень» Вітольда Шабловського). *Синопис: текст, контекст, медіа*. 2017. № 3 (19). С. 28–38.
10. Шумська І. Відображення травми в художньому репортажі Вітольда Шабловського «Sprawedliwy zdrajcy». *Стан і перспективи методики вивчення польської мови у закладах середньої та вищої освіти*: зб. тез доповідей; Київ – Луцьк – Варшава, 14–18 жовт. 2024 р. Луцьк: Вежа-Друк, 2024. С. 213–216.
11. Szablowski W. Opowieści z Wołynia. Nowe, zmienione wydanie książki Sprawedliwy zdrajcy. Warszawa: Manufaktura książek, 2023. 312 str.

РОЗДІЛ 9 УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.2.082 «Перший вінок».09(045)
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.39.1.40>

ТИПОЛОГІЯ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ ПРОЗОВИХ ТА ЛІРИЧНИХ ТВОРІВ ІЗ АЛЬМАНАХУ «ПЕРШИЙ ВІНОК» НАТАЛІЇ КОБРИНСЬКОЇ ТА ОЛЕНИ ПЧІЛКИ (1887)

TYPOLOGY OF FEMALE IMAGES IN PROSE AND LYRICAL WORKS FROM THE ALMANAC “PERSHYV VINOK” (“THE FIRST WREATH”) BY NATALIA KOBRYNSKA AND OLENA PCHILKA (1887)

Біловус Л.І.,
orcid.org/0000-0003-4882-4511
доктор історичних наук,
професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності
Західноукраїнського національного університету

Павлішена Л.В.,
orcid.org/0000-0003-1807-588X
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови і літератури
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Швець Т.В.,
orcid.org/0000-0003-3798-6670
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови і літератури
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Стаття присвячена впорядкуванню типології жіночих образів прозових та ліричних творів із альманаху «Перший вінок» Наталії Кобринської та Олени Пчілки. Дане видання прикметне тим, що об'єднало навколо важливих проблем жіночого буття в Україні авторок з географічно і політично розрізненої української інтелігенції. Проза та лірика в альманасі «Перший вінок» відкриває перед читачем широку та різноманітну галерею жіночих образів. Актуальність статті зумовлена потребою визначення й переосмислення еволюції та з'ясування соціальної актуальності цих образів, зміною культурного і літературного контексту, зокрема, формуванням нових типажів в українській літературі кінця XIX століття.

Відповідно до ідейно-тематичної та проблемної основи твору для класифікації обрано літературно-мистецький підхід, який дає можливість повного відтворення системи різних типів жіночих образів альманаху. Це жінки, які презентують у художніх текстах тип берегині, Мадонни, фатальної жінки, жінки-бунтарки, жінки-драматичної героїні. Традицію цих образів ми бачимо в багатьох творах класичної української літератури.

Образ жінки-берегині в українській літературі – традиційний архетип. Здебільшого це жінки, які постають у ролі люблячої дружини й матері, відстоюють усталені закони взаємин між чоловіком та жінкою, визнають патріархальний тип свідомості. Характерними рисами жінки-Мадонни є чистота і моральна досконалість (невинність, безгрішність), здатність піклуватися за інших, готовність жертвувати собою заради загального добра, безкорисливість, смиренність, терпіння. Жінки-драматичні героїні часто приносять себе в жертву добровільно (заради любові, дітей, ідеї), саме тому, їхня доля завершується трагічно. Жінка-бунтарка здатна до самопожертви, тому її доля також часто трагічна. Така жінка прагне розвитку, має доволі широкий світогляд, високий рівень свідомості. Образ фатальної жінки прикметний впізнаваністю і символічністю рис. Це особи з привабливою зовнішністю, які володіють певним магнетизмом, особливим шармом, є непередбачуваними, діють самостійно, виходять за межі традиційних уявлень про образ матері, дружини, коханої.

Таким чином, твори з альманаху спонукають до розширення образного поля української літератури, до еволюції уявлень про жінку – від традиційної берегині до активної діячки та творця власної долі.

Ключові слова: альманах «Перший вінок», типологія, жінка-берегиня, жінка-Мадонна, жінка-драматична героїня, жінка-бунтарка, фатальна жінка, еволюція, традиція.

This article deals with the classification of the typology of female images in prose and lyrical works from the almanac «Pershyv Vinok» («The First Wreath») by Natalia Kobrynska and Olena Pchilka. This publication is notable for bringing together authors from the geographically and politically dispersed Ukrainian intelligentsia around important issues

of women's existence in Ukraine. Prose and lyrics in the almanac «Pershyi Vinok» («The First Wreath») open up to the reader a wide and diverse gallery of female images. The relevance of the article is caused by a need for defining and rethinking the evolution and clarifying the social relevance of these images, by changing the cultural and literary context, in particular, by the formation of new types in Ukrainian literature of the late 19th century.

In accordance with the ideological, thematic and problematic basis of the work, a literary and art approach was chosen for classification, which allows for a complete reproduction of the system of various types of female images of the almanac. These are women who present in literary texts the type of Beregynya (female protector), Madonna, femme fatale, rebellious woman, dramatic heroine. We see the tradition of these images in many works of classical Ukrainian literature.

The image of a woman-protector in Ukrainian literature is a traditional archetype. Mostly, these are women who appear in the role of a loving wife and mother, defend the established laws of relations between a man and a woman, and recognize the patriarchal type of consciousness. The characteristic features of the Madonna woman are purity and moral perfection (innocence, sinlessness), the ability to care for others, willingness to sacrifice oneself for the common good, selflessness, humility, and patience. Women-dramatic heroines often sacrifice themselves voluntarily (for the sake of love, children, ideas), that is why their fate ends tragically. A rebellious woman is capable of self-sacrifice, therefore her fate is also often tragic. Such a woman strives for development, has a fairly broad worldview, a high level of consciousness. The image of a femme fatale is notable for its recognizability and symbolism of the figure. These are individuals with an attractive appearance having a certain magnetism, a special charm, are unpredictable, act independently, go beyond traditional ideas about the image of a mother, wife, lover.

Thus, the works from the almanac encourage an extension of the figurative field of Ukrainian literature, an evolution of ideas about women – from the traditional Beregynya (female protector) to an active figure and creator of her own destiny.

Key words: almanac «Pershyi Vinok» («The First Wreath»), typology, female Beregynya (female protector), female Madonna, female dramatic heroine, female rebel, femme fatale, evolution, tradition.

Постановка проблеми. Альманах Наталії Кобринської та Олени Пчілки «Перший вінок» 1887 року – не просто нове і незвичне явище в історії української літератури. Це видання прикметне тим, що об'єднало навколо важливих проблем жіночого буття в Україні авторок з розрізненої географічно і політично української інтелігенції, активізувало їхні зусилля до розвою громадської, культурно-освітньої, літературної діяльності і стало яскравим артефактом української феміністичної ідеї. В альманасі презентовано сорок дев'ять текстів, серед яких наукові статті соціально-культурного, етнографічного, фольклорного змісту, художні твори та один некролог. До створення збірника були залучені лише жінки-авторки. Як зауважує О. Єременко, «це були кращі представниці творчої та громадськи активної інтелігенції» [2, с. 359]. Серед них як відомі широкому колу читачів письменниці: Леся Українка, Олена Пчілка, Наталія Кобринська, Людмила Старицька, Ганна Барвінок, Дніпрова Чайка, Климентина Попович, Анна Павлик, Уляна Кравченко, так і ті авторки, які більше знайомі літературознавцям: Ольга Бажанська (Озаркевич), Олена Грицай, Катерина Довбенчук, Ольга Левицька, Сидора Навроцька, Софія Окуневська-Морачевська, Міхаліна Рошкевич, Ольга Франко. Проза та лірика в альманасі «Перший вінок» відкриває перед читачем широку галерею жіночих образів. Вона настільки різноманітна, що зумовлює потребу в дослідженні їх типології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найпершими, хто оцінив досягнення альманаху, були Іван Франко та Михайло Павлик. Франко опікувався не лише редагуванням та видавництвом збірника, він анонсував, рекламував і розповсю-

джував його, а також подав у журналі «Ruch» першу статтю-рецензію на збірник польською мовою. У «Літературно-науковому віснику» за 1901 рік він зазначив наступне: «І хоча може не всі авторки, що зложили ся своїми працями на ту книжку, оправдали надії, які можна було поклати на них, то про те для історика нашої культури і нашого національного відродження ся книжка завжди буде дорогоцінною пам'яткою» [9, с. 61]. С. Павличко розглянула твори з альманаху «Перший вінок» щодо їхнього феміністичного спрямування та художньої вартості [4, с. 123]. О. Єременко дослідила взаємозумовленість синкретизму індивідуально-стильових особливостей творчості авторок та ідейно-тематичної єдності збірника, наголошуючи на мотиваційно-визначальній характерологічній рисі та функціональній особливості ідіостилістичних складових творів, репрезентованих в альманасі «Перший вінок» [2]. М. Павлюх розкрила проблеми громадянської та політичної активності українських жінок другої половини XIX століття, проаналізувавши жіночі альманахи Н. Кобринської, в тому числі й «Перший вінок», зокрема їхню публіцистичну частину [5]. У січні 2025 року за підтримки ГО «Дівчата» вийшла друком збірка есе про авторок альманаху «Ті, що творили «Перший вінок»» [8]. Актуальність цієї статті зумовлена потребою визначення, переосмислення еволюції жіночих образів в українській жіночій ліриці й прозі кінця XIX століття та зміною традиційних архетипів, з'ясування соціальної актуальності художніх образів і впливу їх на розвиток національної ідентичності, на зміну культурного і літературного контексту, зокрема, на формування нових типажів в українській літературі.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити типологію жіночих образів прозових і ліричних творів альманаху «Перший вінок».

Виклад основного матеріалу. Традиції української літератури презентують «полівалентність трактування жіночих образів» [12, с. 250]. Як зазначає Н. Осіпенко, для української літератури другої половини XIX століття характерними були образи «жінки-матері, жінки-берегині родинного вогнища, жінки, яка є носієм моральних чеснот, жінки-патріотки рідної землі, жінки-вдови, кріпачки, селянки, інтелігентки, представниці певної професії тощо» [3, с. 255]. Скористаємося системою, запропонованою І. Юрескул, і звернемося до аспектів внутрішнього та зовнішнього характеру життєдіяльності жінки, які визначають тип її образу: 1) суспільний і сімейний статус; 2) соціально-професійна роль; 3) морально-психологічні характеристики (темперамент, цінності, переконання); 4) маскулінний і фемінний тип особистості [12, с. 250].

Відповідно до ідейно-тематичної та проблемної основи твору типи жіночих образів можна визначати на основі літературно-мистецького, психологічного, соціокультурного, астрологічного, екзистенціального підходів. Для даного дослідження обрано літературно-мистецький підхід, оскільки, на нашу думку, він дає можливість повного відтворення системи різних типів жіночих образів альманаху. Цей підхід подає систему жіночих типів, які відіграють у художніх текстах роль берегині, Мадонни, фатальної жінки, бунтарки, драматичної героїні. Традицію цих образів можна помітити в багатьох творах класичної української літератури. Для їхнього розвитку в жіночій прозі другої половини XIX століття маємо благодатний ґрунт.

Образ жінки-берегині в українській літературі – традиційний архетип. У його основі закладено символи материнства, родинного тепла, моральної чистоти. Така жінка завжди є охоронницею сімейного щастя, втіленням мудрості та гармонії. Здебільшого це жінки, які постають у ролі люблячої дружини й матері, відстоюють усталені закони взаємин між чоловіком та жінкою, визнають патріархальний тип свідомості, підтримують лад у сім'ї, виховують дітей, зберігають і передають традиції в межах свого роду. Це чесні, вірні, добрі, часто смиренні перед долею жінки, здатні на високі почуття милосердя, прощення, любові. Заради сім'ї вони готові поступитися особистим щастям, самовіддано борючись із будь-якими загрозами, які постають перед родиною.

Символи, які супроводжують цей образ: дім, земля, родинне вогнище можна побачити у ліричному творі Лесі Українки «На зеленому

горбочку...». Образ чепурної хатки, яка виглядає сонечко, мов рідну матір, суголосний з образом дівчини, яка виходить виглядати свою матір у садочок «*І до білої хатинки, / Немов мати до дитинки вийшло сонце, засвітило / І хатинку звеселило*» [6, с. 177]. Попри невеликий розмір вірша, всього дві строфи, маємо цілком об'ємні образи-символи, які втілюють основні риси архетипу берегині.

Традиційною у парадигмі трактування літературознавцями цього типу жіночих образів є головна героїня оповідання Наталії Кобринської «Пані Шумінська». Це не просто переосмислення певної сімейної історії, не глянцеви портрет родини, за яким криються сімейні таємниці, це – скерована відповідною системою соціокультурних поглядів система цінностей, яку свято прагне оберігати головна героїня – старша жінка, берегиня осиротілого сімейного гнізда. Попри те, що на неї діють різноманітні чинники: походження з духовенства, суспільні та економічні обставини, вона – передусім мати, яка хоче щастя для своїх дітей, господиня, яка вправно веде справи: «*Ніщо не мутило ні в округ неї, ні в ній тихого настрою. Вона знала, де, що і як робить ся в господарстві*» [6, с. 177]. Ця жінка з юних років ідеально вписувалася у систему координат тогочасного патріархального суспільства. Свого майбутнього чоловіка – сина священника, який завершив навчання на тому ж факультеті, що й її батько, вона побачила під час родинного свята. Дівчина не була проти цього шлюбу: «*Всі єї близькі уважали се зовсім доброю партією, єї і єго родичі, і вона також не мала причини інакше дивитись на се діло*» [6, с. 179]. Свідомість Шумінської є прямим відображенням тих соціально-культурних ціннісних орієнтирів, за якими живе міщанське суспільство: освіта для дітей, добробут для сім'ї, мрії про майбутнє: «*Будущина дітей була для неї цілим світом, одною думкою, одним бажанєм. Але тота будущина, о котрій так часто думала, не була для неї нічим таємничим і недосягненим, а противно, вона представляла собі все ясно, як ясні і обдумані були єї плани. Вона хотіла, щоби всі єї сини були попами, а доньки попадяма, та щоби всі добре та в достатках жили*» [6, с. 180]. Саме в цій царині – плануванні майбутнього – з'явився певний дисонанс у взаєминах з дітьми, які дивилися на нього по-різному, оскільки захопилися «духом часу». Ці зміни не були природними для сталого світу Шумінської: «*Щось неясне, величезне і могуче мелькало перед єї очима, шось, що уносило і поривало цілий єї спокій, перед чим гинув старий порядок, якийсь розклад відчужував від неї ті частини, що недавно близько і дружно*

до себе прилягали» [6, с. 185]. Дух часу, наче якийсь страшний демон, руйнував все її життя: «.. в душі пані Шумінської зачали рисувати ся в тисячних зарисах і заламах контури предмету, котрий єї завжди займав. Був то єї дім, єї цілий світ. Не бачила вона більше простору, лиш що з-за єго вікон, не вибігала гадкою поза єго стіни» [6, с. 188]. Фінал оповідання доволі символічний: порівняння материнської опіки з поведінкою квочки, яка переживає за курчат, які вирвалися на волю зі шкаралупок. Сама Шумінська усвідомлює невпинну дію нового часу, розуміє, що мріям приходить кінець та її воля тепер не впливає на вибір тих, кому вона присвятила своє життя. Отже, на нашу думку, образ Шумінської має усі типові ознаки жінки-берегині. Текст сповнений елементами суб'єктивно-психологічного, приватно-жіночого колориту. Символ дому тут суголосний з постаттю Шумінської, він, наче за ґратами, тримає у полоні, не дає їй зрозуміти тих, кого вона любить, відмежовує від плину життя.

У вірші Дніпрової Чайки «Нічною добою» немає образу жінки-берегині, але тут фіксуємо символи, які суголосні з цим типом: хата, вікна, світло місяця, благословенна праця, відчуття щастя й тривоги, тихий сон, як спокій і відчуття захищеності.

Аналогічний підхід до переосмислення образів використано й під час аналізу вірша Лесі Українки «Поле». Його зміст також сповнений образами, які творять парадигму символу жінки-берегині. Поезія закликає дітей, які рвуться на волю з тісних обіймів хати, дочекатися весни. Твір акцентує на закономірностях усталеного плину життя: за зимою обов'язково прийде весна, потрібно лише дослухатися до законів природи. Ніщо не зруйнує ці усталені правила.

Два сонети Уляни Кравченко, об'єднані в диптих «Не рвись в будуще!» теж цікаві з точки зору відтворення уявної жінки-порадниці, яка прагне зупинити зростання юної дівчини. Вона лякає страшними картинами згасання, відмирання, дорослішання, занурення у серйозні стосунки. Так, дитяча пора дуже чарівна, але закони, які рухають життя, ще ніхто не відмінив. Яка б не була ностальгія за юним віком, дорослішати доведеться усім.

В оповіданні Сидори Навроцької «Попався в сіль» бачимо кілька жіночих образів, однак усі вони легко вписуються у систему координат образу жінки-берегині. Герміна, донька неможливого панотця, хоч не отримала пристойної освіти, але була хитра, усвідомлювала своє соціальне становище і намагалася діяти так, щоб вийти заміж як не за багатого, то хоч за красивого хлопця. Саме тому вона обирає Степана.

Інша дівчина – Наталка, хоч, на думку Степанового товариша Леська, «не тільки що гарна, але ще якась не така, як усі» [6, с. 420], є різновидом берегині, оскільки самовіддано відстоює жіноче право на вільне висловлювання думки, на свідомий вибір партнера. Якщо Герміна захоплювалася танцями, не любила читати, не цікавилася суспільними проблемами, то Наталка часто дискутувала з чоловіками, прагнула будь-що здолати суперника. Герміна вміла бути чемною, Наталка ж, хоч і користувалася популярністю чоловіків, заміж не збиралася. Вона дуже чітко усвідомлювала рівень тих кавалерів, які її оточували. Ось і на Степана вона дивилася, як на людину цікаву, гарячу, але дуже наївну, таку, яка заплуталася у далеких від правди життя фантазіях. Наталка дуже цілісна натура. Вона не вибаचाє зради чи то людей, чи то ідеалів. Відносимо образ Наталії до типу берегині ще тому, що вона не бореться за своє щастя. Жертвовно приймає виклик долі, відпускає своє кохання в чужі руки. Цим вона схожа до Герміни, яка безмовно йде за вказівкою матері по наперед продуманій дорозі. Навіть під час розмови зі Степаном про їхні заручини, вона зізнається, що це не її рішення, а вона просто думає так, як мати.

Образ Мадонни в літературі виступає своєрідним втіленням ідеалу жіночої краси, морально-етичних чеснот, материнства, наставництва тощо. В його основі лежить християнська традиція увіковічення в мистецтві непорочного образу Матері Божої. Характерними рисами цього типу жіночих образів є чистота і моральна досконалість (невинність, безгрішність), здатність піклуватися про інших, готовність жертвувати собою заради загального добра, безкорисливість, смиренність, терпіння. Така жінка часто є духовним натхненником для несвідомої маси людей, вона спонукає до морального перетворення особистості, її любов може очищати, лікувати стражденну душу, вести до просвітлення.

Такий тип жіночого образу бачимо у поемі Олени Пчілки «Дебора», яку вона присвятила Лесі Українці. На ідею відтворення подібної постаті її надихнуло наслідування біблійних текстів у творчості Т. Шевченка, переклад П. Кулішем легенди про Іова. Письменниця, міркуючи про образ Дебори, зауважувала: «Чи ся постать дійсно була, чи вона зовсім легендарна і єсть фольклорним матеріалом, належить до тих бродячих легенд взагалі східних народів, – в данім разі се не має ваги; мені вона сподобалась – ця жіноча постать, така особлива, мене вона вражає своєю красою» [7, с. 104]. Зафіксуємо риси, притаманні цьому

жіночому типові. Дебора – благовісниця. До її промов дослухалися люди, слава про неї ширилася далеко за межі краю. Палкі звернення Дебори до рідного народу підняли його на війну проти поневолювачів: *«Встають похилії розбиті / На голос дивної жони / Вже корогви святі розвиті / Устав Ізраїль до війни»* [6, с. 104]. Завдяки силі єднального слова, народ Ізраїлю перемагає ворога і просить Дебору залишитися з ними у місті, жити, як належить тій, хто гідний царського вінця. Однак жінка категорична у виборі долі та чітко усвідомлює свою місію *«Царський вінець не подобає / Носить Дебориній главі! / Ось вітка пальмова вінчає / Мене, той знак простий любові! ...»* [6, с. 105], *«Най же сія вінцем злоти-стим / Народу слава моєго, – / Я ж у діброві серцем чистим / Молитись буду за його»* [6, с. 106].

Ще один аспект цього типу жіночих образів розкритий у вірші Климентії Попович «Де Бог мій?». Лірична героїня надто чутлива до людського горя, її молитви спрямовані до Бога, образ якого акумулював такі поняття як воля, надія, добро, світла людська мрія. Про них вона співає, на них уповає у молитві. До цих морально-духовних ідеалів прагне її душа, вона ставить їх за орієнтир для розвитку суспільства. Героїня зазначає, що ці ідеали близько, дорога до цього Бога пролягає через братню любов і взаємопідтримку.

Драматична героїня – це тип жіночого образу в літературі, якому властиві переживання складних внутрішніх конфліктів, страждань і боротьби. Часто такі жінки є жертвами жорстоких обставин, соціальної несправедливості, морального вибору, культурних традицій, звичаїв тощо. Подекуди така жінка страждає від необхідності здійснити екзистенційний вибір. Життя ламає її фізично чи духовно, не зважаючи на те, що сама героїня може мати сильний і вольовий характер, або ж навпаки, може виступати як бездіяльна та беззахисна особа, яка віддає себе на поталу нещасливій долі. Цей тип жінок часто приносить себе в жертву добровільно (заради любові, дітей, ідеї), саме тому, здебільшого, їхня доля завершується трагічно. Що властиво, такий тип героїнь не просто страждає через соціальні норми, пережитки культурних уявлень, родинний тиск чи несправедливість суспільства, вони також стають центром конфлікту з суспільством і родиною.

Подібний тип представлено в оповіданні Ольги Левіцької «На чужині». Головна героїня – красива дівчина Роза, яку з Моравії привіз до себе у село Іван. Закохана дівчина не усвідомлювала чітко, яким буде їхній шлюб, які страждання їй доведеться пережити через свій вибір.

«Вона лиш його бачила, він був єї цілим світом, і з ним хотьби на пусті і безлюдні острови!» [6, с. 107]. З усією силою ширих надій побудувати сімейне гніздечко, створити умови для господарювання кинулась Роза до праці. Однак чоловік не цінував того, а з часом його почуття охолонули, він більше шукав розваги в полюванні, гулянні й у зрадах. Згодом почав піднімати на дружину руку: *«Кілько ж то разів він тою вишнівкою нагороджував за труди, старунки та щиру любов! Він гадав, що вона стала у него як запродана, неплатна наймичка, а сам він можучим, грізним паном»* [6, с. 108–109]. Роза була переконана, що рідні прокляли її, тому й не наважувалася повернутися до свого дому: *«Ні, треба дальше двигати ярмо недолі, і мабуть не відшукати цілющого зілля і не бачити й до смерти хоч би крихітку прозорого неба!»* [6, с. 110]. Доля жінки має трагічний фінал: *«Стала сама на світі, як стеблина серед безмежного моря. Підтоптана працею а ще більше горем, а ту ще страшний біль розятреної рани не давав їй запрацювати хоть на кусник хліба; обезсилена знайшла собі одно пристановище – гріб»* [6, с. 111]. Як бачимо, Розі притаманні більшість рис драматичної героїні: вона жертва обставин, свого морального вибору, оскільки добровільно обрала шлях служіння чоловікові, прощала його знущання й зради, не намагалася уникнути злої долі.

Схожий тип жіночого образу створила Климентія Попович у поемі «Звичайна історія». Головна героїня – дівчина Ярина, яку сподобав Василь: *«Сподобались Василеві чорні брові, очі, / Сподобав ся – та на лихо – стан гнучкий дівочий»* [6, с. 113]. Василя забирають у москалі, а бідна дівчина змушена чекати коханого з війська. За цей час помирає батько, возний з присяжними забирають її хату за борги. Щоб вижити, Ярина йде у найми до пана, намагається підтримати стару Василеву матір. Не так біда була у тяжкій праці, як у тому, що пан поклав своє око на красиву дівчину і звабив сироту. Через сором Ярина втекла з помістя, натомість пан висміював її, говорячи, що не потрібно було втікати і наводити поговор на себе, він же обіцяв, що дасть їй корову, але вона зробила свій вибір. Після того, як повернувся з війська Василь, він дізнався, що сталося з його коханою Яриною. Чоловік приймає кохану разом з дитиною від пана. Та надія на щасливе життя лише замаячила перед ними і згасла: *«Подружились у зітханню, побрали ся в смутку – / Живуть собі бідуючи в своїм тихім кутку, – / Живуть собі заробляють – чей доля всміхнеть ся / Ні вже, – рана раз утята повік не замкнеть ся»* [6, с. 119].

З часом Василь почав ревнувати Ярину до пана, бити її. А пани, дивлячись на колотнечу у цій сім'ї, глузували: *«І ти кажеш, хлопці люде! Ні, моя кохана! / От бач: в день п'є, в ніч жінку б'є до самого рана! / Де ту, прошу, гідність людська? Ах, мені вже забридло / Все товкти: нема душі в них! Хлоп, то тільки бидло!»* [6, с. 120]. Отже, бачимо безвольну жертву обставин, яка піддається фатуму і «пливе по течії». Соціальна несправедливість, жорстокість суспільства, вседозволеність панської верстви призводять до тяжких наслідків. Доля жінки понівечена, все життя вона змушена терпіти знущання від чоловіка і зневагу від людей через зв'язок із паном.

Цей же тип драматичної героїні бачимо в оповіданні Міхаліни Рошкевич «Таку вже Бог долю судив». Померла головна героїня – невістка Бирчакова Марійка Оленюк. З розповіді ровесниці й подружки Марії – Фенни читач дізнається про стражденну долю молодої жінки. Безвихідь, життя з нелюбом, прагнення відстояти своє право на любов і можливість бути з коханим, часті бійки, конфлікти занастали красиву жінку, призвели до трагедії. *«А вона була росла, здорова, а що вродлива дівкою!.. Очі великі, сині, веселі, як у яструба... То як підуть у танець, та аж розступують ся другі, та дивили ся на них, така з них була ладна пара»* [6, с. 164]. Марія була з тих жінок, які не здатні адекватно оцінити реальність. Вона ховалася за наївним уявленням, що якимось зможе відтягнути годину свого нещастя, щось придумає до того часу, коли прийдеться йти до шлюбу, зможе вистояти проти батька і свідків. Однак, збоку така жінка нагадує жертвну овечку, яку приговорили до страти. Усі знають про фінал, вона ж довірливо віддається в руки фатуму. *«Бувало каже, що їй ніколи, від коли свою нещасливу голову завила, не є легко на серці, а все так тяжко-тяжко, як би їй камінь до серця присилив»* [6, с. 174]. Згодом вона занемогла так, що вже й не підводилася, все чекала своєї смерті, жаліючи свого молодого життя: *«Видиш, яку мені Бог долю судив, – але дякувати Богу і за то»* [6, с. 175]. Як бачимо, навіть не зважаючи на супротив, героїня підкорилась злій долі, стала жертвою суспільних обставин.

Схожий тип драматичної героїні – жертви обставин бачимо у невеличкому ліричному творі Лесі Українки «Любка». *«Чорноброва, розумная, гарна, та нетерпелива»* [6, с. 176] дівчина, спрагла до навчання, саморозвитку, пізнання світу постає жертвою злої долі. Її коханого забирають до війська, а вона страждає в очікуванні. Неспокійна вдача руйнує, призводить до хвороби, яка відби-

рає життя: *«Любка дожидала, потім захоріла – / Розважила любку ранняя могила»* [6, с. 176].

Жінку – жертву соціальних обставин зустрічаємо у творі Дніпрової Чайки «Безпашна». Це дівчина, яка проживає у забезпеченій сім'ї, але не здатна на вільний вибір і на відповідальну позицію: *«Ти-ж мовчиш, бо з малечку бездільна, / Не здолаєш хліба заробить; / Ти мовчиш, бо серденько безвільне / Не посміє клітки розломить!»* [6, с. 366].

Інший різновид цього типу жіночих образів подає нам Ганна Барвінок в оповіданні «Жіноче бідунство». Безпросвітна бідність, недоля, тяжке заміжжя, смерть матері, дітей, безгосподарність чоловіка, його п'янство і смерть, наймитовання, друге заміжжя, тяжка хвороба, смерть другого чоловіка, байдужість дорослого сина – целишемаркери тої складної долі, яка дісталася одній жінці. Але всі ці риси об'єднує тип драматичної героїні.

Міхаліна Рошкевич в оповіданні «Теща» також змальовує жінку, доля якої зруйнована безпросвітною бідністю, соціальною несправедливістю, байдужістю рідних людей, традиціями, які склалися у суспільстві того часу. Зять обманом відбирає у неї хату і майно. Менші її діти повмирили, звільнивши зятя від виплати відсотків за господарство. Він часто бив тещу, знущався з неї. Не могла вона знайти правди ні в війта, ні в суді, оскільки дарування землі зятеві здійснила добровільно. Отже, цей образ теж віднесемо до типу жінки- драматичної героїні.

Основні риси жінки-бунтарки: здатність не підкорятися зовнішнім обставинам, традиційним уявленням про жінку, наявність сил і пошук засобів до боротьби за власну незалежність, самостійність, звільнення з кріпацтва, соціальної нерівності, подолання несправедливості тощо. Героїня цього типу здатна до самопожертви, тому її доля часто трагічна. Така жінка прагне розвитку, вона має доволі широкий світогляд, високий рівень свідомості. Вже у першому вірші Олени Пчілки «Перший вінок» лірична героїня виступає у ролі бунтарки, жінки, яка готова руйнувати шаблони, готова протистояти силі традиції, що склалися у мистецтві. Звертаючись до видатних діячів-літераторів, героїня стверджує: *«Ваш суд не має осягати / Спробунки нашої отсі»* [6, с. 4]. Вона закликає єднатися навколо однієї ідеї усіх сестер, які довго тримали вогонь своєї творчості у стані маленьких іскринок. Тільки так, «фіялочка», захована у садку, може відкрити свій дух іншим. Лірична героїня сама готова працювати жертвовно на користь рідного краю і закликає своїх сестер діяти так само: *«І на користь рідному краю / Жіноче серце віддамо!»* [6, с. 4].

Суголосний з нею тип ліричної героїні з вірша Уляни Кравченко «Я не жалюся». Тут теж фіксуємо образ бунтарки, здатної осягнути рівень соціальної несправедливості, який визначає долі багатьох жінок її краю: «*Блукаючи по світі, спотикаю / Мій люд нещасний, без кута, без сну, / Голодний, в сіль опутаний міцну, / В роботі поневольній, в темі без краю.*» [6, с. 24]. Лірична героїня не просто протестує, вона через власне серце пропускає болі усіх страждених людей: «*Лиш в серці моїм забурхає кров / Протестом против кривд усіх в досаді*» [6, с. 24]. Жінка сприймає випробування як стимул до активнішої діяльності, терпіння і біль гартують її волю, вона ще ширше розпростерла свої духовні крила і обіймає ними усіх страждених, вона сама йде вперед і мотивує інших вірити у перемогу добра і правди: «... *На те терплю я, щоб сю чернь любила / За ню боролась в бідності живучу / Їй голосила світлх мислей лет / В єї побіду вірила блискучу*» [6, с. 24]. Відомо, що й сама авторка була такою особистістю, яка вибрала жертвність і самопосвяту для рідного народу за основу свого творчого життя і громадської діяльності [11]. Тому так органічно вона творила тип нової жінки-бунтарки.

Такою ж бунтаркою виступає героїня оповідання Ганни Барвінок «Перемогла» – Харитина: одначка, бідна селянка, але запальна і наполеглива дівчина, здатна відстоювати свою позицію всупереч усім традиційним уявленням про можливість жінки її стану, на протигагу рідним, батькам односельцям. Коли її силують вийти заміж за багатого вдівця, вона не піддається й твердо заявляє: «*Ні! Ой ні! Є сила й на великі достатки*» [6, с. 25]. Дівчина кохає і вірить у щасливе майбутнє: «*Ну з пучок та з ручок і житимемо. Дарма, що москаль, а я охмалась їти за нього*» [6, с. 25]. Героїня наскільки свідомо, сильна і впевнена у своєму виборі, що здатна сама себе витягти із болота відчаю: «*Треба собі якось раду дати. Треба мені зорнути з моїх думок, як із морської безодні!*» [6, с. 29–30]. Такому типові жіночого образу притаманні найкращі риси жінки-трудівниці, працюючої, чесною, щирою, яка живе за законами людської моралі. Як би тяжко не було, вона знаходить сили підтримати тих, кому ще важче. Можна сказати, що своє жіноче щастя вона виборола у протистоянні з системою поглядів, які панували у той час.

Новела з народного життя Олесі Бажанської «Кіндрат» теж дає нам чудовий зразок такого типу жіночого образу як бунтарка. Ізлія Шанада – красива донька угорського заможного селянина Сабарії. До їхнього обійстя приквартирований

солдат Кіндрат. Дівчина відразу сподобалася молодому чоловікові: «*Тоненька, дрібненька, мила мов ясочка, весела мов пташечка, білолиця, ясноволоса, кароока, словом така, яку лиш Кіндрат собі коли небудь в своїй мрії виснити міг*» [6, с. 121]. Вона теж закохалася в гарного юнака. Попри заборони, соціальну нерівність, Ізлія готова порушити традиції, вийти за рамки уявлень, боротися за своє право бути з коханим.

У вірші Дніпрової Чайки «Сестрицям-українкам» також бачимо образ бунтарки. Лірична героїня тривожиться долею України, думає, як прислужитись своїй Батьківщині. Вона розуміє, що без єднання з однодумцями не зможе реалізувати своїх задумів: «*Зійєднаймось, сестри! Рідну Неньку / Тоді й ми по-ночі знайдем, / І витчем хусточку новеньку, / І сльози Матері утрем*» [6, с. 197].

Схожий тип представлений у поезії Уляни Кравченко «На новий шлях». Лірична героїня обирає шлях жертвний, але сповнений благородної праці для загального добра. Силу й жар своєї душі, глибину любові до людей вона закликає віддати для втілення ідеалів. Віра в правду, бажання безкорисливої праці, відмова від слави і здатність пробачати тим, хто не усвідомлює значення цього вибору, допоможуть розвинути систему нових цінностей суспільства. Головне, щоб вистачило сил: «*Сли маєш тільки сил, то йди на новий шлях!*» [6, с. 208].

Низку цікавих жіночих образів подає повість Олени Пчілки «Товаришки». Більшість із них ми відносимо до типу жінки-бунтарки. Головні героїні Раїса Брагова і Люба Калиновська їдуть здобувати медичну освіту в Цюріх. Для свідомості середньостатистичної мешканки містечка з Центральної України це вже був своєрідний виклик. Прагнення до знань, вільне спілкування з одногрупниками і співвітчизниками, дискусії на різні теми, читання передової преси – ось основні чинники, які впливають на професійне становлення дівчат. Раїса Брагова з тих жінок, які завжди «візьмуть своє»: вона виходить заміж за професора Штокмана, переїздить до Петербурга, відкриває приватну медичну практику. Жінка не з тих, хто буде служити народові. Вона вважає це даремною витратою сил і часу. Натомість Люба Калиновська спеціально хоче ще більше здобути не теоретичних, а практичних умінь, щоб допомогти жінкам. Саме тому вона проходить додаткові акушерські курси, а повернувшись до рідного краю, рятує життя простих селян. Героїня чітко усвідомлює свою місію: бути справжньою громадянкою, підтримувати розвиток української куль-

тури, працювати для українського народу. Таким чином, в цьому образі бачимо поєднання інтимних переживань та громадянських переконань, що слугує для розв'язання морально-етичних проблем, які є для Люби визначальними.

До символічних образів жінки-бунтарки відносимо й ліричну героїню поезії Людмили Старицької «Панахида». Тут фіксуємо відголоски образу жінки-берегині, яка втратила опору – Україна, яка втратила свого сина Шевченка, співає йому *«вічну пам'ять»* [6, с. 360]. Та жінка-бунтарка закликає людей єднатися навколо ідей, проголошених Шевченком: *«Позабудьмо-ж всякі сварки й чвари, / Бо зіходить нам життя нове, – / І возлюбим, братіє, друг друга / Щирим серцем, як самих себе!»* [6, с. 361].

Палітру образів жінок-бунтарок доповнює образ ліричної героїні триптиху Уляни Кравченко «Думки». Вона готова пройти будь-які випробування, щоб бути корисною для свого народу: *«Док жар в душі і руки є робучі, – / Діло знайду»* [6, с. 374]. Готовність до жертвовної боротьби за світле майбутнє переконливо звучить у її самонастанові: *«Стань в першому ряді, там де рішаєсь / Душ світлих бій, / Там, де ідей побіда довершаєсь, / Безстрашно стій»* [6, с. 375].

Образ фатальної жінки прикметний впізнаністю і символічністю рис. Здебільшого, це особи з привабливою зовнішністю, які володіють певним магнетизмом, особливим шармом. Фатальна жінка часто маніпулює чоловіками, вона хитра, мислить стратегічно і ретельно планує свої дії. Її кохання чи взаємини з чоловіками призводять або до його руйнації як особистості, або ж до фізичної смерті. Вона непередбачувана, діє самостійно, виходить за межі традиційних уявлень про образ матері, дружини, коханої. Часто такий образ символізує відхід від традиційних норм моралі і бунт проти патріархальної системи суспільства. До образів фатальної жінки ми віднесли б образ Русалки з однойменної поеми Лесі Українки. В його основі фіксуємо як глибокі літературні традиції: прослідковуємо наслідування романтичних поем Т. Шевченка «Причинна», «Утоплена», «Русалка», оперети М. Старицького «Утоплена, або Русалчина ніч», поезії Я.Щоголева «Лоскотарки», перекладів поезій Й.-В. Гете Г. Квіткою-Основ'яненком «Рибалка», Є. Гребінкою «Богдан» та І. Франком «Керманіч» [1], так і новий підхід у побу-

дові образів романтичного типу, відтак образ Русалки попри зазначені вище традиції цілком оригінальний. Перед читачем постає гарна, надто емоційна сільська дівчина, яка після зради коханого скоює самогубство і попри те, що стає міфічною істотою підводного світу, продовжує діяти як реальна людина: вона переживає образу, терпить біль від споглядання щасливого життя свого колишнього коханого з його сім'єю. Той екзистенційний стан, в якому перебуває героїня, розкриває проблеми її морального досвіду. Дівчина спричиняє не лише власну загибель, вона мстить за своє понівечене щастя: *«Побрався ти, козаченьку, / Та на своє лихо! / Не завжди там буде щастє / де твоя хатина – / Зостануться сиротами / Жінка і дитина»* [6, с. 64–65]. Козак почав уночі ходити до тієї хатини, де жила його колишня кохана, до місця, де вона втопилася. Саме там відбулася їхня доленосна зустріч. Русалка, чешучи свою косу, співала пісню, заманювала чоловіка у підводний світ. У цей час вийшла юрба русалок з води і залоскотала козака. А Русалка побивалася над мертвим тілом свого коханого, примовляючи: *«Він німий лежить, холодний, / З моєї причини. / Ой забула б я, мій милий, / І горе і зраду, / Лиш устав би ти у мене / Дав мені пораду! / Нещаслива годинонько, / Що ж я наробила? / Ой, на що ж я свою долю / Та й занастила!»* [6, с. 67–68]. Як бачимо, в образі Русалки поєднано достатньо рис, які визначають тип фатальної жінки: краса, магнетична привабливість, стратегічний план помсти, згубність для чоловіка.

Висновки. Альманах «Перший вінок» Наталії Кобринської та Олени Пчілки є унікальним явищем в українській літературі кінця XIX століття, адже вперше об'єднав творчість українських жінок-письменниць і порушив питання складної жіночої долі. Аналіз представлених у збірнику ліричних та прозових художніх текстів засвідчує розмаїття типажів, що відображають як традиційні уявлення про жінку, так і ті, які навіяні феміністичними ідеями. В альманасі простежуються такі ключові типи жіночих образів: жінка-берегиня, Мадонна, драматична героїня, жінка-бунтарка, фатальна жінка. Таким чином, збірник спонукає до розширення образного поля української літератури, до еволюції уявлень про жінку – від традиційної берегині до активної діячки та творця власної долі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Александрова М.О. Поема Лесі Українки «Русалка» і традиції українського романтизму. *Літературознавчі студії*. 2017. Вип. 1 (1) С. 32–44.
2. Єременко О.В. Синкретичність індивідуально-стильової реалізації жіночого нарративу в альманасі «Перший вінок». *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія Філологія*. 2012. 66 (1021). С. 359–364.
3. Осіпенко Н. Образ жінки-рукодільниці в українській літературі ХІХ століття(за творами І.Котляревського «Наталка Полтавка», Т. Шевченка «Назар Стодоля», О. Кобилянської «Земля»). *Мова. Література. Фольклор*. 2021. №1. С. 253–258.
4. Павличко С. Фемінізм. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. 322 с.
5. Павлюх М.В. Політичний образ жінки-громадянки в альманахах Наталії Кобринської. *Вісник ДонНУ імені Василя Стуса. Серія Політичні науки*. 2022. №7. С. 19–23.
6. Перший вінок: жіночий альманах, виданий коштом і заходом Наталії Кобринської та Олени Пчілки. Львів : друкарня товариства імені Т.Г. Шевченка, 1887. 464 с.
7. Пчілка Олена. Доповідь до 40-річчя видання альманаху «Перший вінок». *Слово і час*. 2024. № 3 (375). С. 95–108.
8. Ті, що творили «Перший вінок»: збірка есеїв. Київ: Creative Women Publishing, 2024. 232 с.
9. Франко І. З останніх десятиліть ХХ в. *Літературно-науковий вістник*. 1901. Т.15. Кн.VIII, С.48–67.
10. Франко І. Руський жіночий альманах. *Франко І. Додаткові томи до зібрання творів у 50-ти т.* Київ : Наукова думка, 2008. Т.53. С. 190–192.
11. Шабля Ю. Уляна Кравченко – українська Примавера, поетеса, педагогиня, матір українського фемінізму. URL: <https://polvisti.com.ua/novyny/ideyi-ta-vnutrishnye-svitlo-ulyany-kravchenko-dosi-osvichuyut-shlyah-ukrayinskyum-zhinkam/> (дата звернення: 01.03.2025).
12. Юрескул І. Типологія жіночих образів в українській жіночій прозі кінця ХХ століття. *Наука, освіта, молодь*. 2016. С. 250–251.

**ІНТЕРПРЕТАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ ПРОЗИ
У ЗАСВОЄННІ ДАВНІХ СЮЖЕТІВ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ВІРИ СУЛИМИ,
НІНИ БІЧУЇ ТА ЄВГЕНА ПАШКОВСЬКОГО)**

**INTERPRETATIONAL POSSIBILITIES OF MODERN PROSE
IN THE ASSESSMENT OF OLD PLOTS (BASED ON THE WORKS
OF VIRA SULYMA, NINA BICHUYA AND YEUVHEN PASHKOVSKYI)**

Брижіцька І.П.,
orcid.org/0000-0002-7424-7773
кандидатка філологічних наук,
наукова співробітниця

Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка Національної академії наук України

У статті розглядається, як сучасна українська проза взаємодіє з класичними літературними традиціями, відкриваючи нові способи інтерпретації давніх сюжетів. Це можна побачити у творах Віри Сулими, Ніни Бічуї та Євгена Пашковського, які по-своєму осмислюють історичні події та культурні явища через сучасний погляд. Нове прочитання давніх текстів дає можливість показати їхню важливість і зробити більш актуальними для сучасності. «Слово о полку Ігоревім» становить важливе джерело для письменників. Ця давня літературна пам'ятка не лише має велике значення, але й досі надихає письменників. У романі Віри Сулими «Не десять соколів» показано містичний зв'язок між минулим і теперішнім, де редактор Олекса Величко нагадує князя Ігоря. Природа, пророчі сни та посилання на «Слово» додають роману глибини і допомагають порівнювати історичні події з сучасними проблемами. У збірці Ніни Бічуї «Великі королівські лови» простежується барокова традиція, що переосмислює історичні постаті та події. Оповідання «Дрогобицький звізда» зображує Юрія Дрогобича як важливу особистість, що поєднує науку, релігію і мистецтво. У творі міфи поєднуються з реальними історичними подіями, що відображає взаємодію традицій різних часів та зміну епох. Барокові мотиви, такі як символіка зірок, роздуми персонажів і перегук різних періодів, надають твору глибини. Такий підхід можна побачити і в новелі Ніни Бічуї «Мед мудрості нашої», де через образ садівника та бджіл показано, як передаються знання і культурні традиції. Таким чином, твори Віри Сулими, Ніни Бічуї та Євгена Пашковського показують, що сучасна українська проза не лише використовує давні сюжети, а й переосмислює їх, надаючи нові значення. Зв'язок з літературною традицією допомагає краще розуміти історію, збагачує культурні обговорення та відкриває нові шляхи для розуміння української літератури.

Ключові слова: давньоруська література, містичний зв'язок, барокова традиція, історичні постаті, міфи, наука, релігія, мистецтво, біблійні алюзії.

The article examines how contemporary Ukrainian prose interacts with classical literary traditions, uncovering new ways to interpret ancient plots. This can be observed in the works of Vira Sulyma, Nina Bichuya, and Yevhen Pashkovskiy, who reinterpret historical events and cultural phenomena through a modern lens. A new reading of ancient texts allows for demonstrating their significance and making them more relevant to the present.

The Tale of Igor's Campaign serves as an important source for writers. This ancient literary monument is not only of great significance but continues to inspire authors today. In Vira Sulyma's novel Not Ten Falcons, a mystical connection between the past and the present is depicted, where the editor Oleksa Velychko resembles Prince Igor. Nature, prophetic dreams, and references to the Tale add depth to the novel and help draw parallels between historical events and contemporary issues.

In Nina Bichuya's collection The Great Royal Hunt, the Baroque tradition is evident, reinterpreting historical figures and events. The short story The Drohobych Stargazer portrays Yuriy Drohobych as a significant personality who unites science, religion, and art. The work intertwines myths with real historical events, reflecting the interaction of traditions across different eras and the transition between epochs. Baroque motifs, such as star symbolism, character reflections, and the interplay of various time periods, add depth to the story. A similar approach can be seen in Nina Bichuya's novella The Honey of Our Wisdom, where the imagery of a gardener and bees illustrates the transmission of knowledge and cultural traditions.

Thus, the works of Vira Sulyma, Nina Bichuya, and Yevhen Pashkovskiy demonstrate that contemporary Ukrainian prose not only employs ancient plots but also reinterprets them, giving them new meanings. The connection with literary tradition helps to better understand history, enrich cultural discussions, and open new avenues for comprehending Ukrainian literature.

Key words: Old Rus' literature, mystical connection, Baroque tradition, historical figures, myths, science, religion, art, biblical allusions.

Постановка проблеми. Сучасна проза активно взаємодіє з літературною традицією, зокрема з класичними творами, створюючи нові інтерпретації давніх сюжетів. Цей процес осучаснення мотивів

та образів відкриває нові горизонти для аналізу старовинних текстів та адаптації їх до сучасних реалій і цінностей. Таким чином, ми спостерігаємо не лише збереження культурної спадщини,

але й глибоке переосмислення її змісту, що надає літературі багатошарового значення та дозволяє бачити нові зв'язки між минулим і сучасним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Літературну спадщину Ніни Бічуї досліджували відомі критики та літературознавці, зокрема В. Габор, І. Дзюба, В. Дончик, А. Ткаченко, Н. Римар, Р. Харчук, М. Якубовська та інші. Н. Римар аналізує біблійні мотиви в контексті наративного дискурсу її прози, тоді як Р. Харчук акцентує увагу на пошуку українського родоvodu у зв'язку із західною традицією. І. Дзюба підкреслює прагнення письменниці розкрити творчий світ як невід'ємну частину духовного життя своєї епохи. Творчість Віри Сулими залишається недослідженою, що відкриває перспективи для нових літературознавчих розвідок. Водночас багато науковців, серед яких Р. Харчук, Н. Зборовська, С. Квіт, О. Логвиненко, Л. Кульчинська, В. Шевчук та інші, акцентують увагу на впливі біблійних мотивів у творах Євгена Пашковського, що формують погляди письменника. Інтерпретація прози цих авторів у контексті засвоєння давніх сюжетів залишається недостатньо вивченою, що робить її дослідження актуальним напрямком для подальших наукових розвідок.

Постановка завдання. Завданням цього дослідження є аналіз сучасних літературних інтерпретацій творів Віри Сулими, Ніни Бічуї та Євгена Пашковського, які майстерно поєднують елементи давньоруської традиції з сучасними наративами. На прикладі їхніх творів розглядається, як давні сюжети та образи взаємодіють з новими культурними та суспільними реаліями, які функції вони виконують у контексті сьогодення та які нові можливості для інтерпретації та розуміння історії відкриваються через літературну спадщину. Особливу увагу приділено використанню барокових мотивів та символіки, які поєднуються з історичними сюжетами та культурними традиціями, забезпечуючи багатошарову інтерпретацію часу, простору та людських долі.

Виклад основного матеріалу. Сучасна проза активно взаємодіє з літературною традицією, пропонуючи нові інтерпретації класичних сюжетів. Це явище не лише засвідчує неперервність культурного розвитку, а й відкриває нові можливості для розуміння давніх текстів. Осучаснення мотивів і образів дозволяє авторам розкрити їхню актуальність, пристосувати до реалій сьогодення та подати з погляду новітніх ідей і цінностей. Такий підхід сприяє глибшому засвоєнню культурної спадщини й урізноманітнює інтерпретаційні можливості літератури.

Одним із найвідоміших творів давньої літератури, що зазнав численних інтерпретацій, вважається «Слово о полку Ігоревім». Ця пам'ятка давньоруської літератури й досі привертає увагу дослідників, особливо в контексті її літературних переосмислень. Незважаючи на дискусії щодо її автентичності, художнє та історико-культурне значення твору залишається беззаперечним. Саме тому цей видатний твір продовжує надихати письменників, які вплітають його мотиви та образи в сучасний мистецький контекст.

Серед літературних інтерпретацій «Слова» особливої уваги заслугове роман Віри Сулими «Не десять соколів» (1989) [6]. Цей твір майстерно поєднує давню літературну традицію із сучасними художніми засобами, створюючи міст між минулим і теперішнім. Завдяки такому підходу авторка не лише відкриває нові горизонти для нового погляду на історичних подій, а й підкреслює їхню актуальність у культурному та суспільному контексті.

У вступі Віра Сулима звертається до «Слова», наводячи епіграф, у якому згадуються «старі слова ратних повістей» та «віщі персти», що «на живій струни накладають» [6, с. 4]. Це символічне посилання на традицію Бояна виконує дві основні функції: по-перше, встановлює художню атмосферу роману, а по-друге, визначає головний напрям його інтерпретації. Письменниця створює містичний зв'язок між різними епохами, у якому мудрість минулого та поетичні образи переплітаються із сучасним світом. Через епіграф і численні алюзії на «Слово» простежується взаємодія історичного досвіду з реаліями сьогодення. Така художня техніка надає роману глибини та багатошаровості, дозволяючи проводити паралелі між різними часовими пластами.

Найвиразнішою особливістю роману можна назвати складну композицію, яка поєднує історичні події з долями героїв, їхніми внутрішніми переживаннями та авторським баченням. Розвиток сюжету розгортається в редакції літературного журналу, що стає ареною зіткнення різних ідей, творчих підходів та особистих амбіцій. Конфлікт обумовлений тим, що редактор Олекса Величко отримує можливість опублікувати сім пергаментних аркушів, які, ймовірно, належать до давнього списку «Слова». Його бажання оприлюднити цей матеріал без ретельної перевірки автентичності викликає запеклі дискусії редакційного колективу, що нагадують міжособні конфлікти князів, описані в давньоруському літописі.

Величко, подібно до князя Ігоря, керується честолюбними прагненнями, іноді нехтуючи

обачністю. Однак хід подій змінює його: від амбіційного та імпульсивного діяча він стає особою, яка усвідомлює свою відповідальність перед історичною спадщиною.

Знаковий епізод, коли Величко впізнає себе в зображенні князя Ігоря на обкладинці журналу: «На березі моря лежало побите військо, над військом стояв полонений князь, гордий, прекрасний і нещасний, але дивився не на військо, а на читача, а в цю хвилину – на головного редактора. Величко упізнав в обличчі князя власне обличчя: ті ж залисини, чоло, широко розплющені очі з прямим впертим поглядом...» [6, с. 185]. Цей момент акцентує увагу на внутрішньому зв'язку героя з історією, демонструючи його ототожнення з образом князя Ігоря. Величко сприймає зображення як дзеркало власної долі, що підсилює його переживання, усвідомлення відповідальності та неминучості випробувань. Цитата зі «Слова», в якій Боян звертається до князя: «Хоч і тяжко тій голові бути без пліч – зле і тілу без голови – Руській землі без Ігоря» [5, с. 83], у романі Віри Сулими підкреслює важливість єдності та мудрості, що поєднують історичне минуле з реаліями редакційного життя [6, с. 185]. Уявлення Величка про битви русичів і половців поєднуються з давньоруськими символами, нагадуючи про наслідки роз'єднаності: «Він бачив розкидані побиті тіла напіввелетнів-рабів, їх оповивав нічний сумирний морок забуття. Хоробрі русичі, свій пир учинивши, і сватів упоїли, і самі полягли, до землі стогоном припавши» [6, с. 85]. Ці образи відображають не лише фатальні наслідки міжособистіх конфліктів, але й нагадують про вічну боротьбу за єдність, яка залишається актуальною і в сучасному світі.

Паралелі між Величком і князем Ігорем підсилюються завдяки символіці природи та віщих снів. У «Слові» затемнення сонця й криваві зорі передвіщають поразку князя, а в романі Віри Сулими погодні зміни та похмурі передчуття супроводжують редакційні конфлікти. Авторка зазначає: «У давньоруському творі змальовано низку несприятливих обставин та недобрих ознак, на які князь не зважив – ані на сонячне затемнення, ані на інші природні явища, що застерігали його від неминучої поразки [7, с. 28]. Сновидіння Величка, у якому він опиняється в засніженому просторі, що раптово перетворюється на сцену гонитви, співзвучне з віщим сном Святослава у «Слові», де той бачить чорний покров і «чар-чашу, наповнену смутком»: «...раптом простір прорізали лихі вигуки, азартні крики ловців, які зчиняли гонитву. Він відчув себе звіром, що, рятуючись, безладно кидався туди-сюди. І опинився на старезному

дубі, який раптом вирвався з землі й рушив уперед» [6, с. 227]. Подібно до князя Ігоря, Величко не може змінити хід подій, хоча відчайдушно прагне вплинути на свою долю. Його сни наповнені картинами битв і руйнувань, що нагадують події давньоруського тексту. Ці елементи створюють враження паралельних реальностей, де межа між історією та сучасністю розмивається, відкриваючи нові можливості для інтерпретації.

Величко порівнює свою діяльність з полюванням, подібно до давньоруського князя, який долає небезпеки задля здобичі. Для нього найбільший скарб – слово, заради якого він готовий на все: «Я завжди був чесним мисливцем... аби вполювати дику свободолюбну плоть слова» [6, с. 90].

Кульмінацією роману стає напружена суперечка в редакції щодо публікації пергаментів, яка завершується рішенням призупинити випуск журналу. Це фіаско відображає невдалий похід князя Ігоря. Подібно до того, як князь повертається з полону, Величко переживає момент переосмислення. Його подальша праця над тритомним виданням, присвяченим «Слову», стає символом внутрішнього відродження, яке позначає як особистісний, так і професійний розвиток.

Віра Сулима майстерно поєднує різні епохи, демонструючи, що давні тексти продовжують впливати на сучасну українську літературу. Її роман – яскравий приклад того, як «Слово о полку Ігоревім» живе в сучасній літературі, збагачуючи її ідеями та образами, актуальними для різних історичних періодів.

Не лише давньоруські пам'ятки, а й інші літературні традиції, зокрема бароко, відіграють важливу роль у художніх пошуках сучасних письменників. Завдяки багатозначній символіці та філософським ідеям бароко залишається невичерпним джерелом натхнення для осмислення історичних подій та людських долі у контексті сьогодення. Цей художній діалог із традицією бароко простежується не лише в романі Віри Сулими, ай у творах Ніни Бічуї. Її збірка «Великі королівські лови» (2020) [1] майстерно інтерпретує барокові мотиви, надаючи їм нового відтінку. Оповідання «Дрогобицький звіздар», «Мед мудрості нашої», «Сотворіння тайни», «Буєсть Митусина» та «Зачин до оповідання про Донелайтіса» – приклади того, як давні сюжети допомагають глибше зрозуміти історію та її вплив на сучасний світ.

В оповіданні «Дрогобицький звіздар» Ніна Бічуя зосереджується на постаті Юрія Дрогобича, середньовічного вченого, котрий поєднав наукові традиції Сходу та Заходу. Використаний біблійний епіграф підкреслює авторське прагнення

до точності та достовірності: «...хоча кожен, оповідаючи, дбав про істину і говорив тільки те, що бачив» [1, с. 49]. Вказівка на конкретні дати, зокрема рік 1468, додає історичної автентичності: «Року 1468 тяжкий мор упав на Польщу» [1, с. 49]. Через детальні описи життя Юрія Дрогобича, його навчання, роботи в Італії та викладацької діяльності, авторка створює яскравий образ середньовічного Дрогобича, що дозволяє глибше зануритися в атмосферу тієї епохи.

Оповідання поєднує міфологічні та історичні мотиви з реальними подіями, представляючи Дрогобича як пророка, здатного «читати» зірки та передбачати майбутнє [1, с. 50]. Авторка стирає межі між епохами, створюючи діалог між сучасністю (1967 рік) та минулим (1468 рік), що засвідчує, як минуле впливає на сьогодення. Як зазначає Іван Дзюба, Бічуча зосереджується не на фактах, а на їхньому сприйнятті сучасною людиною [2, с. 566]. Важливу роль відіграє розкриття плинності часу через роздуми Юрія Дрогобича, який спостерігає, як час «стікає в провалля» [1, с. 59]. М. Котик-Чубінська відзначає, що в творі час уособлює «розгалуження коридорів», де переплітаються минуле і сучасне [3]. Історичні персонажі, такі як Миколай Коперник, Каллімах, Віт Ствош та король Казимир Ягеллончик, додають історичного контексту, що допомагає краще зрозуміти епоху, в якій жив і працював Юрій Дрогобич.

Бароківі елементи, астрономічні символи та історичний контекст створюють багатопланову атмосферу, де наука, релігія та мистецтво переплітаються. У новелі «Мед мудрості нашої» мед символізує знання та мудрість, передану через покоління. Образ садівника, що доглядає бджіл, виступає метафорою передачі знань, а його зморщені руки символізують відданість та старість [1, с. 70]. Сад у новелі, як і в традиціях бароко, має глибоке символічне значення, втілюючи гармонію та плинність часу, а бджоли – працьовитість.

Через бароківі риси, такі як внутрішні монологи, спогади та сни, авторка розкриває мудрість і самопізнання персонажів. У новелі «Сотворіння тайни» час набуває містичного виміру, де видіння іконописця Алімпія розвивають межі між минулим, теперішнім і майбутнім, а контрасти між князівськими дворами та скромними келіями підкреслюють соціальні й духовні протиставлення.

У новелі «Буєсть Митусина» поєднуються минуле, теперішнє і майбутнє через образ барокового персонажа Митусу. Сюжет, заснований на татарських набігах, показує драматизм епохи через образи Гніву і Сумніву, що допомагають

розкрити внутрішню боротьбу героя. Бароковий прийом, такий як двоголосся, підкреслює контраст між зовнішніми діями та внутрішніми переживаннями.

Подібний підхід простежується і в творі «Зачин до оповідання про Донелайтіса», де природа та барокова символіка відображають велич навколишнього світу через образи, пов'язані з литовським поетом Крістіонасом Донелайтісом. Завдяки бароковим технікам, таким як символіка, змішування реального та уявного, авторка створює глибокі та багатозначні образи, що надають її творам особливого змісту.

Тема переосмислення давніх сюжетів у сучасній прозі отримує продовження в романі Євгена Пашковського «Свято» [4], де євангельський мотив блудного сина переноситься в урбаністичне життя ХХ століття. Письменник не лише адаптує цей сюжет, а й розширює його значення, акцентуючи увагу на пошуках ідентичності та духовному відчуженні.

Притча про блудного сина, що символізує гріх, покаяння та повернення до батьківського дому, отримує у творі Євгена Пашковського оригінальне трактування через образ головного героя Андрія Подорожного. Покинувши рідне село в надії знайти сенс життя у великому місті, він стикається з ізоляцією, розчаруванням і духовною кризою. Місто перетворюється для нього на символ відчуження, де людина втрачає своє справжнє «я». Контраст між сільським і міським життям поглиблює внутрішній конфлікт героя: якщо в біблійній оповіді повернення до батьківського дому означає духовне очищення, то у романі цей процес лишається незавершеним. Андрій залишається у стані пошуку, що відповідає тенденції сучасної літератури до відкритих фіналів, які спонукають читача до самостійного осмислення порушених проблем.

Дослідник В. Шевчук зауважує, що подорож Андрія з міста до села символізує шлях «до того, що є Божим», водночас герой постійно шукає своє місце у світі, прагнучи насолоди, які, зрештою, призводять до розчарувань [9, с. 5]. Однією з центральних тем роману постає проблема відчуження. Андрій усвідомлює, що матеріальний успіх не заповнює внутрішню порожнечу, а відірваність від рідного середовища лише посилює його духовну кризу. Місто у творі постає не просто фізичним простором, а й метафорою відчуження та втрати власної ідентичності. Його подорож від села до міста й назад символізує процес самопізнання, що балансує між традицією та сучасністю, вірою та сумнівами.

Біблійний образ блудного сина набуває у романі нових значень, пов'язаних із духовним голодом і кризою самоусвідомлення. Якщо в християнській традиції цей сюжет завершується прощенням і відновленням гармонії, то у творі Євгена Пашковського питання лишається відкритим. Андрій не знаходить остаточного духовного зцілення, а його пошуки тривають, надаючи твору філософського виміру. Відкрите завершення залишає простір для інтерпретацій, дозволяючи читачеві самостійно осмислити можливість духовного відродження. Як зазначає Р. Харчук, Андрій уособлює «мандрівного філософа, шукача істини», який не знаходить відповіді у жорсткому міському середовищі» [8, с. 83].

Через долю Андрія Подорожнього автор порушує фундаментальні питання людського існу-

вання: що означає бути людиною, де шукати духовну опору, чи можливе повернення до втрачених цінностей у сучасному світі. Таким чином, роман «Свято» не лише демонструє інтерпретаційний потенціал давніх сюжетів, а й розширює їхнє значення в контексті екзистенційних питань, що залишаються актуальними в усі часи.

Висновки. У творах Віри Сулими, Ніни Бічуї та Євгена Пашковського класичні мотиви набувають нового значення. Письменники використовують знайомі історичні та культурні образи – від алюзій на «Слово о полку Ігоревім» до барокових і євангельських мотивів – щоб говорити про сучасні проблеми. Це свідчить про те, що літературна традиція не зникає, а змінюється й адаптується до нового часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бічуя Н. Великі королівські лови: новели та візії. Львів: Піраміда, 2020. 975 с.
2. Дзюба І. М. Палітра «міської» повісті: нотатки про творчість Ніни Бічуї. З криниці літ: в 3 т. Київ: «Києво-Могилянська академія», 2006. Т. 1. С. 562–575.
3. Котик-Чубінська М. Час та свідомість у новелах Н. Бічуї. *ЛітАкцент*. URL: <https://litakcent.online/2012/07/17/chas-ta-svidomist-u-novelah-niny-bichuji/>
4. Пашковський Є. Свято. *Дніпро*. 1989. № 9, 10. С. 4–87.
5. Слово о полку Ігоревім / Пер. Максима Рильського. Київ: Дніпро, 1974. 88 с.
6. Сулима В. Не десять соколів: Роман, повісті. Київ: Радянський письменник, 1989. 430 с.
7. Сулима В. «Слово о плъку Ігоревъ» як драма-декламація (жанрово-композиційний дискурс). *Слово і Час*. 2008. № 5. С. 25–34.
8. Харчук Р. Б. Євген Пашковський – «Це буквально вулкан». *Сучасна українська проза: постмодерний період*: навчальний посібник. Київ: ВЦ «Академія». 2008. 248 с.
9. Шевчук В. Чи ж буде вороття додому? *Дніпро*. 1989. № 9. С. 5–6.

ЛАНДШАФТ ПАМ'ЯТІ ДОНБАСУ В КНИЗІ ПАВЛА БЕЛЯНСЬКОГО «БАБУСЯ ВМИРАТИ НЕ ЛЮБИЛА»

THE LANDSCAPE OF DONBAS MEMORY IN PAVLO BELYANSKY'S BOOK “GRANDMA DIDN'T LIKE TO DIE”

Даниленко Л.В.,

orcid.org/0000-0002-8617-6378

кандидат філологічних наук, докторантка,

професор кафедри української мови

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

У статті досліджено художній ландшафт пам'яті українського Донбасу в автобіографічній книзі оповідань Павла Паштета Белянського «Бабуся вмирати не любила». Картину шахтарського світу розглянуто на основі теорії А. Киридон про «подвійний модус» «ландшафту пам'яті» («ментальний вимір» і «прикладний вимір або фізичний простір пам'яті»).

Виявлено, що в авторському осмисленні ландшафту пам'яті поєднано кілька фізичних і ментальних вимірів. Фізичні виміри розміщені в просторі знизу вгору і довкола. Вони перебувають у постійному взаємозв'язку. Нижній простір – це шахта, верхній – природа й будівлі. У верхньому просторі існують також антивиміри, що мають екзистенційний зв'язок, – селище і кладовище. В оповіданнях привертає увагу ще один вимір, оригінальний за суттю і нетрадиційний для картини буття. Це порожнеча (домовина без небіжчика, селище без чоловіків, відсутність церкви). Ментальний вимір ландшафту пам'яті П. Белянський представив психотипами персонажів, жителів Донбасу з їхніми колоніальними травмами. Важлива роль у відтворенні простору надана образу старої родинної фотографії як фіксації моменту в минулому і зосередженню на майбутньому. Територія і люди в книзі «Бабуся вмирати не любила» – фізичний і ментальний простори, які пов'язані своїми суперечливими рисами, часом та досвідом, переважно болісним. У статті детально проаналізовано виміри зовнішнього і внутрішнього світів, описано їхнє художнє наповнення – образи, характери, почуття та ідеї. Проблеми минулого і сучасного, які порушив письменник у книзі, вказують на географічну, історичну та ментальну специфіку українського Донбасу, виокремлюють головну проблему сьогодення – трагедію російсько-української війни з руйнуваннями життів і нищенням територій.

Ключові слова: ландшафт пам'яті, український Схід, ментальний вимір, фізичний вимір, Павло Белянський, шахтарське селище.

The article explores the artistic landscape of memory of the Ukrainian Donbas in the book of short stories by Pavlo Pashtet Belyansky "Grandma Didn't Like to Die". The picture of the miner's world is analyzed on the basis of the theory of A. Kiridon's theory of the "double modus" of the "landscape of memory" ("mental dimension" and "applied dimension or physical space of memory").

It is revealed that P. Belyansky's understanding of the landscape of memory combines several physical and mental dimensions. Physical dimensions are located in space from the bottom up and around. They are in constant interconnection. The lower space is the mine, the upper space is nature and buildings. In the upper space, there are antidimensions that have an existential connection - the village and the cemetery. The lower space is the mine, the upper space is nature and buildings. In the upper space, there are antidimensions that have an existential connection - the village and the cemetery. In the stories, another dimension, original in nature and unconventional for the picture of existence, attracts attention. This is emptiness (a coffin without a deceased, a village without men, no church). The mental dimension of the landscape of memory is represented by P. Belyansky's psychotypes of characters, residents of Donbas with their colonial traumas. The article analyses in detail the dimensions of the external and internal miner's worlds, describes their artistic content - images, characters, feelings and ideas. are connected by their contradictory features, time, and experience, mostly painful. The article analyzes in detail the dimensions of the external and internal worlds, describes their artistic content - images, characters, and ideas. The problems of the past and present raised by the writer in the book point to the geographical, historical and mental specificity of the Ukrainian Donbas, and highlight the main problem of the present - the tragedy of the Russian-Ukrainian war with the destruction of lives and territories.

Key words: landscape of memory, Ukrainian East, mental dimension, physical dimension, Pavlo Belyansky, mining village.

Постановка проблеми. Луганщина і Донеччина, які «опинилися під топонімом „Донбас”» [1, с. 101], часто асоціюються з контрверсійним самовизначенням мешканців регіону. Залежність від Росії визначає головний світоглядний конфлікт на цих територіях – або захиститись від імперії, або знову бути нею поглинутими. Ментальне протистояння, підігрите рашистською політикою,

також окошилося військовим вторгненням агресора. Нині, у найтрагічніший час, коли точиться мілітарна боротьба не лише за українські території, а й за українську ідентичність, гуманітарні науки занурилися у проблему духовного повернення Донбасу. Вектор літературознавчих досліджень спрямований на сучасну художню прозу – потужне джерело переосмислення пам'яті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивчення проблеми «територія – ідентичність – пам'ять» потребує прочитання часопростору, з яким пов'язані цінності людей, їхні стосунки і поведінка, повсякдення і спосіб мислення. Наукові обговорення спираються на кілька теорій: «місця пам'яті» (П. Нора [2], А. Ассман [3]), «територіальна спадщина» (Д. Пуло [4]), «культурний ландшафт» (Д. Агнуток [5], М. Гримич [6], О. Брайченко [7]), «топоси з історією життя» (Дж. Вінтер [8]), «ландшафт пам'яті» (А. Киридон [9]). Концептуальність кожного з цих понять дає можливість розпізнати зв'язок людини і території через певні знаки, об'єкти, внутрішні і зовнішні виміри.

Зосередимося на теорії «ландшафт пам'яті», яка пов'язана з різними гуманітарними дискурсами: у філософії (Г. Фесенко [10]), історіографії (Я. Верменич [11; 12]), етнографії (Л. Боса [13]), мистецтвознавстві (Н. Маценко [14]), соціології (Н. Міхно [15]). Перш за все варто з'ясувати, що таке «ландшафт». У Великому тлумачному словнику української мови подано три його значення: 1) загальний вигляд місцевості, пейзаж; 2) малюнок, картина із зображенням переважно сільської місцевості; 3) частина земної поверхні з певним сполученням рельєфу, клімату, ґрунтів, рослинного і тваринного світу [16, с. 480]. Я. Верменич пропонує розглядати «ландшафт» ширше, в аспекті історико-регіональному. Науковиця пише, що поняття «ландшафт» «охоплює зв'язки, які в певному історичному (окультуреному) просторі єднають певну спільноту людей з природою, зі створеним руками цієї спільноти середовищем і перетворюють цей простір у її „малу батьківщину“, „рідний край“ [12]. Поняття «ландшафт» істориків поєднує з поняттям «пам'ять» [12]. «Конкретну територію» з «конкретними людьми» вона називає «особливим історичним топосом», хронотопом, що поєднує географічний ландшафт з історичною пам'яттю, здійснює трансляцію соціокультурних цінностей від покоління до покоління» [12]. Концепція «ландшафт пам'яті» передбачає співставлення смислів – досяжного і віддаленого, сталого і змінного, чуттєвого і предметного.

А. Киридон помітила «подвійний модус» «ландшафту пам'яті»: перший – «ментальний вимір», другий – «прикладний вимір або фізичний простір пам'яті, візуальна текстуальність» [9, с. 171]. Дослідниця пояснила: «Якщо для відтворення *ландшафту пам'яті II* простір пам'яті репрезентований конкретними знаками-символами (конкретними місцями, ландшафтом, річкою, містом, населеним пунктом, країною, пам'ятником тощо),

то для *ландшафту пам'яті I* таку систему взаємопов'язаних елементів становлять спогади, досвід, емоції, стереотипи, архетипи, асоціації...» [9, с. 176]. Взаємодія обох вимірів живить архітектоніку простору пам'яті, виявляє характери і досвід, сформовані в певному місці та часі.

На «своєрідність просторових форм» «ландшафту пам'яті» у філософському значенні звернула увагу Г. Фесенко. Вона виділила головні аспекти культури пам'яті – «здатність матеріального зберігання» і «відтворення минулого досвіду» [10, с. 60, 63].

Мистецтвознавиця Н. Маценко запропонувала дискусію щодо «ландшафту як сентименту». Вона описала форми взаємодії ландшафту та людських почуттів аж до обміну ролями «глядача і співучасника». Ідеться про спостереження, що дає «гіпотетичний відгук»; про «конструювання звукового ландшафту»; про «здатність розпізнавати або не розпізнавати об'єкт із візуального образу»; про «можливість стати частиною ландшафту, розчинитися в ньому» [14]. Н. Маценко приводить приклад особливої взаємодії з ландшафтом конкретної людини – Юрія Єфанова, вихідця з курортного Гурзуфа, який був змушений покинути рідні місця через російську анексію Криму. Спогади чоловік виклав у мариністичне слайд-шоу і вказав на те, що море має надвластивості для всього, що є поруч, хоча сам автор перебуває далеко від рідних місць. Отож, незважаючи на розрив зв'язків (у часі чи в просторі), ландшафт «незмінно зберігається у пам'яті, підживлюючи появу нових образів» [14]. Н. Маценко переконана: «Ландшафт, який задає параметри сприйняття, стає частиною ДНК» [14]. Ця теорія не лише про сентименти, а і про самовизначення.

В українському літературознавстві питання «ландшафт пам'яті» все частіше розглядається в аспекті колективної травми нації. За період російсько-української війни з'явилося багато наукових розвідок щодо специфіки художніх ландшафтів у прозі, поезії, драматургії. Літературознавці оперують термінами, що відповідають специфіці часу, – «ландшафти і топоси війни» (О. Бондарева [17]); «хронотоп війни» (Т. Качак [18]); «воєнний ландшафт» (О. Харлан [19]).

Поняття «ландшафт пам'яті» важливе в контексті вивчення Сходу України як духовно-історичного, географічного та інфраструктурного простору. У різних характеристиках краю помітні його виняткові риси: «дихотомія „свій – чужий“», «імітаційна ілюзорність», «героїзація шахтарської праці» (Я. Верменич) [11, с. 117–118]; «поєднання виробничого колективізму з колективним кримі-

нальним» (Ю. Андрухович) [20, с. 199], перебування в «принесеному з Росії ідеологічному кліматі, не характерному для регіону» (І. Козловський) [21, с. 77]. Журналістка, військовослужбовиця полку «Азов», Валерія «Нава» Суботіна у своїй книзі «Полон» написала: «Я така чужа у своїй східній Україні... Люблю тут тільки природу, людей – ненавиджу... Схід зрощує мою агресію і самотність. Він зрозумілий мені своєю жорстокістю, але чужий обмеженнями та відсутністю великих мрій, цілей, прагнень...» [22, с. 13]. Українська ідентичність у складних суперечностях Донбасу зазнала руйнівних впливів. «Самотність регіону в межах єдиної держави (ще до 2014 року) була настільки вираженою, що міф про проросійський Донбас повірили навіть українські інтелектуали», – пише К. Зарембо [1, с. 12–13]. С. Жадан підкреслив, що стереотипи про Донбас у чомусь «можливо, і не безпідставні», а «найкраща боротьба зі стереотипами, – це відверта правдива розмова, називання речей своїми іменами» [23]. Справді, проблеми ідентичності та екзистенції Луганщини і Донеччини потребують широкого осмислення.

Ландшафт пам'яті українського Донбасу у творах сучасної прози строкатий і суперечливий. Образи людей і територій у них постають на тлі травматичного минулого. Цій проблемі присвячені тексти-нонфікшн «Я змішаю твою кров з вугіллям. Зрозуміти український Схід» О. Михеда (2020), «Як Україна втрачала Донбас» Д. Казанського і М. Воротинцеврі (2021), «Схід українського сонця. Історії Донеччини та Луганщини початку ХХІ століття» К. Зарембо (2022), «Мій Донбас» А. Шахін (2022); романи «Ворошиловград» С. Жадана (2010), «Бомжі Донбасу» О. Чупи (2012), «Сірі бджоли» А. Куркова (2023), «Мельхіоровий слон, або Людина, яка думала» С. Асеєва (2024), «Стахановський рух» Р. Буданова (2024). Звісно, що це далеко не весь перелік творів. Під впливом російсько-української війни «донбаська» тема стала топовою і продовжує розвиватися.

Формулювання цілей статті. Літературознавчий інтерес викликає художній ландшафт пам'яті в книзі оповідань Павла Паштета Белянського «Бабуся вмирати не любила». Цей аспект дослідження є **метою статті** і передбачає виконання таких завдань: охарактеризувати різні площини шахтарського світу, його образи та ідеї; виявити проблеми минулого та сучасного, що вказують на географічну і ментальну специфіку Донбасу.

Виклад основного матеріалу. П. Белянський (Паштет – псевдонім письменника) родом із Луганщини. Народився 1977 року в селищі Шахта

№ 9. Площина його особистої пам'яті наповнена відповідними знаками – шахтарськими краєвидами і долями місцевих жителів. Письменник роз'яснює: «... Коли ти прочитаєш книгу цілком, то стане ясно, що це були за люди, де вони були та чому так вчиняли. Зрозуміємо, чому вони стали тими, ким ми називаємо „жителі Донбасу”» [24]. «Архетипічні» [24] персонажі книги виразні, вишпекані особливо дбайливо. Вимовистими вдалися образи, що постали з дитячих і юнацьких спогадів автора і пов'язані із «застоем» в СРСР, розвалом радянської імперії, непротим (як після затяжної хвороби) початком Незалежності.

Панорама Донбасу в оповіданнях книги «Бабуся вмирати не любила» ілюстрована життям трьох поколінь однієї родини та демонструє тяглість місцевих традицій, формування пріоритетів у загальному шахтарському соціумі. «Картина Белянського стереоскопічна» [25], – влучно вказала на художню форму Р. Харчук. Тут і гнучкість, і перепади доль, характерів, особистих стосунків та суспільних подій. «Персонажі Павла Белянського, без сумніву, є породженням і певного історичного часу. Ті з них, що формувалися в роки найбільших потрясінь, помітно користуються симпатією автора. Ті, що загрузли в сірості перебудови чи брали участь в референдумах так званої ЛНР, не підпадають під осуд, бо врешті знаходять в собі сили робити хоч якийсь вибір», – зазначила А. Герасимова [26]. Ландшафт пам'яті в автобіографічній книзі П. Белянського цікаво структурований різними смисловими площинами, в кожній з яких задіяні оригінальні знаки-символи.

Верхній і нижній простори ландшафту Донбасу. Візуально-чуттєвий ландшафт в оповіданнях П. Белянського охоплює два протилежні простори. Один із них життєствердний, простягається вгору від поверхні землі, насичений образами природи та домашнього шахтарського повсякдення: «абрикосові дерева вздовж паркану»; «волога латка сунічних кущиків»; «блискучі, в бурштинових краплях смоли вишневі дерева», джмелі, що «перелітають з квітки на квітку» [27, с. 36]; метелик, що літньою ночі «б'ється в плафон над верандою» [27, с. 28]. Другий простір лиховісний і смертоносний, спрямований донизу, до вугільних родовищ (підземелля). Його уособлюють темрява, «плями світла від ліхтарів-коногонок на касках шахтарів», «вузька та низька підземна шпарина» лави [27, с. 81]. Обидва простори співіснують у своєму вічному ритмі – у надбаннях і втратах. Ця синергія якраз і творить специфічний ландшафт пам'яті Донбасу.

Переміщення нижнього простору у верхній чи навпаки – явище типове для шахтарського буття. Найчастіше це пов'язано з обвалами, загибеллю гірників, похоронами. Трансформацію екстер'єру селища в такий момент П. Белянський демонструє описами подвір'їв, охоплених бідою (оповідання «Страйк»): «Вдовине голосіння туманом слалося над селищем, оповивало сади й вулиці, заповзало в хати і за коміри сорочок, липло до віконних шибок. Оббиті багряним атласом домовини кривавими плямами пломеніли у дворах між дерев» [27, с. 99]. Не приховує письменник найстрашнішого та зображує смерть: «Небіжчики лежали в трунах, вкриті до підборіддя білесенькими сяючими ковдрами, холодні лоби прикривали чорні пов'язки, так, що обличчя померлих не розрізнити, лише визирали парафінові недомилки носів» [27, с. 99]. Стосунки шахтарів зі смертю – перерва в рутині, яка все ж мало що змінює. Письменник посилює увагу на суперечливій бінарності проблеми: без шахти неможливо прожити – шахта забирає життя. Фраза «Ми тут тепер усі мертвяки» [27, с. 103] стосується обох опозицій.

Між верхнім і нижнім просторами ландшафту існує ще й природній зв'язок – уподібнення людей до навколишнього середовища. Це передано в портретних характеристиках персонажів та в обставинах їхнього життя. Голова сімейства Петро Белянський (форма прізвища персонажа чи то приховує документальність, чи то навпаки вказує на це) відомий у селищі за прізвиськом Копито і має прикмету – «брунатно-тютюнового кольору мозоль на п'ястуках правиці, на місці чотирьох пальців, які по-дурному відірвало йому в шахті сталевим ланцюгом скреблового конвеєра» [27, с. 9] (оповідання «Копито»). Зіниці очей у чоловіка чорні й «виблискували антрацитним вугіллям» [27, с. 10]. Мозоль замість відірваних пальців – риса, набута фізично, а погляд – риса чуттєва. Обидві ці риси передають енергетичне пристосування людини до довкілля, «розчинення в ньому» [14]. Перегуки з образом шахти виразно позначені в картинах повсякдення, наприклад, у стосунках подружжя. Баба Аня обзиває чоловіка: «Чобіт ти шахтарський!», «Пика твоя вугільна!» [27, с. 152]. З контексту помітно, що знаки-символи тут експресивно згубілі, задумана в них комічність близька до злого сарказму і є «частиною ландшафту» [14].

Антвивиміри верхнього простору: селище – кладовище. Відтворення фізичної панорами верхнього простору в книзі «Бабуся вмирати не любила» має важливі смислові нюанси. Для візуалізації екстер'єру письменник змонту-

вав набір знаків так, щоб забезпечити відчуття перебування на місці подій, усвідомити сутність оточення. Вдалою вийшла конструкція антивимірів простору – з одного боку селище (його інфраструктура), з іншого – кладовище (екзистенційне переміщення селища). Тут вкотре застосовано бінарність опозицій: кожен із вимірів переконливий своєю важливістю в загальному ландшафті.

Набір пріоритетів на користь селища письменник подає в роздумах Тані, молодшої доньки Петра та Ані (оповідання «Акордеон»). Привабливість типових знаків своєї малої батьківщини дівчина аргументує переконливо: «У клубі кольорове кіно крутять щотижня... До бібліотеки книжок навезли – прірву. Автобуси до міста їздять за графіком» [27, с. 91]. Яскравій заставці з активованими деталями протиставлено образ цвинтаря. Могили – об'єкт спостереження за часовими змінами. Ці зміни найбільш помітні людям, які, покинувши селище, інколи повертаються, щоб відвідати рідню. Подібне відбувається зі старшим сином Б.-лянських Павлом та його дружиною Олею. По приїзді у відпустку їм «траплялися однокласники, дедалі рідше на вулиці, дедалі частіше – на цвинтарі, з напруженими обличчями на овальних медальйонах» [27, с. 96]. Пояснення причини смертей виявляє специфіку життя людей конкретного середовища: «ці померли від церозу печінки, тих завалило в шахті, у того на шії виросла пухлина..., у тієї рак „по жіночих справах“... той п'яний розбився на мотоциклі» [27, с. 96]. Могили на шахтарському цвинтарі, як знаки пам'яті, сконцентровують безпросвітність життя. Авторська комбінація опозиційних об'єктів (селище і кладовище) демонструє антивиміри цілісного ландшафту.

Порожнеча в ландшафті пам'яті.

П. Белянський уміло використав оригінальний художній хід – змалювання порожнечі, того, чого не існує. У контексті ландшафту Донбасу місць-пустот чимало, вони набулі через суспільні й особисті втрати – трагічні випадки, байдужість, цинізм. Серед таких «похорон і поминки без небіжчика». Образ порожнечі тут створений завдяки зоровим деталям навколишньої обстановки: «Порожня закрита домовина стояла на двох стільцях, наче зайва, придбана про запас, до наступної завали» [27, с. 99]. Доповнює печальну картину «порожній стілець» і «вільне місце» за столом, призначені начебто для загиблого. Місце порожнечі підкреслюють побутові речі – символи похоронного ритуалу (гранчак, наповнений горілкою та покритий скибкою хліба), а також запитання-очікування жінки, яка ще не встигла визнати себе вдовою: «Що ж він ніяк не йде?» [27, с. 100].

Образ «селище без чоловіків» трагічно-іронічний, він передає специфіку зовнішнього (зорового) і внутрішнього (чуттєвого) просторів: «Так я помітив, що в селищі живуть самі жінки. Наче одного разу всі чоловіки дружно пішли в забій рубати вугілля, та захопились і забули повернутись» [27, с. 167] (оповідання «Баби»). Оригінальна деталь, що втілює неповноту і непохитність буття водночас, – жінка з мотоциклом. П. Белянський змалював кілька ракурсів такої візії, виділивши в ній несумісні риси: чудернацькість, розважливість і гідність: «Тепер мотоциклом Клава керувала сама, торохтіла вечірньою вулицею, вчепившись у руль і вигнувши спину» [27, с. 168]; «...Баба Клава вже витягла мотоцикл на дорогу, поставила на підніжку й копірсалася в моторі, присівши навпочіпки. Збоку здавалося, ніби баба доїть мотоцикл, як доять покірливу козу» [27, с. 169]. Жінка з мотоциклом – монументальний портрет часу, символ життєвої рутини на Донбасі.

Завдяки акцентам на порожнечах автору вдалося відтворити екстер'єр, в якому вгадується східний регіон радянського і пострадянського періодів: «церкви у селищі не було» [27, с. 145], «рейок давно нема» [27, с. 166], «шахту зачинено» [27, с. 166]. Об'єкти, яких не вистачає в часопросторі, – знаки сформованого менталітету в особливих умовах бездуховності та економічної слабкості (основи для втрати ціннісних орієнтирів).

Ментальний вимір ландшафту: пам'ять і досвід. Місцевість і пам'ять поколінь існують у постійному енергетичному зв'язку. Усе, що має зовнішній вияв, є наслідком життєвих практик – подвигів і поразок тих, хто створював середовище. Спосіб мислення, склад душі, досвід людей накопичують ауру краю, формують ландшафт, такий, що відрізняється від інших. В оповіданнях П. Белянського ментальний вимір проглядається виразно, адже основна увага зосереджена якраз на характерах і поведінці персонажів.

Замовчування травматичного минулого. Старші люди, які пізнали сталінський терор, не позбулися страхів навіть через багато років. Зосередившись на цій особливості покоління, письменник розповів про секрети баби Ані (оповідання «Непрощена»). Свою замовчувану трагедію вона розкрила лише на схилі літ, у день свого вісімдесятиліття. Діти вперше почули про те, що мати змалечку жила в Пітері; щоб не померти з голоду, рано вийшла заміж за старшого чоловіка; народила сина Стьопа; після арешту чоловіка сама зазнала ув'язнення і катувань; дивним чином була врятована – невідомий вивіз її з тюрми в кузові машини з трупами. Найбільше

лихо жінки – втрата сина, його «кудись забрали», коли ще приходили по чоловіка [27, с. 42]. Тягар пам'яті баби Ані – слова її таємного рятівника: «... Ти ніколи не жила в Пітері. Нема для тебе цього міста. І минулого життя нема. Хто б до тебе з нього не прийшов, якщо хочеш жити – ти ніколи й нікого не впізнаєш...» [27, с. 43]. Художня модель непам'яті, а саме замовчування травматичного минулого, оформлена певними стилістичними особливостями – послідовним розташуванням наказових речень, накопиченням заперечних форм, повторенням ключових слів. Контекст осмислення травми увиразнює моторошний вчинок Ані – відторгнення сина, який сам прийшов до неї, коли вже став дорослим. Тоді мати уп'ялася в шию Стьопа, щоб задушити, і «просипіла» в обличчя: «Іди. І щоб я тебе більше ніколи, чуєш?! ніколи тебе не бачила» [27, с. 38]. Убивча фраза – це продовження її страху, ствердження абсолютного відречення від минулого.

Після зізнання матері, її шоковані діти починають пошуки Стьопа через оголошення в газеті. Але результату це не дало. Травма залишилася неподоланою: «Той самий Стьопа не приїхав, не побачив, мабуть, дорогого оголошення...» [27, с. 47]; а «...бабуся Аня тихо й непомітно померла, так і не дочекавшись прощення» [27, с. 47]. Біль травми непам'ятання посиленій смертю героїні і прочитується в експресивних засобах охудожнення, в накопиченні різних заперечних форм.

Знецінення трудового «подвигу». Прославлення праці гірників інтерпретовано важко-іронічно, з акцентом на абсурдності цінностей: безпідставний ентузіазм та виправдана безвідповідальність. У центрі уваги одного із сюжетів – стахановський рекорд, що впродовж десятиліть вважався ідеологічним символом Донбасу (оповідання «Чоботи»). Переосмислення цього явища потребувало опозиційних площин, в які закладено конфлікти і виразні деталі. Директор вугільного підприємства висловлює декларативне рішення «партії і уряду» про те, що «шахті потрібний свій власний стахановець» [27, с. 123]. Реакція натовпу шахтарів виявилася глузливою: «Норму ж бо тепер будь-що піднімуть... Ось же тварюка стахановська» [27, с. 123]. Роль «стахановця» довелося взяти на себе Петрові. Норму він перевищив утричі. Пояснення такого завзяття – шахтарська самодостатність і потреба в новому взутті. Однак в умовах повсюдної фальші, боязливого патерналізму та знецінення особистості трудовий подвиг не отримав належного визнання: показники виробітку керівництво применшило, боячись, що рекорд може здатися «котрреволю-

ційним», а нові туфлі, подаровані «стахановцю», не витримали і першого дощу. Насиченості подіям додала зустріч Петра зі Стахановим у готелі під час Ворошиловградського зльоту передовиків. То мали бути зведення рахунків легенди з простим шахтарем, але все закінчилося порозумінням, випивкою і щедрим обдаруванням – Стаханов віддав Петрові свої чоботи.

Оповідання побудоване на протиріччях і контрастних асоціаціях, що демонструє тип шахтаря в тоталітарних умовах – той важко працює, але боїться втратити роботу; усвідомлює своє безвихідне становище, але не намагається його змінити і навіть ускладнює; кпинить стахановський рух, але образ Стаханова сприймає як свій донбаський героїчний міф.

Травми сімейного виховання. П. Белянський зосередився на суспільних комплексах старшого покоління, що відобразилося на світогляді молодшого. У тексті чимало драматичних сімейних історій про моральне травмування дітей. В оповіданні «Акордеон» ідеться про знущання батька над сином-підлітком. Петро вирішив купити акордеон з тією метою, щоб Павло вивчив лише дві пісні, «Синій платочек» і «Жил я в шумном городе Одеса», та грав йому за першим покликом, хоч би й посеред ночі. Хлопець ненавидів цю процедуру, але грав, бо інакше матір чекало побиття. Акордеон виконував страшну абсурдну роль, лякав, принижував і врешті завдав Павлу пожиттєвої душевної травми. Коли він став офіцером і жив далеко від дому, все ще тримався за той душевний тягар. Залишаючись насамоті, діставав пошарпаний акордеон як таємний знак про минуле. «Сідав на табурет, ставив інструмент собі на коліно, клав руки на пожовклі клавіші, впирався підборіддям у міх... Але ніколи не грав, ні, не грав» [27, с. 96]. Так у поведінці людини відтворено психічний злам, зацикленість на мовчазному проживанні насилля.

Материнське виховання дівчаток – ще одна лінія особливих сімейних традицій і жорстких законів. Анюта навчає доньок терпіти, мовчати, підкорятися будь-кому чоловічої статі. Через такі настанови Таня не противилась інструкторові з водіння, коли той щоразу гвалтував її (оповідання «Інструктор»). Фізичні і психічні страждання дівчини передані чуттєвими деталями, метафоричними картинками із сумним настроєм: «страх трусив тілом, стукотіли зуби, тремтіли пальці, в очах пливли кола» [27, с. 118]. Виразний акцент тут на спотворенні світлих образів: «Таню покинули книжкові герої, спочатку прищушли,

потім розбіглися, залишивши по собі лише курний запах книжкових сторінок...» [27, с. 119]. Подібний настрої притаманний і іншим оповіданням книги. Простеження за персонажами в різних ситуаціях дає можливість зрозуміти тяглість їхніх душевних травм.

Стара фотографія в ландшафті пам'яті. За висловом М. Попеску, фотографія – це «документ, що засвідчує реальність,... суб'єктивну силу свідчень» [28, с. 337]. Портрети, обстановка, предмети, схоплені фотокамерою, вже не є простими елементами довкілля, вони стають ілюстрацією часу, нагадуванням про пережите. Недарма в текстах про минуле автори часто вдаються до образу старих фотографій. Таким чином вони доповнюють ландшафт пам'яті, дбаючи про слайдовість сприйняття та емоційну переконливість.

Образ старої фотографії П. Белянський використав для узагальнення своїх розповідей про життя на українському Сході (оповідання «Ми»). Це символ, що втілює часові зв'язки в одній площині: «Ось і ми, діти великої шахтарської родини, теж вишикувалися на тлі хати під прицілом фотографа й дивимося з минулого в майбутнє» [27, с. 213]. Автор фіксує точку спогаду, коли діти налаштовуються перед спалахом фотоапарата, прокладає шлях у минуле з епізодами життя. Світлина з сімейного фотоальбому як інтертекст цікава поєднанням форми і змісту: зображення на цупкому фотопапері – це форма; зворушливий зв'язок із минулим, захоплююча розповідь-нагадування про те, що було колись, – зміст. У персонажах світлини (представниках «третього» покоління родини – онуків Петра і Ані) письменник сконцентрував сутність соціуму, сформованого в регіоні: спосіб мислення, вчинки, традиції. Усе це супроводжується фразами-характеристиками, певними життєвими слоганами, що виявляють неподолані комплекси: «Ми виростили всупереч, а не завдяки», «Кожен з нас бодай раз у житті хотів убити свого батька», «... Ми не вміємо любити, але знаємо, як ненавидіти» [27, с. 214–216]. Символи замовчування травми – могили дідусів і бабусь, що «давно позаростали бур'янами», та хрести, які «похилилися або зруйнувалися» [27, с. 216]. Стан непам'ятання провокативний: «Ми ніколи не приїдемо їх полагодити, бо що далі ми від тих місць, то ми успішніші. А нам важливо бути успішними, щоб довести всім, що ми не дарма покинули рідну домівку» [27, с. 216–217]. Завдяки різним формам заперечень і контекстуальним антонімам цей стан передано виразно та сприймається як аналогія до замовчування минулого бабою Анею.

П. Белянський порушив непросту проблему ментально травмованого суспільства. У постатях братів і сестер він показав контрверсійні типи як ознаку трагічного часу війни: «Гриша запишеться до народного ополчення Луганщини та за кілька років живий і неушкоджений засвітиться на Уралі поміж охоронців православного монастиря» [27, с. 215]; «...Олександра поведе на так званий референдум про самовизначення «Луганської Народної Республіки» весь свій шкільний клас, а потім, за рік переїде жити до Харкова, подалі від свавілля й розрухи» [27, с. 215]; «Маша очолить будівельну фірму на західній Україні та буде зда- леку допомагати всім рідним, жалюючи родичів та не підпускаючи їх до себе близько...» [27, с. 215].

Пам'ять і досвід, що складають ментальний вимір Донбасу, потребують терапії. Письменник наголошує на цьому, перебираючи автобіографічні події та орієнтуючись на знайомі з дитинства постаті.

Висновки. Отож, ландшафт пам'яті в загальному розумінні – це взаємодія географічного,

історичного, духовного і соціального просторів. Його формування і збереження відбувається завдяки накопиченню діяльності та пам'яті поколінь.

Ландшафт пам'яті Донбасу в книзі П. Белянського «Бабуся вмирати не любила» представлений оригінальною системою, яка утворена з верхнього і нижнього просторів (світ над землею і світ під землею); антивимірів верхнього простору (селище – кладовище); простору порожнечі; ментального простору (пам'ять і досвід); виміру пам'яті, зафіксованого в старій фотографії. Цей ландшафт динамічний, емоційний і щільно заповнений образами. Тут добре впізнаються специфічні архетипи краю: шахта, фруктовий сад, рейсовий автобус, клуб, небіжчики в трунах, кладовище, жінка на мотоциклі. У контекстуальному зв'язку образи, характери і події опозиційні, але сприймаються як спільне, взаємопроникне явище в межах однієї території. Розподіл їх у площинах ландшафту пам'яті пояснює трагічність сучасних подій на українському Сході і застерігає від поширення біди далі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зарембо К. Схід українського сонця. Історія Донеччини та Луганщини початку XXI століття. Львів : Човен, 2022. 160 с.
2. Нора П. Теперішнє. Нація. Пам'ять / пер. із фр. А. Репи. Київ : ТОВ Видавництво «Кліо», 2014. 272 с.
3. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева, Ю. Юдін. Київ : Ніка-Центр, 2014. 440 с.
4. Poulot D. Memories, territories, identities: from unity to dissonance. *Scienze Del Territorio*, 5, 59–68. https://doi.org/10.13128/Scienze_Territorio-22232 URL: <https://oajournals.fupress.net/index.php/sdt/article/view/8561/8559> (дата звернення: 12.01.2025)
5. Agnutek D. Kulturowe wymiary krajobrazu : Antropologiczne studium recepcji przyrody na prowincji: Od teorii do empirii. Poznań, 2013. 355 s.
6. Гримич М. Культурний ландшафт: термінологічний екскурс. Антропологія простору: збірник наукових праць у 4 т. / наук. ред. Марина Гримич. Київ : Дуліби, 2017. Т. 1: Культурний ландшафт Києва та околиць. 2017. С. 10–25.
7. Брайченко О. Культурний ландшафт: історія наукового пошуку. Антропологія простору: збірник наукових праць у 4 т. / наук. ред. Марина Гримич. Київ : Дуліби, 2017. Т. 1: Культурний ландшафт Києва та околиць. 2017. С.104–114.
8. Winter J. Sites of Memory and the Shadow of War. / *Cultural Memory: an International and Interdisciplinary Handbook* / edited by Erll Astrid, Nunning Ansgar. Berlin : Walter de Gruyter GmbH & Co, 2008. pp. 61–76.
9. Киридон А. Гетеротонії пам'яті: теоретико-методологічні проблеми студій пам'яті. Київ: Ніка-Центр, 2016. 320 с.
10. Фесенко Г. Ландшафти пам'яті у міському просторі: культурфілософський дискурс. *Людиознавчі студії*. Серія: Філософія. 2015. Вип. 32. С. 55–64.
11. Верменич Я. Донбас у контексті теорій порубіжжя: соціогуманітарний аналіз. *Український історичний журнал*. 2015. № 1. С.108–134. Київ: В-во «Наукова думка», 2009. 790 с.
12. Верменич Я. Ландшафт. Енциклопедія історії України : в 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Ін-т історії України НАН України. Київ : Наукова думка, 2009. Т. 6: Ла – Мі. 790 с. <http://https://surl.li/fnfyjc> (дата звернення: 15.12.2024).
13. Боса Л. Ландшафт як дзеркало спогадів: сучасні меморіальні практики наддніпрянців у контексті постколоніальних студій (за польовими матеріалами). *Чтиво*. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Bosa_Liubov/Landshaft_iak_dzerkalo_spoHADiv_suchasni_memorialni_praktyky_naddnipriantsiv/ (дата звернення: 10.12.2024).
14. Маценко Н. Ландшафт як сентимент. *KORYDOR*. URL: <https://korydor.in.ua/ua/stories/landshaft-iak-sentiment.html> (дата звернення: 11.12.2024).

15. Міхно Н. «Пам'ять міста» і «пам'ять у місті»: евристичні ресурси хвильової концепції Е. Тоффлера. *Грані*. Том 23. № 1–2. 2020. С. 73–81.
16. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
17. Бондарева О. Ландшафти і топоси війни в сучасній українській драматургії. *Війна і література*. Збірник праць Міжнародної наукової конференції. 27–28 квітня 2023 року. Черкаси, Видавець Юлії Чабаненко, 2023. С. 55–72.
18. Качак Т., Близнюк Т. Війна в сучасній українській літературі для дітей та юнацтва. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки. № 209. С. 151–157.
19. Харлан О. Ландшафт у сучасній військовій прозі: топографічна та художня специфіка. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2024. Вип. 22(90). С. 84–88.
20. Нам усім пощастило. Розмови з Юрієм Андруховичем [Текст] / упоряд. Василь Карп'юк. Брустурів : Дискурсус. 2017. 240 с.
21. Козловський І. «Регіональні міфи припасовували, наче костюми, що мали прикривати безідейність та витворювати міфічну реальність» / Михед О. «Я змішаю твою кров із вугіллям». *Зрозуміти український Схід*. Київ : Наш формат, 2020. С. 69–83.
22. Суботіна В. Полон. Харків : Фоліо, 2024. 256 с.
23. Тарасова Д. Жадан: Багато хто забуває, що в Донецьку і Луганську були свої Майдани. *Еспресо*.
24. URL: https://espresso.tv/article/2016/07/04/zhadan_bagato_khto_zabuvaye_scho_v_donecku_i_lugansku_buly_svoji_maydanu (дата звернення: 12.12.2024).
25. Історія трьох поколінь з Донбасу, яка видалася критикам незручною: інтерв'ю з автором книги «Бабуся вмирати не любила» Павлом Белянським. *Дім*. URL: <https://kanaldim.tv/knyga-babusya-vmyraty-ne-lyubyla-intervyu-z-avtorom-pavlom-belyanskym/> (дата звернення: 12.12.2024).
26. Харчук Р. Полярність родинних історій. *Збруч*. 19 листопада 2024. URL: <https://zbruc.eu/node/119989> (дата звернення: 10.01.2025).
27. Герасимова А. Майже сто років самотності в романі Павла Белянського «Бабуся вмирати не любила». *Читомо*. URL: <https://chytomo.com/majzhe-sto-rokiv-samotnosti-v-romani-pavla-belianskoho-babusia-vmyraty-ne-liubyla/> (дата звернення: 25.12.2024).
28. Белянський П. Паштет. Бабуся вмирати не любила / пер. з рос. Т. Кохановської. Харків : Віват, 2024. 224 с.
29. Popescu, M. Imaging the Past: Cultural Memory in Dubravka Ugresic's *The Museum of Unconditional Surrender*. *Studies in the Novel. Unconditional Surrender*. 2007, 39. 336–356.

МАНДРІВНІ МОДЕЛІ ІМАГОПОЗИЦІЇ ПЕРСОНАЖІВ РОМАНУ ВАСИЛЯ МАХНА «ВІЧНИЙ КАЛЕНДАР»

TRAVELLING MODELS OF CHARACTER IMAGOPOSITION IN VASYL MAKHNO'S NOVEL "ETERNAL CALENDAR"

Демчук О.А.,

orcid.org/0000-0003-2031-0092

докторка філософії з філології,

асистентка кафедри журналістики та українознавства

Національного університету водного господарства та природокористування

У статті за допомогою провідного імагологічного методу досліджено основні мандрівні моделі імагопозиції персонажів роману Василя Махна «Вічний календар» (2019). Проблема художньої рецепції й відтворення свого й чужого у літературній науковій думці, зокрема у світлі імагологічних студій, набула актуальності ще з середини ХХ століття. Повоєнна дійсність, міграційні тенденційні, глобалізаційні зрушення, відкритість кордонів посприяли розвитку дискурсу подорожей у текстах. Особливо дослідників цікавлять твори, поетика яких полягає у відтворенні мультикультурних просторів, у переплетенні звичаїв, традицій, історій, побуту різноманітних етносів, у пізнанні нових світів *іншого* за допомогою мандрівок. Розмаїта художня мапа й широкий історичний діапазон тексту Василя Махна «Вічний календар» охоплюють досвіди подорожніх XVII–XXI сторіч у межах топографії сучасної Тернопільщини (Бучач, Чортків, Язловець) та просторів Єрусалима, Стамбула, Нью-Йорка та інших.

Метою статті є аналіз та систематизація основних мандрівних імагопозицій, притаманних персонажам досліджуваного роману. Завдання студії також передбачають осмислення своєрідності кожної з моделей імагопозиції, означення їхньої ролі у репрезентації різноманітних характерів персонажів-мандрівників у тексті Василя Махна.

У статті виокремлено персонажів роману «Вічний календар», які так чи так відповідають концепту *homo viator*. Серед них основними є сім'я Ашкеназі, мігрант Дмитро Мехамет (він же – просто Д.), капітан галери-баштарди Пападуполос, купець і паломник Минас Сиринович, фальшивий спаситель Саббатай Цві та інші. У роботі проаналізовано інформаційні, соціальні, психологічні виміри рецепції чужинців відповідно до типу мандрівки й доведено, що залежно від цілі й способу подорожей взаємодія з культурами *іншого* різниться. У статті означено домінуючі моделі мандрівних імагопозицій персонажів роману Василя Махна, серед яких провідними можна визначити такі: лжемесіанська, що полягає в пошуках ідентичності шляхом возвелічення над культурою іншого (Саббатай Цві); комерційна, у контексті котрої вагомими є торгові інтереси, а ознайомлення з *чужими* культурами постає другорядним (Ашкеназі-старший і Пападуполос); паломницька, основа якої – мандрівка сакральними місцями (Минас Сиринович); емоційно-когнітивна, що зумовлена допитливістю й цікавістю до нових культурних просторів (Ашкеназі-молодший); мігрантська, котра спонукає до зіставлення досвідів проживання в різних країнах (Дмитро Мехамет).

Ключові слова: імагологія, етнообраз, своє–чуже, простір, подорож, мандрівний, імагопозиція, *homo viator*.

The article deals with the main travel models of imagopositioning of characters in Vasyl Makhno's novel «Eternal Calendar» (2019) with the help of the dominant imagological method. The issue of artistic reception and representation of «own» and «other» in literary studies has been relevant since the mid-20th century particularly in the light of imagology. Post-war reality, migration trends, globalization shifts, and open borders have contributed to the discourse of journeys in texts. Researchers are interested in works which poetics involves the reproduction of multicultural spaces, intertwining customs, traditions, histories, and lifestyles of various ethnic groups, exploring new worlds of the «other» through travels. The diverse artistic map and broad historical range of Vasyl Makhno's text «Eternal Calendar» encompass the experiences of travelers from the 17th to the 21st centuries within the topography of modern Ternopil region (Buchach, Chortkiv, Yazlovets) and spaces of Jerusalem, Istanbul, New York, and others.

The aim of the article is to analyze and systematize the main travel imagopositions inherent in the characters of the studied novel. The task of the study also includes understanding the uniqueness of each imagoposition model, characterizing their role in representing diverse characters of travelers in Vasyl Makhno's text.

The article identifies characters that correspond in some way to the *homo viator* concept in the novel «Eternal Calendar». Among them are the Ashkenazi family, migrant Dmytro Mekhamet (also known as D.), captain of the galley-bastard Papadupolos, merchant and pilgrim Mynas Syrynovych, false messiah Sabbatai Zevi, and others. The study analyzes informational, social, and psychological dimensions of reception of strangers according to the type of journey and demonstrates that interaction with cultures of the «other» varied depending on the purpose and method of travel. The dominant models of travel imagopositions of characters in Vasyl Makhno's novel are identified in the article, among which the following are prominent: false messianic, characterized by seeking identity through glorification above the culture of the other (Sabbatai Zevi); commercial, in which trade interests are significant and acquaintance with foreign cultures is secondary (Ashkenazi senior and Papadupolos); pilgrim, based on journey to sacred places (Mynas Syrynovych); emotional-cognitive, driven by curiosity and interest in new cultural spaces (Ashkenazi junior); migrant, which prompts comparison of experiences living in different countries (Dmytro Mekhamet).

Key words: imagology, ethnoimage, own–other, space, journey, travel, imagoposition, *homo viator*.

Постановка проблеми. У часи глобалізаційних тенденцій і мобільності суспільства актуальною стає тематика мандрів, міграцій та пізнання культур *ішого*. Чимало авторів порушують проблематику подорожей і відкриття нових просторів. Відповідно в світовому літературознавстві на зламі XX і XXI століть актуальною стає імагологія, зумовлена потребою акцентуації на способах і аспектах рецепції різноманітних культур [2, с. 362]. На думку Ірини Пупурс, імагологія як наука про репрезентацію *свого* й *чужого*¹ має розширену парадигму, до елементів якої належить імагопозиція – «соціально-психологічний кут зору на *Інше* (разом із тим і на *Своє*, оскільки часто *Інше* тісно пов'язане зі *Своїм*)» [6, с. 34], що проявляється в творенні й семантиці етнообразів. Власне, у часи відкритості кордонів літературна наука цікавиться особливостями відтворення рецепції *свого* й *чужого* в текстах із виразним мандрівним дискурсом. До письменників, основою творчості яких стала поетика подорожей і осмислення культур, традицій різних народів, можемо віднести Василя Махна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомими в розвитку теорії та методології імагології є імена Манфреда Беллера, Маріуса-Франсуа Гюара, Гуго Дизеринка, Жана-Марі Карре, Юпа Лірсена, Даниеля-Анрі Пажо, Едварда Саїда та інших. У вітчизняному літературознавстві у цьому річищі слід виокремити дослідження Василя Будного, Олександри Вісич, Наталії Горбач, Тамари Гундорової, Мирослави Іванишин, Миколи Ільницького, Наталії Кіор, Дмитра Наливайка, Ярослава Поліщука, Ірини Приліпко та інших. Важливим внеском у вивчення імагології й способів рецепції та репрезентації *свого* й *чужого* стала монографія Ірини Пупурс «Схід у дзеркалі романтизму (імагологічна парадигма романтичного орієнталізму: на матеріалі західно- й східноукраїнських літератур кінця XVIII – XIX ст.)» (2017).

Різноманітні аспекти творчості Василя Махна досліджували Іван Андрусак, Тарас Антипович, Олена Бондарева, Тамара Гундорова, Ігор Котик, Світлана Кочерга, Оксана Луцишина, Ігор Набитович, Марія Ревакович, Богдан Рубчак, Остап Сливинський, Тетяна Шевченко, Йоханан Петровський-Штерн, Жанна Янковська та інші. Утім, жодна з перерахованих розвідок не стосувалася вивчення імагопозицій персонажів

дебютного роману письменника «Вічний календар» (2019), що й надає цій науковій розвідці **актуальності**.

Постановка завдання. Завдання статті полягає в систематизації й виокремленні основних мандрівних імагопозицій героїв тексту, в осмисленні своєрідності та відмінності кожної з них, аналізі їхньої ролі у змалюванні розмаїтих характерів персонажів із подорожніми інтенціями у романі Василя Махна «Вічний календар».

Виклад основного матеріалу. Василь Махно – *homo viator*, що перебуває в перманентному пошуку себе та буттєвих сенсів. Виміром його екзистенції стали мандрівки, пізнання культур *інших*, відкриття нового в навколишньому й у собі. Йоханан Петровський-Штерн наголошує на мультикультурному творчому просторі письменника, стверджуючи, що Василь Махно «прийняв як своє раніш чуже багатокультурне середовище сучасних мегаполісів – чи то Нью-Йорка, а чи Парижа» [5, с. 8]. Цілком імовірно, що багатий досвід знайомства з *чужими* культурами сприяє системному відтворенню коду подорожі та репрезентації різних мандрівних імагопозицій у творах Василя Махна, зокрема й у романі «Вічний календар» (2019). Текст став першою спробою автора в жанрі романістики й відразу набув резонансності: «Вічний календар» було номіновано на звання Книги року ВВС – 2019 й здобуття Шевченківської премії – 2021, окрім того, роман отримав першу українсько-єврейську літературну премію «Зустріч» 2020 року. Текст «Вічний календар» – це плетиво культурних кодів, канва образів місць пам'яті, серед яких близькі Василеві Махну (автор родом із Тернопільщини) топоси Бучача, Чорткова, Язловця, а також – мультикультурний Єрусалим, Стамбул тощо. В основі роману – міфологізований та історизований простір, у межах якого переплітаються мандрівні досвіди персонажів «Вічного календаря».

Зав'язкою в тексті є початок подорожі Саббатая Цві, або ж фальшивого Месії, 1666 року, який разом із дружиною Сарою й своїми послідовниками відпливає із ізмірського порту до Стамбула на галері-баштарді². Повірівши у брехливе пророцтво, де йдеться, що «він є справжнім месією. Його царство буде вічним, і поза ним нема избавителя в Ізраїля» [4, с. 27–28], мандрівник-лжеспаситель цілком своєї подорожі зробив утвердження особистої вищості над правителем Мегмедом IV, а відповідно – й усією культурою мусульман. Спроба скинути османського правителя, підкорити його собі, водночас підкорити увесь турецький

¹ Термінологічний апарат імагології на цей момент не сформований остаточно й викликає безліч дискусій, зокрема й у розрізненні концептів *інший* та *чужий*. Утім, більшість науковців (Василь Будний, Світлана Кочерга, Ірина Пупурс) уживають суперечливі терміни паралельно на позначення протилежності до *свого*. У цій статті означені поняття теж є синонімами.

² Ідеться про дерев'яне багатovesлове вітрильне судно.

народ – це намагання Саббатая Цві віднайти ідентичність і визнання серед *своїх*, серед єврейства, що не приймало його. За свої сорок років чоловік «багато подорожував, вивчав Тору й Кабалу, втік із міст, сварився з рабинами й ніде надовго не затримувався» [4, с. 20], але не зміг укорінитися в жодну культуру – навіть у *свою*. Причиною цього здебільшого були конфронтації на тлі вірувань, наприклад, зневажливе ставлення Саббатая Цві до Тори й конфлікти з рабинами. Як наслідок, лжемесія змушений долати простір із метою осмислити власну фрагментарну ідентичність, що полягала також у здійсненні ролі спасителя ізраїльського народу й у підкоренні *чужого* задля самоствердження. Позиція лжемесіанства породжувала погляд на культуру *іншого* з вигаданої вищості, через яку подорож Саббатая Цві завершилася крахом. Результатом мандрівки чоловіка, метою якої був пошук послідовників і себе, стає вимушене прийняття панівної на той час релігії мусульманства задля збереження власного життя і ще більша віддаленість від власної ідентичності.

До персонажів-мандрівників належить і грек Пападуполос, капітан галери-баштарди, якою лжемесія дістався з Ізміра до Стамбула. Подорож стала буденністю й професією чоловіка, оскільки він завжди перебував у водяних безкраїх просторах, доставляючи вантаж у різні пункти призначення. Василь Махно зображає капітана досвідченим мореплавцем, який, «*орієнтуючись по зоряному небу наче в ізмірському кварталі, у якому виріс, шукав поміж зірок місце найближчого порту*» [4, с. 15]. Поїздки представника грецького етносу були значною мірою про «ретельне планування маршруту, тверезе обмірковування потреб подорожі, раціональний розрахунок витрат і ефективності транспортних засобів» [10, с. 439]. Однак часті рейси дозволяли Пападуполосу відкривати світ. До того ж чоловік часто бере в поїздки мандрівників, як-от Саббатая Цві з послідовниками, що стає не менш важливим способом пізнання *іншого*.

Архетипний образ мандрівника-паломника в романі «Вічний календар» утілює вірменин Минас Сиринович. Десятирічним хлопчиком йому часто доводилося чути історії про подорожі книжного чоловіка, котрий зупинявся в домі батька Минаса. Мандрівник оповідав про свої переміщення від Волоського князівства до Стамбула, Єрусалима, Венеції, Александрії, Язловця тощо. Чоловік – це уособлення бауманівського концепту бродяги, який «мав повну свободу руху й у такий спосіб виривався з мережі територіальних обмежень» [9, с. 28]. Книжний чоловік постає своєрід-

ним посередником між зовнішнім незвіданим безкраїм світом і світом язловецьких вірменів, а його розповіді дозволяють ознайомитися з *чужим*, що, на думку Оксани Луцишиної, є першопочатковим елементом концепції «освоєння, зняття екзотичного як категорії» [3]. Імовірно тому десятирічний Минас, який «*зачудовано дивився на прочанина, сповнений просвітлення від сказаних і ще не сказаних гостем слів*» [4, с. 57], уважно ловить кожне слово, а потім обирає ремесло купця, аби мати можливість відкривати нові краї й культури, подорожувати, водночас заробляючи на життя.

Минас Сиринович найчастіше мандрує до Туреччини чи на Балкани в комерційних справах, а результатами, окрім вигідних угод, стає інформація про *чужі* народи, якою він ділиться з односельцями. Після тривалих поїздок вірменин усе ж наважується здійснити ще одне дитяче бажання – на власні очі побачити Святу землю. Отож під час однієї з комерційних місій до Стамбула чоловік не повертається до Язловця, а вирушає до Єрусалима. Минас, свідомо обравши номадичний спосіб життя, доводить, що ціллю його подорожей є пошук себе в *іншому*. Відбулася трансформація купця в паломника, що передбачає власне мандри сакралізованими місцями. Василь Махно змальовує спосіб життя Минаса-пілігрима, міцно пов'язаного зі своїми національними коренями: він «*молився у вірменській частині, пропахлій восковими свічками. Відчував, що перебуває в серці місця, де відбувалися події, що перекраляли світ*» [4, с. 79]. Ірина Пупурс слушно стверджує, що паломницька рецепція Близько Сходу, у тому числі й Ізраїлю, відбувалася у світлі біблійних наративів, внаслідок чого «формувався імідж Східного як Святої Землі = Біблійно-християнського» [6, с. 62]. Таким же було сприйняття Східного в Минаса, котрий упродовж трьох років щоденно проходив шлях від Храму Гробу Господнього до катедрального собору святого Якова, перетворюючись на паломника, «*який сидить посеред Єрусалима вночі й згрібає рештки свого життя, зшиваючи їх щоденними молитвами*» [4, с. 80]. Минас Сиринович постійно спостерігає широкий діапазон відмінності *іншого*, доповнює свій спектр уявлень про спосіб життя чужинців: його вражають монахи, котрі терплять голод та спрагу, багаті, які відмовляються від статків і роздають їх бідним, старець, що безкорисливо дбає про монастирський сад, вдови, які утримуються від їжі.

Безумовно, досвід паломництва до Єрусалима вплинув на Минаса Сириновича, особливо на його мовлення: вірменин тепер говорив «*іншою*

мовою, коли звертався до синів та зятів. Були ті слова зчитані зі Святого письма, обдумані й рівні, наче їх поклав на папір упевненою і твердою рукою переписувач книг» [4, с. 78]. Дотик до життя інших, які також шукали сенс буття, став поштовхом до усвідомлення багатолікості світу та місця, яке в ньому займає людина.

Ще одну мандрівну модель імагопозиції можна простежити на прикладі персонажа роману Ашкеназі, гебрейського купця із Язловця. Подорожі спонукають його до відкриття нових горизонтів, подвоєння інтелектуального потенціалу й розширення власного світобачення: «... світ для ягуді Ашкеназі розвиднився тоді, коли він уперше поїхав на Балкани» [4, с. 135]. За словами Ірини Кропивко, нерідко під час мандрівок «інша культура розкривається як досвід власного екзистування» [1, с. 102]. Світ поза межами освоєного простору стає юнакові своєрідною ініціацією, поштовхом для нових онтологічних відкриттів. Хлопець, що раніше не виїздив за межі Язловця й бачив лише ближні дороги й пагорби, побувавши з купцями на Волощині, у Болгарії тощо, відкриває для себе неосяжність світу, варіативність людської утаємниченої екзистенції. Ашкеназі дивують і захоплюють нові ландшафти, люди, яких доводиться зустрічати, незнайомі флора й фауна, навіть сон біля багаття. Подорож трансформувалася в свідомості хлопця в пригоду, завдяки якій відбувається пізнання довкілля й життя *іншого*. Вражає Ашкеназі й мовне багатство світу: «А що він чув? Та чув він у Болгарії різні мови, навіть такі, яких ніколи не доводилося чути на язловецьких ярмарках!» [4, с. 135]. Пам'ять хлопця жадібно вбирає в себе авантюристські риси чужинців, адже під час мандрівки він зіштовхується із хитрістю й жадібністю місцевих можновладців, як-от: «А в одному болгарському 163 селі вони, подорожні, мусіли відкупитися від місцевих селян, яких післав ага, жадаючи поживи» [4, с. 135]. Утім, юний Ашкеназі сприймає цей виклик швидше як пригоду, аніж загрозу, і жалкує, що вони з купцями не втекли через переповнені крамом вози.

Культуру *чужого* з мандрівної імагопозиції язловецького єврея розкрито в аграрному аспекті: «Їдучи на південь, молодий Ашкеназі бачив, як змінюється земля, усе частіше трапляються сливові садки, зеленіють виноградники, пахне м'ясиста айва. У дорозі їх перестривали овечі табуни – і брунатні овечі боберки вкривали шлях» [4, с. 135]. Логістика, господарства, природа гетеропростору значно відрізнялася від звичного для мандрівника середовища, так само як харчові й побутові звички

місцевих мешканців. Жадібно абсорбуючи досвід *чужого*, юнак «потім удома оповідав батькові цілий тиждень» про свої пригоди [4, с. 135]. Подорож для хлопця стає етапом пізнавальним, можна сказати навіть освітнім, внаслідок чого він глибше розуміє власну ідентичність.

У старшому віці Ашкеназі вирушає в мандрівку до Стамбула, аби побачити море, про яке він мріяв і думка про яке викликає в душі хлопця трепет: «Стояв перед морським простором і почувався так, наче вперше прочитав слово з Тори» [4, с. 136]. Мадлена Шультгун слушно зауважує, що в морі небезпідставно вбачають «символ перетворення й відродження, а також знак безкінечності пізнання» [8, с. 369]. Відповідно інтенція перебувати біля морського простору свідчить про відкритість до нового й *іншого*. Протилежністю юнака у тексті постає Ашкеназі-старший, який не розуміє захопленя сина, позаяк приморські ландшафти викликали в чоловіка передусім тривогу, пов'язану з віддаленістю від *своїх* країв. Батько, що їздив тільки «вглиб Речі, не наважуючись податися на південь» [4, с. 136], наляканий невідомістю й загадковістю середовища *чужого*, тому заради душевного спокою й комфорту він змінив напрямок торгівлі, спрямувавши її на ближчі простори, зокрема «до Ярослава з Ланьцутом, щоби спогад про море й бажання їздити на Балкани вивітрилися з молоді синові голови» [4, с. 136]. Ашкеназі-старший не розділяє пристрасть сина до нових вражень, його тяжіння до знайомства з культурами чужинців, а пріоритетом вояжів батько вважав виключно практичну користь – закупівлю й продаж різного краму.

Важливе місце дискурс подорожі займає і в останньому розділі роману «Вічний календар», оповідь у якому стосується вже XXI століття, тож мотив мандрів обрамлює сюжет тексту Василя Махна. У фінальній частині на територію сучасної Тернопільщини з Нью-Йорка повертається персонаж Д. (він же – Дмитро Мехамет, нащадок двох основних родів роману – Баревичів і Мехаметів). Чоловік уже тривалий час мешкає в Америці, уперто намагаючись побудувати життя своєї мрії за океаном. Причиною подорожі мігранта до Язловця стають лист і документи, що стосуються його сім'ї, від батька. Прибувши на Тернопільщину, Д. оглядає місця пам'яті, знайомі йому з дитинства, намагається подумки відтворити «життя, що минуло тут, у цій країні, без нього» [4, с. 603]. Чоловік сприймає тепер уже колишнє *своє* відчужено, оскільки роки життя в Нью-Йорку й звиклість із простором й буденністю *іншого* диктували теперішню іма-

гопозицію героя: «...випадкові люди, зустрічні авта, ремонтні бригади, будинки з дахами з металочерепиці – усе було інакшим» [4, с. 603]. Дезорієнтували чоловіка також зруйновані знакові місця Язловця, які були осердям пам'яті простору. Д., дізнавшись про зниклі вірменську браму й цвинтар, засвідчивши руїни язловецької фортеці, «відчував від побаченого млосне сум'яття» [4, с. 617]. Зникнення культурних кодів певних топосів трансформує процеси пам'яті, під впливом чого відбувається руйнування самоприйняття, позаяк меморіастичний дискурс, за Оксаною Пухонською, «безпосередньо пов'язаний із проблемою ідентичності» [7, с. 45]. Д. констатує, що втратив зв'язок із місцями дитинства, що він уже не відчуває навколишнє *своїм*, але й *чужим* воно теж не є, мігрант опинився посередині двох полюсів.

Висновки. Отже, у романі Василя Махна «Вічний календар» натрапляємо на низку мандрівних імагопозицій у широкому часовому діапа-

зоні (XVII – XXI століття). Особливості рецепції множинних культур та світу загалом засвідчують представники різних етносів. Концепт мандрівника найяскравіше втілено в іміджах Саббатая Цві, Пападуполоса, Минаса Сириновича, Ашкеназі й Дмитра Мехамета. У кодах подорожі репрезентовано імагологічні опозиційні категорії *своє–чуже*, які висвітлено в зіставленні просторів і культур, котрі відкривають собі персонажі під час мандрівок. Домінантними моделями мандрівних імагопозицій у тексті Василя Махна є *лжемесіанська* (до неї дотичний Саббатай Цві), *комерційна* (Пападуполос, Ашкеназі-старший, які керувалися здебільшого крамарськими інтересами), *паломницька* (Минас Сиринович й персонажі з низки єрусалимських пілігримів), *емоційно-когнітивна* (зумовлена щирою природною допитливістю, як-от в Ашкеназі-молодшого), *мігрантська* (представником якої є Дмитро Мехамет, котрий повертається до місць дитинства й зіставляє досвід життя в різних країнах).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кропивко І. Постмодерністська література мандрів: персонаж, трансгресія, жанр. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2018. № 1(39). С. 99–104.
2. Лірсен Джоєп. Імагологія: історія і метод. *Літературна компаративістика*. К. : Стилос, 2011. Вип. IV. Ч. II. С. 362–375.
3. Луцишина О. Проза, таки проза: роман Василя Махна «Вічний календар» : рецензія. *Видавництво Старого Лева*. 2020. URL : <https://starylev.com.ua/blogs/proza-taky-proza-roman-vasylya-mahna-vichnyu-kalendar> (дата звернення: 25 березня 2025 року).
4. Махно В. Вічний календар. Львів : Видавництво Старого Лева, 2019. 624 с.
5. Петровський-Штерн Й. Слово ожиле і перевтілене. *Махно В. Єрусалимські вірші*. К. : Критика, 2016. С. 8–39.
6. Пупурс І. Схід у дзеркалі романтизму (імагологічна парадигма романтичного орієнталізму: на матеріалі західно- й східноукраїнських літератур кінця XVIII – XIX ст.) : монографія. Суми : Університетська книга, 2017. 407 с.
7. Пухонська О. Літературний вимір пам'яті : монографія. К. : Академвидав, 2018. 304 с.
8. Шульгун М. Метажанр подорожі в контексті перехідного художнього мислення (кінець XX – поч. XXI ст.) : дис. на здобуття наук. ст. док. філол. н.: 10.01.06. Київ, 2017. 485 с.
9. Bauman Z. From pilgrim to tourist – or a short history of identity. *Questions of cultural identity*. 1996. P. 18–36.
10. Bauman Z. Ponowoczesne wzory osobowe. *Studia Socjologiczne*. 2011. № 1(200). P. 435–458.

АВТОБІОГРАФІЗМ У ПОВІСТЕВІЙ ПРОЗІ ІВАНА САДОВОГО

AUTOBIOGRAPHICAL ELEMENTS IN IVAN SADOVYI'S NOVELETTE PROSE

Клейменова Т.В.,

orcid.org/0000-0003-2095-8067

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання
Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

У статті простежено риси автобіографізму в малодослідженій повістевій прозі українського письменника Івана Садового (справжнє прізвище – Федорак, 1890–1954). Матеріалом дослідження стали повісті «Безіменні плугатарі» й «Весняний гамір». Доведено, що життєвий досвід літератора й педагога Івана Садового вплинув на його прозу, визначив її провідну тему. Повісті письменника загалом не були задумані автором як автобіографії, однак характеризуються виразними автобіографічними елементами. Автобіографічний матеріал частково реалізувався у творах «Безіменні плугатарі» й «Весняний гамір» на рівнях сюжету й персонажів. На автобіографізм указує насамперед педагогічний фах головних персонажів повістей – народних галицьких учителів початку ХХ ст. і, відповідно, зображення в сюжетній канві самовідданої праці педагогів у західноукраїнських селах, багаторічний досвід якої мав автор. Прозаїк, змальовуючи характери героїв-учителів (Івана Несторовича й Михайла Лугового («Безіменні плугатарі»), Василя Теребейка («Весняний гамір»)), використав як окремі деталі, так і цілі епізоди, достовірні факти з власного життя, пов'язані з навчанням, педагогічною, суспільно-громадською та культурно-просвітницькою діяльністю, приватною сферою; наділив персонажів-педагогів рисами свого характеру, власними принципами й переконаннями. Наголошено, що автобіографічні елементи у творах указують на осмислення автором свого життєвого досвіду, діяльності народних учителів у суспільстві, проблем навчання й виховання української молоді; виявляють його погляд на зображене; сприяють глибокому, життєво й психологічно переконливому розкриттю образів головних персонажів. Зроблено висновок, що автобіографізм є засобом характеротворення й вираження авторських інтенцій, однією з особливостей творчості Івана Садового, який у проаналізованих повістях передав життєві реалії через призму особисто пережитого, власного світогляду й почуттів.

Ключові слова: Іван Садовий, автобіографізм, автобіографічні елементи, повість, засіб характеротворення, авторські інтенції.

The article analyses the autobiographical elements in the understudied novelette prose of the Ukrainian writer Ivan Sadovyi (the real name is Fedorak, 1890-1954). The material of the study is the novels "Bezimenni pluhatari (Nameless Ploughmen)" and "Vesniani hamir (Spring Noise)". The author proves that Ivan Sadovyi's life experience as a writer and teacher has influenced his prose and determined its central theme. The writer's novelettes were not originally intended as autobiographies, but they contain distinct autobiographical elements. The autobiographical material was partially realised at the plot and characters level in the works "Bezimenni pluhatari (Nameless Ploughmen)" and "Vesniani hamir (Spring Noise)". It is primarily indicated by the main characters' pedagogical profession as folk teachers of the early twentieth century in Halychyna and the representation in the plot of the teachers' selfless work in Ukrainian Western villages. In depicting the teachers' characters, such as Ivan Nestorovych and Mykhailo Luhovyi ("Bezimenni pluhatari (Nameless Ploughmen)"), and Vasyl Terebeiko ("Vesniani hamir (Spring Noise)"), the writer incorporated both specific details and entire episodes, using authentic facts from his personal life. The mentioned facts were related to his education, teaching, social and cultural activities, as well as his private life. He also endowed the teachers' characters with traits of his personality, principles, and beliefs. The autobiographical elements in the works emphasize the writer's reflection on his life experience, the role of folk teachers in society, and the challenges of educating and upbringing Ukrainian youth. The mentioned elements reveal their perspective on the depicted events and contribute to a deep, realistic, and psychologically convincing portrayal of the main characters. The article concludes that autobiographical elements serve as a means of character development and expression of the Ivan Sadovyi's intentions and the key characteristic of his prose. In the analysed novelettes, he conveys life's realities through the view of his personal experiences, outlook, and emotions.

Key words: Ivan Sadovyi, autobiographism, autobiographical elements, novelette, means of character development, author's intentions.

Постановка проблеми. Іван Садовий – найбільш уживаний літературний псевдонім Івана Федоровича Федорака (1890–1954), педагога і письменника з Івано-Франківщини. Його художній доробок характеризується реалістичною манерою, ліро-драматичним психологізмом, художнім осмисленням пережитого особисто автором. Початок творчості письменника припадає на 20–30-і рр. ХХ ст., часи встановлення поль-

сько-шляхетської влади в Галичині. Позначена автобіографізмом проза митця відображає громадську місію, подвижницьку працю народних учителів Галичини передвоєнного часу й періоду Першої світової війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За життя письменника його художній доробок залишився практично недослідженим, за винятком видавничих передмов і післямов, рецензій

і відгуків таких авторів, як Є.-Ю. Пеленський, М. Лімницький, І. Огієнко, Л. Ясінчук, які відзначили актуальність проблематики творів Івана Садового, побіжно торкалися й питання автобіографізму його прози. Зокрема, у попередньому слові до видання першої повісті «Безіменні плугатарі» (1935) публіцист, редактор видавництва І. Тиктора М. Струтинський (псевдонім – М. Лімницький) указав на вплив педагогічного фаху митця й досвіду громадсько-освітньої праці на побудову сюжетної канви й формування індивідуального стилю: «Без зайвого пафосу, без сентиментальних прикрас, живо, ядерно оповідає нам автор про твердий життєвий шлях своїх героїв. Так і видно, що він цей шлях і сам проверстав» [7, с. 4].

Є.-Ю. Пеленський у рецензії на цю повість загалом окреслив її автобіографічну основу, зокрема відзначив уміння автора передати життєві реалії крізь призму пережитого, власних почуттів; указав на його педагогічний досвід, що посприяв реалістичному відтворенню складних умов життя й діяльності західноукраїнських педагогів початку ХХ ст.: «Вже хоч би за сюжет заслуговує ця повість на признання. Але питома вага її в чім іншій. Читаючи цю безпретензійну повість, відчувається в ній багато щирого, багато серця. Автор сам учитель. Мало того. Відчувається, що коли не ціла повість автобіографічна, то в усякому разі є в ній дуже-дуже багато пережитого» [5, с. 7].

Тривалий час (до 1990 р.) ім'я Івана Садового, депортованого в 1947 р. радянською владою до Казахстану, в Україні не згадувалось. У ХХІ ст. його художній доробок повернувся в наукове осмислення й читацький ужиток передусім завдяки дослідженням Т. Виноградника, Я. Гояна, З. Сав'юка, М. Дідуха, І. Дмитріва, І. Крайнього, які окреслили проблематику, ідейне спрямування, виховне значення творчості письменника.

Відсутність системних досліджень проблеми автобіографізму прози Івана Садового й визначила актуальність пропонованої наукової розвідки.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити автобіографічний компонент повістєвої прози Івана Садового. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: з'ясувати шляхи реалізації рис автобіографізму в повістях «Безіменні плугатарі» й «Весняний гамір» Івана Садового; визначити роль автобіографічних елементів у творах письменника.

Виклад основного матеріалу. Іван Садовий поєднав у своєму житті педагогічну й літературну працю. Учителював у селах Покуття, а з 1921-го до 1947 року працював директором народної

школи в с. Русові Снятинського району Івано-Франківської області. Його літературна творчість представлена малою прозою, повістями, п'єсами-одноактівками, літературним нарисом «Стефанік зблизька» й автобіографічним спогадом «Мій шлях».

У художніх творах Івана Садового відображено реалії Галичини початку ХХ ст. Проблеми навчання й освіти, репрезентовані в прозі митця, підпорядковані відстоюванню прав українського народу на вільний розвиток своєї культури й нації. Польська влада визначила їх націоналістичними, жандармерія намагалася притягнути автора до відповідальності, але, як він стверджував, «шкільна влада не пішла їм на руку» [1, с. 77]. Пізніше Іван Садовий зазнав негативного впливу тоталітарного режиму. Як і багато інших національно свідомих українців, був силоміць відірваний від батьківщини.

Життєвий досвід письменника, безумовно, вплинув на його творчість. Ключову тему прози Івана Садового (оповідань, новел і повістей) означила педагогічна діяльність, на чому він сам наголосив: «Школа і учні були моєю життєвою проблемою. Крім школи, працював на літературному полі. У своїх повістях та оповіданнях писав виключно про школу, вчителя та учня» [1, с. 77].

Повістєва проза митця репрезентована творами «Безіменні плугатарі» (1935), «Танок смерті» (1937) і «Весняний гамір» (рік видання – 2003), у яких розкрито життя й працю народних учителів Галичини початку ХХ ст.

Повісті письменника, які загалом не були задумані автором як автобіографії, характеризуються виразними автобіографічними елементами. Звернення до автобіографізму «полягає в наповненні твору фактами з власного життя письменника» [4, с. 10], у художній інтерпретації пережитого самим автором. «Автобіографічність у художніх текстах може виявлятися по-різному: може мати місце збіг характеристик персонажа та реальних людей; вони можуть мати спільні риси зовнішності; представлення певної ситуації з життя автора чи його близьких» [3, с. 113].

Найбільш наповнені автобіографічними елементами повісті «Безіменні плугатарі» (1935) і «Весняний гамір» (рік видання – 2003). Автобіографічний матеріал частково реалізувався в повістях на рівнях сюжету й персонажів. Головними персонажами повістей Івана Садового є залюблені у свою професію педагоги, національно свідомі особистості із сильною волею й чіткими принципами, які у своїй праці для національно-культурного розвитку народу змушені

долати зовнішні обставини – постійні конфлікти з владою, що чинила утиски у сфері національної освіти українського народу, нерозуміння селянами потреби шкільного навчання дітей, систематичні переведення вчителів з одного місця праці до іншого часто під керівництвом байдужих до педагогічних і національних питань управителів шкіл й ін.

Прозаїк, змальовуючи характери своїх героїв-учителів (Івана Несторовича й Михайла Лугового («Безіменні плугатарі»), Василя Теребейка («Весняний гамір»), використав як окремі деталі, так і цілі епізоди, достовірні факти зі свого життя, пов'язані з навчанням і педагогічною, суспільно-громадською та культурно-просвітницькою діяльністю, стосунками з близькою людиною; наділив персонажів рисами свого характеру, власними життєвими принципами й переконаннями.

Відомо, що письменник закінчив Коломийську гімназію, а згодом Заліщицьку учительську семінарію на Тернопільщині. Описуючи в повісті «Безіменні плугатарі» умови навчання Михайла Лугового в семінарії, автор згадує свої студентські роки в Заліщицькій учительській семінарії (1910–1913 рр.), коли під час «ходіння в народ» він визрів як український патріот й активний освітянин, а за громадську роботу серед селян Коломийщини і Снятинщини був навіть позбавлений стипендії. Через тяжкі матеріальні умови йому довелося паралельно з навчанням працювати на цукровій фабриці. Цей найважчий під час навчання період письменник згодом описав у споміні «Мій шлях» [8, с. 96]. Подібні випробування героя наявні в сюжеті повісті «Безіменні плугатарі»: Луговий очолив культурно-просвітницьке товариство, за що мало не був виключений як «неблагонадійний» із семінарії. Позбавлений державної стипендії, він, щоб не загинути голодною смертю, змушений був уночі працювати на фабриці.

Епік скомпонував автобіографічну основу з різноманітними засобами характеротворення героя (його мовою, деталями портрету, поведінкою, відтворенням інтер'єру, специфікою оповіді й ін.), які передають внутрішній світ Михайла Лугового – мужньої інтелігентної людини, яка ніколи не зрадить власним принципам. Ці чесноти характеризували особистість самого автора, який, витворюючи індивідуалізований образ, позначений лише йому притаманними рисами, художньо переломив дійсність крізь призму власного «я».

Відтворений із теплим гумором й авторською симпатією образ веселого і щирого Василя Теребейка в гумористично-сатиричній повісті «Весняний гамір» («Теребейка любили товариші, бо був то добрий, щирий та чесний това-

риш. Найдужче любили його за веселу вдачу. Він не смутився ніколи. Був то неабиякий сміхотворець» [6, с. 22]) нагадує самого Івана Садового, який був життєрадісною людиною, не втрачав оптимізму навіть у найскладніших життєвих обставинах. «Його жарти, вроджений гумор скрашували життя оточуючих його людей. У важкі роки заслання, коли люди мерли від голоду та хвороб, можливо, це єдине, що тримало їх на білому світі, давало якусь надію на порятунок і можливість вижити» [2, с. 63].

Автор частково «олітературив» автобіографічний матеріал як у зображенні характеру головного героя (жартівливість, щирість, добродіяльність, делікатність, любов до дітей, товариськість), елементів зовнішності (кремезна статура, носіння окулярів через короткозорість), так і в подіях його життя (навчання в семінарії, перебування в прифронтових умовах за війни, звільнення з війська й повернення до вчительської праці тощо). Це позначилося на суб'єктивній і внутрішній ліричній тональності оповіді.

Окремі комічні ситуації в повісті також мають автобіографічну основу. Так, покладені юним Теребейком у піч консерви викликають вибух у кухні інтернату, тоді як сам автор у спогаді «Мій шлях» згадує про подібний випадок зі свого життя. Ще будучи гімназистом, він привіз із дому на квартиру консерви, які прислав батькам його брат Андрій. Бляшанка розірвалася в печі, налякавши господиню [8, с. 77].

Позбавлений під час війни змоги працювати в школі й не відправлений на фронт через стан здоров'я (короткозорість), Теребейко в прифронтових умовах розраджує і навчає грамоті вояків-українців. Невідповідність його зовнішності статусу воїна розкрито письменником із теплим гумором: марширує, занадто вимахуючи руками, у дощову годину в калошах і з парасолькою поспішає до полкової канцелярії, чим викликає злість сотника й сміх товаришів.

Автобіографічна основа цих і багатьох інших епізодів знаходить підтвердження в спогаді «Мій шлях» [8], де автор розповідає про свою військову службу в складі «однорічників», працю в батальйонній канцелярії і ті ситуації, у тому числі й комічні, які з ним, ополченцем без зброї, відбувалися. Такі автобіографічні вкраплення поживають оповідь, виконують функцію емоційної розрядки, виявляють ставлення автора до дійсності, осмислення ним власного життєвого досвіду.

В обох повістях Іван Садовий простежив формування особистості українця-педагога й громадського діяча під тиском чужої влади. Сенсом

життя Несторовича, Лугового («Безіменні плугатарі») і Терейка («Весняний гамір») є самовіддане, навіть альтруїстичне служіння знедоленому народу з метою поліпшити економічний і культурний рівень життя; спільні риси цих персонажів – цілеспрямованість, сила волі й стійкість переконань. За допомогою їхніх, дещо ідеалізованих образів письменник розкрив основні риси світогляду представників національно свідомої вчительської інтелігенції, наголосив на її відданості суспільним справам.

Відображаючи нелегку працю кращих представників сільської вчительської інтелігенції, Іван Садовий використав власний досвід педагогічної, суспільно-громадської та культурно-просвітницької діяльності, яку провадив, незважаючи на переслідування польською жандармерією: учив дітей українською мовою, здійснював громадсько-просвітницьку роботу (організував Шевченківські вечори, аматорські гуртки, безкоштовне навчання дорослих грамоті, створював громадські читальні, кооперативи).

Персонажі повісті «Безіменні плугатарі» Несторович і Луговий також залучають дітей до школи, усупереч заборонам, виховують їх на національному ґрунті, засновують місцеві «Народні спілки», кооперативи, поліпшують діяльність громадських читалень «Просвіти», організують драматичні гуртки, хори й ін. Зображений у дії і Василь Терейка, головний герой повісті «Весняний гамір»: відродив у селі товариство «Просвіта», створив «Січ», кооператив, залучив до праці в них молодь. Посилення діяльнісного аспекту в характеротворенні персонажів, що мало виразне автобіографічне начало, надало їхнім образам життєвої переконливості.

Відображення процесу формування особистості молодих інтелігентів-учителів Михайла Лугового («Безіменні плугатарі») і Василя Терейка («Весняний гамір») охоплює і приватну іпостась життєдіяльності героїв, зображену також із залученням автобіографічного компонента. Іван Садовий ставить персонажів перед нелегким вибором в особистому житті. Справжнє кохання, що є запорукою міцної родини, за автором, неможливе без взаєморозуміння, спільних ідеалів, щирості й відкритості стосунків. Не випадково дружиною Лугового стала не Стефа, німкеня за національністю, яка пишалася походженням із магнатської родини і була байдужа до простого народу, а вчителька, щира українка Маруся Ткачук, яка головним завданням життя обрала освіту народу, зокрема жіноцтва. Тут, як і в багатьох інших епізодах повістей, автором

використано автобіографічний факт: 15 липня 1922 р. Іван Садовий одружився з Катериною Іллівною Берлад, із якою разом учителював у с. Видинів, потім – у Русові, і яка згодом розділила із чоловіком стражденну долю вигнанців у Казахстані.

У повісті «Весняний гамір» Василь Терейка, як і Михайло Луговий, закохується в молоду вчительку із сусіднього села, однак соромиться зізнатися в почуттях навіть самому собі. Образ Василя Терейка наповнений глибоким художнім сенсом, оскільки його виписано на основі власних життєвих спостережень, вражень і відчуттів. Автор не випадково наголосив на несміливості свого героя щодо жінок: «Він завжди відважний і вмів дати раду собі в будь-якій скруті. Зате до дівчат був дуже несміливий. В дівочому товаристві він якийсь безпорадний, отяжілий і почував себе так, ніби хтось зв'язав йому руки» [6, с. 22]. Ця ж риса була притаманна самому Івану Садовому, про що довідуємося з його згадок про молоді роки, уміщених у листі до односельчанки Стефанії Іванівни (прізвище невідоме) від 13.11.1951 р.: «Ви були поважні, і я не мав відваги приступити до Вас. Вирішив на парубка, в часі головних ферій, мав я не раз охоту заглянути в Ваш дім, але чомусь не мав відваги. Там були панянки, а до них не мав я сміливості» [1, с. 111].

Описані в спогаді «Мій шлях» стосунки Івана Садового з майбутньою дружиною Катериною Берлад стали підґрунтям для створення, природно з художнім домислом, історії кохання Терейка до Барвінківни, яка детально змальована в повісті «Весняний гамір» і, відповідно до жанрових особливостей твору, є гумористично забарвленою. Іван Садовий гумористично викрив недоліки в характері головного персонажа (сором'язливість щодо жінок, необачність в особистих справах). Закоханий Терейка здатен на безрозсудні, романтичні вчинки: не бажаючи зустріти перевізника, сільського пліткаря Онуфрія, човном якого можна було дістатися до села, де жила Ольга Барвінок, учитель узимку намагається перейти річку на ходулях і падає в крижану воду. Подібні випадки мали місце й у житті автора, який не любив зайвий раз зацікавлювати інших своєю особою: щоб уникнути зустрічі зі здогадливим перевізником і навістити майбутню дружину, котра вчителювала в сусідньому селі, він переходив Прут убрід [8, с. 181]. Змальовані в повісті «Весняний гамір» події на річці, що мають автобіографічну основу, характеризують Терейка як цілеспрямовану й щирю натуру, яка керується в житті покликом серця.

Викладову стратегію в прозі Івана Садового реалізує гетеродієгетичний наратор, який одночасно є репрезентантом авторської позиції щодо зображуваного. Її виявляє і персонажний дискурс. Світогляд протагоністів повістей, західноукраїнських народних учителів початку ХХ ст. (Несторович і Луговий «Безіменні плугатарі», Терейко «Весняний гамір») розкривається як за допомогою внутрішніх монологів, так і в спілкуванні головних персонажів з іншими, у виявленні й відстоюванні ними концепцій, представлених у вигляді програмних тирад, які відповідають ідейному другому «я» автора.

Головні персонажі висловлюють педагогічні погляди Івана Садового, його бачення рис особистості й місії українського вчителя на селі. Зокрема, це стосується звернень до вчителів-початківців досвідченого педагога Івана Несторовича з повісті «Безіменні плугатарі»: «Нам лежить на душі цілою ваготою наше шкільництво. Тут є, власне, та кузня, яка в своєму горнилі має перетоплювати молоді душі на крицю. Школа – то наша майбутність, то наша життєва твердиня...» [6, с. 227]. Програмні тиради Василя Терейка з повісті «Весняний гамір» також розкривають авторську концепцію вчителя, який присвятив життя рідному народові: «Народний учитель повинен любити свій народ і бути його духовним керівником. Він повинен виховувати той народ і тісно з ним зростатися» [6, с. 83].

Висновки. У повістях Івана Садового «Безіменні плугатарі» й «Весняний гамір» автобіографічність виявляється через схожість персонажа і письменника (мають педагогічний фах; подібні риси зовнішності, характеру, переконання), ситуації, події із життя автора і його оточення. Тож основними маркерами автобіографізму є образи головних персонажів – національно свідомих народних учителів – alter ego автора, виразників його ідейних засад, і сюжетні перипетії, пов'язані з їхньою багатогранною діяльністю, приватною сферою буття. Автобіографічні елементи у творах указують на осмислення автором власного життєвого досвіду, важливості діяльності народних учителів у суспільстві, злободенних проблем тогочасного шкільництва; виявляють його погляди щодо зображеного; сприяють більш глибокому й життєво переконливому відтворенню внутрішнього світу головних персонажів. Відповідно, автобіографізм у розглянутих творах Івана Садового є засобом характеротворення, вираження авторських інтенцій, однією з рис індивідуального стилю митця, який у своїх повістях передав життєві реалії через призму пережитого, власних ідейних засад і почуттів.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку вбачаємо у вивченні автобіографічних мотивів у малій прозі Івана Садового.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Виноградник Т. Великої правди учитель : у 2-х книгах. Снятин: Прут-Принт, 2004. Кн. 1: Великої правди учитель. 2004. 128 с.
2. Виноградник Т. Великої правди учитель : у 2-х книгах. Снятин : Прут-Принт, 2007. Кн. 2: Дорога у зоряний світ. 2007. 208 с.
3. Ільїна О. В. Автобіографізм як особливість ідіостилю Ю. М. Мушкетика. *Нова філологія*. 2023. № 89. С. 111–116.
4. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. К.: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
5. Пеленський Є.-Ю. Нові видання. *Новий час*. 1935. № 40/1962. С. 7.
6. Садовий І. Ф. Безіменні плугатарі: повісті, п'єси; упоряд. та передм. Т. І. Виноградника. К. : Веселка. Видавництво імені Олени Теліги, 2003. 591 с.
7. Садовий І. Безіменні плугатарі : повість ; передм. М. Лімницького. Львів : Вид-ць Іван Тиктор, 1935. 127 с.
8. Федорак І. Мій шлях: спогад ; упоряд. Т. Виноградник. Снятин : ПрутПринт, 2009. 328 с.

**ЕФЕКТИВНІ ФОРМИ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ШКОЛІ****EFFECTIVE FORMS OF EXTRACURRICULAR ACTIVITIES IN PROCESS
OF LEARNING THE UKRAINIAN LITERATURE AT SCHOOL****Корнілова К.О.,***orcid.org/0000-0002-1734-9407**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури**Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара***Резніченко Ю.О.,***orcid.org/0000-0003-0437-2242**доктор філософії зі спеціальності 035 Філологія,
доцент кафедри української літератури**Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

У статті розглядається сукупність методик для якісного проведення позакласної роботи на уроках української літератури. Зокрема інноваційні, інформаційні технології, читацька компетентність, мультимедійність, діяльнісний та мотиваційний методи, онлайн-програмування тощо. Усі форми є ефективним джерелом розвитку аналітичних здібностей учнів і можуть застосовуватися на різних рівнях вивчення предмету. Пропонується для ефективного вивчення творів письменників у позашкільний час застосовувати асоціативні малюнки, символи, схеми, опорні слова і графічні організатори, які сприяють згортанню, спрощенню, візуалізації тієї інформації, яку необхідно засвоїти. Водночас актуальною є методика «Літературного діалогу з текстом», де учні формують уміння, навички навчальної або практичної діяльності; повторюють та закріплюють пройдений матеріал; знаходять інформацію, формують уміння і навички по систематизації інформації; візуалізують об'єкти, явища, процеси з метою їх дослідження та вивчення; аналізують відповідний аспект реальності для вивчення його структурних або функціональних характеристик тощо. Допоміжну інформацію пропонується розглядати за допомогою сканування QR-кодів, застосування цифрових сервісів Word It Out, Write Comics. Також можна використовувати сервіси для створення «хмаринки слів» (Word It Out, Word Cloud Generation, Word Art, AnswerGarden тощо), ментальних карт (XMind, FreeMind, iMindMap, MindJet Mindmanager, Edrow Mind Map, Visual Mind тощо), інтерактивних плакатів (Thinglink, Glogster EDU, H5P тощо), коміксів (Bitstrips, Canva, Write Comics, Pixton, StoryboardThat) тощо. На прикладі позашкільної програми сьомого та дев'ятого класів розглядається практичність та ефективність методик: «інтелектуальної розминки», «пінг-понгу», «чистої дошки», «лицарського турніру», «впізнай мене», «подвійного щоденника» тощо. Запропоновані методики сприяють всебічному розвитку учнів, здобувачів освіти не лише читають й аналізують художні твори, але й застосовують знання, вміння й навички з інших дисциплін, мають змогу залучити свої смаки та уподобання до виконання завдань.

Ключові слова: медійність, діяльнісний напрям, мотивація, інноваційні методи, програмові навчальні теми, інтерактивне навчання.

The article considers set of methods for quality extracurricular work at the lessons of the Ukrainian literature. In particular, innovative, information technologies, reader's competence, multimedia, activity and motivational methods, online-programming, etc. All forms are effective sources of developing analytical skills of the students and can be applied at different levels of learning the subject. For the effective learning of works by authors in the extracurricular time it is proposed to use associative pictures, symbols, schemes, keywords and graphical organizers which encourage folding, simplification, visualization of information which needs to be processed. At the same time, method of "Literary dialogue with the text" is also topical, whereas students form skills and abilities of learning and practical activities; revise and consolidate the material, find information, form skills and abilities of systematization of information; visualize objects, occurrences and processes in order to study and investigate them; analyse corresponding reality aspect in order to study its structural or functional characteristics etc. Supporting information is proposed to view with the help of scanning the QR-codes, applying digital services Word It Out, Write Comics. One can also use services for creating "word clouds" (Word It Out, Word Cloud Generation, Word Art, AnswerGarden, etc.), mental maps (XMind, FreeMind, iMindMap, MindJet Mindmanager, Edrow Mind Map, Visual Mind, etc.), interactive posters (Thinglink, Glogster EDU, H5P, etc.), comics (Bitstrips, Canva, Write Comics, Pixton, StoryboardThat) etc. On the example of extracurricular programme in seventh and ninth form practicality and effectiveness of such methods are considered: "intellectual warm-up", "ping-pong", "tabula rasa" ("blank slate"), "knight tournament", "recognize me", "double diary" etc. Proposed methods encourage comprehensive development of the students, they not only read and analyse fiction, but also use knowledge, skills and abilities from other subjects and have the opportunity to involve their tastes and preferences in completing tasks.

Key words: media, activity direction, innovative methods, programme learning topics, interactive learning.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток освітнього процесу вимагає нових ефективних форм вивчення гуманітарних предметів. У позаурочний час надзвичайно актуальним є використання на заняттях інноваційних технологій, які зорієнтовані не тільки на поповнення знань здобувачів освіти з української літератури, а й особливо на розвиток умінь творчого, креативного, самостійного вирішення завдань та проблем практичного характеру, посилення інтелектуальної спроможності, пізнавальної активності, а також уміння свідомо та критично мислити в будь-якій ситуації. Водночас процеси глобалізації, трансформацій та інтеграції в сучасному суспільстві, а також поява нового покоління з іншим поглядом на життя актуалізують проблему потреби в нових підходах до організації навчального процесу в загальноосвітніх школах. Вони спрямовані на те, щоб формувати в учнів різносторонню особистість, яка володіє комунікативними навичками й здатна ефективно діяти в різних соціальних сферах. Компетентнісно спрямована система навчання в школі реалізується переважно через уроки української літератури під час позакласної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під час аналізу теми було застосовано дослідження Л. Пироженка, О. Пометуна, Г. Самохіна, М. Скрипника, Н. Суворова, Т. Симоненка, Н. Пентилука, А. Ярошенка та інших, які вивчали теоретичні засади, пов'язані з визначенням мети інноваційних методів, їх класифікації та результативності використання у навчальному процесі у позаурочний час з української літератури.

Проблема дослідження. Розглядається проблема ефективності застосування в позакласній роботі з української літератури сучасних навчальних методів, я сприятимуть розвитку читацької компетентності учнів.

Основні завдання. У дослідженні вирішуються ключові завдання: застосування інноваційних технологій; роль медійності; вплив діяльнісного та мотиваційного напрямів; роль програмних елементів для актуалізації читацьких умінь та навичок учнів; використання онлайн-платформ або спеціалізованих онлайн-сервісів для позакласної роботи.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабне вторгнення РФ на територію України вплинуло на освітню систему та по-новому розкрило психологічну готовність українських педагогів щодо реалізації професійної компетенції. Важливим фактором розвитку стало те, що підхід Нової української школи вимагає нового освітнього середовища, яке допомагають створити саме інформаційно-комунікаційні технології.

Особливо це стосується процесу вдосконалення літературних умінь та навичок у позакласній роботі. Під час уроків української літератури учні повинні орієнтуватися в інформаційно-освітньому середовищі, оперативно здобувати інформацію, якісно опрацьовувати різні за змістом тексти та вміти їх практично використовувати. Оскільки сам процес читання для багатьох нецікавий, тому розвиток пізнавальної діяльності та активне використання програмних систем є актуальним та важливим на уроках української мови. Успішне розв'язання цього завдання створює надійні передумови для глибокого та міцного оволодіння навчальним матеріалом, забезпечуючи умови для наступної систематичної роботи учнів над собою.

Застосування інформаційних технологій у позаурочний час сприяє пізнавальній діяльності, одним із завдань якої є створення комфортних умов навчання, за яких кожен учасник процесу відчуває свою інтелектуальну спроможність. Це насамперед діалогове навчання, в ході якого здійснюється взаємодія педагога та студента. Медійність та комунікація розвивають здатність взаємодії в процесі бесіди, діалогу з чимось (комп'ютером) або кимось (людиною) [7, с. 121].

Як вагома властивість педагога, інформаційно-комунікаційна компетентність активно застосовується в процесі навчання, виховання, методичної і дослідницької діяльності та власної неперервної професійної педагогічної діяльності. Також інформаційно-комунікаційна компетентність на основі аналізу педагогічних ситуацій допомагає формувати педагогічні завдання та знаходити оптимальні способи їх розв'язання.

Мультимедійність сприяє інформаційній діяльності (при вирішенні професійних завдань, навчанні, у повсякденному житті) з використанням інформаційно-комунікаційної компетентності. Вона передбачає володіння інформаційною компетенцією і сформованою готовністю (містить і особистісні якості) до вирішення відповідних завдань з урахуванням набутого досвіду, з можливістю самостійної організації власної діяльності, із здійсненням самоконтролю і усвідомленням особистої ролі при їх реалізації і можливих наслідків здійснення [8, с. 93].

Реалізація діяльнісного підходу на сучасних уроках мовно-літературної освітньої галузі в початковій школі включає ряд складових, що сприяють активному залученню учнів до освітнього процесу та розвитку їхніх творчих здібностей. На початку уроку важливе створення ранкового кола, де діти виконують різноманітні вправи на розвиток мовлення та читання. Це допомагає

створити позитивну атмосферу та готує учнів до подальшої навчальної діяльності. Учні розділяються на команди для спільного виконання завдань, що сприяє розвитку комунікативних навичок та взаємодопомозі між однокласниками. Під час уроку використовуються різні методи: рольові ігри, групові проекти, а також практичні заняття та робота з предметами. Це дозволяє учням активно залучатися до процесу навчання та розвивати творчість. Важливо проводити уроки з використанням інтегрованих підходів, де змішуються різні аспекти мовної та літературної освіти, а також інших предметів.

Діяльнісний та мотиваційний напрями застосовуються для створення презентацій до уроків; користування ресурсами Інтернет; використання готових навчальних програм; розробка та використання власних авторських програм та тем. Застосовуються асоціативні малюнки, символи, схеми, опорні слова і графічні організатори, які сприяють згортанню, спрощенню, візуалізації тієї інформації, яку необхідно засвоїти. Сюди належать такі рівні [3, с. 82]:

- навчальний рівень – повідомляє про знання, формує уміння, навички навчальної або практичної діяльності;

- тренажери – призначені для відпрацювання умінь і навичок, повторення та закріплення пройденого матеріалу;

- інформаційно-пошуковий рівень – знаходить інформацію, формує уміння і навички по систематизації інформації;

- демонстраційний рівень – візуалізує об'єкти, явища, процеси з метою їх дослідження та вивчення;

- імітаційний рівень – подає відповідний аспект реальності для вивчення його структурних або функціональних характеристик;

- моделюючий рівень – допомагає моделювати об'єкти, явища, процеси з метою їх дослідження та вивчення;

- навчально-ігровий рівень – призначений для створення навчальних ситуацій, в яких діяльність учнів реалізується в ігровій формі.

Усі перераховані інструменти використовуються як засіб навчання у позакласній роботі, що удосконалює процес викладання; як засіб пізнання навколишньої дійсності і самопізнання, розвитку особистості учня, інформаційно-методичного забезпечення і керування навчально-виховним процесом, комунікацією, процесами контролю, корекції, результатів навчальної діяльності, тестування і психодіагностики, інтелектуального дозвілля.

Ефективне застосування інноваційних методів у позакласній роботі сприяє читацькій компетенції. Її основними складниками є [1, с. 14]: усвідомлене творче читання й осмислення літературного твору на особистісному та системному рівнях; розуміння ідейно-тематичного змісту художнього твору, спрямованого на вироблення здатності до діалогу з його автором, героями, добою, культурою, відтворених у ньому; розуміння специфіки художнього твору; уміння інтерпретувати текст твору, залучаючи міжкультурні, міжмистецькі, міжпредметні зв'язки (на генетичному, типологічному рівнях); формування емоційно-оцінювального судження, критичного мислення щодо зображеного в художньому творі, культури полеміки, пізнавальних інтересів тощо.

Цікавою є методика «Літературознавчий діалог з текстом». Вона забезпечує компетентне ознайомлення учнів з розвивальним потенціалом літератури, сприяти усвідомленню ними її естетичної природи, пізнавального й виховного характеру, ролі художнього слова у формуванні сильної, високодуховної, національно свідомої особистості. Її зміст спрямований на здобуття учнями знань про літературу як про важливий складник культури, вагомий чинник підвищення загального рівня освіченості, розвитку творчого потенціалу, формування навичок усвідомленого виразного читання та літературознавчого діалогу з текстом [5]. Під час роботи застосовується науковий опис, аналіз, частково контекстуальний розгляд, інтерпретацію, залучення порівняльного та елементів компаративного підходів, добір матеріалів для підтвердження власних припущень, стислий переказ уривків із творів, виразне читання тексту, декламація вивчених поезій різноманітної тематики, вибіркоче читання епізодів твору, читання за ролями, інтерпретаційні завдання за змістом прочитаних творів, обговорення проблемних питань (фронтальне, групове, парне), створення блоккарт, карт думок за змістом прочитаного твору або сприйнятої інформації, добір цитат з твору для підтвердження власних гіпотез, вправи на узагальнення прочитаного тощо.

У процесі опрацювання програмових навчальних тем з української літератури, допоміжну інформацію задля глибокого засвоєння програмового матеріалу можна отримати через сканування QR-кодів, застосування цифрових сервісів Word It Out, Write Comics. Також можна використовувати сервіси для створення «хмаринки слів» (Word It Out, Word Cloud Generation, Word Art, AnswerGarden тощо), ментальних карт (XMind, FreeMind, iMindMap, MindJet Mindmanager,

Edrow Mind Map, Visual Mind тощо), інтерактивних плакатів (Thinglink, Glogster EDU, H5P тощо), коміксів (Bitstrips, Canva, Write Comics, Pixton, StoryboardThat) тощо [2]. Застосування презентацій сприятимуть повторенню й узагальненню вивченого, глибокому осмисленню творчого доробку письменників, розумінню ідейно-тематичного та художнього значення творів. Створення чатів або постерів можна здійснювати в додатках Canva PlayBuzz, Miro, Jamboard; на віртуальних дошках Jamboard, Padlet; Google Forms, Online Test Pad, Poll everywhere тощо.

Ефективність навчання значною мірою залежить від умінь вчителя обрати метод чи прийом навчання в конкретних умовах для кожного уроку, застосувати технології, які б спроектували кінцеві якості учня. Наприклад, у позакласний час актуально застосувати:

– «Інтелектуальну розминку». Підбираємо декілька запитань для розмірковування, які допомагають налаштуватися учням на подальшу роботу.

– «Пінг-понг». Двом учням пропонуємо по черзі задавати один одному запитання з вивченої теми. Наприклад, у 7 класі до творів Т. Шевченка «Чигрине, Чигрине...», П. Куліша «Січові гості», І. Франка «Під оборогом» тощо.

– Метод «Чиста дошка». Перед уроком на дошці записуємо запитання. Якщо учні дали правильну відповідь на запитання, можуть його витерти. Результативність буде бездоганна лише тоді, коли дошка буде невідомою.

– «Лицарський турнір». Учень виходить до дошки «на поєдинок» із вчителем, у ході якого по черзі дають відповіді на поставлені один одному запитання. Запитання мають бути стислими, відповіді – короткими.

– «Впізнай мене». Деяким учням пропонуємо виступити від імені письменників або ж героїв їхніх творів, при цьому не називаючи їх. Інші повинні відгадати прізвище тих, кого зображують.

– «Подвійний щоденник». Використовуємо під час характеристики образів художніх творів. До певної риси характеру літературного героя учні виписують із тексту твору цитату, яка підтверджує її.

– «Фішбоун». Допомагає систематизувати знання учнів з теми уроку. Схематично на дошці малюємо скелет риби. Там, де голова, записуємо проблемне питання. На верхніх кісточках учні записують основні поняття теми, на нижніх – суть даних понять, на хвості – відповідь на поставлене проблемне питання.

– «Створення реклами за прочитаним твором». Сприяє залученню учнів до самостійної роботи

та розвиває уміння презентувати свої самостійно здобуті знання.

– Ток-шоу «Говорять персонажі». Використовуються в 9–11 класах на прикладах творів з позакласного читання. Зокрема творів Сенченка «Діоген», Р. Іванченка «Гнів Перуна», Р. Іваничука «Манускрипт з вулиці Руської», «Вода з каменю», «Четвертий вимір», І. Липи «Світильник неугасимий. Тринадцять притч», Ю. Мушкетика «Смерть Сократа», В. Малика «Чорний вершник», «Горить свіча» тощо.

– Урок-суд. Учні заздалегідь мають розібрати ролі та підготувати ґрунтовну відповідь щодо своєї позиції. Можна розіграти на прикладі окремих творів з української літератури.

Ефективність запропонованих методів полягає в тому, що підвищується ефект навчання, а спільна праця учнів та вчителя у пошуку істини створить масу позитивних вражень.

Цікавою також є проектна технологія вивчення творів української літератури. Вона синтезує у собі елементи ігрової, пізнавальної, ціннісно-орієнтаційної, навчальної, розвивальної, комунікативної та головної – творчої діяльності. Завдання проектної технології навчання полягає у пізнанні об'єктів навколишньої реальності, вивчення способів розв'язання проблем та завдань, оволодіння навичками роботи з різноманітними джерелами інформації, у вмінні ставити перед собою цілі, планувати та корегувати навчальну діяльність [10, с. 63].

Також актуальним є комбінування традиційних та новітніх методів у позакласному читанні. Наприклад [6, с. 215]:

Круглий стіл. Створення ситуації, коли учні сидять у колі і обговорюють певний аспект творчості письменника: біографію, позиції та погляди. Можна дати кожному учневі можливість висловити свою думку чи власну інтерпретацію розглянутого уривку із твору, після чого запропонувати обговорення загальних тем.

Дебати. Поділ учнів класу на групи із завданням продемонструвати своє бачення щодо певного питання, пов'язаного із письменником.

Написання есе. Дати учням певне завдання або тезу для опрацювання. Це може бути, наприклад, аналіз конкретного уривку із твору певного автора.

Краудсорсинг ідей – це ще один чудовий спосіб залучити учнів до активної участі та спільної роботи над певним завданням. На уроці літератури рідного краю з творчості Т. Шевченка краудсорсинг ідей можна застосувати наступним чином: брейнштормінг (brainstorming): запро-

понувати учням певну тему чи аспект творчості поета та попросити їх додавати ідеї, асоціації, запитання або свої роздуми щодо цієї теми. Це може бути реалізовано через спеціальні онлайн-інструменти для колективної роботи або просто на дошці в класному приміщенні; формування групових проєктів: учні можуть бути розділені на групи для їхнього створення. Кожна група може додавати свої ідеї і спільно створювати проєкт; використання онлайн-платформ або спеціалізованих онлайн-сервісів для обміну ідеями та спільної роботи, наприклад, Google Документи або спільні дошки для обговорення – це дозволить учням активно співпрацювати над конкретними завданнями; створення спільного ресурсу: учні можуть спільно створити онлайнресурс або електронний банк знань, де вони додають корисні матеріали, інформацію про діяльність Т.Шевченка. Усі ці способи дозволять учням відчувати свою важливість у процесі навчання та сприятимуть активізації, а також обміну думками та ідеями. Відтак комбінація традиційних методів, таких як групові обго-

ворення та літературний аналіз, із новітніми підходами, включаючи використання технологій, творчі завдання та різні форми позакласної активності, дозволить поглибити знання про життя та діяльність науковця рідного краю. Цей підхід сприяє більш активній участі учнів у навчальному процесі та розвитку їхньої творчої мисленнєвої діяльності.

Висновки. Таким чином, застосовуючи запропоновані методи вивчення творів української літератури в позакласній роботі, учні глибше занурюються у вивчення художнього твору, більше звертають увагу на деталі, вдосконалюють вміння і навички виділяти головне, лаконічно формулювати свої думки, проявляють творчі здібності. Разом з тим, стежать за правильністю написання власного тексту, оформлення цитат, визначають правдивість і точність вказаної інформації. Це сприяє всебічному розвитку учнів. Здобувачі освіти не лише читають й аналізують художні твори, але й застосовують знання, вміння й навички з інших дисциплін, мають змогу залучити свої смаки та уподобання до виконання завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ампілогова Л. Інтерактивні технології. *Завуч*. 2004. № 30. С. 13-15.
2. Голоднікова Юлія. Українська медіаосвіта: в пошуках сенсу інновацій. URL: <http://www.mediakrytyka.info/mediafilosofiya/ukrayinska-mediaosvita-u-poshukakh-sensu.html>.
3. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2004. 127 с.
4. Інтерактивні технології навчання: теорія, досвід: Методичний посібник. / Авт.-уклад. О. Пометун, Л. Пироженко. 2007. 230 с.
5. Корват С.А. Інноваційні технології навчання у процесі розвитку творчих здібностей учнів на уроках української мови та літератури. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tvo/2011_2/006.pdf
6. Куцевол О.М. Методика викладання української літератури (креативно-інноваційна стратегія). Київ, 2009. 300 с.
7. Марфинець Н. Інноваційні технології навчання на уроках літературного краєзнавства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Випуск 26. Серія «Педагогіка, соціальна робота». С. 120-122.
8. Пометун І.О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук. метод. посібник. Київ : Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.
9. Пентиліук М.І., Караман С.О. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах. Київ: Ленвіт, 2000. 264 с.
10. Пометун О. Інтерактивні технології навчання: теорія і практика. Київ: В-во А.С.К. 2002. 136 с.

ЕВОЛЮЦІЯ ОБРАЗУ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В СУЧАСНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА

CONTEMPORARY UKRAINIAN LITERATURE FOR CHILDREN AND ADOLESCENTS

Кочерга С.О.,

orcid.org/0000-0002-0784-6848

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови і літератури
Національного університету «Острозька академія»

Образи визначних історичних осіб, зокрема письменників, у літературі для дітей та юнацтва є важливим чинником пізнання читачами минулого часу та його найяскравіших представників. У цьому аспекті заслуговує уваги постать Лесі Українки, яка посідає чільне серед класиків української літератури. Читацької аудиторія юного віку відзначається особливою специфікою сприйняття тексту, тому її запити є складними для реалізації. За останні десятиліття візія Лесі Українки в літературних творах суттєво змінилася, що стало наслідком утвердження демократичних засад в незалежній Україні.

Мета статті – здійснити аналіз динаміки інтерпретації образу Лесі Українки у художньо-біографічних творах від епохи шістдесятництва до сьогодення та визначити панівні тенденції у цій сфері. Дослідження спирається на методологічний плюралізм, оскільки в ньому літературознавча увага до поетики поєднана з урахуванням біографічної компетентності автора та дидактичної вартості книги. У студії проаналізовано особливості зображення Лесі Українки у текстах радянських письменників К. Граната («Велет розпалює ватру»), М. Олійника («Дочка Прометей»), А. Костенка («Леся Українка»). На їхньому тлі суттєво відрізняються пошуки літераторів останніх десятиліть, які представлені книгами А. Диби («Далека принцеса»), Є. Білоусова («Лесина пісня»), Н. Малетич («Леся. Мандрівний клубочок»). Їхній пафос суголосний поглядам сучасних науковців (Г. Грабовича, О. Забужко), які наполягають на руйнуванні стереотипів радянського зразка, потребі обґрунтовувати портрет Лесі Українки як живої людини, що гостро реагувала на антиколоніальні виклики своєї доби та усвідомлювала власну літературну місію.

Дослідження доводить, що письменниками нового покоління значною мірою подолано канонізовані кліше, які панували в умовах ідеологічного тиску. Нині Лесю Українку змальовують переважно у світлі національного укорінення, наголошуючи на її винятковій освіченості, відкритості до всього світу. Її дитинство і підлітковий вік представлено для сучасного юного читача низкою яскравих вражень, які вплинули на світогляд і розвиток літературного таланту майбутньої письменниці.

Ключові слова: література для дітей і юнацтва, читання, фальсифікація, Леся Українка, жанр.

The portrayal of prominent historical figures, including writers, in literature for children and adolescents plays a crucial role in shaping young readers' understanding of the past and its key figures. In this context, the figure of Lesya Ukrainka, a central figure in Ukrainian literature, warrants scholarly attention. Young readers possess distinctive modes of textual perception, which presents challenges in meeting their interpretative expectations. Over the past decades, the literary representation of Lesya Ukrainka has undergone significant transformations, reflecting the broader democratic changes in independent Ukraine.

This article aims to analyse the evolution of Lesya Ukrainka's portrayal in fiction and biographical literature from the 1960s to the present and to identify prevailing trends in this field. The study employs a pluralistic methodology, integrating literary analysis of poetics, biographical insights, and the didactic value of the texts. It examines the depiction of Lesya Ukrainka in works by Soviet-era authors such as K. Granat (*The Giant Kindles the Fire*), M. Oliynyk (*Prometheus' Daughter*), and A. Kostenko (*Lesya Ukrainka*). In contrast, more recent interpretations by contemporary authors, including A. Dyba (*The Faraway Princess*), Ye. Bilousov (*Lesya's Song*), and N. Maletich (*Lesya: A Traveling Globe*), present a markedly different perspective. Their approach aligns with the views of modern scholars such as H. Hrabovych and O. Zabuzhko, who emphasize the necessity of dismantling Soviet-era stereotypes and portraying Lesya Ukrainka as a dynamic historical figure deeply engaged with the anti-colonial struggles of her time and conscious of her literary mission.

The study demonstrates that contemporary authors have largely transcended the canonized clichés imposed by ideological constraints. Currently, Lesya Ukrainka is primarily portrayed through the lens of her national identity, exceptional educational background, and engagement with the global literary landscape. Her childhood and adolescence are presented to modern young readers through a series of vivid impressions that significantly influenced her worldview and literary development.

Key words: children's and adolescent literature, reading, falsifications, Lesya Ukrainka, genre.

Постановка проблеми. Тракткування класиків українського письменства в літературі для дітей та юнацтва залишається маловивченим у сучасному літературознавстві. Однак запит на такі тексти не

викликає сумніву, оскільки саме у шкільні роки формується уявлення про знакові постаті української історії та культури, що не можна зводити до біографічних фактів. Розмова з читачем юного

віку має свою специфіку, яка завжди постає викликом для автора. З одного боку, є небезпека ідеалізувати яскраві особистості, з другого, зважаючи на психологію реципієнта-підлітка, – акцентувати увагу на розважальних ефектах, пригодницьких аспектах тощо. Свою роль відіграє епоха, безпосередньо залежна від історичних подій, а також від ідеології, особливо в тоталітарному та авторитарному суспільстві. Найвідоміші книги про українських літературних світочів, з якими ознайомлюються в шкільні роки, написані за радянської доби, що далось взнаки на художньому світі текстів. Так чи так апеляція до соціальних чинників формування унікальних особистостей в zaangażованій творчості того часу явно переважала над іншими структурними складниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Нині дослідницьке поле літератури для дітей та підлітків все більше набуває ваги як самодостатній сегмент на перехресті літературознавства та педагогіки. Особливо його збагатили своїми надбаннями У. Баран, М. Варданян, Т. Качак, В. Кизилова, О. Луцкевська та інші. Зазвичай у фокус науковців потрапляють тексти класиків літератури, а не портрети їхніх творців. Щодо Лесі Українки, то її доробку, що вивчається в школі, останніми роками була присвячена низка статей, як-от: «Леся Українка, “Давня казка”». Ідея служіння митця народові» А. Романовської, «Леся Українка – дітям. Позакласне читання» Г. Тимошенко, «Хронотоп лісу в казці раннього українського модернізму (Дніпрова Чайка, Михайло Коцюбинський, Олександр Олесь, Леся Українка)» О. Цапалової). Натомість власне образ Лесі Українки досі не ставав об'єктом студіювань.

За спостереженнями Т. Качак, при вивченні літератури для дітей сьогодні варто вважати актуальними три інтерпретаційні стратегії: літературознавча з її увагою до поетики, дидактична, у центрі якої перебуває виховний потенціал книжки, та мультидисциплінарна, яка апелює до досліджень у різних наукових галузях. Дослідниця слушно стверджує, що «практика методологічного плюралізму та поєднання різних критичних підходів у межах дослідження літератури для дітей є особливо важливою, коли мова йде про висвітлення тенденцій» [1, с. 33]. На нашу думку, саме такий підхід доцільно використовувати і в дослідженні творів, присвячених образам культових особистостей. Безперечно, при вивченні літературних текстів про письменників необхідно брати до уваги надбання біографістики, епістології, літературознавства, які також мають за мету розкрити світ майстра слова. Не

менш важливо враховувати психологію читача, якому адресована книга, а вона суттєво відрізняється у різних вікових прошарках.

Мета статті – здійснити аналіз динаміки трактування образу Лесі Українки, який пропонували юному читачеві від епохи шістдесятництва до сьогодення, та визначити пріоритетні особливості у царині образотворення письменниці у доробку радянських письменників та літературів незалежної України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Дитячий вік Лесі Українки ніколи не був самодостатнім у фокусі письменників СРСР, але окремі художньо-біографічні твори приділяли значну увагу становленню майбутньої письменниці. Популярними на ту пору були такі книги: «Велет розпалює ватру» К. Граната, «Дочка Прометея» М. Олійника, «Леся Українка» А. Костенка. Оцінюючи ці тексти, варто звернутися до статті молодшої сестри Лесі Українки І. Косач-Борисової «Біографічні повісті про Лесю Українку». Авторка наголошує, що відомі особистості завше потрапляють на сторінки белетристичних творів. Однак банальний переказ біографічних фактів, який доповнювали безпідставні вигадки, не могли не обурювати І. Косач-Борисову. Утім, варто пам'ятати, що чинні класифікації викладу біографічного матеріалу виокремлюють кластер літературний або художній, який «не зобов'язує до наукової точності» [2, с. 71].

До «quasi біографічних белетристичних творів» І. Косач-Борисова однозначно відносить повість К. Граната. Основною ціллю автора їй видається схарактеризувати Лесю Українку «як більшовичку, ортодоксальну марксистку» [3, с. 31], відтак її дитинство майже не цікавить автора. Спотвореними виглядають під пером письменника батьки Лесі Українки, а їхні стосунки з дітьми виглядають ненатуральними. Багато помилок, незнання побуту інтелігентів, вульгарні перекинуття звертань до близьких родичів – все це стало наслідком щонайменше поганого ознайомлення письменників з уже опублікованими на той час листами родини Косачів. Сестра Лесі Українки наголошує на надуманості аргументів письменників на користь атеїстичного вектора у вихованні дітей в родині Косачів, відчуженні останніх від батьків, котрі у тексті постають як «лицеміри», що «тільки показово удавали демократів» [3, с. 37].

М. Олійник у літературу прийшов з журналістики. Працюючи тривалий час у Луцьку, добре знав місця, пов'язані з письменницею, що було поштовхом до задуму реконструювати її образ.

Спочатку з-під пера автора вийшла повість «Леся», продовженням циклу стала повість «Одержима», що разом склали дилогію «Дочка Прометея» (1966). Лауреат премії ім. Лесі Українки (1991), М. Олійник своєю працею сприяв канонізації образу письменниці у хрестоматійній парадигмі.

У повісті «Леся» зягельська дівчинка посате закоханою в природу, від батьків їй з братом передається любов до книг. У повісті детально згадуються перші прочитані нею твори, сімейні літературні читання, емоційна реакція Лесі на сюжетні колізії відомих книг, формування переконання, «що "Кобзар" – то свята правда» [4, с. 12]. Біографічний матеріал підібрано автором тенденційно, з дидактично-ілюстративною метою. Єдиним конфліктом означено зіткнення родини інтелігентів з імперською системою та її охоронцями жандармами. У такому ж ключі представлено луцький та колодяженський етапи дитячих літ Лесі Українки. Прикметно, що література, яку читає дітям Олена Пчілка, багата на постаті з російської історії, у родині нібито любили співати російськомовні революційні пісні, що дає підстави вважати авторську фальсифікацією свідомою задля демонстрації відповідності ідеї твору політиці партії у сфері міжнаціональних стосунків.

У другій частині повісті крупними мазками показано кліматолокування юнки в Одесі, Криму, гуртування плеядівців навколо Лесі Українки в Києві, Основним ідейним опонентом молодих показано «українофіла» Сергія Єфремова. Завершення повісті «Леся» маргіналізує літературне покликання Лесі Українки, на перше місце виходить її, мовляв, доленосний вибір стежі підпільної боротьби у складі соціал-демократичних гуртків. Безперечно, що сюжетні перипетії твору вибудовувалися на догоду наративам доби.

Іншу траєкторію шляху до Лесі Українки засвідчує А. Костенко, який тривалий час вивчав біографію і творчість письменниці як літературознавець. Першою спробою звернення А. Костенка до життєпису письменниці стала книга «Співачка досвітніх вогнів» (1963–1967), а до її 100-річчя він підготував солідну працю «Леся Українка (1971). Відомо, що упродовж 15 років автор листувався з молодшою сестрою Лесі Українки Ізидорою, яка цінувала його біографічний текст за виразніші національні маркери. Приміром, А. Костенко так трактує самоідентифікацію Принцеси з «Осінньої казки»: «Я ж Україна! Цар мене силою тримає при собі!» [5, с. 292]. Водночас автор представляє ширший європейський контекст становлення письменниці. Він же дає власну відповідь на питання щодо критеріїв

щастя цієї унікальної особистості: «Щаслива була Леся ще й тому, що відкрила сенс життя та його мету. І ще тому, що здатна була збагнути неждану красу рухливого, мінливого, але вічного світу» [5, с. 73]. Біографічні ракурси А. Костенка свідчать про його прагнення бути максимально об'єктивним, рельєфно проказати шляхетність орієнтирів юнки. Розгоратючи ті самі топоси, що й М. Олійник, все ж А. Костенко кидає дещо інше світло на факти історії, які відкривала для себе героїня. В інших текстах, присвячених Лесі Українки (повісті С. Наумович «Леся», п'єсі «Червона троянда» Л. Смілянського, кіносценарії «Іду до тебе» І. Драча) трактування дитячих років Лесі Українки присутнє епізодично.

За роки незалежності з'явилося кілька книг про Лесю Українку, що безпосередньо адресовані дітям. Серед них заслуговують уваги такі твори, як «Далека принцеса» А. Диби, «Лесина пісня» Є. Білоусова, «Мандрівний клубочок» Н. Малетич. Їхньою спільною рисою є позбавлення свідомих викривлень на догоду ідеологічним тенденціям, розкриття образу дівчинки Лесі без канонізованої позолоти. Нагадаймо, що про необхідність суттєвих зрушень у висвітленні універсуму Лесі Українки голосно заявили такі відомі вчені, як Г. Грабович та О. Забужко. Зокрема Г. Грабович одним з перших закликав уникати пафосного штампу «Дочка Прометея». Стереотипні силуетки під штучними гаслами та номінаціями «*де-факто* роблені для школи і школою» [6], та насправді вони відштовхують «маскою» офіціозу, комільфо, що досі залишаються впливовими. За твердженням О. Забужко, нині вартими інтерпретації у літературі є гендерна рівність у вихованні молодшого покоління Косачів, дух свободи, культивування різних видів гри попри доволі авторитарний тип материнства Олени Пчілки. З іншого боку, О. Забужко різко критикує тенденції інфантилізму у літературних візіях Лесі Українки. Вже навіть огляд шкільних підручників доводить: якщо йдеться про Лесю Українку, то «Хвороба, *de facto* головний персонаж цієї вкрай дивної біографії» [7, с. 54]. О. Забужко вважає, що особливого осмислення потребують факти гуртування дітей та молоді навколо Лесі Українки, наголошуючи: «...і це слід би зробити не з самого тільки сентименту до дитячих забав «нашої Лесі», і не такі вже ті «забави» дитячі: «отрочество» – це вік *особистісної соціалізації* ...» [Заб, с. 470].

Важливий крок у вказаному напрямку чи не першою зробила А. Діба у творі «Далека принцеса» (1999). Назва повісті відображає міфічні

паралелі самоідентифікації письменниці, яка змушена була повсякчас шукати підсоння. Далека принцеса (Princesse Lointaine) – головна героїня однойменної віршованої п'єси французького драматурга-неоромантика Е. Ростана, котрий втілює ідею нерозривності дійсності і фантазії. Зважаючи на суворе оберігання Лесею Українкою кордонів приватного життя, ця проєкція дозволяє припустити, що справді письменниця бачила себе фігурою утаємниченою у баченні нащадків.

Аллі Дибі сповна вдалось розгорнути мапу юних літ Лесі Українки у своєму творі. Цьому сприяла її багаторічна праця в Київському музеї Лесі Українки, дослідження, здійснені на посаді наукового співробітника Інституту літератури НАН України. Її твір «Далека принцеса», виданий додатком до газети «Українська мова та література», користувався величезною популярністю в учительському середовищі. Авторка визначає жанровий профіль «Далекої принцеси» як «документальна повість для родинного читання», і такого діалогу сучасникам вкрай бракувало. Особливо цінним у книзі А. Дибі є конкретний опис предметного світу родини Косачів. Без сумніву, саме музейні працівники найкраще знають речі, які оточували родину Косачів, інтер'єр та екстер'єр садиб і домівок родини. Авторці вдалося коректно і толерантно представити стосунки Лесі Українки з матір'ю, родинні легенди.

На запит інтерпретації образу визначної письменниці в дитячій літературі незалежної України певною мірою відповів Є. Білоусов. Двомовний автор з Криму, який мав великий досвід комунікації з школярами, видав кілька книг для дитячої аудиторії, обравши своїми героями українських письменників. За книгу «Тарасове перо» був відзначений премією ім. Лесі Українки. У книзі «Лесина пісня» (2009) насамперед йдеться про формування особистості та світогляду письменниці. У передмові до неї письменник П. Мовчан зазначає, що винятково важливі функції у тексті належать феномену слова, мови як духовної спадщини народу: «Дівчинка Лесея навчилася читати у чотири роки. У дев'ять – народився перший вірш. І з того часу Слово стало її опорою і зброєю» [8, с. 3]. Є. Білоусов у своїй повісті-казці переплів дитячі пригоди майбутньої письменниці з фрагментами народних пісень, казок, переказів. Початок книги – це своєрідний метатеатр народної творчості, у якому діями виступають Вишиванки, Колядки, Казки, Загадки, Крашанки, Легенди, Щедрівки, яких згуртували старші представники славянофильного роду – Слово та Пісня. Особливо натхненні слова у повісті-казці адресовані світу Книги, який повсякчас оточу-

вав схильну до мандрів у уяві маленьку Лесею. Не менш плідний вплив на дівчинку зробило знайомство з дорослими, родичам і друзями батьків, в котрих вона побачила будівничих нової України. В тканину нарративу вдало вплетені перші листи Лесі Українки, які засвідчують її самокритичність, постійне прагнення до вдосконалення. Панорама дитячих ігор дітей родини Косачів представлена як школа життя, що збагачує досвідом прийняття особистісних рішень. До честі автора – він не спекулює на темі недуги Лесі Українки. Перед читачем відкриваються розмаїті творчі здібності дівчинки – літературні, музичні, театральні, починається пошук свого покликання. Менш вдалими у книзі є описи народження перших віршів поетеси в підлітковому віці. Відповідальність митця, усвідомлення власної місії увиразнюють діалоги Лесі Українки з Піснею, що суголосна образу Музи, яка ще в дитинстві пояснює Лесі: «... ти – Творець. І твій талант чималий, він належить людям» [8, с. 93]. Книга має всі підстави переконати юного читача, що життя Лесі Українки було багатим на радощі й випробування, а сама письменниця змалку демонструвала силу волі й характеру, черпаючи енергію рідної землі, коханої України.

Особлива увага в дитячій літературі надається подорожнім інтенціям Лесі Українки. Ця схильність поетеси зумовила вибір назви книги Н. Малетич «Лесея. Мандрівний клубочок» (2021), що, безсумнівно, підказана листами письменниці. У спілкуванні зі своєю двоюрідною сестрою Л. Драгомановою дівчата жартома використовували образні найменування *Boule vagabonde* (мандрівна куля) і *boule fixe* (непорушна куля). Перша з них стосувалася Лесі Українки, яка багато подорожувала, відтак нагадувала справді летючу кулю, м'яч, перекотиполе, колобок.

Книга Н. Малетич відноситься до літератури нон-фікшн. Вона містить достовірну наукову інформацію, подану у доступній формі, довідниковій за характером. В анотації сказано: «Ми щодня зустрічаємо Лесею Українку в пам'ятниках і назвах вулиць, на купюрах і в шкільних кабінетах. Але яким щодня бачила світ сама Лесея?» [9, с. 152]. Чудово ілюстрована книга (художниця Маша Фоя) розрахована на школярів середнього та старшого шкільного віку, хоча досвід дитячої письменниці та редактора дитячих радіопередач й Інтернет-видань все-таки тяжив над авторкою, відтак вона насамперед враховує запити молодших школярів, недооцінюючи інтереси підлітків. Авторська іпостась у книзі здебільшого стерта, хоча читачеві тинейджерського віку важить особистість, з якою він вступає в діалог. У цьому

сенсі варто згадати книгу М. Лаюка «Залізна вода», у якій наскрізним є образ Лесі Українки та її мандрівка у Буркут. В одному з інтерв'ю М. Лаюк говорить про свій роман: «...формально почав я над ним працювати ще пів життя тому, коли у старших класах взявся збирати свідчення й легенди про ту подорож Лесі» [10]. Справді, юний читач сьогодні готовий сприймати не тільки усталений міф про письменницю, але й глибоко поринати у її почуття і прагнення, захопитися пошуковою роботою, аби вибудувати особистісну концепцію загадки Лесі Українки.

Утім, використані у книзі Н. Малетич документальні факти дозволяють відкрити читачеві приватне життя письменниці без фальшування та залежності від трафаретів. У тексті «Мандрівного клубочка» приділено багато уваги спілкуванню письменниці з рідними, сповненої тепла, дотепів, відвертості, яка можлива тільки з близькими за духом людьми. Переконаливо показано різні аспекти успішного хоумскулінгу, завдяки якому дівчинка, котра більшість часу проводила в українських селах та містечках, стала врівень з найосвіченішими людьми свого часу. Чимало прикладів ілюструють іміджбілдинг письменниці, що, безперечно, цікавить юних читачів. Власне подорожам присвячені тільки останні сторінки книги. Цілком доречно було би зробити акцент на вмінні Лесі Українки мандрувати силою думки, проникати в різні часи і простори, завдяки чому подорож стала б наскрізним мотивом у тексті.

Висновки. У царині створення образу Лесі Українки в документально-художній літературі для дітей та юнацтва за останні десятиліття відбулись суттєві зрушення. Авторами нового

покоління значною мірою подолано канонізовані кліше, які функціонували в умовах ідеологічного тиску, котрий панував в СРСР навіть на рівні дитячої лектури. Нині абсолютно відкинута дидактичний пафос змалювання юної письменниці як апологетки революційного світогляду, класової непримиренності; вона зазвичай інтерпретується у світлі національного укорінення, водночас постає особистістю виняткової освіченості, відкритою до всього світу.

Літератори, вдаючись до написання текстів для наймолодших читачів, повсякчас розширюють жанрову палітру біографічних текстів, збагачують інкрустацію фактажу, раніше невідомого чи маргіналізованого. Це не заважає індивідуальній оригінальності, творча уява авторів стає більш розкутою. У текстах А. Дибі, Є. Білоусова, Н. Малетич образ Лесі Українки приваблює силою характеру, невтоленною допитливістю, постійним самопізнанням, стрімким шляхом до самоідентифікації себе як літераторки. Надмірне наполягання на нещастях Лесі Українки, зумовлених передусім її хворобою, відступило перед розумінням унікального духового світла її індивідуальності, багатства глибоких вражень, пережитих нею у юні роки. Є підстави вважати, що цей напрям розвитку дитячої та юнацької літератури буде успішно розвиватися, а науковці розглядатимуть окремо жанрові надбання. Оскільки нині помітно змінюються можливості репрезентації для дітей певних явищ з залученням нових технологій, то інтермедіальні методи стануть пріоритетними для аналізу фільмів, кліпів, відеоігр тощо, у яких фігуруватиме постать юної Лесі Українки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Качак Т. Б. Література для дітей та юнацтва: проблеми методології дослідження. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. 2017, № 10. С. 22–34.
2. Розман І. І. Розвиток педагогічної біографістики в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття. Дис... докт. пед. наук: 13.00.01 / Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. В. Гнатюка. 2021. 614 с.
3. Косач-Борисова І. Біографічні повісті про Лесю Українку. *Сучасність*. 1983. №. 3. С. 30–41.
4. Олійник М. Дочка Прометея: Діалогія. Київ: Дніпро, 1971. 375 с.
5. Костенко А. Леся Українка. Життя видатних людей. А.С.К., 2006. 512 с.
6. Грабович Г. Леся для дорослих / підготував В. Семків. *Збруч*. 04.03.2021. Url: <https://zbruc.eu/node/103729> (дата звернення: 16.03.2025).
7. Забужко О. Notre Dame D'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. Київ : Факт, 2007. 640 с.
8. Білоусов Є. Лесина пісня / Передмова П. Мовчана. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2009. 112 с.
9. Малетич Н. Леся. Мандрівний клубочок. Київ : Портал, 2021. 152 с.
10. «Залізна вода» Мирослава Лаюка: автор презентує роман про Лесю Українку. *Видавництво Старого Лева*. 25 січня 2021 р. Url: <https://starylev.com.ua/news/zalizna-voda-myroslava-layuka-avtor-prezentuye-roman-pro-lesyu-ukrayinku> (дата звернення: 15.03.2025).

ХУДОЖНЯ РЕЦЕПЦІЯ ВІЙНИ В РОМАНІ ГАСЬКИ ШИЯН «ЗА СПИНОЮ»

ARTISTIC RECEPTION OF WAR IN THE NOVEL «BEHIND THE BACK»
BY HASKYNA SHYIAN

Могильна Р.Я.,

orcid.org/0000-0002-2595-3479*аспірантка кафедри літератури, методики її навчання, історії культури та журналістики
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*

У статті порушено проблему художньої рецепції війни в романі Гаськи Шиян «За спиною», який став лауреатом літературної премії Європейського Союзу (2019), переможцем книжкового рейтингу «ЛітАкцент року – 2019» у номінації «Проза», книжкової премії «Еспресо. Вибір читачів 2019», однією з кращих книг 2019 року за версією BBC. Доведено, що ця рецепція змодельована кризь призму суб'єктивованого погляду жінки. Дослідження з'ясує стратегії переживання війни, специфіку Я-мовлення та презентує воєнні жіночі типажі, виявляє впливи російсько-української війни на світоглядні позиції головної героїні роману «За спиною» та шляхи їх прожиття. У роботі констатовано, що в романі подана не мілітарна стратегія війни, а її суб'єктивована візія, яка виявляється через зображення стану суспільства під час війни, самосприйняття головної героїні, споглядання інших жінок та «приміряння» їх ролей чи життєвих долі на себе, спілкування та стосунки з оточуючими. Огляд рецензій засвідчує неоднозначне сприйняття роману критиками (характеристика головної героїні як зверхньої, істеричної, егоїстичної жінки, «нетрадиційної», цинічної «ватниці», екзальтованої пані, лібералки, яка прагне бути непричетною до воєнних подій), яке зумовлене руйнуванням канонічного образу жінки-берегині в умовах війни. Доведено, що роман «За спиною» осмислює душевний стан жінки у війні через потік мовлення Я-персонажа. У статті прослідковано, як через Я-мовлення виражаються травми головної героїні, які порушують проблеми голодного дитинства 90-х рр.; несприйняття та боязні війни, майбутнього материнства; самотності, причин кон'юмеризму та страху смерті. Також у роботі виявлені та проаналізовані причини свідомісного уникання головною героїнею будь-яких мілітарних тем, які ототожнюються зі смертю; причини депресивного розладу, пов'язаного з кризовим станом свідомості через несприйняття соціумом ставлення героїні до подій війни; характер стосунків із чоловіком-військовим та причини маскулінізації жінки під час війни.

Ключові слова: сучасна жіноча проза, Гаська Шиян, роман «За спиною», художня рецепція війни, Я-мовлення, жіночі типажі.

The article touches upon the problem of artistic reception of war in the novel «Behind the Back» by Haska Shyian, which won the European Union Prize for Literature (2019), book rating winner «LitAccent – 2019» in the prose nomination, book award «Espresso. Readers' Choice 2019», and one of the best books of 2019 according to the BBC. It is shown that this reception is modelled through the prism of a woman's subjective view. The study reveals the strategies of experiencing war, the specifics of self-speaking and presents military female types, identifies the impact of the Russian-Ukrainian war on the worldview of the main character of the novel «Behind the Back» and the ways of living. The paper states that the novel presents not a military strategy of war, but its subjective vision, which is manifested through the depiction of the state of society during the war, the main character's self-perception, the contemplation of other women and the «trying on» of their roles or life destinies, communication and relationships with others. The analysis of the reviews shows the controversial perception of the novel by critics (description of the protagonist as an arrogant, hysterical, selfish woman, «non-traditional», cynical «vatnytsia», an exalted lady, a liberal who wants to be uninvolved in military events), which is due to the destruction of the canonical image of a woman-keeper in the conditions of war. It is proved that the novel «Behind the Back» reflects the state of mind of a woman in war through the speech flow of the I-character. The article traces how the main character's traumas are expressed through I-speaking, which raise the problems of the hungry childhood of the 1990s; non-perception and fear of war, future motherhood; loneliness, the causes of consumerism and fear of death. The work also identifies and analyses the reasons for the protagonist's conscious avoidance of any military topics that are identified with death; the causes of depressive disorder associated with a crisis state of consciousness due to society's rejection of the protagonist's attitude to the events of the war; the character of the relationship with her military husband and the reasons for the masculinisation of women during the war.

Key words: contemporary female prose, Haska Shyian, novel «Behind the Back», artistic reception of war, first-person narration, female characters.

Постановка проблеми. Соціально-політичні зрушення та початок військових дій на сході України від 2014 року відобразилися в художній літературі. Актуальною в сучасній поезії та прозі стала тема російсько-української війни. Найвизначнішими є романи Артема Чеха «Точка нуль», Мартина Бреста «Піхота», Сергія Жадана

«Інтернат», Василя Шкляра «Чорне сонце», Тамари Горіха Зерня «Доця», Галини Вдовиченко «Маріупольський процес». Серед них вирізняється текст Гаськи Шиян «За спиною». Він є лауреатом літературної премії Європейського Союзу (2019), переможцем книжкового рейтингу «ЛітАкцент року – 2019» у номінації «Проза»,

книжкової премії «Еспресо. Вибір читачів 2019», одна з кращих книг 2019 року за версією BBC. Однак роман неоднозначно сприйнятий критикою. Зокрема, М. Рябченко вважає твір образливим для жінок, які чекають чоловіків у тилу, оскільки нараторка позиціонується як зверхня, істерична жінка, яка егоїстично сприймає позицію чоловіка піти на війну, у якій відсутнє співчуття до інших жінок-волонтерок та яка «ядучо аналізує» їх життя. На думку М. Рябченко, головна героїня заперечує патріотизм, тому що це суперечить її гедоністичним прагненням та відповідає типу людини, хто «устал ат вайни» [9]. Є. Лакінський зауважує, що головна героїня «нетрадиційна» жінка, яка забезпечує себе сама, а не за кошти чоловіка чи коханця, володіє глибоким цинізмом, належить до категорії «ватників» через виправдання інших людей говорити російською [6]. Д. Крапивенко називає нараторку екзальтованою пані та лібералкою, оскільки вважає роман зразком ідеологічної літератури, а також засуджує жіночу тілесність у романі («це як розчинені двері в жіночий туалет») [1]. М. Марченко вказує на бажання героїні бути непричетною до подій війни та європейську спрямованість роману (риси фемінізму, лібералізму та толерантності до сексуальної інакшості) [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Роман Гаськи Шиян «За спиною» привернув увагу таких науковців, як Т. Гребенюк, О. Пухонська та О. Сидоренко. Т. Гребенюк визначила просторові чинники занурення у світ роману, констатуючи найбільший рівень рецепції роману представниками покоління головної героїні, який пов'язаний з таким політичним процесом як руйнування Радянського Союзу. Чинниками, які сприяють зануренню в роман та емпатії до нараторки є просторові об'єкти (топоси скупчення людей, українські села, зображення містечка дитинства (асоціюється із занедбаним простором), образ військової частини)). Усі ці локуси викликають у головної героїні страх смерті або бажання уникнути їх через втечу [3]. За О. Пухонською, роман «За спиною» – це літературна рефлексія травми війни, яка (рефлексія) розкриває історію жінки в тилу та здійснює терапевтичний ефект через розповідь про цю травму світу. Цей світ виявляє патріотичний пафос, рекламний та медійний фарс. О. Пухонська констатує наявність у Марти індивідуальної травми, яка дешифрується через травму суспільну. Головна героїня не приймає таку реальність, тому не може змиритися із статусом жінки в тилу [8]. О. Сидоренко прослідкувала гедоністичний світогляд нараторки та високу

стихію тілесності. Внутрішній конфлікт героїні роману, на думку О. Сидоренко, спричинений бідним дитинством. Інфантильність, гедонізм, неготовність брати на себе відповідальність спричинене, за О. Сидоренко, дитинством Марти, яке припало на 90-ті рр. минулого століття [10].

Знаходимо спільність поглядів Т. Гребенюк та О. Сидоренко в тому, що вони виокремили в образі головної героїні наявність страху смерті, а також причини травми у її дитинстві, яке припало на період становлення української Незалежності. О. Пухонська та О. Сидоренко виділили космополітизм та гедонізм як головну рису характеру героїні роману, яка намагається вдовольнити фізичні та тілесні потреби, які виступають компенсацією голодного дитинства. Зважаючи на окреслений огляд праць науковців, вбачаємо актуальним виявити та проаналізувати художню рецепцію війни за романом «За спиною».

Мета дослідження полягає в осмисленні художньої рецепції війни в романі Гаськи Шиян «За спиною».

Виклад основного матеріалу. В інтерв'ю видавництву «Фабула» Гаська Шиян говорить про те, що написання роману інспіроване почутими історіями жінок, бажанням заявити непроговорені теми [4]. Варто наголосити, що письменниця мала на меті розкрити психотип людини, яка опинилася у ситуації безвиході через війну. На сторінці соцмережі Facebook 10 березня 2023 року Haska Kerosina Shuyan (Галина Шиян) поширює допис із покликанням на інтерв'ю, у якому висловлює думку про те, що «бажання героїні сховатись від усього дуже зрозуміле багатьом». Крім того, вона говорить про необхідність в літературі заявляти звичайні людські проблеми, які можуть одночасно хвилювати велику кількість людей. «Література є простором сумнівів та свободи» [5] – підсумовує письменниця, а не творінням «всезнаючого» автора. У рецензії на роман «За спиною», Роксана Харчук зауважує слабкість читацьких та професійних рецензій на твір, аргументуючи це тим, що «...авторка подає гарячу тему російсько-української війни, *зміщуючи (курсив – Могильна Р.) акцент з фронту...*» [11]. Здебільшого прийнято вважати, якщо в центрі сюжету твору війна, то твір має показувати силу, героїзм, відвагу головних персонажів, співчуття, допомогу, а не пасивність, розкриття внутрішнього стану (пригнічення, депресії), неоднозначність висловлювань щодо війни. Власне другий ракурс на перший погляд показує нараторка. Роман насичений такими підтвердженнями: «після слів «на Сході країни» я перемикаю»

[12, с. 47], «краще би загубили твій військовий або зламали тобі руку – кажуть, жінки вдаються до такого надійного методу вбереження чоловіків від війни» [12, с. 231]. Специфіка художньої рецепції війни насамперед зумовлена тим, що вона подана через суб'єктивоване Я-мовлення і Галина Шиян передає читачу її образ безпосередньо вустами Марти. На відміну від героїні роману «Доця» Тамари Горіха Зерня (Книга року за версією ВВС – 2019, де основний акцент теж зосереджений на одній жінці і її способах переживання війни), яка мітингує в центрі Донбасу, стає безстрашною волонтеркою, всиновлює дитину-сироту, Марта цілком протистоїть Ельфю (Доці) своєю стратегією осмислення війни. Героїня відсторонює будні збройного протистояння від себе.

Крім виразної особливості твору, яка характеризується зображенням жінки у тилу, на перший погляд необтяженої проблемами, проблематика роману широка: бюрократичне життя в Україні, стосунки жінок з чоловіками під час війни, волонтерство, проблема переселенства, дітей загиблих воїнів, материнства, малолітнього алкоголізму, легкодоступності наркотичних речовин та наслідки їх вживання, життя заробітчанин, домашнього насильства, суспільства під час війни, стереотипного мислення, травмованості «голодним» дитинством 1990-х рр.

Нараторка роману Марта, яка працює у сфері ІТ, має достатньо грошей, щоб дозволити купити будь-що. Це 27-річна екстравагантна жінка з «фіолетовою стрижкою і великими грудьми» [12, с. 250], яка проживає у Львові, їздить на роботу власним авто, купує все, що забажає – з одного боку та самотністю, зламаним дитинством голодних 90-х років – з іншого. Проблема, на якій зав'язується оповідь – вибір її хлопця Максима піти в армію. Це рішення він прийняв сам, тому несхвалений вибір хлопця зумовлює кризовий стан Марти. Відразу після цього життя здається безбарвним: «дихаю, як риба» [12, с. 3], «я відкриваю рот, щоб закричати, але звідти тільки вилітає кулею німа порожнеча» [12, с. 7], «мені так паршиво, що аж на все байдуже» [12, с. 14], тому вона стає «...умиростворено-байдуже-безсилою» [12, с. 9] та констатує: «...задушую ридання всередині» [12, с. 12]. Внутрішня дисгармонія поєднується з фізіологічними симптомами: «Очі провалилися в ями з синцями. Груді обвисли...», «Шкіра посиніла і вкрилася капілярами», «У голові паморочиться», «В горлі стоїть камінь» [12, с. 7]. Наодинці із собою Марта зізнається, що рішення хлопця є «безперспективною перспективою» [12, с. 6]. Перший день відсутності

Максима у житті головної героїні виказується алкоголем, як спробою втечі від реальності, егоїзмом з приводу вибору її хлопця («Мене там взагалі немає у цьому твоєму просторі»; «Якби цей хлопець ... мене безумовно любив, то залишився б поруч...» [12, с. 19]); пошуком еротичних втіх самозадоволення, які виправдовує непевністю часу; ревністю, що виявиться пророчною: «Ось якась юна патріоточка, громадська активістка, волонтерка... закрутить там тобі голову своєю пасіонарністю, бо матиме те, чого бракує мені» [12, с. 19]. Ці сигнали жінка не видає за слабкодухість, але вони транслюють глибоку образу, злість, дратівливість ситуацією («Радість і гнів змішуються у моєму тілі...», «... ротом повалить піна ...» [12, с. 21]); відсутність бачення майбутнього у стосунках на відстані. Пригнічений стан жінки підкреслюється від неприйняття свого тіла: «Тіло мені здається якимось сірувато-м'явим, у м'язах немає тону, а у шкірі пружності, суглоби видають підозрілий хрускіт...» [12, с. 106] до замилювання ним: «... відволікаюся ... на розглядання у дзеркалі власних грудей. Одна трохи вища, одна трохи нижча, ... обидвоє масиві і пружні... Їх приємно стискати...» [12, с. 108] або його дослідженням: «Я напружую перед дзеркалом сідниці...» [12, с. 35]; «... ставлю між ніг люстерко. Я гірша? Чи краща? Така сама, як усі? Чи, як усі, унікальна?...» [12, с. 41]).

Згодом Марта залучається до тилового образу війни та вирішує познайомитися з волонтерками своєї фірми. Волонтерство є одним із сигналів для читача, що «За спиною» – це роман про опосередковану війну. Щоб проаналізувати осмислення війни життям жінки з тилу, варто проаналізувати калейдоскоп жіночих долі чи швидких споглядань у романі, які озвучує Марта. Ці образи розпорошені на сторінках роману як другорядні, але такі, які займають певну роль у житті головної героїні або такі, про яких згадується одноразово під час споглядань Марти за оточуючими. Гаська Шиян розмірковано подає типологію жінок у стані війни. Це реалізована, але самотня жінка, жінка-вдова, багатодітна мати, берегиня домашнього затишку, жінка-переселенка, жінка-волонтерка, жінка-емігрантка. Другорядними, але значущими в житті Марти є 7 типів: подруга-колега Софка, переселенка Лера, вчителька французької, мати трьох дітей Катруся, білявка Елла («радіо-Елла»), волонтерка Ольга. Окремо виділяємо маму Марти, заробітчанинку, яка зневірилася в бідному сімейному житті 90-х рр. та поїхала в Італію, а також малознайому дівчину-музикантку, яка виросла в Донецьку. Із нею головна героїня зна-

йомиться у Франції і розв'язка роману анонсує запрошення дівчини приїхати до неї як черговий спосіб Марти уникнути депресії. Спостерігаючи за діяльністю дівчат-волонтерок на штаб-квартирі, Марта підкреслює: «Я провалююсь в якусь прострацію...», «Таке враження, що їм про це все не так боляче і страшно думати, ніж мені. Можливо, просто звикли і мають достатньо міцний дух, щоб не розкисати...» [12, с. 58]. Слушно підкреслює: «Ох, навіщо мені цей чужий біль? Це проєктування на себе, якого не уникнеш? За що ти (Макс – курсив Могильна Р.) мене у це втягнув?» [12, с. 62]. Таким чином, вона самовільно входить у війну через споглядання жіночих ролей та «приміряння» їх образів на себе. Жінка вбачає смерть у будь-яких мілітарних темах. Оскільки головним тригером на якому зав'язуються інші події роману похід коханого Марти в армію, вона хоче закрити очі Макса на рекламні слогани, які трактують героя війни та «... тицьнути носом у несміливий напис маркером на стіні військомату: «Солдатами не народжуються, солдатами помирають»» [12, с. 47]. Про перших добровольців у АТО жінка відгукується як про необдуманих у примірянні ролей рятівника-воїна, надмірно пасіонарних, гнаних за нереалізованою маскуліністю, але без чітких орієнтирів якими можуть повернутися назад. Після повернення з війни вони мисляться нараторкою такими, про яких забувала держава, які переживали страх та нерозуміння.

Розвезення подарунків дітям, де в кімнатах Марта помічає весільні фото поруч із портретами з чорними стрічками та втомлені очі жінок, лише підкреслюють стан безвиході та негативних наслідків війни. Вона вбачає мало сенсу у героїзмі, який породить чергова смерть військового. Тетяна Гребенюк констатує: «...страх смерті нараторки змушує її до ірраціональної поведінки...» [3, с. 8]. Вперше Марта озвучує свій страх новій знайомій Еллі, ділячись враженнями від отримання повістки: «... перше, що я побачила перед очима, – його маленьке біле тільце, уявила його мертвим...», «Мабуть, труп буде зовсім жалюгідним і хирлявим» [12, с. 155]. Про зворотню сторону героїзму Марта висловлюється також у ключі смерті: «... людські жертви на революціях і війнах завжди марні» [12, с. 342]. У несвідомому страхів смерті, пов'язаному з війною, головна героїня зізнається собі лише наприкінці роману: «Щойно хтось заводить розмову на мілітаристично-політичні теми, я починаю від'їжджати» [12, с. 343]. Безсенсовість війни, антонімічна вітальності, викликає у неї бажання самоізоляції, лякає її та

змушує відчувати потребу у відгородженні себе від цих ситуацій, оскільки Марта переконана: «Будь-яка національна ідея принесла на індивідуальному рівні більше шкоди, ніж добра і лише збільшила на кладовищах кількість пам'ятників...» [12, с. 343]. Як варіант втечі, у головної героїні з'являється бажання ховатися вдома або їхати у безпечне місце. Марта отримує сатисфакцію та спокій від «проживання» життя у своєму ліжку. Вже на початку роману зустрічаємо: «Найбільше я зараз хочу опинитися вдома під ковдрою. Накритися з головою і не виходити до весни» [12, с. 7], «... як не хочеться нікуди йти» [12, с. 75] або «Можна навіть не виходити з квартири. Не вилазити з-під ковдри» [12, с. 348], чи «...більшість вихідних я не знаходжу сил підвестися ліжка ...» [12, с. 251], «... у мене зараз найбільше бажання все проспати і нікуди не прийти» [12, с. 344]. Неодноразово Марта говорить про бажання покинути свою країну: ««Забери мене кудись літачку!» – адресую я ... своє цілком людське прагнення перекласти камінь з душі на крила вищих сил» [12, с. 13], «Іноді я втикаю гугл-мепз, подумуючи, чи не перезимувати в Азії» [12, с. 348]. Стереотипи, які нав'язує суспільна думка, пов'язана з ролями жінки в тилу, спочатку перетворюють Марту у їх виконавця. Це дії, пов'язані з участю у волонтерській діяльності, бажанням бути ближче до коханого і його підтримувати, спілкуванні з жінками-волонтерками, з якими у Марти немає спільних цінностей. Проте згодом такі ролі самовільно виходять з її життя. Внутрішнє протистояння загальноприйнятими нормам викликають у Марти нерозуміння та відторгнення. Ситуація довкола перетворює жінку на депресивну істоту. Нав'язане публічною думкою мислення з правилами поведінки під час війни заважає вільно думати та рухатися вперед: «...відчуття провини перед чимось і кимось (курсив – Могильна Р.) неокресленим, яке атакує тупим грудним ниттям щоразу, як намагаєшся зробити щось приємне для себе. Щось (курсив – Могильна Р.), що нікого не врятує, нікому не зашкодить і нічого не змінить...» [12, с. 350]. Це «щось», на думку Марти, не дає без докорів сумління радіти простим речам, таким, як перегляд комедій, слухання музики чи радісне одягання суконь, але спокутуватиметься щоразу, коли вона буде донатити. «Мене поглинає якась апатія до всього» [12, с. 251] – так описує свій стан героїня. Нереалізованість, безвихідь впливає та фізичний та емоційний стан. Це змушує її не відчувати свою привабливість та тіло, хворіти затяжною застудою і бути безрадійною навіть до їжі.

Окремою лінією в романі є розповідь про любовні стосунки героїні. Перша зустріч закоханих відбулася у військовій частині, де Марта відчула дискомфорт перебування через занедбаність простору та подавлені сексуальні інстинкти обох. Друга зустріч, пов'язана з відпусткою Макса, яку жінка організує сама. Прибувши автомобілем Марти на відпочинок до готелю у Карпатах, Макс вмикає новини з передової, чого дівчина не розуміє, оскільки «...давно ж відомо, що у світі нічого доброго не трапляється і все котиться у прірву» [12, с. 228]. Вона бажає абстрагуватися від війни, яку транслюють телестрічки новин. Неофіційно-жартівлива пропозиція коханого вийти за нього заміж, завершується його відповіддю: «Війна в країні – які діаманти? ... Зробимо щось із фольги» [12, с. 228]. Весілля Макса і Марти, яке заплановане на вересень, не стимулює її готуватися до церемонії, як до чогось важливого, оскільки «... настрої коливається від думки «яке весілля, коли в країні таке діється» до «треба щодня гуляти як востаннє, бо невідомо, що буде завтра»» [12, с. 250]. Жінка зосереджує увагу на стані суспільства: «... всіх поглинула анемія...», «Люди довкола сіро-зелені і кволі» [12, с. 250]. В той же час прислухається до свого тіла, відмічаючи проблеми із серцем, зниження лібідо, апетиту, погладшанням, застудою, помічає апатію до всього та називає своє тіло «перекошеною жалюгідною халупою» [12, с. 251], яку занедбали.

Випадково запрошена до поїздки у Францію, Марта нарешті починає описувати довколишнє середовище та свої відчуття як позитивні. Вона натхненна подорожжю, прогулянками пам'ятними місцями Парижу, спілкуванням з «інакшою» Катрусею (яка теж внутрішньо змінюється) та новими знайомими. Світ здається інакшим Марті, тому тут вона насолоджується життям, яке дарує їй відчуття легкості та свободи. У звичному потоці свідомості жінка говорить: «Як мені усього хочеться. На противагу понурому «не хочеться нічого», яке переслідувало мене так довго» [12, с. 286]. Фактично, героїня «відгороджується» від світу, наповненого подіями війни та відчувається щасливою там, де не треба підлаштовуватися під запити суспільства, відчуваючи на собі провини чи невдоволення. Авторка роману «За спиною» неначе вкотре доводить, що війна – це сотні скалічених життів. В інтерв'ю для «Урядовий кур'єр» Галина Шиян говорить: «... до революції, війни можна по-різному ставитися»; «...навіть якщо не брати до уваги, на чьому боці були загиблі чи жертви, у будь-якому разі це

стосується їхніх близьких. Це історії сімейних драм, травм, трагедій, зруйнованих доль. Це те, про що важливо не забувати» [2].

Ще однією проблемою, пов'язаною головною героїнею є проблема голодного дитинства. Батьки Марти постраждали від системної бідності в молоді роки. Нараторка розуміє їх пригнобленість через виплати зарплат зеленим горошком та майонезом, життям в холодній хрущовці, «недоладній їжі» [12, с. 70] та пасивній життєрадісності батька, як захисній протидії його професійній непотрібності. У підлітковому віці Марта зневажала вибір матері стати заробітчанкою та покинути батька в Україні, але в кінці роману, розв'язка якого відкрита, вона сама «тікає» від української реальності в іншу країну. Марта відчуває провину за можливість купувати щось дороге, а поїздки в Німеччину відчуває життєво необхідною задля здійснення мрії мами та жінок її покоління. Смак мандарини відкриває перед Мартою спогади дитинства, у якому мама змогла купити одну мандаринку та покласти під подушку на Святого Миколая. Оскільки пам'ять про пасіонарність матері викликає відчуття провини, в дорослому житті Марта відзначає її силу волі, тому що «... узяла себе в руки і поїхала в нікуди» [12, с. 71]. Нинішнє життя батька, який став «опухлим старим дідуганом у занедбаному одязі» [12, с. 260], змушують Марту визнати: «Його життя вже не підлягало редизайну і поверненню до дефолтних налаштувань» [12, с. 260], вона відчуває свою безпорадність: «...в мені борються схлипи від відчуття причетності до фейлу цього життя...» [12, с. 261].

За самоілязацією та необдуманим конс'юмеризмом головної героїні роману приховується також проблема материнства та продовження роду. Головна героїня навряд чи стане матір'ю. Вона з відчаєм спостерігає за волонтерками із дітьми, деякі з яких втратили батька на війні і яким доводиться «тягнути» всі обов'язки на жіночих плечах, відчуває обмеженість та зубожілість материнства. На волонтерській штаб-квартирі Марта провалюється у рефлексії виховання дітей самотужки. «Правду кажучи, опинитися у такій ситуації – одна з чи не найбільших моїх фобій ... хочеться застосувати одразу всі можливі засоби контрацепції...» [12, с. 89] – підкреслює жінка. Глузливо-необдумана пропозиція Максима «зробити» дитину викликає у неї незрозуміле незнайоме почуття: «...все обривається... накочується якась панічна нудота. Дихалку перехоплює...» [12, с. 120]. Війна спричиняє зменшення чоловічої частини населення і провокує у Марти страх

народжувати дитину та залишитися матір'ю-одиночкою без підтримки чоловіка. Останнім абзацом роману жінка підтверджує цю думку, говорячи про дітей-сиріт та жінок-одиночок: «... дітям, які народяться без татів, і дівчатам, які посивіють у двадцять, цих дітей виношуючи» [12, с. 350]. Роман демонструє дві зустрічі Марти та Максима, яких достатньо для осмислення стану самотності жінки. Марта маскулінізується під впливом соціуму та життя наодинці. Перебираючи на себе ролі чоловіка, який не поруч, вона усвідомлює, що може сама себе забезпечувати на фінансовому та побутовому рівнях, водити авто, вдовольняти себе в сексуальному плані (досвідом лесбійських стосунків та самозадоволення).

Висновки. Отже, роман Гаськи Шиян «За спиною» створює не мілітарний образ війни, а суб'єктивований мовою головної героїні Марти. Так роман відтворює буттєві стани жінки у воєнному часі, виявляє її травми та страхи, які оприявнюються через її залучення до подій війни в країні.

Однією з перспектив подальших досліджень є аналіз жіночих типажів роману, які умовно можна розділити на близьких до головної героїні (7 типажів) та жінок під час одноразових споглядань Марти, що відкриє нове перепрочитання роману з унікального погляду – точки зору другорядних персонажів, їх суспільних ролей та дозволить зробити порівняльну характеристику з головною героїнею.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Krapyvenko D. Facebook: веб-сайт. URL: <https://www.facebook.com/krapyvenko.dmytro/posts/3530791223659649> (дата звернення: 25.02.2025).
2. Власенко В. Гаська Шиян: «Я дуже захотіла дати голос жінкам, чиї чоловіки воюють». *Урядовий кур'єр*: веб-сайт. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/gaska-shiyan-ya-duzhe-zahotila-dati-golos-zhinkam/> (дата звернення: 01.03.2025).
3. Гребенюк Т. В. Наратив однієї втечі: просторові чинники занурення у світ роману Гаськи Шиян «За спиною». *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2019. № 1. С. 5–10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_fi_2019_1_3 (дата звернення: 06.03.2025).
4. Інтерв'ю з автором. Гаська Шиян. *Видавництво «Фабула»*: веб-сайт. URL: <https://fabulabook.com/blog/interv-yu-z-avtorom-gaska-shiyan-8111> (дата звернення: 25.02.2025).
5. Кострикіна С. «Література – це територія свободи і сумнівів». Інтерв'ю з письменницею Гаською Шиян. *Tie2*: веб-сайт. URL: <https://tie2.lt/ua/shiyan/> (дата звернення: 25.02.2025).
6. Лакінський Є. МАРТА – НЕ КУРВА! «За спиною» Гаськи Шиян – книжка про реальних людей в тилу з усіма їхніми вадами. *Texty.org.ua*: веб-сайт. URL: <https://texty.org.ua/articles/100900/marta-ne-kurva-za-spyuou-gasky-shiyan-knyzhka-pro-realnyh-lyudej-z-usima-yihnimi-vadamy/> (дата звернення: 25.02.2025).
7. Марченко М. Ілюзія непричетності: «За спиною» Гаськи Шиян [Рецензія]. *BBC News Україна*: веб-сайт. 2019. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50303181> (дата звернення: 25.02.2025).
8. Пухонська О. Війна поза війною, або чи можлива втеча від травми (за романом Гаськи Шиян «За спиною»). *Studia Ukrainica Posnaniensis*. 2023. Vol. XI/1. С. 139–154. DOI: 10.14746/sup.2023.11.1.10
9. Рябченко М. *Facebook*: веб-сайт. URL: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=2838020439595530&id=100001628046900 (дата звернення: 25.02.2025).
10. Сидоренко О. Війна як каталізатор ревізії стереотипів патріархальної культури в романі Гаськи Шиян «За спиною». *Журнал «Український смисл»*. 2021. № 1. С. 125–135. DOI: <https://doi.org/10.15421/462111>
11. Харчук Р. Паперова душа літературного персонажа як знак реальності. *ZBRUC*: веб-сайт. URL: <https://zbruc.eu/node/90302> (дата звернення: 25.02.2025).
12. Шиян Г. За спиною: роман. Харків: «Ранок»: Фабула, 2019. 350 с.

МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІДІОСТИЛЮ ІВАНА БАГРЯНОГО

LINGUISTIC AND STYLISTIC FEATURES OF IVAN BAHRIANYI'S IDIOSTYLE

Олексенко В.П.,

orcid.org/0000-0002-1358-6325

доктор філологічних наук,

професор кафедри української і слов'янської філології та журналістики
Херсонського державного університету

У статті *зазначено*, що художня література посідає особливе місце в житті кожного свідомого громадянина. *Констатовано*, що художній текст є не тільки результатом творчої діяльності, але й психології кожного читача. *Установлено*, що в художньому стилі значну роль відіграють мовні засоби, використані з метою побудови і характеристики образу, передачі почуттів героя, напруженості подій та колориту місцевості. *Закцентовано*, що досягнути цього допомагає поєднання елементів функційного мовного стилю, літературної мови та вміння письменника володіти її виражальними засобами. *З'ясовано* причини і чинники сучасного вживання художніх засобів в ідіостилі письменника, адже на основі функційно-стилістичного аналізу лексики у творах письменника визначаємо її особливості. *Виявлено* художні засоби і *досліджено* мовностилістичні властивості творів Івана Багряного. *Стверджено*, що формуванню художнього твору слугує загальна образність мови та вживання окремих образних слів. *Зазначено*, що саме завдяки цьому виявляються емоційно-експресивні, метафорично-змістові аспекти художнього стилю, основою якого є літературна мова, де слово виконує номінативно-образотворчу функцію. *Обґрунтовано*, що кожен художній твір Івана Багряного є оригінальним і неповторним. Проаналізувавши мовностилістичні особливості творів письменника, *встановлено*, що досягає художньої майстерності автор за допомогою різноманітних мовних засобів. Фактичним матеріалом *підтверджено*, що Іван Багрянний має у своєму творчому арсеналі досить багатий набір художньо-виражальних засобів, якими він послуговується з метою надати творам виразності, художньої досконалості, оригінальності та експресії.

Ключові слова: мовностилістичні особливості, ідіостиль, мовні засоби, художньо-виражальні засоби, епітет, метафора, порівняльні конструкції, номінативні речення, парцеляція, однорідні члени речення.

It's mentioned in the article that fiction occupies a special place in the life of every conscious citizen. *It is stated* that the literary text is not only the result of creative activity, but also the psychology of each reader. *It is established* that in the artistic style, a significant role is played by linguistic means used to build and characterize the image, convey character's feelings, the tension of events and the colour of the area. *It is emphasized* that this is achieved by combining elements of the functional linguistic style, literary language and the writer's ability to master its expressive means. The reasons and factors of the modern use of artistic means in the writer's idiosyle *are clarified*, because we determine features of the vocabulary on the basis of its functional and stylistic analysis in the writer's works. Artistic means *are identified* and the linguistic and stylistic properties of Ivan Bahrianyi's literary works *are investigated*. *It is argued* that the formation of a work of art is served by the general imagery of language and the use of individual figurative words. *It is noted* that it is thanks to this that the emotional and expressive, metaphorical and semantic aspects of the artistic style *are revealed*; the basis of which is the literary language, where the word performs a nominative and figurative function. *It is substantiated* that each artistic work of Ivan Bahrianyi is original and unique. Having analyzed the linguistic and stylistic features of the writer's works, *it was established* that the author achieves artistic mastery with the help of various linguistic means. *It's confirmed* by the factual material that Ivan Bahrianyi has in his creative arsenal a fairly rich set of artistic and expressive means, which he uses to give the literary works expressiveness, artistic perfection, originality and expression.

Key words: linguistic and stylistic features, idiosyle, linguistic means, artistic and expressive means, epithet, metaphor, comparative constructions, nominative sentences, parcellation, homogeneous members of the sentence.

Постановка проблеми. Загальновідомим є твердження, що художня література посідає особливе місце в житті кожного читача, а художній текст є результатом не тільки творчої діяльності, а й його психології. В художньому стилі значну роль відіграють мовні засоби, використані з метою побудови образу, передачі почуттів героя, напруженості подій та колориту місцевості. Досягнути цього допомагає поєднання елементів функційного мовного стилю, літературної мови та вміння письменника володіти її виражальними засобами. Також створенню художнього твору служать загальна образність мови та вживання

окремих образних слів. **Актуальність** нашої розвідки зумовлена необхідністю ґрунтовної характеристики мовностилістичних особливостей творів Івана Багряного, неперевершеного майстра художнього слова.

Особливість мови його творів полягає в яскравому вираженні індивідуальності й неповторності, в єдності комунікативної й естетичної функцій тексту, у широкому використанні мовних засобів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Творчість Івана Багряного на сьогодні була вивчена передусім з погляду літературного. До аналізу літературної спадщини письменника звер-

талися В. Дмитренко, М. Жулинський, Г. Костюк, С. Михида, М. Сподарець, М.Ткачук, Т. Яценко. Вони у своїх наукових студіях тією чи тією мірою торкалися питань аналізу творів письменника з погляду літературознавства. Дослідження мовностилістичних засобів у художніх творах Івана Багряного дасть змогу збагатити знання про лексичне багатство та синтаксичні особливості творів митця.

Мета нашої студії – аналіз мовностилістичних особливостей творів Івана Багряного.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

– схарактеризувати лексичні засоби у художніх творах письменника;

– з'ясувати мовностилістичні особливості у творах письменника;

– виокремити та проаналізувати лексичні засоби;

– встановити функційне навантаження синтаксичних конструкцій у творах митця.

Методи дослідження: Характер аналізованих мовних одиниць і їх стилістичних особливостей потребував використання таких методів: *описовий* (з метою інвентаризації, систематизації й інтерпретації лексем); *тематичної класифікації* (для розподілу одиниць за лексико-семантичними групами); *функційний* (для з'ясування семантики й функцій лексем у певному контексті).

Виклад основного матеріалу. У художньому стилі суб'єктивний момент відіграє провідну роль. Уся навколишня дійсність представлена через авторське бачення. Проте в художніх тестах ми спостерігаємо не лише світ письменника, а й його почуття, емоції та думки. Завдяки цьому виявляється емоційно-експресивні, метафорично-змістовні аспекти художнього стилю, основою якого є літературна українська мова, де слово виконує номінативно-образотворчу функцію.

Кожен автор має в своєму творчому арсеналі певний набір художньо-виражальних засобів, якими він послуговується з метою надати творові оригінальності та експресії. Засоби виразності, використані в художньому тексті, створюють індивідуальний стиль, автора.

Із-поміж традиційних лексичних засобів Іван Багряний найчастіше вдавався до використання **епітетів**, однією з функцій яких було зображення жорстокості, знуцання над людьми та приниження народу. Письменник досить майстерно послуговується книжною лексикою в своїх глибоко-психологічних творах, де присутній повний кольоровий спектр, проте особливе значення мають **епітети сірий, чорний та вогненний** [9].

Епітетом **«сірий»**, вираженим прикметником, наголошено на самотності людини, на тому, що вона забута чи покинута: *«Він був сам, самісінький, як палець. Сіра людина, здана сама на себе, покинута напризволяще»* [4, с. 448]. *«Сірою»* письменники також характеризують масовість, схожість, жалюгідність людей: *«Тут вишикувалося понад чотириста людей, – ні, не людей, а сірих істот у подертому блудному ганчір'ї, з пом'ятими й брудними обличчями, з такими ж торбами на спинах, – понад чотириста скоцюрблених голодом, холодом, утомою й страхом жалюгідних істот»* [4, с. 246]. Неодноразово Іван Багряний характеризує значну кількість людей висловами *сіра маса, сіра лава, сіра колона* або *сіра лавина людей*. Наприклад: *«А надворі ту всю людську лаву брали, як у шори, дві тісні й довжелезні шпалери, найжаченої сталевими цівками автоматів і злісними очима, так ніби причиною того, що вони мушили підставляти тут свої голови під бомби, була саме ця сіра людська лава»*; *«Вишиковані в довгу колону 'по чотири', вони являли собою вже цілком знеособлену сіру масу»*; *«Сіра колона людей, замотаних у ковдри й простирадла...»* [4, с. 246]; *«Вона лише бачила суцільну сіру масу людей, десь ведених на страту. І не хотіла з ними розлучатися, мов це вели останніх людей, що були на цьому світі...»* [4, с. 275]. Письменник використовує епітет **«сірий»** аби позначити знеособленість персонажів.

Часто вживаним кольористичним епітетом є лексема **«чорний»**. Його вжито переважно для передавання страждань та важкого становища, в якому перебувають персонажі: *«І це – чорна загибель, моторошне царство руїни, безнадії, краху людської душі – безповоротно й назавжди»* [4, с. 65]. Епітетним словосполученням *«чорні руки»* у рядках повісті «Огненне коло» зображено важкі умови, в яких перебували герої, та те, через що вони пройшли: *«Сиділи, посхиливши печально голови, очі їм попідпухали, як у китайців, вони дивилися на свої брудні штани та репані, аж чорні від бруду й крові руки, покладені на коліна...»* [5, с. 97].

У романі «Тигролови» епітет **«чорний»** виконує стилістичну функцію пейзажної деталі у поєднанні з іменником *«вода»*: *«То були дивні, чарівні ночі в казкових первісних пралісах, на бистрій, мерехтливій воді, на чорній воді з золотими арабесками»* [7, с. 219]. Епітетне словосполучення *«чорна вода»* передає позитивне естетичне враження від природи, підтримане контекстом таких епітетів, як: *дивні ночі, чарівні ночі, казкові праліси, золоті арабески* [9].

Епітет «вогненний» здебільшого використано у метафоричних авторських образах: *палаючий комиш, язика полум'я, вогненні пилки та вогненні пелюстки* у рядках з повісті «Огненне коло»: «Язика полум'я гойдаються і йдуть розстольнями, ніби то гойдаються **вогненні пилки**, покладені зубцями вгору» [9; 5, с. 13]; «Сліпуче «панікадило» пливе над землею в чорному морі ночі. Пливе, й роняє тоненькі смужки диму, як серпантину. І всюди **вогненні пелюстки**. Ціла веремія» [5, с. 11]. Цей роман сповнений описами страждань людини та описами воєнних катастроф: «Праворуч, позначаючи обрій, пирскають іскрами **вогненні островки** – то горять селища, а між тими островами то там, то там раз по раз спалахують **вогненні гейзери** – то б'ють туди гармати й падають бомби» [5, с. 13].

Іван Багряний наповнює прикметники з нейтральним змістом контрастною образною символікою, передаючи сутність епохи, яку змальовував письменник, даючи змогу читачеві глибоко проникнутись стражданнями невинної людини.

Характерним для художнього тексту є наявність підтексту, який виникає при використанні автором мовних засобів, передусім засобів художнього та звукового мовлення. Образність мовлення передбачає вживання слів у метафоричному значенні [17].

Художньому стилю Івана Багряного притаманні лаконічність, динамічність, простота та поглиблений психологічний аналіз. Персоніфікуючи реалії природи в романі «Сад Гетсиманський», автор наділяє їх функціями живих істот. Наприклад: «Мимоволі, мабуть, через ту мову, через ту інтонацію, з якої **дихала степова сила його землі**, він просякався довірою до цієї людини [3, с. 296]; **Андрій міцно стискає повіки і слухає всією душею бурхливі каскади звуків, схоплюючи найменші нюанси – найніжніші ридання флейт і зітхання валторн, октави басів, вчуваючись в тяжку погрозу, в сокрушаючий гнів, що десь гряде...**» [3, с. 273]. Поєднуючись із порівнянням, метафора увиразнює зображення материнських страждань: «Через гори високії, через води глибокі, через краї чужі несходимі **мчить вона ластівкою**, за синами шукаючи, їх виглядаючи, та й повертається назад змучене, – нема» [17; 3, с. 5].

Іван Багряний вдається не до об'єктивного опису явищ, як більшість письменників, а до суб'єктивного. Події передаються через спостереження та почуття персонажів: *серце йому тьохнуло* [3, с. 387]; *по серцю перебігає холодок* [3, с. 437]; *Андрій сховав посмішку* [3, с. 437]; *тяжка гора сповзла з плеч* [3, с. 428]; *перена-нажені людські серця від тієї пісні стинаються*

[3, с. 500]; *камера заходилась реготом* [3, с. 353]; *його огортає жах* [3, с. 187]; *приходила байдужість* [3, с. 425]; *ожити душею* [3, с. 262]; *Андрія душив усю ніч волохатий і жахливий кошмар* [3, с. 327].

Навколишній світ героїв також сприймається залежно від їх душевного стану: *хвиля хихотіння помалу розросталася* [3, с. 405]; *по тюрмі почали кружляти таємничі й неймовірні чутки* [3, с. 478]; *тоді заходила зловісна, гнітюча тиша* [3, с. 431]; *посаджено зацьковану, безпритульну українську пісню в тюрму* [17; 1, с. 420].

У романі «Сад Гетсиманський» метафора виконує свою зображальну та аксіологічну функції, увиразнюючи опис та роблячи його більш матеріальним: *пісня гоїдалася* [3, с. 460]; *земля горить у вогні повстання* [3, с. 383]; *пісня стелиться над сонним звалищем* [3, с. 394]; *по камері прокотилась сміх полегиення* [3, с. 407]; *Сашико мав п'ятнадцять років – вік, коли саме починають виростати крила* [3, с. 381]; *його оглушила Андрієва тирада* [3, с. 250]; *дні і ночі безнадійно переплутались* [3, с. 263].

Однією з найважливіших функцій метафори авторської є передача психологічного та емоційного напруження й характеристика душевного стану людини: *келих наповнився до краю* [3, с. 191]; *голова йому гуділа* [3, с. 428]; *він упивався своєю могутністю* [3, с. 365]; *надцерблена вже його воля* [3, с. 386]; *зиарпані горем серця* [3, с. 476]; *серце Андрієве обливається кров'ю* [3, с. 481]; *Андрій вирішив врятувати свою душу* [17; 3, с. 460].

Розгорнуті метафори у творі «Сад Гетсиманський» дозволяють більш точно та образно змалювати картини персоніфікувавши людські почуття. Психологічне навантаження тексту автор підсилює метафорами, в яких підметом виступає вигук або відвігуковий іменник: «*Те нукання капало, як краплини з даху після великого грозового дощу*» [3, с. 253]. За допомогою метафор Іван Багряний також передає нервову напругу героїв, зображує їхні почуття та переживання: «*Зацьковане серце, дезорієнтоване геть остаточно, не йняло віри, а свідомість переконувала, що це, мабуть, Катерина* [3, с. 259].

Іван Багряний уміло збагачував мову творів різними метафоричними утвореннями. Настрої, почуття і переживання народу він передавав за допомогою конкретно-чуттєвих форм, надаючи їм нових виражальних властивостей. Усі метафори, використані письменником, є оригінальними і дозволяють по-новому описати події та образи. Іван Багряний володів безкінечними можливостями у зображенні людських страждань, підсилю-

ючи ефект на читача за допомогою влучно підібраних художніх засобів. Використані в романі метафори набувають ознак власного естетичного буття, зумовленого підходом митця до творення та сприйняття крізь призму його вміння бачити надзвичайне в звичайному.

В арсеналі мовновиражальних засобів Івана Багряного чільне місце посідають **порівняльні конструкції**, що різняться структурою та функційно-семантичним навантаженням.

Такі порівняння приєднуються сполучниками **як, мов, немов, ніби, немовбито**: «Очі її – фари – було замазано чорним і залишено дві щілини, **як у kota**, ті щілини дивилися вниз, освітлюючи невеликий клапоть землі» [2, с. 121]; «Так Максим борсався посеред спалахів ракет із трьох боків, **мов у зачарованому колі...**» [2, с. 114]; «Голова й серце йому загуділи, як від важкого вдару дзвін, – то завирувала дика кров, **немовби шаліючи, не підкоряючись ні волі, ні розумові**» [20; 2, с. 128].

Порівняльні конструкції у творах Івана Багряного мають переважно таку структуру: **суб'єкт (предмет) порівняння – об'єкт (образ) порівняння – основа порівняння**. Об'єкт може бути виражений одиничним іменником: «Пісня забурхала, **як повінь**, розтворюючи геть усе – всякий смуток і жаль» [2, с. 67]; об'єктом-іменником, означуванім прикметником: «Ось офіцер, довготелесий і горбоносий, **як біблійний пророк**, сидить на ослику...» [2, с. 70]; об'єктом-іменником з кількома залежними словами: «В устах Соломона щойно сказана фраза 'Божу кару' звучала страшно, **як брудне, дивовижне блюзнірство**, вдаряючи сопухом цинізму і фальші в ніс» [2, с. 73]; «Солдатик мовчав, **як зацькований, переляканий звірок**, конвульсійно вчепившись в рушницю» [2, с. 185]. Також порівняння може виступати об'єктом-іменником у непрямому відмінку з залежними словами: «Та під повіками було сухо й гаряче, **як під розпеченими заслінками**» [2, с. 284].

У романі «Людина біжить над прірвою» Іван Багряний акцентував на зображенні внутрішнього світу людини, а порівняння у системі всіх образних засобів роману є одним із ключових, визначаючи ідейне спрямування твору. Найбільш поширеною конструкцією в творі є та, яка увиразнює психологічний портрет персонажів [20].

У творі вжито порівняння, що передають особливості поведінки людини в певній ситуації: «А мушкетери дивились на великого начальника, **мов вірні пси**, чекаючи, чим скінчиться його тарабання пальцями по шахівниці» [2, с. 131]; «Він тягнувся за старшиною, **як нитка за голкою**» [2, с. 159].

Негативне значення мають порівняльні конструкції, які містять назву тварин: «Тут Кутузов шарпнувся, стрибнув убік і панічно побіг, подався стрімголов, вистрибом, **як козел**» [2, с. 304]; «Вони порпалися нишком у тих руїнах, **немов жури**, то тут, то там» [2, с. 87]; «Він завжди намагався сидіти на Олімпі самотньо, і тепер теж сидів один серед багатьох і понуро пив, **як верблюд**, поки рід плив собі пісним морем» [2, с. 71].

Оригінальності порівнянь Іванові Багряному вдалося досягти завдяки незвичайній сполучуваності компонентів порівняльних структур: «Ця піша колона вражала, **як анахронізм**» [2, с. 68]; «Останні кілометри Максим іде, **як сомнамбула**, з останніх сил долаючи вже останні метри» [2, с. 383].

Іван Багряний асоціював слово «душа» з предметною та абстрактною лексикою: «І все те помалу зосереджувалося в одних великих і мерехтливих очах, з яких дивилася чиста, кришталева, безмежно любляча й велика, **як всесвіт**, душа» [20; 2, с. 380].

Отже, порівняння в романі Івана Багряного «Людина над прірвою» вказують на оригінальність та неповторність стилю автора. Різноманітні порівняльні структури увиразнюють авторську мову, надаючи їй додаткових відтінків, посилюють ефект впливу на читача.

Художні твори Івана Багряного здебільшого наповнені мовним колоритом Наддніпрянської України, батьківщини автора: «На покуті, залитий сонцем, під сліпучою синявою неба, сидів старий Чумак. Як живий. Величезний портрет в олійних фарбах був виконаний хоч і по-дилетантськи, але натхненно, з Божою іскрою. Сонце било повинню. Старий Чумак, бронзовий і мускулястий, дивився просто в очі кожному і посміхався. Посміхався в своїй довгий запорозький вус, як це він робив завжди. Монументальний, кремезний і могутній, як сама земля, коваль Чумак. Патріарх свого племені, дебілого й рясного. В робочому фартусі, отак, як щойно прийшов з роботи, лише скинув кашкета, сидів він під сліпучо-синім небом і під гілкою бузку...» [6, с. 8]. Трапляються в романах письменника й лексеми, характерні для мови західноукраїнських регіонів: «А чи згубили маршрути, збились в тумані, і зграмадившись на зрадливих рифах, **алярмують**, і димлять, і хукають в небо; Пішоходами бігли люди, поховавши носи в ковніри» [7, с. 300].

Лексику, вживану у текстах Івана Багряного, можемо класифікувати таким чином:

1) застарілі слова: **румовище** (руїна) – І чувся дух – ледве вловний специфічний дух безмежного **румовища** [4, с. 324]; **скоростріл** (кулемет) – А на світанку ... в місті загомоніли **скоростріли**

[4, с. 41]; **сильвет** (силует) – *Миготіли сильвети гір...* [7, с. 13]; **голярна** (перукарня) – *В розпачі хлопці зайшли до голярні* [7, с. 428]; **ступнів** (градус) – *Мороз стояв ступнів на сорок п'ять* [7, с. 460]; **чардак** (палуба судна) – *Люди, стояли на чардаку і вдивляючись в сиву пустелю, обертались обличчям на захід* [7, с. 23]; **цаль** (дюйм) – *Вони відступали з боями ... уступаючи кожний цаль рідної землі з великим опором*; **резигнація** (смирненність) – *Петро встає, а тоді нахилиється над Романом і говорить йому в саме лице, в заплющені утomoю й резигнацією очі* [5, с. 146];

2) рідковживані: руків'я (рукоятка) – *Стискав руків'я автомата* [5, с. 176]; **таця** (піднос) – *Гарсон примчав на велетенській таці гору тарілок зі стравами й без страв* [7, с. 434];

3) західноукраїнські: світлина (фотографія) – *Цікаві світлини* [7, с. 131]; **однострій** (уніформа) – *Люди в бамлагівських одностроях ожили і кинулись стрімголов до подарунків* [7, с. 50]; **руханка** (фізичні вправи) – *Запнута кулинкою, орудувала на сонці над водою, як вправний спортсмен на вранішній руханці* [7, с. 146]; **п'ястук** (кулак) – *Він стиснув щелепи й стиснув п'ястуки* [21; 6, с. 104].

Фіксуємо у творах письменника й діалектизми: **обцас** (каблук) – *Максимові нагло ніби хтось наступав обцасом на саме серце* [4, с. 510]; **церований** (штопаний) – *Стареньке вбрання на них було вже цероване-перецероване* [7, с. 441]; **гейби** (неначе) – *І хоч серед них багатьом по 20-25 років, але всі вони гейби діди* [7, с. 17]. Особливої функції такі слова не виконують, вони радше передають вплив на автора у різних мовних ситуаціях [21].

У художній творчості Івана Багряного використано застарілі слова та діалектизми аби показати просторово-часові зв'язки із живою українською мовою та додати елементи реальності.

Найяскравішою ознакою творчості Івана Багряного є його здатність заглиблюватися у навколишній світ. У художньому доробку письменника вдало вжито різноманітні експресивні синтаксичні побудови:

1) ланцюги номінативних речень: *«Сонячний Львів. Величезні юрбища... Рідні й нерідні, близькі й далекі, але все свої – друзі, товариші, матері, батьки, сестри...»* [1, с. 223];

2) неповні речення: *«Кожен чистив свою. Наталка вінчестера. Старий Сірко теж вінчестера. Гриць свою «японку». А Григорій – трілінійку»* [1, с. 82];

3) незакінчені речення: *«Квіти... квіти... квіти... Веремія квітів»* [1, с. 224];

4) вставні слова та конструкції: *«Відтак, озброївшись, пішов через річку по камінню»* [1, с. 58]; *«І мусив собі признатися тоді (і увесь час потім це враження його переслідувало) – враження від командира дивізії було досить таки кепське, погане»* [1, с. 239].

Трапляються у романах і лексичні повторення із синтаксичним поширенням [13]: *«Здається щось десь горить. Десь близько. Але байдуже. Нехай. Обезволіле тіло, розбите утomoю й болем, палене пекельним вогнем зсередини, зовсім не реагує на мляву думку про те, що десь щось горить. Нехай горить. Нехай. Нехай увесь світ горить»* [1, с. 223].

Типовими структурами у романах Івана Багряного є номінативні речення. Наприклад: *«Втома. Він почав розуміти, що таке втома... Тигри. Страшне божество, смугасте шкірою, а ще смугастіше репутацією... Непрі. Несходимі, незміряні»* [1, с. 52]. Поширене речення, що слідує за номінативним, розкриває, поширює його зміст. Такі речення за змістом є лаконічними і конкретними.

Також у своїх творах письменник вдавався до парцеляції (розчленування єдиних структур): *«Один так клене, а другий сидить мовчки. Похнюплено»* [1, с. 293]; *«Це він тут лежав місяці, а може, й роки, чекаючи на нього, чекаючи свого призначення. І дочекався... По голому кряжу, по становищу, вигналися три вершники черідкою. І стали... Чекаючи їх, Григорій нікуди не ходив уже, а сидів з самого ранку на призьбі і виглядав. І хвилювався»* [1, с. 74]. Така парцеляція створює ефект динамізму й виконує у тексті емоційно-експресивну функцію, увиразнюючи головне. Найчастіше парцеляції зазнають означення, додатки та обставини: *«Десь нагло розітнувся далекий рев. Лютий і страшний»* [1, с. 61]; *«Ніч. Чорна, безмежна ніч»* [1, с. 23]. Такі парцельовані конструкції доповнюють та уточнюють інформацію простого речення.

Конструкції з однорідними членами речення посідають важливе місце серед експресивних синтаксичних структур [101]. У реченнях однорідними можуть бути **підмети:** *Утікають ліси, і пустелі, і гори...* [7, с. 23]; **присудки:** *Ешелон вилетів до синього моря і зі скреготом став* [7, с. 13]; **додатки:** *Все більше було туги і безоглядної рішеності на щось надзвичайне у власника того понуроного голосу в тих мерехтливих очей* [7, с. 4]; **означення:** *Віз заколисуючи, екзальтованих пасажирів день в невідомий і вимріяний, казковий рай, в дивне золоте ельдорадо* [7, с. 19]; **та обставини:** *На команду варта*

заметушилась **навколо** порожнього ешелону і по всій **території** [7, с. 19].

Поєднуються однорідні члени речення за допомогою сполучників сурядності, інтонації або безсполучниковим зв'язком. Наприклад: **Широкими і незграбними літерами** було написано [6, с. 534]; **Фантастичні, реальні, дивовижні** аксесуари нерозшифрованої легенди – таємничої легенди про зникнення душі [7, с. 6]; **Він був глибоко інтелегентною людиною, тихою, спокійною і непохитною, фундаментальною** в своїй вірі [6, с. 374].

Такі однорідні конструкції служать для створення портретів і змалювання пейзажів, виділяючи найбільш важливі ознаки того чи того описуваного явища, образу чи дії: **Монументальний, кремезний і могутній**, як сама земля, коваль Чумак [6, с. 8]; **Сидить тиха, задумана, стискає руками маленький папірець** [6, с. 4]; **У бриджах і гімнастерці кольору хакі, шкірних крагах, з планшеткою через плече, з маленькою валізою в руці** – він стояв і посміхався, стріпнувши буйним руським чоботом [6, с. 12]; опис рідного краю: **Через гори високі, через води глибокі, через краї чужі** несходимі мчить воно ластівкою... [6, с. 3]. Зазначені однорідні компоненти стилістично увиразнюють текст, роблячи його більш живим та динамічним [10].

Типовими однорідними рядами, використаними у творах, є **дієслівні ряди**, які передають динаміку та конкретику твору: *А оце вже нове – кукурудзяний чагарник підходив аж до двору, а потім переступав через парканчик і заповнював собою весь двір, обступивши хату щільним муром* [6, с. 23].

Яскравість та виразність характеристик персонажів, предметів та явищ підсилюють **прикметникові однорідні ряди**: *Уявлюваний замученим каторжником, обдертим, і худим, і нещасним, він тим часом мав вигляд гордої, сильної й високопоставленої особи* [6, с. 14].

Іменникова однорідність у творах підкреслює масштабність зображуваного: *Тож не хмари, то казкові баскі коні, і вичитані з книжок горбаті верблюди, і фантастичні слони і кораблі* [6, с. 45].

У романі «Сад Гетсиманський» було виділено конструкції з відокремленими членами. Дієприслівниковий зворот у таких конструкціях **на початку речення** найчастіше виступає в ролі:

1) **обставини часу**: *Пройшовши цей коридор, вони перейшли в інший, поверхом вище* [6, с. 55]; *Вибравшись над яр, людина йде навпростець* [6, с. 565]; *Дійшовши до столу, Нечаєва обернулась і наставила очі на Андрія* [6, с. 607];

2) **обставини способу дії**: *Тісно притискаючись один до одного, вони кружляють по ньому*

межи столітніми дубами, через смуги світла від освітлених вікон собору [6, с. 36]; *Закусивши до крові губи, з піною на устах Андрій вже бився, як епілптик...* [6, с. 875];

3) **обставини умови**: *Не добившись лікарської допомоги ззовні, вони рятували самі, як могли Андрія* [6, с. 585]; *Не мавши зв'язку з волею, люди хотіли хоч в такий спосіб щось угадати, довідатись* [6, с. 477].

Якщо дієприслівниковий зворот стоїть **усередині речення**, то виступає в ролі:

1) **обставини способу дії**: *Гордий сидів, розвалившись за столом, і дивився на Андрія* [6, с. 820];

2) **обставини часу**: *Чемний і ввічливий слідчий, поздоровляючи з перемогою, підсунув папірець для підпису* [6, с. 405];

3) **обставини причини**: *Головацький, підбираючи відповідь, замовкав;*

4) **обставини умови**: *Його шляхетна душа, наткнувшись на цю думку, ставала цапки* [6, с. 435].

А в **кінці речення** дієприслівниковий зворот зазвичай виконує функцію:

1) **обставини умови**: *Словом, 49-а камера користувалася з деяких благ, обернувши отак наглядача в «християнську віру»* [6, с. 557];

2) **обставини часу**: *А сьогодні прийшов він з самого ранку, тільки-но скінчивши службу в своїй церкві на цвинтарі* [6, с. 5];

3) **обставини способу дії**: *Він помалу розкривається перед Андрієм, деталь по деталі, день від дня, виявляючи часом зовсім непередбачувані свої риси* [6, с. 829];

4) **обставини мети**: *Він помалу пішов понад шеренгами, когось шукаючи очима* [6, с. 865];

5) **обставини наслідку**: *Машина з маркою «Церабкооп» пішла, лишивши по собі переляк у здивованих обитователів* [6, с. 576].

У творі також присутні одиничні дієприслівники, що виступають обставинами способу дії: *Засопівши, фурія взяла течку і почала її гортати* [6, с. 102]; часу: *Опритомнівши, Андрій блідо посміхається їй стоїть рівніше* [6, с. 336]; причини: *Стомившись, читець витирає піт і озирається* [6, с. 33].

У романі «Сад Гетсиманський» наявна значна кількість відокремлених обставин, виражених здебільшого дієприслівниковими зворотами або одиничними дієприслівниками. Вони використовуються з метою експресивності тексту.

Отже, у творах Івана Багряного вжито різноманітні експресивні синтаксичні побудови (номінативні речення, парцельовані структури, конструкції з однорідними членами речення, відокремлені обставини та означення). Вони слугу-

ють для увиразнення тексту, підсилення зображуваних образів та явищ, наданню мові твору оригінальності й неповторності.

Висновки. Отже, кожен художній твір Івана Багряного є оригінальним і неповторним. Досягає цього автор за допомогою різноманітних мовностилістичних засобів. Свою індивідуальність письменник виявляє за допомогою синтаксичної побудови речень, стилістично забарвленої лексики.

Найчастіше письменник використовує епітети на позначення кольорів: «сірий», виражений прикметником, характеризує схожість та жалюгідність людей; часто вживаним є прикметник «чорний»; епітет «вогненний» вживано в метафоричних образах для змалювання воєнних катастроф. Завдяки епітетам, читач має змогу глибше сприймати події та страждання героїв.

Оригінального суб'єктивного опису явищ авторів вдається досягти за допомогою метафор, які виконують зображальну та оцінну функції і дозволяють більш точно змалювати зображувані події. Психологічне навантаження змісту тексту підсилюється метафорами, у яких підметом виступає вигук. Саме здатність Івана Багряного виокремити незвичайне в буденному й допомагає йому підсилити ефект, який твір справляє на читача.

Різні за структурою та функційно-семантичним навантаженням, порівняльні конструкції, що визначають ідейний стиль письменника. А найбільш розповсюдженою порівняльною конструкцією є та, що увиразнює психологічний портрет героя.

Не обійшлося без уживання просторово-часової лексики (застарілої, рідковживаної західноукраїнської). Також письменник використовує діалектизми, що слугують радже показником впливу мовного середовища на автора.

Тексти художніх творів письменник наповнював різноманітними синтаксичними побудовами: номінативними, неповними, незакінченими реченнями, конструкціями з однорідними членами та вставними словами або словосполученнями. Трапляються й лексичні повторення із синтаксичним поширенням. Неодноразово Іван Багряний вдається до парцеляції, створюючи ефект динамізму для виконання емоційно-експресивної функції. Вони служать для змалювання образів та пейзажів. Отже, синтаксичні побудови, якими наповнені художні тексти Івана Багряного, слугують для увиразнення тексту, підсилення мови автора, додаючи творам оригінальності і посилення психологічного ефекту на читача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Багряний І. Вибрані твори/І. Багряний; вступ. ст., упоряд. і прим. Г. М. Жуковська. Київ : Книга, 2007. 368 с.
2. Багряний І. Вибрані твори/І. Багряний. Упор., передм. та комент. М. Балаклицький. Київ : Смолоскип, 2006. 687 с.
3. Багряний І. «Сад Гетсиманський». Київ : Наукова думка, 2001. 548 с.
4. Багряний І. Людина біжить над прірвою : електронна книга. 535 с. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=26> (дата звернення 31.03.2023).
5. Багряний І. Огненне коло : електронна книга. 207 с. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=27> (дата звернення: 20.02.2023).
6. Багряний І. Сад Гетсиманський : електронна книга. 915 с. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=29> (дата звернення: 31.03.2023).
7. Багряний І. Тигролови : електронна книга. 409 с. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=30> (дата звернення: 28.03.2023).
8. Братусь М. Кольористичний епітет як ознака тоталітарної доби (За творами Івана Багряного) : стаття. 2016. URL: <https://md-eksperiment.org/post/20161225-koloristichnij-epitet-yak-oznaka-totalitarnoyi-dobi-za-tvorami-i-ivana-bagryanogo> (дата звернення: 06. 04.2023).
9. Вакуленко Г. М. Функціонально-стильові особливості речень з однорідними членами в романах Івана Багряного. *Література та культура Полісся*. 2019. Т. 96, № 13. С. 214–221. DOI: <https://doi.org/10.31654/2520-6966-2019-13f-96-214-221> (дата звернення: 10.04.2023).
10. Завальнюк І. Функціонально-стилістична специфіка домінуючих лінгвоструктур у творах Івана Багряного. *Вінниця*, 2012. С. 203–209. URL: https://library.vspu.edu.ua/polki/akredit/kaf_1/zavalnuk2/pdf (дата звернення: 11.04.2023).
- 11.Олексенко В. П. Текстотвірна роль метафори в організації образно-змістової структури роману «Сад Гетсиманський» Івана Багряного. *Вісник Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори)* : літературно-науковий збірник. Херсон : Просвіта, 2015. С. 73–93. URL: <https://ekhssuir.kspu.edu/handle/123456789/1946> (дата звертання: 15.04.2023).
12. Прокопчук Л. Порівняння в мовотворчості Івана Багряного: стаття. URL: <https://surl.li/xpqqov> (дата звернення: 17.04.2023).
13. Сологуб Н. Мовні реалії іншого часу і простору (про особливості слововживання у творах Івана Багряного) : стаття. 2011. № 74. С. 81–86. URL: <https://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/37148> (дата звернення: 17.04.2023).

КОНЦЕПТ «ВІЙНА» У ХУДОЖНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПИСЬМЕННИКІВ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ПЕРІОДУ 1914–1920-Х РОКІВ

CONCEPT OF "WAR" IN THE ARTISTIC INTERPRETATION OF WRITERS OF WESTERN UKRAINE IN THE PERIOD OF 1914–1920

Товт О.О.,

orcid.org/0000-0002-9389-1695

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української літератури

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Українська література ХХ століття багата художньо досконалими й естетично переконливими творами про події Першої світової війни (1914–1918). У статті вивчено й систематизовано художні епічні твори, що їх створили західноукраїнські прозаїки в часи Першої світової війни під безпосереднім впливом трагічних подій воєнного лихоліття. **Метою** дослідження є спроба з'ясувати їхні особливості ідейно-естетичної свідомості в художньому інтерпретуванні актуального тоді (сьогодні також) концепту «війна» (війна як вияв нищення людини і всього навколишнього, війна як прагнення зберегти пам'ять про неї, війна як страх і жорстокість у людських взаєминах, війна як травматичний досвід про неї і багато інших аспектів). Задля досягнення поставленої мети використано важливі **методологічні підходи**: філологічний, інтерпретаційний, конкретно-історичний, герменевтичний. У результаті вивчення важливої літературознавчої проблеми доведено, що саме в період воєнного та післявоєнного часу західноукраїнські письменники безкомпромісно стали на захист рідного народу і рідної землі, заявляючи своїми творіннями рішучий протест супроти масового знищення української нації ворожими силами – російською та Австро-Угорською імперіями. Така їхня громадянська і національна позиція посутньо позначалася на творчості, де антимілітарна тематика й проблематика стали панівними в епічному осмисленні. Цьому автори підпорядкували весь арсенал ідейно-образних засобів, починаючи від змістового й завершуючи формотворчими пошуками. Як впливає з аналізу обраних й осмислених прозових творів про події Першої світової війни, наскрізним у них проступає концепт «війна», що й визначав у його інтерпретуванні естетичну цінність новел, оповідань, повістей, щоденникових записів Ольги Кобилянської, Наталі Кобринської, Василя Стефаника, Марка Черемшини, Осипа Маковея, Дмитра Макогона, Миколи Марфієвича та багатьох інших. **Практичне значення** такого вивчення задекларованої проблеми безпосередньо спрямовано на сучасного читача – учня, студента, дослідника творчості вказаних прозаїків чи відповідного періоду в розвитку українського національного письменства.

Ключові слова: концепт «війна», події Першої світової війни, західноукраїнські прозаїки, художня інтерпретація.

Ukrainian literature of the 20th century is rich in artistically perfect and aesthetically convincing works about the events of the First World War (1914–1918). The article defines and systematizes the artistic epic works created by Western Ukrainian novelists during the First World War under the direct influence of the tragic events of the war. **The purpose** of the research is an attempt to find out the peculiarities of their ideological and aesthetic consciousness in the artistic interpretation of that times (also today) relevant concept of "war" (war as a manifestation of the destruction of man and everything around him, war as a desire to preserve the memory of it, war as fear and cruelty in human relationships, war as a traumatic experience about it and many other aspects). In order to achieve the set goal, important **methodological approaches** were used: philological, interpretive, concrete-historical, hermeneutic. As a result of the study of an important literary problem, it has been proven that it was during the war and post-war period that Western Ukrainian writers uncompromisingly stood up for the protection of their native people and their native land, declaring with their works a decisive protest against the mass destruction of the Ukrainian nation by enemy forces – the Russian and Austro-Hungarian empires. Such their civic and national position had an immediate effect on their work, where anti-military themes and issues became dominant in the epic interpretation. The authors subordinated to this the entire arsenal of ideological and figurative means, starting from content and ending with form-creating searches. As it follows from the analysis of selected and meaningful prose works about the events of the First World War, the concept of "war" appears throughout them, which determined in its interpretation the aesthetic value of novels, short stories, narratives, diary entries of Olha Kobylanska, Natalia Kobrynska, Vasyl Stefanyk, Marko Cheremshyna, Osyp Makovei, Dmytro Makohon, Mykola Marfiievych and many others. **The practical significance** of such a study of the declared problem is directly aimed at the modern reader – a pupil, a student, a researcher of the works of the said novelists or the relevant period in the development of Ukrainian national literature.

Key words: concept of "war", events of the First World War, Western Ukrainian novelists, artistic interpretation.

Постановка проблеми. Українська література ХХ століття багата художньо досконалими й естетично переконливими творами про події Першої світової війни (1914–1918). Надто ж, коли йдеться про цілу серію жанроутворень

національної прози. У період воєнного та післявоєнного часу західноукраїнські письменники стали на захист рідної землі, заявляючи своїми творіннями рішучий протест супроти масового знищення української нації. Така їхня грома-

дянська і національна позиція посутньо позначалася на творчості, де антимілітарна тематика й проблематика стали панівними в епічному осмисленні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Твори про події Першої світової війни вже ставали об'єктом і предметом окремого вивчення, та все ж, на наше переконання, недостатньо з'ясовано систему ідейно-образних поглядів їхніх творців на ряд концептів, зв'язаних із художнім відтворенням воєнного лихоліття тих часів, зокрема концепту «війна».

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у вивченні й систематизації художніх епічних творів, створених західноукраїнськими письменниками в часи Першої світової війни; у з'ясуванні їхніх особливостей ідейно-естетичної свідомості в художньому інтерпретуванні концепту «війна». Для аналізу обрано твори Ольги Кобилянської, Наталі Кобринської, Осипа Маковея, Василя Стефаника.

Виклад основного матеріалу. Концепт «війна» є багатограним та поліфункціональним у кожного із західноукраїнських прозаїків воєнного та післявоєнного часів: війна як вияв нищення людини і всього навколишнього, війна як прагнення зберегти пам'ять про неї, війна як страх і жорстокість у людських взаєминах, війна як травматичний досвід про неї і багато інших аспектів. Так чи інакше всі вони знайшли своє художнє інтерпретування в багатьох творах західноукраїнських авторів. При цьому варто наголосити на тому, що багато з них (по суті всі прозаїки) виявили специфічну, порівняно з іншими літературами, рису: в умовах бездержавності, коли українські національно-духовні орієнтири спрямовувалися в русло самостійності та незалежності, вони нагадували через свої ідейно-естетичні творіння, що українські землі впродовж тривалого часу знаходяться під протекторатом двох ворожих імперій – російської та Австро-Угорської. Західноукраїнські прозаїки, використовуючи у своїх творах як панівний концепт «війна» у його різних інтерпретаціях, зосереджували свою увагу здебільшого на трагічних наслідках від неї.

Письменники тоді переживали надто важкі часи, про що переконливо свідчить трагічна доля Василя Стефаника, Ольги Кобилянської, Марка Черемшини, Наталі Кобринської, Олександра Олеса і багатьох інших. Чимало з них із часом опинилися у Відні – центрі складної суперечливої політичної боротьби. Доречно нагадати, що саме тут у травні 1915 року українські політичні діячі з метою здобуття незалежності від-

новили Загальну Українську Раду, яка 1916 року саморозпустилася на знак протесту, коли Відень віддав Галичину в цілковите підпорядкування Польщі. Тому цей період у житті та творчості ряду західноукраїнських художників слова, відображений у їх епістолярії (Стефаник, Олесь, Кобилянська), щоденникових записах і спогадах (Марко Черемшина, Наталя Кобринська, Катря Гриневичева, Богдан Лепкий) і пов'язаний з воєнним Віднем, нині набуває особливого значення і потребує прискіпливого вивчення та додаткових роз'яснень. Західноукраїнські прозаїки не лише віддзеркалювали ці складні трагічні події у своїх творах, а й фіксували у своїх спогадах та листах їх смертельні наслідки. Приміром, Марко Черемшина у своєму «Щоденнику» записував: 10.12.1914 «В Ілїнцях дуже позбиткували людей»; 23.12.1914 «В Рожнові терор грає»; 25.12.1914 «... наші зближаються, але дуже хлопців вішають» [10]. Ольга Кобилянська, тяжко переживаючи воєнне лихоліття, з болем писала в листі до Христі Алчевської: «Коли б вже все скінчилося, коли б вже мир настав, бо годі дихати далі, а земля вже не приймає більше крові – плуги орати не зможуть» [2, с. 306].

Осмислюючи наслідки війни, що стала наскрізним концептом творчості письменниці цього часу, вона створила захопливі за силою художнього впливу прозові твори, у яких людина постає як жертва війни («Лист засудженого на смерть вояка до своєї жінки»), як її трагедія («Назустріч долі»). В обох творах Ольга Кобилянська поглиблює думку, що війна була великим лихом, великою недолею передовсім для українців, адже перебуваючи в арміях держав-імперій, які ворогують, вони змушені були воювати один супроти одного. Ольга Кобилянська палко виступає проти братовбивства, за возз'єднання поневоленого, пошматованого імперськими кордонами українського народу, що крізь страхіття війни виборював свою волю, прагнучи повсякчас до незалежності. Відтак письменниця щораз опиралася на реальні факти в зображенні воєнного лихоліття. Так, в оповіданні «Зійшов з розуму» нею покладені правдиві події бою за Чернівці 1915 року, бою коли «увихалася смерть і колотила життя з довічним каліцтвом і мерцями. Молоді сили валилися снопами, а кров зливалася скроні» [1, с. 156]. В іншому оповіданні «Юда» Ольга Кобилянська показує, як війна ввірвалася в життя простого гуцула-верховинця. Завжди схильний до добра, лагідний і спокійний чоловік у вирі воєнних обставин і перипетій мимохіть стає причетним до смерті людей, свого рідного сина, урешті й сам

завершує свій земний шлях у муках та стражданнях, у власних докорах сумління. Свої спостереження над лихоліттями війни письменниця синтезує в ескізі «Снитися», головні герої якого постійно живуть прагненням миру, поверненням вояків до своїх рідних осель, до узвичаєної мирної праці на своїй землі. Концепт «війна» прозаїк художньо розробляла і в інших творах: як руйнівну силу («Василка»), як травматичний досвід («Вовчиха»), як страх та жорстокість («У тузі»).

Василь Стефаник у серії своїх антимілітарних прозових творів також вдавався до різноманітного трактування концепту «війна», пропускаючи його здебільшого крізь душу людини як дорослого, так і дитячого віку («Сини», «Марія», «Діточа пригода» та ін.). Варто зауважити, що антивоєнна тематика характеризує прозу письменника перших періодів творчості («Стратився», «Виводили з села»). Проте з початком військової агресії 1914 року концепт «війна» набув під пером новеліста нового значення, точніше – нових найменувань. Так, для малолітніх героїв оповідання «Діточа пригода», попри наївно-боязке сприйняття її, вона стає щемким посттравматичним досвідом, що раз по раз обпалює душу маленького хлопчика Василька і його ще меншої сестрички Насті. Тікаючи вночі із села разом зі своєю матір'ю від фронту, вони сам на сам лишаються зі своєю долею: в умовах воєнного часу намагаються по-своєму сприймати його й, осмислюючи по-дитячому страшні і трагічні події нічних боїв, доходять певних життєвих висновків. Настя геть не розуміє, що сталося з її мертвою мамою, а її братик Василько «по-дорослому» повчає її, звинувачуючи свою сестричку в загибелі матері: «Видиш, Насте, куля брінькнула та й убила маму, а ти винна; чого ти ревіла, як той жовнір хотів маму обіймити? Це тобі що вадило? Утікали-м, а куля свиснула...» [7, с. 122].

Посттравматичний досвід війни в сприйнятті її жахливих наслідків Васильком письменник психологічно переконливо передає в таких дитячих розмірковуваннях: він сприймає смерть матері як належне. Лише шкодує, що Настя не зможе голосити за нею так, як голосили доньки Іванихи над своєю мамою: «А ти не вмєєш, а я хлопец, і мені не пасує голосити...» [7, с. 122]. Чуючи свист куль, що бриніли над дитячими головами, хлопчик уголос розмірковує, кому ліпше бути зараз забитому – йому чи Насті: «Як мене куля трафить, то я ляжу коло мами та й умру, а ти сама не трафиш до вуйка. Ліпше най тебе куля вб'є, бо я трафлю сам і дам знати, та вас обоє вуйко поховає» [7, с. 122]. Ще один епізод із цього лапідар-

ного твору Василя Стефаника: на прохання Насті, що вона його голосить із відчуттям голоду, дати їй хоча б шматочок хліба, Василько так відповідає на це: «Я що тобі дам їсти, як нема мами. Най мама дають!» [7, с. 122]. А потім зумисне переводить погляд на те, як стріляють на фронті ворожі сили («яка вона (війна) файна»), а вже вранці «підемо до вуйка та будемо їсти борщ...» [7, с. 122]. Та дівчинка голодна й хоче їсти, на що хлопчик радить десь знайти біля маминої пазухи кавалок хліба і втамувати голод. Проте хліб був змочений маминою кров'ю і Настин ротик був ураз обкравленим, що викликало нарікання Василька. А потім, потомившись і задля безпеки від вовків, малі прилягають коло мертвої мами. Автор оповідання художньо переконливо передає посттравматичний досвід, що його набули лише в одному епізоді війни діти.

В інших творах («Сини» та «Марія», «Воєнні шкоди») Василь Стефаник інтерпретує концепт «війна» як вияв національно-патріотичної позиції головних героїв, зрештою, і свій письменницький вияв українолюбства. Тут варто звернути увагу на те, як письменник асоціативно сполучає долі і трагедії батьків з їхніми дітьми-синами, що воюють за Україну. Прозаїк показує, як старий Максим («Сини») та сільська жінка Марія («Марія») упродовж епічної оповіді еволюціонують: від простих батька й матері, які шанують пам'ять про своїх синів, що воюють на фронтах війни, до одержимих своєю любов'ю патріотів України. Старий Максим зізнається: «Послідний раз прийшов Андрій; він був у мене вчений. Тату, каже, тепер ідемо воювати за Україну. – За яку Україну? – А він підоймив шаблев грудку землі тай каже: Оце Україна, а тут, – і справив шаблев у груди, – отут її кров; землю нашу ідем від ворога відбирати. Дайте мені, каже, білу сорочку, дайте чистої води, аби-м обмивси тай бувайте здорові! – Як та єго шабля блиснула тай мене засліпила. Сину, кажу, та є ще в мене менший від тебе, Іван, бери і єго на це діло; він дужий, най вас обох закопаю у цу нашу землю, аби воріг з цього коріння її не віторгав у свій бік» [9, с. 133]. А стара матір Марія подивовано сприймає появу у своїй оселі представників російського козацтва, які у вирі війни потрапили на західноукраїнські землі. Спочатку острах, потім недовіра, урешті приязнь заповнили все її єство, коли дізналася, що вояки царської армії є не ким іншим, як такими ж, як і її сини, українцями-патріотами. «Марія глянула на них, непевно підступила й сказала: – Ви відай тоті, що мої сини вас любили... Українці... – Ми самі, один одного ріжем» [8, с. 126].

Прикметним у цьому аспекті є оповідання Наталі Кобринської «Брати», у якому концепт «війна» увиразнюється як звиродніння людської особистості, як втрата нею в умовах воєнного страхіття подоби «цілого чоловіка». Письменниця зображує жовніра, який у злобі й люті втрачає своє особистісне «я». Проїнятий цими ненависницькими орієнтирами, молодий стрілець несамовитий у своїх діях і вчинках: він знає одне – треба вбивати ворога, що так само наближався до нього. І раптом: «Зрівнялись – станули – і змірились очима... – Брате! – вирвалось з грудей молодцеві в чужім мундирі. – Брате! – крикнув стрілець. Витягнені „багнети“ випали їм з рук, і оба щиро обіймались» [3, с. 158]. Обидва українці лише з тією різницею, що кожен із них представляв армію ворожих імперій – росії та Австро-Угорщини. І це певне, те що впливало з їх людської суті, ураз зупинило перед вбивством. Письменниця зацентрувала увагу на тому, що жорстокість і страхіття війни все ж не витісняють із душ її учасників братньої і людської любові, зупиняють, отямлюють людину перед, здавалося б, незворотнім в умовах воєнного лихоліттям.

Загалом разом із антивоєнними творами Ольги Кобилянської, Василя Стефаника, Марка Черемшини проза Наталі Кобринської створює захопливу художньо-психологічну панораму злочинної бойні часів Першої світової війни і є свідченням того, як тяжко ця бойня позначилася на долі людей західноукраїнських земель («Полишений», «Кінь», «Свічка горить», «На цвинтарі»). У кожному із цих творів прозаїк по-своєму інтерпретувала концепт «війна». Приміром, в оповіданні «Каліка» вона зображує людину, що пройшла тернистими фронтовими дорогами. Війна скалічила молодого селянина Лукина, вибила його зі звичної сільської стежки, завдала непоправної психологічної травми. Чоловіка пригнічувала повсякчас думка, «яким правом можуть люди відірвати мене від своєї землі, своєї хати, рідні!» [4, с. 149]. Це питання поставало не лише перед одним героєм твору Наталі Кобринської, а й перед сотнями тисяч галичан, буковинців, інших західноукраїнських юнаків. Вони усвідомлювали, як і герой Лукин, що війна забирає в них усе найцінніше: силу, красу, рідних і близьких людей. Власне, війна калічить їх і фізично, і морально, спустошуючи їхні душі. З відчаєм та розпукою промовляє герой оповідання «Каліка» наприкінці твору: «Каліка, каліка, безобразний, без ноги! А ще більше з прошиблим, закервленим серцем» [4, с. 156].

Інші західноукраїнські прозаїки Дмитро Макогон та Осип Маковей кожен по-своєму потрактували концепт «війна» у прозових творах. Так, в оповіданні першого «Шпигун» зображено долю українця у воєнній веремії, у воєнній бойні двох держав-імперій. Достатньо було для них те, що воїн є за національністю українцем. І будь-який крок такого вояка, якись необережні (почасти й спровоковані) дії та вчинки по-великодержавницьки означувалися то зрадою, то шпигунством, то дезертирством. Така доля спіткала буковинського селянина Штефана – героя цього твору письменника. Австрійці за нібито «шпигунство» його повісили, дружині ж заборонили знімати тіло чоловіка. «Я й тебе, стара, скажу повісити. Всі в шпигуни, всі!» – звертається до неї офіцер, адресуючи водночас ці погрози всім селянам-буковинцям. Дружину тяжко катують, забирають у неї все майно й погрожують відібрати хату й город. Залишилася стара з «маленьким дробом» – внуками, батько яких, насильницьки забраний до австрійського війська, може, уже й загинув на безжальних дорогах війни. В іншому оповіданні «Австрійський герой» Дмитро Макогон концепт «війна» трансформує у бентежну розповідь про трагедію обдуреного цісарською пропагандою буковинського селянина, який за виявлену на фронті мужність і відвагу зажив слави на всю Австро-Угорську імперію. Та в одному з боїв його було тяжко поранено. Письменник переконливо зображує нелегкі поневіряння «австрійського героя», який скалічений війною, – сліпий, контужений, понівечений – ходить від села до села, жебраючи на прожиття, а його донька – за поведиря. Зворушливі й художньо дивовижні картини про трагізм людини на війні прозаїк передає переконливо, з великою естетичною силою.

Інший буковинський художник слова Осип Маковей присвятив темі Першої світової війни цілу збірку оповідань, новел, ескізів. Пам'ятні серед них «Хрест поміж липами», «Вічна пам'ять», «Мертве місто», «Границя», «Інвалід», «Розлука», «На окопах», «Кроваве поле», «Братання», «Тиха година» та інші. Багато з них не втратили своєї ідейно-естетичної цінності й дотепер. Розробляючи концепт «війна», він своїми творами протестував супроти нещастя, що несли всім народам лихі воєнні події на будь-якій території імперських держав. У центрі його оповідок – прості українці, здебільшого буковинці та галичани, зрештою й інші народності. Насильно зодягнуті в солдатські шинелі, вони всі стали жертвами воєнних трагедій. Письменник правдиво

розкриває їхні образи, їхні думки й переживання, їхні біль і нещастя. Зчаста Осипові Маковею доводилося з ними жити, перебувати всі воєнні злигодні. Так само, як і вони, він усіляко прагнув до припинення кровопролиття, плакав надії на мирний час. Як нам видається, найбільш характерним у цьому контексті є його нарис «Братання», у якому змальовано прагнення людей жити в мирі й дружбі. Солдати ворожих армії – українці – відмовляються стріляти один в одного, ведуть між собою дружні розмови. Вони так і не розуміють, навіщо мають проливати кров своїх братів, розділених кордонами Австро-Угорської та російської імперії. Повсякчасне прагнення спокою і людської справедливості для них важливіші, ніж інтереси держав, що ворогують. Подібна психологічна колізія успішно використана іншою західноукраїнською письменницею Наталією Кобринською (згадаймо її «казку» «Брати»). Адже війна несе рани, каліцтво, насильницьку смерть. У новелі Осипа Маковей «Інвалід» – образ воїна, який на війні втратив ногу. Він прибитий своїм каліцтвом. Його душу оповив глибокий відчай, пекучий біль, що не дає «ні жити, ні вмерти». З художнього боку твір «Інвалід» композиційно сконструйовано так, що оповідач має всі можливості в глибинному осмисленні факту воєнного лихоліття і водночас надає цьому екзистенційно-філософського змісту. Осип Маковей цілковито художньо мотивовано акцентує на тому, що доля однієї людини, її повір'яння на дорогах війни, її власна трагедія подається як доля скривдженого світу через війну. Тому-то такими пристрасними сприймаються слова оповідача: «Годі! Цілий світ – інвалід, отакий самий, як цей, що пішов до шпиталю з хлібом у мішку. Доборовся!..» [5, с. 62]. Варто зазначити, що концепт «війна» Осип Маковей потрактує і як вияв просвітленого оптимізму. Так, у нарисі «Тиха година» наскрізними є почуття

людей-фронтовиків, що потомившись від трагічних воєнних буднів, спрагло сприймають посеред цього тлуму і гаму, болю і розпуки звуки (не гармат!) музики. Автор із притаманною йому художньою силою та переконанням передає, як музичні мелодії торкаються очерствілих людських душ, проймають серця людей з окопів, урешті, як саме музика пробуджує в таких учасників боїв світлі надії на мирне життя та майбутній спокій. «Окопи замовкли... Десь-не-десь ще лопнув стріл і затих. А голос інструменту ще ширше, ще голосніше роздався в околиці... Очевидно, і в далеких окопах почули його і – забули стріляти... у цей дивний літній вечір, коли Дністер вкривався легким серпанком з імлі і пізні соловії ще докінчували своїх весняних пісень на обочах берегів, я додумався, що це музика спровадила тиху годину в окопи, зробила людей кращими хоч на часок, вони забули мордувати себе...» [6, с. 71–72].

Висновки. Можна стверджувати, що західноукраїнські письменники, художньо інтерпретуючи концепт «війна» у своїх прозових творах про події Першої світової війни, по-різному використовували її як у зовнішній, так і у внутрішній структурах своїх оповідань, новел, ескізів, нарисів, щоденникових записів. На основі вибраних для аналізу творів Ольги Кобилянської, Василя Стефаника, Марка Черемшини, Наталі Кобринської, Дмитра Макогона, Осипа Маковей доведено поліфункціональність цього концепту, його ідейно-сміслове та естетичне багатство. Безумовно, це впливало на загальне сприйняття не лише згаданих творів, а й творчості українського письменства воєнного та повоєнного періодів. Проаналізовані оповідки західноукраїнських прозаїків, як ми переконалися, асоціативно (ідейно та художньо) відлунюють у трагічних долях теперішніх українських захисників у нинішній російсько-українській війні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кобилянська Ольга. Зійшов в розуму. Нарис з правдивого життя. *Кобилянська О. Зібрання творів : у 10 т.* Т. 2. Чернівці : Букрек, 2017. С. 155–160.
2. Кобилянська Ольга. Лист до Христі Алчевської від 22.X.1915. *Ольга Кобилянська в критиці та спогадах* / Ред. Ф. Погребенник та ін. Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1963. 559 с.
3. Кобринська Наталя. Брати. ...*Бо війна війною...* Спроба антології української прози про події Першої світової війни. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2022. С. 156–159.
4. Кобринська Наталя. Каліка. ...*Бо війна війною...* Спроба антології української прози про події Першої світової війни. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2022. С. 144–156.
5. Маковей Осип. Інвалід. ...*Бо війна війною...* Спроба антології української прози про події Першої світової війни. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2022. С. 61–62.
6. Маковей Осип. Тиха година. ...*Бо війна війною...* Спроба антології української прози про події Першої світової війни. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2022. С. 70–72.
7. Стефаник Василь. Діточа пригода. ...*Бо війна війною...* Спроба антології української прози про події Першої світової війни. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2022. С. 122–123.

8. Стефаник Василь. Марія. *...Бо війна війною... Спроба антології української прози про події Першої світової війни*. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2022. С. 123–128.

9. Стефаник Василь. Сини. *...Бо війна війною... Спроба антології української прози про події Першої світової війни*. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2022. С. 131–134.

10. Черемшина Марко. Щоденник. Листопад 1914–січень 1915. *Марко Черемшина. Райська птиця Зібрання творів / Упоряд. Іванни Стеф'юк. Брустури: ТОВ «Дискурсус», 2023. 688 с.*

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 39
Том 1

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Світлана Калабухова*

Формат 64x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 34,41.
Підписано до друку: 19.03.2025. Замов. № 0525/396. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.